

2021

11 DECEMBER

№4

ARCHEOLOGIA

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

Scientific Research Journal of the A. Apakidze Institute
of Archaeology of the European University

THE OUTSTANDING GEORGIAN ARCHAEOLOGIST OTAR JAPARIDZE

Very little time has passed since his death, so it is still difficult for me to write about him in the past tense. Sometimes I find myself thinking that I'm ready to call him just to find out how he's doing, which has become a habit over the years – to call at least once a month. Unfortunately, this tradition has disappeared from my life.

I will try to convey the portrait of his human and scientific activity as it has been preserved in my memory and feelings.

Otar Japaridze's entry into archaeology turned out to be successful both for this field and for himself. Archaeological science acquired in his person an exceptionally talented, active and dedicated researcher, and Otar himself fully revealed his interests and capabilities in his chosen profession back in his student years.

His career in archaeology spanned almost eight decades, and he undoubtedly made the most of that time. About a year before his death, to my question: "Are you working on anything now?" he replied, "I don't have anything unpublished left, either from the monuments I've excavated or from the research I've been working on". This is an example of a job flawlessly done in front of science and, I think, an example for future generations. Japaridze really did not leave unexplored questions in the broad chronological and spatial context that was of interest to him throughout his long life.

As a rule, archaeologists choose one region and a specific chronological period and spend their whole lives delving into them in their research. O. Japaridze's range of scientific interests turned out to be exceptionally wide. His research equally covered the assessment of the archaeological cultures of the South Caucasus during the Early Agricultural and Bronze Ages, the North Caucasian cultures of the Early and Late Bronze Ages, and, finally, the Middle East, which were especially significant in the context of the monuments of the Caucasian region. Accordingly, the geography of his interests turned out to be exceptionally extensive.

O. Japaridze began his scientific activity by studying the monuments of the Colchian culture, to which he devoted considerable time with his characteristic depth and special interest. His first dissertation (1948), "The Cholchian Axe", was devoted to the study of the Bronze Age culture of this particular region. Subsequently, the management of the National Museum of Georgia commissioned him to work on the scientific topic of Trialeti culture, after which his research finally connected with the monuments of this outstanding culture discovered by B. Kuftin in the Tsalka region in the late 1930s. The next milestone study related to the Trialeti culture is associated with the name of Otar, who excavated the burial mounds of the Middle Bronze Age in Zurtaketi in the 50s and 60s. This was one of the most important discoveries in Georgian archaeology. In 1969, O. Japaridze's monograph "Archaeological excavations in Trialeti" presented to the scientific world the latest data of that time and their analysis of the original burial structure of a huge scale, built of stone, and rich ar-

chaeological artifacts. This publication is still one of the most important works published on the complexes of the Bronze Age. The researcher's interest in the Middle Bronze Age continued throughout his life, which was well manifested in the excavations conducted in the 80s in Meskheta-Javakheti, and on the basis of numerous archaeological sites identified and studied in the northern strip of Inner Kartli, in the Tskhinvali region. As a result of the study of these materials, the range of cultural monuments of the Middle Bronze Age and their study have further expanded. Monographs by O. Japaridze "On the ethnocultural history of Georgian tribes in the 3rd millennium BC", "At the origins of the history of Georgia. The Stone Age" (2003) and "Georgia at its Pre-Historic Origins" (2006) are considered outstanding and textbook works for all specialists, and I personally never put them on the shelf, they always remain on my desk.

I would like to emphasize that O. Japaridze's name occupies an honourable place in the international scientific space in the study of topical issues of the Bronze Age. There is practically not a single stage of the prehistoric period to which he would not have devoted a separate study. He made a special contribution to the study of the so-called Early-Renaissance tomb culture. It was he who was one of the first (in 1987), based on an in-depth analysis of materials, came to the conclusion that the Bedeni culture dates back to the dawn of the Middle Bronze Age, that is, to the very initial stage, and clearly stands out as a previous phenomenon of the early Bronze Age. This conclusion was very innovative at the time and was completely different from the position adopted at that time, but later its accuracy was fully confirmed. He also proposed many new approaches in studying the genesis of the culture of north-western Georgia of the Early Bronze Age and the peculiarities of the dolmen culture of the same region.

His scientific legacy is so extensive that it is difficult to list it in full, it includes 12 monographs and about 150 scientific articles. Along with his high level of teaching and research, Mr. Otar was also an outstanding field archaeologist who made an undeniable contribution to this field. In addition to the mentioned studies, I would highlight several: "On the history of Bronze Industry in Old Georgia", "Ethnocultural processes in Eastern Georgia in the second half of the third millennium BC", "One burial complex from the Ksani Gorge", "The Early Kurgan Culture of Georgia", "Notes on the marked stones of the Zürtaketi mounds", "Archaeological excavations in the village of Ozhora", "Dolmen culture in Georgia", "Agricultural implements in Western Georgian culture", "From the history of the oldest contacts of the Eastern Mediterranean and Transcaucasia", "Did the Georgians participate in the Trojan War", "Northwestern Colchis at the origins of the primitive epoch", "Issues of early ethnogenesis of the ancient population of the Caucasus", "On the issue of the Caucasus' relations with the Near Asian world" and many other works in Georgian, Russian and German. He also wrote objective reviews of important monographs published over the years, as well as a series of memoirs about prominent researchers such as Ekvtime Takaishvili, Ivane Javakhishvili, Simon Janashia, Shalva Amiranashvili, Giorgi Nioradze, Boris Kuftin, Otar Lordkipanidze, Alexander Javakhishvili, Taniel Chubinashvili, Yazon Kikvidze and others, where he vividly brings to life their merits and importance for Georgian science.

In addition to this outstanding scientific legacy, Mr. Otar left us a very interesting book, *Memoirs of an Archaeologist* (2016), in which, against the background of his profession, he talks about his life, introduces many interesting people, the difficulties and absurdities of various periods of the Soviet Union, and with sincere delight shares the joy that the collapse of this country brought him. the cruelest empire.

O. Japaridze throughout his long life, at different times and sometimes even simultaneously, mainly carried out scientific activities in two leading institutions: the National Museum of Georgia and the Tbilisi State University. For any archaeologist, both of these prestigious centers of cultural heritage and scientific and educational fields were equally precious and dear to Mr. Otar. It is a great honor for me that during a certain period (1982-2006), Mr. Otar and I were even colleagues at the Center for Archaeological Research, where he was invited by Academician Ot. Lordkipanidze, who appreciated his scientific potential, to strengthen the

department of the Bronze Age.

In his memoirs, O. Japaridze does not ignore the years spent in these institutions, and even the details of cooperation with colleagues. Everything related to the difficulties or ascents of the museum and the university turned out to be equally important, and Mr. Otar considered it an integral part of his life. This is a great example of a man's life in his profession, which, I think, gave him a special charm. One of his letters confirms this: "If I had started life anew, I would have gone the same way," where exactly this pathos and respect for antiquities are felt.

If you look at him as a whole, it seems that the life and research activities of this man, distinguished by his personal sympathy, were one inseparable whole. Mr. Otar probably never spent a day outside his area. Wherever he was, even when traveling to distant countries, he was always eager to get to know the monuments of the prehistoric era, as this was the priority in his life. This is clearly seen from the collection of his memoirs, where he talks about his life, from his early youth to the very end, precisely against the background of his work in archaeology and communication with colleagues, without separating them, and it would probably be impossible to convey it otherwise. For him, all this represented the perception of various facets of life as a whole. The portrait of this courageous, handsome and undeniably charming man, of course, was given special importance by his outstanding scientific weight.

Since 1979, a corresponding member of the Georgian Academy of Sciences, and since 1993, an academician, Mr. Otar has been awarded the I. Javakhishvili State Prize, the E. Takaishvili Prize, the G. Nioradze Prize, the Georgian State Prize and the Order of Honor at various times. In 1982, he was awarded the title of Honored Scientist, and in 1977 – honorary citizen of Tbilisi.

Among his personal qualities, I would single out a noble, patient and truthful nature. Mr. Otar remained the best, loyal and devoted person for those friends with whom he spent almost his entire life. I personally knew some of them from the university, and some of them outside of it, and I know about Mr. Otar directly from their stories, so I can speak so confidently about it.

Otar Japaridze undoubtedly left his mark on his students, some of whom collaborated with him at the Department of Archaeology. As for his organizational skills, it is worth saying a few words about the Department of Archaeology itself. During his 30 years as head of the Department of Archaeology at Tbilisi State University (1967-1997), he did a lot for this scientific department and, in general, for the industry. The department organized by Mr. Otar, with its excellent and very modern exhibition exposition and library, numerous archaeological expeditions conducted by this educational and scientific center, the invitation of talented young specialists to lectures and other events, undoubtedly stood out throughout the Caucasian space. Almost all the rectors of the university brought numerous foreign guests here, being sure that acquaintance with Georgian antiquities would make an indelible impression on them. Here it is worth noting one, in my opinion, completely wrong aspect of the 2006 university reform – the abolition of the cabinet system, which led to the collapse of the excellent exhibition space of the Department of Archaeology. Mr. Otar took it hard and openly wrote about it in his memoirs.

Everything about the university was very valuable and painful for him. Until the last minutes of his life, even when he was already sedentary, he constantly kept his finger on the pulse, learning about the news, about who was taking what courses and which generation was coming to master archaeology. Such undying interest can only characterize a true patriot of the industry, which was Mr. Otar Japaridze.

The personal portrait of a scientist with outstanding achievements, in my opinion, acquires another touch and attractiveness in the fact that he was far from the disease of careerism and striving for high positions. He never aspired to nomenklatura positions, although, of course, he could, but he did not even join the Communist Party, becoming the head of the department.

At Tbilisi State University, only two outstanding scientists have achieved this: Otar Japaridze and Givi Zhordania, who did not compromise on the unacceptable party reality for them.

Mr. Otar was attracted only by scientific activity. He received many honorary scientific awards, but most of all he appreciated the respect and love of his Georgian and foreign colleagues. He was considered an authority by all experts in the country, without exception, which I personally witnessed at various international congresses by well-known scientists. Works about Japaridze, published in various languages, has been published in many countries of Western Europe, Russia and the Caucasus.

The entire generation of archaeologists grew up on O. Japaridze's textbooks, monographs and articles, and I am sure that these studies will never become outdated. They will always remain desktop literature for future young specialists in the field of archaeology.

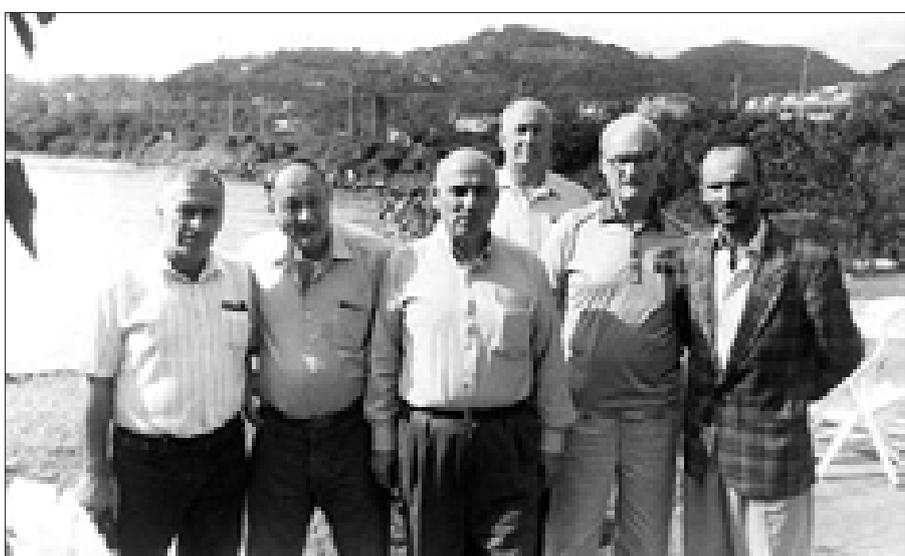
Mr. Otar was called by the Georgian land a year and a few days before his centenary. Many, including me, were looking forward to his centenary with great impatience and even some excitement. However...

I am sure that the image of Mr. Otar as an outstanding scientist will remain in the memory of many generations of archaeologists, including not only him personally, but also some of my students, who, in addition to mastering his publications during the lecture course, were lucky enough to personally meet O. Japaridze. In my memory, my teacher Otar Japaridze unconditionally occupies the permanent place of the patriarch of Georgian archaeology and a noble scientist.

I wish that the Georgian earth rest lightly upon him.

Marina Puturidze,
Archaeologist, Associate Professor at Tbilisi State University

2021

11 DECEMBER

№4

АРХЕОЛОГИЯ

Институт археологии имени академика
Андриа Апакидзе

ВЫДАЮЩИЙСЯ ГРУЗИНСКИЙ АРХЕОЛОГ ОТАР ДЖАПАРИДЗЕ

С момента его смерти прошло очень мало времени, поэтому мне всё ещё трудно писать о нём в прошедшем времени. Иногда я ловлю себя на мысли, что готова позвонить ему, чтобы просто узнать, как дела, что стало привычкой за многие годы – звонить хотя бы раз в месяц. К сожалению, эта традиция исчезла из моей жизни.

Я постараюсь передать портрет его человеческой и научной деятельности так, как он сохранился в моей памяти и чувствах.

Вхождение Отара Джапаридзе в археологию оказалось удачным как для этой области, так и для него самого. Археологическая наука приобрела в его лице исключительно талантливого, активного и преданного исследователя, а сам Отар полностью раскрыл свои интересы и возможности в выбранной профессии еще в студенческие годы.

Его путь в археологии охватил почти восемь десятилетий, и это время он, несомненно, использовал максимально плодотворно. Примерно за год до смерти, на мой вопрос: «Вы сейчас над чем-нибудь работаете?», он ответил: «Мне не осталось ничего неопубликованного ни из раскопанных мною памятников, ни из исследований, над которыми я работал». Это пример безупречно выполненной работы перед наукой и, я думаю, пример для будущих поколений. О. Джапаридзе действительно не оставил неизученных вопросов в том широком хронологическом и пространственном контексте, который представлял для него интерес на протяжении всей его долгой жизни.

Как правило, археологи выбирают один регион и конкретный хронологический период и всю жизнь углубляются в них в своих исследованиях. Диапазон научных интересов О. Джапаридзе оказался исключительно широким. Его исследования одинаково охватили оценку археологических культур Южного Кавказа эпох раннего земледелия и бронзы, Северо-Кавказских культур раннего и позднего бронзового века, и, наконец, Ближнего Востока, которые были особенно существенны в контексте памятников Кавказского региона. Соответственно, география его интересов оказалась исключительно обширной.

О. Джапаридзе начал свою научную деятельность с изучения памятников колхской культуры, которому с присущей ему глубиной и особым интересом посвятил значительное время. Его первая диссертация (1948 г.) «Колхский топор» была посвящена исследованию культуры бронзового века именно этого региона. Впоследствии руководство Национального музея Грузии поручило ему работу над научной тематикой триалетской культуры, после чего его исследования окончательно связались с памятниками этой выдающейся культуры, обнаруженными Б. Куфтиным в Цалкском районе в конце 30-х годов XX века. Следующее этапное исследование, связанное с триалетской культурой, связано с именем Отара, который

в 50-60-е годы раскопал курганы средне бронзового века в Зуртакет. Это было одним из важнейших открытий в грузинской археологии. В 1969 году в монографии О. Джапаридзе «Археологические раскопки в Триалети» научному миру были представлены новейшие данные того времени и их анализ об оригинальной погребальной конструкции огромного масштаба, построенной из камня, и богатых археологических артефактах. Эта публикация до сих пор остается одной из важнейших работ, опубликованных о комплексах бронзовой эпохи. Интерес исследователя к эпохе среднего бронзового века продолжался на протяжении всей его жизни, что хорошо проявилось в раскопках, проведенных в 80-е годы в Месхети-Джавахети, и на основе многочисленных археологических памятников, выявленных и изученных в северной полосе Внутренней Картли, в Цхинвальском районе. В результате исследования этих материалов еще больше расширился круг памятников культуры среднего бронзового века и их изучение. Монографии О. Джапаридзе «К этнокультурной истории грузинских племен в III тысячелетии до н.э.», «У истоков истории Грузии. Первобытная эпоха» (2003 г.) и «У истоков этногенеза грузинского народа» (2006 г.) считаются выдающимися и хрестоматийными работами для всех специалистов, и я лично никогда не убираю их на полку, они всегда остаются на моем письменном столе.

Хочу особо подчеркнуть, что в исследовании актуальных вопросов бронзового века имя О. Джапаридзе занимает почетное место в международном научном пространстве. Практически не осталось ни одного этапа доисторического периода, которому бы он не посвятил отдельное исследование. Особый вклад он внес в изучение так называемой раннекурганно-гробничной культуры. Именно он одним из первых (в 1987 году), основываясь на глубоком анализе материалов, пришел к выводу, что культура Бедени относится к заре среднего бронзового века, то есть к самому начальному этапу, и четко выделяется как предшествующий феномен раннего бронзового века. Этот вывод был тогда весьма новаторским и полностью отличался от принятой в тот период позиции, однако впоследствии его правильность была полностью подтверждена. Он также предложил немало новых подходов в изучении генезиса культуры северо-западной Грузии раннего бронзового века и особенностей дольменной культуры этого же региона.

Его научное наследие настолько обширно, что его трудно перечислить полностью, оно включает 12 монографий и около 150 научных статей. Наряду с высоким уровнем преподавания и научно-исследовательской деятельности, господин Отар был также выдающимся археологом-полевиком, внесшим неоспоримый вклад в эту область. Помимо упомянутых исследований, я бы особо выделил несколько: «К истории бронзовой индустрии в древней Грузии», «Этнокультурные процессы в Восточной Грузии во второй половине III тысячелетия до н.э.», «Один погребальный комплекс из ущелья Ксани», «Культура ранних курганов в Грузии», «Заметки о меченых камнях курганов Зуртакети», «Археологические раскопки в селе Ожора», «Дольменная культура в Грузии», «Орудия земледелия в западногрузинской культуре», «Из истории древнейших контактов Восточного Средиземноморья и Закавказья», «Участвовали ли грузины в Троянской войне», «Северо-Западная Колхида у истоков первобытной эпохи», «Вопросы раннего этногенеза древнейшего населения Кавказа», «К вопросу о взаимоотношениях Кавказа с переднеазиатским миром» и многие другие работы на грузинском, русском и немецком языках. Ему также принадлежат объективные рецензии на важные монографии, опубликованные в разные годы, а также целая серия мемуарных писем о выдающихся исследователях, таких как Эквтиме Такашвили, Иванэ Джавахишвили, Симон Джанашиа, Шалва Амиранашвили, Георгий Ниорадзе, Борис Куфтин, Отар Лордкипанидзе, Александр Джавахишвили, Тариел Чубинишвили, Язон Киквидзе и другие, где он ярко оживляет их заслуги и значение для грузинской науки.

Помимо этого выдающегося научного наследия, господин Отар оставил нам очень интересную книгу «Воспоминания археолога» (2016 г.), в которой на фоне своей профессии рассказывает о пройденном жизненном пути, знакомит с множеством интересных людей, трудностями и абсурдностью различных периодов существования Советского Союза и с искренним восторгом делится радостью, которую ему принесло крушение этой жесточайшей империи.

О. Джапаридзе на протяжении своей долгой жизни, в разное время и иногда даже одновременно, в основном осуществлял научную деятельность в двух ведущих учреждениях: Национальном музее Грузии и Тбилисском государственном университете. Для любого археолога оба этих престижных центра культурного наследия и научно-образовательных направлений были одинаково дороги и родны господину Отару. Для меня большая честь, что в течение определенного периода (1982-2006 гг.) господин Отар и я даже были коллегами в Центре археологических исследований, куда его пригласил академик О. Лордкипанидзе, ценивший его научный потенциал, для укрепления отдела бронзового века.

В своих воспоминаниях О. Джапаридзе не обходит вниманием годы, проведенные в упомянутых учреждениях, и даже мелочи сотрудничества с коллегами. Все, что было связано с трудностями или подъемами музея и университета, оказалось одинаково важным, и господин Отар считал это неотъемлемой частью своей жизни. Это прекрасный пример жизни человека своей профессией, что, я думаю, придало ему особый шарм. Это подтверждает и одно из его писем: «Если бы я начал жизнь заново, я бы пошел тем же путем», где именно этот пафос и уважение к древностям ощущаются.

Если взглянуть на него в целом, кажется, что жизнь и научно-исследовательская деятельность этого выдающегося своей личной симпатией человека были единым неразрывным целым. Вероятно, господин Отар ни дня не проводил вне своей области. Где бы он ни был, даже во время путешествий в далекие страны, он всегда был полон желания познакомиться с памятниками доисторической эпохи, поскольку именно это было приоритетом в его жизни. Это хорошо видно и из сборника его воспоминаний, где он рассказывает о своей жизни, начиная с ранней юности и до самого конца, именно на фоне работы в археологии и общения с коллегами, не разделяя их, и, вероятно, было бы невозможно передать это иначе. Для него все это представляло собой восприятие различных граней жизни как единого целого. Портрету этого мужественного, статного и неоспоримо обаятельного человека, конечно же, особую значимость придавал его выдающийся научный вес.

С 1979 года член-корреспондент Академии наук Грузии, а с 1993 года академик, господин Отар в разные периоды был награжден Государственной премией им. Ив. Джавахишвили, премией им. Э. Такашвили, премией им. Г. Ниорадзе, Государственной премией Грузии и Орденом Чести. В 1982 году ему было присвоено звание заслуженного деятеля науки, а в 1977 году – почетного гражданина Тбилиси.

Среди его личных качеств я бы выделила благородную, терпеливую и правдивую натуру. Господин Отар остался лучшим, верным и преданным человеком для тех друзей, с которыми он прошел почти всю жизнь. Я лично знал некоторых из них еще из университета, некоторых и за его пределами, и знаю о господине Отаре непосредственно из их рассказов, поэтому могу так уверенно об этом говорить.

Отар Джапаридзе, несомненно, оставил свой след в учениках, некоторые из которых сотрудничали с ним на кафедре археологии. Что касается его организаторских способностей, то здесь стоит сказать несколько слов о самой кафедре археологии. За 30 лет руководства кафедрой археологии Тбилисского государственного университета (1967-1997 гг.) он сделал многое для этого научного подразделения и, в целом, для отрасли. Кафедра, организованная господином Отаром, с ее превосходной и очень современной выставочной экспозицией и библиотекой, многочисленными археологическими экспедициями, проводимыми этим учебно-научным центром, приглашением талантливых молодых специалистов на лекции и другими мероприятиями, несомненно, выделялась во всем кавказском пространстве. Почти все ректоры университета приводили сюда многочисленных зарубежных гостей, будучи уверенными, что знакомство с грузинскими древностями произведет на них неизгладимое впечатление. Здесь же стоит отметить один, на мой взгляд, совершенно неправильный аспект университетской реформы 2006 года – отмену системы кабинетов, что привело к распаду превосходного выставочного пространства кафедры археологии. Господин Отар тяжело переживал это и открыто писал об этом в своих воспоминаниях.

Все, что касалось университета, было для него очень ценным и болезненным. До последних минут жизни, даже будучи уже малоподвижным, он постоянно держал руку на пульсе, узнавая о новостях, о том,

кто какие курсы читает и какое поколение приходит осваивать археологию. Такой неугасающий интерес может характеризовать только истинного патриота отрасли, каким и был господин Отар Джапаридзе.

Личностный портрет ученого с выдающимися заслугами, на мой взгляд, приобретает еще один штрих и привлекательность в том, что он был далек от болезни карьеризма и стремления к высоким должностям. Он никогда не стремился к номенклатурным позициям, хотя, безусловно, мог бы, но он даже не вступил в коммунистическую партию, став заведующим кафедрой.

В Тбилисском государственном университете этого добились лишь два выдающихся ученых: Отар Джапаридзе и Гиви Жордания, которые не шли ни на какие компромиссы с неприемлемой для них партийной реальностью.

Господина Отара привлекала только научная деятельность. Он имел немало почетных научных наград, но больше всего ценил уважение и любовь своих грузинских и зарубежных коллег. Его считали авторитетом все без исключения специалисты страны, чему я лично был свидетелем на различных международных конгрессах со стороны известных ученых. Работы О. Джапаридзе, изданные на разных языках, были опубликованы во многих странах Западной Европы, России и Кавказа.

На учебниках, монографиях и статьях О. Джапаридзе выросли абсолютно все поколения археологов, и я уверен, что эти исследования никогда не устареют. Они всегда останутся настольной литературой для будущих молодых специалистов в области археологии.

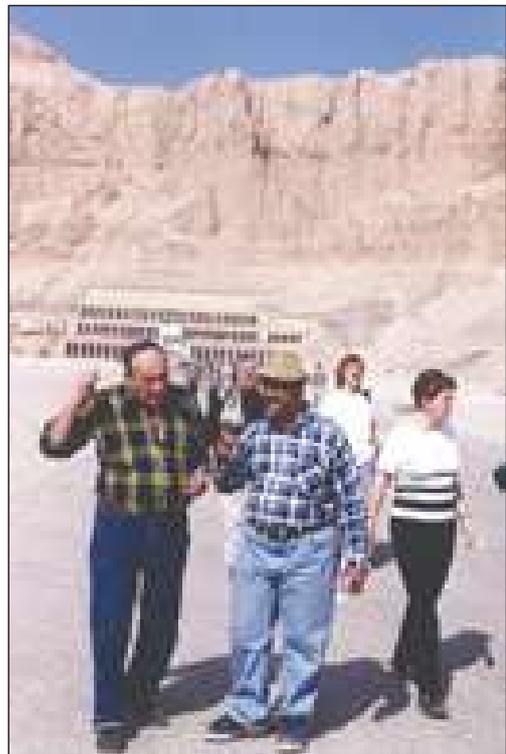
Господин Отар был призван грузинской землей за год и несколько дней до своего столетнего юбилея. Многие, включая меня, с большим нетерпением и даже некоторым азартом ждали его столетнего юбилея. Однако...

Я уверена, что образ господина Отара как выдающегося ученого сохранится в памяти многих поколений археологов, в том числе не только лично его, но и некоторых моих студентов, которым, помимо освоения его публикаций во время лекционного курса, посчастливилось лично познакомиться с О. Джапаридзе. В моей памяти мой учитель Отар Джапаридзе безоговорочно занимает неизменное место патриарха грузинской археологии и благородного ученого.

Желаю, чтобы грузинская земля была ему легкой.

Марине Путуридзе

Археолог, доцент Тбилисского государственного университета

2021

11 DECEMBER

№4

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

არქეოლოგია

ეგრეთვის უნივერსიტეტის
აკადემიკოს ა. აფაქიძის სახელობის არქეოლოგიის
ინსტიტუტის სამეცნიერო კვლევითი შუროალი

გამოჩენილი ქართველი არქეოლოგი ოთარ ჯაფარიძე

ძალიან მცირე დრო გავიდა მისი გარდაცვალებიდან, ამიტომ ჯერ კიდევ მიძნელდება მასზე წარსულ დროში წერა. ხანდახან მოსაკითხად მასთან დარეკვის მზაობაშიც დამიჭერია თავი, რომელიც მრავალი წლის მანძილზე უკვე ჩვევადაც მექცა თვეში ერთხელ მაინც. სამწუხაროდ, ეს ტრადიცია ჩემი ცხოვრებიდან უკვე გაქრა.

შევეცდები გადმოვცე მისი ადამიანური და სამეცნიერო მოღვაწეობის პორტრეტი ისე, როგორც ეს ჩემს მეხსიერებასა და განცდაში შემოინახა.

ბატონი ოთარ ჯაფარიძის შემოსვლა არქეოლოგიაში ფეხბედნიერი აღმოჩნდა ამ დარგისათვის და, ერთდროულად, პიროვნულად მისთვისაც. არქეოლოგიურმა მეცნიერებამ მისი სახით გამორჩეულად ნიჭიერი, აქტიური და ერთგული მკვლევარი შეიძინა, ხოლო თვით ბატონმა ოთარმა კი საკუთარი ინტერესი და შესაძლებლობები სრულად გამოავლინა ჯერ კიდევ სტუდენტობისას შერჩეულ პროფესიაში.

არქეოლოგიაში მის მიერ განვლილმა გზამ ლამის რვა ათეული წელი მოიცვა და ეს დრო მან, უდავოდ, მაქსიმალურად ნაყოფიერად გამოიყენა. გარდაცვალებამდე დაახლოებით ერთი წლით ადრე, ჩემს კითხვაზე - რამეზე ხომ არ მუშაობთ ახლა-მეთქი, მითხრა: „მე არაფერი მრჩება ვალად გამოსაქვეყნებელი არც ჩემი გათხრილი ძეგლებიდან და არც იმ კვლევებიდან, რაზეც ვმუშაობდი“. ეს არის პირნათლად მოხდელი სამუშაოს მაგალითი მეცნიერების წინაშე და, მე ვფიქრობ, მაგალითი მომავალი თაობებისთვისაც. ო. ჯაფარიძეს მართლაც არ დარჩენია შეუსწავლელი საკითხი იმ ფართო ქრონოლოგიური და სივრცობრივი თვალსაწიერიდან, რაც ინტერესის საგნად ჰქონდა ხანგრძლივი ცხოვრების მანძილზე.

როგორც წესი, არქეოლოგები ერთ რომელიმე რეგიონსა და კონკრეტულ ქრონოლოგიურ პერიოდს ირჩევენ და მთელი ცხოვრება მას უღრმავდებიან ხოლმე კვლევებისას. ო. ჯაფარიძის სამეცნიერო ინტერესების დიაპაზონი კი გამორჩეულად ფართო აღმოჩნდა. მისი კვლევა ერთნაირად გასწვდა სამხრეთ კავკასიის ადრესამიწათმომქმედო და ბრინჯაოს ეპოქათა, ჩრდილო კავკასიის ადრე და გვიან ბრინჯაოს ხანის კულტურათა, დაბოლოს, მახლობელი აღმოსავლეთის იმ არქეოლოგიურ კულტურათა კონტექსტის შეფასებას, რომლებიც კავკასიის რეგიონის ძეგლებთან მიმართებით იყო განსაკუთრებით არსებითი. შესაბამისად, მისი ინტერესთა გეოგრაფია გამორჩეულად ვრცელი აღმოჩნდა.

ო. ჯაფარიძემ თავისი სამეცნიერო მუშაობა თავდაპირველად კოლხური კულტურის ძეგლების შესწავლით დაიწყო, რომელსაც ჩვეული სიღრმითა და საგანგებო ინტერესით აგრძელებდა საკმაო ხანს. მისი პირველი დისერტაცია (1948 წ.) „კოლხური ცული“ სწორედ ამ რეგიონის ბრინჯაოს

ხანის კულტურის კვლევისადმი იყო მიძღვნილი. ამის შემდეგ, საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ხელმძღვანელობამ თრიალეთის კულტურის სამეცნიერო თემატიკაზე დაავალა მუშაობა, რის შემდეგაც მისი კვლევა არსებითად საბოლოოდ დაუკავშირდა მე-20 საუკუნის გვიან 30-იან წლებში ბ. კუჭტინის მიერ წალკის რაიონში აღმოჩენილ ამ ბრწყინვალე კულტურის ძეგლებს. თრიალეთის კულტურასთან დაკავშირებული შემდეგი საეტაპო მნიშვნელობის კვლევა ბატონი ოთარის სახელს უკავშირდება, რომელმაც 50-60-იან წლებში გათხარა შუა ბრინჯაოს ხანის ყორღანები ზურტაკეტში. ქართულ არქეოლოგიაში ეს იყო ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი აღმოჩენა. 1969 წელს ო. ჯაფარიძის მიერ გამოქვეყნებულმა მონოგრაფიამ „არქეოლოგიური გათხრები თრიალეთში“ ქვით ნაგები უზარმაზარი მასშტაბის ორიგინალური დასაკრძალავი კონსტრუქციისა და მდიდარი არქეოლოგიური არტეფაქტების იმ დროისათვის უახლესი მონაცემები და მისი ანალიზი შესთავაზა სამეცნიერო სამყაროს. ეს პუბლიკაცია დღემდე უმნიშვნელოვანესად რჩება ბრინჯაოს ეპოქის კომპლექსებზე გამოქვეყნებულ ნაშრომთა შორის. მკვლევრის ინტერესი შუა ბრინჯაოს ხანის ეპოქისადმი მთელი ცხოვრების მანძილზე გაგრძელდა და ეს კარგად გამოჩნდა 80-იან წლებში მესხეთ-ჯავახეთში წარმოებული გათხრების თუ შიდა ქართლის ჩრდილო ზოლში, ცხინვალის რაიონში გამოვლენილი და შესწავლილი არაერთი არქეოლოგიური ძეგლის საფუძველზე. ამ მასალათა კვლევის შედეგად კიდევ უფრო გაფართოვდა შუა ბრინჯაოს ხანის კულტურის ძეგლების წრე და მათი კვლევა. ყველა სპეციალისტისათვის გამორჩეულ და ქრესტომათიულ ნაშრომებადაა მიჩნეული ო. ჯაფარიძის მიერ გამოქვეყნებული მონოგრაფიები „ქართველი ტომების ეთნო-კულტურული ისტორიისათვის ძვ.წ. მე-3 ათასწლეულში“, „საქართველოს ისტორიის სათავეებთან. პირველყოფილი ეპოქა“ (2003 წ.) და „ქართველი ერის ეთნოგენეზის სათავეებთან“ (2006 წ.), რომლებიც, მე პირადად, ვერასდროს შემოვდე თაროზე და ის მუდმივად ჩემს საწერ მაგიდაზე რჩება.

საზგასმით მინდა აღვნიშნო, რომ ბრინჯაოს ხანის აქტუალური საკითხების კვლევის საქმეში ო. ჯაფარიძის სახელი საერთაშორისო სამეცნიერო სივრცეში ნამდვილად საპატიო ადგილს იკავებს. თითქმის არ დარჩენილა პრეისტორიული ხანის არცერთი ეტაპი, რომლისთვისაც მას საგანგებო კვლევა არ მიეძღვნა. განსაკუთრებული წვლილი აქვს ე.წ. ადრეყორღანული კულტურის შეწავლაში. ის ყველაზე ადრე (1987 წელს) მასალათა ღრმა ანალიზის საფუძველზე მიხვდა, რომ ბედენის კულტურა შუა ბრინჯაოს ხანის გარიჟრაჟს ანუ სრულიად საწყის საფეხურს უნდა მიეკუთვნოს და მკაფიოდ გამოცალკევდეს ადრე ბრინჯაოს ხანის წინამორბედი ფენომენისაგან. აღნიშნული დასკვნა მაშინ ძალიან ნოვატორული და იმ პერიოდისათვის მიჩნეული პოზიციისაგან სრულიად განსხვავებული იყო, თუმცა, შემდგომში სავსებით დადასტურდა ამ თვალსაზრისის სისწორე. არაერთი ახლებური მიდგომა აქვს მას ასევე ადრე ბრინჯაოს ხანის ჩრდილო-დასავლეთ საქართველოს კულტურის გენეზისის თუ ამავე რეგიონის დოლმენური კულტურის თავისებურებების გარკვევის საქმეში.

იმდენად ფართოა მის მიერ დანატოვარი სამეცნიერო პროდუქცია, რომელიც 12 მონოგრაფიასა და 150-მდე სამეცნიერო სტატიამია თავმოყრილი, რომ ყველას ჩამოთვლაც კი ძნელია. სასწავლო და სამეცნიერო-კვლევით მაღალ დონესთან ერთად, ბატონი ოთარი ამავე დროს შესანიშნავი გამთხრელი არქეოლოგი იყო, რაშიც მას ამკარად გამორჩეული წვლილი აქვს. გარდა ზემოაღნიშნული გამოკვლევებისა, მე საგანგებოდ გამოვყოფდი კიდევ რამდენიმეს: „ბრინჯაოს ინდუსტრიის ისტორიისათვის უძველეს საქართველოში“, „ეთნოკულტურული პროცესები აღმოსავლეთ საქართველოში ძვ.წ. მე-3 ათასწლეულის მეორე ნახევარში“, „ერთი სამარხული კომპლექსი ქსნის ხეობიდან“, „ადრეული ყორღანების კულტურა საქართველოში“, „შენიშვნები ზურტაკეტის ყორღანების ნიშნიანი ქვების შესახებ“, „არქეოლოგიური გათხრები სოფ. ოჟორამი“, „დოლმენური კულტურა საქართველოში“, „მიწათმოქმედების იარაღები დასავლეთ-ქართულ კულტურაში“, „აღმოსავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთისა და ამიერკავკასიის უძველესი კონტაქტების ისტორიიდან“, „მონაწილეობდნენ თუ არა ქართველები ტროას ომში“, „ჩრდილო-დასავლეთ კოლხეთი პირველყოფილი ეპოქის სათავეებთან“, „კავკასიის უძველესი მოსახლეობის ადრეული ეთნოგენეზის საკითხები“, „კავკასიის წინააზიურ სამყაროსთან ურთიერთობის საკითხისათვის“

და მრავალი სხვა ნაშრომი ქართულ, რუსულ და გერმანულ ენებზე. მასვე ეკუთვნის ობიექტური რეცენზიები სხვადასხვა წლებში გამოსულ მნიშვნელოვან მონოგრაფიებზე და ასევე, მოგონებების წერილთა მთელი სერია ისეთ გამოჩენილ მკვლევრებზე, როგორებიც იყვნენ ექვთიმე თაყაიშვილი, ივანე ჯავახიშვილი, სიმონ ჯანაშია, შალვა ამირანაშვილი, გიორგი ნიორაძე, ბორის კუტინი, ოთარ ლორთქიფანიძე, ალექსანდრე ჯავახიშვილი, ტარიელ ჩუბინიშვილი, იაზონ კიკვიძე და სხვები, სადაც საინტერესოდ აცოცხლებს მათ ღვაწლსა და მნიშვნელობას ქართული მეცნიერების წინაშე.

გარდა ამ გამორჩეული სამეცნიერო მემკვიდრეობისა, ბატონმა ოთარმა დაგვიტოვა ძალიან საინტერესო წიგნი „არქეოლოგიის მოგონებები“(2016 წ.), სადაც განვლილი ცხოვრების გზაზე სწორედ მისი პროფესიის ფონზე გვესაუბრება, გვაცნობს უამრავ საინტერესო ადამიანს, საბჭოთა კავშირის არსებობის სხვადასხვა პერიოდის სიძნელეებსა და აბსურდულობას და გულწრფელი აღფრთოვანებით გვიზიარებს სიხარულს, რომელიც ამ უსასტიკესი იმპერიის დაქვევამ მიანიჭა მას.

ო. ჯაფარიძე თავისი ხანგრძლივი ცხოვრების მანძილზე, სხვადასხვა დროს და, ზოგჯერ ერთდროულადაც კი, ძირითადად ორ წამყვან ინსტიტუციაში ახორციელებდა სამეცნიერო აქტივობას; ეს იყო საქართველოს ეროვნული მუზეუმი და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. ნებისმიერი არქეოლოგიისათვის კულტურული მემკვიდრეობისა და სამეცნიერო-სასწავლო მიმართულებების ეს ორივე პრესტიჟული ცენტრი, ბატონი ოთარისათვის ერთნაირად ძვირფასი და მშობლიური იყო. ჩემთვის დიდი პატივია, რომ გარკვეულ პერიოდში (1982-2006 წწ.) ბატონი ოთარი და მე თანამშრომლებიც კი ვიყავით არქეოლოგიის კვლევის ცენტრში, სადაც მისი სამეცნიერო პოტენციალის დამფასებელმა აკად. ო. ლორთქიფანიძემ მიიწვია იმისთვის, რომ ბრინჯაოს ეპოქის განყოფილება გაეძლიერებინა.

მოგონებებში ო. ჯაფარიძე უყურადღებოდ არ ტოვებს აღნიშნულ ინსტიტუციებში გატარებულ წლებსა და კოლეგებთან თანამშრომლობის წვრილმანებსაც კი. ყველაფერი, რაც მუზეუმისა და უნივერსიტეტის გასაჭირისა თუ აღმავლობის პერიოდებთან იყო დაკავშირებული, ერთნაირად მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა და ბატონი ოთარი მას ცხოვრების განუყოფელ ნაწილად მიიჩნევდა. ეს არის ადამიანის პროფესიით ცხოვრების მშვენიერი მაგალითი, რამაც ვფიქრობ, განსაკუთრებული ხიბლიც შესძინა მას. ამას ადასტურებს მისი ერთი წერილიც „ცხოვრება ხელახლა რომ დავიწყო, იმავე გზას გაუყვებოდი“, სადაც სწორედ ეს პათოსი და სიძველეებისადმი პატივისცემა იგრძნობა.

თუ ზოგადად შევხედავთ, ისე ჩანს, რომ პიროვნული სიმპათიით გამორჩეული ამ ადამიანის ცხოვრება და სამეცნიერო-კვლევითი საქმიანობა თითქოს ერთი განუყოფელი მთლიანობა იყო. თავისი დარგის მიღმა ბატონი ოთარს ერთი დღეც კი არ გაუტარებია, ალბათ. სადაც არ უნდა ყოფილიყო, შორეულ ქვეყნებში მოგზაურობის დროსაც, ყოველთვის პრეისტორიული ხანის ძეგლების ახლოს გაცნობის სურვილით იყო ავსებული, რადგან სწორედ ეს წამოადგენდა პრიორიტეტს მის ცხოვრებაში. ეს კარგად ჩანს მისი მოგონებების კრებულიდანაც, სადაც თავის ცხოვრებას ადრე ახალგაზრდული წლებიდან დაწყებული სულ ბოლომდე სწორედ არქეოლოგიაში მუშაობისა და კოლეგებთან ურთიერთობის ფონზე ჰყვება, არ ჰყოფს მას, და ალბათ, შეუძლებელიც იქნებოდა სხვანაირად გადმოეცა. მისთვის ეს ყოველივე ცხოვრების სხვადასხვა წახნაგების ერთ მთლიანობად აღქმას წარმოადგენდა. ვაჟკაცური, ახოვანი და უდავო გარეგნული ხიბლის მქონე ამ ადამიანის პორტრეტს, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას, რა თქმა უნდა, მისი გამორჩეულად სერიოზული სამეცნიერო წონა სძენდა.

1979 წლიდან საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი, ხოლო 1993 წლიდან კი აკადემიის აკადემიკოსი, ბატონი ოთარი სხვადასხვა პერიოდში დაჯილდოებული იყო ივ. ჯავახიშვილის სახელმწიფო პრემიით, ექვთიმე თაყაიშვილის სახელობის პრემიით, გიორგი ნიორაძის სახელობის პრემიით, საქართველოს სახელმწიფო პრემიითა და ღირსების ორდენით. 1982 წელს მას მიენიჭა მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწის, 1977 წელს კი თბილისის საპატიო მოქალაქის წოდება.

მის პიროვნულ თვისებებს შორის კეთილშობილ, მომთმენ და მართალ ბუნებას გამოვყოფდი. ბატონი ოთარი საუკეთესო, უდალატო და ერთგულ ადამიანად დარჩა იმ მეგობრებისათვის,

რომელთან ერთადაც ლამის მთელი ცხოვრება გაიარა. მე მათ პირადად ვიცნობდი ზოგიერთს უნივერსიტეტიდან, ზოგს მის მიღმაც, უშუალოდ მათივე გადმოცემით ვიცი ბატონი ოთარის შესახებ და ამიტომაც შემძლია ასე მტკიცედ ვთქვა ამაზე.

ო.ჯაფარიძემუდავოდ დატოვაკვალი თავის მოწაფეებზე, რომელთაგან ზოგიერთი არქეოლოგიის კათედრაზე მასთან ერთადაც თანამშრომლობდნენ. რაც შეეხება მის ორგანიზატორულ შესაძლებლობებს, ზოგი რამ აუცილებლად არქეოლოგიის კათედრის შესახებაც უნდა ვთქვა. 30 წლის მანძილზე (1967-1997 წწ.) თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის არქეოლოგიის კათედრის ხელმძღვანელობის პერიოდში მან ბევრი რამ გაუკეთა ამ სამეცნიერო ერთეულს და, ზოგადად, დარგს. ბატონი ოთარის მიერ ორგანიზებული კათედრა თავისი შესანიშნავი და ძალიან თანამედროვე დიზაინით წარმოდგენილი გამოფენითა და ბიბლიოთეკით, ამ სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრის მიერ განხორციელებული არაერთი არქეოლოგიური ექსპედიციით, ნიჭიერი ახალგაზრდა სპეციალისტების სალექციო კურსებზე მიწვევით და სხვა აქტივობებით უდავოდ გამორჩეული იყო მთელი კავკასიის სივრცეში. უნივერსიტეტის თითქმის ყველა რექტორს არაერთი საპატიო უცხოელი სტუმარიც სწორედ აქ მოჰყავდა, რადგან დარწმუნებული იყვნენ, რომ ქართული სიძველეების ნახვით ისინი უდავოდ დიდი შთაბეჭდილებების ქვეშ აღმოჩნდებოდნენ. აქვე აღვნიშნავ 2006 წელს მომხდარი საუნივერსიტეტო რეფორმის ერთი, ვფიქრობ სრულიად არასწორი ასპექტის - კაბინეტების სისტემის გაუქმების შესახებაც, რასაც არქეოლოგიის კათედრის შესანიშნავი საგამოფენო სივრცის დამლა მოჰყვა. ბატონმა ოთარმა ეს მწვავედ განიცადა და ამის შესახებ დაუფარავადაც დაწერა თავის მოგონებებში.

ყველაფერი, რაც უნივერსიტეტს ეხებოდა მისთვის ძალიან ძვირფასი და მტკიცუნული იყო. სიცოცხლის ბოლო წუთამდე, უკვე ნაკლებად მობილურიც კი, მას მუდმივად ყური ჰქონდა მიღებული, თუ რა სიახლეები იყო აქ, ვინ რა კურსს კითხულობდა და როგორი თაობა მოდიოდა არქეოლოგიის დასაუფლებლად. ასეთი გაუნელებული ინტერესი მხოლოდ დარგის ნამდვილ პატრიოტს შეიძლება ახასიათებდეს, სწორედ ისეთს, როგორიც ბატონი ოთარ ჯაფარიძე იყო.

გამორჩეული დეაწლის მექნე მეცნიერის პიროვნულ პორტრეტს, ვფიქრობ, კიდევ ერთ შტრიხს და მომხიბლველობას სძენს ის, რომ მისგან შორს იყო კარიერიზმისა და მაღალი თანამდებობებისაკენ სწრაფვის სენი. არასდროს მიელტვოდა ნომენკლატურულ პოზიციებს, რაც, რა თქმა უნდა, შეეძლო, მაგრამ ის კომუნისტურ პარტიაშიც კი არ შესულა, ისე გახდა კათედრის გამგე. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში მხოლოდ ორმა გამორჩეულმა მეცნიერმა მიაღწია ამას: ოთარ ჯაფარიძემ და გივი ჟორდანიამ, რომლებიც არავითარ კომპრომისზე არ წასულან მათთვის მიუღებელ პარტიულ რეალობასთან.

ბატონ ოთარს მხოლოდ სამეცნიერო საქმე იზიდავდა. მას არაერთი სასახელო სამეცნიერო ჯილდო ჰქონდა, მაგრამ ყველაზე მეტად აფასებდა მისი ქართველი და უცხოელი კოლეგების პატივისცემასა და სიყვარულს. მას მაღალ ავტორიტეტად თვლიდა უკლებლივ ყველა ქვეყნის სპეციალისტი, რისი თვითმხილველიც პირადად ვარ სხვადასხვა საერთაშორისო კონგრესზე მონაწილე ცნობილ მეცნიერთა მხრიდან. სხვადასხვა ენებზე გამოცემული ო.ჯაფარიძის ნაშრომები დაბეჭდილია დასავლეთ ევროპის, რუსეთისა და კავკასიის არაერთ ქვეყანაში.

ო.ჯაფარიძის სახელმძღვანელოებს, მონოგრაფიებსა და სტატიებზეა გაზრდილი არქეოლოგების უკლებლივ ყველა თაობა და დარწმუნებული ვარ, რომ ამ გამოკვლევებს არასდროს გაუვით ყავლი. ისინი ყოველთვის სამაგიდო ლიტერატურად დარჩება მომავალში არქეოლოგიურ მეცნიერებაში მოსული ახალგაზრდებისთვისაც.

ბატონი ოთარი საუკუნის იუბილემდე ერთ წლითა და რამდენიმე დღით ადრე მიიბარა ქართულმა მიწამ. მისი ასი წლის თარიღს დიდი მოუთმენლობითა და გარკვეული აზარტითაც კი ველოდით ბევრი, მათ შორის მეც. თუმცა....

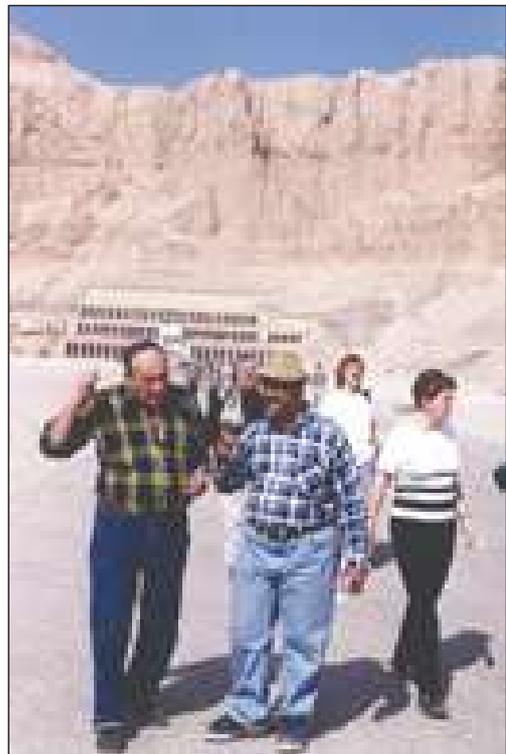
დარწმუნებული ვარ, რომ ბატონი ოთარის როგორც გამორჩეული მეცნიერის სახე მრავალი თაობის არქეოლოგთა მეხსიერებაში შემოინახება, მათ შორის არამხოლოდ პირადად მისი, არამედ ზოგიერთი ჩემი სტუდენტის ხსოვნაშიც კი, რომლებსაც სალექციო კურსის გავლისას ათვისებული

მისი პუბლიკაციების გარდა ო. ჯაფარიძის პირადად გაცნობის ბედნიერებაც სვდათ წილად. ჩემს მესხიერებაში, ჩემი მასწავლებელი ოთარ ჯაფარიძე უპირობოდ იკავებს ქართული არქეოლოგიის პატრიარქისა და კეთილშობილი მეცნიერის უცვლელ ადგილს.

ვისურვებ, რომ მსუბუქი იყოს ქართული მიწა მისთვის.

მარინე ფუთურიძე

არქეოლოგი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოც. პროფესორი

2021

11 DECEMBER

№4

ARCHEOLOGIA

Scientific Research Journal of the A. Apakidze Institute
of Archaeology of the European University

CHEMICAL AND TECHNOLOGICAL RESEARCH OF ARTISTIC PRODUCTS MADE OF BRONZE FROM COLCHIS OF THE 1ST MILLENNIUM BC

Givi Inanishvili,

Archaeologist, paleometallurgist; Head of the Department of
Georgian History and Archaeology at the Georgian Technical University

Giorgi Chubinishvili

ABSTRACT

The article examines the results of a comprehensive chemical and technological study of bronze works of art discovered in the territory of historical Colchis dating to the 1st millennium BC. A diverse range of artifacts from major archaeological sites (Ureki, Nigvziani, Mukhurcha, Ergeta, Vani, Sakanchia) has been analyzed, including by small-scale plastic art, sculpture, jewelry, and ritual objects.

Spectral emission analysis revealed that the majority of the items were made of arsenical bronze and of alloys obtained through tin-lead alloying. The study demonstrates that in pre-antique Colchis, bronze production continued the traditions of non-ferrous metalworking established during the Late Bronze Age.

Particular attention is devoted to anthropomorphic and zoomorphic plastic art, including sculptures of mounted goddesses and the well-known "Colchian Madonna". Analysis of sculptures discovered at the Hellenistic city site of Vani indicates that they were produced on a local copper-bronze manufacturing base. These works represent examples of Hellenistic plastic art and reproduce the stylistic and technological characteristics of sculptures made by Greek casting craftsmen using the lost-wax technique.

The research results clearly confirm the autochthonous and gradual development of plastic thinking in Colchis, where, alongside local cultural features, the stylistic and technological influence of Hellenistic plastic art is also reflected.

Keywords: Colchis, spectral analysis, alloying, Vani, sculpture

A comprehensive chemical and technological analysis of bronze artifacts found on the territory of historical Colchis, diverse in shape and purpose, allows us to establish a scheme for the manufacture and processing of samples of crafts and artistic casting of the epochs preceding antiquity and antiquity. Among them, the results of research on the functioning of monuments containing the oldest centers of non-ferrous metal production and artistic casting for religious and ritual purposes are of particular importance and great scientific interest.

In the 1st millennium BC, a large number of bronze objects decorated with graphic decor spread in the South Caucasus. The gradual dominance of iron weapons in all spheres of the economy leads to the fact that bronze is used mainly for the manufacture of jewelry and objects of religious and ritual purposes. Increasing the level of technical and artistic processing of bronze products has significantly improved their quality and raised their aesthetic value to the level of art. It was during this period that the burial grounds of Colchis were distinguished by an abundance of perfect bronze products, and excellent examples of bronze art were created [Pantskhava L. 1988].

In the inventory of non-ferrous metals of the 1st millennium BC, discovered and studied at the famous archaeological sites of Colchis (Ureki, Nigvziani, Mukhurcha, Ergeta, Vani, Sakanchia, etc.), presented in the form of small plastics, sculptures, ornaments and ritual objects, the question arises about the manufacture of a specific artifact and, accordingly, its origin. It is advisable to consider both the metallurgical technology of manufacturing bronze products and the artistic techniques of processing their surfaces. A comprehensive analysis of the inventory under consideration allowed us to judge the widespread artistic production of bronze, the complex technological scheme of which perfects the plastic form of bronze products, taking into account their religious function [Mikeladze T. 1985].

According to the casting technology, bronze sculptures are made using a wax model, and each piece is original. Initially, the process of creating the shape of an object is carried out in a soft material (wax), which requires the use and mastery of completely different techniques than obtaining and processing cast bronze. Casting, engraving and carving of objects of complex shape and special purpose (small plastic, sculpture, ritual samples, jewelry) should be considered one of the important elements of the development of the artistic trend in metal production. This is evidenced by the number of their finds, as well as their identity, path of development, and stylistic and thematic features.

Let's consider the results of chemical and technological studies of bronze sculptures and samples of small plastics from Colchis of the 1st millennium BC and our attitude towards them: the question of the origin of Colchian small plastics, whether small sculpture, that is, plastic thinking, is an autochthonous phenomenon, or is it due to certain relationships with various neighboring cultures (imported products).

The results of the comprehensive chemical and technological research allowed us to address certain issues of Colchian bronze of the X-VII centuries BC and the ancient period. A certain set of ethnogenetic substrate and processing industries. The principles of execution of small bronze sculpture samples and the thematic analysis of artifacts gave us the opportunity to judge the system of religious beliefs and ideas of society, to identify the functions of characters in the religious system. Light has been shed on issues such as the technical and aesthetic needs of society; the establishment of the utilitarian function of the object, technological and stylistic changes in plastic forms, the level of development of artistic thinking in the specified period of time [Papuashvili R. 1998: 43-57].

The studied bronze material is represented by artifacts of various shapes and main purposes. Among them, there are samples of small plastics, sculptures and jewelry.

According to spectral emission analysis data, most of the objects are made of arsenic bronze, as well as alloys with a high tin content and optimal tin-lead alloying (Table 1).

When analyzing some samples of fine plastics, special attention is paid to single-figure and group sculptures and compositions, where female and male themes are conditionally highlighted. Among the group sculptures on the theme of love, there are interesting images of horsewomen found at the Mukhurcha burial ground, as well as a composition known as the "Colchian Madonna" discovered in Ureki.

The Mukhurcha specimens found with preserved eroded surfaces are sculptures of anthropomorphic god-

dessees on horseback. The composition found at the Mukhurcha burial ground has much in common with the group sculpture discovered on the island of Samos. Along with their thematic and iconographic uniformity, a similar technological scheme for the manufacture of objects and a similar casting alloy are important, which may indicate that the sculptures belong to the art of Colchis from the pre-Antique period.

TABLE 1

No	Object	Place of discovery	Cu	Sn	Pb	Ag	Bi	Sb	As
1	Goddess	Nigvziani	87,1	0,8	0,006	0,02	0,009	0,02	12,0
2	Goddess with adoration	Nigvziani	87,8	2,11	0,03	0,01	0,006	0,03	10,0
3	Goddess with adoration	Nigvziani	86,5	0,008	0,1	0,01	0,003	0,4	13,0
4	Goddess with adoration	Island Samos	86,4	0,06	0,2	0,03	0,01	0,03	15,0
5	Goddess with adoration	Brili cemetery	83,0	0,15	0,25	0,05	0,01	2,0	14,2
6	Goddess with adoration	Mukhurcha cemetery	73,5	0,2	0,3	0,07	0,01	0,9	25,0
7	Goddess with adoration	Mukhurcha	87,5	—	0,02	0,01	0,01	0,4	11,0
8	Goddess with adoration	Nigvziani	87,7	0,15	0,03	0,01	0,001	0,3	12,0
9	Goddess with adoration	Nigvziani	81,7	0,1	0,15	0,02	0,01	3,5	18,0
10	Goddess with adoration	Nigvziani	79,3	0,3	0,4	0,04	0,01	3,0	20,0
11	Goddess with horse	Island Samos	84,9	12,0	3,0	0,1	0,02	—	0,01
12	Goddess with horse	Brili cemetery	86,1	0,3	0,2	0,05	0,01	1,5	12,0
13	Goddess with horse	Mukhurcha cemetery	84,5	8,0	0,3	0,02	0,01	1,2	6,0
14	Goddess with horse	Mukhurcha	90,3	4,7	0,25	0,03	0,01	0,2	4,5
15	Goddess with horse	Mukhurcha	89,0	10,2	0,06	0,01	0,01	—	0,7
16	Goddess with horse	Ureki cemetery	90,7	4,0	0,2	0,03	0,01	—	5,0
17	Male torso	Mukhurcha	94,6	0,8	0,01	0,01	0,01	—	4,5
18	Charioteer	Mukhurcha	90,1	2,1	0,3	0,02	0,01	—	7,5
19	A man with a helmet	Mukhurcha	89,2	0,3	0,4	0,1	0,2	0,5	9,5
20	A seated man	Mukhurcha	92,2	0,2	0,25	0,1	0,01	0,2	7,0

21	Horseman	Lechkhumi	79,1	0,8	0,5	0,2	0,01	2,3	17,0
22	Figure of a lioness	Mukhurcha	91,5	2,0	0,2	0,01	0,01	0,8	5,5
23	Figure of a bull	Nigvziani	90,2	0,25	0,4	0,1	0,01	0,06	9,0

The figure of the horse-riding goddess with a child from Ureki is optimally preserved; the sculpture is significant both from a thematic and stylistic perspective. The surface of the figure clearly demonstrates the possibilities of utilizing bronze technological characteristics. In terms of technological processing of group compositions, the level of execution of cast details, the expressiveness and dynamism of the composition, it is one of the masterpieces of Colchian non-ferrous metalworking. The casting alloy is represented by tin-copper alloying and is distinguished by good technological characteristics.

Considering the results of chemical-technological research, bronze production centers in pre-antique Colchis continue the traditions of Late Bronze non-ferrous metal processing. Artistic castings are mainly made with tin alloy, and lead-copper alloy is also used.

Tin and lead-copper containing alloys increase the productivity of the casting technology of the alloy, while also increasing hardness and making the forging processing of objects more difficult. Therefore, artifacts of cultic-ritual purpose were obtained through artistic casting technology- using the lost-wax method.

The artistic bronze artifacts of Hellenistic-era Colchis, represented at the Vani archaeological site, are exceptional. The style of execution of the sculptures, their wide use for representing the interior and exterior space of cultic complexes, as well as the good preservation of the metal material used (with the sculptures' surfaces covered with noble patina), raises certain interest for posing questions about their manufacturing technology and origin [Lordkipanidze Ot. 1972: 44-45].

Through the distribution of basic elements of the alloys and correlation dependency graphs, the investigated material was divided into two metallurgical groups, from which several chemical-technological subgroups were identified, where chemically homogeneous samples were united. The fragments that fell into chemical subgroups represent parts of different details of one sculpture or sculptures.

Spectral analysis data shows that the main part of the material is bronze alloyed with tin and lead. A small part is represented by an alloy of tin bronze. There are also alloys obtained by three-component alloying (Sn, Pb, As), where the leading elements are tin and lead. Thus, these samples are also combined into a type of lead-tin alloy ligature. The isolated arsenic-antimony bronze material was not used. Consequently, the results of the chemical and technological study of the material confirm the fact of using a single technological scheme for the manufacture of sculptures found at the Vani settlement (a copper-based alloy with high-lead alloying and optimal lead content).

TABLE 2

No	Lab. code	Object	Place of discovery	Cu	Sn	Pb	Zn	Bi	Ag	Sb	As
1	C-46	Bronze sculpture insert N 1476	Vani	76,18	11,3	3,5	0,04	0,005	0,50	0,20	0,35
2	C-47	Bronze sculpture fragment N 1488	Vani	91,83	7,0	0,5	0,03	0,004	0,34	0,07	0,14
3	C-48	Bronze sculpture fragment 07:1-78 N 1138	Vani	84,70	8,4	4,9	0,03	0,005	0,25	0,05	0,15

4	C-49	Bronze sculpture fragment N 1488	Vani	88,53	6,6	3,4	0,01	0,002	0,15	0,03	0,13
5	C-50	Bronze sculpture fragment 07:1-78 N 1443	Vani	85,69	9,2	2,3	0,04	0,006	0,35	0,08	0,35
6	C-51	Bronze sculpture fragment 07:1-78 N 1165	Vani	86,14	7,1	4,0	0,02	0,004	0,20	0,05	0,40
7	C-52	Bronze sculpture fragment N 1488	Vani	87,90	7,5	3,0	0,01	0,003	0,07	0,06	0,15
8	C-53	Youth sculpture fragment N 1468	Vani	90,23	8,5	0,4	—	0,005	0,15	0,08	0,07
9	C-54	Bronze sculpture fragment N 1488	Vani	89,42	5,8	3,8	0,01	0,002	0,25	0,02	0,12
10	C-55	Woman sculpture fragment, knee	Vani	73,45	10,5	5,0	0,01	0,145	0,554	5,0	3,90
11	C-56	Man sculpture fragment. Finger 07:1-78 N 1583	Vani	90,35	5,6	3,3	0,02	0,001	0,04	0,03	0,06
12	C-57	Bronze sculpture fragment 07:1-78 N1582	Vani	88,10	10,3	0,35	0,02	0,003	0,05	0,06	0,15
13	C-58	Bronze sculpture fragment. Ankle 07:1-78 N 1579	Vani	78,60	10,0	5,0	0,008	0,005	0,50	0,07	0,05
14	C-59	Bronze sculpture fragment. Bunch 07:1-78 N 1585	Vani	83,05	10,4	2,8	0,15	0,004	0,40	0,06	0,03
15	C-60	Youth sculpture fragment 07:1-78 N 1584	Vani	90,50	7,3	0,3	0,03	0,002	0,35	0,05	0,40
16	C-61	Bronze sculpture fragment. Casting sprue 07:1-78 N 1576	Vani	75,25	2,0	1,0	0,02	0,007	0,60	1,20	0,04
17	C-62	Bronze sculpture fragment. Cloak 07:1-78 N 1578	Vani	78,70	6,0	2,8	0,03	0,003	0,30	0,15	0,30
18	C-63	Bronze sculpture fragment. Tassels	Vani	83,30	4,6	1,7	0,06	0,009	0,55	0,30	0,55
19	C-64	Bronze sculpture fragment. 07:1-78 N 1572	Vani	81,75	10,5	4,5	0,01	0,007	0,90	0,10	0,25

20	C-65	Bronze sculpture fragment. Mane 07:1-78 N 1552	Vani	79,40	11,9	4,8	0,04	0,005	0,80	0,15	1,20
21	C-66	Bronze sculpture fragment. 07:1-78 N 1545	Vani	75,30	8,5	6,0	0,03	0,01	0,30	0,14	0,70
22	C-67	Woman sculpture fragment. Arm 07:1-78 N 1589	Vani	85,75	5,8	5,2	0,02	0,10	0,60	0,80	1,60
23	C-68	Woman sculpture fragment. Right arm 07:1-78 N 1590	Vani	81,90	8,3	4,8	0,01	0,15	0,30	2,50	1,40
24	C-69	Bronze sculpture fragment. Hoof 07:1-78 N 1573	Vani	79,70	7,0	2,0	0,01	0,008	0,55	0,06	0,35
25	C-70	Bronze sculpture fragment. Horse hoof 07:1-78 N 1578	Vani	79,80	9,9	3,8	0,03	0,01	0,90	0,07	0,40
26	C-71	Bronze sculpture fragment. Horse tack 07:1-78 N 1567	Vani	87,50	5,5	3,8	0,10	0,03	0,80	0,50	0,06
27	C-72	Bronze tube fragment, working parts 07:1-78 N 1527	Vani	85,81	6,8	4,0	0,02	0,003	0,30	0,04	0,40
28	C-73	Bronze tube fragment, working parts 07:1-78 N 1525	Vani	83,10	8,7	4,5	0,01	0,004	0,50	0,06	0,45
29	C-74	Bronze tube fragment, working parts 07:1-78 N 1526	Vani	90,15	4,3	4,5	0,01	0,003	0,05	0,03	0,09
30	C-75	Bronze sculpture fragment. Belt 07:1-88 N 2855	Vani	92,50	2,5	2,3	0,30	0,004	1,20	0,35	0,03
31	C-76	Bronze sculpture fragment. Acanthus flower 07:1-88 N 2854	Vani	92,60	2,3	2,4	0,35	0,003	1,25	0,45	0,05
32	C-77	Bronze sculpture fragment. Plant motif 07:1-88 N 2853	Vani	93,55	2,0	2,5	0,06	0,004	1,10	0,30	0,03
33	C-78	Bronze sculpture fragment. 07:1-81 N 1477	Vani	84,60	7,9	5,2	0,02	0,002	0,35	0,15	0,55

34	C-79	Bronze sculpture insert	Vani	86,59	9,4	2,7	0,05	0,007	0,15	0,05	0,35
35	C-80	Bronze sculpture fragment. Pearl casting	Vani	85,40	7,0	6,8	—	0,006	0,20	0,14	0,001
36	C-81	Bronze sculpture fragment. Pearl casting	Vani	81,05	11,5	6,7	—	0,003	0,05	0,08	—
37	C-82	Bronze sculpture fragment. Pearl casting	Vani	79,40	13,0	6,4	—	0,004	0,05	0,10	—
38	C-83	Bronze sculpture fragment. column	Vani	80,65	8,4	3,1	0,02	0,10	0,20	1,05	1,2
39	C-84	Bronze sculpture fragment. Left lip	Vani	90,25	5,2	2,4	0,01	0,005	0,10	0,70	1,2
40	C-85	Bronze sculpture fragment. Sword	Vani	77,90	14,1	3,2	0,02	0,10	0,15	3,15	1,3
41	C-179	Bronze production, remains droplet	Vani, Central terrace of the site, section 33	87,65	8,0	3,7	0,02	0,004	0,08	0,03	0,1

To find out the method of casting sculptures from Vani, it is important to consider the process of obtaining and manufacturing Greek bronze sculptures, as well as the technological scheme of workshops. This issue is directly related to the chemical and technological data of the finished product. The material in the form of sculpture parts allows us to judge the possibilities of artistic processing of bronze in Colchis of the Hellenistic period.

Based on archaeological finds, studies of foundry waste and cast sculptures, it is known that hollow sculptures were made entirely from wax models. Sculptures of relatively small size were cast using clay fasteners, and metal supports were used for large-sized castings. The casting of large sculptures was limited by the possibility of simultaneously casting the required amount of metal mass. The foundry was located directly near temples or religious buildings [Marchenko I. 1957: 156]. Similar data is recorded on the monuments of the bronze sculpture foundry in Athens and Olympia [Treister M. 1984: 163, 169].

Taking into account the technical and technological conditions of casting bronze sculptures in Hellenistic Greece and Colchis, as well as the principle of operation of the metallurgical workshop at the Vani settlement, it is possible to consider the common elements of the technological cycle between the production of sculptures at the Vani settlement in Colchis and the working organizational scheme of the foundry facilities studied in the Bosporus. The results of a chemical and technological study of industrial waste found at the site of secondary processing of bronze at the Vani settlement are typical for workshops for processing non-ferrous metals of the Hellenistic period, and in particular, for the working conditions of ancient Greek foundries [Marchenko I. 1957: 156, 157].

Greek bronze casting masters in the period of the 5th-3rd centuries BC used both classical bronze with tin and alloys obtained with the addition of tin and lead. Bronze and tin were widely used until the 4th century BC [Marchenko I. 1957: 159; Treister M. 1984: 114]. Since the 3rd century BC, it has been replaced by a material alloyed with tin and lead. A similar pattern is observed in the technological scheme of Vani's sculptures, where bronze with tin and bronze alloyed with tin and lead were mainly used. It is worth noting the uniformity of

bronze alloyed with tin and lead (Sn=2.2-4.9%; Pb=0.7-11.5%), characteristic of the foundry of bronze sculptures, known from the excavations of the acropolis of Panticapaeum, and the ligature of sculptures discovered at the Vani settlement (Sn=2.0-11.9%; Pb=0.4-10.0%), in terms of the content of the main alloying elements.

Based on the results of chemical and technological analysis of the bronze sculptures discovered in Colchis from the ancient period, it can be argued that they were made at the local copper-bronze production base. These products are examples of Hellenistic plastics and repeat the stylistic and technological features of the Greek foundry workers who created sculptures based on wax models.

Plastic as an art form places high demands on the skill of the modeler and the technology for producing castings, which depends on the religious function and significance of the object being created.

From the point of view of plastic thinking, in Colchis in the early iron age, art samples were created based on pre-existing traditions and past stages of development, which successfully continued in the ancient period. Small bronze sculptures and the phenomenon of their appearance are also explained by these technical and technological features. The emergence and establishment of plastic thinking in this region does not exclude (especially at the initial stage) interaction with the outside world. At the same time, it is understood and assimilated by the society that creates it, being a product of multifunctional thinking reflecting the local features of the Kolkho culture. This phenomenon should be considered as gradual and autochthonous.

BIBLIOGRAPHY:

1. Lordkipanidze Ot. The City of Vani. Tbilisi 1972. (Geo.)
2. Mikeladze T. Burials of the Early Iron Age of Colchis. Tbilisi 1985. (Geo.)
3. Papuashvili R. On the question of the relative chronology of the Colchis burials of the Late Bronze Age - Early Iron Age, "Dziebani". Tbilisi 1998. (Geo.)
4. Pantskhava L. Monuments of artistic craft of the Kolkho culture. Tbilisi 1988. (Geo.)
5. Marchenko I. Materials on metallurgy and metalworking of Panticapaeum. Materials on the Archaeology and History of the Bosporus, 56B. 1957. (Russ.)
6. Treister M. New data on artistic metalworking on the Bosporus. Journal of Ancient History, 1. 1984 (146-159). (Russ.)

2021

11 DECEMBER

№4

АРХЕОЛОГИЯ

Институт археологии имени академика
Андриа Апакидзе

ХИМИКО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ЗДЕЛИЙ ИЗ БРОНЗЫ КОЛХИДЫ I ТЫСЯЧЕЛЕТИЯ ДО Н.Э.

Гиви Инанишвили,

Археолог, палеометаллург; Руководитель департамента
истории и археологии Грузии Грузинского технического университета

გიორგი Чубინიშვილი

АБСТРАКТ

В статье рассматриваются результаты комплексного химико-технического исследования художественных изделий из бронзы I тысячелетия до н.э., обнаруженных на территории исторической Колхиды. Были исследованы разнообразные артефакты из значимых археологических памятников (Уреки, Нигвзиани, Мухурча, Эргета, Вани, Саканчия), представленные малой пластикой, статуэтками, украшениями и ритуальными предметами.

С помощью данных анализа спектральной эмиссии было установлено, что основная часть предметов изготовлена из бронзы с примесью мышьяка и лигатур, полученных легированием олова-свинца. Исследование показало, что в преантической Колхиде производство бронзы продолжало традиции обработки цветных металлов эпохи Поздней Бронзы.

Особое внимание было уделено образцам антропоморфной и зооморфной пластики, среди которых были скульптуры богинь-наездниц и известная «Колхская мадонна». Анализ скульптур, обнаруженных в городище эллинистической эпохи Вани, выявил, что они изготовлены на местной базе производства меди и бронзы. Они представляют собой образцы эллинистической пластики и повторяют изделия греческих литейщиков и стилистические и технологические особенности их скульптур, полученных методом утраченного воска.

Результаты исследования явно подтверждают автохтонное и поэтапное развитие пластического мышления в Колхиде, где, наряду с локальными культурными особенностями, представлено и стилистическо-технологическое влияние эллинистической практики.

Ключевые слова: Колхида, спектральный анализ, легирование, Вани, скульптура.

Комплексный химико-технологический анализ разнообразных по форме и назначению бронзовых артефактов, найденных на территории исторической Колхиды, позволяет установить схему изготовления и обработки образцов ремесел и художественного литья эпох, предшествующих античности и предантичности. Среди них особое значение и большой научный интерес представляют результаты исследований функционирования памятников, содержащих древнейшие центры производства цветных металлов, и художественного литья культового и ритуального назначения.

В I тысячелетии до н.э. на Южном Кавказе распространяется большое количество предметов из бронзы, украшенных графическим декором. Постепенное господство железного оружия во всех сферах хозяйства приводит к тому, что бронза используется в основном для изготовления украшений и предметов культового и ритуального назначения. Повышение уровня технической и художественной обработки бронзовых изделий значительно улучшило их качество и подняло их эстетическую ценность до уровня искусства. Именно в этот период могильники Колхиды отличаются обилием совершенных бронзовых изделий, создаются превосходные образцы искусства из бронзы [Панцхава Л. 1988].

В инвентаре цветных металлов I тысячелетия до н.э., обнаруженном и изученном на известных археологических памятниках Колхиды (Уреки, Нигвзиани, Мухурча, Эргета, Вани, Саканчия и др.), представленном в виде мелкой пластики, скульптур, украшений и ритуальных предметов, возникает вопрос об изготовлении конкретного артефакта и, соответственно, его происхождении. Целесообразно рассмотреть как металлургическую технологию изготовления бронзовых изделий, так и художественные приемы обработки их поверхности. Комплексный анализ рассмотренного инвентаря позволил нам судить о широко развитом художественном производстве бронзы, сложная технологическая схема которого доводит до совершенства пластическую форму бронзовых изделий с учетом их религиозной функции [Микеладзе Т. 1985].

Согласно технологии литья, бронзовые скульптуры изготавливаются с использованием восковой модели, и каждое изделие является оригинальным. Изначально процесс создания формы предмета осуществляется в мягком материале (воске), что требует применения и владения совершенно иными приемами, нежели получение и обработка литой бронзы. Одним из важных элементов развития художественного направления в металлопроизводстве следует считать литье, гравировку и обработку резьбой предметов сложной формы и специального назначения (малая пластика, скульптура, ритуальные образцы, ювелирные изделия). Об этом свидетельствует как количество их находок, так и самобытность, путь развития и стилистико-тематические особенности.

Рассмотрим результаты химико-технологических исследований бронзовых скульптур и образцов малой пластики Колхиды I тысячелетия до н.э. и наше отношение к ним: вопрос происхождения колхидской малой пластики, является ли малая скульптура, то есть пластическое мышление, автохтонным явлением, или оно обусловлено определенными взаимоотношениями с различными соседними культурами (импортными изделиями).

Результаты проведенного комплексного химико-технологического исследования позволили нам затронуть отдельные вопросы колхидской бронзы X-VII веков до н.э. и античного периода. Определенную совокупность этногенетического субстрата и производств обработки. Принципы исполнения образцов малой бронзовой пластики и тематический анализ артефактов дали нам возможность судить о системе религиозных верований и представлений общества, о выявлении функций персонажей в религиозной системе. Пролился свет на такие вопросы, как технико-эстетические потребности общества; установление утилитарной функции предмета, технологико-стилистические изменения пластических форм, уровень развития художественного мышления в указанный период времени [Папуашвили Р. 1998: 43-57].

Изученный бронзовый материал представлен артефактами различной формы и основного назначения. Среди них выделены образцы мелкой пластики, скульптуры и украшения.

Согласно данным спектрального эмиссионного анализа, большая часть предметов изготовлена из мышьяковистой бронзы, а также сплавы с высоким содержанием олова и оптимальным олово-

свинцовым легированием (табл. 1).

Особое внимание при анализе некоторых образцов мелкой пластики уделено однофигурным и групповым скульптурам и композициям, где условно выделены женские и мужские темы. Среди групповых скульптур на тему любви интересны изображения всадниц, найденные на могильнике Мухурча, а также композиция, известная как «Колхидская Мадонна», обнаруженная в Уреки.

Экземпляры из Мухурчи, найденные с сохраненной эродированной поверхностью, представляют собой скульптуры антропоморфных богинь верхом на лошадях. Композиция, найденная на могильнике Мухурча, имеет много общего с групповой скульптурой, обнаруженной на острове Самос. Наряду с их тематической и иконографической однородностью, важна схожая технологическая схема изготовления предметов и аналогичный сплав отливки, что может указывать на принадлежность скульптур к искусству Колхиды доантичного периода.

ТАБЛИЦА 1

№	Предмет	Место находки	Cu	Sn	Pb	Ag	Bi	Sb	As
1	Богиня	Эргета	87,1	0,8	0,006	0,02	0,009	0,02	12,0
2	Богиня с адорацией	Эргета	87,8	2,11	0,03	0,01	0,006	0,03	10,0
3	Богиня с адорацией	Дгваба	86,5	0,008	0,1	0,01	0,003	0,4	13,0
4	Богиня с адорацией	Дгваба	86,4	0,06	0,2	0,03	0,01	0,03	15,0
5	Богиня с адорацией	Мухурча	83,0	0,15	0,25	0,05	0,01	2,0	14,2
6	Богиня с адорацией	Мухурча	73,5	0,2	0,3	0,07	0,01	0,9	25,0
7	Богиня с адорацией	Мухурча	87,5	—	0,02	0,01	0,01	0,4	11,0
8	Богиня с адорацией	Нигвзиани	87,7	0,15	0,03	0,01	0,001	0,3	12,0
9	Богиня с адорацией	Нигвзиани	81,7	0,1	0,15	0,02	0,01	3,5	18,0
10	Богиня с адорацией	Нигвзиани	79,3	0,3	0,4	0,04	0,01	3,0	20,0
11	Богиня всадница	Остров Самос	84,9	12,0	3,0	0,1	0,02	—	0,01
12	Богиня всадница	Могильник Брили	86,1	0,3	0,2	0,05	0,01	1,5	12,0
13	Богиня всадница	Могильник Мухурча	84,5	8,0	0,3	0,02	0,01	1,2	6,0
14	Богиня всадница	Мухурча	90,3	4,7	0,25	0,03	0,01	0,2	4,5
15	Богиня всадница	Мухурча	89,0	10,2	0,06	0,01	0,01	—	0,7
16	Богиня всадница	Могильник Уреки	90,7	4,0	0,2	0,03	0,01	—	5,0

17	Мужской Торс	Мухурча	94,6	0,8	0,01	0,01	0,01	—	4,5
18	Возничий	Мухурча	90,1	2,1	0,3	0,02	0,01	—	7,5
19	мужчина в шлеме	Мухурча	89,2	0,3	0,4	0,1	0,2	0,5	9,5
20	сидящий мужчина	Мухурча	92,2	0,2	0,25	0,1	0,01	0,2	7,0
21	всадник	Лечхуми	79,1	0,8	0,5	0,2	0,01	2,3	17,0
22	фигура львицы	Мухурча	91,5	2,0	0,2	0,01	0,01	0,8	5,5
23	фигура быка	Нигвзиани	90,2	0,25	0,4	0,1	0,01	0,06	9,0

Фигура богини, сидящей на коне из Уреки, с ребенком, оптимальна с точки зрения сохранности; скульптура имеет значение как с тематической, так и со стилистической точки зрения. На поверхности фигуры хорошо видны возможности применения технологических характеристик бронзы. По уровню технологической обработки групповых композиций, исполнению литых деталей, экспрессивности и динамичности композиции, это один из шедевров колхской обработки цветных металлов. Лигатура отливки представлена сплавами олова и мышьяка и отличается хорошими технологическими характеристиками.

С учетом результатов химико-технологических исследований, в доантичный период в Колхиде очаги производства бронзы продолжают традиции обработки цветных металлов поздней бронзы, а художественное литье в основном изготавливается с мышьяковой лигатурой, также используется сплав олова и свинца.

Мышьяк и лигатура, содержащая олово и свинец, повышают производительность литейной технологии сплава, но в то же время увеличивают хрупкость и затрудняют ковку изделия. Следовательно, артефакты культового и ритуального назначения были получены методом художественного литья по восковой модели.

Выделяются артефакты художественной бронзы Колхиды эллинистического периода, представленные на городище Вани. Стиль исполнения скульптур, их широкое использование для представления интерьера и экстерьера культовых комплексов, а также хорошая сохранность использованного металлического материала (поверхность скульптур покрыта благородной патиной) вызывают определенный интерес к вопросам их изготовления и происхождения (Лордкипанидзе От. 1972: 44-45).

Исследованный материал, на основе распределения основных элементов сплавов и графиков корреляционных зависимостей, был разделен на две металлургические группы, из которых выделено несколько химико-технологических подгрупп, где объединены химически однородные образцы. Фрагменты, попавшие в химические подгруппы, являются частями одной скульптуры или различных деталей изваяния.

Данные спектрального анализа показывают, что основной частью материала является бронза, легированная оловом и свинцом. Небольшая часть представлена сплавом оловянной бронзы. Также встречаются сплавы, полученные трехкомпонентным легированием (Sn, Pb, As), где ведущими элементами являются олово и свинец. Таким образом, указанные образцы также объединяются в тип лигатуры свинцово-оловянного сплава. Отдельно выделенный мышьяково-сурьмянистый бронзовый материал не использовался. Следовательно, результаты химико-технологического исследования материала подтверждают факт применения единой технологической схемы изготовления скульптур, обнаруженных на городище Вани (сплав на основе меди с высокооловянным легированием и оптимальным содержанием свинца).

ТАБЛИЦА 2

№	Шифр лаборатории	Предмет	Место открытия	Cu	Sn	Pb	Zn	Bi	Ag	Sb	As
1	C-46	Вставка бронзовой скульптуры N 1476	Вани	76,18	11,3	3,5	0,04	0,005	0,50	0,20	0,35
2	C-47	Фрагмент бронзовой скульптуры N 1488	Вани	91,83	7,0	0,5	0,03	0,004	0,34	0,07	0,14
3	C-48	Фрагмент бронзовой скульптуры 07:1-78 N 1138	Вани	84,70	8,4	4,9	0,03	0,005	0,25	0,05	0,15
4	C-49	Фрагмент бронзовой скульптуры N 1488	Вани	88,53	6,6	3,4	0,01	0,002	0,15	0,03	0,13
5	C-50	Фрагмент бронзовой скульптуры 07:1-78 N1443	Вани	85,69	9,2	2,3	0,04	0,006	0,35	0,08	0,35
6	C-51	Фрагмент бронзовой скульптуры 07:1-78 N1165	Вани	86,14	7,1	4,0	0,02	0,004	0,20	0,05	0,40
7	C-52	Фрагмент бронзовой скульптуры N 1488	Вани	87,90	7,5	3,0	0,01	0,003	0,07	0,06	0,15
8	C-53	Фрагмент скульптуры юноши N 1468	Вани	90,23	8,5	0,4	—	0,005	0,15	0,08	0,07
9	C-54	Фрагмент бронзовой скульптуры N 1488	Вани	89,42	5,8	3,8	0,01	0,002	0,25	0,02	0,12
10	C-55	Фрагмент женской скульптуры, колено	Вани	73,45	10,5	5,0	0,01	0,145	0,554	5,0	3,90
11	C-56	Фрагмент мужской скульптуры, палец 07:1-78 N 1583	Вани	90,35	5,6	3,3	0,02	0,001	0,04	0,03	0,06

12	C-57	Фрагмент бронзовой скульптуры 07:1-78 N 1582	Вани	88,10	10,3	0,35	0,02	0,003	0,05	0,06	0,15
13	C-58	Фрагмент бронзовой скульптуры, стопа 07:1-78 N 1579	Вани	78,60	10,0	5,0	0,008	0,005	0,50	0,07	0,05
14	C-59	Бронзовый фрагмент скульптуры, кисть 07:1-78 N 1585	Вани	83,05	10,4	2,8	0,15	0,004	0,40	0,06	0,03
15	C-60	Фрагмент скульптуры юноши 07:1-78 N 1584	Вани	90,50	7,3	0,3	0,03	0,002	0,35	0,05	0,40
16	C-61	Фрагмент бронзовой скульптуры Мантия 07:1-78 N 1576	Вани	75,25	2,0	1,0	0,02	0,007	0,60	1,20	0,04
17	C-62	Фрагмент бронзовой скульптуры Мантия 07:1-78 N 1578	Вани	78,70	6,0	2,8	0,03	0,003	0,30	0,15	0,30
18	C-63	Фрагмент бронзовой скульптуры бахрама	Вани	83,30	4,6	1,7	0,06	0,009	0,55	0,30	0,55
19	C-64	Фрагмент бронзовой скульптуры 07:1-78 N 1572	Вани	81,75	10,5	4,5	0,01	0,007	0,90	0,10	0,25
20	C-65	Фрагмент бронзовой скульптуры грива 07:1-78 N 1552	Вани	79,40	11,9	4,8	0,04	0,005	0,80	0,15	1,20
21	C-66	Фрагмент бронзовой скульптуры 07:1-78 N 1545	Вани	75,30	8,5	6,0	0,03	0,01	0,30	0,14	0,70
22	C-67	Фрагмент женской скульптуры, рука (от плеча до кисти) 07:1-78 N 1589	Вани	85,75	5,8	5,2	0,02	0,10	0,60	0,80	1,60

23	C-68	Фрагмент женской скульптуры, правая рука 07:1-78 N 1590	Вани	81,90	8,3	4,8	0,01	0,15	0,30	2,50	1,40
24	C-69	Фрагмент бронзовой скульптуры, копыто 07:1-78 N 1573	Вани	79,70	7,0	2,0	0,01	0,008	0,55	0,06	0,35
25	C-70	Фрагмент бронзовой скульптуры, конское копыто 07:1-78 N 1578	Вани	79,80	9,9	3,8	0,03	0,01	0,90	0,07	0,40
26	C-71	Фрагмент бронзовой скульптуры, конская упряжь 07:1-78 N 1567	Вани	87,50	5,5	3,8	0,10	0,03	0,80	0,50	0,06
27	C-72	Бронзовые фрагменты трубы, рабочие части 07:1-78 N 1527	Вани	85,81	6,8	4,0	0,02	0,003	0,30	0,04	0,40
28	C-73	Бронзовые фрагменты трубы, рабочие части 07:1-77 N 1525	Вани	83,10	8,7	4,5	0,01	0,004	0,50	0,06	0,45
29	C-74	Бронзовые фрагменты трубы, рабочие части 07:1-78 N 1526	Вани	90,15	4,3	4,5	0,01	0,003	0,05	0,03	0,09
30	C-75	Фрагмент бронзовой скульптуры. Пояс 07:1-88 N 2855	Вани	92,50	2,5	2,3	0,30	0,004	1,20	0,35	0,03
31	C-76	Бронза. Фрагменты скульптур. Цветок Аканата 07:1-88 N 2854	Вани	92,60	2,3	2,4	0,35	0,003	1,25	0,45	0,05
32	C-77	Бронза. Фрагменты скульптур. Растительный мотив 07:1-88 N 2853	Вани	93,55	2,0	2,5	0,06	0,004	1,10	0,30	0,03

33	C-78	Бронза. Фрагменты скульптуры 07:1-81 N 1477	Вани	84,60	7,9	5,2	0,02	0,002	0,35	0,15	0,55
34	C-79	Бронза. Вставка скульптуры	Вани	86,59	9,4	2,7	0,05	0,007	0,15	0,05	0,35
35	C-80	Бронза. Фрагмент скульптуры. Нить жемчуга	Вани	85,40	7,0	6,8	—	0,006	0,20	0,14	0,001
36	C-81	Бронза. Фрагмент скульптуры. жемчужное ожерелье	Вани	81,05	11,5	6,7	—	0,003	0,05	0,08	—
37	C-82	Бронза. Фрагмент скульптуры. жемчужное ожерелье	Вани	79,40	13,0	6,4	—	0,004	0,05	0,10	—
38	C-83	Бронза. Фрагмент скульптуры. Колонна	Вани	80,65	8,4	3,1	0,02	0,10	0,20	1,05	1,2
39	C-84	Бронза. Фрагмент скульптуры, левая ступня	Вани	90,25	5,2	2,4	0,01	0,005	0,10	0,70	1,2
40	C-85	Бронза. Фрагмент скульптуры, колышек	Вани	77,90	14,1	3,2	0,02	0,10	0,15	3,15	1,3
41	C-179	Бронзовые остатки производства, Натек	Центральная терраса древнего города Вани, участок № 33	87,65	8,0	3,7	0,02	0,004	0,08	0,03	0,1

Для выяснения способа литья скульптур из Вани важно рассмотреть процесс получения и изготовления греческих бронзовых скульптур, а также технологическую схему мастерских. Данный вопрос напрямую связан с химико-технологическими данными готовой продукции. Материал в виде частей скульптур позволяет судить о возможностях художественной обработки бронзы в Колхиде в эллинистической эпохе.

На основе археологических находок, изучения отходов литейного производства и отлитых скульптур известно, что полые скульптуры изготавливались полностью из восковых моделей. Скульптуры относительно небольшого размера отливались с использованием глиняных креплений, а для крупногабаритных отливок применялись металлические опоры. Отливка крупных скульптур была ограничена возможностью одновременной отливки необходимого количества металлической массы. Литейная мастерская располагалась непосредственно вблизи храмов или культовых сооружений [Марченко И.Д. 1957: 156] (Таблица 2). Аналогичные данные зафиксированы на памятниках литейного производства бронзовых скульптур в Афинах и Олимпии [Трейстер М.Ю. 1984: 163,169].

Принимая во внимание технико-технологические условия литья бронзовых скульптур в

эллинистической Греции и Колхиде, а также принцип работы металлургической мастерской на городище Вани, можно рассмотреть общие элементы технологического цикла между производством скульптур на городище Вани в Колхиде и рабочей организационной схемой литейных объектов, исследованных в Боспоре. Результаты химико-технологического изучения производственных отходов, обнаруженных на участке вторичной обработки бронзы на городище Вани, типичны для мастерских по обработке цветных металлов эллинистического периода, и в частности, для условий работы древнегреческих литейных мастерских [Марченко И.Д. 1957: 156,157].

Греческие мастера бронзового литья в период V-III веков до нашей эры использовали как классическую бронзу с оловом, так и сплавы, полученные с добавлением олова и свинца. Бронза с оловом широко применялась до IV века до нашей эры. С III века до нашей эры ее вытесняет материал, легированный оловом и свинцом [Марченко И.Д. 1957: 159; Трейстер М.Ю. 1984: 114]. Аналогичная картина наблюдается и в технологической схеме изготовления скульптур Вани, где в основном использовалась бронза с оловом и бронза, легированная оловом и свинцом. Стоит отметить однородность бронзы, легированной оловом и свинцом (Sn=2,2-4,9%; Pb=0,7-11,5%), характерной для литейного производства бронзовых скульптур, известного по раскопкам акрополя Пантикапея, и лигатуры скульптур, обнаруженных на городище Вани (Sn=2,0-11,9%; Pb=0,4-10,0%), по содержанию основных легирующих элементов.

На основе результатов химико-технологического анализа бронзовых скульптур, обнаруженных в Колхиде античного периода, можно утверждать, что они были изготовлены на местной медно-бронзовой производственной базе. Эти изделия представляют собой образцы эллинистической пластики и повторяют стилистические и технологические особенности греческих литейщиков, создававших скульптуры по восковым моделям.

Пластика как вид искусства предъявляет высокие требования к мастерству моделировщика и технологии получения литых изделий, которая зависит от религиозной функции и значения создаваемого предмета.

С точки зрения пластического мышления, в Колхиде в раннежелезный век создавались образцы искусства, основанные на ранее существовавших традициях и пройденных этапах развития, которые успешно продолжались в античный период. Малые бронзовые скульптуры и сам феномен их появления объясняются также этими технико-технологическими особенностями. Возникновение и утверждение пластического мышления в этом регионе не исключает (особенно на начальном этапе) взаимодействия с внешним миром. В то же время, оно осмыслено и усвоено создающим его обществом, являясь продуктом многофункционального мышления, отражающего локальные особенности колхской культуры. Это явление следует рассматривать как поэтапное и автохтонное.

БИБЛИОГРАФИЯ:

1. Лордкипанидзе От. Городище Вани. Тбилиси 1972. (Груз.)
2. Микеладзе Т. Погребения раннежелезного века Колхиды. Тбилиси 1985. (Груз.)
3. Папуашвили Р. К вопросу относительной хронологии погребений Колхиды позднего бронзового – раннего железного века, «Дзиебани». Тбилиси 1998. (Груз.)
4. Панцхава Л. Памятники художественного ремесла колхской культуры. Тбилиси 1988. (Груз.)
5. Марченко И.Д. Материалы по металлургии и металлообработке Пантикапея. МИД., 56Б. 1957.
6. Трейстер М.Ю. Новые данные о художественной обработке металла на Боспоре. ВДИ., 1. 1984.

2021

11 DECEMBER

№4

არქეოლოგია

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

ვგრობის უნივერსიტეტის
პაპადემიკოს ა. აფაქიძის სახელმწიფო არქეოლოგიის
ინსტიტუტის სამეცნიერო კვლევითი ჟურნალი

ძვ. წ. I ათასწლეულის კოლხეთის მხატვრული ბრინჯაოს ნაწარმის ქიმიურ-ტექნოლოგიური გამოკვლევა

გივი ინანიშვილი,

არქეოლოგი, პალეომეტალურგი; სს ტექნიკური უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიისა
და არქეოლოგიის დეპარტამენტის ხელმძღვანელი

გიორგი ჩუბინიშვილი

აბსტრაქტი

სტატიაში განხილულია ძვ. წ. I ათასწლეულის ისტორიული კოლხეთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ბრინჯაოს მხატვრული ნაწარმის კომპლექსური ქიმიურ-ტექნოლოგიური კვლევის შედეგები. გამოკვლეულია მრავალფეროვანი არტეფაქტები მნიშვნელოვანი არქეოლოგიური ძეგლებიდან (ურეკი, ნიგვზიანი, მუხურჩა, ერგეტა, ვანი, საყანჩია), რომლებიც წარმოდგენილია მცირე პლასტიკის, ქანდაკების, სამკაულისა და სარიტუალო ნივთების სახით.

სპექტრული ემისიური ანალიზის მონაცემებით დადგინდა, რომ ძირითადი ნაწილი დამზადებულია დარიშხნიანი ბრინჯაოსგან და კალა-ტყვიის ლეგირებით მიღებული ლიგატურებისგან. კვლევამ აჩვენა, რომ წინაანტიკური ხანის კოლხეთში ბრინჯაოს წარმოება აგრძელებდა გვიანბრინჯაოს ფერადი ლითონის დამუშავების ტრადიციებს.

განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო ანთროპომორფული და ზოომორფული პლასტიკის ნიმუშებს, მათ შორის მხედარი ქალღმერთების სკულპტურებსა და ცნობილ „კოლხურ მადონას“. ელინისტური ხანის ვანის ნაქალაქარზე აღმოჩენილი ქანდაკებების ანალიზმა გამოავლინა, რომ ისინი დამზადებულია ადგილობრივი სპილენძ-ბრინჯაოს საწარმოო ბაზაზე. წარმოდგენენ ელინისტური პლასტიკის ნიმუშებს და იმეორებენ ბერძნულ საჩამოსხმო ხელოსანთა მიერ შესრულებულ, ცვილის მოდელით მიღებულ ქანდაკებათა სტილისტურ და ტექნოლოგიურ თავისებურებებს.

კვლევის შედეგები ნათლად ადასტურებს პლასტიკური აზროვნების ავტოქთონურ და ეტაპობრივ განვითარებას კოლხეთში, სადაც ლოკალურ კულტურულ თავისებურებებთან ერთად ასახულია ელინისტური პლასტიკის სტილისტურ-ტექნოლოგიური გავლენაც.

საკვანძო სიტყვები: კოლხეთი, სპექტრული ანალიზი, ლეგირება, ვანი, ქანდაკება.

ისტორიული კოლხეთის ტერიტორიაზე მოპოვებული ბრინჯაოს მრავალფეროვანი ფორმისა და დანიშნულების მასალა, არტეფაქტების კომპლექსური ქიმიურ-ტექნოლოგიური ანალიზი, წინაანტიკური და ანტიკური ხანის ხელოსნობისა და მხატვრული სხმულების ნიმუშთა მიღება-დამუშავების სქემის დადგენის საშუალებას იძლევა. მათ შორის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანია და დიდ მეცნიურულ ინტერესს იწვევს ფერადი ლითონწარმოების უძველესი კერების შემცველი ძეგლების ფუნქციონირებისა და შესრულებული საკულტო-სარიტუალო დანიშნულების მხატვრული სხმულების კვლევის შედეგები.

ძვ. წ. I ათასწლეულში სამხრეთ კავკასიაში ვრცელდება ბრინჯაოსგან დამზადებული, გრაფიკული დეკორით შემკული ნივთების დიდი რაოდენობა. რკინის იარაღი თანდათან ბატონდება მეურნეობის ყველა სფეროში; ბრინჯაო გამოიყენება ძირითადად სამკაულისა და საკულტო-სარიტუალო დანიშნულების საგნების დასამზადებლად. ბრინჯაოს ნაწარმის ტექნიკური და მხატვრული დამუშავების დონის ამაღლებამ დიდად გააუმჯობესა ბრინჯაოს ნაწარმის ხარისხი და მათი ესთეტიკური ღირებულება ხელოვნების დონეზე აიყვანა. კოლხეთში სწორედ ამ პერიოდის სამარხები გამოირჩევა ბრინჯაოს სრულყოფილი ნივთების სიმრავლით, იქმნება ბრინჯაოსგან დამზადებული ხელოვნების შესანიშნავი ნიმუშები [ფანცხავა ლ. 1988].

ძვ. წ. I ათასწლეულის ფერადი ლითონის ინვენტარში, მიკვლეული და შესწავლილი კოლხეთის ცნობილი არქეოლოგიური ძეგლებიდან (ურეკი, ნიგვზიანი, მუხურჩა, ერგეტა, ვანი, საყანჩია და სხვ.), წარმოდგენილი მცირე პლასტიკის, ქანდაკების, სამკაულის, სარიტუალო ნაწარმის სახით, კონკრეტული არტეფაქტის შესრულებისა და, შესაბამისად, მისი წარმომავლობის საკითხს უკავშირდება. მიზანშეწონილია მსჯელობა როგორც ბრინჯაოს ნივთის მეტალურგიული დამზადების ტექნოლოგიაზე, ასევე მისი ზედაპირის დამუშავების მხატვრულ ხერხებზეც. განხილული ინვენტარის კომპლექსურმა ანალიზმა საშუალება მოგვცა ვიმსჯელოთ ფართოდ განვითარებულ მხატვრულ ბრინჯაოს წარმოებაზე, რომლის რთულ ტექნოლოგიურ სქემას სრულყოფის დონეზე აჰყავს ბრინჯაოს პლასტიკური ფორმა ნაკეთობათა რელიგიური ფუნქციის გათვალისწინებით [მიქელაძე თ. 1985].

ჩამოსხმის ტექნოლოგიის შესაბამისად ბრინჯაოს ქანდაკებები დამზადებულია ცვილის მოდელით და თითოეული ერთეული ორიგინალურია. თავდაპირველად ნივთის ფორმის შექმნის პროცესი წარმოებს რბილ მასალაში (ცვილში), რაც სრულიად განსხვავებული ხერხების გამოყენებასა და ფლობას მოითხოვს, ვიდრე სხმული ბრინჯაოს მიღება-დამუშავება. ლითონწარმოების მხატვრული მიმართულების განვითარების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ელემენტად უნდა ჩაითვალოს რთული ფორმისა და სპეციალური დანიშნულების ნივთის ჩამოსხმა, გრავირება, ჭრით დამუშავება (მცირე პლასტიკა, ქანდაკება, სარიტუალო ნიმუშები, სამკაული). ამას მოწმობს როგორც მათი აღმოჩენის რაოდენობა, ისე თვითმყოფადობა, განვითარების გზა და სტილისტურ-თემატური თავისებურება.

განვიხილავთ კოლხეთის ძვ. წ. I ათასწლეულის ბრინჯაოს ქანდაკებების, მცირე პლასტიკის ნიმუშთა ქიმიურ-ტექნოლოგიური კვლევის შედეგებს და ჩვენს დამოკიდებულებას მათ მიმართ: კოლხეთის მცირე ქანდაკებების წარმომავლობის საკითხს, არის თუ არა მცირე ქანდაკება ე.ი. პლასტიკური აზროვნება ავტოქთონური მოვლენა, თუ ის განპირობებულია გარკვეული ურთიერთობებით სხვადასხვა მეზობელ კულტურებთან (იმპორტულ ნაწარმთან).

ჩატარებული კომპლექსური ქიმიურ-ტექნოლოგიური კვლევის შედეგებმა განაპირობეს შევეხოთ ძვ. წ. X-VII საუკუნეების და ანტიკური ხანის კოლხეთის ბრინჯაოს ცალკეულ საკითხებს; ეთნოგენეზური სუბსტრატის და დამუშავების საწარმოების გარკვეულ ერთობლიობას. ბრინჯაოს მცირე პლასტიკის ნიმუშების შესრულების პრინციპებისა და არტეფაქტების თემატურმა ანალიზმა საშუალება მოგვცა ვიმსჯელოთ საზოგადოების რელიგიურ რწმენა-წარმოდგენების სისტემაზე, რელიგიურ სისტემაში პერსონაჟების ფუნქციების გამოვლენაზე. შუქი მოჰფინა ისეთ საკითხებს, როგორცაა საზოგადოების ტექნიკურ-ესთეტიკური მოთხოვნილებები; საგნის უტილიტარული ფუნქციის დადგენა, პლასტიკური ფორმების ტექნოლოგიურ-სტილისტური ცვლილებები, დროის აღნიშნულ მონაკვეთში მხატვრული აზროვნების განვითარების სტადიის დონე, არტეფაქტის რთული

ფუნქციონალური დანიშნულება და ა.შ. (ანთროპომორფული, ზომომორფული, მრავალფიგურიანი პლასტიკის ნიმუშები) [პაპუაშვილი რ. 1998: 43-57].

შესწავლილი ბრინჯაოს მასალა წარმოდგენილია სხვადასხვა ფორმისა და ძირითადი ფუნქციის მატარებელი არტეფაქტებით. მათ შორის გამოიყო მცირე პლასტიკის ნიმუშები, ქანდაკება, სამკაული.

სპექტრული ემისიური ანალიზის მონაცემებით ნივთების დიდი ნაწილი დამზადებულია დარიშხნიანი ბრინჯაოსგან, გამოირჩევა კალის მაღალი პროცენტული შემცველობისა და ოპტიმალური კალა-ტყვიის ლეგირებით მიღებული ლიგატურის შენადნობებიც (ცხრ. 1).

გარკვეული მცირე პლასტიკის ნიმუშებიდან განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა ერთფიგურიან და ჯგუფური სკულპტურებისა და კომპოზიციების ანალიზს, სადაც პირობითად გამოიყო ქალისა და მამაკაცის თემები. ქალის თემაზე შექმნილი ჯგუფური სკულპტურებიდან საინტერესოა მუხურჩას სამაროვანზე აღმოჩენილი მხედარი ქალის გამოსახულებები, აგრეთვე ურეკში მიკვლეულია „კოლხური მადონის“ სახელით ცნობილი კომპოზიცია.

მუხურჩის ეგზემპლარები აღმოჩენილია ეროზირებული ზედაპირის დაცულობით, სადაც განსახიერებულია ცხენზე ამხედრებული ანთროპომორფული ქალღმერთების სკულპტურა. მუხურჩის სამაროვანზე აღმოჩენილ კომპოზიციას ბევრი რამ აკავშირებს კუნძულ სამოსზე აღმოჩენილ ჯგუფურ ქანდაკებასთან. მათ თემატურ და იკონოგრაფიულ ერთტიპურობასთან ერთად, მნიშვნელოვანია ნივთების ერთგვაროვანი დამზადების ტექნოლოგიური სქემა და სხმულის ანალოგიური ლიგატურა, რაც შეიძლება ქანდაკებათა წინაანტიკური ხანის კოლხეთის ხელოვნების კუთვნილებაზე მიუთითებდეს.

ცხრილი 1

№	ნივთი	აღმოჩენის ადგილი	Cu	Sn	Pb	Ag	Bi	Sb	As
1	ქალღვთაება	ნიგვზიანი	87,1	0,8	0,006	0,02	0,009	0,02	12,0
2	ქალღვთაება აღორაციით	ნიგვზიანი	87,8	2,11	0,03	0,01	0,006	0,03	10,0
3	ქალღვთაება აღორაციით	ნიგვზიანი	86,5	0,008	0,1	0,01	0,003	0,4	13,0
4	ქალღვთაება აღორაციით	კუნძული სამოსის	86,4	0,06	0,2	0,03	0,01	0,03	15,0
5	ქალღვთაება აღორაციით	ბრილის სამაროვანი	83,0	0,15	0,25	0,05	0,01	2,0	14,2
6	ქალღვთაება აღორაციით	მუხურჩას სამაროვანი	73,5	0,2	0,3	0,07	0,01	0,9	25,0
7	ქალღვთაება აღორაციით	მუხურჩა	87,5	-	0,02	0,01	0,01	0,4	11,0
8	ქალღვთაება აღორაციით	ნიგვზიანი	87,7	0,15	0,03	0,01	0,001	0,3	12,0
9	ქალღვთაება აღორაციით	ნიგვზიანი	81,7	0,1	0,15	0,02	0,01	3,5	18,0
10	ქალღვთაება აღორაციით	ნიგვზიანი	79,3	0,3	0,4	0,04	0,01	3,0	20,0
11	ქალღვთაება ცხენით	კუნძული სამოსის	84,9	12,0	3,0	0,1	0,02	-	0,01
12	ქალღვთაება ცხენით	ბრილის სამაროვანი	86,1	0,3	0,2	0,05	0,01	1,5	12,0

13	ქალღვთაება ცხენით	მუხურჩას სამაროვანი	84,5	8,0	0,3	0,02	0,01	1,2	6,0
14	ქალღვთაება ცხენით	მუხურჩა	90,3	4,7	0,25	0,03	0,01	0,2	4,5
15	ქალღვთაება ცხენით	მუხურჩა	89,0	10,2	0,06	0,01	0,01	—	0,7
16	ქალღვთაება ცხენით	ურეკის სამაროვანი	90,7	4,0	0,2	0,03	0,01	—	5,0
17	მამაკაცის ტორსი	მუხურჩა	94,6	0,8	0,01	0,01	0,01	—	4,5
18	მეეტლე	მუხურჩა	90,1	2,1	0,3	0,02	0,01	—	7,5
19	მამაკაცი მუზარადით	მუხურჩა	89,2	0,3	0,4	0,1	0,2	0,5	9,5
20	მამაკაცი მჯდომარე	მუხურჩა	92,2	0,2	0,25	0,1	0,01	0,2	7,0
21	ცხენოსანი	ლეჩხუმი	79,1	0,8	0,5	0,2	0,01	2,3	17,0
22	ძუ ლომის ფიგურა	მუხურჩა	91,5	0,2	0,2	0,01	0,01	0,8	5,5
23	ხარის ფიგურა	ნიგვზიანი	90,2	0,25	0,4	0,1	0,01	0,06	9,0

ურეკის ცხენზე მჯდომარე ქალღმერთის ფიგურა ბავშვით, დაცულობით ოპტიმალურია; ქანდაკება მნიშვნელოვანია როგორც თემატური, ისე სტილისტური თვალსაზრისით. ფიგურის ზედაპირზე კარგად ჩანს ბრინჯაოს ტექნოლოგიური მახასიათებლების გამოყენების შესაძლებლობები. ჯგუფური კომპოზიციების ტექნოლოგიური დამუშავების, ჩამოსხმული დეტალების შესრულების დონით, კომპოზიციის ექსპრესიულობით და დინამიკურობით კოლხეთის ფერადლითონ დამუშავების ერთ-ერთი შედეგია. სხმულის ლიგატურა წარმოდგენილია კალა-დარიშხანის ლეგირებით და გამოირჩევა კარგი ტექნოლოგიური მახასიათებლებით.

ქიმიურ-ტექნოლოგიური კვლევის შედეგების გათვალისწინებით, წინაანტიკური ხანის კოლხეთში ბრინჯაოს წარმოების კერები აგრძელებენ გვიანბრინჯაოს ფერადი ლითონის დამუშავების ტრადიციებს. მხატვრული სხმული ძირითადად მზადდება დარიშხნიანი ლიგატურით, გამოიყენება აგრეთვე კალა-ტყვიის შენადნობი.

დარიშხანი და კალა-ტყვიის შემცველი ლიგატურა ზრდის შენადნობის საჩამოსხმო ტექნოლოგიის წარმადობას, ამავე დროს ზრდის სიმყიფესაც და აძნელებს ნივთის ქედვით დამუშავებას. ამდენად, საკულტო-სარიტუალო დანიშნულების არტეფაქტები მიღებულია მხატვრული სხმულის ტექნოლოგიით – ცვილის მოდელით.

ელინისტური ხანის კოლხეთის მხატვრული ბრინჯაოს არტეფაქტები, წარმოდგენილი ვანის ნაქალაქარზე, გამოირჩეულია. ქანდაკებათა შესრულების სტილი, მათი ფართოდ გამოყენება საკულტო კომპლექსების ინტერიერისა და გარე სივრცის წარმოდგენის მიზნით, ასევე გამოყენებული ლითონის მასალის კარგი დაცულობა (ქანდაკებათა კეთილშობილი პატინით დაფარული ზედაპირით), გარკვეულ ინტერესს იწვევს მათი დამზადების ტექნოლოგიისა და წარმომავლობის საკითხთა დასმისათვის [ლორთქიფანიძე ოთ. 1972: 44-45].

შენადნობთა ძირითადი ელემენტების განაწილებით და კორელაციური დამოკიდებულების გრაფიკებით გამოკვლეული მასალა დაიყო ორ მეტალურგიულ ჯგუფად, რომელთაგან გამოიყო რამდენიმე ქიმიურ-ტექნოლოგიური ქვეჯგუფი, სადაც გაერთიანდა ქიმიურად ერთგვაროვანი სინჯები, ქიმიურ ქვეჯგუფებში მოხვედრილი ფრაგმენტები წარმოადგენენ ერთი სკულპტურის ან ქანდაკების სხვადასხვა დეტალის ნაწილებს.

სპექტრული ანალიზის ცხრილის მონაცემებიდან ჩანს, რომ მასალის ძირითადი ნაწილი არის კალა-ტყვიით ლეგირებული ბრინჯაო. მცირე ნაწილი წარმოდგენილია კალიანი ბრინჯაოს შენადნობით. გვხვდება სამკომპონენტური ლეგირებით მიღებული შენადნობიც (Sn, Pb, As), სადაც წამყვანი ელემენტებია კალა და ტყვია. ამდენად, აღნიშნული სინჯებიც ერთიანდება ტყვია-კალიანი შენადნობის ტიპის ლიგატურაში. ცალკე გამოყოფილი დარიშხან-ანთიმონიანი ბრინჯაოს მასალა არ არის გამოყენებული. ამგვარად, მასალის ქიმიურ-ტექნოლოგიური კვლევის შედეგები ადასტურებს ვანის ნაქალაქარზე აღმოჩენილ ქანდაკებათა დამზადების ერთგვაროვანი ტექნოლოგიური სქემის გამოყენების ფაქტს (სპილენძის ფუძეზე მიღებული შენადნობი მაღალკალიანი ლეგირებითა და ტყვიის ოპტიმალური შემცველობით).

ცხრილი 2

№	ლაბ. შიფრი	ნივთი	აღოჩენის ადგილი	Cu	Sn	Pb	Zn	Bi	Ag	Sb	As
1	C-46	ბრინჯ. ქანდაკების ჩასართი N 1476	ვანი	76,18	11,3	3,5	0,04	0,005	0,50	0,20	0,35
2	C-47	ბრინჯ. ქანდაკების ფრაგმენ. N 1488	ვანი	91,83	7,0	0,5	0,03	0,004	0,34	0,07	0,14
3	C-48	ბრინჯ. ქანდაკების ფრაგმენ. 07:1-78 N 1138	ვანი	84,70	8,4	4,9	0,03	0,005	0,25	0,05	0,15
4	C-49	ბრინჯ. ქანდაკების ფრაგმენ. N 1488	ვანი	88,53	6,6	3,4	0,01	0,002	0,15	0,03	0,13
5	C-50	ბრინჯ. ქანდაკების ფრაგმენ. 07:1-78 N 1443	ვანი	85,69	9,2	2,3	0,04	0,006	0,35	0,08	0,35
6	C-51	ბრინჯ. ქანდაკების ფრაგმენ. 07:1-78 N1165	ვანი	86,14	7,1	4,0	0,02	0,004	0,20	0,05	0,40
7	C-52	ბრინჯ. ქანდაკების ფრაგმენ. N 1488	ვანი	87,90	7,5	3,0	0,01	0,003	0,07	0,06	0,15
8	C-53	ჭაბუკის ქანდაკების ფრაგმენ. N 1468	ვანი	90,23	8,5	0,4	–	0,005	0,15	0,08	0,07
9	C-54	ბრინჯ. ქანდაკების ფრაგმენ. N 1488	ვანი	89,42	5,8	3,8	0,01	0,002	0,25	0,02	0,12

10	C-55	ქალის ქანდაკების ფრაგმენ. მუხლი	ვანი	73,45	10,5	5,0	0,01	0,145	0,554	5,0	3,90
11	C-56	მამაკაცის ქანდაკების ფრაგმენ. თითი 07:1-78 N 1583	ვანი	90,35	5,6	3,3	0,02	0,001	0,04	0,03	0,06
12	C-57	ბრინჯ. ქანდაკების ფრაგმენ. 07:1-78 N 1582	ვანი	88,10	10,3	0,35	0,02	0,003	0,05	0,06	0,15
13	C-58	ბრინჯ. ქანდაკების ფრაგმენ. ტერფი 07:1-78 N 1579	ვანი	78,60	10,0	5,0	0,008	0,005	0,50	0,07	0,05
14	C-59	ბრინჯ. ქანდაკების ფრაგმენ. მტევანი 07:1-78 N 1585	ვანი	83,05	10,4	2,8	0,15	0,004	0,40	0,06	0,03
15	C-60	ჭაბუკის ქანდაკების ფრაგმენ. 07:1-78 N 1584	ვანი	90,50	7,3	0,3	0,03	0,002	0,35	0,05	0,40
16	C-61	ბრინჯ. ქანდაკების ფრაგმენ. წამოსასხამი 07:1-78 N 1576	ვანი	75,25	2,0	1,0	0,02	0,007	0,60	1,20	0,04
17	C-62	ბრინჯ. ქანდაკების ფრაგმენ. წამოსასხამი 07:1-78 N 1578	ვანი	78,70	6,0	2,8	0,03	0,003	0,30	0,15	0,30
18	C-63	ბრინჯ. ქანდაკების ფრაგმენ. ფოჩები	ვანი	83,30	4,6	1,7	0,06	0,009	0,55	0,30	0,55
19	C-64	ბრინჯ. ქანდაკების ფრაგმენ. 07:1-78 N 1572	ვანი	81,75	10,5	4,5	0,01	0,007	0,90	0,10	0,25
20	C-65	ბრინჯ. ქანდაკების ფრაგმენ. ფაფარი 07:1-78 N 1552	ვანი	79,40	11,9	4,8	0,04	0,005	0,80	0,15	1,20

21	C-66	ბრინჯ. ქანდაკების ფრაგმენ. 07:1-78 N 1545	ვანი	75,30	8,5	6,0	0,03	0,01	0,30	0,14	0,70
22	C-67	ქალის ქანდაკების ფრაგმენ. მკლავი 07:1-78 N 1589	ვანი	85,75	5,8	5,2	0,02	0,10	0,60	0,80	1,60
23	C-68	ქალის ქანდაკების ფრაგმენ. მარჯ. მკლავი 07:1-78 N 1590	ვანი	81,90	8,3	4,8	0,01	0,15	0,30	2,50	1,40
24	C-69	ბრინჯ. ქანდაკების ფრაგმენ. ჩლიქი 07:1-78 N 1573	ვანი	79,70	7,0	2,0	0,01	0,008	0,55	0,06	0,35
25	C-70	ბრინჯ. ქანდაკების ფრაგმენ. ცხენის ჩლიქი 07:1-78 N 1578	ვანი	79,80	9,9	3,8	0,03	0,01	0,90	0,07	0,40
26	C-71	ბრინჯ. ქანდაკების ფრაგმენ. ცხენის მოსართავი 07:1- 78 N 1567	ვანი	87,50	5,5	3,8	0,10	0,03	0,80	0,50	0,06
27	C-72	ბრინჯ. მილის ფრაგმენ. სამუშაო ნაწილები 07:1-78 N 1527	ვანი	85,81	6,8	4,0	0,02	0,003	0,30	0,04	0,40
28	C-73	ბრინჯ. მილის ფრაგმენ. სამუშაო ნაწილები 07:1-77 N 1525	ვანი	83,10	8,7	4,5	0,01	0,004	0,50	0,06	0,45
29	C-74	ბრინჯ. მილის ფრაგმენ. სამუშაო ნაწილები 07:1-78 N 1526	ვანი	90,15	4,3	4,5	0,01	0,003	0,05	0,03	0,09
30	C-75	ბრინჯ. ქანდაკების ფრაგმენ. სარტყელი 07:1-88 N 2855	ვანი	92,50	2,5	2,3	0,30	0,004	1,20	0,35	0,03

31	C-76	ბრინჯ. ქანდაკების ფრაგმენ. აკანთიას ყვავ. 07:1-88 N 2854	ვანი	92,60	2,3	2,4	0,35	0,003	1,25	0,45	0,05
32	C-77	ბრინჯ. ქანდაკების ფრაგმენ. მცენ. მოტივი 07:1-88 N 2853	ვანი	93,55	2,0	2,5	0,06	0,004	1,10	0,30	0,03
33	C-78	ბრინჯ. ქანდაკების ფრაგმენ. 07:1-81 N 1477	ვანი	84,60	7,9	5,2	0,02	0,002	0,35	0,15	0,55
34	C-79	ბრინჯ. ქანდაკების ჩასართავი	ვანი	86,59	9,4	2,7	0,05	0,007	0,15	0,05	0,35
35	C-80	ბრინჯ. ქანდაკების ფრაგმენ. მარგალიტების ასხმა	ვანი	85,40	7,0	6,8	–	0,006	0,20	0,14	0,001
36	C-81	ბრინჯ. ქანდაკების ფრაგმენ. მარგალიტების ასხმა	ვანი	81,05	11,5	6,7	–	0,003	0,05	0,08	–
37	C-82	ბრინჯ. ქანდაკების ფრაგმენ. მარგალიტების ასხმა	ვანი	79,40	13,0	6,4	–	0,004	0,05	0,10	–
38	C-83	ბრინჯ. ქანდაკების ფრაგმენ. სვეტი	ვანი	80,65	8,4	3,1	0,02	0,10	0,20	1,05	1,2
39	C-84	ბრინჯ. ქანდაკების ფრაგმენ. მარცხენა ტერფი	ვანი	90,25	5,2	2,4	0,01	0,005	0,10	0,70	1,2
40	C-85	ბრინჯ. ქანდაკების ფრაგმენ. მახარი	ვანი	77,90	14,1	3,2	0,02	0,10	0,15	3,15	1,3
41	C-179	ბრინჯაოს წარმოების ნაშთი ნაწვეთის	ვანი, ნაქალაქარის ცენტრ. ტერასა, ნაკვ. 33	87,65	8,0	3,7	0,02	0,004	0,08	0,03	0,1

ვანის ქანდაკებათა ჩამოსხმის წესის გარკვევის მიზნით, მნიშვნელოვანია ბერძნული ბრინჯაოს ქანდაკების მიღება-დამზადებისა და სახელოსნოთა ტექნოლოგიური სქემის განხილვა. აღნიშნული საკითხი უშუალოდ დაკავშირებულია მზა პროდუქციის ქიმიურ-ტექნოლოგიურ მონაცემებთან. ნივთიერი მასალა ქანდაკების ნაწილების სახით, საშუალებას გვაძლევს ვიმსჯელოთ ელინისტური ხანის კოლხეთში ბრინჯაოს მხატვრული დამუშავების შესაძლებლობებზე.

არქეოლოგიური მონაპოვარი მასალის მიხედვით, საჩამოსხმო წარმოების ნარჩენებისა და სხმული ქანდაკებების შესწავლით ცნობილია, რომ ღრუტანიანი ქანდაკებები შესრულებულია მთლიანად ცვილის მოდელით. შედარებით პატარა სიმაღლის ქანდაკება ჩამოსხმულია თიხის სამაგრებით, დიდი ზომის სხმულებისათვის გამოყენებულია ლითონის საყრდენები. დიდი ზომის ქანდაკებების ჩამოსხმა შეზღუდული იყო საჭირო რაოდენობის ერთჯერადი ლითონის მასის ერთდროულად ჩამოსხმის შესაძლებლობით. საჩამოსხმო სახელოსნო მოწყობილი იყო უშუალოდ ტაძრებისა თუ საკულტო დანიშნულების შენობების სიახლოვეს [Марченко И.Д. 1957: 156] (ცხრ. 2). ანალოგიური მონაცემებია დაფიქსირებული ათენის და ოლიმპიაში ბრინჯაოს ქანდაკების საჩამოსხმო წარმოების ძეგლებზე [Трейстер М.Ю. 1984: 163,169].

ამასთან, თუ გავითვალისწინებთ ელინისტური ხანის საბერძნეთსა და კოლხეთში არსებული ბრინჯაოს ქანდაკებათა ჩამოსხმის ტექნიკა-ტექნოლოგიურ პირობებს და ვანის ნაქალაქარზე მეტალურგიულ სახელოსნოს მოქმედების პრინციპს, შეიძლება განვიხილოთ კოლხეთში ვანის ნაქალაქარზე ქანდაკებათა დამზადების და ბოსფორში გამოკვლეულ საჩამოსხმო ობიექტების სამუშაო ორგანიზაციულ სქემას შორის საერთო ტექნოლოგიური ციკლის ელემენტები. ვანის ნაქალაქარზე აღმოჩენილი ბრინჯაოს მეორადი დამუშავების საწარმოო უბანზე მიკვლეული წარმოების ნარჩენების ქიმიურ-ტექნოლოგიური შესწავლის შედეგები, ტიპურია ელინისტური ხანის ფერადლითონდამუშავების სახელოსნოთა და, კერძოდ, ძველი ბერძნული საჩამოსხმო სახელოსნოების სამუშაო ორგანიზაციულ-საწარმოო ფუნქციონირების პირობებისთვის [Марченко И.Д. 1957: 156,157].

ბრინჯაოს სხმულის ბერძენი ოსტატები ძვ. წ. V-III სს პერიოდში იყენებენ როგორც კლასიკურ კალიან ბრინჯაოს, ისე კალა-ტყვიის დამატებით მიღებულ შენადნობს. კალიანი ბრინჯაოს სხმულიფართოდ გამოყენება ძვ. წ. IV საუკუნემდე. ძვ. წ. III საუკუნიდან მას ცვილის კალა-ტყვიით ლეგირებული მასალა [Марченко И.Д. 1957: 159; Трейстер М.Ю. 1984: 114]. ანალოგიური სურათია წარმოდგენილი ვანის ქანდაკებების დამზადების ტექნოლოგიური სქემის მიხედვით, სადაც ძირითადად გამოყენებულია კალიანი და კალა-ტყვიით ლეგირებული ბრინჯაოს სხმული. საყურადღებოა პანტიკაპონის აკროპოლისის გათხრებიდან ცნობილი ბრინჯაოს ქანდაკების საჩამოსხმო წარმოებისათვის დამახასიათებელი კალა-ტყვიით ლეგირებული ბრინჯაოს (Sn=2,2-4,9%; Pb=0,7-11,5%) და ვანის ნაქალაქარზე აღმოჩენილი ქანდაკების ლიგატურის (Sn=2,0-11,9%; Pb=0,4-10,0%) ერთგვაროვნება მათი ძირითადი მალეგირებელი ელემენტების შემცველობის მიხედვით.

ანტიკური ხანის კოლხეთში აღმოჩენილი ბრინჯაოს ქანდაკებების ქიმიურ-ტექნოლოგიური ანალიზის შედეგებზე დაყრდნობით შეიძლება ითქვას, რომ ისინი დამზადებულია ადგილობრივი სპილენძ-ბრინჯაოს საწარმოო ბაზაზე. წარმომადგენენ ელინისტური პლასტიკის ნიმუშებს და იმეორებენ ბერძნულ საჩამოსხმო ხელოსანთა მიერ შესრულებულ, ცვილის მოდელით მიღებულ ქანდაკებათა სტილისტურ და ტექნოლოგიურ თავისებურებებს.

პლასტიკური ფორმა, როგორც ხელოვნების სახეობა აყენებს მოთხოვნებს მოდელირების ოსტატისა და მხატვრული სხმულის მიღების ტექნოლოგიის წინაშე, რომელიც დამოკიდებულია შექმნილი ნაკეთობის რელიგიურ ფუნქციასა და მნიშვნელობაზე.

პლასტიკური აზროვნების თვალსაზრისით, კოლხეთში ადრერკინის ხანაში იქმნება ხელოვნების ნიმუშები ადრე არსებული ტრადიციის, წინა ეტაპების გავლის შედეგად, რომელიც წარმატებით გრძელდება ანტიკურ ხანაში. ბრინჯაოს მცირე ქანდაკებები და თვით მოვლენაც აიხსნება ამ ტექნიკა-ტექნოლოგიური თავისებურებებითაც. პლასტიკური აზროვნების ამ რეგიონში

წარმოშობა და დამკვიდრება არ გამოირიცხავს (განსაკუთრებით პირველ ეტაპზე) გარე სამყაროსთან ურთიერთობას. ამავე დროს ის გააზრებული და შეთვისებულია მისი შემქმნელი საზოგადოების მიერ, წარმოადგენს მრავალფუნქციური აზროვნების პროდუქტს, სადაც ასახულია კოლხური კულტურის ლოკალური თავისებურებანი. ეს მოვლენა უნდა განვიხილოთ, როგორც ეტაპობრივი და ავტოქთონური.

ბიბლიოგრაფია:

1. ლორთქიფანიძე ოთ. ვანის ნაქალაქარი. თბილისი 1972.
2. მიქელაძე თ. კოლხეთის ადრერკინის ხანის სამაროვნები. თბილისი 1985.
3. პაპუაშვილი რ. გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის კოლხეთის სამარხ ორმოთა ფარდობითი ქრონოლოგიისათვის, „ძიებანი“. თბილისი 1998.
4. ფანცხავა ლ. კოლხური კულტურის მხატვრული ხელოსნობის ძეგლები. თბილისი 1988.
5. Марченко И.Д. Матералы по металлургии и металлообработке Пантикапея. МИА., 56Б. 1957.
6. Трейстер М.Ю. Новые данные о художественной обработке металле на Боспоре. ВДИ., 1. 1984.

2021

11 DECEMBER

№4

ARCHEOLOGIA

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

Scientific Research Journal of the A. Apakidze Institute
of Archaeology of the European University

EPISODES FROM THE LIFE OF PHARNAVAZ

Guram Kipiani,

Professor, archaeologist, architect;
Head of the Paleo-Urban Laboratory at Ilia State University

ABSTRACT

The article is devoted to the analysis of a text of great importance for Georgian historiography – „The Life of Pharnavaz“, which recounts episodes from the life of the first king of Kartli (according to „The Conversion of Kartli,“ the second king of Kartli). Scholarly interest in this work is enhanced by the fact that it simultaneously reflects both the realistic foundations of legend and a rich symbolic world.

Based on the analysis of archaeological and architectural data (with parallels drawn from the rock-cut complexes of Uplistsikhe, Vardzia, and the rock-cut tombs of Orumiyeh), the study attempts a reconstruction of an architectural model. Particular attention is also paid to the „treasure“ discovered in the cave (gold, silver, and „samshakurebeli“), as well as to the complex of royal insignia, which became the basis for legitimizing Pharnavaz’s authority.

The paper further examines the etymology of the name Pharnavaz and of „Armaz“. „Pharna“ is an epithet of Ahura Mazda meaning „radiance“ or „glory“; farna hastama signifies „the most radiant,“ which corresponds to khvara (khvar), the sun, and ultimately denotes a symbol of royal religion. It should also be noted that in modern Persian far likewise means „radiance“. At the same time, the throne name Pharnavaz is not attested either in Old Persian Achaemenid inscriptions or in the Avesta; it appears to be a later form and is encountered only among dynastic names of Asia Minor. As for „Armaz“, it denotes supremacy. According to „The Conversion of Kartli“, where the nature of this idol is described, nothing indicates a Zoroastrian cult. A discussion of the attributes of the idol Armaz will be presented in a subsequent issue of the journal „Archaeology“ under the title „Episodes from the Life of Pharnavaz and the Divine Nature of „Armaz““.

Keywords: Pharnavaz, Armaz, „cave“, rock-cut tomb, treasure

According to the “Conversion of Kartli”, Pharnavaz is the second king of Kartli. Azoy is considered the first king: “And Azoy, son of the king of the Armenian Kartlians, was the first king in Mtskheta, and he died”¹.

Leonti Mroveli: “And after him rose Pharnavaz. He erected an idol on a large hill and gave it the name Armazi, and created a fortress by the water, and they call it Armazi”.

According to “The Life of Kings”, which does not recognize Azoy as king, Pharnavaz is the first king of Kartli² and a charismatic personality shrouded in legend. Here, both the real basis of these legends and the symbolic world are visible.

“The Life of Pharnavaz”, of course, is a completely independent work; there is little doubt about this³. His dream is, to some extent, an echo of the Old Testament, as patriarchs there constantly have dreams⁴. This is the biblical world, its spirit. He saw a dream “by the will of God”. For in the Bible, dreams serve the purpose of acting by God’s command. And his reign was born from the cave.

As for the rest of the story, it is not at all fairy-tale-like; perhaps the writer exaggerated somewhat, but a real existing structure can be seen through it; a fairy tale could not arise without a specific model.

“And at the foot of the rock was a cave, the entrance to which was blocked by an ancient stone, and this antiquity destroyed what was built (i.e., what was blocked. G.K.). Then a heavy rain began. And Pharnavaz took out the bolt and broke through the cave door to take shelter from the rain inside, and entered this cave. And he saw there an inaccessible treasure, gold and silver, and objects of gold and silver, inaccessible⁵.”

Highly informative narrative excerpt: firstly, this “cave” (grotto), found by Pharnavaz outside at the foot of the cliff after a night hunt (along with the deer killed by himself), is an artificial cave (“built”), not a natural one. Furthermore, it is “constantly” locked by a grate (rocky in burials located in specially created niches, a vertically installed slab⁶ “was erected from ancient stone”, as it was cracked by time; Pharnavaz, arriving in the morning, soaked from the rain, broke through it with pliers⁷).

It should be noted here that niches for installing grates are clearly visible on the rock monuments of Georgia- in Uplistsikhe⁸, in rock burials, and in Vardzia (whose earliest function, in my opinion, is a complex of rock burials- Uplistsikhe Odzrakhi).

In the narrative of “The Life of Pharnavaz”, the cave’s layout can be envisioned: he first “dried it from the rain” and then went deep inside where he “saw an inaccessible treasure”. This is a common layout for rock-cut burials- an “antechamber” and a chamber, or the eternal dwelling of the deceased (see examples in Table I). I believe the quoted text also defines the treasure.

Firstly, it is generally valuables- “an inaccessible treasure of gold and silver”, and moreover, something else: “service gold and silver”, as well as “inaccessible”. In the appendix to “The Life of Kartli” (dictionary), “service”

¹ Shatberdi Codex, 10th century. Prepared for publication by B. Gigineishvili and El. Giunashvili. Tbilisi 1979, p. 320 (hereinafter referred to as “Moktsevy” in the footnote).

² Leonti Mroveli, “The Life of the Georgian Kings”, “The Life of Pharnavaz”, “The Life of Kartli” (The Georgian Chronicles), text established from all major manuscripts by S. Kaukhchishvili. Vol. I. Tbilisi 1955, pp. 20-26 (hereinafter referred to as “Life of Kartli” I and the corresponding page in the footnote).

³ R. Baramidze, “Pharnavaz made his country strong”. Tbilisi 1992; Z. Alexidze, “The Life of Pharnavaz”, “Mnatobi”, 1984, p. 12; Gr. Kavtaria, “Pharnavaz”. Tbilisi 1999, p. 66 et seq.; S. Gogitidze, “Pharnavaz and the Localization of Arian-Kartli”. “Batumi”, 2011, p. 6 et seq.

⁴ Unlike the New Testament, where dreams are almost never seen, with the sole exception of “Joseph’s Dream” - from Matthew (1.19,20).

⁵ “Life of Kartli” (The Georgian Chronicles), I. pp. 21-22.

⁶ Portcullis- (Latin: portcullis)- a leafed door or barrier in ancient defensive structures and military camps. It was a massive door of iron or iron-bound wood that moved in vertical grooves cut into pylons. In the case of rock tombs and sarcophagi- vertical stone slabs closing the entrance, which were fixed in sockets cut into the jambs. G. Kipiani, “Architectural Dictionary of the Ancient World” (manuscript).

⁷ Chuglughy – “iron mace”. I. Abuladze, “Dictionary of an ancient Georgian language”. Tbilisi 1973, p. 512.

⁸ G. Kipiani, “Uplistsikhe”. “Programa Logos”, Tbilisi 2002, p. 42. Tables XX, XXVI, 2-5.

is explained as “utensils” - “large utensils and service for royal tables”⁹.

Sulkhan-Saba explains this word in a general sense as “serviceable”¹⁰. Here, I will allow myself to see in “serviceable” something more than just utensils. The items serve in the tomb and thus represent “royal” regalia. “Serviceable” functions in the eternal “dwelling”. The pre-Christian concept of death¹¹, i.e., “departure” (changed appearance and did not “pass away” at all), this remarkable formulation of the Georgian language, is a direct indication of the pre-Christian world, as for it, our current “death” did not mean an end, it was a path and a stage after life. A person simply “departs”. Although it was beyond public understanding, “life” continued¹². Only they (insignia) could make Pharnavaz a charismatic personality. Royal symbolism conquered the dream, after which he decided to leave Aspani (Pharnavaz’s homeland)- “This dream is as follows: I will go to Aspani and there I will find good fortune”¹³, but the cave set him on the path of state creation. After all, he believed that the treasures found in the rock burial belonged to his ancestor. Only gold and silver could hasten his departure.

The mentioned “Tiflis” and “Mtskheta”¹⁴ in the text about Pharnavaz’s life in different places are obviously anachronisms. By that time (in my opinion, this data refers to the 2nd century BC), Mtskheta had not yet been founded¹⁵, let alone Tiflis, and this must be an insertion by Leonti Mroveli into the narrative, which is quite natural- he provides an idea of the geographical environment through points known to him (not Iranian Kartli? Against Aryan Kartli?). Further: “And this Pharnavaz created a great idol in his honor: this is Armazi, for Pharnavaz’s Persian name was Armaz. He erected this idol of Armazi on the summit of Kartli, and since then it has been called Armazi in honor of this idol. And he performed a great sacrifice to the erected idol”¹⁶.

The assertion that Armazi is the name given to Pharnavaz because his Persian name was Armazi is absolutely accurate. Leonti informs us with this phrase that “Parna” and “Armaz” are one and the same. Of course, they are not exactly the same; “Parna” is simply an epithet of “Ahura Mazda” – “radiance”, “Farna hastama”¹⁷ – “most beautiful”, which is the same as “khvara”¹⁸- the sun, and ultimately signifies the symbol of royal religion¹⁹. It should also be noted that in modern Persian, “far” also means radiance²⁰. It is also worth mentioning that the royal name “Pharnavaz” is not confirmed in ancient Persian Achaemenid inscriptions or in the Avesta. This name appears to be a later form and is found only among the dynastic names of Asia Minor²¹.

According to the name of the idol erected by Pharnavaz, Georgian “Armaz”, which is the same as Armenian “Aramazd” Middle Persian “Hormuzd” – that is, Ahura Mazda, its Zoroastrian and, if you will, Mazdean (which are not entirely the same thing)²².

⁹ “Kartlis Tskhovreba” (The Georgian Chronicles), I. p. 451.

¹⁰ “Sulkhan-Saba Orbeliani, Collected works, N2. Tbilisi 1966, p. 43.

¹¹ “Sikudili”- Death – fulfillment, “Mosikudili” – I. Abuladze, “Dictionary of an ancient Georgian language”. Tbilisi, 1973, p. 390; death – “Sikudili” – separation of soul and body, Sulkhan-Saba Orbeliani, “Georgian Dictionary”, Tiflis, 1928, p. 314.

¹² R. Steiner, *Mysteries of Antiquity and Qristianity*. St. Petersburg 1990, pp. 12-25; O. Freiderberg, *Poetics of plot and Genre. Period of Ancient Literature*. Leningrad 1936, p. 71; M.M. Bakhtin, *The work of François Rabelais and Popular Culture of the Middle Ages and Renaissance*, Moscow 1965, p. 58.

¹³ “Kartlis Tskhovreba” (The Georgian Chronicles), I. p. 21.

¹⁴ “Kartlis Tskhovreba” (The Georgian Chronicles), I. pp. 24-25.

¹⁵ G. Kipiani, *On the Origin of Mtskheta*, “Kadmos”, 2.2010. pp. 92-128.

¹⁶ “Kartlis Tskhovreba” (The Georgian Chronicles), I. p. 25.

¹⁷ N. Marr, *Gods of Pagan Georgia According to Ancient Georgian Sources*, St. Petersburgs 1901, pp. 5-6.

¹⁸ M. Andronikashvili, *Studies...*, p. 15.

¹⁹ V.G. Lukonin, *Ancient and Early Medieval Iran*. Moscow 1987, p. 81.

²⁰ *Persian-Russian Dictionary*, compiled by prof. B.V. Miller. Moscow 1953, p. 365.

²¹ M. Andronikashvili, *Studies...*, p. 15.

²² The fact is that the Achaemenid kings did not consider the prophet Zarathushtra (in Greek form Zoroaster, hence the name of the dualistic religion “Zoroastrianism”) an intermediary between the people and the supreme Ahura Mazda, the founder of the religion. In all their numerous inscriptions, they attribute all their successes to Ahura Mazda, but the prophet is nowhere mentioned. For more details, see M.A. Dandamayev, V.G. Lukonin, *Culture and Economy of Ancient Iran*, Moscow 1980, pp. 330-331.

“Armaz” here represents supremacy. According to “Moktseway” (Conversion of Kartli), where the nature of this idol is conveyed (obviously accompanied by negative context), nothing, including the sacrifice rituals mentioned here, indicates a Zoroastrian cult. I will return to the characteristics of the Armaz idol later.

The narrative continues in the next issue of “Archaeology” under the heading “Episodes from the Life of Pharnavaz and the Divine Nature of “Armaz”.

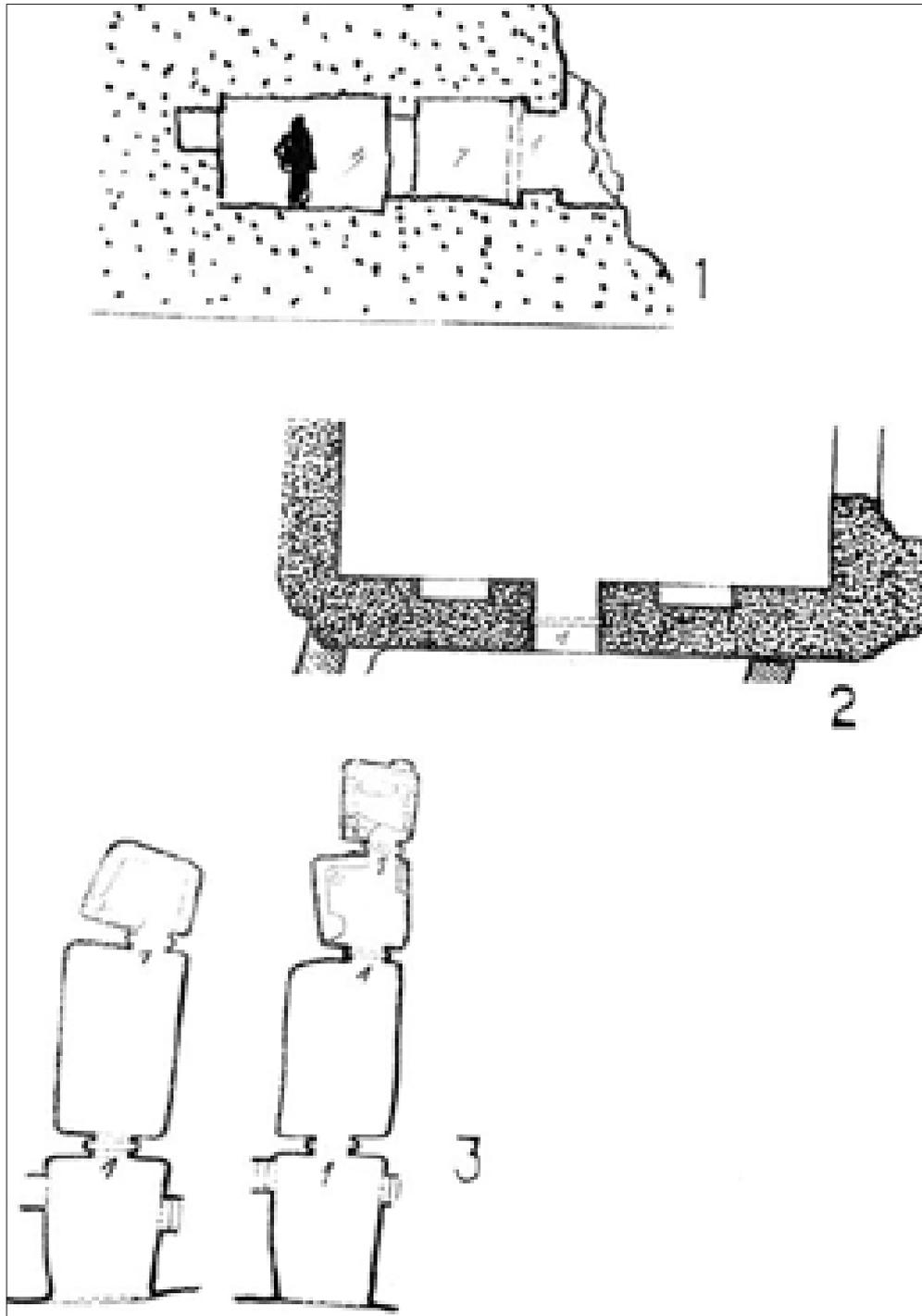
TABLE EXPLANATIONS:

1. Urumieh (Iran), rock-cut tomb - 1. Porthos sockets and restored stone slab after W. Kleiss. 2. Antechamber. 3. Burial chamber. See W. Kleiss. *Geschichte der Architektur Irans*. Berlin 2015, fig. 38.
2. Uplistsikhe - Door posts of a rock chamber with carved sockets and a restored porthos. G. Kipiani, *Uplistsikhe*, Tbilisi 2002, two-column hall, pl. XX.
3. Vardzia - 1. Porthoses of burial chambers. G. Gaprindashvili, *Caves of Vardzia and its Surroundings*, Tbilisi 1957, fig. 6. The author of this book, Mr. Givi Gaprindashvili, considers these cave complexes a variety of “dwelling caves”, see p. 18.

BIBLIOGRAPHY:

1. Abuladze I. *Dictionary of an ancient Georgian language*. Tbilisi 1973. (Geo.)
2. Alexidze Z. *The Life of Pharnavaz*. “Mnatobi”, 1984. (Geo.)
3. Andronikashvili M. *Studies in Iranian-Georgian Linguistic Contacts, I*. Tbilisi University Press, Tbilisi 1966. (Geo.)
4. Baramidze R. *Pharnavaz made his country strong*. Tbilisi 1992. (Geo.)
5. Gogitidze S. *Pharnavaz and the Localization of Arian-Kartli*. Batumi 2011. (Geo.)
6. Leonti Mroveli, “The Life of the Georgian Kings”, “The Life of Pharnavaz”, “The Life of Kartli” (*The Georgian Chronicles*), text established from all major manuscripts by S. Kaukhchishvili. Vol. I. Tbilisi 1955. (Geo.)
7. Orbeliani Sulxhan-Saba, *Collected works, N2*. Tbilisi 1966. (Geo.)
8. Orbeliani Sulxhan-Saba, *Georgian Dictionary*, Tiflis, 1928. (Geo.)
9. Kavtaria Gr. *Pharnavaz*. Tbilisi 1999. (Geo.)
10. Kipiani G. *Architectural Dictionary of the Ancient World* (manuscript). (Geo.)
11. Kipiani G. *Uplistsikhe*. “Programa Logos”, Tbilisi 2002. (Geo.)
12. Kipiani G. *On the Origin of Mtskheta*. “Kadmos” *Journal of Studies of Humanities*, Ilia State University N2.2010. (Geo.)
13. *Shatberdi Codex*, 10th century. Prepared for publication by B. Gigineishvili and El. Giunashvili. Tbilisi 1979. (Geo.)

14. Bakhtin M.M. The work of François Rabelais and Popular Culture of the Middle Ages and Renaissance, Moscow 1965. (Russ.)
15. Dandamayev M.A., Lukonin V.G. Culture and Economy of Ancient Iran, Moscow 1980. (Russ.)
16. Freiderberg O. Poetics of plot and Genre. Period of Ancient Literature. Leningrad 1936. (Russ.)
17. Lukonin V.G. Ancient and Early Medieval Iran. Moscow 1987. (Russ.)
18. Marr N. Gods of Pagan Georgia According to Ancient Georgian Sources, St. Petersburgs 1901. (Russ.)
19. Persian-Russian Dictionary, compiled by prof. B.V. Miller. Moscow 1953. (Russ.)
20. Steiner R. Mysteries of Antiquity and Qristianity. St. Petersburg 1990. (Russ.)

2021

11 DECEMBER

№4

АРХЕОЛОГИЯ

ARCHEOLOGIA
საქმეთა ინსტიტუტი

Институт археологии имени академика
Андриа Апакидзе

ЭПИЗОДЫ ИЗ ЖИЗНИ ПАРНАВАЗА

Гурам Кипиани,

Профессор, археолог, архитектор;

Руководитель лаборатории палеоурбанистики Илийского университета

АБСТРАКТ

Статья посвящена анализу текста, важного для грузинской историографии – «Жизнь Фарнаваза», в котором переданы эпизоды из жизни первого (согласно «Обращению Картли» - второго) царя Картли. Интерес к означенному произведению подогревает то обстоятельство, что в нем отражены одновременно и реальная основа и символический мир легенд.

В исследовании приводится попытка реконструкции архитектурной модели на основе анализа археологических и архитектурных данных (приведены параллели со скальными погребениями Уплисцихе, Вардзии и Орумие). Также внимание заострено на «кладе», обнаруженный в пещере (золото, серебро, «самсахурбели» - предметы культа) – комплекте царских инсигнии, давшие легитимацию власти Фарнаваза.

В данном труде также рассмотрена этимология имен Фарнаваз и «Армази». «Фарна» - эпитет «Ахура-Мазды» - «сияние», «farna hastama» - «сиятельный», то же самое, что «хвара» - khvar – солнце, в итоге, подразумевает символ царской религии. Также стоит заметить, что и в современном персидском «far» также обозначает сияние. Необходимо отметить, что тронное имя «Фарнаваз» не встречается ни в древнеперсидских ахеменидских надписях, ни в Авесте. Это имя, возможно, является более поздней формой и проявлено только в малоазиатских династических именах. Что касается «Армази», оно обозначает высшую власть. Согласно «Обращению», где передана природа этого идола, ничто не указывает на его зороастрический культ. Рассказу об особенностях идола Армази будет посвящена статья в следующем выпуске журнала «Археология», под названием «Эпизоды жизни Фарнаваза и божественная природа «Армаз».

Ключевые слова: Фарнаваз, Армази, „куаби“ (углубление, пещера), скальное погребение, клад.

Согласно «Обращению Картли», Парнаваз является вторым царем Картли. Первым же царем считается Азо: «И был первым царем в Мцхете Азо, сын царя Арийских картлийцев, и умер»¹.

Леонтий Мровели: «И после него встал Парнаваз. Он воздвиг идола на большом холме и дал ему имя Армази, и создал крепость у воды, и называют ее Армази».

Согласно источнику «Жизнь царей», которая не признает Азо царем, Парнаваз является первым царем Картли² и харизматичной личностью, окутанной завесой легенд. Здесь видны как реальная основа этих легенд, так и символический мир.

«Жизнь Парнаваза», конечно, является совершенно самостоятельным произведением, в этом трудно сомневаться³. Его сон в некоторой степени является отголоском Ветхого Завета, ведь там патриархи постоянно видят сны⁴. Это библейский мир, его дух. Он увидел сон «по воле Божьей». Ведь в Библии сон служит цели действовать по велению Божьему. А его царствование было рождено пещерой.

Что касается остальной истории, она вовсе не сказочная; возможно, писатель несколько преувеличил, но в ней проглядывает реально существующая структура; сказка не могла бы возникнуть без конкретной модели.

«А у подножия скалы была пещера, вход в которую был заложен в древние времена древним камнем, и древность эта разрушала построенное (т.е. заложенное. Г.К.). Тогда начался сильный дождь. А Парнаваз достал засов и пробил дверь пещеры, чтобы там внутри укрыться от дождя, и вошел в эту пещеру. И увидел там недоступное сокровище, золото и серебро, и изделия из золота и серебра, недоступные»⁵.

Очень информативный отрывок повествования: во-первых, эта «пещера» (грот), которую снаружи после ночной охоты (вместе с убитым им самим оленем) у подножия скалы нашел Парнаваз, является искусственной («построенной»), а не естественной. Кроме того, она «постоянно» заперта решеткой (скальной в захоронениях, расположенных в специально созданных нишах, вертикально установленная плита)⁶ «была воздвигнута из древнего камня», поскольку она была потрескавшейся от времени; прибывший утром, промокнувший от дождя Парнаваз пробил ее с помощью железной дубины⁷.

Здесь следует отметить, что ниши для установки решеток отчетливо видны на скальных памятниках Грузии – в Уплисцихе⁸, в скальных захоронениях и в Вардзиа (чья самая ранняя функция, по моему мнению, является комплексом скальных захоронений – Уплисцихе Одзрахи).

Я думаю, что в повествовании «Жизнь Парнаваза» можно представить и планировку этой пещеры: он (Парнаваз) сначала «высушил ее от дождя», а затем вошел вглубь и там «увидел недоступное сокровище». Это общепринятый вид планировки скального захоронения – «преддверие» и камера, или вечное жилище умерших (см. примеры на табл. I). Я считаю, что в цитированном тексте также дано

¹ Сборник Шатберди, X век. Подготовили к изданию Б. Гигинеишвили и Эл. Гюнашвили. Тбилиси 1979, стр. 320 (далее в сноске «Мокцевай»).

² Леонтий Мровели, «Жизнь царей грузинских», «Жизнь Парнаваза», Жизнь Картли, текст установлен по всем основным рукописям С. Каухчишвили, том I. Тбилиси 1955, стр. 20-26 (далее в сноске – «Жизнь Картли» I и соответствующая страница).

³ Р. Барамидзе, Парнаваз сделал сильным свою страну. Тбилиси 1992; З. Алексидзе, «Жизнь Парнаваза», «Мнатоби», 1984, стр. 12; Гр. Кавтария, Парнаваз. Тбилиси 1999, стр. 66 и далее; С. Гогитидзе, Парнаваз и локализация Ариан-Картли. «Батуми» 2011, стр. 6 и далее.

⁴ В отличие от Нового Завета, где сны почти никто не видит, за единственным исключением – «Сон Иосифа» – от Матфея (1.19,20).

⁵ Жизнь Картли I, стр. 21-22.

⁶ Порткулис - (лат. portcullis) - створчатая дверь или заслон в античных оборонительных сооружениях и военных лагерях. Представлял собой массивную дверь из железа или дерева, окованного железом, которая двигалась в вертикальных пазах, вырезанных в пилонах. В случае скальных гробниц и саркофагов - вертикальные каменные плиты, закрывающие вход, которые крепились в гнездах, вырезанных в косяках. Г. Кипиани, «Архитектурный словарь Древнего мира» (рукопись).

⁷ Чуглуги - «железная дубина». И. Абуладзе, «Словарь древнегрузинского языка», Тбилиси 1973, стр. 512.

⁸ Г. Кипиани, Уплисцихе. «Программа Логос», Тбилиси 2002, стр. 42. Табл. XX, XXVI, 2-5.

определение сокровища.

Во-первых, это вообще драгоценности – «недоступное сокровище из золота и серебра», а кроме того, еще кое-что: «служебное золото и серебро», а также «недоступное». В приложении к «Жизни Картли» (словарь) «служебное» объясняется как «посуда» – «большая посуда и служебная для царских столов»⁹.

У Сулхан-Сабы это слово объясняется в общем значении как «служебное»¹⁰. Здесь я позволю себе увидеть в «служебном» нечто большее, чем просто посуду. Предметы служат в гробнице и, таким образом, представляют собой «царские» регалии. «Служебное» функционирует в вечном «жилище». Предхристианское представление о смерти, то есть «уход»¹¹ (изменил облик и вовсе не «преставился»), эта замечательная формулировка грузинского языка, является прямым указанием на предхристианский мир, поскольку для него наша нынешняя «смерть» не означала окончание, это был путь и ступень после жизни. Просто человек уходил, преображался. Хотя это и выходило за рамки общественного понимания, «жизнь» продолжалась¹². Только они (инсигнии) могли сделать Парнаваза харизматичной личностью. Царская символика победила сон, после видения которого он решил покинуть Аспани (родные места Парнаваза) – «Этот сон таков: я уйду в Аспани и там обрету благо»¹³, но пещера настроила его на создание государства. Ведь он верил, что сокровища, найденные в скальном захоронении, принадлежали его предку. Только золото и серебро могли ускорить его отъезд.

Упомянутые в тексте о жизни Парнаваза в разных местах «Тифлис» и «Мцхета»¹⁴ являются, очевидно, анахронизмами. К тому времени (по моему мнению, эти данные относятся ко II веку до н.э.) Мцхета еще не основана¹⁵, тем более Тифлис, и это должно быть вставкой Леонтия Мровели в повествование, что вполне естественно – он дает представление о географической среде через известные ему пункты (не Иранский Картли? Против Арийского Картли?). Далее: «И этот Парнаваз создал большого идола в свою честь: это Армази, ибо Парнавазу по-персидски было имя Армаз. Он воздвиг этого идола Армази на вершине Картли, и с тех пор он называется Армази в честь этого идола. И он совершил великое жертвоприношение воздвигнутому идолу»¹⁶.

Утверждение, что Армази - это имя, данное Парнавазу, потому что по-персидски его звали Армази, является абсолютно точным. Леонтий этой фразой сообщает нам, что «Парна» и «Армаз» - это одно и то же. Конечно, это не совсем одно и то же, просто «Парна» - это эпитет «Ахура Мазды» – «сияние», «farna hastama» - «прекраснейший»¹⁷, что то же самое, что «хвара»¹⁸ - солнце, и в конечном итоге озоначает символ царской религии¹⁹. Следует также отметить, что и в современном персидском языке «фар» также означает сияние²⁰. Также стоит сказать, что царское имя «Парнаваз» не подтверждается ни в древнеперсидских надписях Ахеменидов, ни в Авесте. Это название кажется более поздней формой и встречается только среди династических имен Малой Азии²¹. По названию идола, воздвигнутого Пара

⁹ Картлис Цховреба I, стр. 451.

¹⁰ Сулхан-Саба Орбелиани, Сочинения №2. Тбилиси 1966, стр. 43.

¹¹ «Сикудили» - Смерть - исполнение, «Мосикудили» - И. Абуладзе, Словарь древнегрузинского языка. Тбилиси 1973, стр. 390; смерть – «Сикудили» - разделение души и тела, Сулхан-Саба Орбелиани, Грузинский словарь. Тифлис 1928, стр. 314.

¹² Р. Штейнер, Мистерии древности и христианство, СП, 1990, стр. 12-25; О. Фреиденберг, Поэтика сюжета и жанра. Период античной литературы, Л. 1936, стр. 71; М.М. Бахтин, Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и ренессанса, М. 1965, стр. 58.

¹³ Картлис цховреба I, стр. 21.

¹⁴ Картлис цховреба I, стр. 24-25.

¹⁵ Г. Кипиани, К вопросу о происхождении Мцхеты, «Кадмос» 2.2010, стр. 92-128.

¹⁶ Картлис цховреба I, стр. 25.

¹⁷ Н. Маррь, Боги языческой Грузии по древне-грузинским источникам. Санктпетербург 1901, стр. 5-6.

¹⁸ Мз. Андроникашвили, Очерки..., Тбилиси 1966, стр. 15.

¹⁹ В.Г. Луконин, Древний и раннесредневековый Иран. Москва 1987, стр. 81.

²⁰ Персидско-русский словарь, сост. проф. Б.В. Миллер. Москва 1953, стр. 365.

²¹ Мз. Андроникашвили, Очерки..., стр. 15.

навазом, грузинское «Армаз» то же самое, что армянское «Арамазд», среднеперсидское «Хормузд» - то есть Ахура Мазда, завершается и его зороастрийский, или, если хотите, маздеистский (что вовсе не одно и то же)²² дух.

«Армаз» здесь олицетворяет верховную власть. Согласно «Мокцеваи» (где изложена природа этого идола, разумеется, в негативном контексте), ничто, включая упомянутые здесь ритуалы жертвоприношения, не указывает на зороастрийский культ. К свойствам идола Армаза я вернусь позже.

Продолжение повествования в следующем номере журнала «Археология» будет под заголовком «Эпизоды из жизни Фарнаваза и божественная природа «Армаза».

ПОЯСНЕНИЯ К ТАБЛИЦАМ:

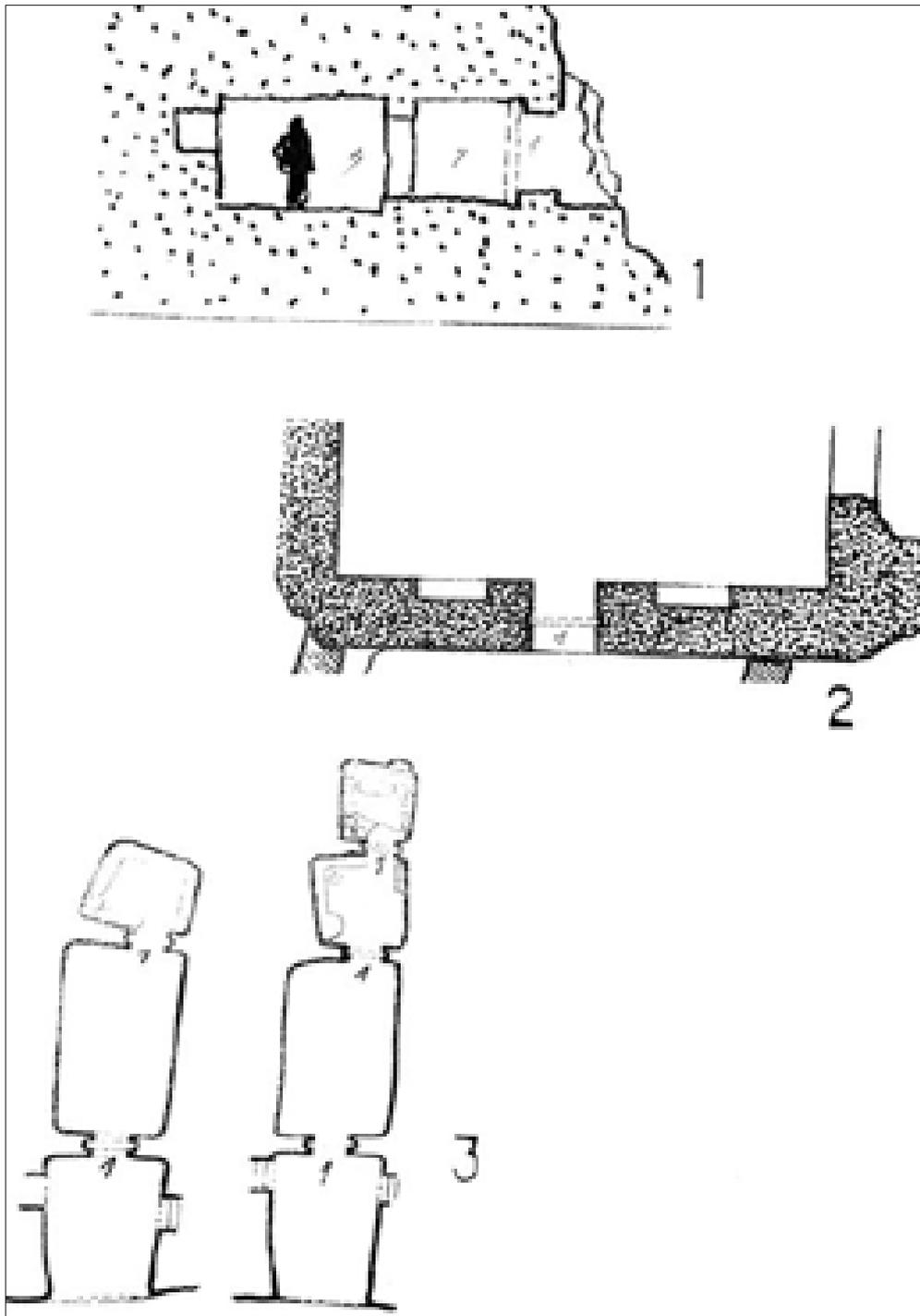
1. Орумие (Иран), скальное захоронение- 1. Гнезда для порткулиса и восстановленная каменная плита по В. Кляйссу. 2. Преддверие. 3. Погребальная камера. См. W. Kleiss. *Geschichte der Architektur Irans*. Berlin 2015, рис. 38.
2. Уплисцихе. Столбы двери скальной камеры с высеченными на них гнездами и восстановленным портулисом. Г. Кипиани, Уплисцихе. Тбилиси 2002, двуколонный зал, табл. XX.
3. Вардзиа - 1. Портулисы погребальных камер. Г. Гаприндашвили, Пещеры Вардзиа и ее окрестностей. Тбилиси 1957, рис. 6. Автор этой книги, господин Гиви Гаприндашвили, считает эти группы пещер разновидностью «жилых пещер», см. стр. 18.

БИБЛИОГРАФИЯ:

1. Абуладзе И. Словарь древнегрузинского языка. Тбилиси 1973. (Груз.)
2. Алексидзе З. Жизнь Парнаваза. «Мнатоби» 1984. (Груз.)
3. Андроникашвили Мз. Очерки из ирано-грузинских языковых взаимоотношений, книга I. Издательство Тбилисского государственного университета, Тбилиси 1966. (Груз.)
4. Барамидзе Р. Парнаваз сделал сильным свою страну. Тбилиси 1992. (Груз.)
5. Гогитидзе С. Парнаваз и локализация Ариан-Картли. «Батуми» 2011. (Груз.)
6. Кавтария Гр. Парнаваз. Тбилиси 1999. (Груз.)
7. Кипиани Г. «Архитектурный словарь Древнего мира» (рукопись). (Груз.)
8. Кипиани Г. Уплисцихе. «Программа Логос», Тбилиси 2002. (Груз.)
9. Кипиани Г. К вопросу о происхождении Мцхеты, журнал гуманитарных исследований Государственного университета имени Ильи «Кадмос» 2.2010. (Груз.)

²² Дело в том, что цари Ахеменидов не считали пророка Заратуштру (в греческой форме Зороастр, отсюда и название дуалистической религии «зороастризм») посредником между народом и верховным Ахура Маздой, основателем религии. Во всех своих многочисленных надписях они приписывают все свои успехи Ахура Мазде, но пророк нигде не упоминается. Подробнее см. М.А. Дандамаев, В.Г. Луконин, *Культура и экономика древнего Ирана*. Москва 1980, стр. 330-331.

10. Мровели Леонтий, «Жизнь царей грузинских», «Жизнь Парнаваза», Жизнь Картли, текст установлен по всем основным рукописям С. Каухчишвили, том I. Тбилиси 1955. (Груз.)
11. Орбелиани Сулхан-Саба, Сочинения №2. Тбилиси 1966. (Груз.)
12. Орбелиани Сулхан-Саба, Грузинский словарь. Тифлис 1928. (Груз.)
13. Сборник Шатберди, X век. Подготовили к изданию Б. Гигинеишвили и Эл. Гюнашвили. Тбилиси 1979. (Груз.)
14. Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и ренессанса, Москва 1965.
15. Дандамаев М.А., Луконин В.Г. Культура и экономика древнего Ирана. Москва 1980.
16. Штейнер Р. Мистерии древности и христианство. СПб, 1990.
17. Луконин В.Г. Древний и раннесредневековый Иран. Москва 1987.
18. Марр Н. Боги языческой Грузии по древне-грузинским источникамъ. Санктпетербургъ 1901.
19. Персидско-Русский словарь, сост. проф. Б.В. Миллер. Москва 1953.
20. Фреиденберг О. Поэтика сюжета и жанра. Период античной литературы. Ленинград 1936.

2021

11 DECEMBER

№4

არქეოლოგია

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

მგობის უნივერსიტეტის
აკადემიკოს ა. აფაქიძის სახელობის არქეოლოგიის
ინსტიტუტის სამეცნიერო კვლევითი ჟურნალი

ფარნავაზის ცხოვრების ეპიზოდები

გურამ ყიფიანი,

პროფესორი, არქეოლოგი, არქიტექტორი; ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის პალეოურბანული
ლაბორატორიის ხელმძღვანელი

აბსტრაქტი

სტატია ეძღვნება ქართული ისტორიოგრაფიისათვის მნიშვნელოვანი ტექსტის – „ცხოვრება ფარნავაზისი“-ს ანალიზს, რომელშიც ქართლის პირველი მეფის („მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს მიხედვით ქართლის მეორე მეფე) ცხოვრების ეპიზოდებია გადმოცემული. აღნიშნული ნაწარმოებისადმი ინტერესს ზრდის ის გარემოება, რომ მასში ერთდროულადაა ასახული ლეგენდების რეალური საფუძველიც და სიმბოლური სამყაროც.

კვლევაში, არქეოლოგიური და არქიტექტურული მონაცემების ანალიზის საფუძველზე (უფლისციხის, ვარძიის და ორუმიეს კლდოვანი სამარხების პარალელუბით) მოცემულია არქიტექტურული მოდელის რეკონსტრუირების მცდელობა. ასევე ყურადღება გამახვილებულია გამოქვაბულში აღმოჩენილ „განძზე“ (ოქრო, ვერცხლი, „სამსახურებელი“), სამეფო ინსიგნიების კომპლექსზე, რომელიც ფარნავაზის ძალაუფლების ლეგიტიმაციის საფუძვლად იქცა.

წარმოდგენილ ნაშრომში განხილულია ფარნავაზის სახელის და „არმაზის“ ეტიმოლოგიაც. „ფარნა“ „აჭურა-მაზდას“ ეპითეტია – „ბრწყინვალეობა“, „farna hastama“ – „უბრწყინვალესი“, იგივეა რაც „ხვარა“ – xvar – მზე და საბოლოოდ გულისხმობს სამეფო რელიგიის სიმბოლოს, ასევე უნდა აღვნიშნო, რომ თანამედროვე სპარსულითაც „far“ ასევე ბრწყინვალეობას აღნიშნავს. ისიც უნდა ითქვას, რომ სატახტო სახელი „ფარნავაზი“ არ დასტურდება არც აქემენიდთა ძველ სპარსულ წარწერებში და არც ავესტაში. ეს სახელდება გვიანდელი ფორმა ჩანს და მცირე აზიის სადინასტიო სახელებს შორის იჩენს მხოლოდ თავს. რაც შეეხება „არმაზ“-ს ის უზენაესობის ამსახველია. „მოქცევაჲ“-ს მიხედვით, სადაც ამ კერპის ბუნებაა გადმოცემული, არაფერი მიგვანიშნებს მის ზოროასტრულ კულტზე. არმაზ-კერპის თვისებებზე თხრობას ჟურნალ „არქეოლოგია“-ს შემდეგ გამოცემაში დაეთმობა ადგილი სათაურით „ფარნავაზის ცხოვრების ეპიზოდები და „არმაზ“-ის ღვთაებრივი ბუნება“.

საკვანძო სიტყვები: ფარნავაზი, არმაზი, „ქუაბი“, კლდოვანი სამარხი, განძი.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს მიხედვით ფარნავაზი ქართლის მეორე მეფეა. პირველ მეფედ კი აზოს მიიჩნევს: „და ესე იყო პირველ მეფეჲ მცხეთას შინა აზოჲ, ძჳ არიან-ქართველთა მეფისაჲ, და მოკუდა“¹.

ლეონტი მროველი: „და შემდგომად მისა დადგა ფარნავაზ. ამან აღმართა კერპი დიდი ცხვ[რ]სა ზედა, და დასდვა სახელი მისი არმაზი, და მოქმნა ზღუდე წყლით კერძო, და ჰრქვან არმაზ“.

„მეფეთა ცხოვრების“ მიხედვით, რომელიც არ სცნობს აზოს მეფედ, ფარნავაზი ქართლის პირველი მეფეა² და ლეგენდების ბურუსში გახვეული ქარიზმატული პიროვნებაა. აქ ამ ლეგენდების რეალური საფუძველიც ჩანს და სიმბოლური სამყაროც.

„ცხოვრება ფარნავაზისი“, რა თქმა უნდა სრულიად დამოუკიდებელი ნაწარმოებია, აქ ეჭვის შეტანა ძნელია³. მისი სიზმარი რამდენადმე ძველი აღთქმის გამოძახილია, იქ ხომ მამამთავრები მუდმივად სიზმრებს ხედავენ⁴. ეს კი ბიბლიური „სამყაროა“, მისი სულისკვეთება. მან სიზმარი ნახა „ღვთის ნებით“. ბიბლიაში სიზმარი ხომ იმ მიზანს ემსახურება, რომ ღვთის კარნახით იმოქმედონ. მისი მეფობა კი გამოქვაბულმა დაბადა.

რაც შეეხება დანარჩენ ისტორიას. ის ზღაპრული სულაც არაა, შესაძლოა მწერლის მიერ რამდენადმე გამდაფრებულთა, მაგრამ მასში რეალურად არსებული სტრუქტურა გამოსჭვივის, ზღაპარი მას ვერ შექმნიდა კონკრეტული მოდელის გარეშე.

„ხოლო კლდისა მის ძირსა ქუაბი იყო, რომლისა კარი აღმოქმნილ იყო ქვითა ძუელად, და სიძუელითა შექმნიდა დარღუევა შენებულსა მას (ე.ი. ჩაშენებულსა. გ.ყ.). მაშინ დაასხა წვიმა მდაფრი. ხოლო ფარნავაზ აღმოიღო ჩუგლუგი და გამოარღვია კარი ქუაბისა მის, რათამცა მუნ შიგა დაიმშრალა წვიმისა მისგან, და შევიდა ქუაბსა მას. და იხილა მუნ შინა განძი მიუწლომელი, ოქრო და ვერცხლი და სამსახურებელი ოქროსა და ვერცხლისა მიუწლომელი“⁵.

ფრიად ინფორმატიული მონაკვეთია თხრობისა: ჯერ ერთი ის „ქუაბი“ (გამოქვაბული), რომელსაც გარეთ დამისთევის შემდგომ (თავისსავე მოკლულ ირემთან ერთად) კლდის ძირში იპოვნა ფარნავაზმა, ხელოვნური გამოქვაბულია („შენებული“) და არა ბუნებრივი. გარდა ამისა იგი „მუდმივადაა“ ჩაკეტილი პორტკულისით (კლდოვან სამარხთა დასაგმინავი, საგანგებოდ შექმნილ ბუდეებში, ვერტიკალურად ჩადგმული ვერტიკალური ფილა)⁶ – „აღმართულ იყო ქვითა ძუელად“, რადგან იგი სიძველისაგან დაბზარული იყო დილით მოსულმა, წვიმისაგან დასველებულმა ფარნავაზმა იგი ჩუგლუგით⁷ შეარღვია.

აქვე უნდა აღვნიშნო, რომ პორტკულისთა ჩასასმელი ბუდეები საქართველოს კლდოვან ძეგლებზე სავსებით ცხადად იკვეთება – უფლისციხეში⁸, კლდოვან სამარხებში და ვარძიაშიც (რომლის უადრესი ფუნქცია მე კლდოვან სამარხთა კომპლექსად მიმაჩნია – უფლისციხე ოძრახისა).

¹ შატბერდის კრებული X საუკუნისა. გამოსაცემად მოამზადეს ბ. გიგინეიშვილმა და ელ. გიუნაშვილმა. თბილისი 1979, გვ. 320 (შემდგომში სქოლიოში „მოქცევაჲ“).

² ლეონტი მროველი „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა“, „ცხოვრება ფარნავაზისი“ ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტომი I. თბილისი 1955, გვ. 20-26 (შემდგომში სქოლიოში – ქართლის ცხოვრება I და შესაბამისი გვერდი).

³ რ. ბარამიძე, ფარნავაზ ძლიერ ჰყო ქუეყანა თვისი. თბილისი 1992; ზ. ალექსიძე, ცხოვრება ფარნავაზის, „მნათობი“, 1984, გვ. 12.; გრ. ქავთარია, ფარნავაზი, თბილისი 1999, გვ. 66 და შმდ.; ს. გოგიტიძე, ფარნავაზი და არიან-ქართლის ლოკალიზაცია, ბათუმი 2011, გვ. 6 და შმდ.

⁴ განსხვავებით ახალი აღთქმისაგან, სადაც სიზმარს თითქმის არავინ არ ხედავს ერთადერთი გამონაკლისის გარდა – „იოსების სიზმარი“ – მათესაგან (1.19,20).

⁵ ქართლის ცხოვრება I, გვ. 21-22.

⁶ პორტკულისი – (ლათ. portcullis) კარი-ტიხარი ანტიკურ სასიმაგრო ნაგებობაში, სამხედრო ბანაკებში, რომელიც წარმოადგენდა რკინის ან ხის რკინისგარსაკრავიან მასიურ კარს და მოძრაობდა კარის პილონებზე ამოკვეთილ ვერტიკალურ ჭრილებში. კლდოვან სამარხთა და სარკოფაგთა კარის დასაგმინავი ქვის ვერტიკალური ფილები, რომელიც კარის წირთხლებზე ამოკვეთილ ბუდეებში მაგრდებოდა. გ. ყიფიანი, ძველი სამყაროს არქიტექტურული ლექსიკონი (ხელნაწერი).

⁷ ჩუგლუგი – „რკინის კომბალი“. ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბილისი 1973, გვ. 512.

⁸ გ. ყიფიანი, უფლისციხე. „პროგრამა ლოგოსი“, თბილისი 2002, გვ. 42. ტაბ. XX, XXVI, 2-5.

მე მგონი „ცხოვრება ფარნავაზის“-ს თხრობაში ამ გამოქვაბულის გეგმარებაც შეიძლება წარმოვიდგინოთ: მან (ფარნავაზმა) ჯერ ხომ „დაამშრალა წვიმისა მისგან“ და შემდგომ შევიდა სიდრემში და იქ „იხილა მუნ-შინა განძი მიუწვდომელი“. ეს კლდოვანი სამარხის გეგმარების საყოველთაოდ გავრცელებული სახეა – „წინკარი“ და კამერა, ანუ მიცვალებულთა მუდმივი საცხოვრებელი (იხ. მაგალითები ტაბ. I), მგონია, რომ ციტირებულ ტექსტში განძის დეფინიციაცაა მოცემული.

პირველი ეს ზოგადად ძვირფასულობაა – „განძი მიუწვდომელი ოქრო და ვერცხლი“ და ამას გარდა კიდევ რაღაც: „სამსახურებელ ოქროსა და ვერცხლისა“, ასევე „მიუწვდომელი“. ქართლის ცხოვრების დანართში (ლექსიკონი) სამსახურებელი განმარტებულია, როგორც „ჭურჭელი“ – „საჭურჭლენი დიდნი და სამსახურებელნი სამეფოთა ტაბლათანი“⁹.

სულხან-საბასთან ეს სიტყვა ზოგადი მნიშვნელობითაა ახსნილი – „სასამსახურო“¹⁰. აქ ჩემს თავს უფლებას მივცემ, რომ „სასამსახურო“-ში სხვა რამეც დავინახო და არა მხოლოდ ჭურჭელი. ნივთები მსახურობენ სამარხში და ამდენად ისინი წარმოადგენენ „სამეფო“ ინსიგნიებს. „სასამსახურო“ მოქმედებს სამუდამო „საცხოვრებელში“. წინარეპრისტიანული წარმოსახვით სიკვდილი („სიკუდილ“-ი)¹¹, ანუ „გარდაცვალება“ (სახე იცვალა და სულაც არ „აღსრულებულა“), ქართული ენის ეს შესანიშნავი ფორმულირება, წინარეპრისტიანულ სამყაროზე პირდაპირი მინიშნებაა, რადგან მისთვის ჩვენი დღევანდელი „სიკვდილი“ დასასრულს არ ნიშნავდა, იგი სიცოცხლის შემდგომი გზა და საფეხური იყო. უბრალოდ ადამიანი „გარდაცვალებით“ საზოგადოების თვალთახედვიდან გადიოდა, თუმცა „სიცოცხლეს“ განაგრძობდა¹². მხოლოდ მათ (ინსიგნიებს) შეეძლოთ ფარნავაზი ქარიზმატულ პიროვნებად ექციათ. სამეფო სიმბოლიკამ დაამარცხა სიზმარი, რომლის ხილვის შემდგომ ასპანს (ფარნავაზის დედულეთი) გადახვეწა გადაწყვიტა – „სიზმარი იგი, ესე არს, მე წარვალ ასპანს, და მუნ კეთილსა მივეცემი“¹³, მაგრამ გამოქვაბულმა იგი სახელმწიფოს შექმნისათვის განაწყო. მას ხომ სჯერა, რომ კლდოვან სამარხში აღმოჩენილი განძი მის წინაპარს განეკუთვნებოდა. მართოდენ ოქრო-ვერცხლს შეეძლო მისი გადახვეწა დაეჩქარებინა.

ფარნავაზის ცხოვრების ტექსტში სხვადასხვა ადგილას ნახსენები „ტფილისი“ და „მცხეთა“¹⁴ ცხადია ანაქრონიზმებია. იმ დროისათვის (ჩემი აზრით ეს მონაცემები ძვ. წ. II საუკუნეს განეკუთვნება) მცხეთა ჯერ დაარსებული არაა¹⁵, მითუმეტეს ტფილისი და ეს თხრობაში ლეონტი მროველის ჩანამატი უნდა იყოს და სავსებით ბუნებრივიცაა – გეოგრაფიულ გარემოზე წარმოდგენას გვაძლევს მისთვის ცნობილი პუნქტებით (არა ირანის ქართლი? არიან ქართლის საპირისპიროდ?). შემდგომ კი: „და ამანვე ფარნავაზ შექმნა კერპი დიდი სახელსა ზედა თუსსა: ესე არს არმაზი, რამეთუ ფარნავაზს სპარსულად არმაზ ერქუა. ამართა კერპი იგი არმაზი თავსა ზედა ქართლისასა, და მიერიტგან ეწოდა არმაზი კერპისა მისთვის. და ქმნა სატფურება დიდი კერპისა მისთვის აღმართებულსა“¹⁶.

„ესე არს არმაზი, რამეთუ ფარნავაზს სპარსულად არმაზი ერქუა“ აბსოლუტურად ზუსტი ცნობაა. ლეონტი ამ ფრაზით გვამცნობს, რომ „ფარნა“ და „არმაზ“ ერთი და იგივეა. მთლად ერთი და იგივე რა თქმა უნდა არაა, უბრალოდ „ფარნა“ „აჰურა-მაზდას“ ეპითეტია – „ბრწყინვალეობა“, „far-

⁹ ქართლის ცხოვრება I, გვ. 451.

¹⁰ სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი N2. თბილისი 1966, გვ. 43.

¹¹ „სიკუდილ“-ი – აღსრულება, „მოსიკუდილი“ – ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი. თბილისი 1973, გვ. 390; „სიკუდილი“ – სულისა და ხორცის გაყრა, სულხან-საბა ორბელიანი, ქართული ლექსიკონი. ტფილისი 1928, გვ. 314.

¹² Р. Штейнер, Мистерии древности и христианство, СП, 1990, гв. 12-25; О. Фреиденберг, Поэтика сюжета и жанра. Период античной литературы, Ленинград 1936, гв. 71; М.М. Бахтин, Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и ренессанса, Москва 1965, гв. 58.

¹³ ქართლის ცხოვრება I, გვ. 21.

¹⁴ ქართლის ცხოვრება I, გვ. 24-25.

¹⁵ გ. ყიფიანი, მცხეთის წარმოშობის საკითხისათვის, „კადმოსი“ 2-2010, გვ. 92-128.

¹⁶ ქართლის ცხოვრება I, გვ. 25.

na hastama” – „უბრწყინვალესი“¹⁷, იგივეა რაც „ხვარა“ – xvar¹⁸ – მზე და საბოლოოდ გულისხმობს სამეფო რელიგიის სიმბოლოს¹⁹, ასევე უნდა აღვნიშნო, რომ თანამედროვე სპარსულითაც „far“ ასევე ბრწყინვალეობას აღნიშნავს²⁰. ისიც უნდა ითქვას, რომ სატახტო სახელი „ფარნავაზი“ არ დასტურდება არც აქემენიდთა ძველ სპარსულ წარწერებში და არც ავესტაში. ეს სახელდება გვიანდელი ფორმა ჩანს და მცირე აზიის სადინასტიო სახელებს შორის იჩენს მხოლოდ თავს²¹.

ფარნავაზის მიერ აღმართული კერპის სახელებით, ქართული „არმაზ“, იგივე რაც სომხური „არამაზდ“, საშუალო სპარსული „ჰორმუზდ“ – ანუ აჰურამაზდა, მთავრდება კიდევაც მისი ზოროასტრული და თუგნებავთ მაზდეანური (რაცერთი და იგივე სრულებითარაა)²² „სულისკვეთება“.

„არმაზ“ აქ უზენაესობის ამსახველია. „მოქცევაჲ“-ს მიხედვით, სადაც ამ კერპის ბუნებაა გადმოცემული (ცხადია უარყოფითი კონტექსტის თანხლებით), არაფერი და მათ შორის აქ ნახსენები მსხვერპლთმეწირვის რიტუალები არ მიგვანიშნებს ზოროასტრულ კულტზე. არმაზ-კერპის თვისებებს მოგვიანებით დავუბრუნდები.

თხრობას ჟურნალ „არქეოლოგია“-ს შემდეგ გამოცემაში გავაგრძელებ სათაურით „ფარნავაზის ცხოვრების ეპიზოდები და „არმაზ“-ის ღვთაებრივი ბუნება“.

ტაბულის განმარტებაანი:

1. ორუმე (ირანი) კლდოვანი სამარხი – 1. პორტკულისის ბუდეები და აღდგენილი ქვის ფილა W. Kleiss-ის მიხედვით. 2. წინკარი. 3. სამარხი კამერა იხ. W. Kleiss. Geschichte der Architektur Irans. Berlin 2015, სურ. 38.
2. უფლისციხე – კლდოვანი კამერის კარის წირთხლები მასზე ჩაკვეთილი ბუდეებით და აღდგენილი პორტკულისით. გ. ყიფიანი, უფლისციხე. თბილისი 2002, ორსვეტიანი დარბაზი, ტაბ. XX.
3. ვარძია – 1. სამარხ კამერათა პორტკულისები. გ. გაფრინდაშვილი, ვარძიისა და მისი მიდამოების ქვაბები. თბილისი 1957, სურ. 6. ამ წიგნის ავტორს ბ-ნ გივი გაფრინდაშვილს ქვაბულთა ეს ჯგუფები მიაჩნია, როგორც „საცხოვრებელ ქვაბთა ჯგუფების სახეობანი“, იხ. გვ. 18.

¹⁷ Н. Марр, Боги языческой Грузии по древне-грузинским источникам. Санктпетербургъ 1901, გვ. 5-6.

¹⁸ მზ. ანდრონიკაშვილი, ნარკვევები..., თბილისი 1966, გვ. 15.

¹⁹ В.Г. Луконин, Древний и раннесредневековый Иран. Москва 1987, გვ. 81.

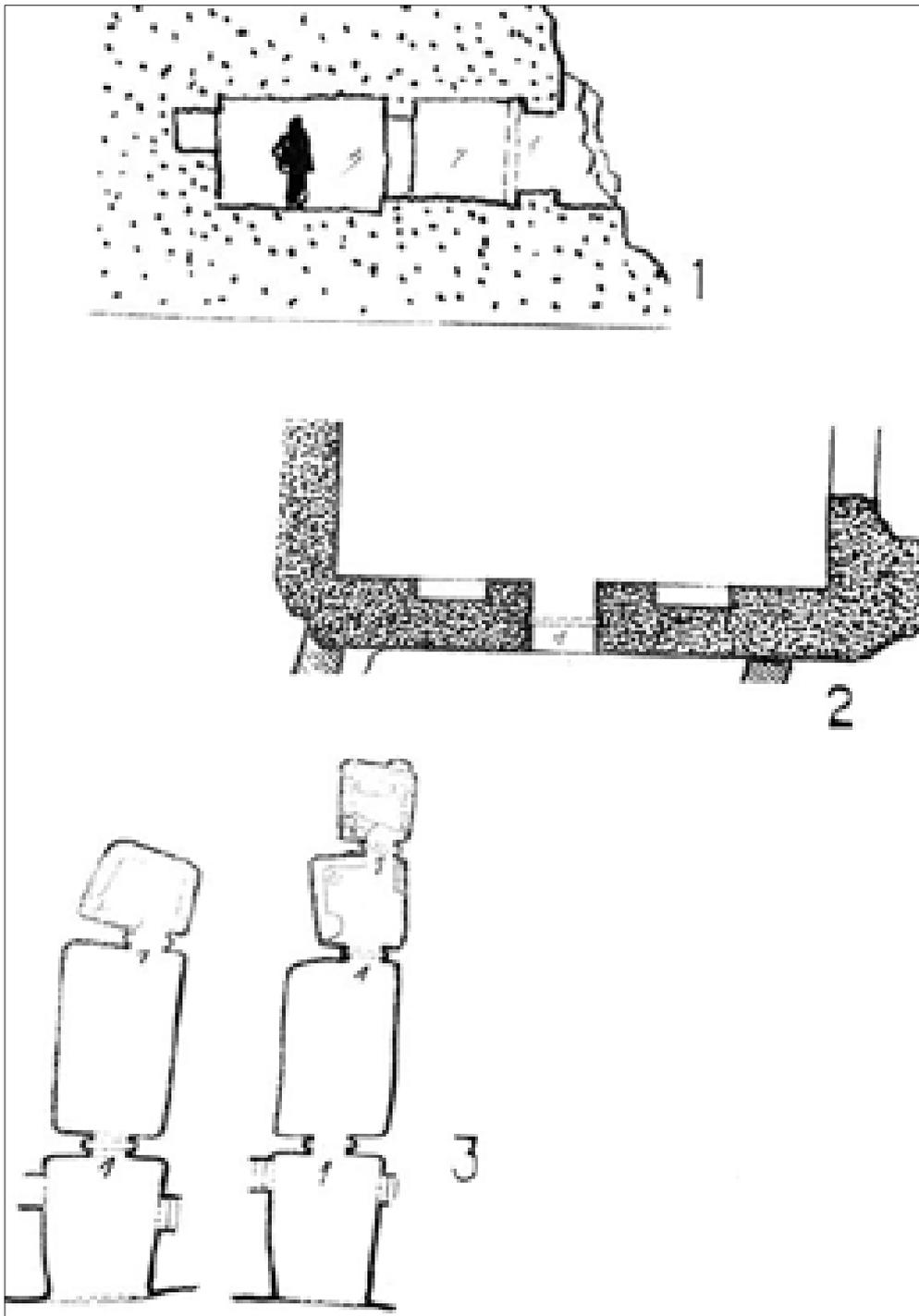
²⁰ Персидско-Русский словарь, сост. проф. Б.В. Миллер. Москва 1953, გვ. 365.

²¹ მზ. ანდრონიკაშვილი, ნარკვევები..., გვ. 15.

²² საქმე ისაა, რომ აქემენიდთა მეფეები ხალხსა და უზენაეს – აჰურა მაზდას შორის შუამავალს, რელიგიის ფუძემდებელს ზარათუშტრას (ბერძნული ფორმით ზოროასტრი – აქედანვე დუალისტური რელიგიის სახელწოდება „ზოროასტრიზმი“) არ მიიჩნევდნენ. მათ მრავალრიცხოვან წარწერებში ყველა თავიანთ წარმატებას აჰურა-მაზდას მიაწერენ, მაგრამ წინასწარმეტყველი არსად არ იხსენება. დაწვრ. იხ. М.А. Дандамаев, В.Г. Луконин, Культура и экономика древнего Ирана. Москва 1980, გვ. 330-331.

ბიბლიოგრაფია:

1. აბულაძე ი. ძველი ქართული ენის ლექსიკონი. თბილისი 1973.
2. ალექსიძე ზ. ცხოვრება ფარნავაზის. „მნათობი“ 1984.
3. ანდრონიკაშვილი მზ. ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან, წიგნი I. თბილისის სახ. უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი 1966.
4. ბარამიძე რ. ფარნავაზ ძლიერ ჰყო ქუეყანა თვისი, თბილისი 1992.
5. გოგიტიძე ს. ფარნავაზი და არიან-ქართლის ლოკალიზაცია, ბათუმი 2011.
6. მროველი ლეონტი „ცხოვრება ქართველთა მეფეთა“, „ცხოვრება ფარნავაზისი“ ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტომი I. თბილისი 1955.
7. ორბელიანი სულხან-საბა, თხზულებანი N2. თბილისი 1966.
8. ორბელიანი სულხან-საბა, ქართული ლექსიკონი. ტფილისი 1928.
9. ქავთარია გრ. ფარნავაზი. თბილისი 1999.
10. ყიფიანი გ. ძველი სამყაროს არქიტექტურული ლექსიკონი (ხელნაწერი).
11. ყიფიანი გ. უფლისციხე. „პროგრამა ლოგოსი“, თბილისი 2002.
12. ყიფიანი გ. მცხეთის წარმოშობის საკითხისათვის. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ კვლევათა ჟურნალი „კადმოსი“, 2.2010.
13. შატბერდის კრებული X საუკუნისა. გამოსაცემად მოამზადეს ბ. გიგინეიშვილმა და ელ. გიუნაშვილმა. თბილისი 1979.
14. Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и ренессанса, Москва 1965.
15. Дандамаев М.А., Луконин В.Г. Культура и экономика древнего Ирана. Москва 1980.
16. Штейнер Р. Мистерии древности и христианство. СП, 1990.
17. Луконин В.Г. Древний и раннесредневековый Иран. Москва 1987.
18. Марр Н. Боги языческой Грузии по древне-грузинским источникамъ. Санктпетербургъ 1901.
19. Персидско-Русский словарь, сост. проф. Б.В. Миллер. Москва 1953.
20. Фреиденберг О. Поэтика сюжета и жанра. Период античной литературы. Ленинград 1936.

2021

11 DECEMBER

№4

ARCHEOLOGIA

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

Scientific Research Journal of the A. Apakidze Institute
of Archaeology of the European University

THE CONVERSION OF THE KARTLI KINGDOM TO CHRISTIANITY (REAL-HISTORICAL AND ARTISTIC-LITERARY CANVAS)

Temur Bibiluri,

Archaeologist; Chief Curator of Museum Collections at the
Apolon Kutateladze Tbilisi State Academy of Arts

ABSTRACT

The article presents an analysis of the conversion of the Kingdom of Kartli to Christianity. The study is based on two parallel strands preserved in national narrative sources: a real-historical line and an artistic-literary one.

In the real-historical narrative, attention is focused on the geopolitical situation of the 3rd-4th centuries and on the strategic relations of King Mirian and the royal court between Iran and Byzantium. The reconstruction of the accounts concerning Mirian demonstrates that the adoption of Christianity was directly connected with the kingdom's new political orientation.

With the aid of narrative sources and archaeological evidence, the religious background of Mirian's era is analyzed, including the role of the Judeo-Christian community, the intensity of Mazdean influences, and their interaction with the new religion.

Through literary devices in "The Conversion of Kartli" and in the work of Leonti Mroveli, the missionary activity of Saint Nino is conveyed. The narrative of her conversion of representatives of various social strata is constructed according to a uniform scheme - through the miraculous healing of the incurably ill. It is noteworthy that these healings are also spatially differentiated: for ordinary citizens and Queen Nana, they take place in Makvlovani, whereas for the highest religious figure, Khvara, they occur in the royal garden, symbolically representing the defeat of the solar cult.

The study clearly demonstrates how historical reality and artistic style are integrated into a single narrative.

Keywords: Narrative sources, Christianity, Zoroastrianism, Judaism, Mtskheta, Saint Nino.

In national narrative sources, the story of the conversion of the Kingdom of Kartli to Christianity is transmitted through two parallel lines.

I. Reflection of the real situation of the conversion of the Kartli Kingdom to the Christian religion in narrative sources. The initial period of Mirian's reign coincides with the intensification of Iran's political, military, and religious expansion. In 256, a peace treaty was concluded, by which "Rome was forced to recognize the transfer of Armenia to the rule of the Iranians" [Lomouri N. 1975: 34, 35].

Obviously, King Amazasp could not remain indifferent to the dramatic events unfolding at the borders of the kingdom of Kartli. He correctly assessed the scale of the impending threat and took several necessary steps for the country's security [Bibiluri T. 2010: 70], facts about which are abundantly found in Georgian and foreign narrative and documentary written sources [Melikishvili G.M. 1959: 334; Lukonin V.G. 1969: 128; Fray R. 1972: 295 and others]. Despite the growing influence from the Iranians, the royal court of Kartli managed to maintain a balance and achieved some success in a number of important issues, such as religion and foreign relations.

The turning point in the foreign policy of the Kartli Kingdom was the Peace of Nisibis, concluded in 298, which formalized the significant defeat of Sassanian Iran in its long-standing struggle with Byzantium. In the confrontation between these two great states, the Kingdom of Kartli, due to the circumstances of that time, fought on Iran's side. The defeat of the united Irano-Georgian army and its political consequences were so severe that "Mirian became powerless and feared completely for the destruction of Kartli... and so he sent an envoy to King Constantine and asked him for peace, and promised him service and separation from the Persians..." [Leonti Mroveli, *The Georgian Chornicles*, 1955: 70].

According to the Treaty of Nisibis, the Kingdom of Kartli (and Armenia) came under the protectorate of the Roman Empire; from this time on, the investiture of the king of Iberia was performed by the Byzantine Emperor. King Mirian was forced to send Prince Baqar (Bakuri) as a hostage to the Byzantine Emperor's court and to accept other conditions from him as well.

During these misfortunes that befell King Mirian, the captive woman Nino had been living in the capital for three years and, together with her disciples, was secretly preaching the law of Christ. But as soon as the political situation changed and the growing influence of Byzantium became apparent, where strengthening Christianity was already being taken into account, the female missionary and her followers openly began preaching the new faith.

The activation of the Christian community of Great Mtskheta remarkably coincided with the defeated king's return. Saint Nino "... revealed the cross she had received as a gift, and performed great miracles... And her disciples, who had previously secretly become her disciples, preached with her, seven women of Jewish origin: Sidonia, the daughter of Abiathar, and six more; and a couple from Paradise, and the priest Abiathar, the new Paul..." [Leonty Mroveli. 1955:102].

The activation of the Christian community, of course, did not go unnoticed by the metropolitan society, whose reaction was very violent. The newly formed Christian community was opposed, on the one hand, by the queen and part of the indigenous population, on the other hand, by Jews. However, this raises the question of who should be meant by the Jews who rebelled at the stoning of Abiathar: Orthodox Jews or Judeo-Christians? I think Abiathar's act was regarded as a betrayal by both Mtskheta Judeo-Christians and Orthodox Jews. The reaction of the latter would be especially violent, and perhaps it was they who "... rebelled... on Abiathar to stone him". This is not surprising, because he is a clergyman ("priest Abiathar ..."), who turned away from the old and adopted a new law: "...priest Abiathar, ... the new Paul who fearlessly and tirelessly preached the law of Christ..." [ibid.].

Here an involuntary parallel - the story of an attempt by followers of Judaism to stone Paul in the city of Lystra (Acts of the Apostles. 14.19) and a complaint in the court of Proconsul Gallio in Achaia asking to punish the apostle.

Particularly significant is the second case, when the proconsul did not consider it necessary to punish Paul, as he considered that there were no signs of a crime in Paul's actions: "Jews! If there were any crime or atrocity,

I would certainly listen to you. But when the dispute concerns your words, names, and your law, figure it out for yourself. I do not wish to be a judge of these matters” [XVII, 14, 15].

In connection with the passage contained in the Georgian source, the question arises: who was Abiathar before he became a follower of Nino by faith?

According to his own account, Abiathar was not an ordinary representative of a Jewish family, but a native of the clergy, and a descendant of an outstanding family. His ancestors belonged to the spiritual stratum of the Jews of the Kartli kingdom, which the Jews of Eretz Israel considered to be (letter from An priest to Elio).z).

A comparison of these written sources shows that Elio and his companions went to Jerusalem in 30 AD.: “And after that, when thirty years had passed, the messengers of the Jews from Jerusalem came to the Jews from Mtskheta, saying: “Why did the magi come and bring a gift, he grew up and calls himself the Son of God. And now send...” (Interestingly, among those whom John the Baptist baptized in the Jordan River was Elio, “... the maternal uncle of Elio’s father was with Elio” [Shatberdi Codex. 1979: 338]).

In the capital of the kingdom (as in other places, for example, in Urbnisi), like the urban centers of the South Caucasus and Asia Minor, there were many Jews; among them there were a certain number of followers of Judeo-Christianity.

Based on the analysis of information from the Conversion of Kartli and “The Life of Kings” by Leonty Mroveli, we assume that some of the Mtskheta Jews appeared to us as members of the Judeo-Christian community already in the first century AD. Their first representatives, in all probability, were part of the Jewish minority that witnessed the trial of the Savior and his crucifixion in Jerusalem. Of course, here, first of all, we are referring specifically to Elio, the ancestor of Abiathar.

Abiathar, like his ancestors, is a clergyman (Nino “... found a Jewish priest named Abiathar”). It does not follow from the text that he is a clergyman of the Jewish faith – Nino met him not in the synagogue, but in the Jewish quarter as a whole. He “... repeatedly came to the Jewish quarter to study the Hebrew language and to study the chiton of the Lord...” [The Georgian Chronicle, 1953]. However, based on his family, I would not be mistaken if I said that Abiathar also belonged to the Judeo-Christian community of great Mtskheta.

Followers of Judaism, Jews, both in Greater Mtskheta, as well as in Eretz Israel and other countries, usually communicated with Judeo-Christians. The latter, in addition to recognizing Christ as the Messiah and baptism, strictly observed all the tenets of Judaism – “Do not think that I have come to break the law or the prophets: I have not come to break, but to fulfil” [Matthew. 5:17]; moreover, the Savior urged his followers to observe the law even more strictly and even more zealously than the clergy Judaism: “Unless you become more righteous than the “righteous” scribes and Pharisees, you will not enter the kingdom of heaven” [ibid. 5:20].

The ambivalent religious policy of Emperor Constantine is clearly confirmed by the examples given by John William Draper. Two medallions, one of which had the inscription “God” along with the monogram of Christ; the other showed a hand descending from heaven onto Emperor Constantine, seated on the chariot of the Sun [see fig. Dreiper D.W. 1896:218]; a column 120 feet (35 m) high, topped with images of the Sun, Savior and Emperor; Moreover, there was a grandiose image of Apollo on the column, replaced by the face of Constantine, around whose head, instead of rays, nails from a cross recently discovered in Jerusalem were fixed [ibid.].

Finally, December 25, the day of the celebration of the Sun, very popular in the Mediterranean world, and in the East and later in the Roman Empire also the popular cult of Mithras, was declared by the emperor the date of the Nativity of Christ [Donini A. 1979:63].

These examples clearly show that Constantine I is still trying to find a balance between the existing state religion and a new force that has gained strength and undoubtedly deserves attention- Christianity.

King Mirian is in approximately the same position. His decision to remove Abiathar from death is in itself a humane act, although I doubt that this was the only reason for the king’s move.

In the passage under consideration, Queen Nana’s sharply negative attitude towards the new religion attracts attention – “But Queen Nana was ardent in spirit and despised this teaching”. Such an attitude of the queen, on the one hand, gives reason to see some similarities with the tragic story of Vakhtang and Shushanik;

on the other hand, it allows us to draw a parallel with the negative attitude of women, including representatives of the upper strata of society, to the new religion after Christianity was declared the state religion [Nadiradze J., 1976:76; Ramishvili R. 1979:95, T. Bibiluri. 1983:58.59; Apkhazava N. 1988:47.48].

In the narrative related to the apostolic activity of Saint Nino, one more circumstance catches the eye—there are no Zoroastrians among the opponents of the new religion. That is, there are followers of Judaism, Judeo-Christianity and the local pagan religion (“And that woman was a pagan, fervent in spirit and always hated the Christian law, and kept others from coming and listening to Saint Nino”), as well as Queen Nana, who, due to her origin (she is an ethnic Greek), is difficult. It can be attributed to Georgian paganism, Judaism, or fire worship...

I will briefly touch on the attitude of fire worshipers towards the new religion. The chronicles ignore the question of how the Mazdeists reacted to the rise of the new religion. Unlike the pagan Georgian woman and Queen Nana (who were “enraged” towards Christians), as well as Judaism or Judeo-Christians (the latter generally condemned their fellow tribesmen to death), such passivity of the Mazdeists seems strange. However, given the political realities, in particular, the conditions of the Nisibis truce, this circumstance, in the author’s opinion, is relatively easy to explain.

Indirect indications of Mazdean influence at the royal court occasionally appear through written sources. For example: “And he fought invisibly, called for the confession of Christ, instilled hope in idols and fire” [Leonti Mroveli. 1955:105].

The fact is that the influence of the Mazdean religion is so weak that the chronicler no longer places particular emphasis on it. He insistently convinces us that King Mirian deeply believes and fully observes the religion of the Georgian ancestors. Our historian, speaking of religions, mentions Zoroastrianism casually... Not always...

The material evidence of these written sources is the hundreds of graves excavated and examined in the necropolises of Great Mtskheta, of which only one or two can be attributed to the burials performed according to the Zoroastrian rite [Bibiluri T. 1996; Bibiluri T. 1998:34]. More precisely, today, among the funerary monuments of the Hellenistic and early Medieval periods discovered on the territory of the kingdom of Kartli and included in scientific circulation, except for the tomb of Pitiakhsh Bersum, burials arranged according to the funerary customs characteristic of the Zoroastrian religion are unknown to me.

II. Plot enhancement by the author(s). Along with the real picture, which the chroniclers are noticeably stingy about depicting, we see another, clearly different storyline. To develop it and enhance its impact on the reader, the author demonstrates great skill.

The missionary first refuses to communicate with the royal court (recall the passage with the participation of royal maidservant Shroshana); then she descends from the vicinity of the royal residence to the city of Mtskheta (which the chronicler calls “Kartli”) and goes not to the Jewish quarter (as it was in Urbnisi), but “turned to the king’s garden of Eden ...”, where she approached a married couple appointed guardian of paradise, “and Saint Nino spent nine months with them” [Leonti Mroveli. 1955:93]; that is, exactly as much as was necessary to perform her first miracle – a child is born to childless spouses. “Then both spouses believed in Christ and secretly became his disciples”.

It is very likely that for nine months the missionary did not limit herself to the healing of Anastasa and her husband from childlessness and their conversion to Christianity; the royal paradise, the most important temple center (sun- Apollo), would have interested her in other characters...

After the first miracle of the apostle, she changes her place of residence, settles in the vicinity of the existing city cemetery and He begins his missionary activity with all his might.

Here, of course, another question arises: why exactly on the territory of the city cemetery and in its extreme southern part? This is at a time when burials of representatives of other ethnic groups are recorded in its northern part and in the vicinity of Baiatkhevi (Greek-Jewish epitaphs, burials decorated in the appropriate funeral rite).

This choice was not accidental. It is very likely that an important temple center functioned in this part of the

cemetery, which was later replaced by a Christian temple [Bibiluri T. 1998:7,8, 31; Bibiluri T. 2019: 131; Kipiani G. 2007:11-76; Tables 12-a,b,c,d]; some researchers suggest that “In the late Antique period, members of the royal family of Kartli were also buried in a designated area of the southern part of the Samtavro cemetery” [Apakidze A., Nikolaishvili V. 1996:41].

At the same time, Saint Nino actively communicates with the residents of Mtskheta, mainly with the Judeo-Christian community. She is looking for those who could tell her about the chiton of the Lord. During these conversations, the apostolic woman found a priest named Abiathar and preached the gospel of our Lord Jesus Christ to him and his daughter Sidonia. They believed and became Nino’s disciples.

This is a very interesting fact: at one of the early stages of her missionary activity in the capital, she managed to convert a Jewish clergyman. It is doubtful that Abiathar was a follower of Orthodox Judaism at that time.

I repeat, but it is necessary: according to the text, it is unclear whether Abiathar was a Jewish clergyman. Nino met him not in the synagogue, but in the Jewish quarter as a whole. She “repeatedly came to the Jewish quarter to study the Hebrew language and to investigate the chiton of the Lord”.

I believe that Abiathar, like his immediate ancestors, was a Judeo-Christian, and that is why Nino met him in the Jewish quarter. And that is why the chronicler writes so confidently: “she preached the gospel of our Lord Jesus Christ to him and his daughter Sidonia”. And this sermon proved successful – the father and daughter became Nino’s disciples.

After that, the most important stage of missionary activity begins – the demonstration of the power of the new religion to those who showed the greatest distrust of the new enlightener and her faith, moreover, those who were clearly hostile. And the process of their conversion to Christianity begins. And in what manner! The author, as a skilled writer, unfolds the plot outline to the reader in such a way that keeps them in constant tension.

So, after the conversion of some of the Judeo-Christians and the direct intervention of the royal court (let’s be precise, King Mirian), as well as the neutralization of another part, the female missionary faced a more difficult task – the conversion of the local population.

Let’s remember who joined the new religion.: “And her disciples preached with her, who at first secretly became disciples, seven women, relatives of the Jews: Sidonia, the daughter of Abiathar, and six others, and the paradise spouses, and Abiathar the priest...” [Leonty Mroveli. 1955:95].

Thus, the educator has not yet gone beyond the Judeo-Christian circle, plus Anastasia (judging by her name, is she ethnically Greek?) and her husband.

To demonstrate the power of the new religion, it is necessary and essential to introduce such acting characters, whose sharply negative attitude towards Christianity and the baptised woman is beyond doubt. The author is perfectly at coping with this rather difficult task.

We already know about the sharply negative attitude of Queen Nana towards Nino’s activities. It is necessary to gradually prepare her (the queen) ... It is necessary to prepare the ground...

A certain young man from Mtskheta falls ill (severely ill). Obviously, no one was able to cure him, and the final diagnosis was extremely hopeless for the mother.: “And the doctors told that woman that the boy was hopeless” [Leonty Mroveli, 1955:103].

The last hope is this captive woman. A mother is forced, precisely forced, to come and bring her sick son to her; this is more than coercion, because. “... That woman was a pagan, short-tempered, and always hated the Christian faith, and kept others from coming and asking for Saint Nino”.

Now, when all hopes were dashed and “... she despaired of doctors, came and prostrated herself before Saint Nino, begging for the healing of her boy” [ibid.]. Equal-to-the-Apostles Nino “began to pray to God. And at the same hour that boy was healed, and the revived one was given to his mother. And the boy’s mother recognized Christ and said, “There is no other God but the Christ that Nino preaches”. And she became a disciple of Saint Nino, and followed in her footsteps, and glorified God” [Leonty Mroveli. 1955:103] (emphasis added by me- T.B.);

In the Mtskheta manuscript “life of Nino”, two more people are mentioned... One of them was a prominent resident of Mtskheta, whose son was ill. He brought his beloved son to Saint Nina and asked for healing. The saint called on God for help, laid the boy on her bed, depicted the cross of Christ over him and prayed. The child immediately recovered and returned to his father. It is also said about the healing of the sick daughter of a certain woman.

Thus, the ground was prepared in various social strata of the population. Now the hierarchical ascent begins. And here comes the decisive moment, the highest step of the hierarchical ladder - the royal court. The main focus is on the queen, who, like an ordinary pagan from Kartli, was “very short-tempered and neglected to preach”.

The author(s) uses the same technique in this case.: Queen Nana fell ill with a serious and painful illness that no one could cure. All the experienced doctors had exhausted their medicines and were unable to cure her, they were powerless and desperate. The queen sends servants to the prisoner to take her to the palace. But the missionary ignores the queen’s order and says that if she really wants to be healed, she must come to her herself: “I am not told to go to a place where there is no peace for us, but let the queen come to this dwelling of mine and be truly healed by the power of Christ”. The queen is forced to comply with her demand, and she herself comes to the equal of the apostles. Nina prayed to God for a long time, took the cross she had, placed it on her forehead, legs and shoulders in the shape of a cross, and the queen was immediately healed and resurrected.

The healed queen has since made Nino her close friend and actually became a member of the newly formed Christian community, where she was taught the Christian doctrine by Saint Nino, Abiathar, New Paul and his daughter Sidonia. And the queen became a believer and came to know the true God.

Among the editions of “The Life of Nino”, the Mtskheta manuscript stands out for its ability to enhance the plot. To finally convince the queen, a new test was required for the royal court: “Another time, the king’s youngest son was severely affected by a hot illness, and the queen ordered him to be brought to the venerable Nino. And she came to heal him. But the saint, as usual, offered up prayers and turned to the Lord with supplication, and, fully healed, gave him to his mother. After that, Queen Nana, along with other noble maids, became a disciple of the Venerable Nino. And I constantly listened to her instructions and teachings. And how miracles were performed by her day after day, and countless healings spread” [Monuments of ancient Georgian Hagiographic Literature, vol. III, 1971].

The sudden recovery of the seriously ill queen (and her son, according to the Mtskheta manuscript), in addition to joy, aroused the king’s interest.

“Then King Mirian was surprised and began to investigate the law of Christ, and repeatedly asked the former Jew Abiathar about ancient and new books... and he had a desire for the law of Christ”. But the king hesitates, and these doubts are further reinforced by the “chief Persian magus”.

It is necessary and even obligatory to humiliate him (the “chief Persian magus”) in the eyes of the tsar and society: “After that, the main Persian magus named Khuara fell ill, was tormented by an evil spirit and was close to death” [Leonty Mroveli. 1955:105].

When there was no other way out, queen Nana and the king prayed to Saint Nino. However, king Mirian was not completely sincere: “The king watched his affairs with some duplicity”.

After a verbal altercation between the king and the missionary: “They gave him the main thing, and the queen also came to that paradise, under the fir trees; and they set him in the east, he recognized the hands raised up, and said three times: “I cast you out, demon, and you will follow Christ, the Son of God”. As a result of the woman’s fervent prayer, an evil spirit quickly came out of her. And her house and her people became Nino’s disciples, and they glorified God”.

In connection with the Heat, one circumstance draws attention to itself. Saint Nino treats pagan children from different social strata, Queen Nana in bramble; as for Hvar, “Saint Nino and I (daughter of Abiathar Sidonia) and Queen Nana took her to that paradise, under the fir trees, and set her in the east so that she would

raise her hands – he knew her hands”.

It is also striking that the news of the queen’s healing was very briefly, in a couple of lines, described by the chroniclers; in contrast to the disease of Khuara (Hvara – Mroveli) and the story related to this fact, which is described in detail in the chronicles.

It is also noteworthy how the king addresses the prisoner, Hvar, and what promises he makes in case of her healing.

Thus, in order to heal Hkhvara (Hvara), it was necessary to bring her to that paradise. The question arises – why?

I assume that this point is emphasized in particular, since we are talking about the highest spiritual person of the kingdom. At the same time, here I will make a very cautious assumption that it is the servant of the cult of the sun, that is, the chronicler, who particularly focuses on the fact that his god could not heal the sick highest clergyman of the kingdom. Instead, Nino successfully completed the same difficult and seemingly unsolvable mission, using medicines known only to her and, most importantly, fervent prayer to her Savior God.

Couldn’t an apostle equal to them have healed Hvar with the same actions in bramble? After all, it is there that he treats others – from an ordinary resident of Mtskheta to the queen. Khvara’s case is completely different (the method of treatment is the same) – he was healed exactly in the place where the main temple of that cult was located, of which Khvara was the high priest.

It is difficult to assert or deny whether there was a higher spiritual rank in the kingdom of Kartli named Khvara (Khuara), who, according to the life of Nino, is the brother of Queen Nana’s mother; and according to the Life of Kartli, “the chief of the family of King Mirian.”

Perhaps the author of the life of Saint Nino, and after him Leonty Mroveli, specifically introduced this character into their narrative, and with the emphasized theophoric name Hvara = The sun.

In the Iranian pantheon, the deity H(kh)var Khshtayet (Avestan language) appears, the same H(kh)var Khvarshadi (Middle Persian) is the shining sun.

The ethnicity of Hvar (of Persian origin), who occupied the place of the chief priest of the cult of the sun, the official and main one in the state, should not have become some significant obstacle. Especially if you remember that he was a representative of the royal family.

With his appeal, Hvar completed the unification of representatives of all religions and, partly, social strata of the capital into a Christian community. These were, according to my assumption, the priest of the temple of the Sun-Apollo, Anisto, and his wife, the high priest of the capital’s Judeo-Christian community, Abiathar, and some of his supporters, a local pagan woman and her inner circle, representatives of the nobility, the queen and her entourage; the highest clergyman of the kingdom of Hvar (I think the priest of the highest deity of the kingdom, the Sun) ...

The supreme ruler of the kingdom, the king, and the high-ranking officials in his service remained.

The conversion of representatives of various strata of society to Christianity by Saint Nino occurs through the commission of a single miracle – the possession of a person (or his loved one) with an incurable disease and their healing by the power of Christ by a missionary. The author’s goal is also clearly visible here- to show the reader that everyone is equal before God, regardless of their ethnic, social or religious affiliation.

The picture of the tsar’s conversion is different. As we have seen, even the highest clergyman has converted to Christianity; the king continues to hesitate. Moreover, he and four accomplices decided to exterminate the Christian community and, if Queen Nana did not reject Christianity, punish her in the same way as the others. After that, there is a famous solar eclipse and the promise of Mirian.

The above extensive narration from the original source, executed with great taste and in compliance with all the laws of the genre, serves as a demonstration of what a difficult path the holy apostle went through and how strong the Christian religion is. In this lengthy account, our chronicler has woven a couple of paragraphs through which it becomes possible to restore the real historical situation.

BIBLIOGRAPHY:

1. Bibiluri T. Clay slabs-burial sites in ancient Georgia. Dissertation for the degree of Candidate of Historical Sciences. Tbilisi 1983. (Geo.)
2. Bibiluri T. Types of burials and funeral rites in the Kartli kingdom of the IV century BC – IV century AD. Tbilisi 1996. The manuscript was kept in the archive of the Prof. Giorgi Nioradze Institute of Archaeology in Mtskheta. (Geo.)
3. Bibiluri T. The Graveyard of the Pitiakhshs of Kartli at Armaziskhevi (an attempt at a new understanding of burial customs). Issues in the History of Culture, V. Department of the History of Culture, Iv. Javakhishvili Tbilisi State University. "Irmisa", Tbilisi 1999. (Geo.)
4. Bibiluri T. The conversion of the Kingdom of Kartli to Christianity (real-historical and artistic-literary context). Issues in the History of Culture, VI. Tbilisi, 2003. (Geo.)
5. Bibiluri T., Glonti N. Archaeological monuments of the Samtavro Cemetery from the 2nd-4th centuries AD. The series "Greater Mtskheta and its surroundings", I. "Artanuji", Tbilisi 2004. (Geo.)
6. Bibiluri T. From the history of political and religious relations between the Kingdom of Kartli and Sasanian Iran (the second half of the 3rd century AD.). Archaeological Journal, V. Shalva Amiranashvili Museum of Fine Arts; The National Museum of Georgia. Tbilisi 2010. (Geo.)
7. The Klarjeti multi-chapter. Text prepared from the publication and research added by Tamila Mgლობlishvili. "Metsniereba", Tbilisi 1991. (Geo.)
8. Kipiani G. King Mirian's Basilica, (Questions of theory and history of Georgian architecture. No. 3 (6), "Kamara", Tbilisi 2007. (Geo.)
9. Lomouri N. Essays on the history of the Kingdom of Kartli (Iberian). "Metsniereba", Tbilisi 1975.
10. Mroveli Leonti. "History of the Kings and Patriarchs of the Georgians", "The Life of Kartli" (the Georgian Chronicles), I. Text established according to all main manuscripts by S. Kaukhchishvili, Vol. I. "Sakhelgami", Tbilisi 1955. (Geo.)
11. Nadiradze J. Archaeological sites of the Kvirila Valley. "Sabchota Sakartvelo", Tbilisi 1975. (Geo.)
12. Ramishvili R. The Ertso valley in the Late Armazian period. "Metsniereba", Tbilisi 1979.
13. Ramishvili R. the cemetery and settlement of "Akhali (new) Zhinvali" according to 1971-1973 excavations, Zhinvali, I. "Metsniereba", Tbilisi 1983. (Geo.)
14. Two final editions of the Georgian Four Gospels. Text published and the research added by Ivane Imnaishvili. Works of the TSU Department of Ancient Georgian Language. TSU Publishing House, 22. Tbilisi 1979. (Geo.)
15. The New Testament and Psalms. Revised edition. Revised Redaction. Translators and editors: Dr. Zurab Kiknadze, Malkhaz Songulashvili. Institute of Bible Translation, Stockholm 1992. (Geo.)
16. Bibiluri T. Apolo Temple in Didi Mtskheta. Georgian Art in the Context of European and Asian Cultures. Vakhtang Beridze ist Internacional Symposium of Georgian Culture. Tbilisi, June 21- 28 2008. (Eng.)

17. Boyce M. Zoroastrianism. Moscow 1994. (Russ.)
18. Draper J.V.; Translated from the English translation by M.V. Luchitskaya, edited by Professor I.V. Luchitsky. Kiev, Kharkov 1896. (Russ.)
19. Fry R. The Heritage of Iran. Moscow 1972. (Russ.)
20. Judeo-Christians. The Electronic Jewish Encyclopedia. (Russ.)
21. Kryukova V. Zoroastrianism. "Azbuka-Klassika", "Petersburg Oriental Studies", St. Petersburg 2005. (Russ.)
22. Lukonin V.G. The Culture of Sasanian Iran. Moscow 1969. (Russ.)
23. Melikishvili G.M. On the History of ancient Georgia. Tbilisi 1959. (Russ.)

2021

11 DECEMBER

№4

АРХЕОЛОГИЯ

Институт археологии имени академика
Андриа Апакидзе

ОБРАЩЕНИЕ КАРТЛИНСКОГО ЦАРСТВА В ХРИСТИАНСТВО (РЕАЛЬНО-ИСТОРИЧЕСКАЯ И ХУДОЖЕСТВЕННО- ЛИТЕРАТУРНАЯ КАНВА¹)

Темур Бибилури

Археолог. Главный хранитель фондов Государственной
художественной академии имени Аполлона Кутателадзе в Тбилиси

АБСТРАКТ

В статье дан анализ обращения царства Картли в христианскую веру. Исследование опирается на две параллельные линии – реально-историческую и художественно-литературную, данные в национальных нарративных источниках.

В реально-историческом сюжете внимание уделено геополитической обстановке III-IV вв., стратегическим отношениям царского двора Мириана с Ираном и Византией. Реконструкция жизни Мириана показывает, что христианизация прямо связана с новой политической ориентацией государства.

При помощи нарративных источников и археологических материалов проанализированы религиозный фон эпохи Мириана, роль иудео-христианской общины, интенсивность зороастрических влияния и их соприкосновение с новой религией.

В «Обращении Картли» и произведениях Леонтия Мровели, при помощи художественных приемов, передана информация о миссионерской деятельности св. Нино. Повествование об обращении ею представителей разных социальных слоев составлено по схожей схеме – с помощью излечения неизлечимого больного. Стоит отметить, что исцеления также дифференцированы в пространстве: для рядовых жителей и царицы Наны оно происходит в зарослях ежевики («Маквловани» на территории Самтавро), а для верховного жреца Хвара – в царском «рае» (царские сады), что всимволизирует победу над властью солярного культа.

¹ Сокращенный вариант был напечатан в ТГУ. Кафедра истории культуры. Вопросы истории культуры. XVI. Тбилиси. 2003.

Исследование четко показывает, как интегрировались в одном нарративе историческая реальность и художественный стиль.

Ключевые слова: нарративные источники, христианство, зороастризм, иудаизм, Мцхета, св. Нино

В национальных нарративных источниках история обращения Картлииского царства в христианскую религию передается по двум параллельным линиям.

I. Отражение реальной ситуации обращения Картлинского царства в христианскую религию в нарративных источниках. Начальный период правления Мириана совпадает с усилением политической, военной и религиозной экспансии Ирана. В 256 году был заключен мирный договор, по которому «Рим был вынужден признать переход Армении под власть иранцев» [Ломоури Н. 1975: 34,35]

Очевидно, царь Амазасп не мог оставаться равнодушным к драматическим событиям, разворачивавшимся у границ Картлииского царства. Он правильно оценил масштаб надвигающейся угрозы и предпринял ряд шагов, необходимых для безопасности страны [Бибилури Т. 2010:70], факты о которых в изобилии содержатся в грузинских и иностранных нарративных и документальных письменных источниках. [Меликишвили Г.М. 1959: 334; Луконин В.Г. 1969: 128; Фрай Р. 1972: 295 и другие]. Несмотря на рост влияния со стороны иранцев, двор Картлинского царства сумел сохранить баланс и достиг определенного успеха в ряде важнейших вопросов, таких как религия и внешние отношения [Ломоури Н. 1975: 35,37 и далее; Бибилури Т. 1998: 35,36; он же. 2010: 70].

Переломным моментом во внешней политике Картлииского царства стал Нисибинский мир, заключенный в 298 году, который ознаменовал собой значительное поражение Сасанидского Ирана в многолетней борьбе с Византией. В противостоянии этих двух великих держав Картлииское царство, в силу сложившейся тогда ситуации, сражается на стороне Ирана. Поражение объединенной ирано-грузинской армии и его политические последствия были настолько тяжелыми, что «Мириан обессилел и совершенно испугался бегства из Картли... и поэтому послал посланника к царю Константину и просил у него мира, и обещал ему служение и отказ от персов...» [Леонти Мровели. Жизнь... 1955: 70].

Согласно Нисибинскому договору, Картлинское царство (и Армения) попадает под протекторат Римской империи.

С этого времени посвящение царя Иберии осуществлялось византийским императором. Царь Мириан был вынужден отправить наследника престола Бакара (Бакура) заложником ко двору византийского императора и принять от него другие условия.

В то время, когда над царем Мирианом сгустились эти несчастья, крестившая его женщина Нино уже третий год жила в столице и вместе с учениками тайно проповедовала закон Христа. Но как только изменилась политическая обстановка и стало очевидным усиление византийского влияния, где уже считались с набравшим силу христианством, женщина-миссионер и ее последователи открыто начали проповедовать новую веру.

Активизация христианской общины Великой Мцхеты удивительным образом совпала с возвращением побежденного царя. Святая Нино «...явила крест, полученный в дар, и через него совершала великие чудеса... И вместе с ней проповедовали ее ученики, которые прежде тайно стали ее учениками, семь женщин, иудейского происхождения: Сидония, дочь Авиафара, и еще шесть; и супруги из рая, и священник Авиафар, новый Павел...» [Леонтий Мровели. 1955: 102].

Активизация христианской общины, разумеется, не осталась незамеченной для столичного общества, реакция которого была весьма бурной. Против новообразованной христианской общины выступили, с одной стороны, царица и часть коренного населения, с другой стороны – иудеи. Однако здесь возникает вопрос, кого следует подразумевать под иудеями, восставшими на побиение Авиафара камнями: ортодоксальных иудеев или иудео-христиан? Думаю, поступок Авиафара был расценен как предательство как мцхетскими иудео-христианами, так и ортодоксальными иудеями. Особенно бурной была бы реакция последних, и, возможно, именно они «...восстали... на Авиафара, чтобы побить его камнями». Это неудивительно, ведь он является духовным лицом («священник Авиафар...»), которое отвернулось от старого и приняло новый закон: «...священник Авиафар, ...тот новый Павел, который бесстрашно и неустанно проповедовал закон Христа...» [там же].

Здесь возникает невольная параллель с историей попытки последователей иудаизма побить Павла камнями в городе Листре (Деяния апостолов. 14.19) и жалобой в суде проконсула Галии в Ахайе с просьбой наказать апостола.

Особенно примечателен второй случай, когда проконсул не счел нужным наказать Павла, так как посчитал, что в действиях Павла не было признаков преступления: «Иудеи! Если бы было какое-либо преступление или злодеяние, я, конечно, выслушал бы вас. Но когда спор касается ваших слов, имен и вашего закона, разбирайтесь сами. Я не желаю быть судьей в этом» [XVII, 14, 15].

В связи с отрывком, содержащимся в грузинском источнике, возникает вопрос: кем был Авиафар до того, как стал последователем Нино по вере?

Согласно его собственному рассказу, Авиафар был не рядовым представителем еврейской семьи, а выходцем из духовного сословия, причем потомком выдающегося рода. Его предки принадлежали к тому духовному слою иудеев Картлинского царства, с которым считались иудеи Эрец-Исраэля (письмо Ана священника Элиозу).

Сопоставление данных письменных источников показывает, что Элиоз и его спутники отправились в Иерусалим в 30 году н.э.: «И после этого, когда прошли тридцать лет, пришли посланники иудеев из Иерусалима к иудеям из Мцхеты, говоря: «Почему пришли волхвы и принесли дар, он вырос и называет себя Сыном Божиим. И теперь отправьте...» [Интересно, что среди тех, кого Иоанн Креститель крестил в реке Иордан, был и Элиоз, «...дядя по материнской линии отца Элиоса был вместе с Элиосом» [Сборник Шатберди. 1979: 338].

В столице царства (как и в других местах, например, в Урбниси), подобно городским центрам Южного Кавказа и Малой Азии, проживало множество евреев; среди них было и определенное количество последователей иудео-христианства.

На основании анализа сведений из «Обращения Картли» и «Жизни царей» Леонтия Мровели, мы предполагаем, что часть мцхетских евреев уже в первом веке нашей эры предстали перед нами как члены иудео-христианской общины. Их первые представители, по всей вероятности, входили в тот еврейский депутатство, которое стало очевидцем суда над Спасителем и его распятия в Иерусалиме. Разумеется, здесь прежде всего мы имеем в виду именно Элиоза, предка Авиафара.

Авиафар, подобно предкам, является духовным лицом (Нино «...нашла одного еврейского священника по имени Авиафар»). Из текста не следует, что он является именно духовным лицом иудейского вероисповедания – Нино встретила его не в синагоге, а в еврейском квартале в целом. Он «...многократно приходил в еврейский квартал для изучения еврейского языка и для исследования хитона Господа...» [К-с ц-а. 1953:]. Однако, исходя из его семьи, я не ошибусь, если скажу, что Авиафар также принадлежал к иудео-христианской общине великого Мцхета.

Последователи иудаизма, евреи, как в Большом Мцхета, так и в Эрец-Исраэль и других странах, обычным образом общались с иудео-христианами. Последние, помимо признания Христа Мессией и крещения, неукоснительно соблюдали все догматы иудаизма – «Не думайте, что Я пришёл нарушить закон или пророков: не нарушить пришёл Я, но исполнить» [Матфея 5:17]; более того, Спаситель призывал

своих последователей соблюдать закон еще строже и даже более ревностно, чем священнослужители иудаизма: «если не станете большими праведниками, чем «праведные» книжники и фарисеи, то не войдете в Царство Небес» [там же. 5:20].

По словам Евсевия Кесарийского, евиониты (одна из сект иудео-христианства) «соблюдали субботу и другие еврейские обычаи, как евреи, но в то же время, как и мы, праздновали день прославления Бога, установленный в память Спасителя» (воскресенье- Т.Б.).

Иерусалимский собор, состоявшийся в 51 году (у некоторых авторов – в 49 году), принял компромиссное решение: только новообращенные христиане из язычников (то есть нееврейского происхождения) освобождались от соблюдения законов иудаизма. Для евреев же, даже после крещения, оставалась обязательной полная приверженность всем основным предписаниям иудаизма [Иудеохристиане. Электронная еврейская энциклопедия (ЭЕЭ)].

Царь Мириан умиряет евреев, вставших на защиту Авиафара. Он «послал слуг своих и избавил Авиафара от смерти, ибо царь Мириан желал принять закон Христов. Он слышал о чудесах закона Христова из Греции и Армении и не препятствовал проповеди Нино и ее учеников. А царица Нана была более пылкой и презирала эту проповедь» [К.Ц. 1953: 102,103].

Свидетельство летописца многогранно привлекает внимание.

1. Христианская община настолько усилилась, что попала в поле зрения царя и царицы. Не говоря уже о простых гражданах, часть которых постепенно попадает под влияние миссионера. «И дивились язычники молитве и бдению... А он возвещал им древние и новые книги, просвещал невежественных и неразумных, и вселял в сердца их любовь ко Христу» [Там же. 103]. 2. Исходя из сложившейся политической реальности, очевиден политический курс, избранный царем Мирианом («...ибо он слышал о чудесах закона Христова из Греции и Армении, и не препятствовал Нино и ученикам ее проповедовать»).

Это период, когда были подписаны Никомидийский (30 апреля 311 г.) и Миланский (313 г.) эдикты. Однако это означало лишь запрет на преследование христиан (Никомидийский и Миланский эдикты) и полную свободу вероисповедания (Миланский эдикт). Но христианство еще не было объявлено государственной религией Восточной Римской империи. Таким образом, культ Солнца оставался таковым. Император Константин, хотя и проявлял симпатии к христианам, был не «новообращенным», а покровителем; он никогда не руководствовался религиозными принципами; то решительно поддерживал своих новых союзников, то проявлял к обеим религиям беспристрастность, свойственную дипломату» [Дрейпер Д.У. 1896: 218].

Константин Великий восстановил языческие храмы и повелел принимать решения, руководствуясь гороскопами. В связи с основанием новой столицы (330 г.) он воздал почести храму Фортуны. Открытие языческих храмов и жертвоприношения указывали на его намерение поставить новую религию на один уровень со старой [Там же].

Двойственная религиозная политика императора Константина наглядно подтверждается примерами, которые приводит Джон Уильям Дрейпер. Два медальона, на одном из которых была надпись «Бог» вместе с монограммой Христа; на другом – рука, спускающаяся с небес на императора Константина, восседающего на колеснице Солнца [см. Дрейпер Д.У. 1896: 218]; колонна высотой 120 футов (35 м.), увенчанная изображениями Солнца, Спасителя и императора; более того, на колонне было грандиозное изображение Аполлона, замененное лицом Константина, вокруг головы которого вместо лучей были закреплены гвозди с недавно обнаруженного в Иерусалиме креста [там же].

Наконец, 25 декабря, день празднования Солнца, очень популярного в Средиземноморском мире, а на Востоке и позднее в Римской империи также популярного культа Митры, был объявлен императором датой Рождества Христова [Донини А. 1979: 63].

Приведенные примеры ясно показывают, что Константин I все еще пытается найти баланс между существующей государственной религией и набравшей силу и, несомненно, заслуживающей внимания новой силой — христианством.

Примерно в таком же положении находится царь Мириан. Его решение об отстранении Авиафара от смерти само по себе является гуманным поступком, хотя я сомневаюсь, что только этим был обусловлен шаг царя.

В рассматриваемом отрывке привлекает внимание резко отрицательное отношение царицы Наны к новой религии — «А царица Нана была горяча духом и презирала это учение». Подобное отношение царицы, с одной стороны, дает повод увидеть некоторое сходство с трагической историей Варсгена и Шушаник; с другой стороны, позволяет провести параллель с негативным отношением женщин, в том числе представительниц высших слоев общества, к новой религии после объявления христианства государственной религией [Надирадзе Дж., 1976: 76; Рамишвили Р. 1979: 95; Бибилури Т. 1983: 58,59; Апхазова Н. 1988: 47,48].

В повествовании, связанном с апостольской деятельностью святой Нино, бросается в глаза еще одно обстоятельство — среди противников новой религии не видно зороастрийцев. То есть, есть последователи иудаизма, иудео-христианства и местной языческой религии («А та женщина была язычница, горяча духом и всегда ненавидела закон христианский, и удерживала других от прихода и слушания святой Нино»), а также царица Нана, которую, в силу ее происхождения (она этническая гречанка), трудно отнести к грузинскому язычеству, иудаизму или огнепоклонству...

Автор кратко коснется отношения к новой религии со стороны зороастрийцев. Летописи обходят стороной вопрос о том, как маздеисты реагировали на усиление новой религии. В отличие от языческой грузинской женщины и царицы Наны (которые были «горячи» по отношению к христианам), а также иудаизма или иудео-христиан (последние вообще обрекли своих соплеменников на смерть), такая пассивность маздеистов кажется странной. Однако, учитывая политические реалии, в частности, условия Нисибинского перемирия, это обстоятельство, по мнению автора, объясняется относительно легко.

Косвенные указания на влияние маздеизма при царском дворе все же проскальзывают в письменных источниках. Например: «И он боролся тайно, призывал исповедовать Христа, вселял надежду в идолов и огонь» [Леонти Мровели. 1955: 105].

Факт в том, что влияние маздеистской религии настолько слабо, что летописец не делает на этом особого акцента. Он настойчиво убеждает нас, что царь Мириан глубоко верит и всесторонне соблюдает религию предков грузин. Наш историк, говоря о религиях, упоминает зороастризм как бы между прочим... Не всегда...

Материальным подтверждением данных письменных источников являются сотни могил, раскопанных и исследованных на некрополях Большого Мцхета, из которых лишь одна-две могут быть отнесены к погребениям, совершенным по зороастрийскому обряду [Бибилури Т. 1996; он же. 1998: 34]. Точнее говоря, на сегодняшний день среди обнаруженных на территории царства Картли и вошедших в научный оборот погребальных памятников эллинистического и раннесредневекового периодов, кроме усыпальницы питахша Берсума, мне неизвестны погребения, совершенные по обряду, характерному для зороастрийской религии.

II. Нагнетание сюжета автором (авторами). Параллельно с реальной картиной, в изображении которой летописцы проявляют заметную скупость, мы видим другую, явно отличающуюся сюжетную линию. Для её развития и усиления воздействия на читателя автор проявляет большое мастерство.

Миссионерка сначала отказывается от общения с царским двором (вспомним эпизод с участием придворной дамы Шошаны); затем она из окрестностей царской резиденции спускается в Мцхета-город (который летописец называет «Картли») и направляется не в еврейский квартал (как это было в Урбниси), а «...направилась в рай царский...» здесь сблизилась с супружеской парой, назначенными стражами рая «...и пребывала с ним святая Нино девять месяцев» [Леонтий Мровели. 1955: 93]; то есть ровно столько, сколько было необходимо для совершения её первого чуда - у бездетной пары появляется ребенок. «Тогда супруги те признали Христа и стали учениками тайно».

Скорее всего, за девять месяцев миссионер не ограничился бы только исцелением Анасто и ее мужа

от бесплодия и обращением их в христианство; царский рай, важнейший храмовый центр (Солнце-Аполлон), заинтересовал бы его и другими персонажами...

После совершения первого чуда, женщина-апостол меняет место жительства, поселяется в окрестностях действующего общегородского кладбища и со всей силой начинает свою миссионерскую деятельность.

Здесь естественно возникает еще один вопрос: почему именно на территории городского кладбища и именно в его крайней южной части? Это в то время, когда захоронения представителей других этнических групп зафиксированы в его северной части и в окрестностях Баятхеви (греко-еврейские эпитафии, захоронения, оформленные в соответствующем погребальном обряде).

Этот выбор не был случайным. В этой части кладбища, весьма вероятно, функционировал важный храмовый центр, который впоследствии был заменен христианским храмом [Бибилури Т. 1998: 7,8,31; он же. 2019: 131; Кипиани Г. 2007: 11-76; табл. 12-а,б,в,г]; часть исследователей предполагает, что «на выделенном участке южной части Самтаврского кладбища в позднеантичный период хоронили и членов царской семьи Картли» [Апакидзе А., Николаишвили В. 1996: 41].

Параллельно с этим Святая Нино активно общается с жителями Мцхеты, в основном с иудео-христианской общиной. Она ищет тех, кто мог бы рассказать ей о хитоне Господнем. В ходе этих бесед апостольская женщина нашла священника по имени Авиафар и проповедовала Евангелие Господа нашего Иисуса Христа ему и его дочери Сидонии [Леонти Мровели. 1955: 95]. Они уверовали и стали учениками Нино.

Это очень интересный факт: на одном из ранних этапов своей миссионерской деятельности в столице ей удалось обратить еврейского священнослужителя. Сомнительно, чтобы в то время Авиафар был последователем ортодоксального иудаизма.

Повторюсь, но это необходимо: согласно тексту, неясно, был ли Авиафар именно еврейским священнослужителем. Нино встретила его не в синагоге, а в еврейском квартале в целом. Она «многократно приходила в еврейский квартал для изучения еврейского языка и для расследования о хитоне Господнем» [К. Ц. 1953:].

Я полагаю, что Авиафар, как и его непосредственные предки, был иудео-христианином, и именно поэтому Нино встретила его в еврейском квартале. И именно поэтому летописец так уверенно пишет: «проповедовала Евангелие Господа нашего Иисуса Христа ему и его дочери Сидонии» [Леонти Мровели. 1955: 95]; И эта проповедь оказалась успешной – отец и дочь стали учениками Нино...

После этого начинается важнейший этап миссионерской деятельности – демонстрация силы новой религии тем, кто проявлял наибольшее недоверие к новоявленному просветителю и ее вере, более того, явно враждебно настроенным. И начинается процесс их обращения в христианство. Причем как! Автор, как опытный рассказчик, раскрывает сюжетную канву перед читателем так, чтобы последний находился в постоянном напряжении.

Итак, после обращения части иудео-христиан и непосредственного вмешательства царского двора (будем точны – царя Мириана), а также нейтрализации другой части, перед женщиной-миссионером встала более сложная задача – обращение местного населения.

Давайте вспомним, кто вошел в состав новой религии: «И с ней проповедовали ученики ее, которые сначала тайно стали учениками, семь женщин, родственницы иудеев: Сидония, дочь Авиафара, и шесть других, и райские супруги, и Авиафар священник...» [Леонтий Мровели. 1955: 95].

Таким образом, просветительница пока не вышла за рамки иудео-христианского круга, плюс Анасто (судя по имени, этнически грек?) и ее муж.

Чтобы показать силу новой религии, необходимо и обязательно ввести таких действующих лиц, чье резко негативное отношение к христианству и к этой женщине не вызывает сомнений. Автор действительно блестяще справляется с этой довольно сложной задачей.

Мы уже знаем о резко негативном отношении царицы Наны к деятельности Нино. Необходимо

постепенно подготовить ее (царицу)... Необходимо подготовить почву...

Заболевает (причем тяжело) некий мцхетский отрок. Очевидно, никто не смог его вылечить, и окончательный диагноз был крайне безнадежным для матери: «И врачи сказали той женщине, что нет пользы отрока того» [Леонтий Мровели.1955:103].

Последняя надежда – эта пленная женщина. Мать вынуждена, именно вынуждена прийти и привести больного сына к ней; это больше, чем принуждение, потому что «...женщина та была язычницей, вспыльчивой, и всегда ненавидела закон христианский, и удерживала (мешала- Т.Б.) других приходиться и спрашивать святу Нино».

Теперь же, когда все надежды рухнули и «...отчаялась от врачей, пришла и пала пред святой Нино, и умоляла об исцелении отрока ее [там же]. Равноапостольная Нино «начала молиться Богу. И в тот же час исцелился отрок тот и оживленный отдан матери его. А мать отрока признала Христа и сказала: «Нет другого Бога, кроме Христа, которого проповедует Нино». И стала ученицей святой Нино, и последовала по стопам ее, и прославляла Бога» [Леонтий Мровели. 1955: 103] (подчеркнуто мной- Т.Б.);

В «Житии Нины» в мцхетской рукописи упоминаются еще два человека. Один из них- знатный житель Мцхеты, чей сын был болен. Он привел своего любимого сына к святой Нине и просил об исцелении. Святая призвала помощь Божью, положила мальчика на свою постель, изобразила крест Христа над ним и помолилась. Ребенок немедленно выздоровел и вернулся к отцу“ [Дзк. III, 1971]. «Также говорится об исцелении больной дочери некой женщины».

Таким образом, почва была подготовлена в различных социальных слоях населения. Теперь начинается иерархическое восхождение. Наступает решающий момент, высшая ступень иерархической лестницы- царский двор. Акцент делается на царице, которая, подобно обычной язычнице из Картли, была «очень вспыльчива и пренебрегала проповедью» [там же].

Автор(ы) и в этом случае используют тот же прием: царица Нана заболела тяжелой и мучительной болезнью, которую никто не мог вылечить. Все искусные врачи исчерпали свои лекарства и не смогли ее исцелить, они были бессильны и отчаялись [Леонти Мровели. 1955: 104]. Царица посылает слуг к пленной женщине, чтобы привести ее во дворец. Но миссионерка игнорирует приказ царицы и говорит, что если она действительно хочет исцелиться, то должна сама прийти к ней: «Мне не велено выходить туда, где нет нашего покоя, но пусть царица придет в это мое жилище, и истинно исцелится силой Христовой» [там же]. Царица вынуждена подчиниться ее требованию, и сама приходит к равноапостольной. Нина «долго молилась Богу, взяла крест, который у нее был, прикоснулась им ко лбу, ногам и плечам в форме креста, и царица немедленно исцелилась и воскресла» [там же].

Исцеленная царица с тех пор сделала Нину своей близкой подругой и фактически стала членом новообразованной христианской общины, где ее учили христианскому учению святая Нина, Абиатар, новый Павел и его дочь Сидония. И царица стала верующей и познала истинного Бога [Леонти Мровели. 1955: 105].

Среди редакций «Жития Нино» мцхетская рукопись выделяется своей способностью усиливать сюжет. Чтобы окончательно убедить царицу, для царского двора потребовалось новое испытание: «В другой раз младший сын царя был сильно поражен горячей болезнью, и царица приказала привести его к досточтимой Нино. И она пришла исцелить его. Но святая, как обычно, вознесла молитвы и обратилась с мольбой к Господу, и, полностью исцеленного, отдала его матери. После этого царица Нана вместе с другими знатными служанками стала ученицей досточтимой Нино. И постоянно слушала ее наставления и учения. И как чудеса совершались ею день за днем, и бесчисленные исцеления распространялись» [Памятники древнегрузинской агиографической литературы, т. III, 1971].

Внезапное выздоровление тяжело больной царицы (и ее сына, согласно мцхетской рукописи), помимо радости, вызвало и интерес царя.

«Тогда царь Мириан удивился и начал исследовать закон Христов, и многократно спрашивал бывшего иудея Авиафара о древних и новых книгах... и у него возникло желание к закону Христа». Но царь

колеблется, и эти сомнения еще больше усиливает «главный персидский волхв».

Необходимо и даже обязательно унизить его («главного персидского волхва») в глазах царя и общества: «После этого главный персидский волхв по имени Хуара заболел, был мучим злым духом и был близок к смерти» [Леонтий Мровели. 1955: 105].

Когда не осталось другого выхода, царица Нана и царь молились святой Нино. Однако царь Мириан не был до конца искренен: «Царь наблюдал за его делами с некоторым двуличием».

После словесной перепалки царя и миссионера: «Ему уступили того главного, и царица также пришла в тот рай, под елями; и поставили его на востоке, он узнал руки, воздетые вверх, и трижды сказал: «Изгоняю тебя, бес, и ты последуешь за Христом, Сыном Божиим» [Леонтий Мровели. 1955: 105]. В результате горячей молитвы женщины, из нее «быстро вышел злой дух. И учениками Нино стали дом ее и народ ее, и прославляли Бога».

В связи с Хварой обращает на себя внимание одно обстоятельство. Святая Нино лечит детей язычников из разных социальных слоев, царевича и царицу Нану в кустарнике ежевики; что касается Хвары, то «святая Нино и я (дочь Авиафара Сидония) и царица Нана отвели ее в тот рай, под елями, и поставили ее на востоке, чтобы она воздевала руки – он познал ее руки» (Сборник Шатберди. 1979: 340).

Бросается в глаза и то обстоятельство, что весть об исцелении царицы была очень кратко, в паре строк, изложена летописцами; в отличие от болезни Хуары (Хвары – по Мровели) и связанной с этим фактом истории, которая подробно изложена в летописях.

Обращает на себя внимание и то, как царь обращается к пленнице, Хваре, и какие обещания дает в случае ее исцеления (Там же: 340,341).

Таким образом, для исцеления Хуары (Хвары) потребовалось привести ее в тот рай. Возникает вопрос – почему?

Предполагаю, что этот момент подчеркнут особо, поскольку речь идет о высшем духовном лице царства. При этом, здесь я выскажу очень осторожное предположение, что именно служитель культа солнца, то есть летописец, особо акцентирует внимание на то обстоятельство, что его бог не смог исцелить больного высшего духовного лица царства. Вместо этого, ту же сложнейшую и, казалось бы, неразрешимую миссию успешно выполнила Нино, используя известные только ей лекарства и, что самое главное, горячую молитву своему Богу – Спасителю [Бибилури Т. 2008: 74].

Разве апостол, равный им, не мог исцелить Хвару теми же действиями в кустарнике ежевики? Ведь именно там он лечит других – от рядового жителя Мцхеты до царицы. Случай с Хварой совсем другой (метод лечения тот же) – он исцелился именно в том месте, где находился главный храм того культа, верховным жрецом которого был Хвара.

Трудно утверждать или отрицать, был ли в царстве Картли высший духовный сан – по имени Хвара (Хуара), который, согласно житию Нино, является братом матери царицы Наны; а согласно «Житию Картли» – «главным из рода царя Мириана» (1955: 106).

Возможно, автор жития святой Нино, а вслед за ним и Леонтий Мровели, специально ввели этого персонажа в свое повествование, причем с подчеркнутым теофорным именем Хвара = Солнце [Бибилури Т. 2008: 74].

В иранском пантеоне фигурирует божество Хвар Хштаета (авестийский язык), то же Хвар Хваршади (среднеперсидский) – сияющее солнце [Крюкова В. 2005: 95].

Этническая принадлежность Хвары (персидское происхождение), занимавшего место главного жреца культа солнца, официального и главного в государстве, не должна была стать каким-то существенным препятствием. Тем более, если вспомнить, что он был представителем царской семьи.

Своим обращением Хвара завершил объединение представителей всех религий и, частично, социальных слоев столицы в христианскую общину. Это были, по моему предположению, жрец храма Солнца-Аполлона Анисто и его жена [Бибилури Т. 2003: 12-18; 2008: 71-75], первосвященник столичной иудео-христианской общины Авиафар и часть его сторонников, местная язычница и ее ближний круг,

представители знати, царица и ее окружение; высшее духовное лицо царства Хвара (я думаю, жрец высшего божества царства – Солнца)...

Остались верховный правитель царства – царь и высокопоставленные лица, состоящие на его службе.

Обращение представителей различных слоев общества в христианство святой Нино происходит посредством совершения единого чуда – одержимости того или иного лица (или его близкого) неизлечимой болезнью и исцеления их силой Христа миссионеркой. Здесь также хорошо видна цель автора(-ов) – показать читателю, что перед Богом все равны, независимо от их этнической, социальной или религиозной принадлежности.

Отличается картина обращения царя. Как мы видели, даже высшее духовное лицо обратилось в христианство; царь же продолжает колебаться. Более того, он вместе с четырьмя сообщниками решил истребить христианскую общину и, если царица Нана не отвергнет христианство, наказать ее так же, как и других [Леонти Мровели. 1955: 108, 109] После этого происходит известное солнечное затмение и принесение обета Мирианом [там же].

Приведенное обширное повествование из первоисточника, выполненное с большим вкусом и с соблюдением всех законов данного жанра, служит демонстрацией того, какой трудный путь прошел святой апостол и насколько сильна христианская религия. В это пространное изложение наш летописец вплел пару абзацев, посредством которых становится возможным восстановление реальной исторической обстановки.

БИБЛИОГРАФИЯ:

1. Новый Завет и Псалтирь. Переработанное издание. Переработанная редакция. Переводчики-редакторы: доктор Зураг Кикнадзе, Малхаз Сонгулашвили. Институт перевода Библии, Стокгольм 1992. (Груз.)
2. Бибилури Т. Глиняные плиты-захоронения в античной Грузии. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Тбилиси 1983. (Груз.)
3. Бибилури Т. Типы захоронений и погребальные обряды в Картлинском царстве IV в. до н.э. – IV в. н.э. Рукопись хранилась в архиве Института археологии им. проф. Георгия Ниорадзе в Мцхете. Тбилиси 1996 (Груз.)
4. Бибилури Т. Могильник Армазхиви Картлиских питахшей (попытка нового осмысления погребальных обрядов). Вопросы истории культуры, V. Кафедра истории культуры Тбилисского государственного университета им. Иванэ Джавахишвили, «Ирмиса», Тбилиси 1999. (Груз.)
5. Бибилури Т. Обращение Картлииского царства в христианство (реально-исторический и художественно-литературный контекст). Вопросы истории культуры, VI. Тбилиси 2003. (Груз.)
6. Бибилури Т., Глonti Н. Самтавроский могильник II-IV вв. н.э. Археологические памятники. Серия «Большая Мцхета и ее окрестности», I. «Артануджи», Тбилиси 2004. (Груз.)
7. Бибилури Т. Из истории политических и религиозных отношений Картлииского царства и Сасанидского Ирана (вторая половина III в. н.э.). Археологический журнал, V. Художественный музей им. Шалвы Амиранашвили; Национальный музей Грузии. Тбилиси 2010. (Груз.)

8. Кларджский многоголовый текст. Подготовка текста к изданию и исследование Тамилы Мгалоблишвили. «Мецниереба», Тбилиси 1991. (Груз.)
9. Ломоური Н. Очерки по истории Картлинского (Иберийского) царства. «Мецниереба», Тбилиси 1975.
10. Мровели Леонти. Жизнь царей Картли и первых отцов и предков. «Жизнь Картли». Текст установлен по всем основным рукописям С. Каухчишвили. Т. I. «Сахелгами», Тбилиси 1955. (Груз.)
11. Надирадзе Дж. Археологические памятники ущелья Квирила. «Сабчота Сакартвело», Тбилиси 1975. (Груз.)
12. Рамишвили Р. Эрцосская долина в поздне-армазскую эпоху. «Мецниереба», Тбилиси 1979.
13. Рамишвили Р. Новый Жинвальский могильник и поселение по раскопкам 1971-1973 гг. Жинвали, I. «Мецниереба», Тбилиси 1983. (Груз.)
14. Две последние редакции грузинского Четвероевангелия. Текст издал и исследование приложил Иванэ Имнайшвили. Труды кафедры древнегрузинского языка ТГУ. 22. Издательство ТГУ. Тбилиси 1979. (Груз.)
15. Кипиани Г. Базилика царя Мириана. «Камара» (Вопросы теории и истории грузинской архитектуры, № 3 (6). Тбилиси 2007. (Груз.)
16. Бибилури Т. Аполлонов храм в Диди-Мцхета. Грузинское искусство в контексте европейских и азиатских культур. Международный симпозиум по грузинской культуре имени Вахтанга Беридзе. Тбилиси, 21-28 июня 2008. (Англ.)
17. Бойс М. Зороастризм. Москва 1994.
18. Дрэпер Дж.В.; Пер. с посл. англ. изд. М.В. Лучицкой, под ред. проф. И.В. Лучицкого. Киев, Харьков 1896.
19. Иудеохристиане. Электронная еврейская энциклопедия (ЭЕЭ).
20. Крюкова В. Зороастризм. Санкт-Петербург. «Азбука – классика», «Петербургское Востоковедение», Санкт-Петербург 2005.
21. Луконин В.Г. Культура Сасанидского Ирана. Москва 1969.
22. Меликишвили Г.М. К истории древней Грузии. Тбилиси 1959.
23. Фрай Р. Наследие Ирана. Москва 1972.

2021

11 DECEMBER

№4

არქეოლოგია

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

ვგროვის უნივერსიტეტის
აკადემიკოს ა. აფაქიძის სახელობის არქეოლოგიის
ინსტიტუტის სამეცნიერო კვლევითი ჟურნალი

ქართლის სამეფოს ქრისტიანობაზე მოქცევა (რეალურ-ისტორიული და მხატვრულ- ლიტერატურული ქარგა¹)

თემურ ბიბილური,

არქეოლოგი, თბილისის აპოლონ ქუთათელაძის სახ. სახელმწიფო
სამხატვრო აკადემიის მუზეუმის ფონდების მთავარი მცველი

აბსტრაქტი

სტატიაში მოცემულია ქართლის სამეფოს ქრისტიანულ რელიგიაზე მოქცევის ანალიზი. კვლევა ეყრდნობა ეროვნულ ნარატიულ წყაროებში გადმოცემულ ორ პარალელურ - რეალურ-ისტორიულ და მხატვრულ-ლიტერატურულ ხაზს.

რეალურ-ისტორიული სიუჟეტში ყურადღება ექცევა III-IV საუკუნეების გეოპოლიტიკურ ვითარებას, მეფე მირიანისა და სამეფო კარის სტრატეგიულ ურთიერთობებს ირან-ბიზანტიას შორის. მირიანის ამბების რეკონსტრუქცია ცხადყოფს, რომ ქრისტიანობის მიღება პირდაპირ დაკავშირებული იყო სამეფოს ახალ პოლიტიკურ ორიენტაციასთან.

ნარატიული წყაროებითა და არქეოლოგიური მასალების დანმარებით გაანალიზებულია მირიანის ეპოქის რელიგიური ფონი, იუდეველ-ქრისტიანთა თემის როლი, მაზდეანური გავლენების ინტენსივობა და ახალ რელიგიასთან მათი შეხება.

მხატვრული ხერხებით, „მოქცევა ქართლისაჲ“-ში და ლეონტი მროველის ნაწარმოებში, გადმოცემულია წმინდა ნინოს მისიონერული საქმიანობა. მის მიერ სხვადასხვა სოციალური ფენის წარმომადგენელთა მოქცევის თხრობა აგებულია ერთგვაროვანი სქემით – უკურნებელი ავადმყოფის სასწაულებრივი განკურნებით. გასათვალისწინებელია, რომ ავადმყოფთა განკურნება სივრცულადაც დიფერენცირებულია: რიგითი მოქალაქეებისა და დედოფალ ნანასთვის - მაყვლოვანში, ხოლო უმაღლესი სასულიერო პირი ხვარასთვის - სამეფო სამოთხეში, რაც სიმბოლურად განასახიერებს მზის კულტის დამარცხებას.

კვლევა ნათლად წარმოაჩენს, თუ როგორ ინტეგრირდება ისტორიული რეალობა და მხატვრული სტილი ერთ ნარატივში.

¹ შემოკლებული ვარიანტი დაიბეჭდა თსუ. კულტურის ისტორიის კათედრაზე. კულტურის ისტორიის საკითხები, XVI. თბილისი 2003.

საკვანძო სიტყვები: ნარატიული წყაროები, ქრისტიანობა, ზოროასტრიზმი, იუდაიზმი, მცხეთა, წმინდა ნინო.

ეროვნულ ნარატიულ წყაროებში ქართლის სამეფოს ქრისტიანულ რელიგიაზე მოქცევის ამბავი ორი პარალელური ხაზით გადმოიცემა.

I. ქართლის სამეფოს ქრისტიანულ რელიგიაზე მოქცევის რეალური ვითარების ასახვა ნარატიულ წყაროებში. მირიანის მეფობის საწყისი პერიოდი ემთხვევა ირანის პოლიტიკური, სამხედრო და რელიგიური ექსპანსიის გაძლიერებას. 256 წელს გაფორმდა საზავო ხელშეკრულება, რომლის ძალითაც „რომი იძულებული იყო ეცნო არმენიის გადასვლა ირანელთა ქვეშევრდომობაში“ [ლომთური ნ. 1975: 34,35].

ცხადია, მეფე ამაზასპი გულგრილი ვერ დარჩებოდა ქართლის სამეფოს საზღვრებთან განვითარებული დრამატული მოვლენების მიმართ. მან მართებულად შეაფასა მოსალოდნელი საფრთხის მასშტაბი და ქვეყნის უსაფრთხოებისათვის საჭირო რამდენიმე ნაბიჯი გადადგა [ბიბილური თ. 2010: 70], რომელთა შესახებ ფაქტები მრავლად მოიპოვება ქართულ და უცხოენოვან ნარატიულ თუ დოკუმენტურ წერილობით წყაროებში [Меликишвили Г.М. 1959: 334; Луконин В.Г. 1969: 128; Фрай Р. 1972: 295 და სხვ.]. ირანელთა მხრიდან გავლენის ზრდის მიუხედავად, ქართლის სამეფო კარი ახერხებდა ბალანსირებას და, რიგ უმნიშვნელოვანეს საკითხებში, ისეთები როგორცაა რელიგია და საგარეო ურთიერთობები, გარკვეულ წარმატებასაც აღწევდა [ლომთური ნ. 1975: 35,37 და შმდ.; ბიბილური თ. 1998: 35,36; მისივე 2010: 70].

ქართლის სამეფოს საგარეო პოლიტიკაში, გარდატეხის მომენტად იქცა 298 წ. დადებული ნისიბინის ზავი, რომლითაც გაფორმდა სასანური ირანის მნიშვნელოვანი მარცხი ბიზანტიასთან მრავალწლიან ბრძოლაში. ამ ორი დიდისახელმწიფოსჭიდილში, ქართლის სამეფო, იმ დროისათვის შექმნილი ვითარების გამო, ირანის მხარეს იბრძვის. ირან-ქართველთა გაერთიანებული ჯარის მარცხი და პოლიტიკური შედეგები იმდენად მძიმე იყო, რომ „უღონო იქმნა მირიან და შეეშინა სრულიად ოტებასა ქართლით... და ამისთვისცა წარგზავნა მოციქული წინაშე კონსტანტინე მეფისა და ითხოვა მისგან მშვიდობა, და აღუთქუა მას მსახურება და განდგომა სპარსთაგან...“ [ლეონტი მროველი. ცხოვრებასა... 1955: 70].

ნისიბინის ზავის თანახმად ქართლის სამეფო (და არმენია) ექცევა რომის იმპერიის პროტექტორატის ქვეშ; ამ დროიდან, იბერიის მეფის ხელდასხმა ხდებოდა ბიზანტიის იმპერატორის მიერ. მეფე მირიანი იძულებულია მეფისწული ბაქარი (ბაკური) მძევლად მიავლინოს ბიზანტიის იმპერატორის კარზე და მიიღოს მისგან სხვა პირობებიც.

მეფე მირიანის თავს დატრიალებულ ამ უბედურებათა დროს ემბაზი ქალი ნინო მესამე წელია, რაც დედაქალაქში ცხოვრობდა და მოწაფეებთან ერთად, ფარულად ქადაგებდა ქრისტეს სჯულს. მაგრამ, როგორც კი შეიცვალა პოლიტიკური ამინდი და აშკარა გახდა ბიზანტიის გავლენის ზრდა, სადაც ძალამოკრებილ ქრისტიანობას უკვე ანგარიშს უწევენ, მისიონერმა ქალმა და მისმა მიმდევრებმა, ღიად დაიწყეს ახალი მრწამსის ქადაგება.

დიდი მცხეთის ქრისტიანული თემის გააქტიურება გასაოცრად დაემთხვა დამარცხებული მეფის დაბრუნებას. წმინდა ნინომ „... გამოაჩინა ჯვარი იგი ნასხლევისა და მით იქმოდა საკვრველებათა დიდთა... და მის თანა ქადაგებდეს მოწაფენი მისი, რომელნი პირველ ფარულად დაემოწაფნეს, შვიდნი დედანი, ნათესავნი ჰურიათანი: სიდონია, ასული აბიათარისი, და ექუსნი სხუანი; და სამოთხისა ცოლ-ქმარნი, და აბიათარ მღვდელი, ახალი პავლე...“ [ლეონტი მროველი. 1955: 102].

ქრისტიანული თემის გააქტიურება, ცხადია, შეუმჩნეველი არ დარჩენილა დედაქალაქის საზოგადოებისათვის, რომლის რეაქცია საკმაოდ მძაფრია. ახლად შექმნილი ქრისტიანული თემის წინააღმდეგ ამხედრდა ცალკერძ დედოფალი და ავტოქთონი მოსახლეობის ნაწილი, ცალკერძ ებრაელობა. თუმცა, აქ ისმის კითხვა, ვინ უნდა ვიგულისხმოთ აბიათარის ჩასაქოლად ამხედრებულ ებრაელებში, ორთოდოქსი იუდეველები თუ იუდეველ-ქრისტიანები? ვფიქრობ, აბიათარის ნაბიჯი ღალატის ტოლფასად შეაფასეს როგორც მცხეთელმა იუდეველ-ქრისტიანებმა, ასევე ორთოდოქსმა ებრაელებმა. განსაკუთრებით მძაფრი იქნებოდა ამ უკანასკნელთა რეაქცია, და იქნებ, სწორედ ისინი „... აღიძრეს ... აბიათარს ზედა, რათამცა ქვა დაკრიბეს მას“. ეს არცაა გასაკვირი, რადგან იგია სასულიერო პირი („აბიათარ მღვდელი...“), რომელიც განუდგა ძველს და მოექცა ახალ სჯულზე: „... აბიათარ მღვდელი, ... ახალი იგი პავლე, რომელი იგი უშიშად და დაუცხრომელად ქადაგებდა სჯულსა ქრისტესსა...“ [იქვე].

აქ უნებლიე პარალელი - იუდაიზმის მიმდევართა მიერ ქალაქ ლისტრაში პავლეს ჩაქოლვის მცდელობის ისტორია (მოციქულთა საქმეები.14.19) და აქაიაში პროკონსულ გალიონის სასამართლოში საჩივარი, რათა მას დაესაჯა მოციქული.

განსაკუთრებით ნიშანდობლივია მეორე შემთხვევა, როდესაც პროკონსულმა არ ჩათვალა საჭიროდ პავლეს დასჯა, რადგან მიიჩნია, რომ პავლეს ქმედებებში არ იყო დანაშაულის ნიშნები: „იუდეველებო! რომ ყოფილიყო რაიმე დანაშაული ან ბოროტმოქმედება, მართლაც უნდა მომესმინა თქვენთვის. ხოლო, როდესაც სარჩელი ეხება თქვენს სიტყვას, სახელებსა და რჯულს, თქვენ თვითონ მიხედეთ. მე არ მსურს ვიყო ამის მსაჯული“ [XVII,14,15].

ქართულ წყაროში დაცულ პასაჟთან დაკავშირებით ჩნდება კითხვა- ვინ იყო აბიათარი მრწამსით ნინოს მიმდევრად გახდომამდე?

აბიათარი, მისივე მონათხრობის მიხედვით, არა რიგითი ებრაული ოჯახის, არამედ სასულიერო ფენის წარმომადგენელი, თანაც გამორჩეული ოჯახის შთამომავალი იყო. მისი წინაპრები ქართლის სამეფოს იუდეველთა იმ სასულიერო ფენას განეკუთვნებოდნენ, რომელსაც ანგარიშს უწევდა ერეც ისრაელის ებრაელობა (ანა მღვდლის წერილი ელიოზისადმი).

წერილობითი წყაროების მონაცემების შეჯერებით ირკვევა, რომ ელიოზი და მისი თანამგზავრნი იერუსალემს წასულან ახ. წ. 30 წელს: „და შემდგომად ამისა, ვითარ გარდაჰდეს წელნი ოცდაათნი, მოვიდეს მოციქულნი ურიათა იერუსალემით, ურიათა თანა მცხეთელთა, ვითარმედ: რომლისათვის იგი მოვიდეს მოგუნი და შეწირეს ძღუენი, აღზრდილ არს და იტყვს თავსა თვისსა ძედ ღმრთისა. და აწ წარგავლინოთ... „ (საინტერესოა, რომ მათ შორის, ვინც იოანე ნათლისმცემელმა განათლა მდინარე იორდანეში, ელიოზის „... მამის დედის ძმა ელიოს თანავე იყო“ [მატბერდის კრებული. 1979: 338]).

სამეფოს დედაქალაქში (სხვაგანაც, მაგ., ურბნისში), სამხრეთ კავკასიისა და მცირე აზიის სხვა ქვეყნების ურბანული ცენტრების მსგავსად, მრავლად ცხოვრობდნენ ებრაელები; მათ შორის, იუდეველ-ქრისტიანობის აღმსარებლობის მიმდევართა გარკვეული რაოდენობა.

„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-სა და ლეონტი მროველის „მეფეთა ცხოვრების“ ცნობების ანალიზის საფუძველზე, ვვარაუდობ, რომ მცხეთელი ებრაელების ნაწილი უკვე ახ. წ. პირველსავე საუკუნეში იუდეველ-ქრისტიანული თემის წევრებად გვევლინებიან. მათი პირველი წარმომადგენლები, დიდი ალბათობით იყვნენ იმ ებრაულ დეპუტაციაში, რომლებიც მაცხოვრის გასამართლებისა და ჯვარცმის თვითმხილველნი გახდნენ იერუსალიმში. ცხადია, აქ პირველ ყოვლისა, ვგულისხმობ სწორედ აბიათარის წინაპარ ელიოზს.

აბიათარიც, წინაპართა მსგავსად, სასულიერო პირია (ნინომ „... პოვა ჰურიე ერთი მღვდელი, სახელით აბიათარ“). ტექსტის მიხედვით არ ჩანს, რომ იგი მაინცდამაინც იუდეური აღმსარებლობის სასულიერო პირია - ნინო მას ეცნობა არა სინაგოგაში, არამედ ზოგადად ებრაელთა უბანში. იგი „... მრავალ-გზის მოვიდის უბანსა ურიათასა ენისათვის ებრაელისა და გამოძიებისათვის კუართისა უფლისა...“ [ქ-ს ც-ა. 1953]. თუმცა, გამომდინარე მისი ოჯახიდან, არ შევცდები თუ ვიტყვი, რომ აბიათარიც დიდი მცხეთის იუდეველ-ქრისტიანულ თემს განეკუთვნებოდა.

იუდაიზმის მიმდევარი ებრაელები, დიდ მცხეთაშიც, ისევე, როგორც ერეც ისრაელსა და სხვა ქვეყნებშიც ჩვეულებრივად ურთიერთობდნენ იუდეო-ქრისტიანებთან. ეს უკანასკნელნი ქრისტეს მესიად აღიარებისა და ნათლობის გარდა იუდაიზმის ყველა დოგმას ზედმიწევნით იცავდნენ - „არ იფიქროთ, თითქოს რჯულის ან წინასწარმეტყველთა გასაუქმებლად მოვედი. გასაუქმებლად კი არა, აღსასრულებლად მოვედი“ [მათე. 5:17]; მეტიც, მაცხოვარი მოუწოდებდა მიმდევრებს, რომ მკაცრად და იუდაიზმის აღმსარებლობის სასულიერო პირებზე მეტად დაეცვათ სჯულის კანონი: „ვინაიდან, გუებნებით თქვენ, თუ თქვენი სიმართლე არ აღემატება მწიგნობართა და ფარისევლთა სიმართლეს, ვერ შეხვალთ ცათა სასუფეველში“ [იქვე. 5:20].

იმპერატორ კონსტანტინეს ორმაგ რელიგიურ პოლიტიკაზე ნათლად მიუთითებს მაგალითები, რომელთაც იმორჩილებს ჯონ უილიამ დრეიპერი. ორი მედალიონი, რომელთაგან ერთზე დატანილი იყო მისი წოდება „დმერთი“ ქრისტეს მონოგრამასთან ერთად; მეორეზე - ხელი, რომელიც ზეციდან უშვებს მზის ეტლზე ამხედრებულ იმპერატორ კონსტანტინეს [იხ. Дрейпер Д.У. 1896: 218]; 120 ფუტის (35 მ.) სიმაღლის კოლონა, რომელიც სრულდებოდა მზის, მაცხოვრისა და იმპერატორის გამოსახულებებით; მეტიც, კოლონა გამოსახავდა კონსტანტინეს სახით ჩანაცვლებულ აპოლონის გრანდიოზულ გამოსახულებას, რომლის თავის ირგვლივ სხივების ნაცვლად დამაგრებული იყო ლურსმნები, იერუსალიმში ახლად აღმოჩენილი ჯვრიდან [იქვე].

და ბოლოს, 25 დეკემბერი, მედიტერანულ სამყაროში ძალზე პოპულარული მზის, ხოლო აღმოსავლეთსა და მოგვიანებით რომის იმპერიაშიც, ასევე პოპულარული ღვთაების მითრას თავყვანისცემის დღე, იმპერატორის მიერ გამოცხადებულ იქნა ქრისტესობის თარიღად [Донини А. 1979: 63].

მოტანილი მაგალითებით, კარგად ჩანს, რომ კონსტანტინე I ჯერ კიდევ ცდილობს ბალანსირებას არსებულ სახელმწიფო რელიგიასა და ძალამოკრეფილ და უდავოდ ანგარიშგასაწევ ახალ ძალას - ქრისტიანობას შორის.

დაახლოებით იმავე მდგომარეობაშია მეფე მირიანი. მის მიერ აბიათარის განრიდება სიკვდილისაგან თავისთავად ჰუმანური აქტია, თუმცა მეექვსეა, მხოლოდ ამით ყოფილიყო მეფის ნაბიჯი განპირობებული.

განსახილველ პასაჟში ყურადღებას იქცევს დედოფალ ნანას მკვეთრად უარყოფითი დამოკიდებულება ახალი რელიგიის მიმართ - ... ხოლო ნანა დედოფალი გულფიცხელ იყო უმეტეს და შურაგზწყოფდა ქადაგებასა მას“. დედოფლის მსგავსი დამოკიდებულება, ერთი მხრივ, იძლევა საცთურს, გარკვეული მსგავსება დავინახოთ ვარსქენისა და შუმანიკის ტრაგიკულ ისტორიასთან; მეორე მხრივ, პარალელი გავავლოთ ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადების შემდეგ, ქალების, მათ შორის მაღალი სოციალური წრის წარმომადგენლების უარყოფით დამოკიდებულებაზე ახალი რელიგიისადმი [ნადირაძე ჯ. 1976: 76; რამიშვილი რ. 1979: 95; ბიბილური თ. 1983: 58,59; აფხაზავა ნ. 1988: 47,48].

წმინდანინოს სამოციქულო მოღვაწეობასთან დაკავშირებულ თხრობაში კიდევ ერთი გარემოებაა თვალმისაცემი - ახალი რელიგიის მოწინააღმდეგეთა შორის არ ჩანან მაზდეანები. ანუ, არიან იუდაიზმის, იუდეველ-ქრისტიანებისა და ადგილობრივი წარმართული რელიგიის მიმდევარნი („ხოლო დედაკაცი იგი იყო წარმართი, გულფიცხელი და მარადის სძაგებნ სჯულსა ქრისტიანეთასა, და აყენებდის სხუათაცა მისვლად და კითხვად წმინდისა ნინოსა“), ცალკერძ ნანა დედოფალი, რომელიც თავისი წარმომავლის გამო (იგი ეთნიკური ბერძენია) ძნელია ვიგულისხმოთ ქართული წარმართობის, იუდაიზმის ან ცეცხლთაყვანისმცემლად...

მოკლედ შევეხები ცეცხლთაყვანისმცემელთა ახალი რელიგიისადმი დამოკიდებულებას. მათიანები გვერდს უვლიან საკითხს იმის შესახებ, თუ როგორ რეაგირებდნენ მაზდეანები ახალი რელიგიის მომძლავრებაზე; განსხვავებით ქართული წარმართი ქალისა და დედოფალ ნანასაგან (რომლებიც „გულფიცხელ იყვნენ“ ქრისტიანთა მიმართ), იუდაიზმის ან იუდეველ-ქრისტიანებისაგან (ამ უკანასკნელებმა საერთოდ სასიკვდილოდ გასწირეს თვისტომი), მაზდეანების ასეთი პასიურობა, თითქოსდა, უცნაურია; მაგრამ, ისევ და ისევ, პოლიტიკური რეაქციების, კერძოდ, ნიზიბინის ზავის

პირობების გათვალისწინებით, ვფიქრობ, ეს გარემოებაც შედარებით ადვილად ასახსნელია.

ირიბი მითითება სამეფო კარზე მაზღეანობის გავლენისა წერილობით წყაროებში აქა იქ მაინც გამოკრთება. მაგ., „და ბრძოდა იგი უჩინო, აყენებდა აღსარებად ქრისტესა, შთაუგდებდა სასოებასა კერპთასა და ცეცხლისასა“ [ლეონტი მროველი. 1955: 105].

ფაქტი ერთია, მაზღეანური რელიგიის გავლენა იმდენად სუსტია, რომ მემატიანე აღარ სვამს განსაკუთრებულ მახვილს. იგი დაბეჯითებით გვარწმუნებს, რომ მირიან მეფეს ღრმად სწამს და ყოველმხრივ იცავს ქართველთა წინაპართა რელიგიას. ჩვენი ისტორიკოსი, რელიგიებზე საუბრისას, ცეცხლთაყვანისმცემლობას ახსენებს ისე, სასხვათაშორისოდ... არა ყოველთვის...

წერილობითი წყაროების მონაცემების ნივთიერ საბუთს წარმოადგენს დიდი მცხეთის სამაროვნებზე გათხრილ-შესწავლილი ასეულობით სამარხი, რომელთაგან მხოლოდ თითო-ოროლა თუ შეიძლება მივაკუთვნოთ მაზღეანური წესით გამართულს [ბიბილური თ. 1996; მისივე 1998: 34]. უფრო ზუსტად კი, დღეისათვის ქართლის სამეფოს ტერიტორიაზე მიკვლეული და სამეცნიერო მიმოქცევაში შესული ელინისტურ - ადრემუხასაუკუნეების დროით დათარიღებული სამარხეული ძეგლებიდან, ბერსუმა პიტიახშის განსასვენებლის გარდა, ზოროასტრული რელიგიისათვის დამახასიათებელი დაკრძალვის წესით გამართული სამარხი ჩემთვის უცნობია.

II. სიუჟეტის გამაფრება ავტორის(-ების) მიერ. რეალური სურათის პარალელურად, რომლის დასახატავადაც მემატიანეები თვალმისაცემ სიძუნწეს იჩენენ, ვხედავთ სხვა, აშკარად განსხვავებულ სიუჟეტურ ხაზს. მის გასავითარებლად და მკითხველზე ზემოქმედების გასაძლიერებლად, ავტორი დიდ ხელოვნებას ამჟღავნებს.

მისიონერი ქალი თავდაპირველად უარს ამბობს სამეფო კართან ურთიერთობაზე (გავიხსენოთ პასაჟი სეფექალ შრომანას მონაწილეობით); შემდგომ ამისა, იგი სამეფო რეზიდენციის მიდამოებიდან ეშვება მცხეთა-ქალაქს (რომელსაც მემატიანე „ქართლად“ მოიხსენიებს) და მიემართება არა ებრაელთა უბანში (როგორც ეს გააკეთა ურბნისში), არამედ „... მიმართა სამოთხესა მას მეფისასა...“, აქ დაუახლოვდა სამოთხის მცველად გამწესებულ ცოლ-ქმარს „... და დაყო მის თანა წმინდამან ნინო ცხრა თუე“ [ლეონტი მროველი. 1955: 93]; ანუ, ზუსტად იმდენი, რამდენიც საჭირო იყო მისი პირველი სასწაულის მოსახლენად - უშვილო მეუღლეებს უჩნდებათ შვილი. „მაშინ ცოლ-ქმართა მათ აღიარეს ქრისტე და დაემოწაფნეს ფარულად“.

დიდი ალბათობით, ცხრა თვის მანძილზე მისიონერი არ შემოირფარგლებოდა მხოლოდ ანასტოსა და მისი მეუღლის უშვილობისაგან განკურნებითა და მათი ქრისტეს სჯულზე მოქცევით; მეფის სამოთხე, უმნიშვნელოვანესი სატაძრო ცენტრი (მზე-აპოლონი), მას სხვა პერსონაჟებითაც დაინტერესებდა...

პირველი სასწაულის მოხდენის შემდეგ მოციქული ქალი იცვლის ადგილსამყოფელს, მკვიდრდება მოქმედი საერთო საქალაქო სასაფლაოს მიდამოებში და მთელი ძალით იწყებს სამისიონერო მოღვაწეობას.

აქ ბუნებრივად იბადება კიდევ ერთი კითხვა, რატომ მაინც დამაინც საერთო საქალაქო სამაროვნის ტერიტორიაზე და მაინც დამაინც მის უკიდურეს სამხრეთ ნაწილში? ეს იმ დროს, როდესაც უცხო ეთნიკური ჯგუფების სამარხები მეტად მის ჩრდილო მონაკვეთსა და ბაიათხევის მიდამოებშია დაფიქსირებული (ბერძნულ-ებრაული ეპიტაფიები, შესაბამისი სამკვდრო წესით გამართული სამარხები).

ეს არჩევანი არ იყო შემთხვევითი. სამაროვნის ამ ნაწილში, დიდი ალბათობით, ფუნქციონირებდა მნიშვნელოვანი სატაძრო ცენტრი, რომელსაც მოგვიანებით ჩაენაცვლა ქრისტიანული საყდარი [ბიბილური თ. 1998: 7,8, 31; მისივე. 2019: 131; ყიფიანი გ. 2007: 11-76; ტაბ. 12-ა,ბ,გ,დ]; მკვლევართა ნაწილი ვარაუდობს, რომ „სამთავროს სამაროვნის სამხრეთ უბანზე გამოყოფილ ფართობზე, გვიანანტიკურ ხანაში, ქართლის მეფეთა ოჯახის წევრებიც იკრძალებოდნენ“ [აფაქიძე ა., ნიკოლაიშვილი ვ. 1996: 41].

პარალელურად, წმინდა ნინო აქტიურ ურთიერთობას იწყებს მცხეთელ ებრაელებთან; უფრო მეტად მათ იუდეველ-ქრისტიანულ თემთან; ეძებს პიროვნებებს, ვინც რაიმეს მოუთხრობს უფლის

კვართის შესახებ. ამ ურთიერთობისას მოციქულმა ქალმა „... ჰოვა ჰურია ერთი მღვდელი, სახელით აბიათარ, და უქადაგა მას და ასულსა მისსა სიდონიას სახარება უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესი“ [ლუკონტი მროველი. 1955: 95]; მათაც იწამეს და დაემოწაფნენ.

ეს, ძალიან საინტერესო ფაქტია. დედაქალაქში სამისიონერო მოღვაწეობის ერთ-ერთ აღრეულ ეტაპზე მან შეძლო ებრაელი სასულიერო პირის მოქცევა. მეუქვება, რომ ამ დროისათვის აბიათარი ყოფილიყო იუდაიზმის ორთოდოქსული მიმდინარეობის მიმდევარი.

გავიმეორებ, მაგრამ ეს აუცილებლობითაა განპირობებული - ტექსტის მიხედვით არ ჩანს, რომ აბიათარი მაინცდამაინც იუდეური აღმსარებლობის სასულიერო პირია - ნინო მას ეცნობა არა სინაგოგაში, არამედ ზოგადად ებრაელთა უბანში. იგი „... მრავალგზის მოვიდის უბანსა ურიათასა ენისათვის ებრაელისა და გამოძიებისათვის კუართისა უფლისა...“ [ქ-ს ც-ა. 1953].

ვფიქრობ, აბიათარი, მსგავსად მისი უშუალო წინაპრებისა, იუდეველ-ქრისტიანია და სწორედ ამიტომ ხვდება მას ნინო ზოგადად ებრაელთა უბანში; ამიტომაც წერს ასე დაჯერებულად მემატინე, უქადაგა მას და ასულსა მისსა სიდონიას სახარება უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესი“ [ლუკონტი მროველი. 1955: 95]; და ეს ქადაგება წარმატებული გამოდგა - მამა-შვილი დაემოწაფნენ ნინოს...

ამის შემდეგ იწყება იწყება მისიონერობის უმნიშვნელოვანესი ეტაპი - ახალი რელიგიის ძალის ჩვენება იმ პირთა მიმართ, რომლებიც ყველაზე მეტ უნდობლობას იჩენდნენ ახლადმოვლენილი განმანათლებლისა და მისი მრწამსის მიმართ; მეტიც, აშკარად მტრულად არიან განწყობილნი... და იწყება ქრისტეს სჯულზე მათი მოქცევის პროცესი. თანაც როგორ! ავტორი, როგორც გამოცდილი მოკალმე ისე ხსნის სიუჟეტურ ქარგას მკითხველის წინაშე, რომ ეს უკანასკნელი მუდმივ დაძაბულობაში ჰყავდეს.

მამ ასე, იუდეველ-ქრისტიანების ერთი ნაწილის მოქცევისა და სამეფო კარის (ვიყოთ ზუსტნი - მეფე მირიანის) უშუალო ჩარევით, მეორე ნაწილის ნეიტრალიზების შემდეგ, მისიონერი ქალის წინაშე დგება უფრო რთული ამოცანა - ავტოქთონი მოსახლეობის მოქცევა.

გავიხსენოთ, ვინ არიან ახალ რელიგიას შემდგარი: „და მას თანა ქადაგებდეს მოწაფენი მისნი, რომელნი პირველ ფარულად დაემოწაფნეს, შვდნი დედანი, ნათესავნი ჰურიათანი: სიდონია, ასული აბიათარისი, და ექვსნი სხვანი, და სამოთხისა იგი ცოლ-ქმარი, და აბიათარ მღვდელი...“ [ლუკონტი მროველი. 1955: 95];

ამრიგად, განმანათლებელი, ჯერჯერობით, ვერ გასცდა იუდეველ-ქრისტიანთა წრეს, პლუს ანასტო (სახელიდან გამომდინარე, ეთნიკურად ბერძენი?) და მისი ქმარი.

ახალი რელიგიის ძალის საჩვენებლად საჭიროა და აუცილებელი ისეთ მოქმედ პირთა შემოყვანა, რომელთა მკვეთრად უარყოფითი დამოკიდებულება ქრისტიანობისა და ემბაზი ქალის მიმართ ეჭვს არ იწვევს. ავტორი ამ საკმაოდ რთულ ამოცანას მართლაც რომ ბრწყინვალედ ართმევს თავს.

ჩვენ უკვე ვიცით ნანა დედოფლის მკვეთრად უარყოფითი დამოკიდებულება ნინოს საქმიანობისადმი. საჭიროა მისი (დედოფლის) თანდათანობით შემზადება... საჭიროა ნიადაგის მომზადება...

ავად ხდება (თანაც მძიმედ) ვინმე მცხეთელი ყრმა. ცხადია, ვერავინ შეძლო მისი განკურნება და საბოლოო დიაგნოზიც მეტად უიმედო იყო დედისათვის: „და მკურნალთა-ცა რქუეს დედაკაცსა მას, ვითარმედ: „არა სარგებელ ეყვის ყრმასა მაგას“ [ლუკონტი მროველი. 1955: 103].

უკანასკნელი იმედი ის ტყვე ქალია. დედა იძულებულია, სწორედაც რომ იძულებულია მივიდეს და მიიყვანოს ავადმყოფი შვილი მასთან; ეს მეტიცაა, ვიდრე იძულება, რადგან „... დედა-კაცი იგი იყო წარმართი, გულ-ფიცხელი, და მარადის სძაგებენ სჯულსა ქრისტიანეთასა, და აყენებდის (აკავებდა, უშლიდა - თ.ბ.) სხუათა-ცა მისლვად და კითხვად წმიდისა ნინოსა“.

ახლა კი, როდესაც ყველა იმედი გადაეწურა და „... სასო-წარკუეითილ იქმნა მკურნალთა მიერ, მოვიდა და დავარდა წინაშე წმიდისა ნინოსსა, და ევედრებოდა კურნებასა ყრმისასა [იქვე]. მოციქულთასწორმა ნინომ „იწყო ვედრებად ღმრთისა მიმართ. და მასვე ჟამსა განიკურნა ყრმა იგი და განცოცხლებული მისცა დედასა მისსა. ხოლო დედამან ყრმისამან აღიარა ქრისტე და თქუა: „არა არს სხუა ღმერთი თვნიერ ქრისტესა, რომელსა ქადაგებს ნინო“. და დაემოწაფა წმიდასა ნინოს, და

მუდგა კუალსა მისსა, და აღიდებდა ღმერთსა“ [ლეონტი მროველი. 1955: 103] (ხაზი ჩემია - თ.ბ.);

„ნინოს ცხოვრების“ მცხეთურ ხელნაწერში საუბარია კიდევ ორ პირზე. წარჩინებულ მცხეთელ მოქალაქეზე: „... რომლისა ძე სნულ იყო. ხოლო მან აღიქუა საყუარელ, იგი ძე თვისი და მიჰგუარა წმიდასა ნინოს და ევედრებოდა განკურნებად. ხოლო ღირსმან მან ღმრთისა შეწევნასა მოუწოდა და სარეცელსა თვისსა მიაწვინა და ქრისტეს-მიერი ჯუარი ზედა გამოსახა. და ილოცა და, მყის აღდგა ყრმა იგი მრთელი და უვნებელი, და მისცა იგი მამასა მისსა“ [ძქალძ, წ. III, 1971]; და იქვე, „... კუალად ასული დედაკაცისა ვისი-მე ვნებული განკურნა“.

ამრიგად, მოსახლეობის სხვადასხვა სოციალურ ფენაში ნიადაგი მომზადდა. ახლა იწყება იერარქიული აღმასვლა. და, აი დგება გადამწყვეტი მომენტი, იერარქიული კიბის უმაღლესი საფეხური - სამეფო კარი. აქცენტი კეთდება დედოფალზე, რომელიც მსგავსად რიგითი წარმართი ქართლელი ქალისა, „გულ-ფიცხელ იყო უმეტეს და შურაცხ ჰყოფდა ქადაგებასა მას“ [იქვე].

ავტორი(-ები) ამ შემთხვევაშიც იგივე ხერხს იყენებს(-ენ): „მაშინ დედოფალი ნანა შევარდა სენსა დიდსა და მწარესა, რომლისა კურნება ვერავინ შეუძლო. რამეთუ ყოველთა ჰელოვანთა მკურნალთა წარმოცალიერნეს წამალნი მათნი და ვერ შეუძლეს კურნება მისი, უღონო იქმნეს და სასოწარკვეთილ“ [ლეონტი მროველი. 1955: 104]. დედოფალი მსახურებს აგზავნის ტყვე ქალთან, რათა მოიყვანონ სასახლეში. მაგრამ მისიონერი ქალი უგულბელებოფს დედოფლის ბრძანებას და უთვლის, თუ მართლაც სურს განკურნება, თვით მოვიდეს მის სამყოფელში: „არა ბრძანებულ არს ჩემდა, რათა განვიდე, სადა შუება ჩუენი არა არს, არამედ დედოფალი მოვედინ საყოფელსა ამას ჩემსა, და ჭეშმარიტად განიკურნოს ძალითა ქრისტესითა“ [იქვე]. დედოფალიც იძულებულია დაემორჩილოს მის მოთხოვნას და თვითონ მივიდეს მოციქულთა სწორთან. ნინომ, „... ლოცვად და ვედრებად ღმრთისა მიმართ მყოვარ-ჟამ, და მოიღო ჯუარი იგი, რომელი აქუნდა, შეახო თავსა, ფერჯთა და მწართა ჯუარის სახედ, და მეყსულად განიკურნა, და აღდგა განცოცხლებული“ [იქვე].

განკურნებულმა დედოფალმა „... მიერთგან შექმნა იგი მეგობრად თვსად შინაურად...“ და ფაქტობრივად, იგი იქცა ახლად შექმნილი ქრისტიანული თემის წევრად, სადაც მას ქრისტიანულ მოძღვრებას ასწავლიდნენ „... წმიდა ნინო და აბიათარ, ახალი პავლე, და ასული მისი სიდონია..... და იქმნა დედოფალი მორწმუნე და იცნა ღმერთი ჭეშმარიტი“ [ლეონტი მროველი. 1955: 105].

„ნინოს ცხოვრების“ რედაქციებს შორის, სიუჟეტის გამძაფრების მხრივ, გამოირჩევა მცხეთური ხელნაწერი. დედოფლის საბოლოოდ დასარწმუნებლად, საჭირო შეიქმნა სამეფო კარისათვის ახალი განსაცდელის მოვლენა: „კუალად სხუასა ჟამსა მცირე ძე მეფისა შეპყრობილ იქმნა ფიცხლად სენითა მჟურვალეებისადათა, რომლისა უბრძანა დედოფალმან, რადათა მიჰგუარონ ღირსსა ნინოს. და ევედრებოდა განკურნებად მისსა. ხოლო წმიდამან ჩუეულებისაებრნი ლოცვანი ზედა დაასხნა და ვედრებად შეწირა უფლისა, და ყოვლითურთ განკურნებული მისცა დედასა თვისსა. ამისსა შემდგომად დაემოწაფა დედოფალი ნანა ღირსსა ნინოს სხუათა თანა წარჩინებულთა მჟევალთა მისთა. და მარადის ისმენნ სწავლათა მისთა და მოძღვრებათა. და ვითარცა სასწაულნი იგი დღითი დღე აღესრულებოდეს წმიდისა მის მიერ და განითქუმოდეს ურიცხვნი იგი კურნებანი“ [ძქალძ, წ. III, 1971].

მძიმედ ავადმყოფი დედოფლის (და მისი ძის - მცხეთური ხელნაწერის მიხედვით) მეყსულმა გამოჯანმრთელებამ, სიხარულთან ერთად მეფის ინტერესიც გამოიწვია.

„მაშინ მირიან მეფე განკვრდა და იწყო გამოძიებად სჯულსა ქრისტესსა და მრავალ-გზის ჰკითხავნ ჰურია-ყოფილსა მას აბიათარს ძუელთა და ახალთა წიგნთასა... და შეექმნა სურვილი ქრისტეს სჯულისა“. მაგრამ მეფე ორჭოფობს და ამ ეჭვს უფრო მეტად უძლიერებს „მოგვი იგი მთავარი სპარსი“.

საჭიროა და აუცილებელიც მისი („მოგვი-მთავარი სპარსის“) დამცრობა მეფისა და საზოგადოების თვალში: „შემდგომად ამისსა მოგვი იგი მთავარი სპარსი, სახელით ხუარა, სნულ იყო, სულითა უკეთურითა ფიცხლად იგუემებოდა, და სიკუდილსა მიახლებულ იყო“ [ლეონტი მროველი. 1955: 105].

სხვა საშველი რომ აღარ ჩანდა, „მაშინ ევედრნეს წმიდასა ნინოს ნანა დედოფალი და მეფე...“

[იქვე]; თუმცა, მეფე მირიანი არ იყო ბოლომდე გულწრფელი: „... ხოლო მეფე იხილვიდა საქმესა მისსა მცირედ ორგულებით“.

მეფისა და მისიონერის სიტყვიერი გაპაექრების შემდეგ: „მიჰგუარეს მას მთავარი იგი, და მოვიდა დედოფალიცა იგი სამოთხესა მას შინა, ნაძუთა მათ ქუეშე; და დაადგინა იგი აღმოსავალით, სცნა ჴელნი აპყრობად და ათქუმა საბ-გზის: „ვიჯმნი შენგან, ეშმაკო, და შეუდგები ქრისტესა ძესა ღმრთისასა“ [ლეონტი მროველი. 1955: 108]. ემბაზი ქალის გულმხურვალე ლოცვის შედეგად „მსწრაფლ განვიდა მისგან სული იგი ბოროტი. და დაემოწაფნეს ნინოს სახლით და ერიოთურთ მისით, და აღიდებდეს ღმერთსა“ [იქვე].

ხვარასთან დაკავშირებით ერთი გარემოება იქცევს ყურადღებას. წმ. ნინო, სხვადასხვა სოციალური ფენის წარმართი მოქალაქეების შვილებს, მეფისწულსა და დედოფალ ნანას მკურნალობს მაცხოვრებელში; რაც შეეხება ხვარას, იგი „წარიყვანა წმინდამან ნინო და მე (აბიათარის ასული სიდონია - თ.ბ.) და ნანა დედოფალი სამოთხესა მას შინა, ნაძუთა მათ ქუეშე, და დაადგინა იგი აღმოსავალით აღპრობად - სცნა ჴელნი მისნი (შატბერდის კრებული. 1979: 340).

თვალში საცემია ის გარემოებაც, რომ დედოფლის განკურნების ამბავი ძალზე მოკლედ, ორიოდ სტრიქონში ჩატიეს მემატიანებმა; განსხვავებით ხვარას (ხვარას - მროველის მიხედვით) ავადმყოფობისა და ამ ფაქტთან დაკავშირებული ამბავისაგან, რომელიც მათიანეებში მოცემულია ვრცლად.

ყურადღებას იქცევს ისიც, თუ როგორ მიმართავს და რა დაპირებებს აძლევს მეფე ტყვე ქალს, ხვარას განკურნების შემთხვევაში (იქვე: 340,341).

ამრიგად, ხვარას (ხვარას) განსაკურნავად საჭირო შეიქმნა მისი მიყვანა სამოთხესა მას შინა“. ისმის კითხვა - რატომ?

გამოვთქვამ ვარაუდს, რომ ეს მომენტი საგანგებოდაა ხაზგასმული, რადგან საქმე ეხება სამეფოს უმაღლეს სასულიერო პირს; ამასთან, აქ უკვე ძალზე ფრთხილი ვარაუდის სახით ვიტყვი, რომ სწორედ მზის კულტის მსახური, ანუ, მემატიანე, გამორჩეულად ამხვილებს ყურადღებას იმ გარემოებაზე, რომ სამეფოს სწული უპირველესი სასულიერო პირის განკურნება ვერ შეძლო მისმა ღმერთმა; სამაგიეროდ, იმავე ურთულეს და თითქოსდა გადაუჭრელ მისიას, წარმატებით გაართვა თავი ნინომ, მხოლოდ მისთვის ცნობილი წამლებითა და, რაც უმთავრესია, საკუთარი ღმერთის - მაცხოვრისადმი გულმხურვალე ლოცვით [Bibiluri T. 2008: 74].

განა არ შეეძლო მოციქულთა სწორს იგივე ქმედებებით ხვარა განეკურნა მაცხოვრებელში? ხომ სწორედ იქ წამლობს სხვებს - რიგითი მცხეთელიდან დედოფლამდე? ხვარას შემთხვევა სულ სხვაა (მკურნალობის მეთოდი იგივე) - იგი განიკურნა ზუსტად იმ ადგილას, სადაც იყო იმ კულტის უმთავრესი ტაძარი, რომლის უმაღლესი ქურუმი იყო ხვარა.

ძნელია იმის მტკიცება ან უარყოფა, რეალურად იყო თუ არა ქართლის სამეფოში უმაღლესი სასულიერო პირი - სახელით ხვარა (ხუარა), რომელიც ნინოს ცხოვრების მიხედვით დედოფალ ნანას დედის ძმაა; ხოლო „ქართლის ცხოვრებით“ იყო „მთავარი იგი ნათესავისაგან მირიან მეფისა“ (მროველი ლეონტი. 1955: 106).

შესაძლოა, წმინდა ნინოს ცხოვრების ავტორს, მის კვალად კი ლეონტი მროველს, ეს პერსონაჟი საგანგებოდ შემოეყვანათ თავის თხრობაში, თანაც ხაზგასმით თეოფორული სახელით ხვარა = მზე [Bibiluri T. 2008: 74].

ირანულ პანთეონში ფიგურირებს ღვთაება ჰ(ხ)ვარ ხშტაეტა (ავესტ. ენა), იგივე ჰ(ხ)ვარ ხვარშადი (შუა სპარსული) - მბრწყინავი მზე [Крюкова В. 2005: 95]

ხვარას ეთნიკური კუთვნილება (სპარსელობა), სახელმწიფოს ოფიციალური და უმთავრესი - მზის კულტის უპირველესი ქურუმის ადგილის დაკავებისას, მაინცდამაინც ხელის შემშლელი გარემოება არ უნდა ყოფილიყო. მით უმეტეს, თუ გავისხენებთ, რომ იგი იყო სამეფო ოჯახის წარმომადგენელი.

ხვარას მოქცევის ფაქტით მოციქულთა სწორმა დაასრულა დედაქალაქის ყველა რელიგიისა და, ნაწილობრივ, სოციალური ფენების წარმომადგენელთა ქრისტიანულ თემში გაერთიანება. ესენი არიან, ანისტო, ჩემი ვარაუდით, მზე-აპოლონის ტაძრის ქურუმი და მისი მეუღლე [ბიბილური თ.

2003: 12-18; Bibiluri T. 2008: 71-75], იუდეველ-ქრისტიანების დედაქალაქური თემის მღვდელმთავარი აბიათარი და მისი მომხრეების ნაწილი, ადგილობრივი წარმართი ქალი და მისი ახლო წრე, წარჩინებულთა ფენის წარმომადგენლები, დედოფალი და მისი ახლო გარემო; სამეფოს უმაღლესი სასულიერო პირი ხვარა (ვფიქრობ, სამეფოს უმაღლესი ღვთაების- მზის ტაძრის ქურუმი)...

დარჩა სამეფოს უზენაესი მმართველი- მეფე და მის სამსახურში მყოფი მაღალი წოდების პირები.

წმ. ნინოს მიერ საზოგადოების სხვადასხვა ფენების ქრისტიანობაზე მოქცევა ხდება ერთგვაროვანი სასწაულის მოხდენით - ამა თუ იმ პირის (ან მისი ახლობლის) უკურნებელი სენით შეპყრობით და მისიონერი ქალის მიერ ქრისტეს ძალით მათი განკურნებით. აქაც კარგად ჩანს ავტორის(-ების) მიზანსწრაფვა - მკითხველს დაანახვოს, რომ ღმერთის წინაშე ყველა ერთია, განურჩევლად მათი ეთნიკური, სოციალური თუ რელიგიური კუთვნილებისა.

განსხვავებულია მეფის მოქცევის სურათი. როგორც ვნახეთ, უმაღლესი რანგის სასულიერო პირიც კი მოექცა ქრისტეს რჯულზე; მეფე კი კვლავ მერყეობს. მეტიც, მან ოთხ თანამზრახველთან ერთად გადაწყვიტა მოესრა ქრისტიანული თემი და თუ დედოფალი ნანა არ უარყოფდა ქრისტეს სჯულს, ისიც სხვების მსგავსად დაესაჯა [მროველი ლეონტი. 1955: 108, 109]. ამის შემდეგ ხდება ის ცნობილი მზის დაბნელება და მირიანის მიერ აღთქმის მიცემა [იქვე].

მოტანილი ვრცელი პირველწყაროს მონათხრობი შესრულებული დიდი გემოვნებითა და მოცემული ჟანრის ყველა კანონის დაცვით ემსახურება იმის ჩვენებას, თუ რამდენად რთული გზა განვლო წმინდა მოციქულმა და რამდენად ძლიერია ქრისტიანული რელიგია. ამ გავრცობილ თხრობაში ჩააქსოვა ჩვენმა მემატრიანემ ის ორიოდე აბზაცი, რომელთა მეშვეობითაც შესაძლებელი ხდება რეალური ისტორიული ვითარების აღდგენა.

ბიბლიოგრაფია:

1. ახალი აღთქმა და ფსალმუნები. გადამუშავებული გამოცემა. გადამუშავებული რედაქცია. მთარგმნელ-რედაქტორები: დოქტ. ზურაბ კიკნაძე, მალხაზ სონღულაშვილი. ბიბლიის თარგმნის ინსტიტუტი, სტოკჰოლმი 1992.
2. ბიბილური თ. თიხის ფილასამარხები ანტიკური ხანის საქართველოში. სადისერტაციო ნაშრომი ისტორიულ მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად. თბილისი 1983.
3. ბიბილური თ. სამარხთა ტიპები და დაკრძალვის წესები ქართლის სამეფოში ძვ. წ. IV- ახ. IV სს. ხელნაწერი ინახებოდა მცხეთის პროფ. გიორგი ნიორაძის არქეოლოგიის ინსტიტუტის არქივში. თბილისი 1996.
4. ბიბილური თ. ქართლის პიტიახშთა არმაზისხევის სამაროვანი (დაკრძალვის წესების ახლებური გააზრების ცდა). კულტურის ისტორიის საკითხები, V. ივანე ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კულტურის ისტორიის კათედრა. „ირმისა“, თბილისი 1999.
5. ბიბილური თ. ქართლის სამეფოს ქრისტიანობაზე მოქცევა (რეალურ-ისტორიული და მხატვრულ-ლიტერატურული ქარგა). კულტურის ისტორიის საკითხები, VI. თბილისი 2003.
6. ბიბილური თ., ღლონტი ნ. სამთავროს სამაროვნის ახ. წ. II-IV სს. არქეოლოგიური ძეგლები. სერია დიდი მცხეთა და ქვეყანა მისი, I. „არტანუჯი“, თბილისი 2004.

7. ბიბილური თ. ქართლის სამეფოსა და სასანიდური ირანის პოლიტიკური და რელიგიური ურთიერთობის ისტორიიდან (ახ.წ. III ს. მე-2 ნახევარი). არქეოლოგიური ჟურნალი, V. აკად. შალვა ამირანაშვილის სახ. ხელოვნების მუზეუმი; საქართველოს ეროვნული მუზეუმი. თბილისი 2010.
8. კლარჯული მრავალთავი. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო თამილა მგალობლიშვილმა. „მეცნიერება“, თბილისი 1991.
9. ლომოური ნ. ნარკვევები ქართლის (იბერიის) სამეფოს ისტორიიდან. „მეცნიერება“, თბილისი 1975.
10. მროველი ლეონტი. ცხოვრება ქართულთა მეფეთასა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I. „სახლეგამი“, თბილისი 1955.
11. ნადირაძე ჯ. ყვირილის ხეობის არქეოლოგიური ძეგლები. „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი 1975.
12. რამიშვილი რ. ერწოს ველი გვიანარმაზულ ხანაში. „მეცნიერება“, თბილისი 1979.
13. რამიშვილი რ. ახალი ჟინვალის სამაროვანი და ნამოსახლარი 1971-1973 წწ. განათხარის მიხედვით. ჟინვალი, I. „მეცნიერება“, თბილისი 1983.
14. ქართული ოთხთავის ორი ბოლო რედაქცია. ტექსტი გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო ივანე იმნაიშვილმა. თსუ ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, თსუ გამომცემლობა, 22. თბილისი 1979.
15. ყიფიანი გ. მეფე მირიანის ბაზილიკა. „კამარა“, ქართული არქიტექტურის თეორიისა და ისტორიის საკითხები, N3 (6). თბილისი 2007.
16. Bibiluri T. Apolo Temple in Didi Mtskheta. Georgian Art in the Context of European and Asian Cultures. Vakhtang Beridze ist International Symposium of Georgian Culture. Tbilisi, June 21- 28 2008.
17. Боис М. Зороастризм. Москва 1994.
18. Дрэпер Дж.В.; Пер. с посл. англ. изд. М.В. Лучицкой, под ред. проф. И.В. Лучицкого. Киев, Харьков 1896.
19. Иудеохристиане. Электронная еврейская энциклопедия (ЭЕЭ).
20. Крюкова В. Зороастризм. «Азбука–классика», «Петербургское Востоковедение», Санкт-Петербург 2005.
21. Луконин В.Г. Культура Сасанидского Ирана. Москва 1969.
22. Меликишвили Г.М. К истории древней Грузии. Тбилиси 1959.
23. Фрай Р. Наследие Ирана. Москва 1972.

2021

11 DECEMBER

№4

ARCHEOLOGIA

Scientific Research Journal of the A. Apakidze Institute
of Archaeology of the European University

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN CYPRUS WAS CARRIED OUT UNDER A GRANT FROM THE SHOTA RUSTAVELI NATIONAL SCIENCE FOUNDATION (HE17_43)

Excavation report on the cemetery at the top of the hill of Sof- tades (Isl. Cyprus) in 2019 (Tbilisi-Larnaca)

Vakhtang Licheli,

Professor; Head of the Institute of archaeology at the Faculty of
Humanities of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University; Head of the
Archaeological Direction of the University

Giorgi Gagoshidze,

Doctor of Historical Sciences; Head of the Department of
Material Culture Studies at the Tamaz Beradze Institute of Kartvelology

Merab Kasradze,

Archaeologist

Zurab Giorgadze,

Archaeologist; National Agency for Cultural
Heritage Preservation of Georgia

THANKS

The Georgian Archaeological Mission in Cyprus expresses its gratitude to the organizations without whose support it would have been impossible to initiate and carry out such important work:

1. Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia.
2. Ivane Javakhishvili Tbilisi State University.
3. National Agency for Cultural Heritage Preservation of Georgia.
4. The Embassy of Georgia in the Republic of Cyprus.

5. Department of Antiquities of Cyprus.**6. Archaeological Museum of Larnaca.**

On the island of Cyprus, in Softades, archaeological investigations continued in October-November 2019, funded by a grant from the Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia (N HE17_43). As a result of the archaeological excavations, the annexes of the northern and southern naves of the three-nave basilica were cleared. In addition, a test trench was also laid in the area of the central nave in order to determine the stratigraphy, while work was carried out to the west of the narthex [Tab. I-II].

N1 Annex discovered north of narthex

Archaeological works on St. George's Church in Softades resumed north of the narthex discovered in 2018, within squares C7-D7, where a layer of uniform gray loose soil 55-60 cm thickness was removed. As a result of the clearing, N1 annex was revealed, representing a rectangular structure constructed of cobblestones. The width of the annex along the north-south axis is 2.15 meters, and the length along the west-east axis is 3.90 meters.

In the southern wall of the annex, which simultaneously represents the northern wall of the narthex, a probable doorway was identified. The doorway measures 1.55 m in length, 56 cm in width, and has a preserved height of 25 cm, while the thickness of the annex wall itself is 69 cm. The preserved height of the eastern wall of building N1 is 55 cm, length is 2.14 meters and its width 62 cm. The northern wall of the building is damaged, the preserved section measures 1.37 m in length, with a wall width of 51 cm, and a preserved height of 27 cm [Tab. III].

As for the western wall of the N1 annex, it is severely damaged and cannot be clearly traced. However, it was possible to identify the foundation of the western wall, which is constructed of cobblestones with the use of tiles. The length of the opened part is 1.10 meters, and the width is 53 cm [Tab. IV].

Cleaning of the annex interior revealed fragments of both glazed and plain ceramics, fragments of glassware and a bronze coin discovered near the eastern wall of the annex, covered with patina [Tab. V].

N2 Annex identified to the north of the northern nave

The work was carried out to the north of the northern nave and to the east of annex N1, where annex N2 was revealed [Tab. VI-1]

As a result of the clearing, a uniform grayish loose layer of soil 62 cm thick was removed along the entire perimeter. Work was carried out both inside the annex and along its outer perimeter. The northern wall of annex N2 is not adjacent to the eastern wall of annex N1; the wall is damaged, the distance between them is 50 cm. In the north wall, in square F6, there is a fixed doorway, probably 70 cm wide. The preserved length of the western wall of the entrance is 1.65 m, and the preserved length of the eastern wall is 1.10 m. Both walls are damaged [Tab. VI-2].

In square G5, at a distance of 2.35 m to the east of the doorway, a perpendicular wall of the northern wall running north is fixed. The discovered wall has a length of 1.45 m and a width of 52 cm and has been preserved at the foundation level [Tab. VII-1].

The northern wall of annex N2 is 14.90 m long and 3.20 cm wide. The western half of the wall, about 7.30 cm thick, is lined with two rows of cobblestones and is less damaged than the remaining section, 7.60 cm long, which is also lined with cobblestones but heavily damaged. The length of the eastern wall of the building is 3.10 cm [Tab. VII-2]. The maximum preserved height of the northern wall of the building is 46 cm, and in the damaged part – 26 cm. The width of the northern wall varies from 53 to 67 cm.

During the work, ceramic materials from both the medieval and early periods were discovered around the perimeter. At the same time, fragments of a plaster ornamented potsherd were found in the bulk layer. It should be noted that in the area of annex N2, namely in square G7, a fragment of a reservoir was found, probably made of yellowish limestone [Tab. VIII].

Central nave

The northern wall of the central nave- square I9. To determine the floor level of the northern wall of the central nave, a test trench was excavated, which required the removal of a stage III footing for a support column (45x55 cm). The removal of the stone footing revealed that it was an architectural detail from an earlier period and had been reused secondarily. The stone has two denticles located opposite each other (made of sandstone) [Tab. IX].

A white mold was found under the stone footing, under which there was a fragment of a plaster iconostass. The iconostass appears to have been attached to the wall, as traces of plaster were preserved on its reverse side (the iconostass was lying face down). The discovered iconostass probably belongs to the first church phase. Beneath the iconostass, further cleaning exposed mortar, and after its removal, a marble slab floor was revealed. The length of the exposed part of the marble slab along the north-south axis is 75 cm, and along the east-west axis is 40 cm [Tab. X-1]. As for the plaster iconostass, it is an ornamental slab- 10 fragments have been preserved, most likely the upper or lower part of the entire iconostass. The left corner of the iconostass slab is decorated with three rows of semicircles separated by a vertical relief band, above the semicircles is a carved triangular ornament with rounded ends. The right corner of the iconostass slab is also ornamented and decorated with three rows of semicircles, next to which an almond-shaped ornament is carved. The central part is decorated with a knob. Length – 72 cm. The preserved width is 29 cm, the thickness is 7 cm [Tab. X-2].

Also, at the northern wall of the central nave, in the H10 square, excavation below the floor level was undertaken, requiring the removal of a marble slab. After removing the slab, a 5 cm thick layer of loose brownish soil was removed, under which several fragments of tiles and cobblestones were found lying on a compacted brownish soil layer. This layer was bounded on the outside by two tiles. After removal of the brownish layer, at a depth of 15 cm below the marble floor level, a coated layer was identified, confirming the existence of two distinct floor levels [Tab. XI].

Test trench in the central nave to determine the stratigraphy

In squares E11-F11, 80 cm south-east of the western wall of the central nave – the main entrance, a control trench measuring 2x2 m and 80 cm deep was excavated [Tab. XII-1]. Two layers were identified in the trench:

Layer N1 is a layer of yellow clay. The thickness of the layer is 30 cm, containing both medieval and archaic-period ceramic material [Tab. XII-2].

Layer N2 is a light yellow layer. The thickness of the layer is 50 cm. No ceramic material was found in this layer.

On the northern side of the trench, at a depth of 8 cm below the surface, four horizontally placed marble slab (partially exposed) were found.

In the extreme southern part of the same trench, in square E11, in the central nave, 80 cm from the western wall – southeast of the main entrance and at a depth of 13 cm below the surface, burial 19-Nº3 was uncovered.

In the north-western part of the central nave of the temple, within square E9, opposite burial 19-Nº3, a test trench was excavated to identify a possible tomb. The final dimensions of the trench are: length – 2.40 m, width – 1.30 m, depth – 30 cm. The trench is directly adjacent to the northern wall of the central nave of the temple and is 1 m away from the western wall. In the north-western corner of the trench, a marble slab (54x47 cm in size) was identified, while along the northern side, along its entire length, cobblestones were revealed, probably remnants of the wall. To the south of these stones, in the central part of the trench, tomb 19-Nº4 was uncovered [Tab. XIII].

Narthex

Cleaning works were carried out on the territory of the narthex discovered in 2018. As a result, ceramic material used within the construction layers of the narthex walls was identified [Tab. XIV-1].

The narthex has three entrances – northern, central and southern. In the array of the southern jamb of the

northern entrance of the narthex, composed of lime and cobblestones, a fragment of a flaxen-fired ceramic handle fragment with two incised wide bands was identified. Additionally, inside the extension of the north entrance, 15 cm from the wall, below the floor level, an ornamented side fragment with incised concentric bands was recorded, fired in a flaxen color.

As for the northern entrance of the narthex, ceramic fragments were also recorded in the construction layer of the wall, mainly represented by corrugated body sherds. Among these materials, two fragments most likely belong to the rim-neck-hem and the side parts of the bowl. Of the presented material, only one side fragment is ornamented with incised concentric bands. The fragments are mostly fired to a reddish color, only one fragment of the neck is fired in a flaxen color [Tab. XIV-2].

The work was carried out to the west of the narthex, where the remains of a wall were probably found on the outside of the main entrance, which continues in a westward, though it is heavily damaged. The preserved length of the wall is 1.65 m and the width is 76 cm. Ceramic material was found throughout the entire perimeter [Tab. XV-1].

The bronze coin of Justinian I was discovered in square D15 near the western wall of the narthex [Tab. XV-2].

Works underway south of the southern nave

Approximately 90 cm thick soil layer was removed south of the south nave. After that, the southern annex constructed with cobblestone was revealed. The length of the eastern wall of the specified annex is 4.5 m along the north-south axis, the thickness is 65 cm, the height is 70 cm. The south wall, parallel to the south wall of the south nave, was also uncovered. The distance between the walls is 2.45 m, the length of the southern wall is 5.80 m along the east-west axis, the thickness is 60 cm, and the height is 60 cm [Tab. XVI].

On the interior of the southern wall, in square J15, 25 cm to the north, at floor level, a millstone was discovered [Tab. XVII-1], having an almost square shape (40×40 cm). The stone has a square hole in the centre (10-10 cm) filled with soil and overlaid with ceramic fragments [Tab. XVII-2], a white mortar is poured on top of the stone. The floor is finished with the same type of mortar.

In square J14, 15-60 cm from the southern wall of the southern nave, a semicircular stone structure measuring 2 m along the east-west axis was uncovered [Tab. XVIII]. A large number of tile fragments were found to the north of the aforementioned stone structure, while approximately 30 cm from its western edge burial N1-19 was identified.

During the excavation in the central part of square I15, fragment of an amphora rim-neck-handle and body were discovered, with additional fragments distributed across the perimeter. A large number of tiles were also found around the amphora. The amphora is flaxen-colored and coarse-textured, with a rounded rim and molded handle attached below the rim and on the shoulder. The handle has a flat oval section with a vertical rib running along its length. Incised concentric bands encircle the entire neck area and are also present on the body fragment [Tab. XIX-1]. A supposedly bronze coin (?) was found in the same square [Tab. XIX-2].

A floor level was found in square I15, which probably represents a step and was supposed to represent the entrance to the southern nave from the south [Tab. XX-1]. Fragments of a Venetian glass bowl were found in the same square next to the step. The fragment of the rim is divided into two friezes: the upper frieze decorated with gold and red glass circles, and the lower one with downward-oriented vertical bands [Tab. XX-2].

The size of the entrance along the east-west axis is 2 m. The dimensions of the preserved floor are 4.70 m on the east-west axis and 1.17 m on the north-south axis. The southern wall of the aforementioned southern building, probably dating from a later period, partially extends above the floor.

A fragment of a cobblestone wall was found in the southern part of the G15 square, oriented along the east-west axis [Tab. XXI-1]. The wall also continues in the H15 square, but it is damaged in this part. The wall measures 4 m in length and (presumably) 30 cm in thickness, the current preserved height is 20 cm. On the eastern side, it adjoins the ledge of the floor, which should represent the entrance to the southern nave. Presumably, the wall continues to the east, but this section requires further investigations. The exact direction of the wall is still unclear, as it is not adjacent to any other wall [Tab. XXI-2] [Tab. XXII].

Burials

Burial 19-№1

The burial is located in squares J14-J15, I14-I15 and is heavily damaged. The burial is cut into the floor. The deceased is buried with his head facing west [Tab. XXIII-1]. A tripod was found next to the lower limbs of the deceased. Burial dimensions: length 1.40 cm, width 60 cm [Tab. XXIII-2].

Burial 19-№2

Burial №2-19 was discovered in square F14, located 1 meter from the south wall of the southern nave along the north-south axis. There is no inventory in the burial. The deceased is buried with his head facing west. The upper limbs of the deceased are folded on his chest. Burial dimensions: length 1.30 cm, width 40 cm [Tab. XXIV].

Burial 19-№3

The burial found in the E11 square is tilted from west to east. Burial dimensions: length – 1.45 cm, width – 0.35–0.40 cm. The burial is enclosed by the head of deceased. There is a boulder at the head, on which the head of the deceased supposedly rested, though the skull later collapsed to the left. There is a marble fragment lying vertically on the right side of the skull, and a plaster fragment on the left.

The upper limbs of the buried man are crossed and pinned to the chest. Double-sided crosses (encolpions) were placed under the collarbone of the right upper limb, in the rib area [Tab. XXV]:

N1 – Cross Encolpion – with rounded shoulders, the upper part is preserved, two hinges are preserved at the top, perpendicular to each other, at the ends. The imagery is executed in low relief. There are medallions at the ends of the arms of the cross, and in the centre is the crucified Savior. The medallions on the vertical ends depict archangels, and on the horizontal ones are the pectoral images of the Holy Fathers [Tab. XXVI-1].

N2 – Cross Encolion – rectangular, with slightly expanded at the ends, the upper part is preserved, the Greek inscription “Παναγία” is preserved on the upper part of the shoulder, three hinges are preserved at the vertical ends, one of which is broken. The images on the casing are rendered graphically. The Virgin Mary is depicted in the center with an engraved image of the Savior carved on her chest, while two saints are depicted at the horizontal ends [Tab. XXVI-2].

Burial 19-№4

Located in the central part of the trench in E9 square, it was overlain by marble slabs of various sizes [Tab. XXVII-1]. The grave is tilted along the west-east axis. It contained two individuals: One adult and one young child. The skeletal remains are highly fragmented. Both of the deceased were buried in a supine position, with their heads facing west. The child was buried abutted to the adults’s abdominal area on the north side. A small silver ring was found in the area of the adult’s skull. And in the stomach area, in the southern part of the grave, there was a glazed bowl [Tab. XXVII-2]. Burial dimensions: length – 160 cm, width – 70 cm.

DESCRIPTION OF THE TABLES:

TABLE I	Location of the site.
TABLE II	1 – Aerial view of the site before the excavation; 2 – Main excavation areas during the 2019 fieldwork.
TABLE III	N1 annex, discovered north of the narthex.
TABLE IV	Western wall of the N1 annex.
TABLE V	1 – Ceramic material found in the area of N1 annex; 2 – Bronze coin.
TABLE VI	1 – N2 annex revealed north of the northern nave; 2 – Doorway identified in the northern wall of the northern annex.
TABLE VII	1 – Perpendicular wall of the northern wall of annex N2; 2 – Northern wall of N2 annex.
TABLE VIII	1 – Ceramic material found on the territory of N2 annex; 2 – fragment of an ornamented plaster iconostass found in the bulk layer; 3 – fragment of a reservoir found in square G7.
TABLE IX	Square I9; stone footing of the column, probably belonging to Phase III.
TABLE X	1 – Plaster iconostass found beneath the stone footing; 2 – fragment of an ornamented plaster iconostass.
TABLE XI	Two floor levels identified in square H10.
TABLE XII	1 – Plan view of the test trench; 2 – Ceramic material uncovered in the test trench.
TABLE XIII	Plan view of the burial uncovered in square E9.
TABLE XIV	1 – Plan view of the narthex; 2 – Ceramic material found within the construction of the western wall of the narthex.
TABLE XV	1 – Ceramic material found to the west of the narthex; 2 – Coin of Justinian I, found in square D15 at the western wall of the narthex.
TABLE XVI	Annex uncovered south of the southern nave.
TABLE XVII	1 – Millstone found in square J15; 2 – Ceramic material found in the central part of the millstone.
TABLE XVIII	1 – Ceramic material found in squares J14-J15.
TABLE XIX	1 – Fragment of an amphora found in square I15; 2 – Coin uncovered in square I15 (?).
TABLE XX	1 – Step uncovered in the square I15; 2 – Fragments of Venetian glass found next to the step in square I15.

- ТАБ. XXI** 1 – Fragment of a cobblestone wall uncovered in the southern part of the G15 square; 2 – Material uncovered in square K15.
- ТАБ. XXII** 1 – Glazed bowl found in square K14; 2 – Glazed bowl found in square H15
- ТАБ. XXIII** 1 – Burial 19-№1 found in squares J14-J15, I14-I15; 2 – Tripod found in burial.
- ТАБ. XXIV** Burial 19-№2 found in square F14.
- ТАБ. XXV** Burial 19-№3 discovered in the extreme southern part of the test trench, square E11.
- ТАБ. XXVI** 1 – Rounded-armed cross – Encolpion; 2 – Rectangular cross, slightly expanded at the ends, discovered in the burial 19-№3 – Encolpion.
- ТАБ. XXVII** 1 – Burial 19-№4, uncovered in the central part of the trench in square E9; 2 – Glazed bowl and silver earring from the burial

TAB. I

TAB. II

1

2

TAB. III

TAB. IV

TAB. V

1

2

TAB. VI

1

2

TAB. VII

1

2

TAB. VIII

1

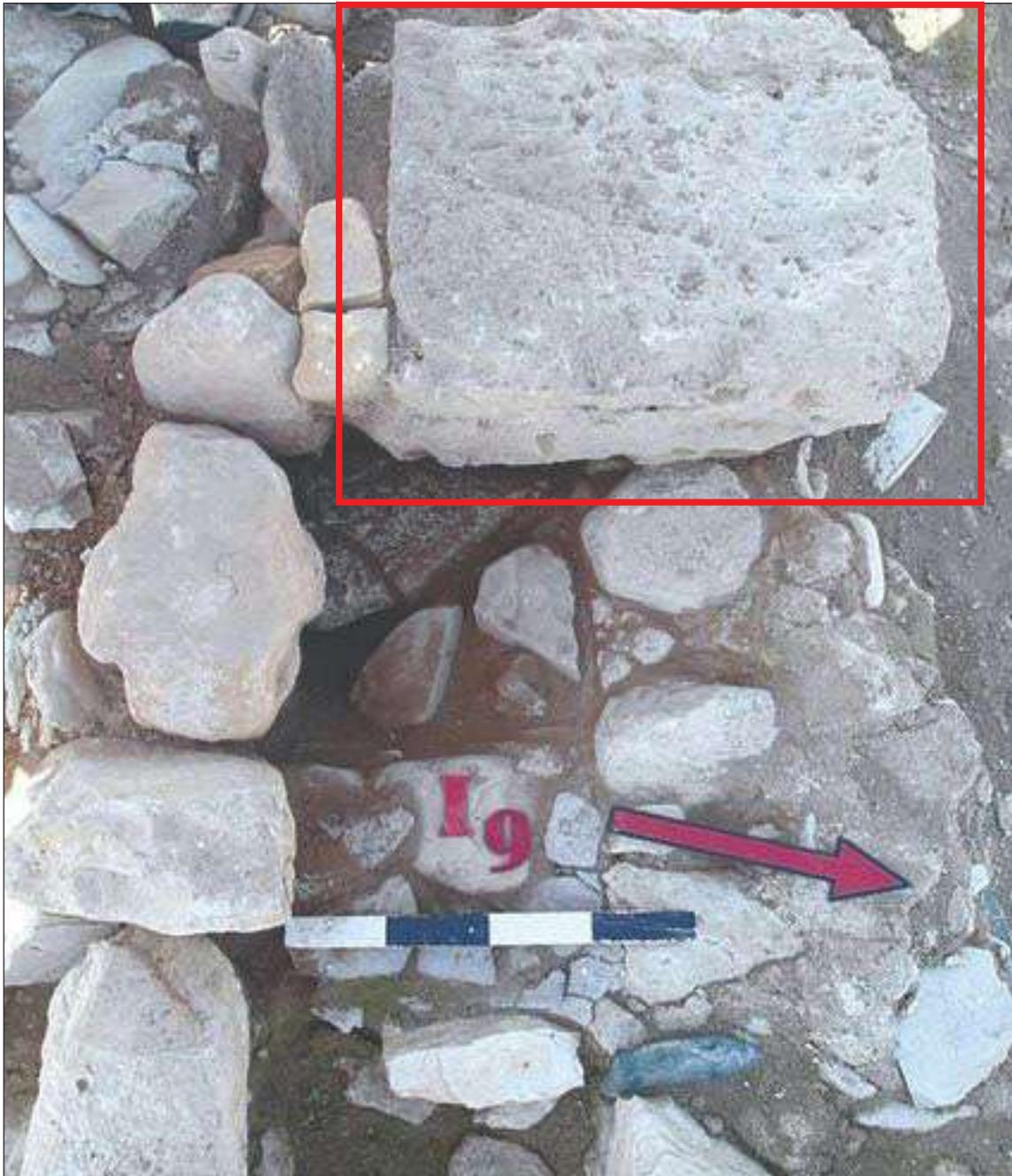

2

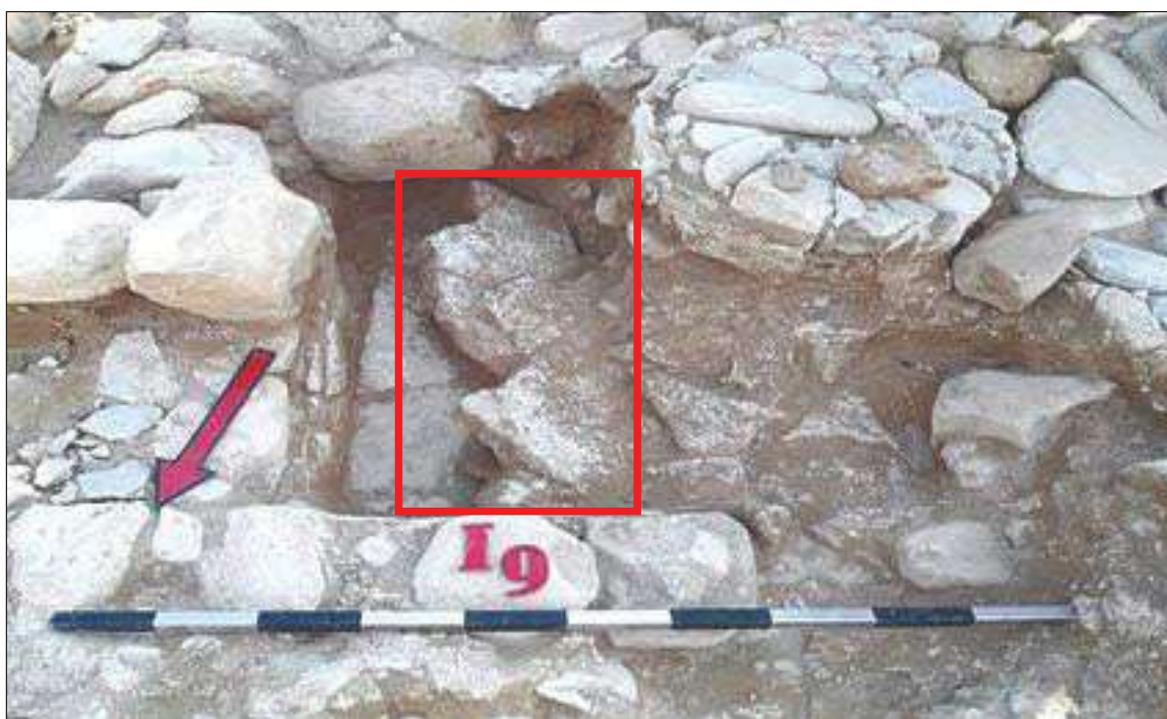

3

TAB. IX

TAB. X

1

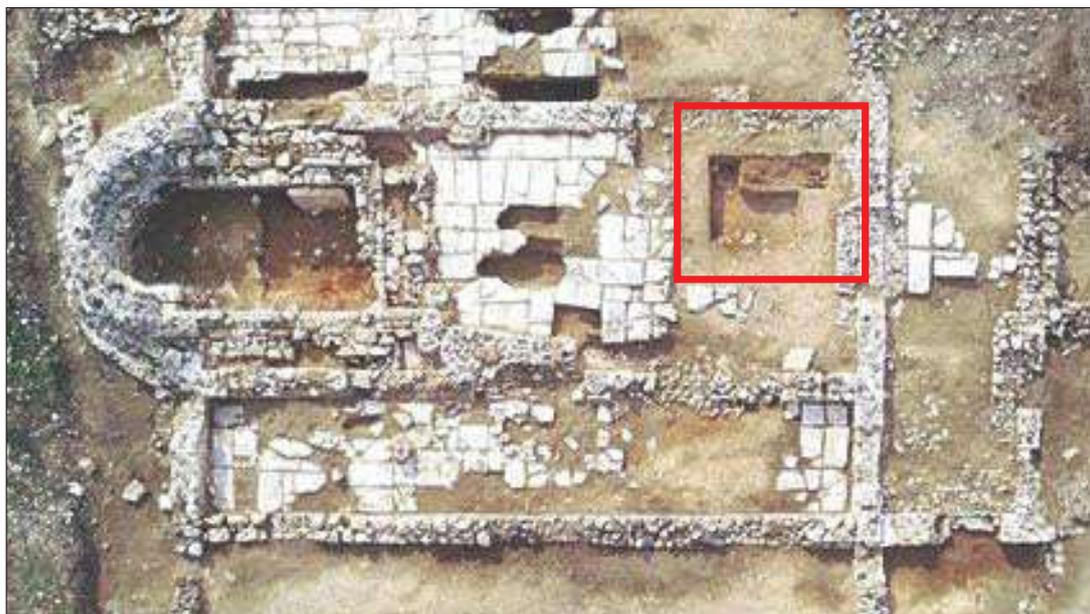

2

TAB. XI

TAB. XII

1

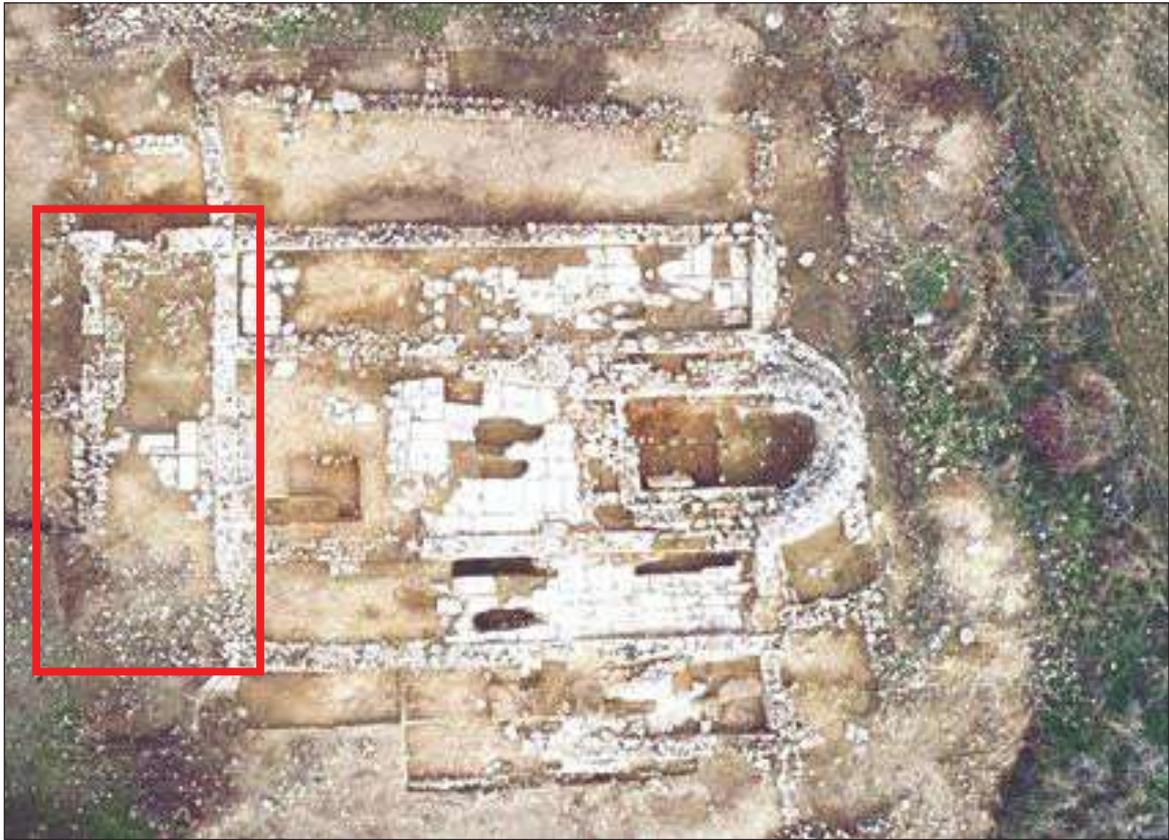

2

TAB. XIII

TAB. XIV

1

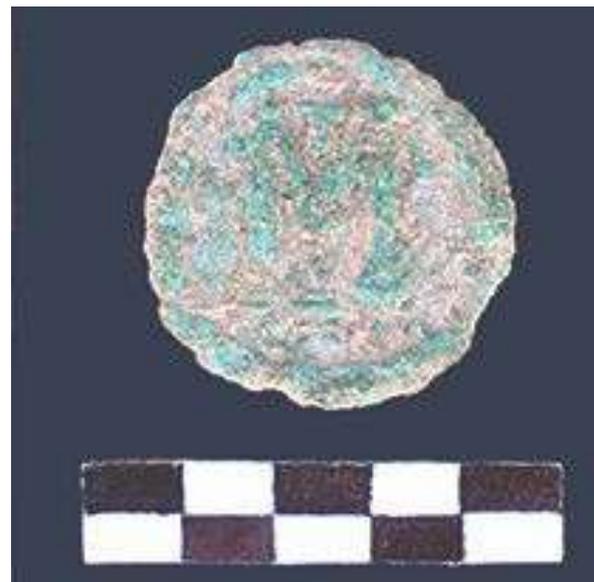

2

TAB. XV

1

2

TAB. XVI

TAB. XVII

1

2

TAB. XVIII

TAB. XIX

1

2

TAB. XX

1

2

TAB. XXI

1

2

TAB. XXII

1

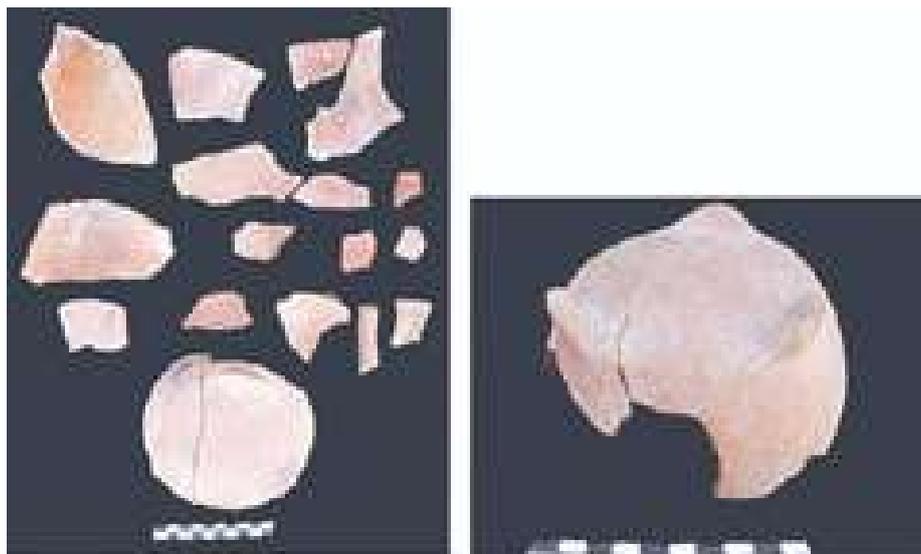

2

TAB. XXIII

1

2

TAB. XXIV

TAB. XXV

TAB. XXVI

1

2

TAB. XXVII

1

2

2021

11 DECEMBER

№4

АРХЕОЛОГИЯ

Институт археологии имени академика
Андриа Апакидзе

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ НА КИПРЕ ПРОВОДИЛИСЬ В РАМКАХ ГРАНТА НАЦИОНАЛЬНОГО НАУЧНОГО ФОНДА ИМЕНИ ШОТА РУСТАВЕЛИ (НЕ17 – 43)

Отчёт о раскопках кладбища на вершине холма Софтадеси (О. Кипр) в 2019 году (Тбилиси-Ларнака)

Вахтанг Личели,

Профессор; Руководитель Института археологии на факультете гуманитарные науки
Тбилисского государственного университета имени Ивана Джавахишвили;
Руководитель Археологическое направления университета

Георги Гагошидзе,

Доктор исторических наук; Начальник отдела Изучение
материальной культуры в Институте картвелологии имени Тамаза Берадзе

Мераб Касрадзе,

Археолог

Зураб Гиоргадзе,

Археолог; Национальное агентство культуры
Сохранение наследия Грузии

БЛАГОДАРНОСТИ

Грузинская археологическая миссия на Кипре выражает благодарность организациям, без которых было бы невозможно инициировать и провести столь важные работы:

1. Национальный научный фонд Грузии имени Шота Руставели.
2. Тбилисский государственный университет имени Ив. Джавахишвили.
3. Национальное агентство по охране культурного наследия Грузии.
4. Посольство Грузии в Республике Кипр.

5. Департамент древностей Кипра.**6. Археологический музей Ларнаки.**

На острове Кипр, в Софтадесе, в октябре-ноябре 2019 года продолжились археологические исследования, финансируемые грантом Национального научного фонда Грузии имени Шота Руставели (N HE17_43). В результате проведенных археологических раскопок были расчищены северный и южный нефы трехнефной базилики. Также была проложена контрольная траншея в районе центральных нефов для определения стратиграфии, в то время как работы велись к западу от нартекса [Табл. I-II].

N1 Пристройка обнаруженная к северу от нартекса

Работы на церкви Святого Георгия в Софтадесе возобновились к северу от нартекса, обнаруженного в 2018 году, в квадратах C7-D7, где был удален слой однородного серого рыхлого грунта толщиной 55-60 см. В результате расчистки был обнаружен N1 Пристройка, представляющий собой прямоугольное сооружение, сложенное из булыжников. Ширина Пристройки по оси север-юг составляет 2,15 метра, а длина по оси запад-восток – 3,90 метра.

В южной стене Пристройки, которая также является северной стеной нартекса, вероятно, имеется дверной проём длиной 1,55 метра, шириной проёма 56 см, сохранившейся высота 25 см, а ширина самой стены Пристройки – 69 см. Сохранившаяся высота восточной стены здания N1 составляет 55 см, длина – 2,14 метра, ширина – 62 см. Северная стена здания повреждена, сохранившаяся часть имеет длину 1,37 метра, ширину стены – 51 см, сохранившуюся высоту – 27 см [Табл. III].

Что касается западной стены здания N1, она сильно повреждена и не может быть идентифицирована. Однако удалось расчистить западную стену и вскрыть фундамент, сложенный из булыжников и черепицы. Длина вскрытой части составляет 1,10 метра, а ширина – 53 см [Табл. IV].

В результате расчистки внутренней части пристройки были обнаружены фрагменты глазурованной и гладкооблицованной керамики, а также фрагменты стеклянной посуды и бронзовая монета, у восточной стены пристройки и покрытая патиной [Табл. V].

Пристройка N2 обнаруженная к северу от северного нефа

Работы проводились к северу от северного нефа и к востоку от пристройки N1, где была обнаружена пристройка N2 [Табл. VI-1].

В результате расчистки по всему периметру был удален равномерный сероватый рыхлый слой грунта толщиной 62 см. Работы проводились как внутри пристройки, так и по его внешнему периметру. Северная стена пристройки N2 не примыкает к восточной стене пристройки N1; стена повреждена, расстояние между ними составляет 50 см. В северной стене, в квадрате F6, зафиксирован дверной проем, вероятно, шириной 70 см. Сохранившаяся длина западной стены входа составляет 1,65 м, а сохранившаяся длина восточной стены – 1,10 м. Обе стены повреждены [Табл. VI-2].

В квадрате G5, на расстоянии 2,35 м к востоку от дверного проёма, зафиксирована перпендикулярная стена северной стены, идущая на север. Обнаруженная стена имеет длину 1,45 м и ширину 52 см и сохранилась на уровне фундамента [Табл. VII-1].

Северная стена пристройки N2 имеет длину 14,90 м и ширину 3,20 см. Западная половина стены, толщиной около 7,30 см, выложена двумя рядами булыжников и повреждена меньше, чем оставшийся участок длиной 7,60 см, который также выложен булыжниками, но сильно поврежден. Длина восточной стены здания составляет 3,10 см [Табл. VII-2].

Максимальная сохранившаяся высота северной стены здания составляет 46 см, а в поврежденной части – 26 см. Ширина северной стены варьируется от 53 до 67 см.

В ходе работ по всему периметру был обнаружен керамический материал как средневекового, так и раннего периода. При этом в насыпном слое были обнаружены фрагменты гипсового

орнаментированного черепка. Следует отметить, что в районе пристройки N2, а именно в квадрате G7, был обнаружен фрагмент резервуара, вероятно, изготовленного из желтоватого известняка [Табл. VIII].

Центральный неф

Северная стена центрального нефа – квадрат I9. Для определения уровня пола северной стены центрального нефа был вырыт разведочный шурф, что потребовало удаления опорной подушки (45x55 см) колонны III этапа. Удаление каменной подушки показало, что она является архитектурной деталью более раннего периода и использовалась как вспомогательный объект. Камень имеет два зубца, расположенных друг напротив друга (из песчаника) [Табл. IX].

Под каменной подушкой, под которой находился фрагмент гипсового иконостаса, была обнаружена белая плесень. По-видимому, иконостас был прикреплен к стене, поскольку на обратной стороне иконостас (стела лежал лицевой стороной вниз) сохранился тонкий след штукатурки. Обнаруженный иконостас, вероятно, принадлежит первому храму. Под иконостасом в результате расчистки была обнаружена известняк, а после снятия известняка обнаружился пол, покрытый мраморной плитой. Длина открытой части мраморной плиты по оси север-юг составляет 75 см, а по оси восток-запад – 40 см [Табл. X-1]. Что касается гипсового иконостаса, то это орнаментированная плита – сохранилось 10 фрагментов, скорее всего, верхняя или нижняя часть всего иконостаса. Левый угол плиты кантели украшен тремя рядами полукружий, которые разделены посередине вертикальной рельефной полосой, над полукружиями расположен резной треугольный орнамент, концы которого закруглены. Правый угол плиты кантели также орнаментирован и украшен тремя рядами полукружий, рядом с которыми вырезан миндалевидный орнамент. Центральная часть украшена шишкой. Длина – 72 см. Сохранившаяся ширина – 29 см, толщина – 7 см [Табл. X-2].

Также, у северной стены центрального нефа, в квадрате H10, было принято решение углубиться ниже уровня пола, что потребовало удаления мраморной плиты. После удаления плиты был снят слой рыхлой коричневатой почвы толщиной 5 см, под которым было обнаружено несколько фрагментов черепицы и булыжников, лежащих на слое уплотненной коричневатой почвы. Этот слой был ограничен снаружи двумя черепицами. После удаления коричневатого слоя была обнаружена кротовина на глубине 15 см ниже уровня мраморного пола. Таким образом, было подтверждено существование двух уровней пола [Табл. XI].

В центральном нефе была проложена контрольная траншея для определения стратиграфии

В квадратах E11-F11, в 80 см к юго-востоку от западной стены центрального нефа – главного входа, была проложена контрольная траншея размером 2x2 м и глубиной 80 см [Табл. XII-1].

В испытательной траншее были обнаружены два слоя:

Слой N1 – слой желтой глины. Мощность слоя – 30 см. В этом слое обнаружен керамический материал как средневековья, так и архаического периода [Табл. XII-2].

Слой N2 – слой палевого цвета. Мощность слоя – 50 см. Керамический материал в этом слое не обнаружен.

На северной стороне траншеи, на глубине 8 см от поверхности земли, были обнаружены 4 горизонтально расположенных фрагмента мраморной плиты (частично обнаженных).

В крайней южной части той же траншеи, в квадрате E11, в центральном нефе, в 80 см от западной стены – юго-восточнее главного входа и на глубине 13 см от поверхности земли, было обнаружено погребение-19-№3.

В северо-западной части центрального нефа храма, в квадрате E9, напротив погребения 19-№3, была вырыта разведочная траншея для выявления предполагаемого погребения. Окончательные размеры траншеи: длина – 2,40 м, ширина – 1,30 м, глубина – 30 см. Траншея непосредственно примыкает к северной стене центрального нефа храма и стоит от западной стены на 1 м. В северо-западном углу

траншеи обнаружена мраморная плита (размеры – 54×47 см), а в северной части траншеи, по всей длине, располагались булыжники, вероятно, являющиеся остатками стены. К югу от этих камней, в центральной части траншеи, было обнаружено погребение 19-№4 [Табл. XIII].

Нартекс

На территории нартекса, обнаруженного в 2018 году, проводились очистные работы. В результате очистки в стенах нартекса был обнаружен керамический материал, использованный в строительном слое [Табл. XIV-1].

Нартекс имеет три двери – северную, центральную и южную. В массиве южной арочной стены северной двери нартекса, сложенной известью и булыжником, обнаружен фрагмент обожжённого уха, на поверхности которого нанесены две широкие выпуклые полосы. Также, во внутренней части пристройки северной двери, в 15 см от стены, ниже уровня пола, был замечен орнаментированный фрагмент бока сосуда, обожжённого в красноватом цвете, на поверхности которого были нанесены выступающие концентрические полосы.

Что касается северной двери нартекса, здесь также в строительном слое стены были зафиксированы фрагменты керамики, представленные в основном гофрированными фрагментами бока сосуда. Два из этих материалов, вероятно, представляют собой фрагменты венчика-горла-юбки и бортика кувшина. Из представленного материала только один боковой фрагмент орнаментирован и имеет выступающие концентрические полосы. Фрагменты в основном обожжены в красноватом цвете, только один фрагмент горла обожжён в палевом цвете [Табл. XIV-2].

Работы проводились к западу от нартекса, где были обнаружены остатки, вероятно, стены с внешней стороны центрального входа, которая продолжается в западном направлении, хотя и сильно повреждена. Сохранившаяся длина стены составляет 1,65 м, а ширина – 76 см. Керамический материал был обнаружен по всему периметру [Табл. XV-1].

Бронзовая монета Юстиниана I была обнаружена в квадрате D15 у западной стены нартекса [Табл. XV-2].

Текущие работы к югу от южного нефа

К югу от южного нефа был снят слой грунта толщиной около 90 см. После этого была вскрыта южная часть стен, сложенных из булыжника. Длина восточной стены указанной части составляет 4,5 м по оси север-юг, толщина – 65 см, высота – 70 см. Также была вскрыта южная стена, параллельная южной стене южного нефа. Расстояние между стенами составляет 2,45 м, длина южной стены – 5,80 м по оси восток-запад, толщина – 60 см, высота – 60 см [Табл. XVI].

На внутренней стороне южной стены, в квадрате J15, в 25 см к северу, на уровне пола, был обнаружен жерневый камень [Табл. XVII-1], имеющий почти квадратную форму (40×40 см). Камень имеет квадратное отверстие в центральной части (10-10 см), заполненное землей и сверху обложенное керамическими фрагментами [Табл. XVII-2], сверху на камень налит белый раствор. Пол покрыт тем же раствором.

В квадрате J14, в 15-60 см от южной стены южного нефа, обнаружена полукруглая каменная куча, протяженность которой по оси восток-запад составляет 2 м [Табл. XVIII]. К северу от вышеупомянутой каменной кучи обнаружено большое количество фрагментов плитки, а примерно в 30 см от западного края обнаружено погребение N1-19.

В центральной части квадрата I15 при подготовке был обнаружен фрагмент горловины, горла, уха и брюшка амфоры, остальные фрагменты были обнаружены по всему периметру. Вокруг амфоры также обнаружено большое количество черепицы. Амфора соломенного цвета с шершавой поверхностью. Венчик круглый, ушко прилеплена под венчиком и на туловище, ушко плоское в сечении, по всей длине уха проходит вертикальный гребень, всё горлышко амфоры окружено выступающими концентрическими полосами, которые также нанесены на брюшке [Табл. XIX-1]. В этом же квадрате была обнаружена

предположительно бронзовая монета (?) [Табл. XIX-2].

В квадрате I15 был обнаружен пол, который, вероятно, представляет собой ступеньку и должен был представлять собой вход в южный неф с юга [Табл. XX-1]. В этом же квадрате рядом со ступенькой были обнаружены фрагменты чаши из венецианского стекла. Фрагмент устья разделен на два фриза: верхний фриз украшен кругами из золота и красного стекла, нижний – вертикальными полосами, направленными вниз [Табл. XX-2].

Размер входа по оси восток-запад составляет 2 м. Размеры сохранившегося пола составляют 4,70 м по оси восток-запад и 1,17 м по оси север-юг. Южная стена вышеупомянутого южного здания, вероятно, относящаяся к более позднему периоду, частично проходит над полом.

В южной части квадрата G15, ориентированного по оси восток-запад [таблица XXI-1], был обнаружен фрагмент булыжной стены. Стена также продолжается в квадрате H15, однако в этой части она повреждена. Длина стены составляет 4 м, толщина (предположительно) 30 см, сохранившаяся в настоящее время высота составляет 20 см. С восточной стороны стена примыкает к уступу пола, который должен представлять собой вход в южный неф. Предположительно, стена продолжается на восток, однако эта часть требует изучения. Точное направление стены пока неизвестно, поскольку она не примыкает ни к одной стене [Табл. XXI-2; XXII].

Погребения

Погребение 19-№1

Погребение расположена в квадратах J14-J15, I14-I15 и сильно повреждена. Гробница врезана в пол. Индивид погребён головой на запад [Табл. XXIII-1]. Рядом с нижними конечностями умершего обнаружен трипод. Длина погребения составляет 1,40 м, ширина – 60 см [Табл. XXIII-2].

Погребение 19-№2

Погребение N2-19 обнаружена в квадрате F14. Погребение расположена в 1 метре от южной стены южного нефа по оси север-юг. Инвентарь в отсутствует. Индивид обращен головой на запад. Верхние конечности сложены на груди. Длина погребения составляет 1,30 м, ширина — 40 см [Табл. XXIV].

Погребение 19-№3

Погребение, обнаруженная в квадрате E11, ориентирована с запада на восток. Размеры: длина – 1,45 м, ширина – 0,35-0,40 м. У изголовья находится булыжник, на котором, предположительно, покоилась голова погребённого, но позже она упала на левый бок. С правой стороны черепа вертикально лежит фрагмент мрамора, а с левой – фрагмент гипса.

Верхние конечности погребённого скрещены и находятся на груди. Под ключицу правой верхней конечности, в области рёбер, были вложены двучастные кресты (энколпионы) [Табл. XXV]:

N1 – Крестовый энколпион – с округлыми плечами, верхняя часть сохранена, на верхних концах сохранились две петли по вертикали. Изображения на кресте выполнены в низком рельефе. На концах плеч креста расположены медальоны, а в центре – распятый Спаситель. Медальоны на вертикальных концах изображают архангелов, а на горизонтальных – изображения святых отцов [Табл. XXVI-1].

N2 – Крестовый энколион – прямоугольный, слегка расширенный на концах, верхняя часть сохранена, на верхней части плеча сохранена греческая надпись «Παναγία», на вертикальных концах сохранены три петли, одна из которых сломана. Изображения на створке выполнены графически. В центре изображена Дева Мария с вырезанным на груди изображением Спасителя, а на горизонтальных концах – изображения двух святых [Табл. XXVI-2].

Погребение 19-№4

В центральной части траншеи, вырытой в квадрате Е9, была обнаружена могила 19-№4, перекрытая сверху мраморными плитами разного размера [Табл. XXVII-1]. Могила ориентирована по оси запад-восток. В могиле захоронены два человека. Первый из них – взрослый, а второй – маленький ребенок. Скелеты очень фрагментарны. Оба умерших были погребены в положении на спине, головой на запад. К северу от взрослого в области живота был погребен маленький ребенок у черепа взрослого человека было обнаружено небольшое серебряное кольцо. А в области живота, в южной части могилы, находилась глазурованная чаша [Табл. XXVII-2]. Размеры могилы: длина – 160 см, ширина – 70 см.

ОПИСАНИЕ ТАБЛИЦ:

- ТАБ. I** Местоположение памятника.
- ТАБ. II** 1 – Аэрофотоснимок памятника до начала раскопок; 2 – Основные места проведения работ в 2019 году.
- ТАБ. III** пристройка N1, обнаруженная к северу от нартекса.
- ТАБ. IV** Западная стена пристройки N1.
- ТАБ. V** 1 – Керамический материал, найденный в районе пристройки N1; 2 – Бронзовая монета.
- ТАБ. VI** 1 – пристройка N2, обнаруженная к северу от северного нефа; 2 – Дверной проем, обнаруженный в северной стене северной Пристройки.
- ТАБ. VII** 1 – Перпендикулярная стена северной стены Пристройка N2; 2 – Северная стена Пристройка N2.
- ТАБ. VIII** 1 – Керамический материал, обнаруженный на территории Пристройки N2; 2 – Фрагмент орнаментированного гипсового сосуда, обнаруженного в насыпном слое; 3 – Фрагмент резервуара, обнаруженного в квадрате G7.
- ТАБ. IX** Квадрат I9 – Вероятно, каменная подушка, поддерживающая колонну этапа III.
- ТАБ. X** 1 – Плита гипсового сосуда, обнаруженная под каменной подушкой; 2 – Фрагмент плиты орнаментированного гипсового иконостаса.
- ТАБ. XI** Два уровня пола, обнаруженные в квадрате H10.
- ТАБ. XII** 1 – Вид сверху на разведывательную траншею; 2 – Керамический сосуд, обнаруженный в траншее Материал.
- ТАБ. XIII** Вид сверху на погребение, обнаруженную в квадрате Е9.
- ТАБ. XIV** 1 – Вид сверху на нартекс; 2 – Керамический материал, обнаруженный в конструкции западной стены нартекса.

- ТАБ. XV** 1 – Керамический материал, обнаруженный к западу от нартекса; 2 – Монета Юстиниана I, обнаруженная в квадрате D15 у западной стены нартекса.
- ТАБ. XVI** Пристройка обнаруженная у южной части южного нефа.
- ТАБ. XVII** 1 – Жерновый камень, обнаруженный в квадрате J15; 2 – Керамический материал, найденный в центральной части жернового камня.
- ТАБ. XVIII** 1 – Керамический материал, найденный в квадратах J14-J15.
- ТАБ. XIX** 1 – Фрагмент амфоры, обнаруженный в квадрате I15; 2 – Монета, обнаруженная в квадрате I15 (?).
- ТАБ. XX** 1 – Ступенька обнаруженная в квадрате I15; 2 – Фрагменты венецианского стекла, найденные рядом со ступенькой в квадрате I15.
- ТАБ. XXI** 1 – Фрагмент булыжной стены, обнаруженный в южной части квадрата G15; 2 – Материал, обнаруженный в квадрате K15.
- ТАБ. XXII** 1 – Глазурованная чаша, обнаруженная в квадрате K14; 2 – Глазурованная чаша, обнаруженная в квадрате H15.
- ТАБ. XXIII** 1 – Погребение 19-№1, обнаруженная в квадратах J14-J15, I14-I15; 2 – Треножник, обнаруженный в гробнице.
- ТАБ. XXIV** Погребение 19-№2, обнаруженное в квадрате F14.
- ТАБ. XXV** Пробная траншея, обнаруженная в квадрате E11 в крайней южной части погребения 19-№3.
- ТАБ. XXVI** 1 – Круглый крест с перекладинами – Энколпион; 2 – 19-№3 Прямоугольный крест, слегка расширенный на концах, найденный в погребении – Энколпион.
- ТАБ. XXVII** 1 – Обнаруженная могила 19-№4 в центральной части траншеи, вырытой в квадрате E9; 2 – Найденные в погребении глазурованная чаша и серебряная серьга.

ТАБ. I

ТАБ. II

1

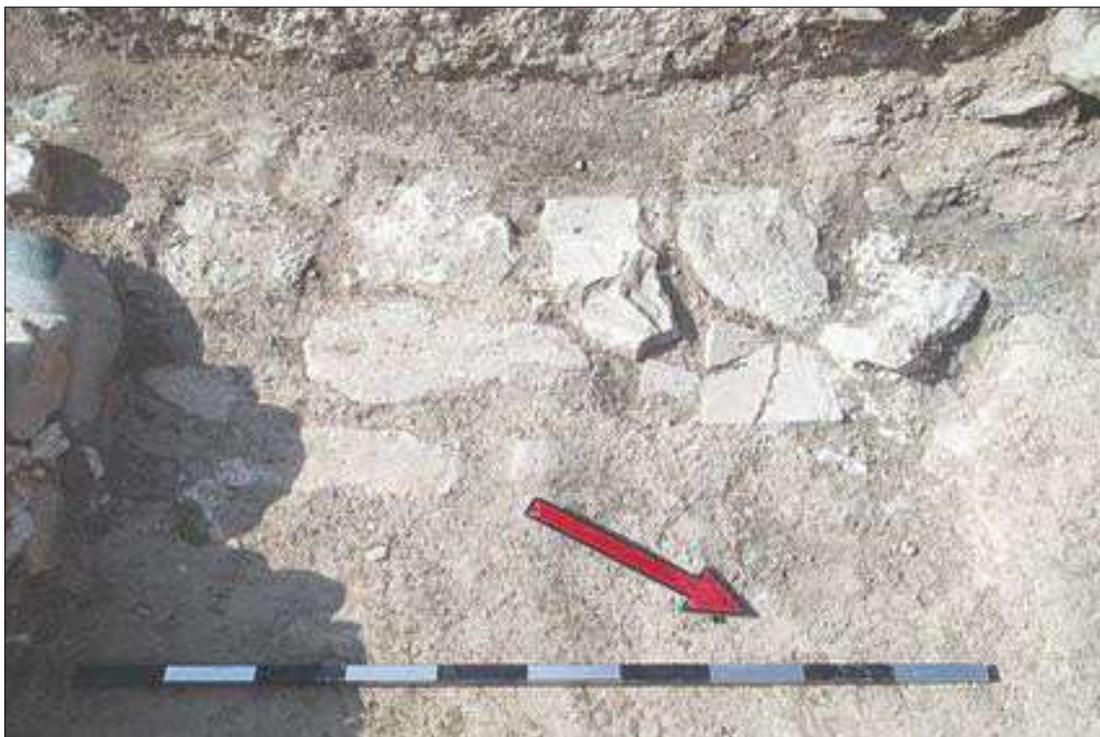

2

ТАБ. III

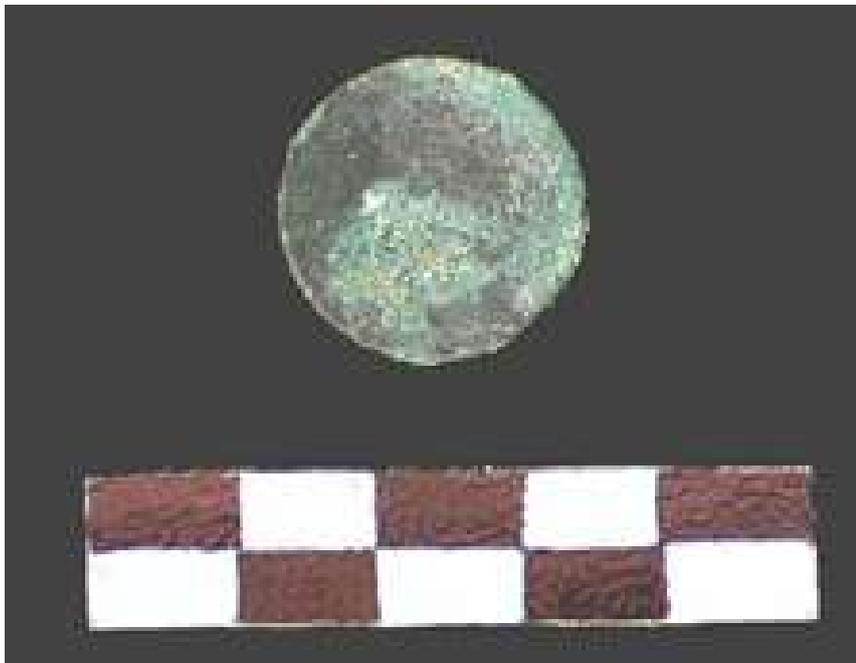
ТАБ. IV

ТАБ. V

1

2

ТАБ. VI

1

2

ТАБ. VII

1

2

ТАБ. VIII

1

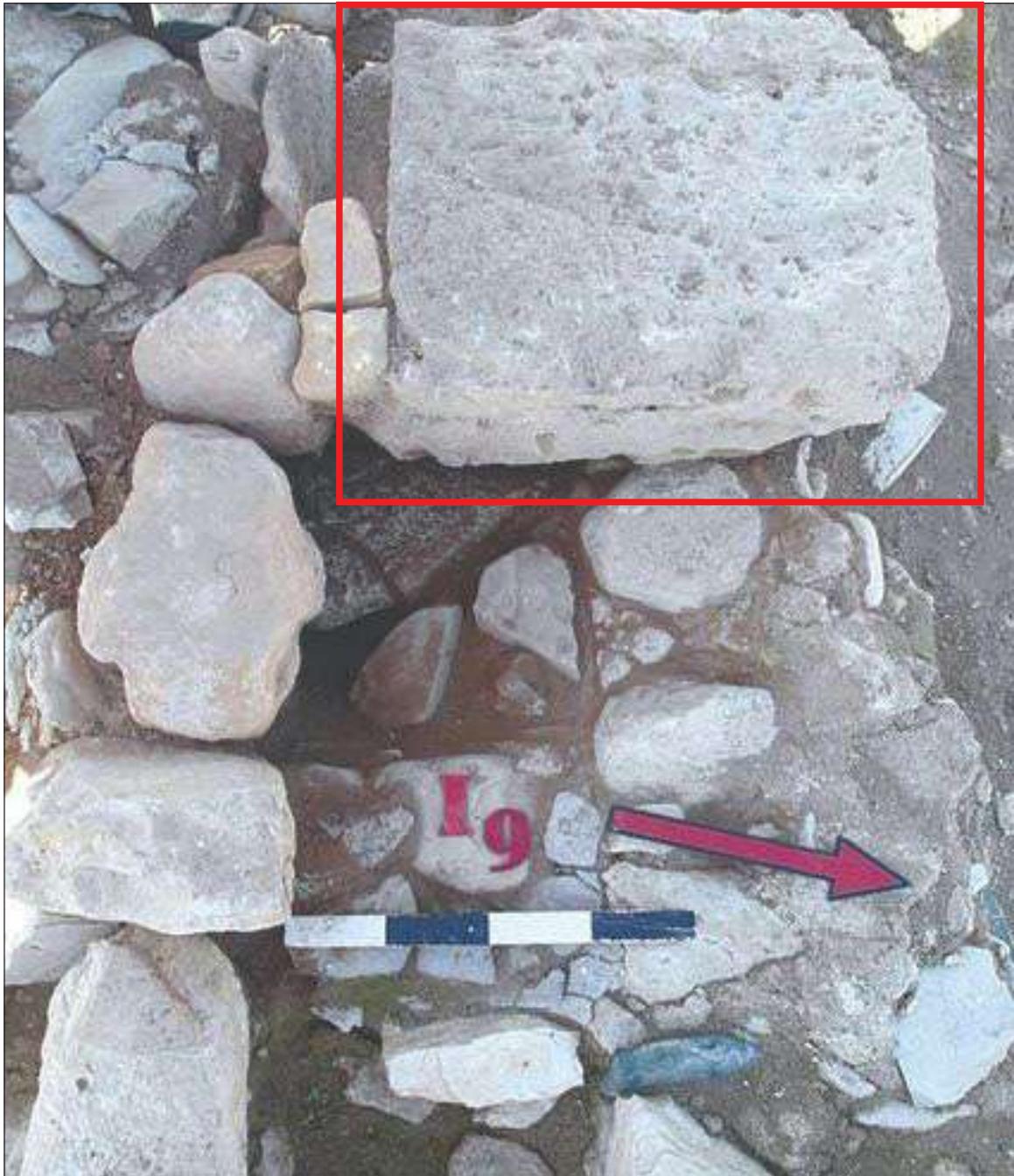

2

3

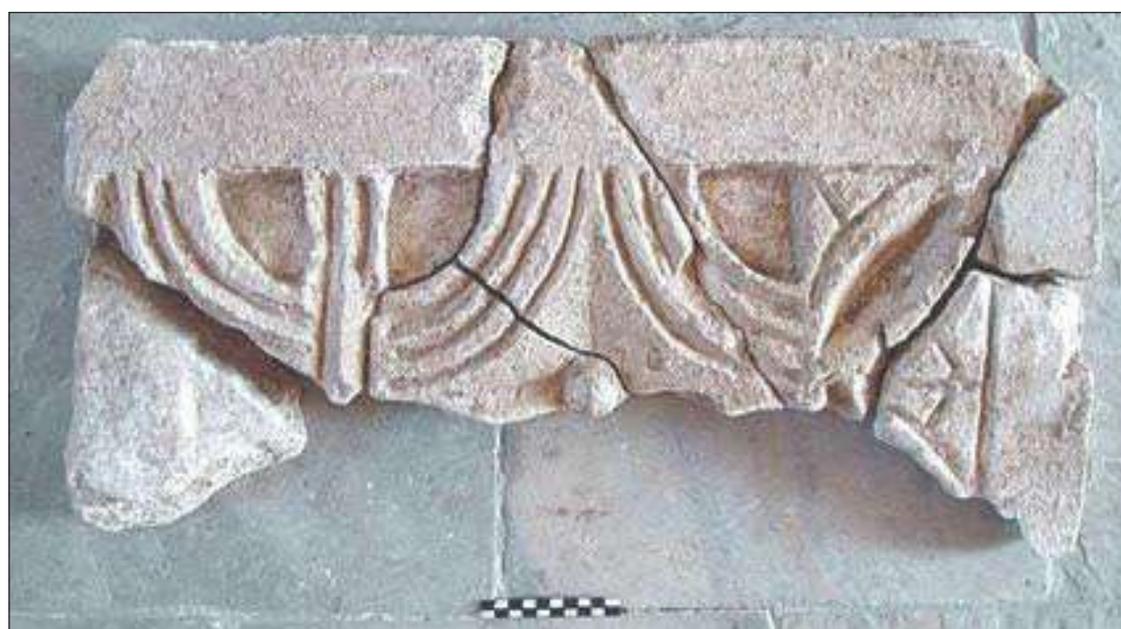
ТАБ. IX

ТАБ. X

1

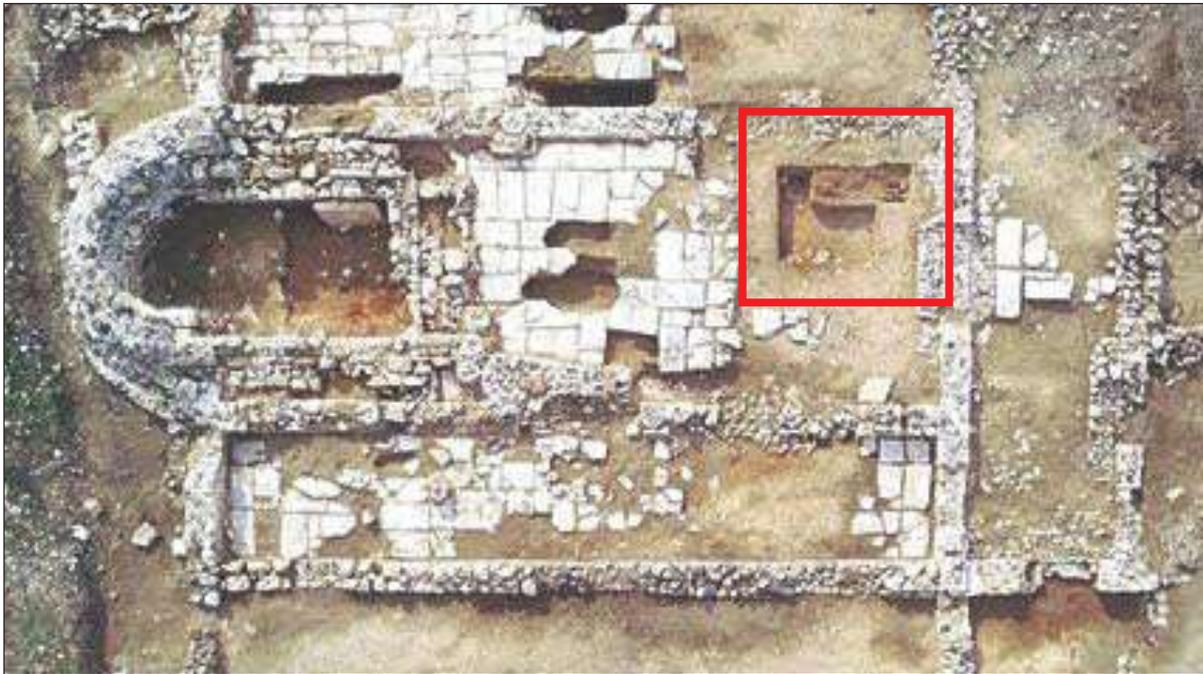

2

ТАБ. XI

ТАБ. XII

1

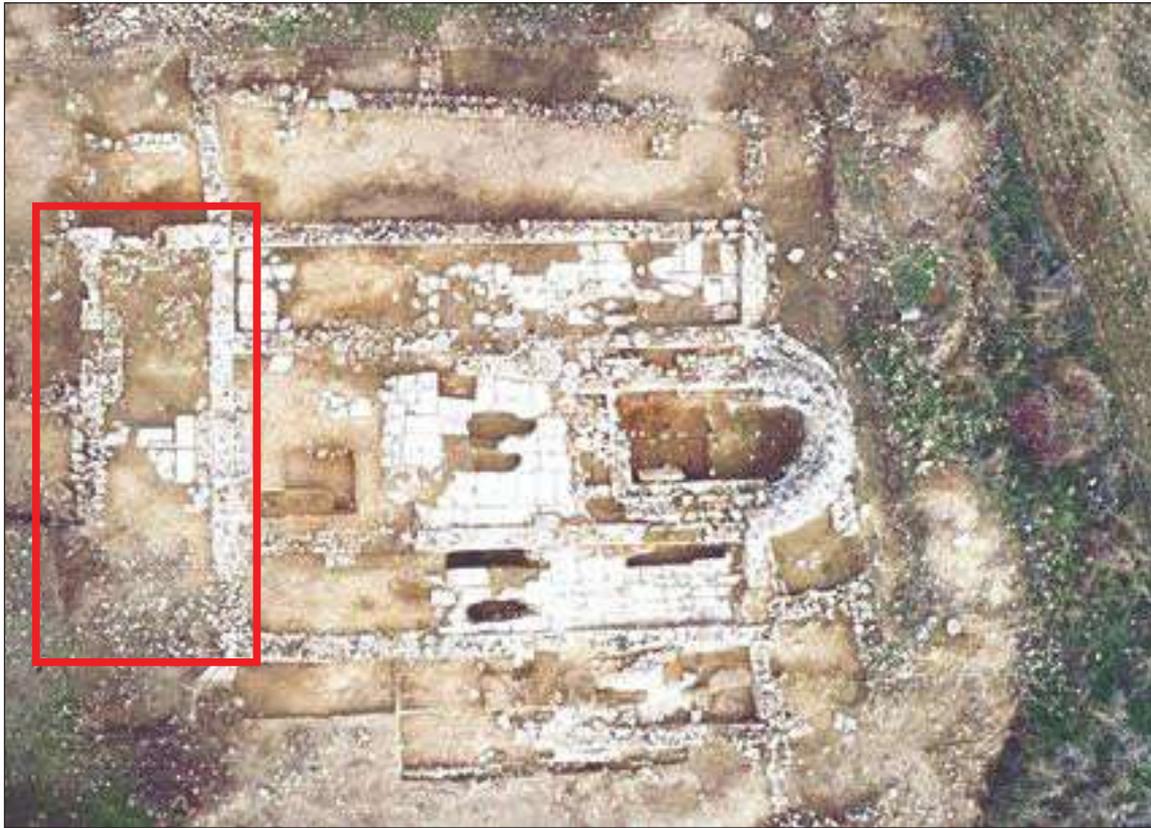

2

ТАБ. XIII

ТАБ. XIV

1

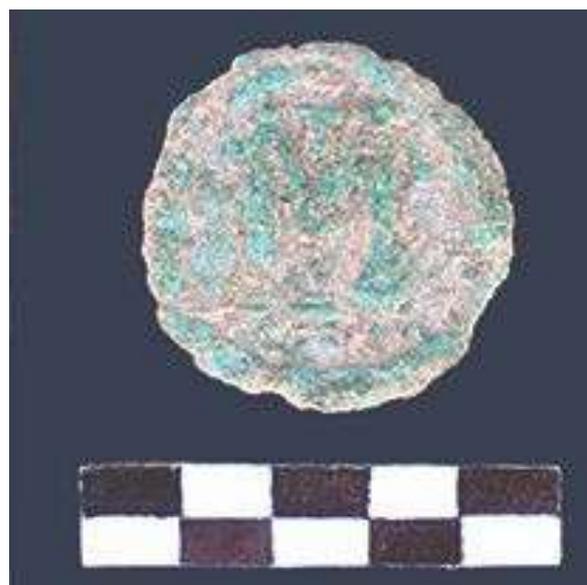

2

ТАБ. XV

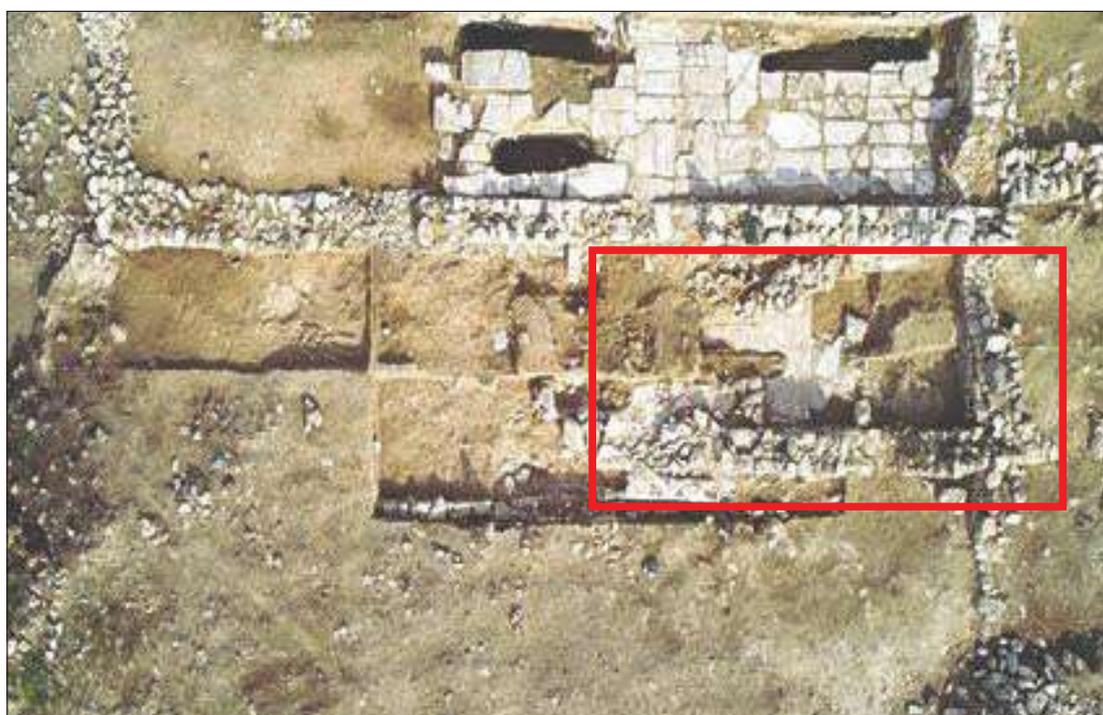

1

2

ТАБ. XVI

ТАБ. XVII

1

2

ТАБ. XVIII

ТАБ. XIX

1

2

TAB. XX

1

2

ТАБ. XXI

1

2

ТАБ. XXII

1

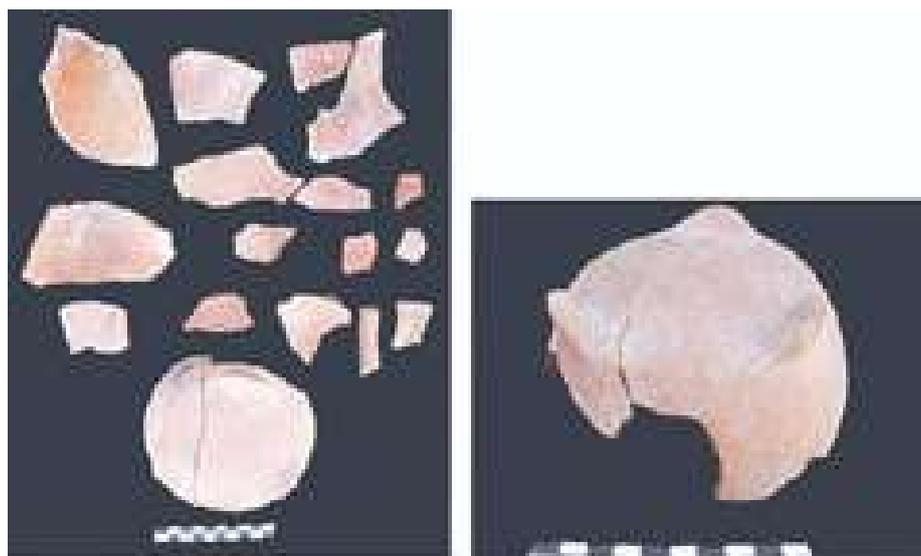

2

ТАБ. XXIII

1

2

TAB. XXIV

ТАБ. XXV

ТАБ. XXVI

1

2

ТАБ. XXVII

1

2

2021

11 DECEMBER

№4

არქეოლოგია

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

ვგროვის უნივერსიტეტის
აკადემიკოს ა. აფაქიძის სახელობის არქეოლოგიის
ინსტიტუტის სამეცნიერო კვლევითი ჟურნალი

არქეოლოგიური გამოკვლევები კვიპროსზე
ჩატარებულია რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო
ფონდის გრანტის (HE17_43) ფარგლებში
სოფტადესის (კ. კვიპროსი) ბორცვის ნაეკლესიარის 2019
წლის გათხრების ანგარიში
(თბილისი-ლარნაკა)

ვახტანგ ლიჩელი,

პროფესორი; ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის უნივერსიტეტის
ჰუმანიტარული ფაკულტეტის არქეოლოგიის ინსტიტუტის ხელმძღვანელი;
უნივერსიტეტის არქეოლოგიის მიმართულების ხელმძღვანელი

გიორგი გაგოშიძე,

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი; თამაზ ბერაძის სახ. ქართველოლოგიის
ინსტიტუტისმატერიალური კულტურის კვლევის დეპარტამენტის ხელმძღვანელი

მერაბ კასრაძე,

არქეოლოგი

ზურა გიორგაძე

არქეოლოგი; საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის
დაცვის ეროვნული სააგენტო

მადლობა

საქართველოს არქეოლოგიური მისია კვიპროსზე გამოხატავს მადლიერებას იმ ინსტიტუციების მიმართ, რომელთა გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა ასეთი მნიშვნელოვანი სამუშაოების დაწყება და წარმართვა:

1. საქართველოს შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდი.
2. ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
3. საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტო.

4. საქართველოს საელჩო კვიპროსის რესპუბლიკაში.
5. კვიპროსის სიძველეთა დეპარტამენტი.
6. ლარნაკას არქეოლოგიური მუზეუმი.

კუნძულ კვიპროსზე, სოფტადესში 2019 წლის ოქტომბერ-ნოემბერში გაგრძელდა არქეოლოგიური გამოკვლევები, რომელიც დაფინანსებული იყო საქართველოს შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის გრანტით (N HE17_43). ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების შედეგად გაიწმინდა სამნავიანი ბაზილიკის ჩრდილოეთი და სამხრეთი ნაგებობის მინაშენები. ასევე, ცენტრალური ნავის ტერიტორიაზე სტრატეგრაფიის დადგენის მიზნით გაიჭრა საცდელი თხრილი, ამავდროულად, სამუშაოები მიმდინარეობდა ნართექსის დასავლეთით [ტაბ. I-II].

ნართექსის ჩრდილოეთით გამოვლენილი N1 მინაშენი

სოფტადესში, წმინდა გიორგის ნაეკლესიარზე სამუშაოები განახლდა 2018 წელს გამოვლენილი ნართექსის ჩრდილოეთით, C7-D7 კვადრატებში, სადაც მოიხსნა 55-60 სმ-ის სიმაღლის ერთგვაროვანი ნაცრისფერი ფხვიერი მიწის ფენა. გაწმენდის შედეგად გამოვლინდა N1 მინაშენი, რომელიც წარმოადგენს მართკუთხედის ფორმის კონსტრუქციას და ნაგებია რიყის ქვებით. მინაშენის სიგანე ჩრდილო-სამხრეთ ღერძზე არის 2,15 მეტრი, ხოლო სიგრძე დასავლეთ-აღმოსავლეთ ღერძზე 3,90 მეტრი.

მინაშენის სამხრეთ კედელში, რომელიც ამავდროულად ნართექსის ჩრდილოეთ კედელს წარმოადგენს ფიქსირდება, სავარაუდოდ, კარის ღიობი, რომლის სიგრძეა 1,55 მეტრი, ღიობის სიგანე 56 სმ, შემორჩენილი სიმაღლე 25 სმ, ხოლო საკუთრივ მინაშენის კედლის სიგანე 69 სმ. N1 მინაშენის აღმოსავლეთ კედლის შემორჩენილი სიმაღლეა 55 სმ, ხოლო სიგრძე – 2,14 მეტრი, სიგანე 62 სმ. მინაშენის ჩრდილოეთი კედელი დაზიანებულია, ხოლო შემორჩენილი ნაწილის სიგრძეა 1,37 მეტრი, კედლის სიგანე 51 სმ, შემორჩენილი სიმაღლე 27 სმ [ტაბ. III].

რაც შეეხება N1 მინაშენის დასავლეთ კედელს, იგი ძლიერაა დაზიანებული და ვერ ხერხდება დაფიქსირება. თუმცა, შესაძლებელი გახდა დასავლეთ კედლის მოშადა და საძირკვლის გამოვლენა, რომელიც ნაგებია რიყის ქვებით და ასევე გამოყენებულია კრამიტიც. გამოვლენილი ნაწილის სიგრძეა 1,10 მეტრი, ხოლო სიგანე 53 სმ [ტაბ. IV].

მინაშენის ინტერიერის გაწმენდის შედეგად გამოვლინდა როგორც მოჭიქული, ისე სადა ზედაპირიანი კერამიკის ფრაგმენტები, ასევე, მინის ჭურჭლის ფრაგმენტები და ბრინჯაოს მონეტა, რომელიც მინაშენის აღმოსავლეთ კედელთან დაფიქსირდა და დაფარულია პატინით [ტაბ. V].

ჩრდილოეთ ნავის ჩრდილოეთით გამოვლენილი N2 მინაშენი

სამუშაოები მიმდინარეობდა ჩრდილოეთ ნავის ჩრდილოეთით და N1 მინაშენის აღმოსავლეთით, სადაც გამოვლინდა N2 მინაშენი [ტაბ. VI-1].

მთელს პერიმეტრზე გაწმენდით სამუშაოების შედეგად მოიხსნა 62 სმ-ის სიმაღლის ერთგვაროვანი მონაცრისფრო ფხვიერი მიწის ფენა. სამუშაოები მიმდინარეობდა როგორც მინაშენის ინტერიერში, ისე მინაშენის გარე პერიმეტრზე. N2 მინაშენის ჩრდილოეთ კედელი არ ებჯინება N1 მინაშენის აღმოსავლეთ კედელს; კედელი დაზიანებულია, მათ შორის დაშორება კი 50 სმ-ია. ჩრდილოეთ კედელში, F6 კვადრატში ფიქსირდება, სავარაუდოდ, კარის ღიობი, რომლის სიგანეა 70 სმ. შესასვლელის დასავლეთ კედლის შემორჩენილი სიგრძეა 1,65 მ, ხოლო აღმოსავლეთ კედლის შემორჩენილი სიგრძე – 1,10 მ, ორივე კედელი დაზიანებულია [ტაბ. VI-2].

G5 კვადრატში, კარის ღიობის აღმოსავლეთით, 2,35 მ-ის დაშორებით დაფიქსირდა ჩრდილოეთ კედლის პერპენდიკულარული კედელი, რომელიც ჩრდილოეთით მიემართება. გამოვლენილი კედლის სიგრძეა 1,45 მ, ხოლო სიგანე 52 სმ და შემორჩენილია საძირკვლის დონეზე [ტაბ. VII-1].

N2 მინაშენის ჩრდილოეთ კედლის სიგრძეა 14,90 მეტრი, სიგანე 3,20 სმ. კედლის დაახლოებით დასავლეთ ნახევარი, 7,30 სმ ნაგებია ორ რიგად განლაგებული რიყის ქვებით და ნაკლებად არის

დაზიანებული, ვიდრე დანარჩენი 7,60 სმ-იანი მონაკვეთი, რომელიც ასევე რიყის ქვებითაა ნაგები, მაგრამ ძლიერ დაზიანებულია. მინაშენის აღმოსავლეთ კედლის სიგრძეა 3,10 სმ [ტაბ. VII-2].

მინაშენის ჩრდილოეთ კედლის შემორჩენილი მაქსიმალური სიმაღლე 46 სმ-ია, ხოლო დაზიანებულ ნაწილში 26 სმ. ჩრდილოეთ კედლის სიგანე მერყეობს 53-67 სმ-ს შორის.

მთელ ამ პერიმეტრზე სამუშაოების დროს გამოვლინდა როგორც შუა საუკუნეების, ასევე ადრეული პერიოდის კერამიკული მასალა. ამავდროულად, ნაყარ ფენაში გამოვლინდა თაბაშირის ორნამენტირებული კანკელის ფრაგმენტები. უნდა აღვნიშნოთ, რომ N2 მინაშენის ტერიტორიაზე, კერძოდ G7 კვადრატში გამოვლინდა, სავარაუდოდ, ავზის ფრაგმენტი, რომელიც მოყვითალო ფერის კირქვისგან უნდა იყოს დამზადებული [ტაბ. VIII].

ცენტრალური ნავი

ცენტრალური ნავის ჩრდილოეთ კედელი – I9 კვადრატი. ცენტრალური ნავის ჩრდილოეთ კედლის იატაკის დონის დასადგენად გაკეთდა საცდელი შურფი, რის გამოც საჭირო გახდა, სავარაუდოდ, III ეტაპის სვეტის საყრდენი ბალიშის (45X55 სმ) აღება. ქვის ბალიშის აღების შედეგად აღმოჩნდა, რომ იგი წარმოადგენდა წინარე პერიოდის არქიტექტურულ დეტალს და მეორადად იყო გამოყენებული. ქვას აქვს ორი კბილი, რომელიც ერთმანეთის მოპირდაპირედ არის განლაგებული (დამზადებულია ქვიშაქვისაგან) [ტაბ. IX].

ქვის ბალიშის ქვეშ დაფიქსირდა თეთრი დუღაბი, რომლის ქვეშაც მოქცეული იყო თაბაშირის კანკელის ფრაგმენტი. როგორც ჩანს, კანკელი მიმაგრებული იყო კედელზე, რადგან კანკელის ზურგის მხარეს შემორჩენილი იყო ნალესის თხელი კვალი (კანკელი პირქვე ეგდო). გამოვლენილი კანკელი სავარაუდოდ მიეკუთვნება პირველ ტაძარს. კანკელის ქვემოთ, გაწმენდის შედეგად დაფიქსირდა დუღაბი, ხოლო დუღაბის აღების შედეგად გამოვლინდა მარმარილოს ფილით მოგებული იატაკი. მარმარილოს ფილის გამოვლენილი ნაწილის სიგრძე ჩრდილო-სამხრეთ ღერძზე არის 75 სმ, ხოლო აღმოსავლეთ-დასავლეთ ღერძზე – 40 სმ [ტაბ. X-1].

რაც შეეხება თაბაშირის კანკელს, იგი ორნამენტირებულ ფილას წარმოადგენს – შემორჩენილია 10 ფრაგმენტი, სავარაუდოდ უნდა იყოს მთლიანი კანკელის ან ზედა, ან ქვედა ნაწილი. კანკელის ფილის მარცხენა კუთხე შემკულია ნახევარწრეების სამ-სამი რიგით, რომლებსაც შუაზე ყოფს ვერტიკალური რელიეფური ზოლი, ნახევარწრეების ზემოთ დატანილია ამოკვეთილი სამკუთხედის ფორმის ორნამენტი, რომლის ბოლოებიც მომრგვალებულია. კანკელის მარჯვენა კუთხეც ორნამენტირებულია და შემკულია ნახევარწრეების სამი რიგით, რომლის გვერდითაც ამოკვეთილია ნუმიხებრი ორნამენტი. ხოლო ცენტრალური ნაწილი შემკულია კოპით. სიგრძე – 72 სმ. შემორჩენილი სიგანე – 29 სმ, სისქე – 7 სმ [ტაბ. X-2].

ასევე ცენტრალური ნავის ჩრდილოეთ კედელთან, H10 კვადრატში გადაწყდა იატაკის დონის ქვემოთ ჩასვლა, რისთვისაც საჭირო გახდა მარმარილოს ფილის აღება. ფილის აღების შემდეგ მოიხსნა 5 სმ-ის სიმძლავრის მოყავისფრო ფერის ფხვიერი მიწის ფენა, რომლის ქვემოთაც დაფიქსირდა კრამიტისა და რიყის ქვის რამდენიმე ფრაგმენტი, რომელიც მოყავისფრო ფერის მოტკეპნილ მიწის ფენაზე იდო. აღნიშნული ფენა გარე მხრიდან ორი კრამიტით იყო შემოსაზღვრული. მოყავისფრო ფერის ფენის აღების შემდეგ, მარმარილოს იატაკის დონიდან 15 სმ-ის სიღრმეზე დაფიქსირდა მოლესილობა. შესაბამისად აქ დადასტურდა იატაკის ორი დონის არსებობა [ტაბ. XI].

ცენტრალურ ნავში სტრატეგრაფიის დადგენის მიზნით გაჭრილი საცდელი თხრილი

ცენტრალური ნავის ტერიტორიაზე დასავლეთის კედლიდან – მთავარი შემოსასვლელიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთით 80 სმ-ის დაშორებით, E11-F11 კვადრატებში გაკეთდა საცდელი შურფი, რომლის ზომების 2X2 მ, სიღრმე 80 სმ [ტაბ. XII-1].

საცდელ თხრილში დაფიქსირდა ორი ფენა:

N1 ფენა წარმოადგენს ყვითელ თიხნარ ფენას. ფენის სიმძლავრე-30 სმ. აღნიშნულ ფენაში

გამოვლინდა როგორც შუა საუკუნეების, ასევე არქაული ხანის კერამიკული მასალა [ტაბ. XII-2].

N2 ფენა წარმოადგენს ჩალისფერ ფენას. ფენის სიმძლავრე- 50 სმ. აღნიშნულ ფენაში კერამიკული მასალა არ გამოვლენილა.

თხრილის ჩრდილოეთ მხარეს მიწის ზედაპირიდან 8 სმ-ის სიღრმეში დაფიქსირდა 4 ჰორიზონტალურად განლაგებული მარმარილოს ფილის ფრაგმენტები (გამოვლენილია ნაწილობრივ).

ამავე თხრილის უკიდურეს სამხრეთ ნაწილში, E11 კვადრატში, ცენტრალურ ნავში დასავლეთის კედლიდან – მთავარი შემოსასვლელიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთით 80 სმ-ის დაშორებით და მიწის ზედაპირიდან 13 სმ-ის სიღრმეში გამოვლინდა სამარხი-19-№3.

ტაძრის ცენტრალური ნავის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში, E9 კვადრატში, სამარხი 19-№3-ის მოპირდაპირე მხარეს გაიჭრა საცდელი თხრილი სავარაუდო სამარხის გამოსავლენად. თხრილის საბოლოო ზომებია: სიგრძე – 2,40 მ, სიგანე – 1,30 მ, სიღრმე – 30 სმ. თხრილი უშუალოდ ემიჯნება ტაძრის ცენტრალური ნავის ჩრდილოეთ კედელს, ხოლო დასავლეთ კედლიდან 1 მ-ით არის დაშორებული. თხრილის ჩრდილო-დასავლეთ კუთხეში დაფიქსირდა მარმარილოს ფილა (ზომები – 54X47 სმ), ხოლო თხრილის ჩრდილოეთ ნაწილში, მთელ სიგრძეზე, რიყის ქვები, რომლებიც სავარაუდოდ კედლის ნანგრევებს უნდა წარმოადგენდეს. აღნიშნული ქვების სამხრეთით, თხრილის ცენტრალურ ნაწილში გამოვლინდა სამარხი 19-№4 [ტაბ. XIII].

ნართექსი

გაწმენდითი სამუშაოები მიმდინარეობდა ნართექსის ტერიტორიაზე, რომელიც 2018 წელს გამოვლინდა. გაწმენდის შედეგად დაფიქსირდა ნართექსის კედლებში მშენებლობის ფენაში გამოყენებული კერამიკული მასალა [ტაბ. XIV-1].

ნართექსს აქვს სამი – ჩრდილოეთის, ცენტრალური და სამხრეთი კარი. ნართექსის ჩრდილოეთ კარის სამხრეთი წირთხლის კედლის მასაში, რომელიც ნაშენია კირითა და რიყის ქვებით, ფიქსირდება მოჩალისფროდ გამომწვარი ყურის ფრაგმენტი, რომლის ზედაპირზე დატანილია ორი ამოღარული ფართო ზოლი. ასევე ჩრდილოეთ კარის გაგრძელებაზე ინტერიერში, კედლიდან 15 სმ-ის დაშორებით, იატაკის დონის ქვემოთ დაფიქსირდა მოჩალისფროდ გამომწვარი გვერდის ორნამენტირებული ფრაგმენტი, რომლის ზედაპირზეც დატანილია ამოღარული კონცენტრული ზოლები.

რაც შეეხება ნართექსის ჩრდილოეთ კარს, აქაც კედლის სამშენებლო ფენაში ფიქსირდება კერამიკის ფრაგმენტები, რომელიც ძირითადად გვერდის გოფირებული ფრაგმენტებით არის წარმოდგენილი. ამ მასალიდან ორი სავარაუდოდ უნდა წარმოადგენდეს ჯამის პირ-ყელ-კალთისა და გვერდის ფრაგმენტს. წარმოდგენილი მასალიდან მხოლოდ ერთი გვერდის ფრაგმენტი არის ორნამენტირებული და ამოღარული კონცენტრული ზოლები. ფრაგმენტები ძირითადად მოწითალოდ არის გამომწვარი, მხოლოდ ერთი ყელის ფრაგმენტი არის გამომწვარი მოჩალისფროდ [ტაბ. XIV-2].

სამუშაოები მიმდინარეობდა ნართექსის დასავლეთით, სადაც ცენტრალური შესასვლელის გარე მხარეს გამოვლინდა სავარაუდოდ კედლის ნაშთი, რომელიც დასავლეთის მიმართულებით გრძელდება, თუმცა, ძლიერ დაზიანებულია. კედლის შემორჩენილი სიგრძეა 1,65 მ, ხოლო სიგანე 76 სმ. მთელს პერიმეტრზე გამოვლინდა კერამიკული მასალა [ტაბ. XV-1].

ნართექსის დასავლეთ კედელთან, D15 კვადრატში გამოვლინდა იუსტინიანე I-ის ბრინჯაოს მონეტა [ტაბ. XV-2].

სამხრეთ ნავის სამხრეთით მიმდინარე სამუშაოები

სამხრეთი ნავის სამხრეთით მოიხსნა დაახლოებით 90-სმ სიმძლავრის მიწის ფენა. რომლის შემდეგაც გამოვლინდა რიყის ქვისგან ნაგები კედლების სამხრეთი მინაშენი. აღნიშნული მინაშენის აღმოსავლეთი კედლის სიგრძე ჩრდილო-სამხრეთ ღერძზე 4,5 მ-ია, სისქე- 65 სმ, ხოლო სიმაღლე

70 სმ. გამოვლენილი იქნა ასევე სამხრეთი კედელი, რომელიც სამხრეთი ნავის სამხრეთი კედლის პარალელურია. კედლებს შორის მანძილი 2,45 მ-ია, სამხრეთი კედლის სიგრძე აღმოსავლეთ-დასავლეთ ღერძზე 5,80 მ-ია, სისქე – 60 სმ, სიმაღლე – 60 სმ [ტაბ. XVI].

სამხრეთი კედლის შიდა მხარეს J15 კვადრატში ჩრდილოეთით 25 სმ-ის მოშორებით იატაკის დონეზე აღმოჩნდა დოლაბის ქვა [ტაბ. XVII-1], რომელიც თითქმის კვადრატული ფორმისაა (40X40 სმ). ქვა ცენტრალურ ნაწილში გახვრეტილია კვადრატულად (10-10 სმ), რომელიც ამოვსებულია მიწით და ზემოდან დაფარულია კერამიკის ფრაგმენტებით [ტაბ. XVII-2], ქვას ზემოდან გადასხმული აქვს თეთრი ხსნარი. ამავე ტიპის ხსნარით მოპირკეთებულია იატაკი.

J14 კვადრატში, სამხრეთი ნავის სამხრეთი კედლიდან 15-60 სმ მოშორებით გამოვლინდა ნახევრადწრიული ფორმის ქვის წყობა, რომლის სიგრძე აღმოსავლეთ-დასავლეთ ღერძზე 2-მ-ია [ტაბ. XVIII]. აღნიშნული ქვის წყობის ჩრდილოეთით გამოვლინდა დიდი რაოდენობით კრამიტის ფრაგმენტები, ხოლო დასავლეთ კიდედთან დაახლოებით 30 სმ-ში დაფიქსირდა სამარხი N1-19.

I15 კვადრატის ცენტრალურ ნაწილში პრეპარაციის დროს დაფიქსირდა ამფორის პირ-ყელ-ყურისა და მუცლის ფრაგმენტი, ხოლო დანარჩენი ფრაგმენტები მთელ პერიმეტრზე იქნა დაფიქსირებული. ასევე ამფორის გარშემო შეინიშნებოდა დიდი რაოდენობით კრამიტი. ამფორა ჩალისფრად გამომწვარი და ხაოიანია. პირი მრგვალი, ყური დაძვრწილი პირს ქვემოთ და მუცელზე, ყური ბრტყელგანიკვეთიანი, ყურს მთელს სიგრძეზე დაუყვება ვერტიკალური ქედი, ამფორას მთლიანი ყელის არეზე გარშემოუყვება ამოღარული კონცენტრული ზოლები, რომლებიც ასევე დატანილია ქვის მუცლის ფრაგმენტზე [ტაბ. XIX-1]. ამავე კვადრატში გამოვლინდა სავარაუდოდ ბრინჯაოს მონეტა (?) [ტაბ. XIX-2].

I15 კვადრატში გამოვლინდა იატაკი, რომელიც სავარაუდოდ არის საფეხური და უნდა წარმოადგენდეს სამხრეთ ნავში შესასვლელს სამხრეთის მხრიდან [ტაბ. XX-1]. ამავე კვადრატში საფეხურთან გამოვლინდა ვენეციური მინისაგან დამზადებული თასის ფრაგმენტები. პირის ფრაგმენტი ორ ფრიზად არის დაყოფილი, ზედა ფრიზი შემკულია ოქროსფერი და წითელი მინის წრეებით, ქვედა ფრიზზე შესრულებულია ქვევით მიმართული ვერტიკალური ზოლები [ტაბ. XX-2].

შესასვლელის ზომა აღმოსავლეთ-დასავლეთ ღერძზე 2 მ-ია. შემორჩენილი იატაკის ზომებია აღმოსავლეთ-დასავლეთ ღერძზე 4,70 მ, ჩრდილო-სამხრეთ ღერძზე 1,17 მ. იატაკის ნაწილზე ზემოდან გადადის ზემოთ აღნიშნული სამხრეთი მინაშენის სამხრეთი კედელი, რომელიც სავარაუდოდ უფრო გვიან პერიოდს მიეკუთვნება.

G15 კვადრატის სამხრეთ ნაწილში გამოვლინდა რიყის ქვის კედლის ფრაგმენტი, რომელიც მიმართულია აღმოსავლეთ-დასავლეთ ღერძზე [ტაბ. XXI-1]. კედელი აგრეთვე გრძელდება H15 კვადრატში, თუმცა, ამ ნაწილში კედელი დაზიანებულია. კედლის სიგრძე – 4 მ, სისქე (სავარაუდოდ) – 30 სმ, ამჟამად შემორჩენილი სიმაღლე – 20 სმ. კედელი აღმოსავლეთ მხარეს ერთვის იატაკის საფეხურს, რომელიც სამხრეთ ნავში შესასვლელს უნდა წარმოადგენდეს. სავარაუდოდ კედელი გრძელდება აღმოსავლეთით, თუმცა, ეს ნაწილი შესასწავლია. კედლის ზუსტი მიმართულება ჯერჯერობით უცნობია, ვინაიდან არ ერთვის არცერთ კედელს [ტაბ. XXI-2; XXII].

სამარხები

სამარხი 19-№1

სამარხი მდებარეობს J14-J15, I14-I15 კვადრატებში და ძლიერაა დაზიანებული. სამარხი ჩაჭრილია იატაკში. მიცვალებული დაკრძალულია თავით დასავლეთით [ტაბ. XXIII-1]. მიცვალებულის ქვედა კიდურებთან გამოვლენილი იქნა ტრიპოდი. სამარხის სიგრძეა – 1,40 სმ, სიგანე – 60 სმ [ტაბ. XXIII-2].

სამარხი 19-№2

F14 კვადრატში დაფიქსირდა სამარხი N2-19. სამარხი სამხრეთი ნავის სამხრეთი კედლიდან ჩრდილო-სამხრეთ ღერძზე 1 მეტრის მოშორებით მდებარეობს. სამარხი ინვენტარის გარეშეა.

მიცვალებული დაკრძალულია თავით დასავლეთისკენ. მიცვალებულს ზედა კიდურები მკერდზე აქვს დაწყობილი. სამარხის სიგრძე 1,30 მ, სიგანე- 40 სმ [ტაბ. XXIV].

სამარხი 19-№3

E11 კვადრატში გამოვლენილი სამარხი დამხრობილია დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ. სამარხის ზომები: სიგრძე – 1,45 სმ, ხოლო სიგანე – 0,35-0,40 სმ. სამარხი მიცვალებულის თავთან შემოსაზღვრულია. თავთან დევს რიყის ქვა, რომელზედაც სავარაუდოდ მიცვალებულის თავით იყო დასვენებული, მაგრამ შემდგომში თავი გადავარდნილია მარცხენა მხარეს. თავის ქალის მარჯვენა მხარეს ვერტიკალურად უდევს მარმარილოს ანატაკეცი, ხოლო მარცხენა მხარეს თაბაშირის ფრაგმენტი.

მიცვალებულის ზედა კიდურები გადაჯვარედინებულია და გულზეა დაკრეფილი. მარჯვენა ზედა კიდურის მხარის ძვლის ქვევით, ნეკნების არეში ჩატანებული ჰქონდა ორი სანაწილე ჯვარი (ენკოლპიონი) [ტაბ. XXV]:

N1-ჯვარი ენკოლპიონი – მომრგვალებულ მკლავებიანი, შემორჩენილია ზედა ნაწილი, ზედა, ერთმანეთის ვერტიკალურად, ბოლოებში შემორჩენილია ორ-ორი ანჯამა. ჯვარზე დატანილი გამოსახულებები შესრულებულია დაბალი რელიეფით. ჯვრის მკლავების ბოლოებში მედალიონებია, ცენტრში კი ჯვარცმული მაცხოვარი. ვერტიკალურ ბოლოებში არსებულ მედალიონებში მთავარანგელოზები არიან გამოსახულნი, ხოლო ჰორიზონტალურ მედალიონებში წმინდა მამების ბიუსტებია წარმოდგენილი [ტაბ. XXVI-1].

N2-ჯვარი ენკოლიონი – სწორკუთხა, ბოლოებთან ოდნავ გაგანიერებული, შემორჩენილია ზედა ნაწილი, მკლავის ზედა ნაწილში შემორჩენილია ბერძნული წარწერა „Παναγία“, ვერტიკალურ ბოლოებში შემორჩენილია 3 ანჯამა, ერთი მოტეხილია. სარქველზე დატანილი გამოსახულებები შესრულებულია გრაფიკულად. ცენტრში გამოსახულია ღვთისმშობელი, რომელსაც მკერდის არეში ამოკაწრული აქვს მაცხოვრის გამოსახულება, ხოლო ჰორიზონტალურ ბოლოებში დატანილია ორი წმინდანის გამოსახულება [ტაბ. XXVI-2].

სამარხი 19-№4

E9 კვადრატში გაჭრილი თხრილის ცენტრალურ ნაწილში გამოვლინდა სამარხი 19-№4, რომელიც ზემოდან დაფარული იყო მარმარილოს არათანაბარი ზომის ფილებით [ტაბ. XXVII-1]. სამარხი დამხრობილია დასავლეთ-აღმოსავლეთის ღერძზე. სამარხში ორი ინდივიდია დაკრძალული. პირველი მათგანი წარმოადგენს ზრდასრულ ადამიანს, ხოლო მეორე მცირეწლოვან ბავშვს. ჩონჩხები ძალზე ფრაგმენტულადაა შემორჩენილი. ორივე მიცვალებული დაკრძალულია გულადმა, გაშობილ მდგომარეობაში, თავით დასავლეთისკენ. მცირეწლოვანი ბავშვი ზრდასრული ინდივიდის ჩრდილოეთით მუცლის არეში მიჯრითაა დაკრძალული. ზრდასრული ინდივიდის თავის ქალის არეში დაფიქსირდა ვერცხლის მცირე ზომის რგოლი. ხოლო მუცლის არეში, სამარხის სამხრეთ ნაწილში მოჭიქული თასი [ტაბ. XXVII-2]. სამარხის ზომებია: სიგრძე – 160 სმ, სიგანე – 70 სმ.

ტაბულების აღწერა:

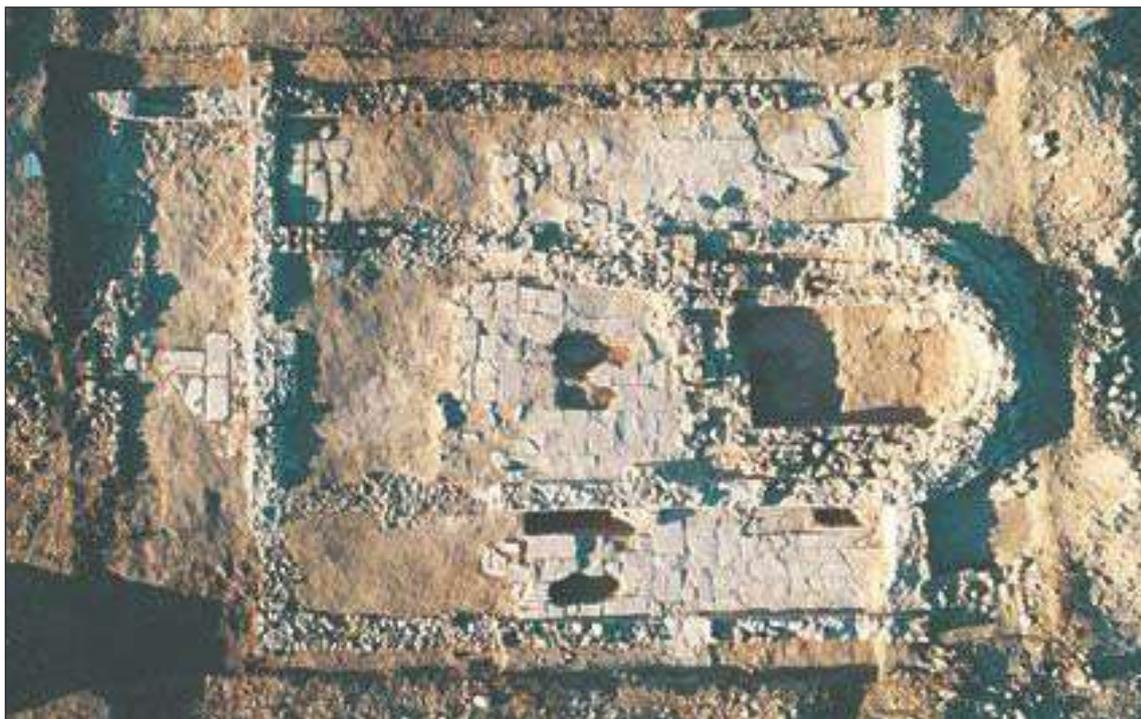
- ტაბ. I ძეგლის მდებარეობა.
- ტაბ. II 1 – ძეგლის აეროფოტო გათხრების დაწყებამდე; 2 – 2019 წელს მიმდინარე სამუშაოების ძირითადი ლოკაციები.
- ტაბ. III ნართექსის ჩრდილოეთით გამოვლენილი N1 მინაშენი.
- ტაბ. IV N1 მინაშენის დასავლეთ კედელი.
- ტაბ. V 1–N1 მინაშენის ტერიტორიაზე მოპოვებული კერამიკული მასალა; 2 – ბრინჯაოს მონეტა.
- ტაბ. VI 1–ჩრდილოეთ ნავის ჩრდილოეთით გამოვლენილი N2 მინაშენი; 2–ჩრდილოეთ მინაშენის ჩრდილოეთ კედელში გამოვლენილი კარის დიობი.
- ტაბ. VII 1- N2 მინაშენის ჩრდილოეთ კედლის პერპენდიკულარული კედელი; 2 – N2 მინაშენის ჩრდილოეთ კედელი.
- ტაბ. VIII 1 – N2 მინაშენის ტერიტორიაზე გამოვლენილი კერამიკული მასალა; 2 – ნაყარ ფენაში გამოვლენილი თაბაშირის ორნამენტირებული კანკელის ფრაგმენტი; 3 – G7 კვადრატში გამოვლენილი ავზის ფრაგმენტი.
- ტაბ. IX I9 კვადრატი- სავარაუდოდ, III ეტაპის სვეტის საყრდენი ქვის ბალიში.
- ტაბ. X 1 – ქვის ბალიშის ქვეშ გამოვლენილი თაბაშირის კანკელის ფილა; 2 – ორნამენტირებული თაბაშირის კანკელის ფილის ფრაგმენტი.
- ტაბ. XI H10 კვადრატში გამოვლენილი იატაკის ორი დონე.
- ტაბ. XII 1 – საცდელი თხრილის ზედხედი; 2 – საცდელ თხრილში გამოვლენილი კერამიკული მასალა.
- ტაბ. XIII E9 კვადრატში გამოვლენილი სამარხის ზედხედი.
- ტაბ. XIV 1 – ნართექსის ზედხედი; 2 – ნართექსის დასავლეთ კედლის წყობაში გამოვლენილი კერამიკული მასალა.
- ტაბ. XV 1–ნართექსის დასავლეთით გამოვლენილი კერამიკული მასალა; 2–ნართექსის დასავლეთ კედელთან, D15 კვადრატში გამოვლენილი იუსტინიანე I-ის მონეტა.
- ტაბ. XVI სამხრეთ ნავის სამხრეთის გამოვლენილი მინაშენი.
- ტაბ. XVII 1 – J15 კვადრატში გამოვლენილი დოლაბის ქვა; 2 – დოლაბის ქვის ცენტრალურ ნაწილში მოპოვებული კერამიკული მასალა.
- ტაბ. XVIII 1 – J14-J15 კვადრატებში მოპოვებული კერამიკული მასალა.

- ტაბ. XIX** 1 – I15 კვადრატში გამოვლენილი ამფორის ფრაგმენტი; 2 – I15 კვადრატში გამოვლენილი მონეტა (?).
- ტაბ. XX** 1- I15 კვადრატში გამოვლენილი საფეხური; 2 – I15 კვადრატში, საფეხურთან გამოვლენილი ვენეციური მინის ფრაგმენტები.
- ტაბ. XXI** 1 – G15 კვადრატის სამხრეთ ნაწილში გამოვლენილი რიყის ქვის კედლის ფრაგმენტი; 2- K15 კვადრატში გამოვლენილი მასალა.
- ტაბ. XXII** 1 – K14 კვადრატში მოპოვებული მოჭიქული თასი; 2 – H15 კვადრატში მოპოვებული მოჭიქული თასი.
- ტაბ. XXIII** 1- J14-J15, I14-I15 კვადრატებში გამოვლენილი სამარხი 19-№1; 2 – სამარხში გამოვლენილი ტრიპოდი.
- ტაბ. XXIV** F14 კვადრატში გამოვლენილი სამარხი 19-№2.
- ტაბ. XXV** E11 კვადრატში, საცდელი თხრილი უკიდურეს სამხრეთ ნაწილში გამოვლენილი სამარხი 19-№3.
- ტაბ. XXVI** 1 – 19-№3 სამარხში მოპოვებული მომრგვალებულ მკლავებიანი ჯვარი-ენკოლპიონი; 2 – 19-№3 სამარხში მოპოვებული სწორკუთხა, ბოლოებთან ოდნავ გაგანიერებული ჯვარი – ენკოლპიონი.
- ტაბ. XXVII** 1 – E9 კვადრატში გაჭრილი თხრილის ცენტრალურ ნაწილში, გამოვლენილი სამარხი 19-№4; 2 – სამარხში მოპოვებული მოჭიქული თასი და ვერცხლის საყურე რგოლი.

088.1

ფაბ. II

1

2

Փծծ. III

ფაბ. IV

ՓՃԾ. V

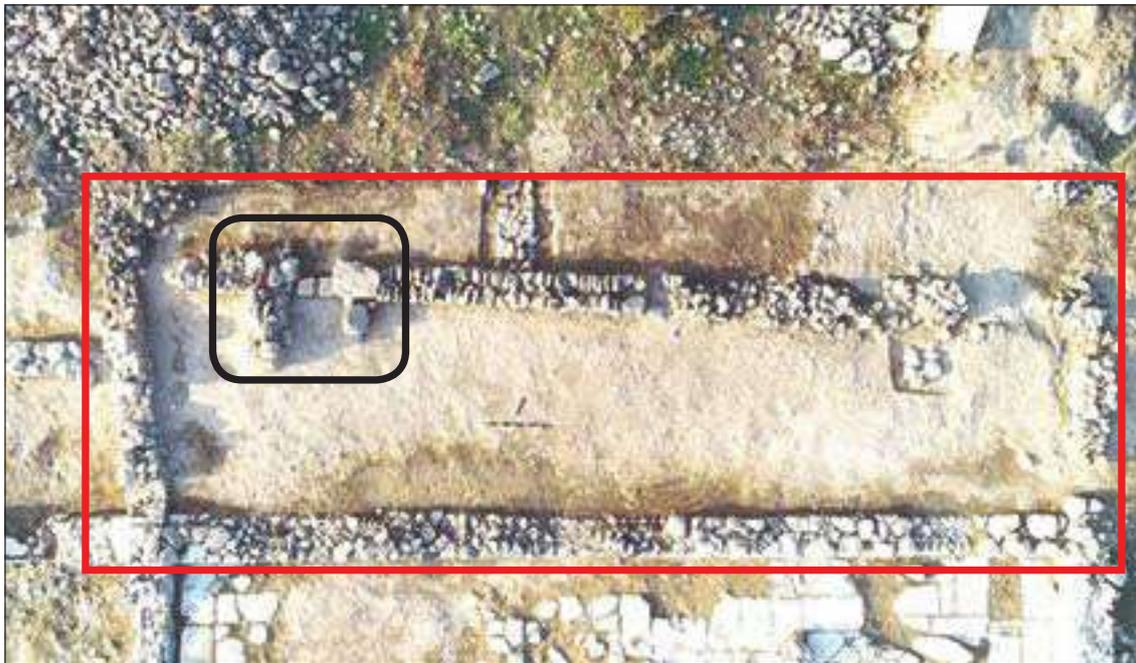

1

2

თბ. VI

1

2

1

2

თბ. VIII

1

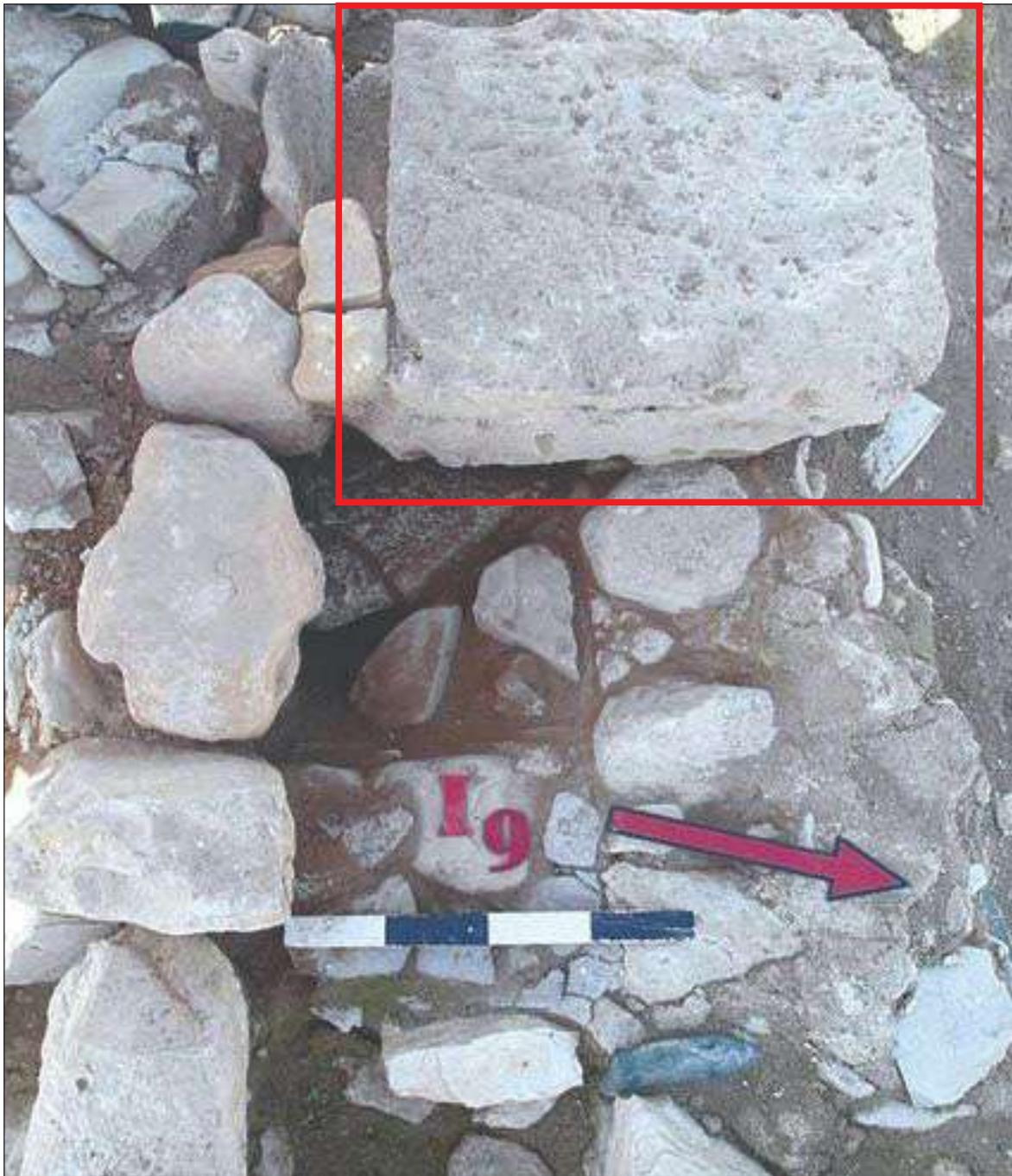

2

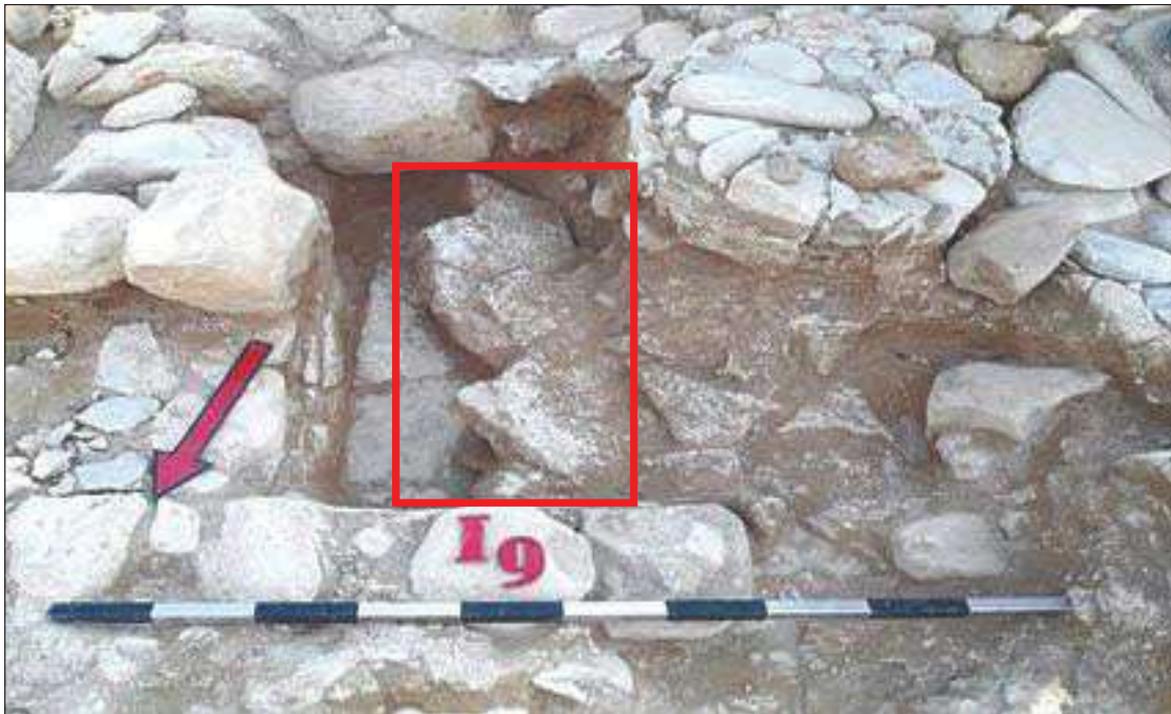

3

ՓՃԾ. IX

ფიგ. X

1

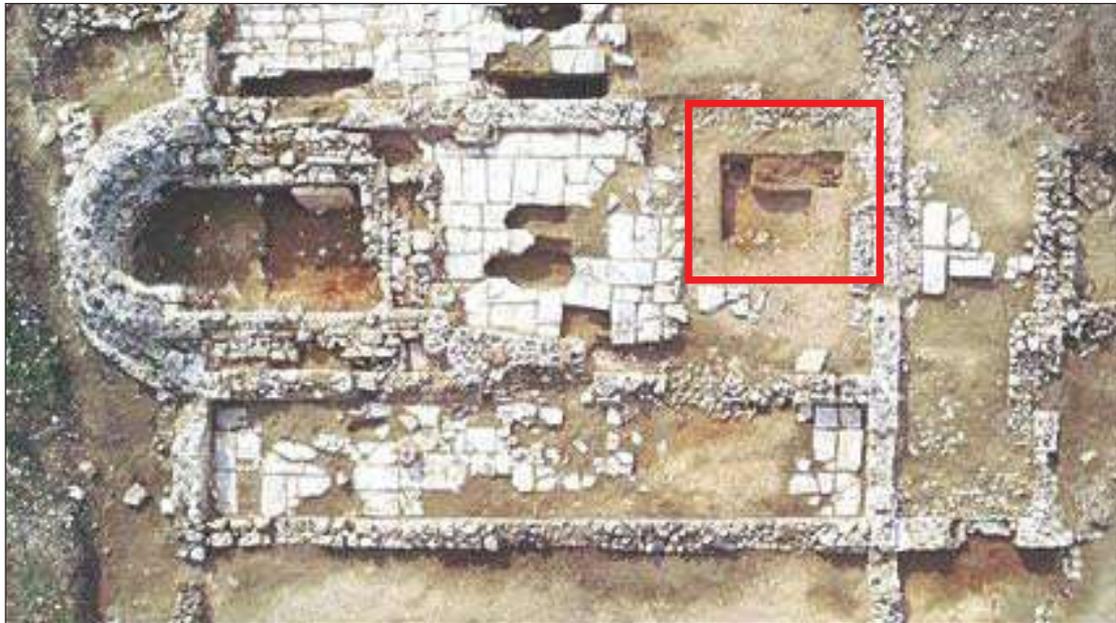

2

ՓՆԾ. XI

ფაბ. XII

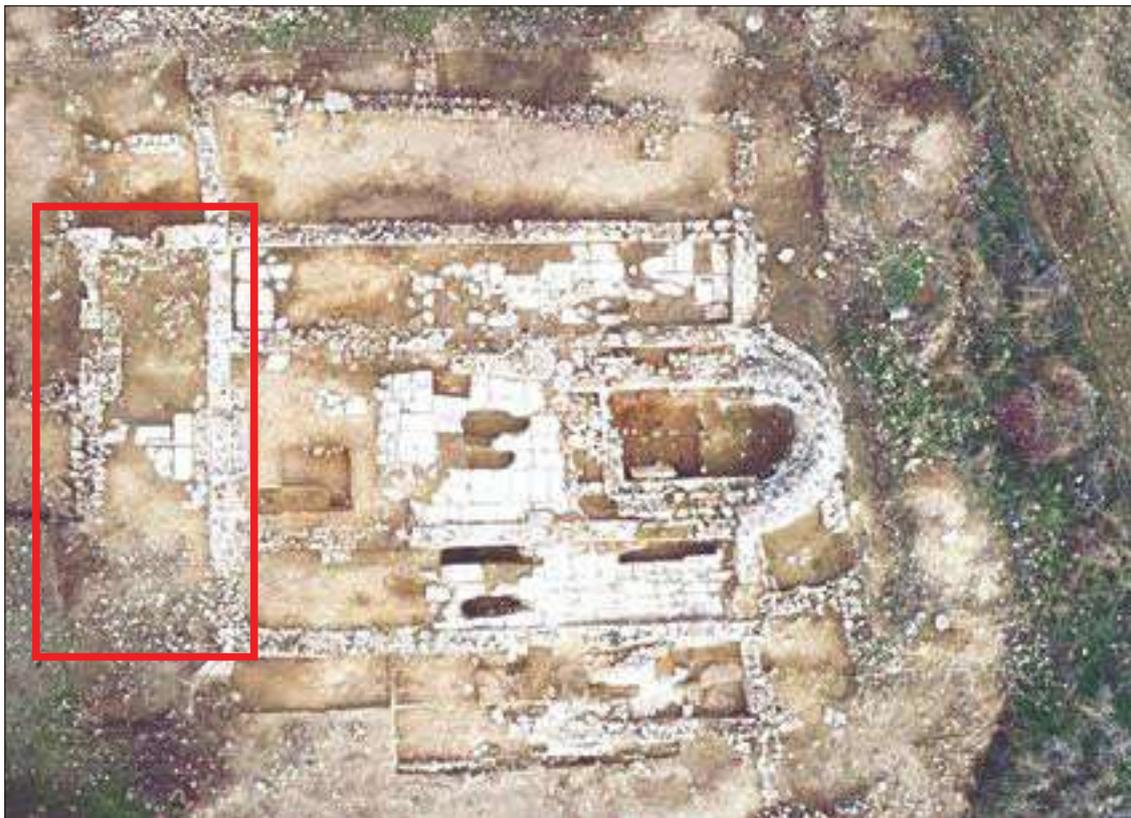
1

2

თბ. XIV

1

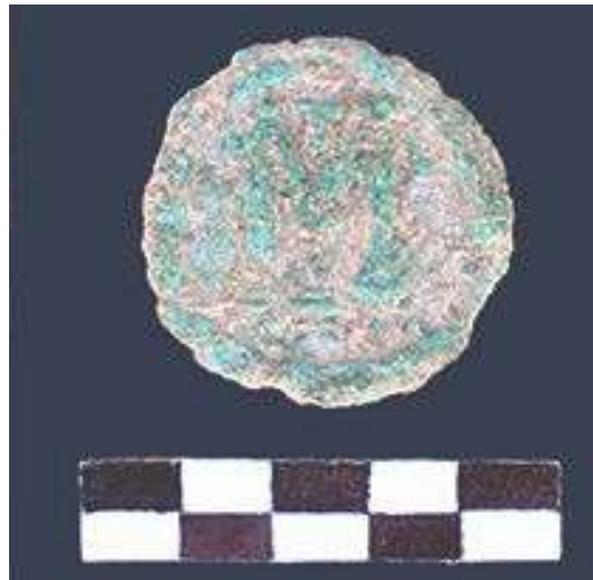

2

Փծծ. XV

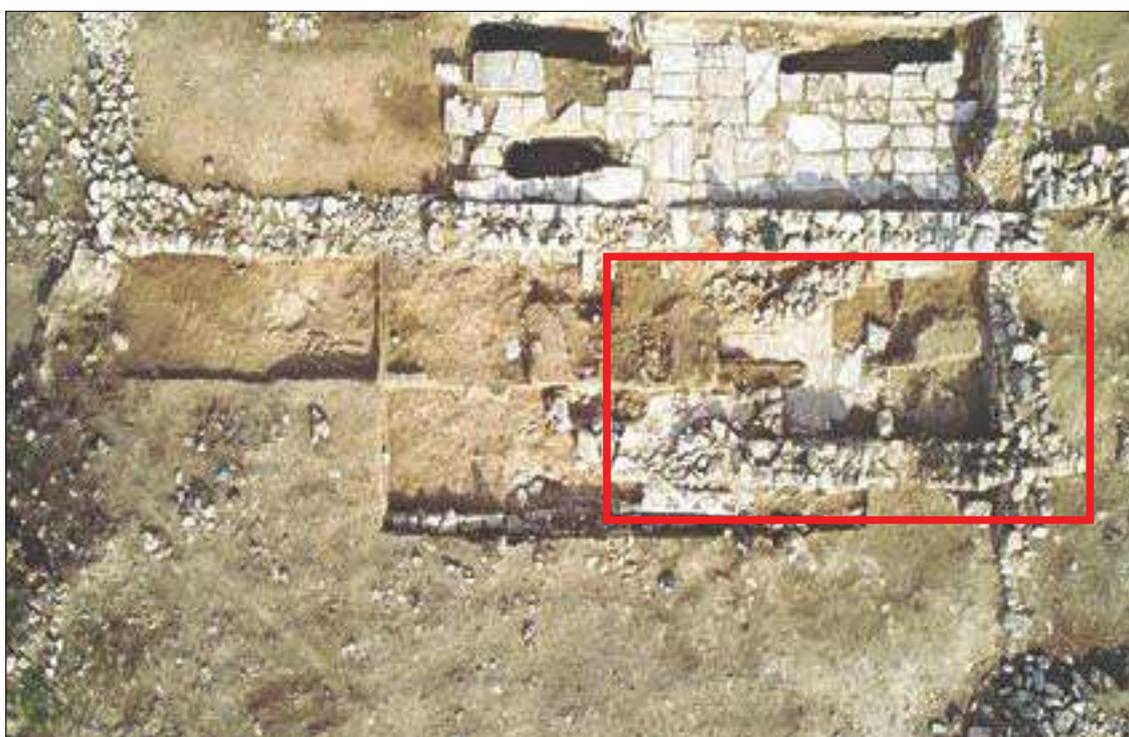

1

2

თბბ. XVI

Փծծ. XVII

1

2

თბ. XVIII

ՓՃԾ. XIX

1

2

ფიგ. XX

1

2

Փծծ. XXI

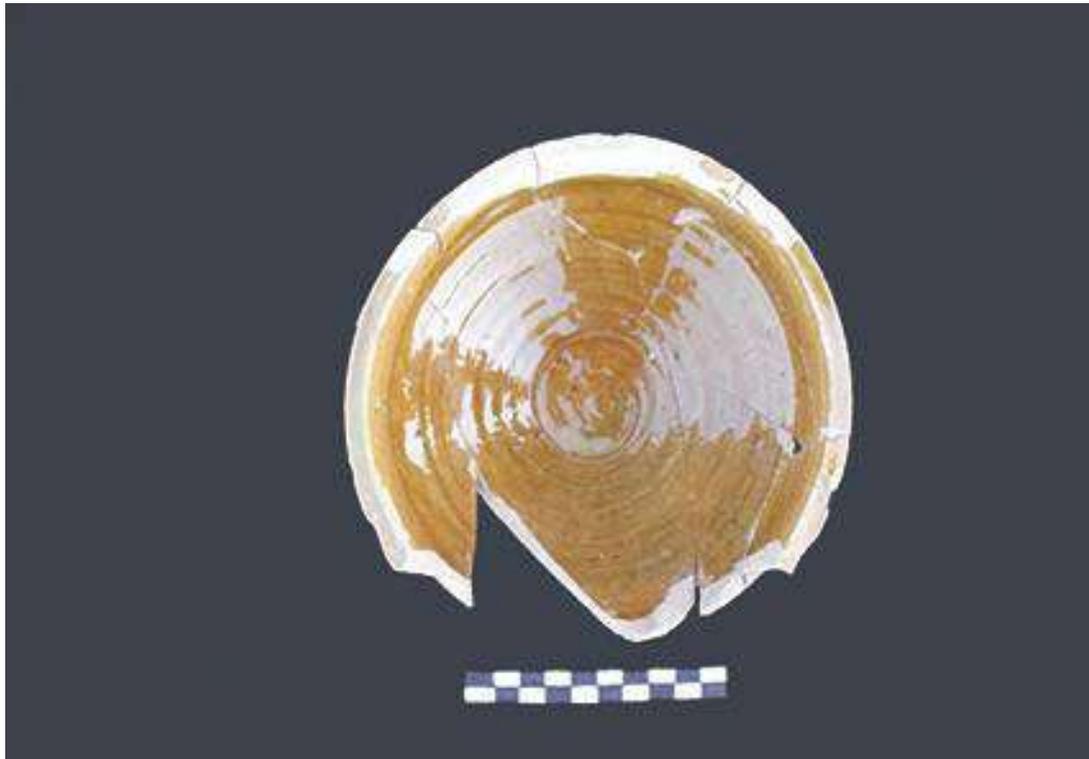

1

2

თაბ. XXII

1

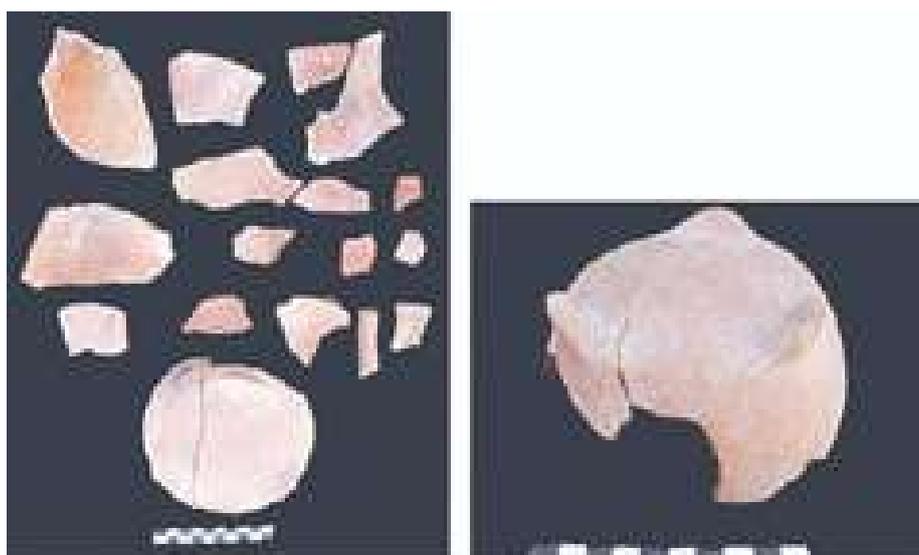

2

Փծծ. XXIII

1

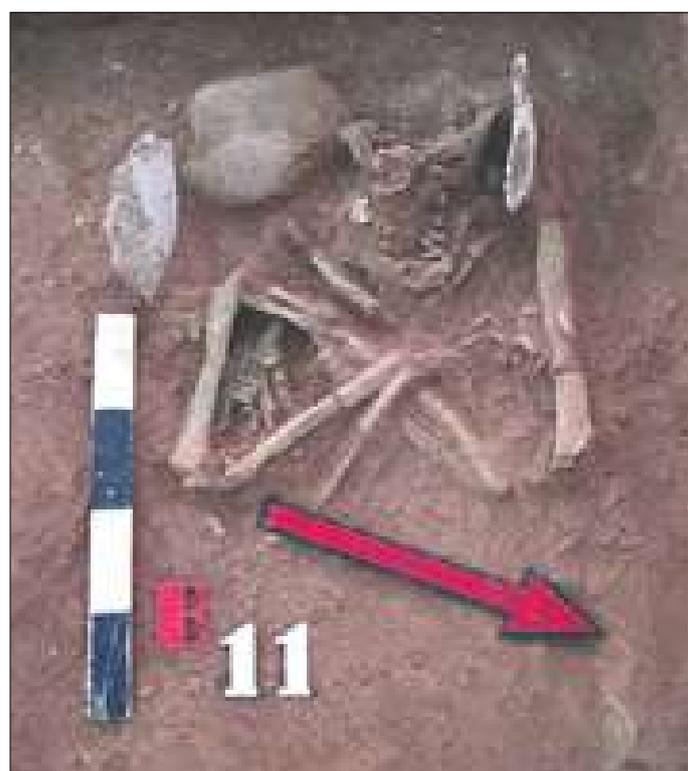

2

ფაბ. XXIV

ՓՆԾ. XXV

თაბ. XXVI

1

2

ՓՆԾ. XXVII

1

2

2021

11 DECEMBER

№4

ARCHEOLOGIA

Scientific Research Journal of the A. Apakidze Institute
of Archaeology of the European University

REPORT ON THE ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION OF THE OKHERAKHEVI SETTLEMENT AND CEMETERY FOR 2019

Alexander Noneshvili,

Professor; Director of the European University's
Acad. Andria Apakidze Institute of Archaeology

Shota Iremashvili,

Archaeologist

Temur Bibiluri,

Archaeologist; Chief Curator of Museum Collections at the
Apolon Kutateladze Tbilisi State Academy of Arts

Ivane Bibiluri,

Archaeologist

Kakha Pachoshvili,

Architect

PREFACE

For many years, the archaeological study of historical "Greater Mtskheta and its country" was led by the Academician Andria Apakidze. The archaeological Institute, named after him, established in 2018, has made the study of this region his primary task. Moreover, most of the institute's staff have been studying the archaeological sites of "Greater Mtskheta and its country" for more than four decades.

The achievement of this goal would not have been possible without the full support of the Rector of the European University, Mr. Lasha Kandelakishvili, at every stages of the project's preparation and implementation.

Research objectives:

The expedition outlined several areas of research¹, the foremost of which were:

1. The comprehensive archaeological investigation of the settlement and cemetery discovered in the 1980s-1990s of the last century at the locality of Okherakhevi (Nichbisi community, Mtskheta municipality), which had previously been only partially studied through surface surveys and small-scale excavations;
2. The compilation of an archaeological and ethnological map. The territory of the Nichbisi and Dzegvi communities occupy an important place on the archaeological and ethnological map of the Mtskheta municipality. Here, at the intersection of major routes, a number of remarkable archaeological sites have been discovered, some of which have been fully or partially studied (Satovle-Nabagrebi, Samadlo, Bargikaria, Okherakhevi, etc.), while the majority remain only identified.

In written source relating to the study area, the toponym or hydronym “Okhera” is mentioned only once, namely in Ioane Bagrationi’s “Description of Kartl-Kakheti”. In the list of villages assigned to Tbilisi, we read: “... Armazi, Tsikhedidi, inhabitants of Dzegvi, Khekordzi, inhabitants of Saskhori, inhabitants of Nichbisi, Okhera...” [1986:30].

¹ The composition of the expedition: Prof. Alexander Noneshvili – the head of expedition; Doctor of Historical Sciences – Temur Bibiluri; Master of archaeology – Ivane Bibiluri; Kakha Pachoshvili – architect; Topographer – Nodar Kavlashvili; Photographers – Temur Bibiluri, Ivane Bibiluri, Kakha Pachoshvili, Ana Choladze; Preparatory workers – Simon Akhalkatsi, Koba Baboshvili, Besik Gochiashvili, Khvtiso Merebashvili, Murman Kavtashvili, Ivane Kenchkhadze, Gocha Osephashvili, Archil Khizanishvili, Students of the Apolon Kutateladze Tbilisi State Academy of Arts: Neli Gachechiladze, Mikael Gurgendze, Mariam Zaridze, Kristine Kasradze, Ana Choladze; drivers Teimuraz Kubatashvili, Zurab Javakhishvili.

Thus, by the periods of 1794-1799, i.e., the time when the description was compiled, the place of Okhera, like "...Armazi, Tsikhedidi, ... Khekordi (Khekordzi)", was an uninhabited and abandoned settlement.

History of Research

Unlike the cemetery, no systematic field archaeological excavations were conducted at the settlement, apart from surface surveys carried out in the 1970s and in 2018.

As a result of the above-mentioned surface investigations, the following were recorded: a). remains of a structure built of a rock and cobblestones at the foot of the eastern slope of the hill; b) building stones from the Hellenistic, Late Roman and Early Medieval periods, faceless fragments of tiles and clay vessels, as well as stones for slings.

Unlike the settlement, small excavations were carried out twice in the 80s of the 20th century at the burial ground located on the right bank of the Okherakhevi River and an artificial pond, during which several graves were discovered (Iremashvili Sh., Noneshvili A.).

The materials discovered at the cemetery and the settlement partially coincide chronologically and date to the Early Hellenistic period.

I. Settlement

The duration of archaeological research, depending on the scale of the site and the amount of work to be done, should be determined over several years.

The term "settlement" is rather conditional. Considering the remains preserved on this fairly large hill and the surrounding area, it would be more appropriate to refer to it as an ancient town (urban site).

For decades, intensive agricultural activity, including deep plowing (plantation farming), has taken place in the western and southern sectors of the site, effectively destroying a substantial portion of the settlement. The mentioned site, which has been privately owned since the beginning of the century, continued to be actively cultivated, resulting in systematic damage to archaeological layers. Unfortunately, numerous structures have been destroyed, the building stones of which we have recorded in large amount around across the entire perimeter of the site. In some cases, these stones were reused to strengthen the protective fences of private plots.

The current state

The new owners have used the specified area to grow almond orchards. In the western wall of an irrigation trench cut for these orchards, construction layers were exposed, which once again confirmed the opinion repeatedly expressed in previous years about the existence of an urban-type settlement on this territory (Sh. Iremashvili, V. Nikolaishvili, A. Noneshvili, T. Bibiluri).

In order to prevent further damage and destruction of the monument, we considered it necessary to conduct systematic and well-planned archaeological research. Only in this way will it be possible to identify one of the important points of "Greater Mtskheta and its country". And, most importantly, the study of the past of the urban settlement, which was completely unknown to written sources.

In 2019, due to limited funding and time, work at the settlement was restricted to preparatory activities: reconnaissance surveys and the collection of surface materials. Comprehensive photographic documentation of the entire area and topographic works (mapping and grid layout) were carried out.

General view of a residential hill from O

After the artificial pond dried, limestone stones of various sizes and shapes were found at its bottom. After excavation of several control trenches, the remains of a rather massive limestone wall were discovered, which we initially mistook for the circle of the Korgan; however, further research refuted our assumption — most likely, we are dealing with a fence. We hope that in 2020 we will have the opportunity to study and determine the purpose of this facility as fully as possible.

T0660225; UTM 4633957; ASL — 545 m.; 38 T0660198; UTM 4633982; ASL — 545 m.; 38 T0660203; UTM 4633996; ASL — 544 m.; 38 T0660216; UTM 4633009; ASL — 544 m. Stones Dimensions: 0,28; 0,45; 0,49; 0,6; 0,72 M.

*Remains of a burial ground of the Hellenistic period,
discovered at the bottom of an artificial pond*

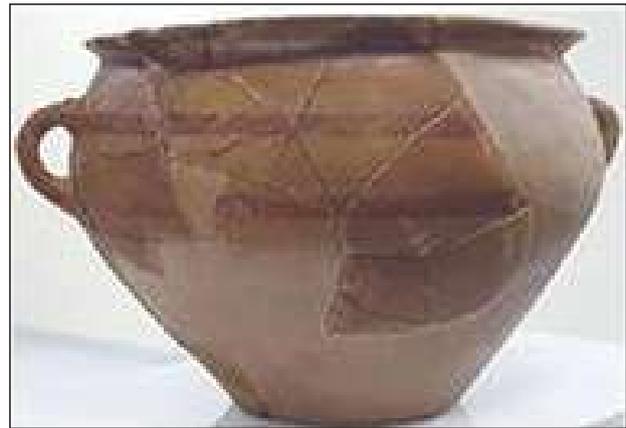
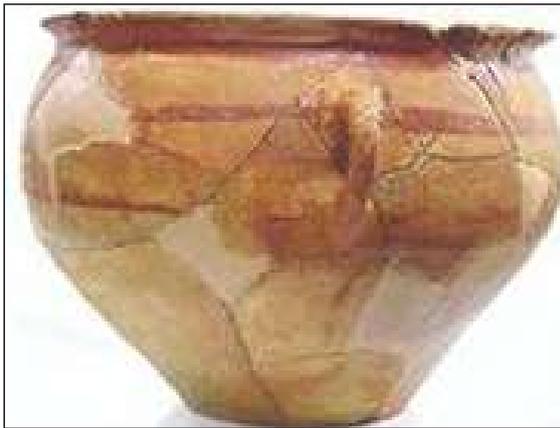
Early Hellenistic cemetery

The city burial ground is located on the right bank of the Okheragele River, on a slope descending from east to west. In 2019, 6 burial grounds were discovered on the excavated area.

Burial 1. GPS coordinates: 38 T 0460274; UTM 4633896; ASL 553m. Trench N1. A small stone box (length – 0.67; width – 0.38; depth – 0.42 m), the longitudinal walls of which were composed of fairly thick slabs of sandstone (0.1; 0.12.... m); A cobblestone was used as the transverse wall W; the transverse wall O has not been preserved. The floor is leveled clay. The burial was covered by one rather thick slab of sandstone. Different types of sandstone were used for the roof and the longitudinal walls.

Individual fragments of thin-walled (compared to the size) clay vessels were placed around the transverse and longitudinal walls W and S of the stone box. After its restoration, a two-handed vessel decorated with three wide concentric lines made in red paint was obtained. The tomb is individual – deceased was buried in the position of a small embryo, on her left side, with her head facing O.

Clay vessels used as tomb walls. Restored

In the tomb were found: 1. A bowl placed upside down. Well-levigated, fired in flexen color. The diameter of the neck is 9.0; the abdomen is 10.4; the bottom is 6 cm. It was discovered after the skeleton was extracted.

Tomb 2. GPS coordinates: 38 T 0460268; UTM 4633910; ASL 550m. A stone box made of a different type of sandstone was used for the roof and longitudinal walls. There was a flat stone with rounded corners (0.46 x 0.34) 1 meter from the grave.

It is impossible to judge the number of deceased and the method of burial due to the fragmentary nature and random scattering of bones.

The tomb contained:

1. Bowl, one-handler. Highly fired. It is flat in cross-section, with a groove in the middle. Height-5.3; handle – 4.7; handle width – 2.1; rim diameter-16.1; abdomen – 17.9; base – 10 cm. Restored. It was found in the corner of burial. Restored.

2. Pitcher, with handler. Well-levigated, fired in flexen color. The neck and the upper part of the abdomen are decorated with a slip ware ornament: with turned upside down triangles between concentric circles. Height (unfolded) – 21.0; handle-11.0; Neck – 4.1; abdomen – 17.0; handle – 1.5; bottom – 11.0 cm. Restored. It was found on the western side of the tomb (restored).

3. Iron spear, with open rest; heavily oxidized and damaged – broken in two, missing the tip. Dimensions: It was located in the middle of the bowl, on the N-side.

4. iron ring. Highly oxidized, damaged. It was found on the side of the spearhead, on the north side of it.

Burial 3. JPS coordinates: 38 T 0460266; UTM 4633909; ASL 549m. Several roof and wall stones have been preserved.

Burial 4. 11/8/2019. The level from the current surface is 0.48; it is built of sandstone, close to the square shape. Length – 0.93; width – 0.8; height – 0.45-0.48 m. Thickness of slab is – 7.8; 8.5; 11.0 cm. The funeral rule – we have fixed fragments of individual bones of the human skeleton in the grave.

At a distance of 0.12 m from the transverse wall of the grave from the northwest, away from a triangular sandstone, possibly a grave marker; the south side of the grave, about 1 m away, at a distance of 1.2-1.4 layers – lime mortar.

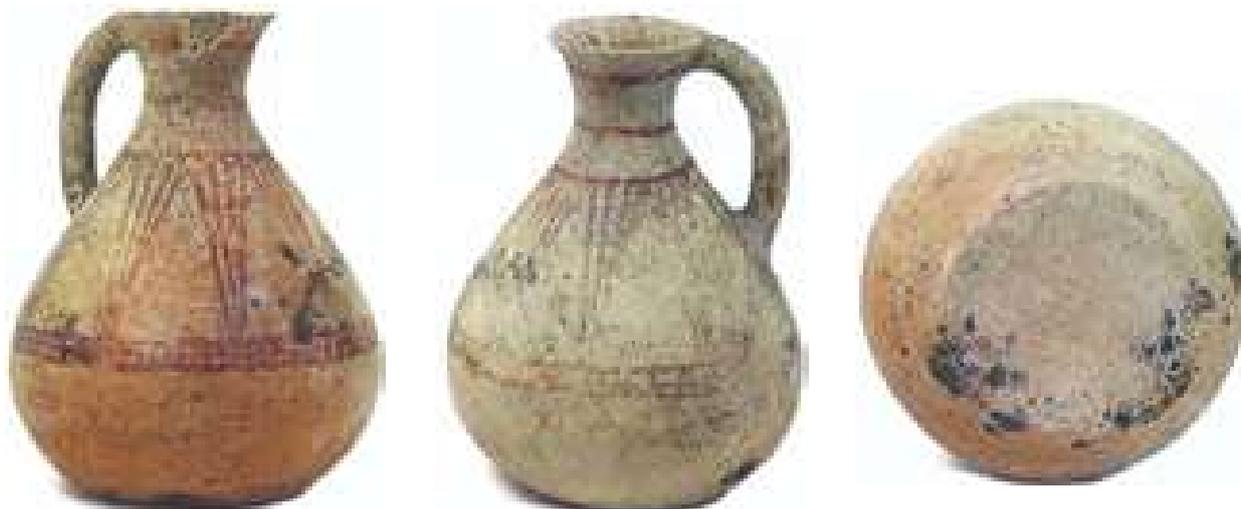

Burial 5. Coordinates of the burial site: 38 T 0460261; UTM 4633898; ASL 550m. Medium-thick slabs of local sandstone were used as the roof and walls of the burial. (0.7; 0.9; 0.11 cm); Transverse walls (SW, NO) per tile; and longitudinal tiles measuring two by two. Relatively smaller plates on the SW side were embedded in both longitudinal walls. The base of the grave is a specially packed layer of soil. The length of the burial is – 1.28 m; width – 0.78 m; depth – 0.65 m. The stone is heavily deformed, so the dimensions given are approximate. The grave is individual; the deceased was buried in a bent position, on his left side; the head is – NO.

It was found in the grave: 1. Jug, one-handed. Made of well-levigated and light brown fired clay. The rim is round and open. The neck is of medium height, bilaterally expanded; the abdomen is pear-shaped; the bottom is wide and flat – stable. In cross-section, a round handle is attached to the neck of the jug and the upper part of the body. Sizes: jug height – 17.0; rim diameter – 5.6; neck – 3.7; abdomen, max. – 14.0; bottom – 8.5 cm. The jug is decorated with 8 triangles pointing downwards, located between concentric lines painted with red paint. Damage – a minor chipped off part of the rim and neck. Restored. Found in front of the deceased's face.

2. Platter, fired in black. Levigated, with black fired clay. With raised edges. Sizes: height – 6.5; throat diameter – 18.7; max. – 20.5; bottom – 10.0; Damage – platter was broken into several parts (restored).

3. Iron spear, with an open rest. A fragment of a wooden shaft remained in the rest. Badly rusted and broken into several pieces.

Grave 6. Opened on November 14, 2019. Excavated on November 15. GPS coordinates: 38 T 0460276; UTM 4633923; S.S.D. 553. The grave is made of roughly processed local rocky sandstone. Length – 0.9 m; width – 0.5 m.

The pot is made of roughly levigated, with admixtures and unevenly light brown baked clay with clay mixtures (Incomplete). Fragments of the body and bottom have been preserved. The bottom is round and flat. The diameter of the bottom is 6.5.

A bowl made of well-levigated and light brown baked clay. The bowl is round, the rim is bent, smoothly turns into an inclined wall. It's gradually shifting. The bottom is flat. Height – 5.0; rim diameter – 18.0; bottom – 10 cm. It was found in the cultural layer. Restored.

A bowl made of roughly levigated, mixed, and black baked clay. The bowl is round; the throat is bent, smoothly turns into an inclined wall. The bottom is flat. Height – 6.5; rim diameter – 18.7; maximum – 20.5; bottom – 10 cm. It was found in the cultural layer.

Instead of a conclusion:

- The 2019 fieldwork fully confirmed the assumption proposed approximately forty years ago that this archaeological site represents settlement that functioned from the Early Hellenistic period to the Arabs (Iremashvili Sh., Nikolaishvili V., Noneshvili A., Bibiluri T.).
- At the initial stage of the research, several highly interesting and ambiguous objects were identified. Regarding the time of creation, the chronological scale of the two discovered defensive walls suggests that we are dealing with a previously unknown and, most importantly, a very significant urban center of the early stage of the existence of the Kartli Kingdom.
- The settlement was founded in a place that had all the necessary conditions for the functioning of the urban center: 1. Fertile lands for the development of various branches of agriculture. This can be confirmed by the development of land for perennial orchards and various grain and vegetable crops nowadays; 2. Pastures necessary for animal husbandry; 3. Availability of drinking and irrigation water; 4. Location. The settlement under study was built in close proximity to multilaterally important roads; roads that were not only important for internal communications, domestic and foreign trade, but also of military and strategic importance. The microdistrict under study was closely connected with other regions of Shida/Inner Kartli, as well as with Tori and Samtskhe-Javakheti through the valleys of Nichbisi, Dzegvi, Tsikhedidi, Kavtura.

The ancient city is surrounded by such important centers of antiquity as Samadlo-Nastagisi, Hovle and Tsikhiagora, and, of course, historical Mtskheta.

Despite varying degrees of damage, the urban site retains significant research potential and promises to yield valuable material related to the early stages of the Kingdom of Kartli. This is all the more important, given that nothing is said about this settlement in written sources (at least, we have not yet been able to find it).

The cemetery of the ancient city, despite the fact that it was somewhat damaged as a result of natural and anthropogenic factors, has already provided us with quite interesting material that allows us to draw certain parallels with historical Mtskheta and, in general, with the simultaneous monuments of the Kartli kingdom (Kamarakhevi, Mukhatgverdi, Natakhtari, Samadlo, Khovle, Kavtiskhevi, Uplistsikhe, Neron Deresi and others).

So far, it seems that the cemetery functioned for a relatively short period of time – the IV-III centuries BC. At least, this is indicated by the results of archaeological research conducted at the cemetery in the 80s of the XX century and in 2019.

The cessation of the cemetery's functioning at the turn of the III-II centuries BC is probably related to the military and political events that took place during this period in the South Caucasus in general, and in the Kartli kingdom in particular.

BIBLIOGRAPHY:

1. Apakidze A., Nikolaishvili V., Sikharulidze A., Bibiluri T., Giunashvili G., Iremashvili Sh., Manjgaladze G., Sadradze V., Zneladze M., Khetsuriani L. Didi Mtskheta 1980. The results of archaeological research. Mtskheta IX. "Metsniereba", Tbilisi 1989. (Geo)
2. Bagrationi Ioane, "Description of Kartl-Kakheti". Monuments of Georgian historical writing, V. Sources of the history of Georgia, 41. "Metsniereba", Tbilisi 1986. (Geo)
3. Djgarkava T. Kamarakhevi Necropolis, Catalog. Mtskheta, Vol. VI. The results of archaeological research. "Metsniereba", Tbilisi 1982. (Geo)
4. Khakhutaishvili D. Uplistsikhe, I. "Metsniereba", Tbilisi 1964. (Geo)
5. Khakhutaishvili D. Uplistsikhe, II. "Metsniereba", Tbilisi 1970. (Geo)
6. Khokhobashvili T., Zneladze M. Abulmugi's necropolis of the ancient period (IV-III centuries BC). Tbilisi 2008. (Geo)
7. Nakaidze N. Pithos (Kvevr)-burial sites of the IV-III centuries BC from the necropolis of the "Dachrilebi". Archaeological sites of Kavtiskhevi. "Metsniereba", Tbilisi 1980. (Geo)
8. Ramishvili R. Kamarakhevi Necropolis. Materials on the archaeology of Georgia and the Caucasus, II. Publishing House of the Academy of Sciences of the Georgian SSR, Tbilisi 1958. (Geo)
9. Shatberashvili V. Necropolis of Etso. Tbilisi 2020. (Geo)
10. Tolordava V. Materials on the history of the Kartli kingdom of the III-I centuries BC. Materials on the archaeology of Georgia and the Caucasus, III. Publishing House of the Academy of Sciences of the Georgian SSR, Tbilisi 1963. (Geo)
11. Gagoshidze Iu. Samadlo. "Metsniereba", Tbilisi 1980. (Russ.)
12. Narimanishvili G., Ceramics of Kartli V-I centuries BC. Tbilisi 1991. (Russ.)

2021

11 DECEMBER

№4

АРХЕОЛОГИЯ

Институт археологии имени академика
Андрия Апакидзе

ОТЧЁТ ОБ АРХЕОЛОГИЧЕСКОМ ИССЛЕДОВАНИИ ПОСЕЛЕНИЯ И МОГИЛЬНИКА ОХЕРАХЕВИ ЗА 2019 ГОД

Александр Нонешвили,

Профессор; Директор Института археологии им. Акад.
Андрия Апакидзе Европейского университета

Шота Иремашвили,

Археолог

Темур Бибилури,

Археолог; Главный хранитель музейных коллекций Тбилисской
государственной академии искусств им. Аполлона Кутателадзе

Иване Бибилури,

Археолог

Каха Пачошвили,

Архитектор

ПРЕДИСЛОВИЕ

Долгие годы археологическим изучением исторического памятника «Большая Мцхета и её страна» руководил акад. Андрия Апакидзе, чей Археологический институт, созданный в 2018 году, поставил изучение этого региона своей первостепенной задачей. Более того, большинство сотрудников института занимаются изучением археологических памятников «Большой Мцхеты и её страны» уже более четырёх десятилетий.

Поставленная цель осталась бы недостижимой без всесторонней поддержки ректора университета Европы г-на Лаши Канделакишвили на всех этапах подготовки и реализации проекта.

Цель исследования:

Экспедиция наметила несколько направлений исследований¹, основными из которых были:

1. Полноценное археологическое исследование поселения и могильника, обнаруженного в 80-90-х годах прошлого века в Охерахеви (община Ничбиси, Мцхетский муниципалитет) частично изученного (поверхностная разведка, мелкомасштабные раскопки);
2. Составление археолого-этнологической карты. Территория общин Ничбиси и Дзегви занимает важное место на археолого-этнологической карте Мцхетского муниципалитета. Здесь, на пересечении важных дорог, обнаружен ряд примечательных археологических памятников, некоторые из которых изучены полностью или частично (Сатовле-Набагреби, Самадло, Баргиқария, Охерахеви и др.), а большинство лишь обозначены.

Топоним или гидроним «Охера» упоминается в письменных источниках, касающихся изучаемой территории, только один раз; это «Описание Карл-Кахети» Иоана Багратиони. В списке деревень, отнесённых к Тбилиси, читаем:

«...Армази, Цихедиди, жители Дзегви, Хекордзи, жители Сасхори, жители Ничбиси, Охера...» [1986:30].

Таким образом, для 1794–1799 годов, то есть на момент переписи, место Охера, как и «...Армази, Цихедиди, ... Хекордзи (Хекорди)», являлось необитаемым пунктом без жителей.

¹ Состав экспедиции: Проф. Александр Нонешвили – руководитель экспедиции; д.и.н. Темури Бибулири; Магистр археолог – Ивანი Бибулири; Каха Пачошвили – архитектор; Топограф – Нодар Кавлашвили; Фотографы – Темури Бибулири, Ивანი Бибулири, Кахи Пачошвили, Ана Чоладзе; Рабочие-препараторы – Симон Ахалкаци, Коба Бабошвили, Бесик Гочиашвили, Хвтисо Меребашвили, Мурман Кавташвили, Ивანი Кенчадзе, Гоча Осепашвили, Арчил Хизанашвили, Студенты Тбилисской Государственной академии искусств имени Ап. Кутателадзе: Нели Гачечиладзе, Микаэл Гургенидзе, Мариам Заридзе, Кристине Касрадзе, Ана Чоладзе; водители – Теймураз Кубаташвили, Зураб Джавахишвили.

История исследования

В отличие от могильника, полевые археологические исследования на поселении, за исключением 1970-х и 2018 года, не проводились.

В результате вышеуказанных разведочных исследований были обнаружены: А. У подножия восточного склона холма поселения, остатки стены из булыжника и камней; Б. Строительные камни эллинистического, позднеримского и раннесредневекового периодов, безликие фрагменты черепицы и глиняных сосудов, а также камни для пращи.

В отличие от поселения, на могильнике, расположенном на правом берегу реки Охерахеви и искусственного пруда, дважды в 80-х годах XX века проводились небольшие раскопки, в ходе которых было обнаружено несколько захоронений (Иремашвили Ш., Нонешвили А.).

Материал, обнаруженный на могильнике и поселении, частично совпадает по времени и относится к раннеэллинистическому периоду.

I. Поселение

Продолжительность археологических исследований, в зависимости от масштаба памятника и объёма предстоящих работ, следует определять несколькими годами.

Поселение – это весьма условное название. Остатки, сохранившиеся на этом довольно большом холме и прилегающей к нему территории, правильнее было бы назвать городищем.

В течение десятилетий на участках О и S поселения активно возделывались земли, в том числе методом глубокой вспашки (плантаж), что практически уничтожило довольно большую часть городища. Упомянутый участок, находившийся в частной собственности с начала века, продолжал активно возделываться, в результате чего археологические слои систематически повреждались. К сожалению, к настоящему времени ряд построек разрушены, строительные камни которых мы зафиксировали в большом количестве по всему периметру памятника. В некоторых случаях они использовались для укрепления защитных ограждений частных участков.

Современное состояние

Новые владельцы использовали указанную территорию для выращивания миндальных садов. В западной стене рва, прорытого для оросительной системы упомянутых садов, обнаружены строительные слои, что в очередной раз подтвердило неоднократно высказывавшееся в предыдущие годы мнение о существовании на этой территории поселения городского типа (Ш. Иремашвили, В. Николаишвили, А. Нонешвили, Т. Бибилури).

В целях предотвращения дальнейшего повреждения и разрушения памятника мы сочли необходимым проведение планомерных и систематических полевых археологических исследований. Только таким образом мы сможем выявить один из важных пунктов «Большой Мцхеты и её страны». И, что очень важно, изучение прошлого городского поселения, которое было совершенно неизвестно письменным источникам.

В 2019 году на территории городища, опять же, из-за нехватки средств и времени, мы ограничились подготовительными работами: разведывательными выходами и поиском поверхностных материалов. Мы провели фото фиксацию всей территории городища, топографические работы (составление плана, трассировка).

Общий вид жилого холма из О

После высыхания искусственного пруда на его дне были обнаружены известняковые камни различных размеров и форм. После рытья нескольких контрольных траншей были обнаружены остатки довольно массивной известняковой стены, которую мы первоначально приняли за свод рва; однако дальнейшие исследования опровергли наше предположение — скорее всего, мы имеем дело с оградой. Мы надеемся, что в 2020 году у нас будет возможность изучить и определить назначение упомянутого сооружения максимально полно.

T0660225; UTM 4633957; Ю. Н/Д – 545 м.; 38 T0660198; UTM 4633982; Ю. Н/Д – 545 м.; 38 T0660203; UTM 4633996; Ю. Н/Д – 544 м.; 38 T0660216; UTM 4633009; Ю. З./Д. – 544 м. Камни Размеры: 0,28; 0,45; 0,49; 0,6; 0,72 м.

*Остатки могильника эллинистического периода,
обнаруженные на дне искусственного пруда*

Могильник раннеэллинистического периода

Городской могильник расположен на правом берегу реки Охерагеле – на склоне, спускающемся с востока на запад. В 2019 году на раскопанной площади было обнаружено 6 погребений.

Погребение 1. Координаты GPS: 38 T 0460274; UTM 4633896; В. У. М. 553. Траншея №1. Небольшой каменный ящик (длина – 0,67; ширина – 0,38; глубина – 0,42 м), продольные стенки которого были сложены из довольно толстых плит песчаника (0,1; 0,12.... м); В качестве поперечной стены W использован булыжник; поперечная стена O не сохранилась. Пол – выровненная глина. Гробница была перекрыта одной довольно толстой плитой песчаника. Для крыши и продольных стенок использовались разные виды песчаника.

Отдельные фрагменты тонкостенных (по сравнению с размером) глиняных сосудов были размещены вокруг поперечной и продольной стенок W и S каменного ящика. После его реставрации был получен двуручный сосуд, украшенный тремя широкими концентрическими линиями, выполненными красной краской. В погребении индивид (ребенок) был похоронен позе эмбриона, на левом боку, головой к O.

Глиняные сосуды, использованные в качестве стенок гробницы. Реставрированный

В погребении были найдены: 1. Чаша, с вогнутым венчиком. Хорошо просевшая, обожженная глина соломенного цвета. Диаметр горлышка – 9,0; брюшка – 10,4; дна – 6 см. Обнаружена после извлечения скелета.

Погребение 2. Координаты GPS: 38 Т 0460268; UTM 4633910; В. У. М. 550. Для крыши и продольных стен использовался каменный ящик, песчаник другого вида. В 1 метре от захоронения находился плоский камень с закруглёнными углами (0,46x0,34).

О количестве погребенных и способе захоронения судить невозможно из-за фрагментарности и беспорядочного разброса костей.

В погребении находились:

1. Чаше с ушком. Черное обжиг. Ушко в сечении плоское, с бороздкой посередине. Высота – 5,3; ушко – 4,7; ширина ушка – 2,1; Диаметр венчика – 16,1; брюшко – 17,9; диаметр дна – 10 см. Восстановленный. Найдена в SO углу погребения.

2. Кувшин с ушком. Глина обжиг соломенного цвета. Горлышко и верхняя часть брюшка украшены орнаментом, нанесенным красная охрой: треугольники с загнутыми концами между concentрическими кругами. Высота – 21,0; ушко – 11,0; Горловина – 4,1; брюшко – 17,0; ушко – 1,5; дно – 11,0 см. Восстановленный. Найдено на западной стороне погребения.

3. Наконечник копья железный, соткрытой втулкой; сильно ржавый и поврежденный – сломан надвое; острие наконечника отломан. Находится возле чаши, со стороны N.

4. Кольцо, железное. Сильно ржавое и поврежденное. Оказалось сбоку от наконечника копья, с северной стороны от него.

Погребение 3. Координаты GPS: 38 Т 0460266; UTM 4633909; В. У. М. 549. Сохранились несколько камней перекрытия и стен.

Погребение 4. 8.11.2019. Уровень от нынешней поверхности земли – 0,48; построена из песчаника, максимальное приближенная к форме квадрата. Длина – 0,93; ширина – 0,8; высота – 0,45-0,48 м. Толщина плитки – 7,8; 8,5; 11,0 см. В могиле зафиксированы фрагменты отдельных костей человеческого скелета.

На расстоянии 0,12 м от поперечной стены NW найден песчанник тухольной формы – возможно, могильный знак. С SW стороны, приблизительно на расстоянии 1 м. зафиксирован известняковый слой толщиной 1,2-1,4.

Погребение 5. Координаты места захоронения: 38 Т 0460261; UTM 4633898; В. У. М. 550. Для плоского перекрытия и стен погребения использовались плиты средней толщины из местного песчаника (0,7; 0,9; 0,11 см); Поперечные стенки (SW, NO) на плитку; и продольные плитки размером два на два. В обе продольные стенки были встроены относительно меньшие плиты со стороны SW. Основание могилы – специально утрамбованный слой грунта. Длина захоронения – 1,28; ширина – 0,78; глубина – 0,65 м. Камень сильно деформирован, поэтому приведенные размеры являются приблизительными.

Могилка индивидуальная; покойный был похоронен в согнутом положении, на левом боку; голова обращена – NO.

В погребении обнаружено: 1. Кувшин, с ушком. Из хорошо отмученной светло коричневого обжига. Венчик круглый, отогнутый. Горлышко средней высоты. Туловище грушевидной формы; дно широкое и плоское – устойчивое. В сечении круглое ушко прикреплено к горлу кувшина и верхней части туловища. Размеры: высота кувшина – 17,0; диаметр венчика – 5,6; горлышка – 3,7; туловища, макс. – 14,0; дна – 8,5 см. Кувшин украшен 8 треугольниками, направленными вершиной вниз, расположенными между концентрическими линиями, нанесенными красной краской. Повреждение – незначительно откола часть венчика и горлышка. Реставрирован. Обнаружен перед лицом покойного.

2. Блюдо, черного обжига. Из хорошо отмученной. С вогнутым венчиком. Размеры: высота – 6,5; диаметр венчика – 18,7; макс. – 20,5; дна – 10,0. Блюдо было разбито на несколько частей (реставрировано).

3. Наконечник копья железный, с открытой втулкой. Во втулке остался фрагмент деревянного древка. Сильно проржавел и разбит на несколько частей.

Погребение 6. Открыта 14 ноября 2019 г. Раскопана 15 ноября. GPS координаты: 38 T 0460276; UTM 4633923; В. У. М. 553. Могила сложена из грубо обработанного местного скального песчаника. Длина – 0,9; ширина – 0,5 м.

Горшок из грубо отмученной, с примесями и неравномерно светло-коричневой обожженной глины с примесями. (Неполный), сохранились фрагменты туловища и дна. Тулово – горшкообразное. Дно – круглое, плоское. Диаметр дна – 6,5.

Чаша из хорошо отмученной глины. Светло палевого обжига. Чаша круглая, венчик вогнутый, плавно переходит в наклонную стенку. Дно плоское. Высота – 5,0; диаметр венчика – 18,0; дна – 10 см. Обнаружена в культурном слое. Реставрирована.

Чаша из грубо отмученной, с примесями и глины. Черного обжига. Чаша круглая; венчик вогнутый, плавно переходит в наклонную стенку. Дно плоское. Высота – 6,5; диаметр венчика – 18,7; максимальный – 20,5; дна – 10 см. Обнаружена в культурном слое.

Вместо заключения

- Полевые исследования 2019 года полностью подтвердили высказанное около сорока лет назад предположение о том, что данный археологический объект является городищем, функционировавшим с раннеэллинистического периода до нашествия арабов (Иремашвили Ш., Николаишвили В., Нонешвили А., Бибилури Т.).
- На начальном этапе исследований было выявлено несколько весьма интересных и неоднозначных объектов, о времени создания, хронологических рамках и сути памятника мы на данном этапе располагаем небольшой информацией. Это вопрос дальнейших исследований. Масштабы двух обнаруженных оборонительных стен позволяют утверждать, что мы имеем дело с ранее неизвестным и, что самое важное, весьма значительным городским центром раннего этапа существования Картлииского царства.
- Исследуемый населенный пункт был основан на месте, которое обладало всеми необходимыми условиями для функционирования городского центра: 1. Плодородные земли для развития различных отраслей сельского хозяйства. В подтверждение этого можно привести освоение земель под многолетние фруктовые сады и различные зерновые и овощные культуры в наши дни; 2. Пастбища, необходимые для животноводства; 3. Наличие питьевой и оросительной воды; 4. Местоположение. Исследуемый населенный пункт был построен в непосредственной близости от многосторонне важных дорог; дорог, которые имели не только значение для внутреннего сообщения, внутренней и внешней торговли, но и военно-стратегическое значение. Исследуемый микрорайон через долины Ничбиси, Дзегви, Цихедиди, Кавтура был тесно связан с другими районами Внутренней Картли, а также с Тори и Самцхе-Джавахети.
Исследуемый древний город расположен в окружении таких важных центров античности, как Самадло-Настагиси, Ховле и Цихиагора, и, конечно же, исторической Мцхеты.
- Древний город, несмотря на повреждения различной степени и силы, при систематических и организованных исследованиях предоставит нам много интересного и важного материала, связанного с начальным периодом Картлииского царства. Это тем более важно, учитывая, что в письменных источниках об этом населенном пункте ничего не сказано (по крайней мере, нам пока не удалось его обнаружить).

- Некрополь древнего города, несмотря на то, что был в некоторой степени поврежден в результате природных и антропогенных факторов, уже дал нам достаточно интересный материал, позволяющий провести определенные параллели с исторической Мцхетой и, в целом, с одновременными памятниками Картлииского царства (Камарахеви, Мухатгверди, Натахтари, Самадло, Ховле, Кавтисхеви, Уплисцихе, Нерон Дереси и др.).
- Пока что представляется, что некрополь функционировал в течение относительно короткого периода времени – IV-III веков до нашей эры. По крайней мере, на это указывают результаты археологических исследований, проведенных на некрополе в 80-х годах XX века и в 2019 году. Прекращение функционирования некрополя на рубеже III-II веков до нашей эры, вероятно, связано с военно-политическими событиями, происходившими в этот период в Южном Кавказе в целом, и в Картлииском царстве в частности.

БИБЛИОГРАФИЯ:

1. Апакидзе А., Николаишвили В., Сихарулидзе А., Бибилури Т., Гюнашвили Г., Иремашвили Ш., Манджгаладзе Г., Садрадзе В., Згеладзе М., Хецуриани Л. Большая Мцхета. Результаты археологических исследований, Мцхета, IX. «Мецниереба», Тбилиси 1989. (Груз.)
2. «Описание Картли-Кахетии» Иоанэ Багратиони. Памятники грузинской исторической письменности, V. Источники истории Грузии, 41. «Мецниереба», Тбилиси 1986. (Груз.)
3. Толлордава В. Материалы по истории Картлинского царства III-I вв. до н.э. МСК., I. Издательство Академии наук Грузинской ССР, Тбилиси 1963. (Груз.)
4. Накаидзе Н. Квеври-захоронения IV-III вв. до н.э. из некрополя «Дачрилеби». Археологические памятники Кавтисхеви. «Мецниереба», Тбилиси 1980. (Груз.)
5. Рамишвили Р. Некрополь Камарахеви. МСК., II. Издательство Академии наук Грузинской ССР, Тбилиси 1958. (Груз.)
6. Шатберашвили В. Некрополь Эцо. Тбилиси 2020. (Груз.)
7. Хохутаишвили Д. Уплисцихе, I. «Мецниереба», Тбилиси 1964. (Груз.)
8. Хохутаишвили Д. Уплисцихе, II. «Мецниереба», Тбилиси 1970. (Груз.)
9. Хохобашвили Т., Згеладзе М. Некрополь Абулмуги античного периода (IV-III вв. до н.э.). Тбилиси 2008. (Груз.)
10. Джгаркава Т. Некрополь Камарахеви, каталог. Мцхета, Т. VI. Результаты археологических исследований. «Мецниереба», Тбилиси 1982. (Груз.)
11. Гагошидзе Ю. Самадло. «Мецниереба», Тбилиси 1980.
12. Нариманишвили Г., Керамика Картли V-I вв. до нашей эры. Тбилиси 1991.

2021

11 DECEMBER

№4

არქეოლოგია

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

ვგრობის უნივერსიტეტის
აკადემიკოს ა. აფაქიძის სახელობის არქეოლოგიის
ინსტიტუტის სამეცნიერო კვლევითი ჟურნალი

ოხერახევის ნამოსახლარისა და სამაროვნის არქეოლოგიური კვლევის 2019 წლის ანგარიში

ალექსანდრე ნონეშვილი,

პროფესორი; ევროპის უნივერსიტეტის აკად. ანდრია აფაქიძის სახ. არქეოლოგიის ინსტიტუტის
დირექტორი.

შოთა ირემაშვილი,

არქეოლოგი.

თემურ ბიბილური,

არქეოლოგი; თბილისის აპოლონ ქუთათელაძის სახ. სახელმწიფო სამხატვრო აკადემიის მუზეუმის
ფონდების მთავარი მცველი.

ივანე ბიბილური,

არქეოლოგი.

კახა ფაჩოშვილი,

არქიტექტორი.

წინასიტყვაობა

წლების მანძილზე ისტორიული „დიდი მცხეთისა და მისი ქვეყნის“ არქეოლოგიურ შესწავლას სათავეში ედგა აკად. ანდრია აფაქიძე, რომლის სახელობის 2018 წელს შექმნილმა არქეოლოგიურმა ინსტიტუტმა სწორედ ამ რეგიონის კვლევა დაისახა პირველი რიგის ამოცანად. მით უფრო, რომ ინსტიტუტის თანამშრომელთა დიდი ნაწილი ოთხ ათეულ წელზე მეტია „დიდი მცხეთისა და მისი ქვეყნის“ არქეოლოგიურ ძეგლებს სწავლობდა.

დასახული მიზანი განუხორციელებელი დარჩებოდა, რომ არა ევროპის უნივერსიტეტის რექტორის ბატონ ლაშა კანდელაკიშვილის სრული მხარდაჭერა პროექტის მომზადებისა და განხორციელების ყველა ეტაპზე.

კვლევის ისტორია

ნამოსახლარზე, განსხვავებით სამაროვნისაგან სავლეთ-აღმოსავლეთი კვლევა, თუ არ ჩავთვლით გასული საუკუნის 70-იან და 2018 წ. ჩატარებულ ზედაპირულ დაზვერვებს, არ განხორციელებულა.

აღნიშნული ზედაპირული კვლევის შედეგად დაფიქსირდა: ა. ნამოსახლარი ბორცვის აღმოსავლეთი ფერდის ძირში რიყისა და კლდის ნაგლეჯი ქვით ნაგები კედლის ნაშთი; ბ. ელინისტური, გვიანრომაული და ადრე შუა საუკუნეების პერიოდების სამშენებლო ქვები, კრამიტისა და თიხის ქურჭლის უსახო ფრაგმენტები, შურდულის ქვები.

სამაროვანზე, რომელიც მდებარეობს მდ. ოხერახევისა და ხელოვნური ტბორის მარჯვენა ნაპირზე არსებულ დაფერდებაზე, განსხვავებით ნაქალაქარისაგან, XX ს. 80-იან წლებში ორგზის ჩატარდა მცირე მასშტაბის გათხრები, რომლის დროსაც გაითხარა რამდენიმე სამარხი (ირემაშვილი მ., ნონეშვილი ა.).

სამაროვანსა და ნამოსახლარზე აღმოჩენილი მასალა, დროში ნაწილობრივ თანხვედრაშია და თარიღდება ადრეელინისტური ხანით.

I. ნაქალაქარი

არქეოლოგიური კვლევის ხანგრძლივობა, ძეგლის მასშტაბებისა და შესასრულებელი სამუშაოს მოცულობიდან გამომდინარე უნდა განისაზღვროს რამდენიმე წლით.

ნამოსახლარი სრულიად პირობითი სახელია. ამ საკმაოდ დიდი ფართობის გორაკსა და მიმდებარე ტერიტორიაზე შემორჩენილ ნაშთებს, მართებული იქნება, თუ ნაქალაქარს ვუწოდებთ.

ნაქალაქარის O და S მონაკვეთებზე ათწლეულების მანძილზე აქტიურად ხორციელდებოდა მიწის დამუშავება, მათ შორის ღრმა ხვნის (პლანტაჟის) მეთოდით, რამაც ფაქტობრივად გაანადგურა დასახლების საკმაოდ დიდი ნაწილი. აღნიშნული ნაკვეთი, რომელიც საუკუნეთა მიჯნიდან კერძო საკუთრებაშია, კვლავ აქტიურად მუშავდებოდა, რის შედეგადაც სისტემატურად ზიანდებოდა არქეოლოგიური ფენები. სამწუხაროდ, დღეისათვის განადგურებულია არაერთი ნაგებობა, რომელთა სამშენებლო ქვები დიდი რაოდენობით დავაფიქსირეთ ძეგლის მთელ პერიმეტრზე. რიგ შემთხვევაში ისინი გამოუყენებიათ კერძო ნაკვეთების დამცავი ყორეების გასამაგრებლად.

თანამედროვე ვითარება

ახალმა მეპატრონეებმა აღნიშნული ტერიტორია გამოიყენეს ნუშის ბაღების გასაშენებლად. ნახსენები ბაღების სარწყავი სისტემისათვის გაჭრილი თხრილის W კედელში გამოჩნდა სამშენებლო ფენები, რამაც კიდევ ერთხელ დაადასტურა წინა წლებში არაერთგზის გამოთქმული მოსაზრება ამ ტერიტორიაზე ქალაქური ტიპის დასახლების არსებობის შესახებ (მ. ირემაშვილი, ვ. ნიკოლაიშვილი, ა. ნონეშვილი, თ. ბიბილური).

ძეგლის შემდგომი დაზიანება-განადგურების თავიდან ასაცილებლად აუცილებლად მივიჩნიეთ გეგმაზომიერი დასისტემური ხასიათის საველე არქეოლოგიური კვლევის განხორციელება. მხოლოდ ამ გზით შევძლებთ „დიდი მცხეთისა და მისი ქვეყნის“ ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პუნქტისა და, რაც ძალზე მნიშვნელოვანია, წერილობითი წყაროებისათვის სრულიად უცნობი ქალაქური ტიპის დასახლების წარსულის შესწავლას.

2019 წელს, ნაქალაქარის ტერიტორიაზე, ისევ და ისევ, ფინანსებისა და დროის სიმცირის გამო შემოვიფარგლეთ მოსამზადებელი სამუშაოებით – სადაზვერვო გასვლებითა და ზედაპირული მასალის მოძიებით; განვახორციელეთ ნაქალაქარის მთელი ტერიტორიის ფოტოფიქსაცია, ტოპოგრაფიული სამუშაოები (გეგმა, დაკვალვა).

სამოსახლო გორაკის საერთო ხედი O-დან

ხელოვნური ტბორის დაშრობის შემდეგ, მის ფსკერზე დავაფიქსირეთ კირქვის სხვადასხვა ზომისა და მოყვანილობის ქვები. რამდენიმე საკონტროლო თხრილის გაკვლების შემდეგ გამოვლინდა კირქვისავე, საკმაოდ მასიური კედლის ნაშთი, რომელიც თავდაპირველად ყორღნის რკალად მივიჩნიეთ; თუმცა, შემდგომმა კვლევამ ჩვენი ეს ვარაუდი გააბათილა – დიდი ალბათობით საქმე გვაქვს გალავანთან. იმედი გვაქვს, რომ მომავალ 2020 წელს მოგვეცემა საშუალება, მაქსიმალურად სრულად შევისწავლოთ და განვსაზღვროთ აღნიშნული ნაგებობის დანიშნულება.

T0660225; UTM 4633957; ს. ზ/დ – 545 მ.; 38 T0660198; UTM 4633982; ს. ზ/დ – 545 მ.; 38 T0660203; UTM 4633996; ს. ზ/დ- 544 მ.; 38 T0660216; UTM 4633009; ს. ზ/დ- 544 მ. ქვების ზომები: 0,28; 0,45; 0,49; 0,6; 0,72 მ.

ხელოვნური ტბორის ფსკერზე გამოვლენილი ნაშთები

ადრე ელინისტური დროის სამაროვანი

ნაქალაქარის სამაროვანი მდებარეობს ოხერადელის მარჯვენა ნაპირზე – აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ დაქანებულ ფერდობზე. 2019 წ. გათხრილ ფართობზე აღმოჩნდა 6 სამარხი.

სამარხი 1. GPS კოორდინატები: 38 T 0460274; UTM 4633896; ს. ზ. დ. 553. თხრილი N1. მცირე ზომის ქვაყუთი (სიგრძე – 0,67; სიგანე – 0,38; სიღრმე – 0,42 მ.), რომლის გრძივი კედლები ქვიშაქვის საკმაოდ სქელი ფილებით (0,1; 0,12... მ.) იყო შედგენილი; W განის კედლად რიყის ქვა იყო გამოყენებული; O განივი კედელი არ შემორჩენილა. იატაკი – მოსწორებული თიხნარი. სამარხი გადახურული იყო ქვიშაქვის ერთი, საკმაოდ სქელი ფილით. სახურავისა და გრძივი კედლებისათვის განსხვავებული ჯიშის ქვიშაქვა გამოყენებიათ.

ქვაყუთის W განივი და S გრძივი კედლების გარშემო შემოუწყვიათ თხელკედლიანი (ზომასთან შედარებით) თიხის ჭურჭლის ცალკეული ნაწილები. მისი აღდგენის შემდეგ მივიღეთ ორყურა, წითელი საღებავით შექმნილი სამი განიერი კონცენტრული ხაზით შემკული ჭურჭელი. სამარხი ინდივიდუალურია – მასში დაუკრძალავთ მცირეწლოვანი ემბრიონის პოზაში, მარცხენა გვერდზე, თავით O-კენ.

სამარხის კედლებად გამოყენებული თიხის ჭურჭელი. აღდგენილი

სამარხში აღმოჩნდა: 1. ფიალა, პირმოყრილი. კარგად განლექილი, ჩალისფრად გამომწვარი თიხის. დმ. პირის – 9,0; მუცლის -10,4; ძირის – 6 სმ. აღმოჩნდა ჩონჩხის ალაგების შემდეგ.

სამარხი 2. GPS კოორდინატები: 38 T 0460268; UTM 4633910; ს. ზ. დ. 550. ქვაყუთი, სახურავისა და გრძივი კედლებისათვის განსხვავებული ჯიშის ქვიშაქვა გამოუყენებიათ. სამარხიდან 1 მეტრში ჩადგმულია ბრტყელი, კუთხეებმომრგვალებული ქვა (0,46x0,34).

მიცვალბულთა რაოდენობისა და დაკრძალვის წესის შესახებ საუბარი ძვლების ფრაგმენტულობისა და უწესრიგოდ მიმოფანტვის გამო, შეუძლებელია.

სამარხში აღმოჩნდა:

1. ჯამი, ცალყურა. შავად გამომწვარი თიხის. პირმოყრილი; ყური განივკვეთში ბრტყელი, შუაში ღარისებრი დადაბლებით. სიმაღლე – 5,3; ყურის – 4,7; ყურის სიგანე – 2,1; დმ. პირის -16,1; მუცლის – 17,9; ძირის – 10 სმ. აღდგენილია. აღმოჩნდა სამარხის SO კუთხეში. აღდგენილი.

2. ხელადა, ყურიანი. კარგად განლექილი, ჩალისფრად გამომწვარი თიხის. ყელ-პირი და მუცლის ზედა ნაწილი შემკულია წერნაქით შექმნილი ორნამენტით: კონცენტრულ წრესაზებს შორის მოთავსებული თავ-ბოლო მიქცეული სამკუთხედებით. სიმაღლე (შემორჩენილი) – 21,0; ყურის – 11,0; დმ. ყელის – 4,1; მუცლის – 17,0; ყურის – 1,5; ძირის – 11,0 სმ. აღდგენილია. აღმოჩნდა სამარხის W მხარეს (აღდგენილი).

3. შუბისპირი რკინის, მასრაგახსნილი; ძლიერ დაჟანგული და დაზიანებული – გატეხილია ორად, წვერნაკლული. იღო ჯამის სიახლოვეს, მისგან N მხარეს.

4. ბეჭედი, რკინის. ძლიერ დაჟანგული და რკალნაკლული. აღმოჩნდა შუბისპირის გვერდით, მისგან N მხარეს.

სამარხი 3. GPS კოორდინატები: 38 T 0460266; UTM 4633909; ს. ზ. დ. 549. შემორჩენილი იყო სახურავისა და კედლების რამდენიმე ქვა.

სამარხი N4. 8.11.2019. დონე მიწის დღევანდელი ზედაპირიდან – 0,48; ქვიშაქვით ნაგები, კვადრატულთან მახსიმალურად მიახლოებული ქვაყუთი. სიგრძე – 0,93; სიგანე – 0,8; სიმაღლე – 0,45-0,48 მ. ფილების სისქე – 7,8; 8,5; 11,0 სმ. დაკრძალვის წესი – სამარხში დავაფიქსირეთ ადამიანის ჩონჩხის ცალკეული ძვლების ფრაგმენტები.

სამარხის NW განივი კედლიდან 0,12 სმ. დაშორებით სამკუთხა მოყვანილობის ქვიშაქვის ფილა დაფიქსირდა – შესაძლოა, სამარხის ნიშნული. სამარხის SW მხარეს, დაახლ. 1 მ. დაშორებით – კირხსნარის 1,2-1,4 სისქის ფენა.

სამარხი 5. **ჯპს კოორდინატები:** 38 T 0460261; UTM 4633898; **ს. ზ. დ.** 550. სამარხის ბანი სახურავად და კედლების გასამართად გამოუყენებიათ ადგილობრივი კლდის ქვიშაქვის საშუალო სისქის ფილები (0,7; 0,9; 0,11 სმ.); განივი კედლები (SW, NO) თითო ფილა; ხოლო გრძივის ორ-ორი ფილა. ორივე გრძივ კედელს შედარებით მომცრო ფილები ჩადგმული ჰქონდა SW მხარეს. სამარხის ძირი – საგანგებოდ მოსწორებულ-მოტკეპნილი მიწის ფენა. სამარხის სიგრძე – 1,28; სიგანე – 0,78; სიღრმე – 0,65 მ. ქვაყუთი ძლიერაა დეფორმირებული; შესაბამისად, მოცემული ზომები მიახლოებითია.

სამარხი ინდივიდუალურია; მიცვალებული ჩაუსვენებიათ კიდურებმოხრილ მდგომარეობაში, მარცხენა გვერდზე; თავით – NO.

სამარხში აღმოჩნდა: 1. ხელადა, ცალყურა. კარგად განლექილი და მოჩალისფროდ გამომწვარი თიხის. პირი მრგვალი, გადაშლილი. ყელი საშუალო სიმაღლის, ორმხრივ გაგანიერებული; მუცელი მსხლისებრი ფორმის; ძირი განიერი და სწორი – მყარად დგას. განივკვეთში მრგვალი ყური მიძერწილია ხელადის პირსა და ტანის ზედა ნაწილზე. ზომები: სიმაღლე ხელადის – 17,0; დმ. პირის – 5,6; ყელის – 3,7; მუცლის, მაქს. – 14,0; ძირის – 8,5 სმ. ხელადა შემკულია წითელი საღებავით დატანილ კონცენტრულ ხაზებს შორის მოქცეული, წვერით ქვემოთკენ მიმართული 8 სამკუთხედით. დაზიანება – მცირედით ჩამოტეხილი აქვს პირ-ყელის ნაწილი. აღდგენილია. აღმოჩნდა მიცვალებულის სახის წინ.

2. ლანგარი, შავად გამომწვარი. კარგად განლექილი და შავად გამომწვარი თიხის. პირმოყრილი. ზომები: სიმაღლე – 6,5; დმ. პირის – 18,7; მაქს. – 20,5; ძირის – 10,0; დაზიანება – ლანგარი გატეხილი იყო რამდენიმე ნაწილად (აღდგენილია).

3. შუბისპირი რკინის, მასრაგახსნილი. მასრაში დარჩენილია ხის ტარის ფრაგმენტი. ძლიერ დაჟანგული და რამდენიმე ნაწილად გატეხილი.

სამარხი 6. აღმოჩნდა 2019 წ. 14 ნოემბერს. გაიხსნა 15 ნოემბერს. GPS კოორდინატები: 38 T 0460276; UTM 4633923; ს. ზ. დ. 553. სამარხი ნაგებია ადგილობრივი კლდის უხეშად დამუშავებული ქვიშაქვით. სიგრძე – 0,9; სიგანე – 0,5 მ.

ქილა უხეშად განლექილი, მინარევებიანი და ჩალისფრად არათანაბრად გამომწვარი, თიხის – მინარევებით. (ნაკლული), შემორჩენილია ტანის და ძირის ფრაგმენტები. ტანი – ქილისებური. ძირი – მრგვალი, ბრტყელი. დმ. ძირის – 6,5.

ჯამი კარგად განლექილი და ჩალისფრად გამომწვარი თიხის. ბაკო მრგვალი, პირი ჩაკეცილი, თანაბრად გადადის დამრეც კალთაში. ძირი ბრტყელი. სიმაღლე – 5,0; დმ. პირის – 18,0; ძირის – 10 სმ. აღმოჩნდა კულტურულ ფენაში. აღდგენილი

ჯამი, უხეშად განლეული, მინარევებიანი და შავად გამომწვარი თიხის. ბაკო მრგვალი; პირი ჩაკეცილი, თანაბრად გადადის დამრეც კალთაში. ძირი ბრტყელი. სიმაღლე – 6,5; დმ. პირის – 18,7; მაქსიმალური – 20,5; ძირის – 10 სმ. აღმოჩნდა კულტურულ ფენაში.

დასკვნის მაგიერ

- 2019წ.საკვლეკვლევამ, სრულად დაადასტურა ორმოციოდეწლის წინ გამოთქმული მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ აღნიშნული არქეოლოგიური ობიექტი წარმოადგენს ნაქალაქარს, რომელიც ფუნქციონირებდა ადრეელინისტური ხანიდან არაბობამდე (ირემაშვილი შ., ნიკოლაიშვილი ვ., ნონეშვილი ა., ბიბილური თ.).
 - კვლევის საწყის ეტაპზე გამოვლინდა რამდენიმე, მეტად საინტერესო და არაერთგვაროვანი, ობიექტი, რომელთა შექმნის, ქრონოლოგიური ჩარჩოებისა და რაობის შესახებ ჯერ კიდევ ბევრი არაფერი ვიცით. ეს მომავალი კვლევის საქმეა. თუმცა, ამთავითვე უნდა ითქვას – დაფიქსირებული ორი გალავნის მასშტაბები იმის თქმის საფუძველს იძლევა, რომ საქმე გვაქვს აქამდე უცნობ და რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, ქართლის სამეფოს ადრეული ეტაპის საკმაოდ მნიშვნელოვან ურბანულ ცენტრთან.
 - საკვლევი დასახლებული პუნქტი გაუშენებიათ ადგილზე, რომელსაც ურბანული ცენტრის ფუნქციონირებისათვის საჭირო ყველა პირობა გააჩნდა: 1. ნაყოფიერი მიწები სოფლის მეურნეობის სხვადასხვა დარგის განსავითარებლად. ნათქვამის დასტურად გამოდგება ჩვენს დროში მრავალწლოვანი ხეხილის ბაღებისა და სხვადასხვა სახის მარცვლოვანი თუ ბოსტნეული კულტურებისათვის მიწის ათვისება; 2. მეცხოველეობისათვის აუცილებელი სავარგულები; 3. სასმელი და სარწყავი წყლის არსებობა; 4. მდებარეობა. საკვლევი დასახლებული პუნქტი გაუშენებიათ მრავალმხრივ მნიშვნელოვანი გზების უშუალო სიახლოვეს; გზების, რომელთაც არა მარტო შიდა მიმოსვლის, საშინაო და საგარეო ვაჭრობის, არამედ სამხედრო-სტრატეგიული მნიშვნელობაც გააჩნდათ. საკვლევი მიკრორაიონი ნიჩბისის, ძეგვის, ციხედიდის, კავთურას ხეობების მეშვეობით მჭიდროდ იყო დაკავშირებული შიდა ქართლის სხვა რაიონებთან, აგრეთვე თორსა და სამცხე-ჯავახეთთან.
- საკვლევი ნაქალაქარი მდებარეობს ანტიკური დროის ისეთი მნიშვნელოვანი ცენტრების გარემოცვაში, როგორებიცაა სამადლო-ნასტაგისი, ხოვლე და ციხიაგორა და, რა თქმა უნდა, ისტორიული დიდი მცხეთა.
- ნაქალაქარი, სხვადასხვა ხარისხისა და სიძლიერის დაზიანებების მიუხედავად, სისტემური და გამართული კვლევის პირობებში მოგვეცემს ბევრ საინტერესო და მნიშვნელოვან მასალას დაკავშირებულს ქართლის სამეფოს საწყის პერიოდთან. ეს მით უფრო მნიშვნელოვანია იმ

ვითარების გათვალისწინებით, როდესაც ამ დასახლებული პუნქტის შესახებ წერილობით წყაროებში არაფერია ნათქვამი (ყოველ შემთხვევაში, ჩვენ ჯერ ვერ მივაკვლიეთ).

- ნაქალაქარის სამაროვანმა, მიუხედავად იმისა, რომ გარკვეულწილად დაზიანდა ბუნებრივი და ადამიანური ფაქტორების შედეგად, უკვე მოგვცა საკმაოდ საინტერესო მასალა, რაც იძლევა გარკვეული პარალელების გავლების საშუალებას ისტორიული დიდი მცხეთისა და, საზოგადოდ, ქართლის სამეფოს თანადროულ ძეგლებთან (კამარახევი, მუხათგვერდი, ნატახტარი, სამადლო, ხოვლე, კავთისხევი, უფლისციხე, ნერონ ღერესი და ა. შ.).
- ჯერჯერობით მაინც ისე ჩანს, რომ სამაროვანი ფუნქციონირებდა დროის შედარებით მოკლე პერიოდში – ძვ.წ. IV-III სს. ყოველ შემთხვევაში, ამაზე მიუთითებს იმ არქეოლოგიური კვლევის შედეგები, რომლებიც სამაროვანზე განხორციელდა XX ს. 80-იან და 2019 წელს.

ძვ.წ. III-II საუკუნეების მიჯნაზე სამაროვნის ფუნქციონირების შეწყვეტა შესაძლოა უკავშირდებოდეს დროის აღნიშნულ მონაკვეთში სამხრეთ კავკასიაში საზოგადოდ, კონკრეტულად კი ქართლის სამეფოში მიმდინარე სამხედრო – პოლიტიკურ მოვლენებს.

ბიბლიოგრაფია:

1. აფაქიძე ა., ნიკოლაიშვილი ვ., სიხარულიძე ა., ბიბილური თ., გიუნაშვილი გ., ირემაშვილი შ., მანჯგალაძე გ., სადრაძე ვ., ძნელაძე მ., ხეცურიანი ლ. დიდი მცხეთა 1980. არქეოლოგიური კვლევის შედეგები, მცხეთა IX. „მეცნიერება“, თბილისი 1989.
2. იოანე ბაგრატიონის „ქართლ-კახეთის აღწერა“. ქართული საისტორიო მწერლობის ძეგლები, V. საქართველოს ისტორიის წყაროები, 41. „მეცნიერება“, თბილისი 1986.
3. თოლორდავა ვ. მასალები ქართლის სამეფოს ისტორიისათვის ძვ. წ. III-I სს. მსკა., III. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი 1963.
4. ნაკაიძე ნ. ძვ.წ. IV-III სს. ქვევრსამარხები „დაჭრილების“ სამაროვნიდან. კავთისხევის არქეოლოგიური ძეგლები. „მეცნიერება“, თბილისი 1980.
5. რამიშვილი რ. კამარახევის სამაროვანი. მსკა., II. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი 1958.
6. შატბერაშვილი ვ., ეცოს სამაროვანი. თბილისი 2020.
7. ხახუტაიშვილი დ. უფლისციხე, I. „მეცნიერება“, თბილისი 1964.
8. ხახუტაიშვილი დ. უფლისციხე, II. „მეცნიერება“, თბილისი 1970.
9. ხოხობაშვილი თ., ძნელაძე მ. აბულმუგის ანტიკური ხანის სამაროვანი (ძვ.წ. IV-III სს.). თბილისი 2008.
10. ჯღარკავა თ. კამარახევის სამაროვანი, კატალოგი. მცხეთა, ტ. VI. არქეოლოგიური კვლევაძიების შედეგები. „მეცნიერება“, თბილისი 1982.
11. Гагошидзе Ю. Самадло. «Мецниереба», Тбилиси 1980.
12. Наримаманишвили Г., Керамика Картли V-I вв. до нашей эры. Тбилиси 1991.

2021

11 DECEMBER

№4

ARCHEOLOGIA

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

Scientific Research Journal of the A. Apakidze Institute
of Archaeology of the European University

GOLD INGOTS AS A COLCHIAN PRE-MONETARY FORM

Gocha Geradze,

Culturologist; Expert at the Levan Samkharauli
National Forensics Bureau

ABSTRACT

The article addresses the study of gold ingots dating to the 5th-3rd centuries BC, representing a pre-monetary form of Colchian currency. Archaeological excavations in rich burials of Vani (ancient Suri-Suriumi) and Sairkhe (ancient Sareke) have yielded gold ingots of various volumes, sizes, and weights, which have attracted considerable scholarly interest and accordingly, require specialized study.

The research indicates that in Colchis, at a certain stage in the development of trade and economic processes, an archaic form of "ingot circulation" emerged. This hypothesis is supported both by the stamped gold and silver ingots of the Late Bronze-Early Iron Age discovered in Chuburkhindji in 1890 and by comparable materials found in Inner Kartli and Svaneti.

Metrological analysis has shown that Colchian ingots are connected with weight systems widespread in the ancient world - Lydian, Persian, and Attic. The weights of the ingots discovered in the burials of Vani and Sairkhe (4.6 g, 5 g, 5.5 g, 8.1 g, 21.46 g, 24.7 g) correspond to various stater denominations. Lead weights uncovered at the Vani settlement are associated with the Attic weight system, which in turn indicates the use of international standards.

Due to their advantages, gold ingots initially became a universal equivalent of value; later, they acquired the function of world money and became a marker of absolute wealth. The study once again confirms that in the 5th-3rd centuries BC, Colchis was characterized by a developed economy and early integration into global trade.

Keywords: Metrology, Colchis, Gold ingots, Vani, Sairkhe.

As a result of archaeological excavations in Vani (ancient Suri-Surium) and Sairkhe (ancient Sarek), several cases of the discovery of small gold ingots have been recorded in rich burials dating back to the 5th-3rd centuries BC (Table I). These ingots, which vary in volume, size, shape and weight, require special study. Based on the general theory of the origin and development of money¹, they should be considered as the predecessors of coinage, as an archaic, pre-monetary form of money. Analogies to them are found in the Mediterranean countries, in Mycenae in the XV-XIII centuries BC, in Cyprus in the XIII century BC². Their metrological system is known: they correspond to 1.5 units of the so-called small golden talent³. It is necessary to accurately determine the weight system of the ingots discovered in the Colchian burials, which is associated with many difficulties. It is possible that some of our ingots have an independent value and generally do not fit into the monetary weight and metrological system of a particular country (Lydia, Miletus, Persia, Attica). The specific weight and sample of the ingot should be crucial here. The main thing for us is that at a certain stage of the development of trade and economic processes in Colchis, there was also a “ingot circulation”, the “ingot phase of monetary circulation”, which in itself, everywhere, covered a long historical period⁴. This is confirmed by the discovery in Chuburkhinji back in 1890 of gold and silver ingots of the Late Bronze and Early Iron Age (1.25 cm thick and 6.5 cm long) with incisions (signs of multiplicity?! G.L., G.G.)⁵. In addition, gold ingot weighing up to five grams were recorded in Shida (Inner) Kartli in the area of circulation zone of the Colchian “tetri”, as well as in a rich pit burial dating back to the IV-III centuries BC⁶. There is information about their discovery in Svaneti along with staters of Alexander the Great.

Thus, during 5th-3rd centuries BC in the historical territory of Colchis, society reached such a level of development that barter and primitive exchange were no longer employed in regular foreign trade relations. Instead, ingots of precious metals were used – the so-called “crystal of money”, an equivalent form of commodity. In terms of Commercial production, gold, due to its natural advantages, was separated from the general mass of commodities as trade developed and became a universal equivalent of value. It already combines and concentrates the values of various goods. Gold is contrasted with other commodities as the original, pre-monetary form of money. Previously, it was itself a commodity, but later it becomes a universal “absolute commodity” of value. It has gained a monopoly position among the world’s goods. Accordingly, gold acquired the function of world money and became an indicator of absolute wealth. The owner of gold is potentially the owner of all goods and, moreover, his power extends to the producers themselves. Gold was mainly used to purchase particularly valuable luxury items⁷. That’s why economists call gold “commodity money” the “language of the market”⁸. Due to its relatively stable value, gold always and everywhere has the same value in a market economy. Its price increases in proportion to its weight and volume, which corresponds to its market value. Colchian gold ingots, accordingly, appear to us as the equivalent of a market, commercial commodity and as a means of accumulating wealth. In conditions of such “ingot circulation”, it is necessary to have developed weighing systems, since in addition to mandatory verification of the gold sample, its volume and weight were determined for all specific trade transactions. This situation is also confirmed by biblical sources. In Palestine, the basic unit of weight was equal to 11.4 g shekel⁹.

¹ Einzig P. Primitive money in its ethnological and economic aspects. Oxford 1966, p.5; Kazamanova A.N. Introduction to ancient numismatics. Moscow 1969, pp. 30, 31.

² Zograph A.N. Ancient coinage. Moscow 1951, p. 23; Maksimov M.N. An essay on gold. Moscow 1988, pp.18-19; Kazamanova A.N. Introduction to ancient numismatics. Moscow 1969, p. 30; Richter G. Greek Art. London 1960, p. 243.

³ Maksimov M.N. An essay on gold. Moscow 1988, p. 19, fig. 3.

⁴ Jozsef R. History of Money. Budapest 1968, p. 30.

⁵ Iessen A.A., Passek T.S. Gold of the Caucasus. Moscow 1935, pp. 173, 174; Inadze M. A contribution to the history of trade in ancient Colchis, Caucasian-Middle Eastern Collection, II. Tbilisi 1962, p. 87.

⁶ Gagoshidze Iu. Oral information for which we express our gratitude (2006).

⁷ Lips Iu. The Origin of Objects. Smolensk 2003, p. 266.

⁸ Dolan E., Campbell K., Campbell R. Money, banking and monetary policy. Moscow, St. Petersburg 1993, p. 12.

⁹ Mazar A. Archaeology of the Land of the Bible. Jerusalem 1996, p.198.

Several lead weights, scales were discovered at the site of the ancient city of Vani and are associated with the late Attic so-called heavy weight system¹⁰, which indicates their widespread use in everyday practice. The weight are as follows: 1) 782; 2) 403; 3) 48; 4) 41; 5) 31.3 In the Hellenistic period, Sinope and Bosphorus switched to this system. Thus, international, in particular, Attic weight standards were not unfamiliar to the Western Georgia of the antiquity, which is confirmed by new materials¹¹. All those burials where small gold ingots were found, not to mention the treasure from Chuburkhindzhi, clearly indicate the scale of accumulation of material assets, wealth, including gold, in the hands of the ruling stratum of Colchis. The Kingdom of Colchis in the 5th-2th centuries BC is characterized by a complex class structure, a high degree of social stratification, a developed economy and monetary circulation¹². Along with archaic monetary forms represented by small gold ingots, progressive forms of money such as gold, electrum and silver coins have been circulating in Colchis since at least the 6th century BC, and possibly earlier, from the 8th-7th centuries BC, which indicates early integration into world trade¹³. The myth of “land rich with gold¹⁴” Colchis thus had a real foundation. The analysis of the burial complexes shows Colchis of that era as a country with a free, open economic system, connected to the world market through serious financial import-export operations, large-scale trade transactions carried out by local and foreign merchants. By the 6th century BC, monetary and trade relations in Colchis had reached such a scale that they even influenced the conservative sphere of ideology, such as funeral rites. Since then, in Colchian burials, as a rule, a coin is placed on the deceased, which is placed either in the mouth or at the head¹⁵. According to Greek customs, which had already spread to many countries by the Hellenistic period¹⁶, mourners had to pay Charon, the old ferryman of souls to the afterlife, and Hermes. The Greek satirist of the second century AD, Lucian of Samosata, has preserved remarkable information about this in his work “Dialogues of the Dead”. When paying for the transportation of souls, a dispute arises between Charon and Hermes. Charon estimates the cost of a boat anchor at 5 drachmas, a leather strap for attaching oars costs him two obols, a needle for repairing sails costs 5 obols, and two drachmas are required for repairing a boat. He has no funds, because there are few clients because of the world, and mourners rarely visit him, so he is forced to strictly demand “coveted money” from everyone. “You have to pay the obol, otherwise [burial] is impossible” – this is how he addresses people¹⁷.

Gold bars found in the graves of the Colchian nobility were also found at the head of the deceased, which once again confirms their purpose and function. To illustrate this statement, in particular, to demonstrate the wealth, economic status and affluence of the ruling stratum, it is appropriate to recall once again all the Colchian rich burial complexes in which small gold bars were found.

In archaeological practice, the first discovery of a small gold ingot occurred in 1961 an Vani (Suri), in the so-called burial N6 of a noble Colchian woman, placed at the head of the deceased¹⁸. According to preliminary data published by N. Khoshtaria, the burial complex containing more than a thousand gold objects alone (diadem, golden bowl, necklace, bracelets, necklaces, pendants, earrings, rings and much more, the total weight of which reached 2 kg) was dated 5th century BC. She emphasized that the ingot found in the burial once again confirmed the local origin of the objects discovered there¹⁹. Subsequently, this burial complex N6, in which a

¹⁰ Lortkipanidze G. On the pre-monetic form of monetary circulation in Colchis. Tbilisi 1977, pp. 131-134.

¹¹ Dundua T. The attic half mine from Dioscuria – The Pontic Thalassocracy of Athens. Tbilisi 2000, p. 3.

¹² Inadze M. Old Kolkheti Society. Tbilisi 1994, pp. 71, 104.

¹³ Dundua G., Lortkipanidze G., Monetary circulation of central Colchis. Tbilisi 1981, pp. 4, 7, 8.

¹⁴ Lordkipanidze D. Golden Fleece-Rich Colchis. Tbilisi 2006, pp. 13-32.

¹⁵ Lortkipanidze G., Geradze G. The Colchian Tetri. Tbilisi 2005, p. 13.

¹⁶ Saridiani V.I. Afghanistan: Treasures of the Nameless Kings. Moscow 1983, p. 129.

¹⁷ Lucian of Samosata, Selected Works. Moscow 1962, p. 149.

¹⁸ Vani I, Archaeological excavations 1947-1960. Khoshtaria N., Puturidze R., Chkonia A. Results of archaeological excavations conducted in the northern part of the ancient city of Vani in 1961-1963. Tbilisi 1972, p. 116, fig. 54.

¹⁹ Khoshtaria N.V. Archaeological excavations in Vani (Preliminary report) Caucasian-Middle Eastern studies, II. Tbilisi 1962, p. 69-20.

gold ingot weighing 21.46 grams was found, was dated to the second half of the IV century BC²⁰. The ingot has the shape of a large bean, oval in cross-section, with rounded ends, and a treated surface, although there are natural depressions, which should indicate its native origin. The ingot is dark yellow in color, typical of high-grade pure gold. According to the latest micro-radiographic studies, the chemical composition of samples of ancient gold mining is similar to native gold from Georgia²¹.

At present, it is not possible to determine whether these small gold ingots were produced through private initiative or by a state institution. We only know that they had an economic function as a progressive means of monetary circulation and accumulation of wealth for that time.

The second gold ingot weighing 5 grams (Table I) was discovered in 1969 among the burial inventory of the rich burial N11 at Vani, likewise placed near the head of the deceased. The jewelry of this noble Colchian woman is also completely made of gold and silver. She wore golden diadem, and numerous items were deposited with her: earrings and temple rings, five types of necklaces, including delicate golden turtles, pendants with golden birds, gold beads, gold bracelets, gold rings, and more. The deceased was covered with a shroud adorned with gold foil and gold ornamented plaques. Among them are thin buckles with the image of a golden eagle, which have a heraldic function²². The luxury silver tableware of Greek and Attic production, a highly artistic bronze patera, an oinochoe, silver kylikes, a silver ariballos and a strainer, a wide-necked silver cup, a silver spoon, an Attic black-glazed kylix and many other items. The burial dates back to the middle of the 5th century BC. A small gold ingot weighing 5 grams was found in this burial. The thick gold rod is slightly curved, with two ribs on each side, possibly an indicator of units of denomination. It is oval in cross-section, 1.55 cm long and 0.6 cm in diameter. Along with the noble Colchian woman, a horse and three female attendants were also buried.

The third ingot was discovered in 1980 in burial N16 at Vani, a warrior's grave that was relatively less rich but contained weapons. Here too, a considerable quantity of gold and silver jewelry was present: earrings, pendants, bracelets, rings, buckles, beads, plaques, and others²³. The burial dates back to the 4th-3rd centuries BC. In addition to the gold ingot weighing 5 g, 80 ordinary Colchian triobols (tetri) were found in the grave, placed in a bag. Its average weight is about 160 grams, which is equal to 40 drachmas according to the Attic silver monetary system. The ratio of gold to silver at that time was 10:1. Therefore, our five-gram ingot was equivalent in value to 160 g of silver²⁴. The weight system on which the gold ingot from burial N11 at Vani was based remains unknown and requires further correlation, which will be discussed below. The ingot has a pyramidal shape and an uneven surface²⁵.

The fourth ingot was also found at the site of the ancient city of Vani. It was discovered in 2004 in burial N24. Its weight is 5.5 grams, which according to the Persian gold weight system, should correspond to half a stater. It is a cast ingot of the highest fineness, measuring 2.5 cm in length and 1.4 cm in diameter. The rich burial complex belonged to a high-ranking Colchian noble, a spear-bearer. It dates back to the third quarter of the 4th century BC. This dating is supported by a silver coin – obol, minted in Pantikapaum (modern Kerch), the capital of the Bosporan Kingdom, in the Northern Black Sea region, found near the head of the main burial. According to the definition of Kacharava and Kvirkevelia, which we share, it is a type of coin minted in 340-330 BC (obverse: head of satyr, reverse: lion protome) and must have reached Colchis soon after through trade transactions. The discovery of gold staters from the second half of the 4th century BC in Svaneti also indicates

²⁰ Chkonია A. Gold jewelry from Vani, Vani VI. Tbilisi 1981.

²¹ Popradze N.G., Gachechiladze Kh.Sh. Features of the composition of native gold and articles made from it found during archaeological excavations, Proceedings of the Georgian Institute of the Academy of Sciences, Nov. ser. Issue 119. Tbilisi 2004, pp. 566, 568.

²² Vani I. pp. 113-239.

²³ Kacharava D., Mzhavanadze Z. Report on the work carried out on the upper terrace of the settlement in 1980. Vani VIII. Tbilisi 1986, pp. 15-25.

²⁴ Gramm M., The History of civilization reflected in measures, units and money, Chelyabinsk 2004, p. 43.

²⁵ Vani VIII, Archaeological excavations, 1986, p. 27, fig. 11, 2

close economic ties with the Bosporan Kingdom²⁶. Both the ingot and the silver coin of Pantikapei had a ritual, ceremonial purpose of “Charon’s obol”. This demonstrates that monetary relations and coin circulation were quite developed in Colchis during the Classical period. At the same time, among the ruling elite, products made of precious metals, gold and silver, were an accepted means of accumulating wealth. This is clearly seen in the example of the mentioned burial.

The social rank and significant status of the individual buried in burial N24 at Vani are evidenced not only by the four servants who were deliberately killed and buried with him, but also by two gold, five silver and one iron signet rings. They certify that the owner had the right to officially confirm his will through these seals, to put an imprint on legal documents, to seal treasuries or other forms property. They served as a symbol of power, as did the Assyrian-neo-Babylonian cylindrical seal ring from Chalcedony with the image of a crescent moon and a long-stemmed poppy. As established by D. Kacharava and G. Kvirkvelia (edicts of Soch., pp. 294, 295, fig. 49ab), this seal dates to the Late Achaemenid period.

It cannot be excluded that this highly honoured individual also fulfilled, to some extent, priestly functions. Among her precious jewelry is a crescent-shaped pendant with an openwork buckle decorated with images of lions and deer. The images on the bezel rings found in the area of the right hand: bull’s head, birds, lions – should be symbols of the Great Mother of the Gods, the fertility goddess. As noted by the English researcher Michael Vickers, the image of a bull’s head in a circle on a silver ring from burial N24 in the city of Vani repeats the reverse of the Colchian tetri, and the “long-legged bird” is also similar to the bird engraved on the smallest Colchian coin (hemitetartemorion) found in Pichvnari. A similar bird is depicted on small silver nominalis minted of Miletus in 420-390 BC, weighing between 0.17 g and 0.30 g. There are trigemitamorions weighing 0.13 g and with a diameter of 5 mm. On Milesian coins, the species of this bird is identified as the bustard – *otis tarda*, Russin – *drofa*. In ornithological reference works it is characterized as a “long-legged bird”, larger than a goose. The “long-legged bird”, as well as images of lions, bulls’ heads, and birds engraved on rings, which are also found on Colchian coins, are associated with the cult of the supreme fertility deity of Colchis, the Great Mother of the Gods. This is indicated by the finely crafted buckle from burial N24, decorated with pomegranates, with images of lions, birds, and deer. In rich Colchian burials, along with coins, there are often images of birds, including ducks, made of gold plaques. Apparently, in Colchian mythology and beliefs, they had a certain sacred meaning, like the images of deities on Colchian coins and seals. Being attributes of fertility gods and chthonic deities, a symbol of the underworld, they were attached to the funeral shroud. According to mythology, the duck is considered a bird connecting sleep and death, heaven and earth, and its blood was used in witchcraft and for making medicines.

The fifth ingot was found in 1986 near Sachkhere, in the village of Sairkhe (Ptolemy’s Sareke), in the rich burial N10 of a noble Colchian lady discovered on Sabaduri hill. Along with numerous fine gold and silver objects, the Colchian triobols were also found²⁷.

The sixth ingot, weighing 8.1 grams, was found in the rich burial N13 in Sairkhe in 1988²⁸. It is noteworthy that in the 5th-4th centuries BC, small-sized Sairkhe gold ingots fit relatively well into the multiplicity of the gold-based monetary system common in the ancient world at that time. The basis was the so-called Lydian Croeseid stater. The weight of the antique stater itself varied depending on time and place, as did the ratio. Usually, one gold stater was equal to 20 drachmas²⁹. By this time, throughout Asia Minor, including the Ionian coast of the Mediterranean Sea, gold croeseid staters weighing 8.1 g were in large quantities. There were also gold half-staters weighing 5.4 g. It can be compared with the gold ingot from the burial of Vani N24 weighing 5.46 g! The gold so-called “dariks” weighed 8.4 g and represented 1/16 of the Persian weight measure – 504 g. It corresponded to 20 silver shekels. One seckel weighed 5.6 g. They formed the basis of the Persian monetary

²⁶ Lortkipanidze G., Kvitsiani Z., Geradze G. The mint of Georgia in the classical period. Tbilisi 2008, p. 55, fig. 5-6.

²⁷ Nadiradze J. Sairkhe – the ancient city of Georgia. Tbilisi 1990, pp. 22-97.

²⁸ Makharadze G., Tsereteli M. Necropolis of “Sairkhe-Sabaduris’ Gora”, Catalog. Tbilisi 2006.

²⁹ Zvarich V.V. Dictionary of Numismatics. Leningrad 1975, s. v. stater.

circulation, the sphere of economic influence of which, apparently, included Colchis. From the time of Alexander the Great (336-323), the dominant position has been occupied by the Attic-Euboean monetary system, which completely replaced the Persian one. The ratio was 10:1, a gold 1 stater weighing 8.5 corresponded to 20 silver drachmas or five tetradrachms. The Persian stater, the so-called “darik”, weighed 10.4 g. It has been suggested that if earlier in Western Georgia money was minted in accordance with the Milesian, Aegean and Persian systems of weights, then “the Attic standard prevailed here³⁰”. The weight of the ingot from the burial of Vani N16 – 24.07 g – corresponds more to the Lydian system of weights than to the Persian and Attic, and was equal to three staters. It is more difficult to determine the unit of weight of the ingot from the burial of Vani N6, which does not fit into the attic standards. In our opinion, it leans more towards the Persian coin system and is equal to 2.5 staters. As noted, in each specific case the gold ingots were weighed and their value determined according to market conditions. Obviously, a 5.5 g ingot – that is, a half stater – would have been more valuable than ingots weighing 5 g or 4.6 g, with a corresponding ratio to silver and silver drachmas.

Of course, we do not claim to definitively establish a system for weighing Colchian gold ingots, which will become possible in scientific circulation only after the introduction of new materials. What may be considered firmly established is the fact of “ingot circulation” in Colchis. In the 5th-3rd centuries BC, gold ingots in Colchis were mainly used in foreign trade, for large-scale commercial transactions. At the same time, within the Colchian ruling stratum, gold ingots functioned as a universal monetary commodity rather than merely as a means of hoarding wealth.

The tradition of minting gold ingots also existed at the royal court of the Kartl-Kakheti kingdom in the 18th century. Teimuraz Bagrationi, in a letter dated 1840, gives such an interesting note: “The gold that came from the Georgian mines was not minted by our Kings” (i.e., coins – author’s note). According to him, “most of the gold ore was sold”, since these ingots were distinguished by their high quality³¹.

The deposition of natural gold castings or ingots of standard function in graves does not necessarily coincide with the time of their manufacture. Trade transactions of the 5th-3rd centuries BC were mainly carried out through a developed form of money – coinage, the weight, sample and value of which were guaranteed by the issuing state. Accordingly, they were accepted not by volume, but by account. This facilitated the exchange process and the activities of merchants. The high development of monetary circulation is evidenced by numerous silver coins found on the territory of historical Georgia and minted here, the so-called “Colchian tetri” or “Colchids”.

TABLE I
Colchian gold ingots
(V-III centuries BC)

№	Field and inventory number	Place and time of discovery	Metrological data	Dating*	Weight System	Note
1	F - 86/458	Sairkhe (Sareke) Burial N10, 1986 y.	4,6 g., 1,3 cm X 0,6 cm	IV century BC.	Half a stater of the Attic weight system (drachma)	It is kept in the Shalva Amiranashvili Museum of Fine Arts of Georgia

³⁰ Dundua T. 2000, p. 6.

³¹ Kakabadze S. A letter by Teimuraz Batonishvili on Georgian coinage. Historical Bulletin, volume 3. Tbilisi 1925, pp. 31-35.

2	F - 86/458	Sairkhe (Sareke) Burial N13, 1988 y.	8,1 g., length 1,7 cm	IV century BC.	The Lydian croeseid (didrachma) was exchanged for 20 drachmas in silver	–
3	3-69/408 10-975:70	Vani (Suri-Suriumi) 1969y. Burial N11.	5 g., length 1,55 cm., width 0,6 cm.	V century BC.	Persian so-called darik = ½ stater (shekel?)	It is kept in the S. Janashia State Museum of Georgia
4	07:1-04 1405	Vani, Burial N24, 2002y.	5,463 g., that is 5,5; length 2,5 cm., d. 1,4 cm.	IV century BC.	Half stater of croeseid ½	–
5	3-61/662 11-974; 38	Vani, Burial N6, 1961y.	21,46 g.	The second half of IV century BC.	Persian 2,5 darik, 2,5 stater	–
6	49-981:25 07:1/954	Vani, Burial N16.	24,7 g.	IV-III centuries BC.	Three Lydian (croeseid) staters	–

BIBLIOGRAPHY:

1. Dundua T. The Attic Half Mine from Dioscuria – The Pontic Thalassocracy of Athens. Tbilisi 2000. (Geo.)
2. Inadze M. A contribution to the history of trade in ancient Colchis. Caucasian-Middle Eastern Studies, II. Tbilisi 1962. (Geo.)
3. Inadze M. Old Kolkheti Society. Tbilisi 1994. (Geo.)
4. Kakabadze S. A letter by Teimuraz Batonishvili on Georgian Coinage. Historical Bulletin, volume 3. Tbilisi 1925. (Geo.)
5. Lordkipanidze D. Golden Fleece-Rich Colchis. Tbilisi 2006. (Geo.)
6. Lortkipanidze G., Kvitsiani Z., Geradze G. The mint of Georgia in the classical period. Tbilisi 2008. (Geo.)
7. Lortkipanidze G., Geradze G. Colchian tetri. Tbilisi 2005. (Geo.)
8. Makharadze G., Tsereteli M. Necropolis of “Sairkhe-Sabaduris’ Gora”, Catalog. Tbilisi 2006.
9. Nadiradze J. Sairkhe- the ancient city of Georgia. Tbilisi 1990. (Geo.)
10. Vani I, Archaeological excavations 1947-1960. Khoshtaria N., Puturidze R., Chkonia A. Results of archaeological excavations conducted in the northern part of the ancient city of Vani in 1961-1963. Tbilisi 1972. (Geo.)
11. Vani VI, Chkonia A. Gold jewelry from the ancient city of Vani. Tbilisi 1981. (Geo.)
12. Vani VIII, Archaeological excavations, 1986. (Geo.)
13. Einzig P. Primitive money in its ethnological, historical and economic aspects. Oxford 1966.

14. Richter G. Greek Art. London 1960. (Eng.)
15. Dolan E., Campbell K., Campbell R. Money, banking and monetary policy. Moscow, St. Petersburg 1993. (Russ)
16. Dundua G., Lortkipanidze G., Monetary circulation of central Colchis. Tbilisi 1981. (Russ.)
17. Gramm M., The History of civilization reflected in measures, units and money, Chelyabinsk 2004. (Russ.)
18. Iessen A.A., Passek T.S. Gold of the Caucasus. Moscow 1935. (Russ.)
19. Jozhef R. A history of money. Budapest 1968. (Russ.)
20. Kazamanova A.N. Introduction to ancient numismatics. Moscow 1969. (Russ.)
21. Khoshtaria N.V. Archaeological excavations in Vani (Preliminary report) Caucasian-Middle Eastern Studies, II. Tbilisi 1962. (Russ.)
22. Lips Yu. The Origin of Objects. Smolensk 2003. (Russ.)
23. Lortkipanidze G. On the pre-monetic form of monetary circulation in Colchis. Tbilisi 1977. (Russ.)
24. Lucian of Samosata, Selected Works. Moscow 1962. (Russ.)
25. Maksimov M.N. An essay on gold. Moscow 1988. (Russ.)
26. Mazar A. Archaeology of the Land of the Bible. Jerusalem 1996. (Russ.)
27. Poporadze N.G., Gachechiladze Kh.Sh. Features of the Composition of native Gold and Artifacts made from it Discovered during Archaeological Excavations. Proceedings of the GIN of the Academy of Sciences of Georgia, New Series, Issue 119. Tbilisi 2004.
28. Saridiani V.I. Afghanistan: Treasures of the Nameless Kings. Moscow 1983. (Russ.)
29. Zograph A.N. Ancient Coinage. Moscow 1951. (Russ.)
30. Zvarich V.V. Dictionary of Numismatics. Leningrad 1975, s. v. stater. (Russ.)

2021

11 DECEMBER

№4

АРХЕОЛОГИЯ

Институт археологии имени академика
Андриа Апакидзе

ЗОЛОТЫЕ СЛИТКИ – ДО-МОНЕТНАЯ ФОРМА КОЛХСКИХ ДЕНЕГ

Гоча Герадзе,

Культуролог; Эксперт Национального бюро судебной
экспертизы им. Левана Самхараули

АБСТРАКТ

Статья посвящена исследованию золотых слитков V-III вв. до н.э. – премоментарной форме колхских денег. Золотые слитки различного объема, размеров и веса, обнаруженные в следствии археологических раскопок в богатых погребениях Вани (древн. Сури-Суриум) и Саирхе (древн. Сареке), вызвали большой интерес и, натурально, это требует специального исследования.

Проведенные исследования показали, что в Колхиде «обращение слитков» в своей архаичной форме зародилось на определенной стадии развития торгово-экономических процессов. Это утверждение подтверждается как золотыми и серебряными клеимленными слитками периода поздней Бронзы-раннего Железа, обнаруженными в 1890 г. в Чубурхинджи, так и похожими материалами, выявленными в Шида Картли и Сванети.

Метрологический анализ показал, что колхские слитки связаны с мерными системами, распространенными в древнем мире – лидийской, персидской и аттической. Вес слитков, обнаруженных в погребениях Вани и Саирхе (4.6 гр., 5 гр., 5.5 гр., 8.1 гр., 21.46 гр., 24.7 гр.) соответствует номиналам различных статов. Свинцовые гири, обнаруженные в городище Вани, связаны с аттической мерной системой, что, в свою очередь, указывает на использование международных стандартов.

Золотые слитки, по причине преимущества, на начальном этапе стали повсеместным денежным эквивалентом, позже они получили функцию мировых денег и стали показателем абсолютного богатства.

Исследование в очередной раз подтверждает, что в V-III вв. до н.э. Колхида характеризовалась развитой экономикой и ранней интеграцией в мировую торговлю.

Ключевые слова: метрология, Колхида, золотые слитки, Вани, Саирхе.

В результате археологических раскопок в Вани (древний Сури-Суриум) и Саирхе (древний Сареке) в богатых погребениях, датированных V-III веками до н.э., зафиксировано несколько случаев обнаружения небольших золотых слитков (Таблица I). Эти слитки, отличающиеся по объему, размеру, форме и весу, требуют специального изучения. Исходя из общей теории происхождения и развития денег¹, их следует рассматривать как предшественников монеты, как архаичную, примитивную до-монетную форму денег. Аналогичные им находки имеются в странах Средиземноморья: в Микенах в XV-XIII веках до н.э., на Кипре в VIII веке до н.э.² Их метрологическая система установлена: они составляют 1,5 части так называемого малого золотого таланта³. Необходимо точно определить весовую систему слитков, обнаруженных на колхских могильниках, что связано со многими трудностями. Не исключено, что отдельные наши слитки имеют самостоятельную ценность и вообще не вписываются в монетную весовую и метрологическую систему той или иной страны (Лидии, Милета, Персии, Аттики). Здесь решающее значение должны иметь конкретный вес и проба слитка. Для нас главное, что на определенной стадии развития торгово-экономических процессов в Колхиде также возникло «слитковое обращение», «слитковая эпоха денежного обращения», которая сама по себе, повсеместно, охватывала длительный исторический период⁴. Это подтверждается фактом обнаружения в Чубурхинджи еще в 1890 году золотых и серебряных слитков позднебронзового и раннежелезного века (толщиной 1,25 см и длиной 6,5 см) с насечками (знаки кратности?! Г.Л., Г.Г.)⁵ обнаружением золотых и серебряных слитков. Кроме того, золотые слитки весом до пяти граммов зафиксированы во Внутренней Картли в зоне обращения колхской «тетри», а также в богатом погребении-ямной могиле, датированной IV-III веками до н.э.⁶ Есть сведения об их обнаружении в Сванетии вместе со статерами Александра Македонского.

Таким образом, на исторической земле Колхиды в V-III веках до н.э. общество достигло такого уровня развития, когда при регулярных внешнеторговых отношениях уже не прибегали к бартеру, примитивному обмену. Для этого использовались слитки драгоценных металлов – так называемый «денежный кристалл», эквивалентная форма товара. В условиях товарного производства, золото, благодаря своим естественным преимуществам, вместе с развитием торговли выделяется из общей массы товаров и становится всеобщим эквивалентом стоимости. В нем уже объединены, сконцентрированы стоимости различных товаров. Золото противопоставляется другим товарам как первоначальная, до монетная форма денег. Если раньше оно само было товаром, то впоследствии становится всеобщим «абсолютным товаром» стоимости. Среди мировых товаров оно получило монопольное положение. Соответственно, золото приобрело функцию мировых денег и стало показателем абсолютного богатства. Владелец золота потенциально является владельцем всех товаров и, более того, его власть распространяется на самих производителей. Золото преимущественно использовалось для приобретения особо ценных предметов роскоши⁷. Поэтому экономисты называют золотые «товарные деньги» «языком рынка»⁸. Благодаря своей относительно стабильной стоимости, золото всегда и везде в условиях рыночной экономики имеет одинаковую стоимость. Его цена увеличивается пропорционально весу и объему, что соответствует его товарной стоимости на рынке. Колхидские золотые слитки, соответственно, предстают перед нами как

¹ Einzig P. Primitive money in its ethnological and economic aspects. Oxford 1966, p. 5; Казаманова А.Н. Введение в античную нумизматику, Москва 1969, с. 30, 31.

² Зограф А.Н. Античные монеты, М-Л. 1951, с. 23; Максимов М.Н. Очерк о золоте. Москва 1988, с. 18-19; Казаманова А.Н. Введение в античную нумизматику. Москва 1969, с. 30; Richter G. Greek Art. London 1960, p. 243.

³ Максимов М.Н. Очерк о золоте. Москва 1988, с. 19, рис. 3.

⁴ Иожеф Р. История денег. Будапешт 1968, с. 30.

⁵ Иессен А.А., Пассек Т.С. Золото Кавказа, М-Л. 1935, с. 173, 174; Инадзе М. Из истории торговых отношений в древней Колхиде, Кавказско-ближневосточный сборник, II. Тбилиси 1962, стр. 87.

⁶ Гагошидзе И. устная информация, за которую мы выражаем благодарность (2006).

⁷ Липс Ю. Происхождение вещей. Смоленск 2003, с. 266.

⁸ Долан Э., Кэмпбелл К., Кэмпбелл Р. Деньги, банковое дело и денежно-кредитная политика, М.- Спб. 1993, с. 12.

эквивалент рыночного, торгового товара, средство накопления богатства. В условиях такого «слиткового обращения» необходимо наличие развитых весовых систем, поскольку помимо обязательной проверки пробы золота, определялись его объем и вес при всех конкретных торговых сделках. Указанная ситуация подтверждается и библейскими источниками. Основной единицей веса в Палестине является шекель – 11,4 г.⁹

Несколько свинцовых гирь, весов были обнаружены на месте древнего города Вани и связаны с так называемой поздней аттической тяжелой весовой системой, что указывает на их широкое применение в повседневной практике¹⁰. Вес этих гирь составляет: 1) 782 г.; 2) 403 г.; 3) 48 г.; 4) 41 г.; 5) 31,3 г. В эллинистический период на эту систему перешли Синоп и Боспор. Таким образом, международные, в частности аттические весовые стандарты не были чужды Западной Грузии античного периода, что подтверждается новыми материалами¹¹. Все те погребения, где были обнаружены небольшие золотые слитки, не говоря уже о кладе из Чубурхинджи, ясно указывают на масштабы накопления материальных ценностей, богатства, в том числе золота, в руках правящего слоя Колхиды. Колхидское царство в V-II веках до нашей эры характеризуется сложной классовой структурой, высокой степенью социальной стратификации, развитой экономикой¹² и денежным обращением. Наряду с архаичными золотыми слитками, в Колхиде, по крайней мере с VI века до нашей эры, а возможно, и раньше, с VIII-VII веков до нашей эры, обращались такие прогрессивные формы денег, как монеты из золота, электрума и серебра¹³, что свидетельствует о ранней интеграции в мировую торговлю. Миф о «богатой золотом» Колхиде действительно имел под собой основание¹⁴. Анализ погребальных комплексов показывает Колхиду той эпохи как страну со свободной, открытой экономической системой, связанную с мировым рынком посредством серьезных финансовых операций по импорту-экспорту, масштабных торговых сделок, осуществляемых местными и иностранными купцами. К VI веку до нашей эры денежно-торговые отношения в Колхиде достигли таких масштабов, что оказали влияние даже на консервативную сферу идеологии, такую как погребальные обряды. С тех пор в колхидских погребениях, как правило, умершему кладут монету, которую помещают либо в рот, либо у головы¹⁵. Согласно греческим обычаям, которые к эллинистическому периоду уже распространились во многих странах¹⁶, скорбящие должны были заплатить Харону, старому перевозчику душ в загробный мир, и Гермесу. Об этом сохранились примечательные сведения у греческого сатирика II века нашей эры Лукиана Самосатского в произведении «Разговоры в царстве мертвых». При выделении платы за перевозку душ возникает спор между Хароном и Гермесом. Харон оценивает стоимость якоря лодки в 5 драхм, кожаный ремешок для крепления весел обходится ему в два оболы, игла для починки парусов – в 5 оболы, а за ремонт лодки требуют две драхмы. У него нет средств, поскольку из-за мира мало клиентов, и скорбящие редко его посещают, поэтому он вынужден строго требовать «желанные деньги» от всех. «Вы обязаны заплатить обол, иначе [погребение] невозможно», – так он обращается к людям¹⁷.

Золотые слитки, найденные в захоронениях колхской знати, также обнаружены у головы покойного, что еще раз подтверждает их назначение и функцию. Для иллюстрации этого утверждения, в частности, для демонстрации богатства, экономического положения и достатка правящего слоя, уместно еще раз вспомнить все колхские роскошные погребальные комплексы, в которых были обнаружены слитки золота небольшого размера.

⁹ Мазар А. Археология библейской земли. Иерусалим 1996, с. 198.

¹⁰ Лордкипанидзе Г. О доионетной форме денежного обращения в Колхиде. Тбилиси 1977, с. 131-134.

¹¹ Дундуа Т. Аттическая половина мины из Диоскуриады – Афинская понтийская талассократия. Тбилиси 2000, с. 3.

¹² Инадзе М. Древнее колхидское общество. Тбилиси 1994, с. 71, 104.

¹³ Дундуа Г., Лордкипанидзе Г. Денежное обращение центральной Колхиды. Тбилиси 1981, сс. 4, 7, 8.

¹⁴ Лордкипанидзе Д. Золотоносная Колхида. Тбилиси 2006, сс. 13-32.

¹⁵ Лордкипанидзе Г., Герадзе Г. Колхидская монета. Тбилиси 2005, с. 13.

¹⁶ Сариadini В.И. Афганистан: сокровища безымянных царей. Москва 1983, с. 129.

¹⁷ Лукиан из Самосаты, Избранное. Москва 1962, с. 149.

В нашей археологической практике мы впервые обнаружили небольшой золотой слиток в Вани (Сури) в 1961 году, в так называемом захоронении №6 знатной колхидской женщины, у головы покойного¹⁸. Н. Хоштария, основываясь на предварительных данных, датировала погребальный комплекс, в котором было найдено более тысячи золотых предметов (диадема, золотая чаша, ожерелье, браслеты, ожерелья, подвески, серьги, кольца и многое другое, общий вес которых достигал 2 кг), V веком до нашей эры. Она также считала необходимым в предварительно опубликованных работах особо отметить: слиток, найденный в захоронении, еще раз подтверждает что найденные здесь изделия являются местным производством¹⁹. Впоследствии этот погребальный комплекс №6, в котором был найден золотой слиток весом 21,46 грамма, был датирован второй половиной IV века до нашей эры²⁰. Слиток имеет форму крупного боба, овальный в поперечном сечении, с закругленными концами, обработанной поверхностью, хотя и отмечается наличие естественных углублений, что должно свидетельствовать о его самородном характере. Слиток темно-желтого цвета, характерного для чистого золота высокой пробы. Согласно новейшим микрорентгеноскопическим исследованиям, химический состав образцов древнего золотого дела схож с самородным золотом из Грузии²¹.

Мы пока не можем выяснить, была ли это частная инициатива или государственный институт изготавливал эти небольшие золотые слитки. Мы знаем только, что они имели экономическую функцию как прогрессивное для того времени средство денежного обращения и накопления богатства.

Второй золотой слиток весом 5 граммов (таблица I) был обнаружен в погребальном инвентаре роскошного погребального комплекса №11 в Вани в 1969 году, также у головы покойного. Украшения этой величественной колхидской женщины также полностью выполнены из золота и серебра. Ее голову украшала золотая диадема, и ей щедро принесли: серьги и височные кольца, пять видов ожерелий, среди которых изящные золотые черепашки, подвески с золотыми птичками, золотые бусины, золотые браслеты, золотые кольца и прочее. Умершую покрывал саван, украшенный золотыми блестками и орнаментированными золотыми пластинами. Среди них – тонкие пряжки с изображением золотого орла, имеющие геральдическую функцию²². Привлекает внимание дорогая серебряная столовая посуда греческого, аттического производства, бронзовая художественная патера, энохоя, серебряные килики, серебряный арибалл и сосуд для омовения, серебряный широкий кубок, серебряная ложка, аттический чернолаковый килик и многое другое. Захоронение датируется серединой V века до нашей эры. В этом захоронении был обнаружен небольшой золотой слиток весом 5 граммов. Крупный золотой стержень слегка изогнут, с двумя ребрами с каждой стороны, возможно, показатель кратности. В поперечном сечении он овальный, длина – 1,55 см, диаметр – 0,6 см. Вместе с великой колхской женщиной похоронили коня и трех служанок.

Третий слиток был обнаружен в 1980 году в Вани, в сравнительно менее богатом захоронении воина с оружием №16. Здесь также в достаточном количестве представлены золотые и серебряные украшения: серьги, подвески, браслеты, кольца, пряжки, бусины, пластины и прочее²³. Захоронение датируется IV-III веками до нашей эры. Помимо золотого слитка весом 5 граммов, в захоронении было обнаружено 80 колхских обычных триоболов белого цвета, помещенных в мешочки. Его средний вес составляет около

¹⁸ Вани I, Археологические раскопки 1947-1960 гг. Хоштария Н., Путуридзе Р., Чкония А. Результаты археологических раскопок, проведенных в северной части древнего города Вани в 1961-1963 гг., Тбилиси 1972, с. 116, рис. 54.

¹⁹ Хоштария Н.В. Археологические раскопки в Вани (Предварительное сообщение) Кавказско-Ближневосточный сборник, II. Тбилиси 1962, с. 69.

²⁰ Чкония А. Золотые украшения из Вани, Вани VI. Тбилиси 1981.

²¹ Попорадзе Н.Г., Гачечиладзе Х.Ш. Особенности состава самородного золота и изделий из него, найденных при археологических раскопках, труды ГИН АН Грузии, Нов. сер. Вып. 119. Тбилиси 2004, сс. 566, 568.

²² Вани I, сс. 113-239.

²³ Качарава Д., Мжаванадзе З. Отчет о работе, проведенной на верхнем террасе городища в 1980 г. Вани VIII. Тбилиси 1986, сс. 15-25.

160 граммов, что по аттической серебряной монетной системе равно 40 драхмам. Соотношение золота и серебра в то время составляло 10:1. Следовательно, наш пятиграммовый слиток был эквивалентен 160 граммам серебра²⁴. Вес золотого слитка из Ванского захоронения №11, основанный на какой именно весовой системе, пока неизвестен и требует дополнительных уточнений, о чем будет сказано ниже. Слиток имеет пирамидальную форму, поверхность неровная²⁵.

Четвертый слиток также найден на месте древнего города Вани. Он был обнаружен в 2004 году в захоронении №24. Его вес составляет 5,5 граммов, что по персидской золотой весовой системе должно соответствовать половине статера. Это литой слиток высшей пробы, длиной 2,5 см и диаметром 1,4 см. Роскошный погребальный комплекс принадлежит знатному колхскому вельможе, воину, вооруженному копьем. Он датируется третьей четвертью IV века до нашей эры. На это указывает найденная у головы основного погребенного серебряная монета, отчеканенная в Пантикапее (ныне Керчь), столице Боспорского царства, в Северном Причерноморье. По определению Качаравы и Квирквелии, которое мы разделяем, это тип монеты, отчеканенной в 340-330 годах до нашей эры (аверс: голова сатира, реверс: протома льва), которая вскоре попала в Колхиду через торговые сделки. Факт обнаружения золотых статеров второй половины IV века до нашей эры в Сванетии также свидетельствует о тесных экономических связях с Боспорским царством²⁶. Слиток и серебряные деньги Пантикапея имели ритуальное, обрядовое назначение «обола Харона». Из этого следует, что денежные отношения и монетное обращение в Колхиде античного периода были достаточно развиты. В то же время, среди правящих высших слоев, изделия из драгоценных металлов, золота и серебра, являлись принятым средством накопления богатства. Это хорошо видно на примере упомянутого захоронения.

Статус погребенного в захоронении №24 Вани, свидетельствующий о его высоком социальном положении, подтверждается не только четырьмя рабами, специально убитыми и похороненными вместе с ним, но и двумя золотыми, пятью серебряными и одним железным перстнем-печатью. Они удостоверяют, что владелец имел право посредством этих печатей официально подтверждать свою волю, накладывать отпечаток на юридические документы, опечатывать сокровищницы или другую собственность. Они служили символом власти, как и ассиро-неовавилонский цилиндрический перстень-печатка из Халкедона с изображением полумесяца и длинностебельного мака. Как установили Д. Качаравы и Г. Квирквелия эта печать относится к позднеахеменидскому периоду.

Не исключено, что эта личность, погребенная с большими почестями, в некоторой степени выполняла и жреческие функции. Среди драгоценных украшений – подвеска в виде полумесяца с ажурной пряжкой, украшенной изображениями львов и оленей. Изображения на щитковых перстнях, найденных в области правой руки: голова быка, птицы, львы – должны быть символами Великой Матери Богов, божества плодородия. Как отметил английский исследователь Майкл Викерс (см. библиографию), изображение головы быка в круге на серебряном кольце из погребения №24 города Вани повторяет лицевую сторону колхидской монеты «тетри», а «длинноногая птица» также схожа с птицей, выгравированной на самой мелкой колхидской монете (гемитритетаморион), найденной в сосновом лесу. Подобная птица изображена и на серебряных монетах малого номинала Милета, отчеканенных в 420-390 гг. до н.э., вес которых колеблется между 0,17 г и 0,30 г. Встречаются тригемитаморионы весом 0,13 г, диаметром 5 мм. На милетских монетах вид этой птицы определен как дрофа – *otis tarda*. В орнитологических справочниках она характеризуется как «длинноногая птица», более крупная, чем гусь. «Длинноногая птица», а также изображения львов, голов быков, птиц, выгравированные на кольцах, которые встречаются и на колхидских монетах, связаны с культом верховного божества плодородия Колхиды, Великой Матери Богов. Именно на это указывает изящная ажурная пряжка из погребения №24, украшенная гранатами, с изображениями львов, птиц, оленей.

²⁴ Грамм М., История цивилизации в зеркале мер, единиц и денег, Челябинск, 2004, с. 43

²⁵ Вани VIII, археологические раскопки, 1986, стр. 27, рис. 11, 2

²⁶ Надирадзе Дж. Саирхе - древнейший город Грузии. Тбилиси 1990, стр. 22-97.

В богатых колхских погребениях, наряду с монетами, часто встречаются изображения птиц, в том числе уток, выполненные из золотых пластин. По-видимому, в колхской мифологии, в верованиях народа, они имели определенное сакральное значение, подобно изображениям божеств на колхских монетах и печатях. Они являются атрибутами богов плодородия и хтонических божеств, символом загробного мира, поэтому их прикрепляли к погребальному савану. Согласно мифологическим преданиям, утка считается птицей, связывающей сон и смерть, небо и землю, а ее кровь использовалась в колдовстве и для изготовления лекарств.

Пятый слиток был найден в 1986 году возле Сачхере, в селе Саирхе (по Птолемию Сареке), в богатом погребении №10 знатной колхидской дамы, обнаруженном на горе Сабадури. Вместе с многочисленными изящными золотыми и серебряными предметами были найдены и колхские триоболы²⁷.

Шестой слиток, весом 8,1 грамма, был найден в богатом погребении №13 в Саирхе в 1988 году²⁸. Примечательно, что в V-IV веках до нашей эры саирхские золотые слитки небольшого размера относительно хорошо вписываются в кратность основанной на золоте денежной системы, распространенной в античном мире в то время. Основой служил так называемый лидийский крезонидный статер. Сам вес античного статера менялся в зависимости от времени и места, как и соотношение. Обычно один золотой статер равнялся 20 драхам²⁹. К этому времени по всей Малой Азии, включая ионическое побережье Средиземного моря, в большом количестве обращались золотые статеры – крезониды весом 8,1 г. Существовали также золотые полустатеры, весившие 5,4 г. Его можно сопоставить с золотым слитком из захоронения Вани №24 весом 5,46 г! Золотые так называемые «дарики» весили 8,4 г и представляли собой 1/16 часть персидской меры веса – 504 г. Он соответствовал 20 серебряным сиклям³⁰. Один сикль же весил 5,6 г. Они составляли основу персидского денежного обращения, в сферу экономического влияния которого, по-видимому, входила и Колхида. С эпохи Александра Македонского (336-323 гг.) господствующее положение занимает аттико-эвбейская монетная система, которая полностью вытеснила персидскую. Соотношение составляло 10:1, золотой 1 статер весом 8,5 соответствовал 20 серебряным драхам или пяти тетрадрахам. Персидский статер, так называемый «дарик», весил 10,4 г. Высказано предположение – если раньше в Западной Грузии деньги чеканились в соответствии с милетской, эгинской и персидской системами весов, то затем «здесь возобладал аттический стандарт»³¹. Вес слитка из захоронения Вани №16 – 24,07 г – больше соответствует лидийской системе весов, чем персидской и аттической, и равнялся трем статерам. Более сложным является определение единицы веса слитка из захоронения Вани №6, который не укладывается в аттические стандарты. По нашему мнению, он больше склоняется к персидской монетной системе и равен 2,5 статерам. Как мы уже отметили, во всех конкретных случаях производилось взвешивание золотых слитков и, соответственно, определение его цены исходя из рыночной конъюнктуры. Очевидно, слиток весом 5,5 г, или полустатер, был бы дороже 5-граммового и 4,6-граммового слитков. Соответственно его соотношение, то есть отношение к серебру, к серебряной драхме.

Конечно, мы не претендуем на окончательное установление системы взвешивания колхидских золотых слитков, что станет возможным в научном обороте только после введения новых материалов. Сам факт «оборотности слитков» у нас можно считать установленным. В V-III веках до нашей эры золотые слитки в Колхиде в основном использовались во внешней торговле, для крупных торговых сделок. В то же время, золотые слитки представляли собой средство накопления богатства для колхидского правящего слоя, общепринятый товарно-денежный эквивалент.

²⁷ Надирадзе Дж. Саирхе - древнейший город Грузии. Тбилиси, 1990, стр. 22-97.

²⁸ Махарадзе Г., Церетели М. Некрополь «Саирхе-Сабадури Горы», Каталог. Тбилиси 2006.

²⁹ Зварич В.В. Нумизматический словарь. Ленинград 1975, s.v. статер.

³⁰ Дундуа Т. 2000, стр. 6.

³¹ Какабадзе С. Письмо Теймураза Батонишвили о грузинской валюте, «Исторический вестник», том I. Тбилиси, 1925, стр. 31-35.

Традиция чеканки золотых слитков существовала и при дворе Картли-Кахетинского царства в XVIII веке. Теймураз Багратиони в письме, датированном 1840 годом, дает такую интересную заметку: «Золото, которое поступало из грузинских рудников, наши цари не чеканили». (Имеется в виду чеканка монет. Автор.) По его словам, «большая часть золотой руды продавалась», поскольку эти слитки отличались относительно высоким качеством. (См. Саргис Какабадзе.

Не обязательно, чтобы время захоронения слитков чистого золота, имеющих эталонное назначение, совпадало с датой их изготовления. Торговые сделки V-III веков до нашей эры в основном совершались посредством развитой формы денег – монеты, вес, проба и стоимость которой гарантировались государством-эмитентом. Соответственно, их принимали не по объему, а по счету. Это облегчало процесс обмена и деятельность торговцев. О высоком развитии денежного обращения свидетельствуют многочисленные серебряные монеты, найденные на территории исторической Грузии и отчеканенные здесь же, так называемые «колхидские белые» или «колхидки».

ТАБЛИЦА I
Колхидские золотые слитки
(V-III века до н.э.)

№	Полевой инвентарный номер	Место и время находки	Метрологические данные	Датировка*	Весовая система	Примечание
1	П- 86/458	Саирхе (Сареке) Грабница N10, 1986 г.	4,6 г., 1,3 см X 0,6 см.	IV век до н.э.	Половина статера аттической весовой системы (драхма)	Хранится в Государственном музее искусств им. Ш. Амиранашвили
2	П- 88/548	Саирхе (Сареке) Грабница N13, 1988 г.	8,1 г., длина 1,7	IV век до н.э.	Крезид Лидийский статер (дидрахма) Обменивался 20 драхм серебром	—
3	3-69/408 10-975:70	Вани (Сури-Суриум) 1969г. Грабница N11.	5 г., длина 1,55 см., ширина 0,6 см.	V век до н.э.	Персидский так называемый дарик, половина = ½ статера (сикл?)	Хранится в Государственном музее Грузии им. С. Джанашиа
4	07:1-04 1405	Вани, Грабница N24, 2002г.	5,463 г., длина 5,5; ширина 2,5 см., д. 1,4 см.	IV век до н.э.	Статер Креза, половина ½	—
5	3-61/662 11-974; 38	Вани, Грабница N6, 1961г.	21,46 г.	IV век до н.э., вторая половина	Персидский дарик 2,5, статер 2,5	—
6	49-981:25 07:1/954	Вани, Грабница N16.	24,7 г.	IV-III века до н.э.	Три Лидийских (крезоидских) статера	—

БИБЛИОГРАФИЯ:

1. Вани I, Археологические раскопки 1947-1960 гг. Хоштария Н., Путуридзе Р., Чкония А. Результаты археологических раскопок, проведенных в северной части древнего города Вани в 1961-1963 гг., Тбилиси 1972. (Груз.)
2. Вани VI, Чкония А. Золотые украшения из городища Вани. Тбилиси 1981. (Груз.)
3. Вани VIII, археологические раскопки, 1986. (Груз.)
4. Дундуа Т. Аттическая половина мины из Диоскуриады – Афинская понтийская талассократия. Тбилиси 2000. (Груз.)
5. Инадзе М. Из истории торговых отношений в древней Колхиде, Кавказско-ближневосточный сборник, II. Тбилиси 1962. (Груз.)
6. Инадзе М. Древнее колхидское общество. Тбилиси 1994. (Груз.)
7. Какабадзе С. Письмо Теймураза Батонишвили о грузинской валюте, «Исторический вестник», том I. Тбилиси 1925. (Груз.)
8. Лордкипанидзе Д. Золотоносная Колхида. Тбилиси 2006. (Груз.)
9. Лордкипанидзе Г., Герадзе Г. Колхидская монета. Тбилиси 2005. (Груз.)
10. Лордкипанидзе Г. О доионетной форме денежного обращения в Колхиде. Тбилиси 1977. (Груз.)
11. Махарадзе Г., Церетели М. Некрополь «Саирхе-Сабадурис Гори», Каталог. Тбилиси 2006. (Груз.)
12. Надирадзе Дж. Саирхе- древнейший город Грузии. Тбилиси 1990. (Груз.)
13. Единзиг П. Первобытные денги в их этнологическом экономическом аспектах. Оксфорд 1966. (Англ.)
14. Рихтер Г. Греческое искусство, Лондон 1960. (Англ.)
15. Грамм М. История цивилизации в зеркале мер, единиц и денег. Челябинск 2004.
16. Долан Э., Кэмпбелл К., Кэмпбелл Р. Деньги, банковое дело и денежно-кредитная политика, М.-Спб. 1993.
17. Дундуа Г., Лордкипанидзе Г. Денежное обращение центральной Колхиды. Тбилиси 1981
18. Зварич В.В. Нумизматический словарь. Ленинград 1975.
19. Зограф А.Н. Античные монеты, Москва-Ленинград 1951.
20. Иессен А.А., Пассек Т.С. Золото Кавказа. Москва-Ленинград 1935.
21. Иожеф Р. История денег. Будапешт 1968.
22. Казаманова А.Н. Введение в античную нумизматику. Москва 1969.
23. Липс Ю. Происхождение вещей. Смоленск 2003.
24. Лордкипанидзе Г. О доионетной форме денежного обращения в Колхиде. Тбилиси 1977.

25. Лукиан из Самосаты, Избранное. Москва 1962.
26. Мазар А. Археология библейской земли. Иерусалим 1996.
27. Максимов М.Н. Очерк о золоте. Москва 1988.
28. Попорадзе Н.Г., Гачечиладзе Х.Ш. Особенности состава самородного золота и изделия из него, найденных при археологических раскопках, труды ГИН АН Грузии, Нов. сер. Вып. 119. Тбилиси 2004.
29. Сариadini В.И. Афганистан: сокровища безымянных царей. Москва 1983.
30. Хоштария Н.В. Археологические раскопки в Вани (Предварительное сообщение) Кавказско-Ближневосточный сборник, II. Тбилиси 1962.

2021

11 DECEMBER

№4

არქეოლოგია

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

მგობის უნივერსიტეტის
აკადემიკოს ა. ავაქიძის სახელობის არქეოლოგიის
ინსტიტუტის სამეცნიერო კვლევითი ჟურნალი

ოქროს ზოდები – კოლხური ფულის მონეტამდელი ფორმა

გოჩა გერაძე,

კულტუროლოგი; ლევან სამხარაულის სასამართლო
ექსპერტიზის ეროვნული ბიუროს ექსპერტი

აბსტრაქტი

სტატია ეხება ძვ. წ. V-III საუკუნეების ოქროს ზოდების, კოლხური ფულის მონეტამდელი ფორმის კვლევას. არქეოლოგიური გათხრების შედეგად ვანის (ძვ. სური-სურიუმი) და საირხის (ძვ. სარეკე) მდიდრულ სამარხებში აღმოჩენილმა სხვადასხვა მოცულობის, ზომის და წონის ოქროს ზოდებმა დიდი ინტერესი გააჩინა, რაც რა თქმა უნდა, სპეციალურ კვლევას მოითხოვს.

ჩატარებული კვლევებით როგორც იკვეთება, კოლხეთში, სავაჭრო-ეკონომიკური პროცესების განვითარების გარკვეულ სტადიაზე „ზოდური მიმოქცევა“ არქაული ფორმით წარმოიშვა. აღნიშნული მოსაზრება მტკიცდება როგორც 1890 წელს ჭუბურხინჯში აღმოჩენილი გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ოქროსა და ვერცხლის ნაჭდევიანი ზოდებით, ასევე შიდა ქართლში და სვანეთში აღმოჩენილი მსგავსი მასალებით.

მეტროლოგიურმა ანალიზმა აჩვენა, რომ კოლხური ზოდები კავშირშია ანტიკურ სამყაროში გავრცელებულ-ლიდიურ, სპარსულ და ატიკურ საწონ სისტემებთან. ვანისა და საირხის სამარხებში აღმოჩენილი ზოდების წონა (4.6 გრ., 5 გრ., 5.5 გრ., 8.1 გრ., 21.46 გრ., 24.7 გრ.) შეესაბამება სხვადასხვა სტატერის ნომინალებს. ვანის ნაქალაქარზე აღმოჩენილი ტყვიის გირები ატიკურ საწონ სისტემას უკავშირდება, რაც თავის მხრივ, საერთაშორისო სტანდარტების გამოყენებაზე მიუთითებს.

ოქროს ზოდები, თავისი უპირატესობის გამო, საწყის ეტაპზე ღირებულების საყოველთაო ეკვივალენტად იქცა, მოგვიანებით კი მსოფლიო ფულის ფუნქცია შეიძინა და აბსოლუტური სიმდიდრის მაჩვენებელი გახდა.

კვლევა კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ ძვ. წ. V-III საუკუნეებში, კოლხეთი ხასიათდებოდა განვითარებული ეკონომიკითა და მსოფლიო ვაჭრობაში ადრეული ინტეგრაციით.

საკვანძო სიტყვები: მეტროლოგია, კოლხეთი, ოქროს ზოდები, ვანი, საირხე.

არქეოლოგიური გათხრების შედეგად ვანსა (ძვ. სური-სურიუმი) და საირხეში (ძვ. სარეკე) ძვ. წ. V-III სს. დათარიღებულ მდიდრულ სამარხებში დაფიქსირებულია ოქროს მცირე ზოდების აღმოჩენის (ცხრილი I) რამდენიმე შემთხვევა. ეს სხვადასხვა მოცულობის, ზომის, მოყვანილობისა და ჯერადობის მქონე ზოდები სპეციალურ კვლევას მოითხოვს. ფულის წარმოშობისა და განვითარების ზოგადი თეორიიდან გამომდინარე¹ ისინი უნდა გავიაზროთ როგორც მონეტის წინამორბედი, როგორც ფულის მონეტამდელი არქაული პრიმიტიული ფორმა. ანალოგიები მათ მოეპოვებათ ხმელთაშუაზღვისპირეთის ქვეყნებში, მიკენში ძვ.წ. XV-XIII სს., კვიპროსზე ძვ.წ. XIII ს.² გარკვეულია მათი მეტროლოგიური სისტემა, ისინი ე.წ. მცირე ოქროს ტალანტის 1,5 ნაწილს შეადგენენ³. საჭიროა კოლხურ სამაროვნებზე აღმოჩენილი ზოდების წონითი სისტემის ზუსტი გარკვევა, რაც მრავალ სირთულესთანაა დაკავშირებული. არ არის გამორიცხული, რომ ჩვენი ცალკეული ზოდი სულაც დამოუკიდებელი ღირებულებისაა და საერთოდ არ ჯდება ამა თუ იმ ქვეყნის (ლიდია, მილეტი, სპარსეთი, ატიკა) სამონეტო საწონ-მეტროლოგიურ სისტემაში. აქ გადამწყვეტი მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს ზოდის კონკრეტულ წონას და სინჯს. ჩვენთვის მთავარია, რომ სავაჭრო-ეკონომიკური პროცესების განვითარების გარკვეულ სტადიაზე კოლხეთშიც წარმოშობილა „ზოდური მიმოქცევა“, „ფულის მიმოქცევის ზოდური ეპოქა“, რომელიც თავისთავად, ყველგან ხანგრძლივ ისტორიულ პერიოდს მოიცავდა⁴. ეს დასტურდება ჯერ კიდევ 1890 წელს ჭებურხინჯში აღმოჩენილი გვიანბრინჯაო ადრერკინის ხანის ოქროსა და ვერცხლის (1,25 სმ სისქისა და 6,5 სმ სიგრძის) ნაჭდევიანი (ჯერადობის ნიშნები?! გ.ლ., გ.გ.) ოქროსა და ვერცხლის ზოდების აღმოჩენის ფაქტით⁵. გარდა ამისა, ხუთ გრამამდე წონის ოქროს ზოდი დაფიქსირებულია შიდა ქართლში კოლხური თეთრის მიმოქცევის ზონაში, ასევე მდიდრულ ძვ.წ. IV-III სს. დათარიღებულ ორმო-სამარხში⁶. არის ცნობები მათი აღმოჩენის შესახებ სვანეთში, ალექსანდრე მაკედონელის სტატერებთან ერთად.

ამგვარად, ძვ.წ. V-III სს. კოლხეთის ისტორიულ მიწა-წყალზე საზოგადოებას განვითარების ისეთი დონისთვის მიუღწევია, როდესაც რეგულარულ საგარეო სავაჭრო ურთიერთობისას ბარტერს, პრიმიტიულ გაცვლას აღარ მიმართავდნენ. ამისათვის იყენებდნენ ძვირფასი ლითონის ზოდებს, საქონლის ეკვივალენტურ ფორმას, ე.წ. „ფულის კრისტალს. სასაქონლო წარმოების პირობებში ოქრო, თავისი ბუნებრივი უპირატესობის გამო, ვაჭრობის განვითარებასთან ერთად საქონლის საერთო მასიდან გამოიყოფა და ღირებულების საყოველთაო ეკვივალენტად იქცევა. მასში უკვე გაერთიანებულია, თავმოყრილია სხვადასხვა საქონლის ღირებულებანი. ოქრო უპირისპირდება სხვა საქონელს, როგორც ფულის პირველადი მონეტამდელი ფორმა. თუ მანამდე ის თავად იყო საქონელი, შემდგომში ღირებულების საყოველთაო „აბსოლუტურ საქონლად“ იქცევა. მსოფლიო საქონლებს შორის მან მონოპოლიური მდგომარეობა მოიპოვა. შესაბამისად, ოქრომ მიიღო მსოფლიო ფულის ფუნქცია და აბსოლუტური სიმდიდრის მაჩვენებელი გახდა. ოქროს მფლობელი პოტენციურად ყველა საქონლის მფლობელია და უფრო მეტიც, მისი ძალაუფლება თავად მწარმოებლებზე ვრცელდება. ოქროს უპირატესად იყენებდნენ განსაკუთრებით ფასეული ფუფუნების საგნების შესაძენად⁷. ამიტომ ოქროს „სასაქონლო ფულს“ ეკონომისტები „ბაზრის ენას“ უწოდებენ⁸. ოქროს შედარებით მყარი ღირებულების გამო ყოველთვის და ყველგან საბაზრო

¹ Einzig P. Primitive money in its ethnological and economic aspects. Oxford 1966, p. 5; Казамаanova A.H. Введение в античную нумизматику. Москва 1969, с. 30, 31.

² Зограф А.Н. Античные монеты. М.-Л. 1951, с. 23; Максимов М.Н., Очерк о золоте. Москва 1988, с.18-19; Казамаanova A.H. Введение в античную нумизматику. Москва 1969, с. 30; Richter G. Greek Art. London 1960, p. 243.

³ Максимов М.Н. Очерк о золоте. Москва 1988, с. 19, рис. 3.

⁴ Иожеф Р. История денег. Будапешт 1968, с. 30.

⁵ Иессен А.А., Пассек Т.С. Золото Кавказа, М.-Л. 1935, с. 173, 174; ინაძე მ. სავაჭრო ურთიერთობათა ისტორიიდან ძველ კოლხეთში, კავკასიურ-ახლო აღმოსავლური კრებული, II. თბილისი 1962, გვ. 87.

⁶ გაგოშიძე ი. ზეპირი ინფორმაცია, რისთვისაც მადლობას მოვასხენებთ (2006).

⁷ Липс Ю. Происхождение вещей. Смоленск 2003, с. 266.

⁸ Долан Э., Кэмпбелл К., Кэмпбелл Р. Деньги, банковое дело и денежно-кредитная политика, М.- Спб. 1993, с.12.

ეკონომიკის პირობებში ერთი და იგივე ღირებულება აქვს. მისი ფასი მატულობს წონისა და მოცულობის შესაბამისად, რასაც შეესიძლება მისი სასაქონლო ღირებულება ბაზარზე. კოლხური ოქროს ზოდები, შესაბამისად, წარმოგვიდგება როგორც საბაზრო, სავაჭრო საქონლის ეკვივალენტი, სიმდიდრის დაგროვების საშუალება. ასეთი „ზოდური მიმოქცევის“ პირობებში აუცილებელია განვითარებული საწონი სისტემების არსებობა, რადგან ოქროს სინჯის აუცილებელი შემოწმების გარდა, ხდებოდა ყველა კონკრეტული სავაჭრო გარიგებისას, მისი მოცულობის, წონის განსაზღვრა. აღნიშნული ვითარება დასტურდება ბიბლიური წყაროებითაც. პალესტინაში წონის ძირითადი ერთეული შეკელია – 11,4 გრ.⁹

რამდენიმე ტყვიის გირი, საწონი აღმოჩენილია ვანის ნაქალაქარზე და უკავშირდება გვიან ატიკურ ე.წ. მძიმე საწონ სისტემას¹⁰, რაც ყოველდღიურ პრაქტიკაში მათ ფართო გამოყენებაზე მიგვანიშნებს. ამ გირების წონაა: 1) 782 გრ.; 2) 403 გრ.; 3) 48 გრ.; 4) 41 გრ.; 5) 31,3 გრ. ელინისტურ ხანაში ამ სისტემაზე გადავიდა სინოპი და ბოსფორი. ასე რომ, საერთაშორისო, კერძოდ, ატიკური საწონი სტანდარტები უცხო არ ყოფილა ანტიკური ხანის დასავლეთ საქართველოსათვის, რაც ახალი მასალებითაც დასტურდება¹¹. ყველა ის სამარხი, სადაც მცირე ოქროს ზოდი აღმოჩნდა, არაფერი რომ არა ვთქვათ ჭებურხინჯის განძზე, ნათლად მიგვანიშნებს კოლხეთის მმართველი ფენის ხელში თავმოყრილი მატერიალური ფასეულობების, სიმდიდრის, მათ შორის ოქროს დაგროვების მასშტაბებზე. კოლხეთის სამეფო ძვ.წ. V-II სს. ხასიათდება რთული კლასობრივი სტრუქტურით, სოციალური სტრატეფიკაციის მაღალი ხარისხით, განვითარებული ეკონომიკით¹² და ფულადი მიმოქცევით. არქაულ ფულად ოქროს მცირე ზოდებთან ერთად კოლხეთში ძვ.წ. VI ს. მაინც, თუ უფრო ადრე ძვ.წ. VIII-VII სს. არა, მიმოქცევა ფულის ისეთი პროგრესული ფორმები, როგორცაა ოქროს, ელექტრუმისა და ვერცხლის მონეტები¹³, რაც მისი მსოფლიო ვაჭრობაში ადრეული ინტეგრაციის მაჩვენებელია. მითს „ოქრომრავალი“ კოლხეთის შესახებ ნამდვილად ჰქონია საფუძველი¹⁴. სამარხული კომპლექსების ანალიზი ამ ეპოქის კოლხეთს წარმოგვიჩვენს როგორც თავისუფალი, ღია ეკონომიკური სისტემის მქონე ქვეყანას, რომელიც იმპორტ-ექსპორტის სერიოზული ფინანსური ოპერაციებით, მასშტაბური სავაჭრო გარიგებებით, ადგილობრივი თუ უცხოელი ვაჭრების მეშვეობით მსოფლიო ბაზართანაა დაკავშირებული. ძვ.წ. VI ს. ფულად-სავაჭრო ურთიერთობებს კოლხეთში ისეთი მასშტაბები მიუღია, რომ იდეოლოგიის კონსერვატორულ სფეროზეც მოუხდენია ზეგავლენა, როგორცაა დაკრძალვის წესები. აქედან მოყოლებული კოლხურ სამარხებში, როგორც წესი, მიცვალებულს ატანენ მონეტას, რომელსაც ან პირში ან თავთან უდებენ¹⁵. ბერძნული წეს-ჩვეულებების თანახმად, რომელიც ელინისტურ ხანისათვის უკვე მრავალ ქვეყანაში გავრცელდა¹⁶, ჭირისუფლებს ფული უნდა გადაეხადათ იმ ქვეყანაში სულების გადამყვან მოხუც ქარონისა და ჰერმესისათვის. ამასთან დაკავშირებით საყურადღებო ცნობები აქვს შემონახული ახ.წ. II ს. ბერძენ სატირიკოსს ლუკიანე სამოსატელს ნაწარმოებში „საუბრები მკვდართა სამეფოში“. სულების გადაყვანის საფასურ-საზღაურის გამოყოფისას ქარონსა და ჰერმესს შორის დავაა. ქარონს ეძვირება ნავის ღუზის ფასი – 5 დრაქმა, ნიჩბების დასამაგრებელი ტყავის თასმა მას ორი ობოლი უჯდება, აფრების საკემსი ნემსი – 5 ობოლი, ხოლო ნავის შეკეთებისათვის ორ დრაქმას თხოულობენ. მას სახსარი არა აქვს, რადგან მშვიდობიანობის გამო ცოტა მომხმარებელი – კლიენტი ჰყავს; ჭირისუფლები იშვიათად აკითხავენ და ისიც იძულებულია ყველასათვის „სანუკვარი ფული“ მკაცრად მოითხოვოს. „თქვენ მოვალენი ხართ გადაიხადოთ ობოლი, რადგან სხვანაირად

⁹ Мазар А. Археология библейской земли. Иерусалим 1996, с. 198.

¹⁰ Лордкипანიძე Г. О доионетной форме денежного обращения в Колхиде. Тбилиси 1977, с. 131-134.

¹¹ ღუნდუა თ. ატიკური ნახევარი მინა დიოსკურიიდან - ათენის პონტიური თალსოკრატია. თბილისი 2000, გვ. 3.

¹² ინაძე მ. ძველი კოლხეთის საზოგადოება. თბილისი 1994, გვ. 71, 104.

¹³ Дундуа Г., Лордкипანიძე Г., Денжное обращение центральной Колхиды. Тбилиси 1981, сс. 4,7,8

¹⁴ ლორთქიფანიძე დ., ოქრომრავალი კოლხეთი, თბილისი 2006, გვ. 13-32.

¹⁵ ლორთქიფანიძე გ., გერაძე გ. კოლხური თეთრი. თბილისი 2005, გვ. 13.

¹⁶ Сариадини В.И. Афганистан: сокровища безымянных царей. Москва 1983, с. 129.

[დაკრძალვა] შეუძლებელია” - ასე მიმართავს ის ადამიანებს¹⁷.

კოლხი დიდებულების სამარხებში აღმოჩენილი ოქროს ზოდებიც მიცვალებულის თავთანაა დაფიქსირებული, რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს მათ დანიშნულებას, ფუნქციას. ნათქვამის საილუსტრაციოდ, კერძოდ, მმართველი ფენის სიმდიდრის, ეკონომიკური შეძლების, დოვლათის წარმოსაჩენად უპრიანია კიდევ ერთხელ გავიხსენოთ ყველა ის კოლხური მდიდრული სამარხული კომპლექსი, რომლებშიც მცირე ზომის ოქროს ზოდებია დაფიქსირებული.

ჩვენ არქეოლოგიურ პრაქტიკაში, ოქროს პატარა ზოდს, პირველად ვანში (სური) 1961 წელს მივაკვლიეთ ე.წ. დიდებული კოლხი ქალის N6 სამარხში, მიცვალებულის თავთან¹⁸. ნ. ხომტარიამ წინასწარი მონაცემების მიხედვით სამარხული კომპლექსი, რომელშიც ათასზე მეტი მარტო ოქროს ნივთი (დიადემა, ოქროს ფიალა, კირკალი, სამაჯურები, ყელსაბამები, გულსაკიდები, საყურები, ბეჭდები და მრავალი სხვა, მათი საერთო წონა 2 კგ. აღწევდა) აღმოჩნდა, ძვ.წ. V ს. დაათარიდა. მანვე, წინასწარ გამოქვეყნებულ პუბლიკაციებში საჭიროდ ჩათვალა ხაზგასმით აღენიშნა: სამარხში აღმოჩენილი ზოდი კიდევ ერთხელ ადასტურებს აქ ნაპოვნი ნაკეთობების ადგილობრივ წარმომავლობას¹⁹. შემდგომში ამ N6 სამარხში, რომელშიც აღმოჩნდა 21,46-გრამიანი ოქროს ზოდი, ძვ.წ. IV ს. მეორე ნახევრით დათარიდა²⁰. ზოდს ლობიოს მსხვილი მარცვლის მოყვანილობა აქვს, ოვალურგანიკვეთიანი, ბოლოებმომრგვალებული, ზედაპირდამუშავებული, თუმცა, აღინიშნება ბუნებრივი ღრმულების არსებობა, რაც მის თვითნაბად ხასიათზე უნდა მეტყველებდეს. ზოდი ბაჯადლო, მაღალი სინჯის ოქროსათვის დამახასიათებელი მუქი ყვითელი ფერისაა. უახლესი მიკრორენტგენოსკოპიური გამოკვლევების თანახმად ანტიკური ხანის ოქრომჭედლობის ნიმუშების ქიმიური შემადგენლობა მსგავსია ქართულივე თვითნაბადი ოქროსი²¹.

ჩვენ ჯერჯერობით არ შეგვიძლია გავარკვიოთ, ეს კერძო ინიციატივა იყო, თუ სახელმწიფო ინსტიტუტი ამზადებდა ამ ოქროს მცირე ზოდებს. ვიცით მხოლოდ, რომ მათ ეკონომიკური ფუნქცია ჰქონიათ, როგორც იმ დროისათვის პროგრესულ, ფულადი მიმოქცევის, სიმდიდრის დაგროვების საშუალებას.

მეორე ოქროს 5-გრამიანი ზოდი (ცხრილი I) აღმოჩნდა 1969 წ. ვანის N11 მდიდრული სამარხის დასაკრძალავ ინვენტარში, ასევე მიცვალებულის თავთან. ამ დიდებული კოლხი ქალის სამკაულიც მთლიანად ოქროსა და ვერცხლისაა. მასაც თავს უმკობდა ოქროს დიადემა, მისთვის უხვად ჩაუტანებიათ: საყურე და სასაფეთქლე რგოლები, ხუთნაირი ყელსაბამი, მათ შორის უნატიფესი ოქროს კუები, ოქროს ჩიტებიანი საკიდები, ოქროს მძივები, ოქროს სამაჯურები, ოქროს ბეჭდები და სხვ. მიცვალებულს ეფარა სუდარა ოქროს კილიტებითა და ოქროსავე ორნამენტირებული ფირფიტებით გაწყობილი. მათ შორის არის ოქროს არწივის გამოსახულებიანი თხელი ბალთები, რომელთაც ჰერალდიკური ფუნქცია აქვთ²². ყურადღებას იპყრობს ბერძნული, ატიკური წარმოების ვერცხლის ძვირფასი სუფრის ჭურჭელი, ბრინჯაოს მაღალმხატვრული პატერა, ენოხოია, ვერცხლის კილიკები, ვერცხლის არიბალოსი და სარწყაული, ვერცხლის ფართოყელიანი სასმისი, ვერცხლის კოვზი, ატიკური შავლაქიანი კილიკი და მრავალი. სხვ. სამარხი ძვ.წ. V ს. შუა ხანებით თარიღდება. ამ სამარხში დაფიქსირებული ოქროს მცირე ზოდი – 5 გრ. იწონიდა. ოქროს მსხვილი ღერო ოდნავ მორკალულია, გვერდებზე ორ-ორი წიბო აქვს, შესაძლოა ჯერადობის მაჩვენებელი. განიკვეთში ოვალურია, სიგრძე – 1,55 სმ., დიამეტრი – 0,6 სმ. დიდებულ კოლხ ქალთან ერთად დაუკრძალავთ

¹⁷ Лукиан из Самосаты, Избранное. Москва 1962, с. 149.

¹⁸ ვანი I, არქეოლოგიური გათხრები 1947-1960 წწ. ხომტარია ნ., ფუთურიძე რ., ჭყონია ა. ვანის ნაქალაქარის ჩ.ა. ნაწილში 1961-1963 წწ. ჩატარებული არქეოლოგიური თხრის შედეგები. თბილისი 1972, გვ. 116, სურ. 54.

¹⁹ Хоштария Н.В., Археологические раскопки в Вани (Предварительное сообщение) Кавказско-Ближневосточный сборник, II. Тбилиси 1962, с. 69.

²⁰ ჭყონია ა. ოქროს სამკაულები ვანის ნაქალაქარიდან, ვანი VI. თბილისი 1981.

²¹ Попорядзе Н.Г., Гачечиладзе Х.Ш. Особенности состава самородного золота и изделия из него, найденных при археологических раскопках, труды ГИН АН Грузии, Нов. сер. Вып. 119. Тбилиси 2004, сс. 566, 568.

²² ვანი I. გვ. 113-239.

ცხენი და სამი მხევალი.

მესამე ზოდი აღმოჩნდა 1980 წელს, ვანში N16, მეომრის შედარებით ნაკლებად მდიდრულ, მაგრამ იარაღიან სამარხში, აქაც საკმაო რაოდენობით არის წარმოდგენილი ოქროსა და ვერცხლის სამკაულები: საყურეები, ხატისუღლები, სამაჯურები, ბეჭდები, ბალთები, მძივები, ფირფიტები და სხვ.²³, სამარხი ძვ.წ. IV-III სს. თარიღდება. ოქროს ზოდის გარდა, რომელიც 5 გრ. იწონიდა, სამარხში აღმოჩნდა ქისაში ჩადებული 80 კოლხური ჩვეულებრივი ტრიობოლი თეთრი, რომლის საშუალო წონა დაახლოებით 160 გრამია, რაც ატიკური ვერცხლის სამონეტო სისტემით 40 დრაქმას შეადგენს. ოქროსა და ვერცხლის შესაბამისობა (რაცო/თანაფარდობა) ამ დროისათვის შეადგენდა 10:1. აქედან გამომდინარე, ჩვენი ხუთგრამიანი ზოდი უტოლდებოდა 160 გრ. ვერცხლის ეკვივალენტს²⁴. რა საწონ სისტემაზეა დაფუძნებული ვანის N11 სამარხის ოქროს ზოდის წონა ჯერჯერობით უცნობია და დამატებით შეჯერებებს მოითხოვს, რაზედაც ქვემოთ გვექნება საუბარი. ზოდს პირამიდისებრი მოყვანილობა აქვს, ზედაპირი უსწორმასწოროა²⁵.

მეოთხე ზოდიც ვანის ნაქალაქარზეა ნაპოვნი. ის აღმოჩნდა 2004 წელს რიგით 24-ე სამარხში. მისი წონა 5.5 გრამია, რაც ოქროს საწონი სპარსული სისტემის მიხედვით ნახევარ სტატერს უნდა უდრიდეს, წარმოადგენს 2.5 სმ. სიგრძისა და 1.4 სმ. დიამეტრის მქონე, უმაღლესი სინჯის სხმულს. მდიდრული სამარხეული კომპლექსი მაღალი რანგის კოლხ დიდებულს, შუბოსანს, ეკუთვნის. იგი ძვ.წ. IV ს. მესამე მეოთხედით არის დათარიღებული. ამაზე მიანიშნებს ძირითად მიცვალებულის თავთან აღმოჩენილი ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთში, ბოსფორის სამეფოს დედაქალაქ პანტიკაპეონში (დღ. ქერჩი) მოჭრილი ვერცხლის მონეტა, ობოლი (კაჭარავა, კვირკველიას განსაზღვრით, რომელსაც ჩვენც ვიზიარებთ) ეს არის ძვ.წ. 340-330 წწ. მოჭრილი მონეტის ტიპი (v. სატირის თავი, Rv. ლომის პროტომა), რომელიც სავაჭრო გარიგებების მეშვეობით სულ მალე მოხვედრილა კოლხეთში. ბოსფორის სამეფოსთან მჭიდრო ეკონომიკური კავშირების მაჩვენებელია ასევე ძვ.წ. IV ს. მეორე ნახევრის ოქროს სტატერების აღმოჩენის ფაქტი სვანეთში²⁶. ზოდსა და პანტიკაპეონის ვერცხლის ფულს “ქარონის ობოლის” რიტუალური, საწესო დანიშნულება ჰქონდათ. ამით ირკვევა, რომ ფულადი ურთიერთობანი, სამონეტო მიმოქცევა ანტიკური ხანის კოლხეთში საკმაოდ განვითარებული ყოფილა. ამასთანავე, მმართველ ზედა ფენებში ძვირფასი ლითონების, ოქრო-ვერცხლის ნაწარმი სიმდიდრის დაგროვების ნაცად, მიღებულ საშუალებას წარმოადგენდა. ეს კარგად ჩანს აღნიშნული სამარხის მაგალითზე.

ვანის N24 სამარხში დაკრძალულის წოდებრივი სტატუსის, მისი მნიშვნელოვანი სოციალური პოზიციის მაჩვენებელია არა მარტო მასთან ერთად სპეციალურად მოკვდინებული და დაკრძალული ოთხი მონა-მსახური, არამედ 2 ოქროს, 5 ვერცხლის და 1 რკინის ბეჭედ-საბეჭდავი. ისინი ადასტურებენ, რომ მფლობელს უფლება ჰქონდა ამ ბეჭდების მეშვეობით ოფიციალურად დაედასტურებინა თავისი ნება, ამა თუ იმ იურიდიულ დოკუმენტზე, დაეღუქა განძთსაცავი თუ სხვა სახის საკუთრება. ისინი ძალაუფლების სიმბოლოს წარმოადგენდნენ, ისევე როგორც ქალკედონის ასურულ-ნეობაბილონური ტიპის ცილინდრული საბეჭდავი ნახევარმთვარისა და გრძელღეროიანი ყაყაჩოს გამოსახულებით. როგორც გაარკვიეს დ. კაჭარავამ და გ. კვირკველიამ ეს საბეჭდავი გვიანაქემენიდური ხანისაა.

არ არის გამორიცხული, რომ ეს დიდი პატივით დაკრძალული პიროვნება გარკვეულწილად ქურუმის ფუნქციასაც ითავსებდა. მის ძვირფას სამკაულებს შორისაა ნახევარმთვარის საკიდი აჭურული ბალთა ლომებისა და ირმების გამოსახულებით. მარჯვენა ხელის არეში აღმოჩენილი ფარაკიანი ბეჭდების გამოსახულებები: ხარის თავი, ფრინველები, ლომები - ღმერთების დიდი

²³ კაჭარავა დ., მჟავანაძე ზ. ნაქალაქარის ზედა ტერასაზე 1980 წ. ჩატარებული მუშაობის ანგარიში, ვანი VIII. თბილისი 1986, გვ. 15-25.

²⁴ Грамм М. История цивилизации в зеркале мер, единиц и денег. Челябинск 2004, с. 43.

²⁵ ვანი VIII, არქეოლოგიური გათხრები, 1986, გვ. 27, სურ. 11, 2.

²⁶ ლორთქიფანიძე გ., კვიციანი ზ., გერაძე გ. სვანეთი ანტიკური ხანის საქართველოს ზარაფხანა. თბილისი 2008, გვ. 55, სურ. 5-6.

დედის, ნაყოფიერების ღვთაების სიმბოლოები უნდა იყოს. როგორც აღნიშნა ინგლისელმა მკვლევარმა მაიკლ ვიკერსმა: ვანის ნაქალაქარის N24 სამარხის ვერცხლის ბეჭდის წრეში ჩასმული ხარის თავის გამოსახულება იმეორებს კოლხური თეთრის რევერსის პირს, ხოლო „გრძელფეხება ფრინველი“ ასევე მსგავსია ფიჭვნარში აღმოჩენილი კოლხური თეთრების უკნინეს ერთეულზე (ჰემიტეტრატემორიონი) ამოტვიფრული ფრინველისა. ასეთივე ფრინველია გამოსახული მილეტში ძვ.წ. 420-390 წწ. მოჭრილ ვერცხლის მცირე ნომინალებზეც, რომლის წონა 0.17 გრ. და 0.30 გრ. შორის მერყეობს. გვხვდება 0.13 გრ. ტრიჰემიტრატემორიონები, რომელთა დიამეტრი 5 მმ-ია. მილეტურ მონეტებზე ამ ფრინველის სახეობა განსაზღვრულია როგორც სავათი - otis tarda, რუსული - დროფა. ორნიტოლოგიურ ცნობარებში ის ხასიათდება როგორც ბატზე მოზრდილი „გრძელფეხა ფრინველი“, როგორც ჩანს ბეჭდებზე ამოტვიფრული ლომების, ხარისთავის, ფრინველების გამოსახულებები, რომლებიც გვხვდება ასევე კოლხურ თეთრებზე, დაკავშირებულია კოლხურ ნაყოფიერების უზენაესი ღვთაების, ღმერთების დიდი დედის კულტთან. სწორედ ამაზე მიგვანიშნებს 24-ე სამარხის ჭვირული ნატიფი სასარტყლე ბალთა ბროწეულებით შემკული, ლომების, ფრინველების, ირმების გამოსახულებებით. მდიდრულ კოლხურ სამარხებში ხშირია მონეტებთან ერთად ოქროს ფირფიტებისაგან დამზადებული ფრინველების, მათ შორის იხვების გამოსახულებები. როგორც ჩანს, კოლხურ მითოლოგიაში, ქვეყნის რწმენა-წარმოდგენებში მათ გარკვეული საკრალური დანიშნულება ჰქონდათ, ისევე როგორც კოლხურ თეთრებზე და საბეჭდავებზე გამოსახულ სავათებს. ისინი ნაყოფიერების, ქთონური ღმერთების ატრიბუტებია; იმქვეყნიური მიწისქვეშეთის სიმბოლო, ამიტომ მათ სუდარაზე ამაგრებდნენ. მითოლოგიური გადმოცემებით იხვი ძილისა და სიკვდილის, ცისა და მიწის დამაკავშირებელ ფრინველად ითვლება, მისი სისხლი ჯადოქრობაში, წამლების დასამზადებლად გამოიყენებოდა.

მეხუთე ზოდი ნაპოვნია 1986 წელს საჩხერესთან, სოფელ საირხეს (პტოლემეაიოსის სარეკე), საბადურისგორაზე გამოვლენილ დიდებული კოლხი ქალბატონის მდიდრულ N10 სამარხში. უამრავი ოქროსა და ვერცხლის ნატიფ ნივთებთან ერთად კოლხური ტრიობოლებიც იქნა აღმოჩენილი²⁷.

მეექვსე ზოდი, წონით 8,1 გრ. ნაპოვნი იქნა საირხეს მდიდრულ N13 სამარხში, 1988 წელს²⁸. საყურადღებოა, რომ ძვ.წ. V-IV სს საირხეული ოქროს მცირე ზოდები შედარებით კარგად ჯდება ანტიკურ სამყაროში იმ დროს გავრცელებულ ოქროზე დაფუძნებული სამონეტო სისტემის ჯერადობაში, რომლის საფუძველს ლიდიური ე.წ. კრეზოიდი სტატერი შეადგენდა. თავად ანტიკური სტატერის წონა დროისა და ადგილის შესაბამისად ცვლილებას განიცდიდა, ისევე როგორც რაციო. ჩვეულებრივ ერთ ოქროს სტატერში იძლეოდნენ 20 დრაქმას²⁹. ამ დროისათვის მთელ მცირე აზიაში, მათ შორის ხმელთაშუაზღვისპირეთის იონურ სანაპიროზე დიდი რაოდენობით მიმოიქცეოდა ოქროს სტატერები - კრეზოიდები წონით 8,1 გრ., არსებობდა ოქროს ნახევარსტატერებიც, რომლებიც 5,4, გრ. იწონიდნენ. მას შეიძლება გავუტოლოთ ვანის N24 სამარხის 5,46 გრ. ოქროს ზოდი! ოქროს ე.წ. „დარიკები“ იწონიდნენ 8,4, გრ. და წარმოდგენდნენ სპარსულ მინის წონიდან – 504 გრ. გამომდინარე მის 1/16 ნაწილს. ის ეფარებოდა 20 ვერცხლის სიკლს. ერთი სიკლი კი 5,6 გრ. იწონიდა. ისინი შეადგენდნენ სპარსული ფულადი მიმოქცევის საფუძველს, რომლის ეკონომიკური გავლენის სფეროში, როგორც ჩანს, კოლხეთიც შედიოდა. ალექსანდრე მაკედონელის (336-323 წწ.) ეპოქიდან გაბატონებულ მდგომარეობას იკავებს ატიკურ-ევბურის სამონეტო სისტემა, რომელმაც პირწმინდად გამოდევნა სპარსული. რაციომ შეადგინა 10:1, ოქროს 1 სტატერი წონით 8,5 უდრიდა ვერცხლის 20 დრაქმას ანუ ხუთ ტეტრადრაქმას. სპარსული სტატერი ე.წ. „დარიკი“ იწონიდა 10,4 გრ. გამოთქმულია ვარაუდი – თუ ადრე დასავლეთ საქართველოში ფული მილეტური, ეგინური და სპარსული საწონი სისტემის შესაბამისად იჭრებოდა, შემდეგ „ატიკური სტანდარტი გაბატონდა“³⁰. ვანის N16 სამარხის ზოდის წონა 24,07 გრ. ლიდიურ საწონ სისტემას უფრო მიესადაგება, ვიდრე

²⁷ ნადირაძე ჯ., საირხე საქართველოს უძველესი ქალაქი. თბილისი 1990, გვ. 22-97.

²⁸ მახარაძე გ., წერეთელი მ. „საირხე-საბადურის გორის“ სამაროვანი, კატალოგი. თბილისი 2006.

²⁹ Зварич В.В. Нумизматический словарь. Ленинград 1975, s.v. статеp.

³⁰ ლუნდუა თ., 2000, გვ. 6.

სპარსულს და ატიკურს და სამ სტატერს უტოლდებოდა. უფრო რთულია ვანური N6 სამარხის ზოდის წონის ერთეულის დადგენა, რომელიც არ თავსდება ატიკურ სტანდარტებში. ჩვენი აზრით, ის უფრო სპარსული სამონეტო სისტემისკენ იხრება და 2,5 სტატერს უტოლდება. როგორც აღვნიშნეთ, ყველა კონკრეტულ შემთხვევაში ხდებოდა ოქროს ზოდების აწონა და, შესაბამისად, მისი ფასის დადგენა საბაზრო კონიუქტურიდან გამომდინარე. ცხადია, 5,5-გრამიანი ზოდი ანუ ნახევარსტატერი უფრო ძვირი იქნებოდა 5-გრამიან და 4,6-გრამიან ზოდზე. შესაბამისია მისი რაციო ანუ ვერცხლთან, ვერცხლის დრაქმასთან შეფარდება.

ცხადია, არა გვაქვს პრეტენზია კოლხური ოქროს ზოდების საწონი სისტემის საბოლოო დადგენისა, რაც შესაძლებელი გახდება სამეცნიერო მიმოქცევაში მხოლოდ ახალი მასალების შემოტანის შემდეგ. დადგენილად შეიძლება ჩაითვალოს ჩვენში „ზოდური მიმოქცევის“ ფაქტი. ძვ.წ. V-III სს. ოქროს ზოდები კოლხეთში ძირითადად საგარეო ვაჭრობაში, დიდი სავაჭრო გარიგებებისათვის გამოიყენებოდა. ამავე დროს, ოქროს ზოდები კოლხურ მმართველ ფენაში სიმდიდრის დაგროვების ნაცად საშუალებას, საყოველთაო ფულად საქონელს წარმოადგენდა.

ოქროს ზოდების მოჭრის ტრადიცია XVIII ს. ქართლ-კახეთის სამეფო კარზეც არსებულა. თეიმურაზ ბატონიონი 1840 წლით დათარიღებულ ბარათში ასეთ საინტერესო ცნობას იძლევა: „რაც ოქრო საქართველოს მადნებიდან შემოდიოდა იმას ჩვენი მეფეები არ აჭრევინებდნენ“ (იგულისხმება მონეტების მოჭრა. ავტ.) მისი თქმით ოქროს მადნის „უფროსნაწილს კი ჰყიდნენ“, რადგან ეს ზოდები მაღალი ხარისხით გამოირჩეოდნენ³¹.

ეტილონური დანიშნულების ნატურალური ოქროს სხმულების, ზოდების საფლავში ჩატანების დრო არაა აუცილებელი ემთხვეოდეს მათი დამზადების თარიღს. ძვ.წ. V-III სს. სავაჭრო გარიგებები ძირითადად მაინც ფულის განვითარებული ფორმის – მონეტის მეშვეობით ხდებოდა, მისი წონა, სინჯი და ღირებულება გამომშვები სახელმწიფოს მიერ გარანტირებულია. შესაბამისად, მას მოცულობით კი არ იღებენ, არამედ თვლით. ეს ადვილებდა აღებმიცემობის პროცესს, ვაჭრების საქმიანობას. სამონეტო მიმოქცევის მაღალ განვითარებაზე მეტყველებენ ისტორიული საქართველოს მიწა-წყალზე მრავლად აღმოჩენილი და აქვე მოჭრილი ვერცხლის საფასავები ე.წ. „კოლხური თეთრები“ იგივე „კოლხიდეკები.“

ცხრილი I
კოლხური ოქროს ზოდები
(ძვ.წ. V-III სს.)

№	საველე და საინვენტარო ნომერი	აღმოჩენის ადგილი და დრო	მეტროლოგიური მონაცემები	დათარიღება*	საწონი სისტემა	შენიშვნა
1	ს - 86/458	საირხე (სარეკე) სამარხი N10, 1986 წ.	4,6 გრ., 1,3 სმ X 0,6 სმ.	ძვ.წ. IV ს.	ნახევარი სტატერი ატიკური საწონი სისტემით (დრაქმა)	ინახება შ. ამირანაშვილის სახ. საქართველოს ხელოვნების მუზეუმში

³¹ კაკაბაძე ს. თეიმურაზ ბატონიშვილის წერილი ქართული საფასის შესახებ, „საისტორიო მოამბე“, I. თბილისი 1925, გვ. 31-35.

2	ს-88/548	საირხე (სარეკე) სამარხი N13, 1988 წ.	8,1 გრ., სიგრძე 1,7 სმ.	ძვ.წ. IV ს.	კრეზოიდი ლიდიური (დიდრაქმა) იცვლებოდა 20 დრაქმაზე ვერცხლით	—
3	3-69/408 10-975:70	ვანი (სური-სურიუმი) 1969 წ. სამარხი N11.	5 გრ., სიგრძე 1,55 სმ., სიგანე 0,6 სმ.	ძვ.წ. V ს.	სპარსული ე.წ. დარიკის ნახევარი = ½ სტატერს (სიკლი?)	ინახება ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს სახ. მუზეუმში
4	07:1-04 1405	ვანი, სამარხი N24, 2002 წ.	5,463 გრ., ანუ 5,5; სიგრძე 2,5 სმ., დ. 1,4 სმ.	ძვ.წ. IV ს.	ნახევარი სტატერი კრეზოიდის ½	—
5	3-61/662 11-974; 38	ვანი, სამარხი N6, 1961 წ.	21,46 გრ.	ძვ.წ. IV ს. მეორე ნახ.	სპარსული 2,5 დარიკი, 2,5 სტატერი	—
6	49-981:25 07:1/954	ვანი, სამარხი N16.	24,7 გრ.	ძვ.წ. IV-III სს.	სამი ლიდიური (კრეზოიდი) სტატერი	—

ბიბლიოგრაფია:

1. დუნდუა თ. ატიკური ნახევარი მინა დიოსკურიიდან - ათენის პონტიური თალსოკრატია. თბილისი 2000
2. ვანი I, არქეოლოგიური გათხრები 1947-1960 წწ. ხომტარია ნ., ფუთურიძე რ., ჭყონია ა. ვანის ნაქალაქარის ჩ.ა. ნაწილში 1961-1963 წწ. ჩატარებული არქეოლოგიური თხრის შედეგები, თბილისი 1972.
3. ვანი VI, ჭყონია ა. ოქროს სამკაულები ვანის ნაქალაქარიდან. თბილისი 1981.
4. ვანი VIII, არქეოლოგიური გათხრები, 1986.
5. ინაძე მ. სავაჭრო ურთიერთობათა ისტორიიდან ძველ კოლხეთში, კავკასიურ-ახლო აღმოსავლური კრებული, II. თბილისი 1962.
6. ინაძე მ. ძველი კოლხეთის საზოგადოება. თბილისი 1994.
7. კაკაბაძე ს. თეიმურაზ ბატონიშვილის წერილი ქართული საფასის შესახებ, „საისტორიო მოამბე“, I. თბილისი 1925.
8. ლორთქიფანიძე დ., ოქრომრავალი კოლხეთი. თბილისი 2006.
9. ლორთქიფანიძე გ., კვიციანი ზ., გერაძე გ. სვანეთი ანტიკური ხანის საქართველოს ზარაფხანა. თბილისი 2008.
10. ლორთქიფანიძე გ., გერაძე გ. კოლხური თეთრი. თბილისი 2005.

11. მახარაძე გ., წერეთელი მ. „საირხე-საბადურის გორის“ სამაროვანი, კატალოგი. თბილისი 2006.
12. ნადირაძე ჯ. საირხე საქართველოს უძველესი ქალაქი. თბილისი 1990.
13. Einzig P. Primitive money in its ethnological and economic aspects. Oxford 1966.
14. Richter G. Greek Art. London 1960.
15. Грамм М. История цивилизации в зеркале мер, единиц и денег. Челябинск 2004.
16. Долан Э., Кэмпбелл К., Кэмпбелл Р. Деньги, банковое дело и денежно-кредитная политика, Москва-Санкт-Петербург 1993.
17. Дундуа Г., Лордкипანიძე Г., Денжное обращение центральной Колхиды. Тбилиси 1981.
18. Зварич В.В. Нумизматический словарь. Ленинград 1975.
19. Зограф А.Н. Античные монеты. Москва-Ленинград 1951.
20. Иессен А.А., Пассек Т.С. Золото Кавказа. Москва-Ленинград 1935.
21. Иожеф Р. История денег. Будапешт 1968.
22. Казаманова А.Н. Введение в античную нумизматику. Москва 1969.
23. Липс Ю. Происхождение вещей. Смоленск 2003.
24. Лордкипანიძე Г. О доионетной форме денежного обращения в Колхиде. Тбилиси 1977.
25. Лукиан из Самосаты, Избранное. Москва 1962.
26. Мазар А. Археология библейской земли. Иерусалим 1996.
27. Максимов М.Н. Очерк о золоте. Москва 1988.
28. Попорадзе Н.Г., Гачечиладзе Х.Ш. Особенности состава самородного золота и изделия из него, найденных при археологических раскопках, труды ГИН АН Грузии, Нов. сер. Вып. 119. Тбилиси 2004.
29. В.И. Афганистан: сокровища безымянных царей. Москва 1983.
30. Хоштария Н.В. Археологические раскопки в Вани (Предварительное сообщение) Кавказско-Ближневосточный сборник, II. Тбилиси 1962.

2021

11 DECEMBER

№4

ARCHEOLOGIA

Scientific Research Journal of the A. Apakidze Institute
of Archaeology of the European University

A TREASURE TROVE OF JALAL AL-DIN COPPER COINS FROM TELETI

Goga Gabashvili,

Architect; Research Associate at the
Georgian National Museum

ABSTRACT

The article presents a study of a hoard of copper coins discovered in 2019 in the vicinity of the village of Teleti, consisting of twenty-three specimens belonging to the last ruler of the Khwarazmshah Empire, Jalal ad-Dunya wa ad-Din Abu'l-Muzaffar Manguberdi ibn Muhammad (1220-1231).

At the beginning of the paper, an overview is given of the history of the Khwarazmian state, from the formation of an independent khanate in the 12th century to the devastating invasion of Genghis Khan. Particular attention is paid to Jalal ad-Din's military campaigns - his successful battles against the Mongols, his exile in India, and his subsequent return to Persia and the Caucasus.

As for the numismatic analysis, a new interpretation is proposed regarding the reading of the central inscription on the reverse of the coins minted in Tbilisi. Through comparative analysis with coins struck in Kerman and other cities, it is argued that the Arabic text engraved on the reverse should be read as "Jalal ad-Dinu wa Dini" ("Adornment of Faith and Religion") rather than "Jalal ad-Dunya wa ad-Din" ("Adornment of the World and Religion").

All coins in the hoard were minted in AH 623 (AD 1226), which coincides with the period of the capture of Tbilisi. Some of the coins are overstruck on Georgian copper coins of Queen Tamar, Lasha-Giorgi, and Queen Rusudan, which further confirms both the place of minting and the historical context.

Keywords: Numismatics, Noins, Teleti, Khwarazm, Jalal ad-Din.

In mid-April 2019, a hoard consisting of twenty-three copper coins was discovered in the vicinity of the village of Teleti. After inspection, it turned out that the coins belong to Jalal al-Din (1220-1231), full name: Jalal al-Duniya wa Al-din Abul-Muzaffar Mankuberdi ibn Muhammad. Subsequently, these coins were acquired by collector Kakhaber Bakurazde, who kindly granted me permission to carry out photographic documentation of the for further description and study.

Jalal al-Duniya wa Al-din Abul-Muzaffar Mankuberdi ibn Muhammad

Jalal al-Duniya wa Al-din Abul-Muzaffar Mankuberdi ibn Muhammad (1199-1231) is his full name. before discussing about him, let's turn to the history of his ancestors, how they came to rule the Khwarazmian empire and how they subsequently conquered the whole of Central Asia.

Khorezm is an ancient historical and geographical region located in Central Asia in the lower reaches of the Amu Darya River. It was first mentioned in historical sources from the 7th century BC. The first capital of Khorezm was Toprak-Kala (dates unknown). From 305 to 1096 – Kath, from 1097 to 1220 – Gurganj, from 1212 to 1220 – Samarkand, from 1231 to 1573 – Urgench, and from 1573 to 1924 – Khiva. Currently, the historical region of Khorezm is part of modern Uzbekistan and Turkmenistan.

Jalal al-Din's grandfather, Abu Muzaffar Tekesh ibn Il-Arslan (year of birth unknown, died in 1200), was a simple representative of the Bekdil clan of the Oghuz Tatars¹. Somehow, he managed to subdue the small province of Khorezm, and then in 1172 he declared himself the Shah. In order to free himself from vassal dependence, he made several campaigns against the Karakhanid state², he also undertook campaigns into Transoxiana³. Later (in 1187) he took Nishapur⁴, (in 1192) Rayy⁵, (in 1193) Merv⁶. In 1194, he defeated the army of the western Seljuk Sultan Tugrul II⁷. In 1196, he defeated the Abbasid Caliph Ahmed al-Nasir⁸. During this period, the Khorezm Khanate strengthened and turned into the most powerful empire of the Khorezmshahs (See map N1).

Jalal al-Din's father, Ala al-Din Muhammad II, whose full name is Ala al-Din Abul-Fat Muhammad Sinjar ibn Tekesh, began his reign with the war against the Ghurids⁹. The Ghurids captured major cities: Merv, almost without a fight they occupied the cities of Abvad¹⁰, Serakhs¹¹ and Nisa¹², took the city of Nishapur and captured the brother of Khorezmshah, who was sent to Herat¹³. The troops of Muhammad II besieged Herat and for a month tried to break through the defenses of the city, but Khorezmshah lifted the siege only after receiving a large sum of money.

¹ The Oghuzes are one of the Tatar tribes.

² The Karakhanids are black Khatai who migrated to Central Asia in the 12th century. They were part of the Karakhanid state, and later mixed with neighboring Turkic peoples.

³ Transoxiana is an ancient historical and geographical region with a rich history in Central Asia.

⁴ Nishapur – Bishapur) was an ancient city on the ancient route of Sassanid Persia, between Persia and Elam.

⁵ Rayy is a city in Iran, 10 km. north of Tehran.

⁶ Merv is a large oasis city in Central Asia, located on the historical Silk Road, on the territory of modern Turkmenistan.

⁷ Tugrul Shah – reign period (1188-1225), father-in-law of Queen Rusudan.

⁸ Ahmed al-Nasir, the Abbasid Caliph (1180-1225).

⁹ The Ghurids were a Sunni dynasty of Tajik origin that ruled the Ghurid Sultanate (1148-1206).

¹⁰ Abiverd is an ancient city of the Sassanid era, located on the territory of modern Turkmenistan.

¹¹ Serakhs is an urban-type settlement, the administrative center of the Serakhs etrap of the Mary velayat of modern Turkmenistan.

¹² Nisa is an ancient Parthian city in Turkmenistan. It is located 18 km from Ashgabat. It was founded by the Parthians in the foothills of Kopetdag in the 3rd century BC.

¹³ Herat is a city in the north-west of Afghanistan, in the valley of the Gerirud River.

At that time, his brother Sihab al-Din¹⁴ arrived from India to help the ruler of the Ghurid kingdom¹⁵. After a fierce battle, the Khorezmians retreated and took refuge in the capital, Gurganj. The defense of the capital was led by the shah's mother, Queen Terken-Khatun¹⁶, the daughter of one of the Kipchak khans¹⁷. Muhammad II, with the help of the Karakhatai, defeated and destroyed the Ghurids, expelled them from Khorezm and concluded a peace treaty with them. However, the Ghurids constantly tried to start a new war, and only after the assassination of Shihab al-Din (1206) this danger disappeared. The Ghurid State collapsed and soon came under Khorezmian influence. After the defeat of the Ghurids, Muhammad II began a war with the Karakhanids. The Karakhanids bribed the rulers of Khorezm¹⁸ and Samarkand¹⁹, and Muhammad II was defeated in the very first engagement. After that, Mohammed disappeared from the sight of his supporters. It was only in 1208 that Muhammad II returned to Khorezm, strengthened his army and country, and began preparations for a decisive battle with the Karakhanids. Muhammad's mainstay was the support of the Muslim population of the Karakhanids, who perceived him as a liberator. In September 1210, the Karakhanids suffered a heavy defeat on the Ilamish plain near the Syr Darya²⁰.

In the Muslim world, Muhammad's victory was regarded as the triumph of Islam over the "infidels". In official documents, he was referred to as the "Second Alexander"²¹ and the "Sultan of the Sanjars"²². His seal was engraved with the inscription: "The shadow of Allah on earth" – one of the principal titles in the Seljuk state.

In 1212, an uprising began in Samarkand. Muhammad suppressed it brutally and subsequently declared Samarkand his capital. By 1215, the power of Khorezm Shah extended over Khorezm itself, Transoxiana, Turkmenistan, Afghanistan, Iran, as well as other territories.

In 1217, Muhammad II set out a campaign against Baghdad, one of the spiritual centers of Islam, to become not only a ruler, but also a spiritual leader. During the campaign, while crossing a mountain pass, his army was caught in heavy snowfall and suffered significant losses, losing food and part of its weaponry, which forced Muhammad to return to Samarkand.

In 1218, Muhammad II received an embassy from Genghis Khan with a proposal to conclude a treaty of friendship in order to jointly fight common enemies in the East and develop mutually beneficial trade. Khorezmshah refused to make a deal with the "infidels" and, at the suggestion of the ruler of Otrar²³, Inalchuk Ghayir Khan²⁴, executed the ambassadors and merchants, as well as 100 spy officers. Genghis Khan sent him a new embassy demanding the extradition of Ghayir Khan, but this time Muhammad executed one of the embassy members. After the victory over Kuchlug²⁵, Mongol troops under the command of Subudai²⁶ Bagatur and Tokhuchar²⁷ Noyon

¹⁴ Here we are talking about Sultan Abul-Fatah Giyas ad-Din (1163-1202).

¹⁵ Sihab ad-Din Muhammad (year of birth unknown, died in 1206) was a conqueror of Northern India, a representative of the Ghurid ruling family.

¹⁶ Terken-khatun – (1150-1233) ruler of Khorezm, wife of Khorezm Shah Tekesh, mother of Khorezm Shah Muhammad II.

¹⁷ Kipchaks – also Kipchaks – were a Turkic-speaking tribe in the Middle Ages (in Russia they were called "Cumans", and in Europe – "Cumans"). They originally lived east of the Volga River, and moved to the Black Sea region in the 11th century.

¹⁸ Khorasan is a historical region in Turkmenistan and eastern Iran, the name Khorasan has been known since the Sassanian period.

¹⁹ Samarkand is a city in Uzbekistan, the administrative center of the Samarkand region (vilayat).

²⁰ Iskander – Alexander the Great (Alexander III the Great).

²¹ The Syr Darya is a river in Central Asia. It is formed as a result of the confluence of two rivers — Naryn and Karadarya.

²² Sanjar – Muiz al-Din Abul-Haris Ahmed Sanjar ibn Malik Shah II. Sanjar (Striker-Impaler) (1084-1086 – May 8, 1157) was the last sultan of the Seljuks in 1118-1153 from the Seljukid dynasty.

²³ Otrar – Tarbandi, Turarbandi, Turari, Arabia. Before the Mongol invasion, it was one of the largest cities in Central Asia, now the small city of Otrar. In the Turkestan region of Kazakhstan, at the confluence of the Arys and Syrdarya rivers.

²⁴ Inalchuk was also the ruler of Otrar under Ghayir Khan during the Mongol invasion. Uncle (according to other sources – maternal cousin, "Terken-khatun") Khorezm Shah Muhammad.

²⁵ Kuchlug – (died in 1218) Son of Khan Naiman (one of the oldest Turkic families that created the Kazakhs).

²⁶ Subudai Bagatur is from the Uranhai tribe. It is assumed that they are from the Turks of Central Asia.

²⁷ Tokhuchar Noyon is Togachar Gurgan. According to Nasavi and Juveini, he was the son-in-law of Genghis Khan.

approached Khorezm and faced the army of Khorezmshah. The right wing, commanded by Muhammad's son, alal al-Din, achieved success on its flank, which greatly helped the center and the right flank. After the battle, neither side gained an advantage; at night, the Mongols lit numerous bonfires and quietly left the battlefield in the dark. In the spring of 1219, Genghis Khan sent an army of 200,000 men against Khorezmshah.

Muhammad could not withstand the Mongol troops onslaught, because of indecision, he refused a general battle and abandoned his army, scattered across cities and fortresses. Under pressure from the Mongols, the cities of Otrar, Khojend²⁸, Tashkent (Shash), Bukhara, Samarkand, Balkh²⁹, Merv³⁰, Nishapur, Herat and Gurganj fell one after another. Historical sources report that one million two hundred thousand people died as a result of this gigantic campaign. Muhammad II himself retreated to his possessions in Persia with the remnants of the army, and then fled with a small detachment to the coast of the Caspian Sea. Gravely ill, Muhammad II died on the island of Abeskun to the Caspian Sea coast in 1220 (some sources give the date as 1221). Nasawi³¹ writes that Muhammad II died in extreme poverty. Jalal transported his father's remains 3 years later to the Ardahan fortress in order to later reburial his father in the Isfahan madrasah. Nasavi was unable to convince the new ruler to abandon this step, because the Mongols were known for desecrating the graves of their enemies. Indeed, the Mongols took the Ardahan fortress, extracted the remains of Khorezmshah from the ground and sent them to Ogedei³², who ordered the remains to be burned.

After the death of Muhammad II in February 1221, Jalal al-Din, according to his will, became his successor in accordance with the testament and continued the struggle against the invading Mongols. He gathered 300 loyal warriors and marched to Khorasan³³. In the Nasy³⁴ area, he attacked and defeated a 700-man Mongol detachment. Genghis Khan sent a special army to Khorezm and Khorasan, which encounters the forces of Muhammad II younger sons. Both brothers died in a fierce battle.

Jalal al-Din proceeded to Ghazni³⁵. In the upper reaches of the Murghab³⁶ River, he was joined by Malik Khan, the former governor of Merv, and Turkmen leader Ani Seif al-Din. Upon arrival in Ghazni, Jalal al-Din assembled a new army and attacked and defeated the Mongols besieging Kandahar³⁷. As soon as the scattered Khorezm troops found out about this, after the success of their shah, the generals began to gather in Ghazni. Jalal al-Din assembled an army of 70,000 men. His cousin Amin al-Malik and commander-in-chief Temur Malik³⁸, the Karluk³⁹ Khan Azam Malik and the Afghan leader Muzaffar Malik rose and came under his banners. Genghis Kagan had no idea of the strength of Jalal al-Din's army and sent a force of 30,000 under the command of Shigi Kutuku⁴⁰ against them.

²⁸ Khojent is a city in the north of Tajikistan. One of the oldest cities in Central Asia. The administrative center of the Sughd region.

²⁹ Balkh is a city in Afghanistan in the province of the same name. For centuries it was the center of Bactria, the capital of the Greco-Bactrian, Kushan and Balkh states.

³⁰ Merv is a large oasis city in Central Asia, located on the historical Silk Road, in the territory of modern Turkmenistan.

³¹ Nasawi – Shihabuddin al-Nasawi (died 1250), author of The Biography of Sultan Jalal al-Din Mankburni.

³² Ogedei – Ogedei (circa 1186 – died December 11, 1241), the third son of Genghis Khan and Borte (the eldest wife), succeeded his father as the supreme kaghan.

³³ Khorasan – “from where the sun rises”, a historical region in Turkmenistan and eastern Iran.

³⁴ Nisa (often spelled Nesa or Nasy) is an ancient city, the ruins of which have been preserved near the village of Bagir, 18 kilometers west of Ashgabat.

³⁵ Ghazni is a city in Afghanistan, southwest of Kabul, near Kandahar.

³⁶ Murghab is a river in Turkmenistan and Afghanistan.

³⁷ Kandahar is a city in southern Afghanistan.

³⁸ Temur Malik is a statesman of the Khorezmshahs. He was the governor of Khojent in the Transoxiana region. He became famous for fiercely resisting the army of Genghis Khan.

³⁹ The Karluks are an ancient Turkic tribal union that existed in Central Asia from the 8th to the 15th century.

⁴⁰ Shigi-Kutuk, Shigi-Kutukhu – a high-ranking official, military commander of the early Mongol Empire, half-brother of Genghis Khan.

In the spring, the advancing army of Jalal al-Din clashed with the advanced detachment of Shigi-Kutuku and completely destroyed it. Only one hundred warriors survived. Jalal al-Din positioned his army in a valley and awaited the Mongol attack. Shigi-Kutuku sent his entire army to the valley. A battle was impossible for the cavalry here. Jalal al-Din led Temur-Malik's infantry archers into battle. Shigi-Kutuku survived the first day, despite the fact that the Khorezmians found a weak spot among the Mongols: they climbed the cliffs and from there inflicted great damage on the Mongol army. The next morning, the Khorezmians saw that the Mongol army had become more numerous, as if auxiliary troops had arrived from somewhere. In fact, the Mongols used their old trick: they put stuffed horsemen made of sacks on spare horses. Jalal calmed down his generals, withdrew the forward cavalry lines, and awaited the attack. The Mongols' right flank was hit by a hail of arrows. Shigi-Kutuku ordered an attack along the entire front line, but the hail of arrows and the rocky valley made it impossible to gain any advantage. Jalal al-Din returned the soldiers to their horses and went on the offensive. The Mongols could not withstand the blow, losing half of their army. It was after this victory that Jalal al-Din proclaimed himself sultan.

After the defeat of Shigi Kutukhu at Parvan⁴¹, Genghis Khan himself led the main forces against Jalal al-Din. On December 9, 1221, Genghis Khan approached his army near the banks of the Indus River. Khorezmshah positioned his troops in a crescent. The Mongols attacked the flanks and defeated them. The Khorezmians tried to break through the center, but most of the soldiers died. The battle was already lost when Jalal al-Din ordered his harem⁴² to be drowned in the river. He and 4,000 horsemen were able to swim across the Indus River and thus cross to the other side. During the battle, the Mongols captured Jalal al-Din's family and brutally executed them. The Sultan himself fled to India. Genghis Khan sent his warriors under the command of Amir⁴³ Balonoyan and Durban to pursue him. Near the town of Mutan⁴⁴, the Mongols lost track of the Sultan.

Jalal al-Din spent three years in exile in India. Together with the Khorezmians, he attacked Lahore⁴⁵ and Punjab⁴⁶. After that, he turned to Iltutmish⁴⁷, the Sultan of Delhi, a Turkic Mamluk, with a proposal to unite against the Mongols. The sultan refused to avoid conflict with Genghis Khan, and sent his large army to Lahore. Sultan Jalal al-Din left Lahore and went to Uch, where he inflicted a severe defeat on his sultan, Nasir al-Din⁴⁸. Before returning to Persia in 1224, he plundered Sindh⁴⁹ and northern Gujarat⁵⁰.

In 1225, Sultan Jalal al-Din invaded northern Iran from the south. After a little resistance, he took the city of Maragha⁵¹, raided Tabriz⁵² and captured it. Atabeg⁵³ Uzbek fled to Ganja⁵⁴, and from there to the impregnable fortress of Alinja⁵⁵, where he died. Sultan Jalal al-Din took the cities of Barda⁵⁶, Shamkir⁵⁷ and other cities of

⁴¹ Parwan is a province in the center of Afghanistan.

⁴² Harem means "forbidden house", a closed and guarded part of a palace or house where Muslim women live.

⁴³ Amir is, in this case, a military commander commanding an army of 10,000 men. He is directly subordinate to the Khan.

⁴⁴ Multan is a city in the northeastern province of Punjab, Pakistan.

⁴⁵ Lahore is a city in northeastern Pakistan, a few kilometers from the border with India.

⁴⁶ Punjab is a state in northeastern India. The capital is Chandigarh.

⁴⁷ Iltutmish – Shams al-Din (1211-1236). The third ruler of the Delhi Sultanate. A Mamluk of Turkic origin.

⁴⁸ Nasir ud-Din, aka Kabacha – (1203-1228), was appointed the Turkic ruler.

⁴⁹ Sindh is one of the four provinces of Pakistan.

⁵⁰ Gujarat is a state in western India.

⁵¹ Maragha is a city in northwestern Iran, Astara in Eastern Azerbaijan, the center of Shahrestan.

⁵² Tabriz is a city in Iran, near Lake Urmia. The administrative center of the Iranian province of East Azerbaijan.

⁵³ Atabagi – was one of the viziers. His duties also included the upbringing of the heir to the throne.

⁵⁴ Ganja is a city in the historical Aran (now in the territory of Azerbaijan).

⁵⁵ Alinja – Alinja-Kala, Ernjak in Armenian. Also Anarik (impregnable fortress) – a fortress is located here; west of the city of Julfa in Azerbaijan.

⁵⁶ Barda is a city in Azerbaijan, the center of the Barda district.

⁵⁷ Shamkir is a city in Azerbaijan, the administrative center of Shamkir district.

Arran⁵⁸ in a short time. In 1225, the Sultan's army captured the Armenian provinces of Georgia. On August 8 of the same year, near the city of Dvin⁵⁹, in Eastern Armenia, the Georgian-Armenian army under the command of Ivane Mkhargrdzeli⁶⁰ against Jalal al-Din's forces. Due to improper management and indecision, the Georgian army was defeated. This battle entered in history as the "Battle of Garni"⁶¹. The Sultan proposed to the Queen of Georgia Rusudan to marry him and recognize him as the king of Georgia, to which he received a sharp refusal. In 1226, he invaded the capital of Georgia, Tbilisi (According to the tradition of the Georgian Orthodox Church, the Sultan destroyed all Christian churches in Tbilisi. He tried to convert the population of Tbilisi to Islam, and after refusing, executed 100,000⁶² people who worshipped them). During the conquests of Jalal al-Din in the Eastern Caucasus, the Ildegizid⁶³ state collapsed. The Shirvanshahs also recognized their vassalage to the sultan. In 1227, the sultan defeated the Mongol vanguard in the battle of the River Rey⁶⁴. During this period, Jalal al-Din fought on two fronts: against the Mongols in Western Iran and against the Georgians and Armenians in the Caucasus. In 1228, the Khorezmians were attacked by combined forces: Sultan Rum Ala al-Din Kay-Kubad⁶⁵, Sultan of Egypt Malik al-Kamil⁶⁶ and King Hetum I⁶⁷ of Cilician Armenia. The battle took place near Yerevan, and Sultan Jalal's troops were defeated. In 1230, Jalal al-Din captured the city of Hlat⁶⁸, but soon lost it after being defeated in battle by Key-Kubad and Malik al-Kamil, and the city was immediately abandoned.

The military leaders left by Jalal al-Din in the conquered territories plundered the population, stole cattle, committed various outrages, burdened the peasants with taxes. In response, the oppressed local population raised uprisings, inflicting to the Khorezmians and weakening the sultan's power.

The Mongols learned from the ruler of Alamut⁶⁹ that Jalal al-Din had been weakened by recent battles. In the same year thirty thousand Mongol troops under the command of Chormagan⁷⁰ easily defeated Sultan Jalal al-din and captured Arran. The defeated sultan took refuge in the mountains of Mayafarikin⁷¹. In August 1231, Sultan Jalal al-dunya wa al-din Abu al-Muzaffar Mankuberdi ibn Muhammad was assassinated by an unknown Kurd, presumably hired by the Seljuks.

⁵⁸ Aran is a historical and geographical region in Transcaucasia. The Arabic name of this territory.

⁵⁹ Dvin is the medieval capital of Armenia. It was built by the Armenian king Khosrow III Kotak the Great in 335. In the same year, the Arsacid dynasty moved to this city.

⁶⁰ Ivane I Mkhargrdzeli (? – died in 1227) was a great figure of Georgia at the end of the 12th and the first third of the 13th century. He was the tutor of George IV Lasha.

⁶¹ Garnis – Garni, a settlement in Armenia, 28 kilometers from Yerevan, in the valley of the Azat River.

⁶² One Hundred Thousand Martyrs of Saints is the memorial day of the martyrs who suffered in Tbilisi in 1227, according to the new style on November 13 (according to the old style on October 31).

⁶³ The Ildegizids were a dynasty of Turkic origin from Iran that ruled in Arran and Adarbajjan (a historical region north of the Araks River) in the Middle Ages.

⁶⁴ Ray is a city in Iran, in the province of Tehran. In antiquity, it was known as Arsakia. It is located south of the country's capital, Tehran.

⁶⁵ Ala al-din Kay-Kubad was the ruler of the Seljuk Sultanate in Koniya (1219-1237), during which the state reached its heyday.

⁶⁶ Malik al-Kamil – full name: al-Malik al-Kamil Nasr al-din Abu al-Maali Muhammad (1177-1238) was a Muslim ruler and the fourth Ayyubid in Egypt.

⁶⁷ Hetum I was the king of the Armenian Kythia from 1226 (1213-1270), the founder of the Hetumid dynasty. In 1270, he abdicated in favor of his son Levon and died in the monastery on December 28 of the same year.

⁶⁸ Hlat is a city (one of the cities of Armenia), now belonging to the Turkish province of Erzurum, located northwest of Lake Van.

⁶⁹ Alamut is the fortress of Hassan ibn al-Sabbah, located a hundred kilometers from Tehran, of which only ruins now remain.

⁷⁰ Chermagani, Chormaguni, Djurmaguni – (? – 1242). Mongol warrior, governor of the conquered territories in the Caucasus and Persia. (Horches) Genghis Khan's squire.

⁷¹ Mayafarikin – mountains in the province of Diyarbakir (Turkey).

Copper coins of Jalal al-Din minted in Tbilisi

The coins minted by Jalal ad-Din in Tbilisi are typical. The obverse, reverse, and circular inscriptions are always identical in text, as their execution is likewise standardized, except in rare cases when there are no circular inscriptions on the coin at all or their arrangement on the reverse → ← obverse is broken. Numerous overstacked Georgian coins are also known, including copper copies of Queen Tamar, Lasha-Giorgi and Queen Rusudan.

Attempts have been made to read the coins of Jalal al-Din minted in Tbilisi.: Tixen (Tikhsen)⁷², Freni⁷³, Barataev⁷⁴ and Langlois⁷⁵, as E.A. Pakhomov writes, they did not have high-quality specimens at their disposal and therefore encountered difficulties in fully reading the inscriptions and made minor mistakes.

E.A. Pakhomov, relying on the experience of previous scientists, was able to read the inscriptions on these coins, but left the central parts unchanged. We offer a description of these coins according to Pakhomov.

AE. Coins of irregular shape and different weights (Tab. IX, N151-1954). The obverse side is in the middle. in two lines: (السلطان العظمى) (Sultan / Highest.) There is a smooth rim all around, outside of which ضرب هذا الدرهم بتاريخ ثلث وعشرين وستمائة – this dirhem is minted in the year (at the time) 623. Everything is surrounded by a smooth rim.

OB. In the middle, in two lines: (جلال الدنيا / الدنيا) (Jalal-ed-dunia / Veddin) There is a smooth rim all around, outside of which – ضاعف الله جلاله ومد ظلاله وابد اقباله that is, may God magnify his glory, prolong him, and confirm his well-being! Everything is surrounded by a smooth rim. E.A. Pakhomov. Coins of Georgia. Tbilisi 1970y.

№ 01

⁷² Tixen (Tikhsen) – Olaf Gerhard (1734-1815) German Orientalist, Hebraist and librarian. A Christian of Jewish origin.

⁷³ Freni is Christian Daniel's son. (1782-1851) was an outstanding German and Russian orientalist, Arabist and numismatist.

⁷⁴ Barataev – Prince Mikhail Petrovich Baratashvili – (1784-1856) Georgian historian, founder of Georgian scientific numismatics, collector of Georgian and Oriental coins.

⁷⁵ Langlois is the son of Charles Viktorovich (1863-1929), a French historian and paleographer. Studied the Middle Ages.

No one doubts the correctness of reading the inscription on this coin, if you do not take into account one small nuance: the central inscription on the reverse reads differently, and the number of letters is also different. We present a graphic image of the coin's reverse, and then we will read the coin in a new interpretation.

№ 02

We offer an existing description of the coin's reverse, the Arabic text of which is divided into letters. If we look closely at the graphic image in Figure N 02, we will see that there are only 8 letters in the first line, not 9, and in the second line, including the compound (vav), there are 6 letters, as in the existing description.

جلال الدنيا Jalal-ed-dunia
والدين Weddin

If you look closely at the graph of letters, you will see that in the first line there are only 8 letters, the name جلال (beauty), then there are 5 letters: الدين (religion), and not 6 الدنيا (the universe). In the second line, if you remove the connection و (vav), the same 5 letters الدين also remain here.

جلال الدين Jalal ed-dinu
والدين Wa din

For comparison, we present the silver dirham of Jalal (N 03), which was minted in the city of Kirman⁷⁶. We only give a description of the reverse:

كerman / Jalal ed-dinu Wa / din, son of Minkburn /Sultan.

N 03

To dispel any doubts, I want to show you the silver dirhams of Jalal's father (Ala al-Din Abul-Fat Muhammad Sinjar ibn Tekesh) (N 04). On its reverse, the words are clearly legible. E. Pakhomov read on the Jalal's coin, minted in Tbilisi:

⁷⁶ Kerman is a city in Iran, the capital of the province of Kerman.

علا الدنيا و الدين محمد بن السلطان “Ala ad-Diniya wadini Mohammed, son of the Sultan”.

N 04

Also interesting is the coin minted by Jalal al-Din Firuz II 1177 (N 05). In this case, the reverse also clearly reads: علا الدنيا / يا و الدين (Jalal al-Duniya wa dini), as well as on the coin of Jalal’s father, Muhammad II.

N 05

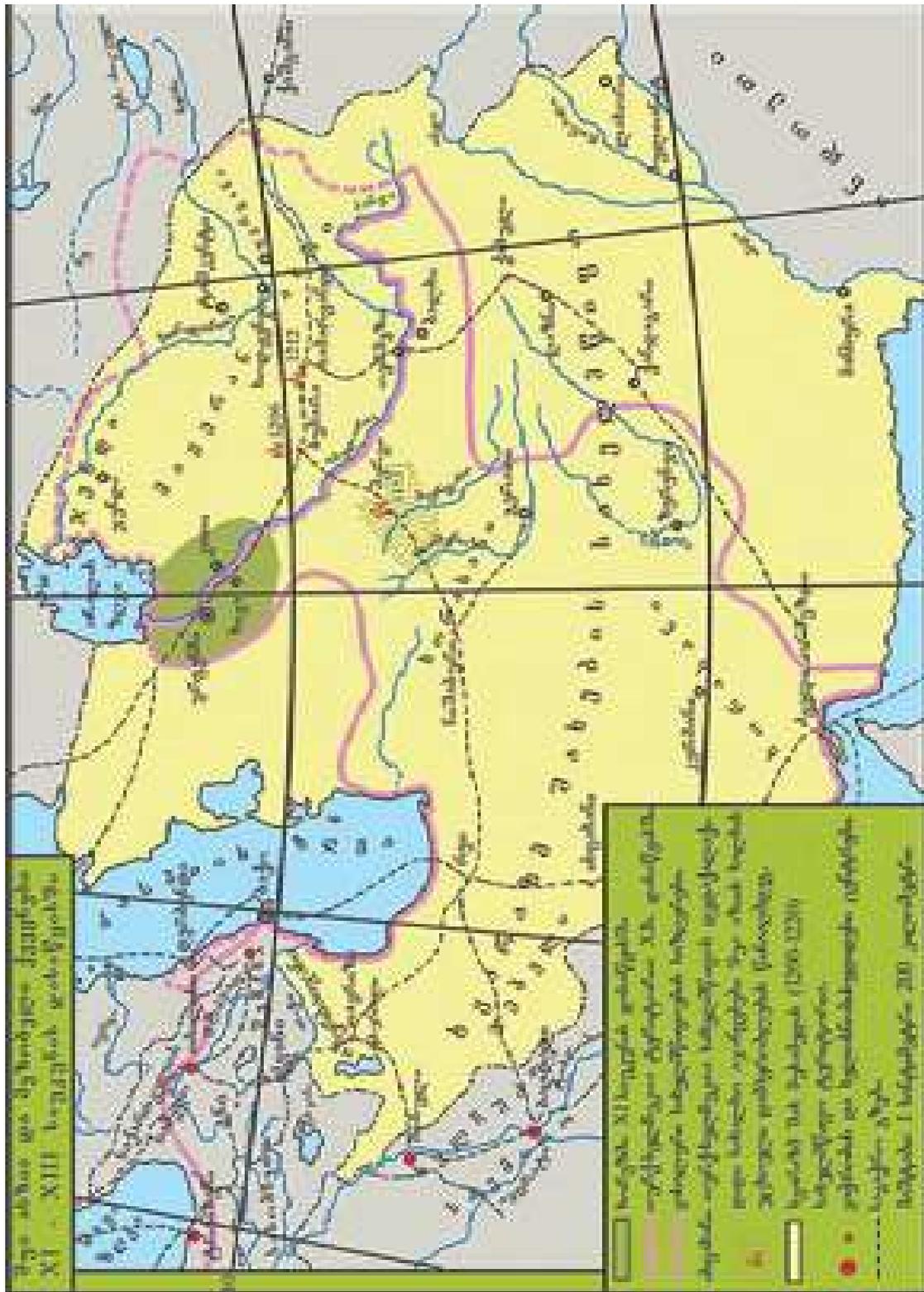

Judging by the materials, the reverse of the Jalala coin, minted in Tbilisi, was read as the central inscription on the reverse of the dirham of his father Muhammad II (N 04):

علا الدنيا و الدين محمد بن السلطان (Ala ad-Diniya wa dini Muhammad, son of the Sultan).

The interesting places for us on the Jalal’s coin N 02, minted in Tbilisi, and the coin N 03, minted in Kerman, read the same way: جلال الدين و الدين (Jalal ed-Dinu wa dini), which translates as “Beauty of faith and religion”. E.A. Pakhomov on the reverse of the Tbilisi Jalala coin, described by him, reads: جلال الدنيا و الدين which translates as “Beauty of universe and religion”.

⁷⁷ Jalal ud-Din Firuz II (1290-1320) was the founder of the Haji dynasty and the first Sultan of Delhi.

N1 - Central Asia and neighboring countries at the beginning of the XI-XIII centuries.

The following is a treasure trove of
Jalal al-Din copper coins found in Teleti

№01

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 AD.). Weight: 5.75g.; Size: 21mm.

Obv. Arabic inscription: جلال الدين / و الدين, “May the name of the Lord be magnified”,
صاعقت الله جلالة و مد ظلاله و ايد القباله “may his shadow spread, and may his prosperity be strengthened”.

Rev. Arabic inscription: السلطان المعظم „Sultan/Highest“ surround by another Arabic inscription:
صاعقت الله جلالة و مد ظلاله و ايد القباله

This dirham was minted 623=1226 AD.

№02

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 AD.). Weight: 12.48g.; Size: 25mm.

Obv. As on the previous coin

Rev. As on the previous coin

№03

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 AD.). Weight: 6.88g.; Size: 32-15mm.

Obv. As on the previous coin

Rev. As on the previous coin

№04

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 AD.). Weight: 6.30g.; Size: 21-14mm.

Obv. As on the previous coin

Rev. As on the previous coin

№05

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 AD.). Weight: 4.69g.; Size: 17mm.

Obv. As on the previous coin

Rev. As on the previous coin

Note: It was minted on the model of the coins of Queen Rusudan and Queen Tamar.

№06

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 AD.). Weight: 4.69g.; Size: 17mm.

Obv. As on the previous coin

№06As on the previous coin

№07

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 AD.). Weight: 10,13g.; Size: 25-21mm.

Obv. As on the previous coin

Rev. As on the previous coin

Note: It was minted on a coin of Queen Rusudan

№08

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 AD.). Weight: 5.22g.; Size: 19-17mm.

Obv. As on the previous coin

Rev. As on the previous coin

№09

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 AD.). Weight: 4.14g.; Size: 16mm.

Obv. As on the previous coin

Rev. As on the previous coin

№10

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 AD.). Weight: 3.40g.; Size: 17-16mm.

Obv. As on the previous coin

Rev. As on the previous coin

№11

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 AD.). Weight: 7.00g.; Size: 2-18mm.

Obv. As on the previous coin

Rev. As on the previous coin

№12

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 AD.). Weight: 4.70g.; Size: 16mm.

Obv. As on the previous coin

Rev. As on the previous coin

Note: It was minted on a coin of Queen Rusudan

№13

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 AD.). Weight: 4.50g.; Size: 15-13.5mm.

Obv. As on the previous coin

Rev. As on the previous coin

№14

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 AD.). Weight: 3.02g.; Size: 17-15mm.

Obv. As on the previous coin

Rev. As on the previous coin

№15**AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 AD.). Weight: 3.44g.; Size: 14.5mm.****Obv.** As on the previous coin**Rev.** As on the previous coin**Note:** It was minted on a coin of Queen Rusudan**№16****AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 AD.). Weight: 3.70g.; Size: 19-15mm.****Obv.** As on the previous coin**Rev.** As on the previous coin**№17****AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 AD.). Weight: 3.13g.; Size: 17-16mm.****Obv.** As on the previous coin**Rev.** As on the previous coin

№18

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 AD.). Weight: 1.93g.; Size: 13-12mm.

Obv. As on the previous coin

Rev. As on the previous coin

№19

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 AD.). Weight: 2.46g.; Size: 21.5-13mm.

Obv. As on the previous coin

Rev. As on the previous coin

№20

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 AD.). Weight: 3.12g.; Size: 19-15mm.

Obv. As on the previous coin

Rev. As on the previous coin

№21**AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 AD.). Weight: 6.72g.; Size: 22-20mm.****Obv.** As on the previous coin**Rev.** As on the previous coin**Note:** It was minted on a coin of Queen Tamar**№22****AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 AD.). Weight: 9.76g.; Size: 22-20mm.****Obv.** As on the previous coin**Rev.** As on the previous coin**Note:** It was minted on a coin of Queen Rusudan**№23****AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 AD.). Weight: 1.76g.; Size: 12.5-12mm.****Obv.** As on the previous coin**Rev.** As on the previous coin

BIBLIOGRAPHY:

1. Kapanadze D. Numismatics of Georgia. Tbilisi 1969. (Geo.)
2. Phatsia D., Phagava I. Georgian coins of Jalal al-din Mankburni. Tbilisi 2009. (Geo.)
3. Lang D. Studies on the numismatic history of Georgia in Transcaucasia. New York 1955. (Eng.)
4. Bartold V. V. Turkestan in the era of the Mongol invasion. 1963. (Russ.)
5. Bartold V. V. An essay on the history of Semirechye, 1963. (Russ.)
6. Bunyatov Z. M. The Khorezmshahov-Anushteginidov State. 1986. (Russ.)
7. Bunyatov Z. M. The State of the Atabegs of Azerbaijan (1136-1225). Baku 1978. (Russ.)
8. Domanin A.A. The Mongol Empire of the Genghisids. Genghis Khan and his successors. (Russ.)
9. Kozhemyako P.N. Early medieval towns and settlements of the Chuya Valley. 1959. (Russ.)
10. The history of Kyrgyzstan. 1963. (Russ.)
11. Sadr al-Din Ali al-Husaini. Akhbad al-daulat as-seljukiya. Oriental literature. Moscow 1980. (Russ.)
12. Sadr, Al-Din Ali Al-Husaini. Reports on the Seljuk state. 1980. (Russ.)

2021

11 DECEMBER

№4

АРХЕОЛОГИЯ

Институт археологии имени академика
Андриа Апакидзе

КЛАД МЕДНЫХ МОНЕТ ДЖАЛАЛ АД-ДИНА ИЗ ТЕЛЕТИ

Гога Габашвили,

Архитектор; научный сотрудник
Национального музея Грузии

АБСТРАКТ

В статье представлено исследование 23 экземпляров из клада медных монет, принадлежащих последнему правителю Хорезмийской империи Джалал ад-Дуниа ва ад-Дин Абул-Музафар Мункуберды ибн Мухаммеду (1220-1231), обнаруженного в 2019 г. в окрестностях села Телети.

В начале труда представлен экскурс в историю государства Хорезм, от создания независимого ханства в XII в. до разрушительного вторжения Чингисхана. Особое внимание уделяется военным кампаниям Джалал ад-Дина – успешным боям против монголов, изгнанию в Индию, последующему возвращению в Персию и на Кавказ.

Что касается нумизматического анализа, предложена новая интерпретация центральной надписи на реверсе монет, отчеканенных в Тбилиси. Сравнительный анализ с монетами, отчеканенными в Кермане и других городах, подтверждает, что арабский текст реверса следует читать, как «Джалал ад-Дину ва Дин» (Украшение веры и религии), а не «Джалал ад-Дуниа ва ад-Дин» (Украшение страны и религии).

Все монеты выпущены в 623 г. хиджры (1226), что совпадает с периодом взятия Тбилиси. Часть монет перечеканена поверх медных экземпляров грузинских монет – царицы Тамар, Лаша-Гиорги и царицы Русудан, что подтверждает место и исторический контекст их чеканки.

Ключевые слова: нумизматика, монеты, Телети, Хорезм, Джалал ад-Дин.

В середине апреля 2019 года в окрестностях села Телети был обнаружен клад, состоящий из двадцати трех медных монет. После осмотра выяснилось, что монеты принадлежат Джалал ад-Дину (1220-1231 гг.). Его полное имя: Джалал ад-Дуния ва Ад-дин Абул-Музаффар Манкуберди ибн Мухаммад. Впоследствии эти монеты приобрел коллекционер Кахабер Бакурадзе, который без колебаний разрешил мне провести фотофиксацию клада для дальнейшего описания и изучения.

Джалал ад-Дуния ва Ад-дин Абул-Музаффар Манкуберди ибн Мухаммад

Джалал ад-Дуния ва Ад-дин Абул-Музаффар Манкуберди ибн Мухаммад (1199-1231 гг.), таково его полное имя. Но прежде чем рассказать о нем, давайте обратимся к истории его предков, как они оказались во главе Хорезмской державы и как впоследствии покорили всю Центральную Азию.

Хорезм – древний исторический и географический регион, расположенный в Средней Азии в нижнем течении реки Амударья. Впервые упоминается в исторических источниках с VII века до нашей эры. Первой столицей Хорезма был Топрак-Кала (годы неизвестны). С 305 по 1096 год – Кията, с 1097 по 1220 год – Гургандж, с 1212 по 1220 год – Самарканд, с 1231 по 1573 год – Ургенч, и с 1573 по 1924 год – Хива. В настоящее время исторический регион Хорезм входит в состав современного Узбекистана и Туркменистана.

Дед Джалал ад-Дина, Абу Музаффар Текеш ибн Иль-Арслан (год рождения неизвестен, умер в 1200 г.) был простым представителем клана бекдилей из огузов-татар¹. Каким-то образом ему удалось подчинить себе небольшую провинцию Хорезм, а затем в 1172 году он объявил себя шахом. Чтобы избавиться от вассальной зависимости, он несколько раз совершал походы против государства караханидов². Он также совершил поход на Мавераннахр³. Позднее (в 1187 г.) он взял Нишапур⁴, (в 1192 г.) Рей⁵, (в 1193 г.) Мерв⁶. В 1194 году он разбил войско западного сельджукского султана Тугрула II. В 1196 году он разбил аббасидского халифа Ахмеда ал-Насира⁸. В этот период Хорезмское ханство усилилось и превратилось в могущественнейшую империю хорезмшахов (См. карту №1).

Отец Джалал ад-Дина, Ала ад-Дин Мухаммед II, полное имя которого Ала ад-Дин Абул-Фат Мухаммед Синджар ибн Текеш, начал свое правление с войны против гуридов⁹. Гуриды захватили крупные города: Мерв, почти без боя заняли города Абвад¹⁰, Серахс¹¹ и Ниса¹², взяли город Нишапур и пленили брата хорезмшаха, которого отправили в Герат¹³. Войска Мухаммеда II осадили Герат и в течение месяца пытались прорвать оборону города, но хорезмшах снял осаду только после получения большой суммы денег.

¹ Огузы – одно из племен татар.

² Караханиды – черные хатаи, переселившиеся в Центральную Азию в XII веке. Входили в государство караханидов, впоследствии смешались с соседними тюркскими народами.

³ Мавераннахр – древний историко-географический регион с богатой историей в Центральной Азии.

⁴ Нишапур – (Бишапур) был древним городом на древнем пути Сасанидской Персии, между Персией и Эламом.

⁵ Рей – город в Иране, в 10 километрах к северу от Тегерана.

⁶ Мерв – большой город-оазис в Центральной Азии, расположенный на историческом Шелковом пути, на территории современного Туркменистана.

⁷ Тугрул Шах – период правления (1188–1225), тесть царицы Русудан.

⁸ Ахмед ан-Насир- халиф Аббасидов (1180-1225 гг.).

⁹ Гуриды- суннитская династия таджикского происхождения, правившая Гуридским султанатом (1148-1206 гг.).

¹⁰ Абиверд- древний город эпохи Сасанидов, расположен на территории современного Туркменистана.

¹¹ Серахс - поселок городского типа, административный центр этрапа Серахс веляята Мары современного Туркменистана.

¹² Ниса - древний парфянский город в Туркменистане. Расположен в 18 км от Ашхабада. Основан парфянами в предгорьях Копетдага в III веке до нашей эры.

¹³ Герат- город на северо-западе Афганистана, в долине реки Герируд.

В это время для помощи правителю¹⁴ царства гуридов из Индии прибыл его брат Сихаб ад-Дин¹⁵. После кровопролитной битвы хорезмийцы отступили, а беженцы укрылись в столице, Гургандже. Обороной столицы руководила мать шаха, царица Теркен-хатун¹⁶, дочь одного из ханов кыпчаков¹⁷. Мухаммед II с помощью карахатаев победил и уничтожил гуридов, изгнал их за пределы Хорезма и заключил с ними мирный договор. Однако гуриды постоянно пытались начать новую войну, и только после убийства Сахаб ад-Дина (1206 г.) эта опасность исчезла. Государство гуридов распалось и попало под влияние Хорезма. После поражения Гуридов Мухаммед II начал войну с Караханидами. Караханиды подкупили правителей Хорезма¹⁸ и Самарканда¹⁹, и Мухаммед II потерпел поражение в первом же столкновении. После этого Мухаммед исчез из поля зрения своих сторонников. Только в 1208 году Мухаммед II вернулся в Хорезм, укрепил свою армию и страну, и начал подготовку к решающей битве с Караханидами. Опорой Мухаммеда была поддержка мусульманского населения Караханидов, которые воспринимали его как освободителя. В сентябре 1210 года на равнине Иламиш, у Сырдарьи²⁰, Караханиды потерпели тяжелое поражение.

В мусульманском мире победа Мухаммеда была расценена как победа ислама над «неверными». В официальных документах его называли «Вторым Искандером»²¹ и «султаном Санджаров»²². На его печати была выгравирована надпись: «Тень Аллаха на земле» – один из главных титулов в государстве Сельджуков.

В 1212 году в Самарканде началось восстание. Мухаммед жестоко подавил его, после чего объявил Самарканд столицей. К 1215 году власть Хорезмшаха распространялась на сам Хорезм, Мавераннахр, Туркменистан, Афганистан, Иран, а также другие территории.

В 1217 году Мухаммед II отправился в поход на Багдад, один из духовных центров ислама, чтобы стать не только правителем, но и духовным лидером. Во время похода, при переходе через горный перевал, его войско попало в сильный снегопад и понесло значительные потери, лишившись провианта и части оружия, из-за чего Мухаммеду пришлось вернуться в Самарканд.

В 1218 году Мухаммед II принял посольство от Чингисхана с предложением заключить договор о дружбе для совместной борьбы с общими врагами на Востоке и развития взаимовыгодной торговли. Хорезмшах отказался от сделки с «неверными» и, по предложению правителя Отрара²³, инарчук Гаир-хана²⁴, казнил послов и купцов, а также 100 офицеров-шпионов. Чингисхан отправил ему новое посольство с требованием выдать Гаир-хана, но и в этот раз Мухаммед казнил одного из членов посольства. После победы над Кучлугом²⁵, монгольские войска под командованием Субудая²⁶ Багатура и Тохучара²⁷

¹⁴ Здесь речь идет о султани Абуль-Фатхе Гияс ад-Дине (1163-1202).

¹⁵ Сихаб ад-Дин Мухаммед (год рождения неизвестен, умер в 1206 г.)- завоеватель Северной Индии, представитель гуридского правящего рода.

¹⁶ Теркен-хатун- (1150-1233) правительница Хорезма, жена хорезмшаха Текеша, мать хорезмшаха Мухаммеда II.

¹⁷ Кыпчаки- также кипчаки - тюркоязычное племя в средние века (в России их называли «половцами», а в Европе – «куманами»). Первоначально обитали к востоку от Волги, в XI веке переселились в Причерноморье.

¹⁸ Хорасан – исторический регион в Туркменистане и восточном Иране, название Хорасан известно с периода Сасанидов.

¹⁹ Самарканд – город в Узбекистане, административный центр Самаркандской области (вилаята).

²⁰ Сырдарья — река в Центральной Азии. Образуется в результате слияния двух рек — Нарына и Карадарьи.

²¹ Искандер – Александр Македонский. (Александр III Великий).

²² Санджар – Муиз ад-Дин Абуль-Харис Ахмед Санджар ибн Малик-Шах II. Санджар (Нападающий-Пронзающий) (1084–1086 – 8 мая 1157) последний султан Сельджуков в 1118–1153 гг. из династии Сельджукидов.

²³ Отрар – Тарбанди, Турарбанди, Турари, Аравия. До монгольского нашествия один из крупнейших городов Средней Азии, ныне небольшой город Отрар. В Туркестанском районе Казахстана, при слиянии рек Арыс и Сырдарья.

²⁴ Иналчук – также правитель Отрара при Гаир-хане во время монгольского нашествия. Дядя (по другим источникам – двоюродный брат по материнской линии, «Теркен-хатун») хорезмшаха Мухаммеда.

²⁵ Кучлуг – (умер в 1218 г.) Сын хана найманов (один из древнейших тюркских родов, создавших казахов).

²⁶ Субудай Багатур – из племени уранхай. Предполагается, что они из тюрков Центральной Азии.

²⁷ Тохучар Ноин – он же Тогачар Гурган. По сведениям Насави и Джувейни, был зятем Чингисхана.

Нойона подошли к Хорезму и столкнулись с армией Хорезмшаха. Правое крыло под руководством сына Мухаммеда, Джалал ад-Дина, добилось успеха на своем фланге, чем оказало большую помощь центру и правому флангу. После битвы ни одна из сторон не получила преимущества; ночью монголы зажгли множество костров и в темноте тихо покинули поле боя. Весной 1219 года Чингисхан отправил против Хорезмшаха армию численностью 200 тысяч человек.

Мухаммед не выдержал натиска монгольских войск, из-за нерешительности отказался от генерального сражения и бросил свою армию, рассеянную по городам и крепостям. Под давлением монголов один за другим пали города: Отрар, Ходжент²⁸, Ташкент (Шаш), Бухара, Самарканд, Балх²⁹, Мерв³⁰, Нишапур, Герат и Гургандж. Исторические источники сообщают, что в результате этой гигантской кампании погибло миллион двести тысяч человек. Сам Мухаммед II с остатками армии отступил в свои владения в Персии, а затем с небольшим отрядом бежал на побережье Каспийского моря. Больной Мухаммед II умер на острове Абесун на Каспийском море в 1220 году (в исторических источниках встречается дата 1221 год). Нисави³¹ пишет, что Мухаммед II умер в крайней нищете. Джалал перевез останки отца через 3 года в крепость Ардахан, чтобы впоследствии перезахоронить отца в медресе Исфохана. Нисави не смог переубедить нового правителя отказаться от этого шага, потому что монголы были известны тем, что оскверняли могилы своих врагов. Действительно, монголы взяли крепость Ардахан, извлекли останки Хорезмшаха из земли и отправили Угедею³², который приказал сжечь останки.

После смерти Мухаммеда II в феврале 1221 года Джалал ад-Дин, согласно завещанию, стал его наследником и продолжил борьбу против вторгшихся монголов. Он собрал 300 верных воинов и отправился в Хорасан³³. В районе Насы³⁴ он напал на монгольский отряд численностью 700 человек и разбил их. Чингисхан отправил специальную армию в Хорезм и Хорасан, которая столкнулась с армией младших сыновей Мухаммеда II. В тяжелом бою оба брата погибли.

Джалал ад-Дин отправился в Газни³⁵. В верховьях реки Мургаб³⁶ к нему присоединился Малик Хан, бывший губернатор Мерва, и туркмен Ани Сейф ад-Дин. По прибытии в Газни Джалал ад-Дин собрал новую армию и напал на монголов, осаждавших Кандагар³⁷, и разбил их. Как только разрозненные войска хорезмийцев узнали об этом после успеха своего шаха, полководцы начали собираться в Газни. Джалал ад-Дин собрал армию численностью в 70 тысяч человек. Под его знаменами встали и пришли: его двоюродный брат Амин аль-Малик и главнокомандующий Темур-Малик³⁸, хан карлуков³⁹ Азам Малик и предводитель афганцев Музаффар-Малик. Чингиз-хан не имел представления о силе армии Джалал ад-Дина и отправил против них армию численностью 30 тысяч человек под командованием Шиги-Кутуку⁴⁰.

Весной наступающая армия Джалал ад-Дина столкнулась с передовым отрядом Шиги-Кутуку и

²⁸ Ходжент – город на севере Таджикистана. Один из древнейших городов Средней Азии. Административный центр Согдийского региона.

²⁹ Балх – город в Афганистане в одноименной провинции. На протяжении веков был центром Бактрии, столицей греко-бактрийского, кушанского и балхского государств.

³⁰ Мерв – крупный город-оазис в Центральной Азии, расположенный на историческом Шелковом пути, на территории современного Туркменистана.

³¹ Нисави – Шихабуддин ан-Нисави (умер в 1250 г.), автор «Биография султана Джалал ад-Дина Манкбурни».

³² Угедей – (Огедей) (приблизительно 1186 – умер 11 декабря 1241 г.), третий сын Чингисхана и Бортэ (старшей жены), преемник отца как верховный каган.

³³ Хорасан – «откуда восходит солнце», историческая область в Туркменистане и восточном Иране.

³⁴ Ниса – древний город, руины которого сохранились у села Багир, в 18 километрах к западу от Ашхабада.

³⁵ Газни – город в Афганистане, к юго-западу от Кабула, недалеко от Кандагара.

³⁶ Мургаб – река в Туркменистане и Афганистане.

³⁷ Кандагар – город на юге Афганистана.

³⁸ Темур Малик – государственный деятель Хорезмшахов. Был губернатором Ходжента в регионе Мавераннахр. Прославился тем, что оказал ожесточенное сопротивление войску Чингисхана.

³⁹ Карлуки – древний тюркский племенной союз, существовавший на территории Средней Азии с VIII по XV век.

⁴⁰ Шиги-Кутук, Шиги-Кутуху – высокопоставленный чиновник, военачальник ранней Монгольской империи, сводный брат Чингисхана.

полностью уничтожила его. Из отряда уцелело всего сто воинов. Джалал ад-Дин перевел свою армию в долину, где ожидал нападения монголов. Шиги-Кутуку направил всю свою армию к долине. Для конницы здесь битва была невозможна. Джалал ад-Дин ввел в бой пеших лучников Темур-Малика. Шиги-Кутуку выдержал первый день, несмотря на то, что хорезмийцы нашли слабое место у монголов: они поднялись на скалы и оттуда наносили большой урон монгольской армии. На следующее утро хорезмийцы увидели, что монгольская армия стала многочисленнее, как будто откуда-то подошли вспомогательные войска. На самом деле монголы использовали свой старый прием: они посадили на запасных лошадей чучела всадников, сделанные из мешков. Джалал успокоил своих полководцев, перевел передовые линии конницы в пеший строй и так ожидал нападения. Правый фланг монголов попал под град стрел. Шиги-Кутуку приказал атаковать по всей линии фронта, но град стрел и каменистая долина не давали возможности получить какое-либо преимущество. Джалал ад-Дин вернул воинов на коней и перешел в наступление. Монголы не выдержали удара, потеряв половину своей армии. Именно в период после этой победы Джалал ад-Дин провозгласил себя султаном.

После поражения Шиги-Кутуху при Парване⁴¹, Чингисхан сам повел основные силы против Джалал ад-Дина. 9 декабря 1221 года Чингисхан подошел к его войску у берегов реки Инд. Хорезмшах расположил свои войска полумесяцем. Монголы атаквали фланги и разгромили их. Хорезмийцы пытались прорваться через центр, но большая часть воинов погибла. Битва была уже проиграна, когда Джалал ад-Дин приказал утопить свой гарем⁴² в реке. Сам он и 4 тысячи всадников смогли переплыть реку Инд и таким образом перебраться на другой берег. Во время битвы монголы захватили в плен семью Джалал ад-Дина и жестоко казнили их. Сам султан бежал в Индию. Чингисхан послал преследовать его воинов под командованием амира⁴³ Бало-ноина и Дурбана. У города Мутан⁴⁴ монголы потеряли след султана.

Джалал ад-Дин провел три года в изгнании в Индии. Вместе с хорезмийцами он напал на Лахор⁴⁵ и Пенджаб⁴⁶. После этого он обратился к Илтутмишу⁴⁷, султану Дели, тюркскому мамлюку, с предложением объединиться против монголов. Султан отказал, чтобы избежать конфликта с Чингисханом, и направил свою большую армию к Лахору. Султан Джалал ад-Дин покинул Лахор и отправился в Уч, где нанес тяжелое поражение его султану, Насир ад-Дину⁴⁸. Перед возвращением в Персию в 1224 году он разграбил Синд⁴⁹ и северный Гуджарат⁵⁰.

В 1225 году султан Джалал ад-Дин вторгся с юга в северный Иран. После небольшого сопротивления взял город Марага⁵¹, совершил набег на Тебриз⁵² и овладел им. Атабег⁵³ Узбек бежал в Гянджу⁵⁴, а оттуда - в неприступную крепость Алинджа⁵⁵, где и умер. Султан Джалал ад-Дин в короткие сроки взял города:

⁴¹ Парван – провинция в центре Афганистана.

⁴² Гарем – в переводе «запретный дом», закрытая и охраняемая часть дворца или дома, где живут мусульманские женщины.

⁴³ Амир – в данном случае, военачальник, командующий войском в 10 тысяч человек. Находится в непосредственном подчинении у хана.

⁴⁴ Мултан – город в северо-восточной провинции Пенджаб, Пакистан.

⁴⁵ Лахор – город на северо-востоке Пакистана, в нескольких километрах от границы с Индией.

⁴⁶ Пенджаб – штат на северо-востоке Индии. Столица – Чандигарх.

⁴⁷ Илтутмиш – Шамс ад-Дин (1211–1236). Третий правитель Делийского султаната. Мамлюк тюркского происхождения.

⁴⁸ Насир уд-Дин, он же Кабача – (1203–1228), был назначен тюркским правителем.

⁴⁹ Синд – одна из четырех провинций Пакистана.

⁵⁰ Гуджарат – штат в западной Индии.

⁵¹ Марага – город на северо-западе Ирана, Астара в Восточном Азербайджане, центр Шахрестана.

⁵² Тебриз – город в Иране, у озера Урмия. Административный центр иранской провинции Восточный Азербайджан.

⁵³ Атабаги – был одним из визирей. В его обязанности входило также воспитание наследника престола.

⁵⁴ Гянджа – город в историческом Аране (ныне на территории Азербайджана).

⁵⁵ Алинджа – Алинджа-Кала, по-армянски Эрнджак. Также Анарик (неприступная крепость) – здесь расположена крепость; к западу от города Джульфа в Азербайджане.

Барда⁵⁶, Шамкир⁵⁷ и другие города Аррана⁵⁸. В 1225 году войско султана захватило армянские провинции Грузии. 8 августа того же года возле города Двин⁵⁹, в Восточной Армении, грузино-армянское войско под предводительством Иване Мхаргрдзели⁶⁰ дало бой армии Джалал ад-Дина. Из-за ненадлежащего управления и нерешительности грузинское войско потерпело поражение. Эта битва вошла в историю как «Битва при Гарни»⁶¹. Султан предложил царице Грузии Русудан выйти за него замуж и признать его царем Грузии, на что получил резкий отказ. В 1226 году он вторгся в столицу Грузии, Тбилиси (Согласно преданию Грузинской православной церкви, султан разрушил в Тбилиси все христианские церкви. Он попытался обратить население Тбилиси в ислам, и после отказа казнил 100 тысяч⁶² человек, их почитают святыми мучешками среди святых). Во время завоеваний Джалал ад-Дина в Восточном Кавказе государство Ильдегизидов⁶³ распалось. Ширваншахи также признали вассальную зависимость от султана. В 1227 году султан одержал победу над монгольским авангардом в битве у реки Рей⁶⁴. В этот период Джалал ад-Дин сражался на два фронта: против монголов в Западном Иране, а в Кавказе — против грузин и армян. В 1228 году на хорезмийцев напали объединенные силы: султан Рума Ала ад-Дин Кей-Кубад⁶⁵, султан Египта Малик аль-Камиль⁶⁶ и царь Киликийской Армении Хетум I⁶⁷. Битва произошла недалеко от Еревана, и войска султана Джалала потерпели поражение. В 1230 году Джалал ад-Дин захватил город Хлат⁶⁸, но вскоре потерял его после поражения в битве с Кей-Кубадом и Малик аль-Камилем, и город был немедленно оставлен.

Военачальники, оставленные Джалал ад-Дином на покоренных территориях, грабили население, угоняли скот, совершали различные бесчинства, обременяли крестьян налогами. В ответ на это, обеспокоенное местное население поднимало восстания, нанося хорезмийцам тот или иной ущерб и ослабляя власть султана.

Монголы узнали от правителя Аламута⁶⁹, что Джалал ад-Дин ослаблен последними битвами. В том же году тридцатитысячное монгольское войско под командованием Чормагана⁷⁰ легко разгромило султана Джалал ад-Дина и захватило Арран. Потерпевший поражение султан нашел убежище в горах

⁵⁶ Барда – город в Азербайджане, центр Бардинского района.

⁵⁷ Шамкир – город в Азербайджане, административный центр Шамкирского района.

⁵⁸ Арран – историко-географический регион в Закавказье. Арабское название этой территории.

⁵⁹ Двин – средневековая столица Армении. Построена армянским царем Хосровом III Котакком Великим в 335 году. С этого же года династия Аршакидов переехала именно в этот город.

⁶⁰ Иванэ I Мхаргрдзели (? – умер в 1227) – великий деятель Грузии в конце XII и первой трети XIII века. Был воспитателем Георгия IV Лаши.

⁶¹ Гарнис – Гарни, поселение в Армении, в 28 километрах от Еревана, в долине реки Азат.

⁶² Сто тысяч мучеников святых – день памяти мучеников, пострадавших в Тбилиси в 1227 году, по новому стилю 13 ноября (по старому стилю 31 октября).

⁶³ Ильдегизиды – династия тюркского происхождения из Ирана, правившая в Арране и Адарбаиджане (исторический регион к северу от реки Аракс) в средневековье.

⁶⁴ Рей – город в Иране, в провинции Тегеран. В античности был известен под названием Арсакия. Расположен к югу от столицы страны, Тегерана.

⁶⁵ Ала ад-дин Кей-Кубад – правитель Сельджукского султаната в Конии (1219–1237), при котором государство достигло своего расцвета.

⁶⁶ Малик аль-Камиль – полное имя: аль-Малик аль-Камиль Наср ад-дин Абу аль-Маали Мухаммед (1177–1238 гг.) – мусульманский правитель и четвертый Айюбид в Египте.

⁶⁷ Хетум I – царь Армянской Киликии с 1226 года (1213–1270 гг.), основатель династии Хетумидов. В 1270 году отрекся от престола в пользу своего сына Левона и в тот же год, 28 декабря, скончался в монастыре.

⁶⁸ Хлат – город (один из городов Армении), ныне относящийся к турецкой провинции Эрзурум, расположен к северо-западу от озера Ван.

⁶⁹ Аламут – крепость Хасана ибн ас-Саббаха, расположенная в ста километрах от Тегерана, от которой сейчас остались лишь руины.

⁷⁰ Чермагани, Чормагуни, Джурмагуни – (? – 1242). Монгольский воин, губернатор завоеванных территорий на Кавказе и в Персии. (Хорчес) оруженосец Чингисхана.

Майяфарикина⁷¹. В августе 1231 года султан Джалал ад-дунйа ва ад-дин Абу аль-Музаффар Манкуберди ибн Мухаммед был убит неизвестным курдом, предположительно нанятым сельджуками.

Медные монеты Джалал ад-Дина отчеканенные в Тбилиси

Монеты, отчеканенные Джалал ад-Дином в Тбилиси, являются типичными. Аверс, реверс и круговые надписи всегда идентичны по тексту; также их графическая чеканка? Всегда стандартно, за исключением редких случаев, когда круговые надписи на монете отсутствуют вовсе или их расположение на реверсе и аверсе нарушено. Также у нас есть множество перечеканенных им грузинских монет: медные экземпляры царицы Тамары, Лаша-Георгия и царицы Русудан.

Попытки прочесть монеты Джалал ад-Дина, отчеканенные в Тбилиси, предпринимали: Тиксен (Тиксен)⁷², Френ⁷³, Баратаев⁷⁴ и Ланглуа⁷⁵, как пишет Е. Пахомов, у них не было хороших экземпляров монет; поэтому им было трудно полностью прочесть надписи, и они допускали мелкие ошибки.

Е.А. Пахомов, опираясь на опыт предшествующих ученых, смог прочесть надписи на этих монетах, но оставил без изменений прочитанные ими центральные части. Предлагаем описание этих монет по Пахомову.

АЕ. Монета неправильной формы и разного веса (табл. IX, №№151-154). Лицевая сторона – В середине. в две строки (السلطان العظمى) (Султан / Высочайший.) Кругом гладкий ободок, вне которого – ضرب هذا الدرهم بتاريخ ثالث وعشرين وستمائة т. е. чеканен этот дирхем в году (во время) 623. Все окружено гладким ободком.

ОБ. ст. – В середине, в две строки: جلال الدنيا / الدين (Джалал-ад-дуния / Веддин) Кругом гладкий ободок, вне которого – ضاعف الله جلاله و مد ظلاله و ابد اقباله т. е. да возвеличит Бог славу его, продлит тень его и утвердит благоденствие его! Все окружено гладким ободком. Е.А. Пахомов. Монеты Грузии. Тбилиси 1970г.

№ 01

⁷¹ Маяфарикин – горы в провинции Диярбакыр (Турция).

⁷² Тиксен (Тиксен) – Олаф Герхард (1734 – 1815 гг.) немецкий востоковед, гебраист и библиотечарь. Христианин еврейского происхождения.

⁷³ Френи – сын Кристиана Даниэля. (1782 – 1851 гг.) выдающийся немецкий и русский востоковед – арабист и нумизмат.

⁷⁴ Баратаев – князь Михаил Петрович Бараташвили – (1784 – 1856 гг.) грузинский историк, основатель грузинской научной нумизматики, коллекционер грузинских и восточных монет.

⁷⁵ Ланглуа – сын Шарля Викторовича (1863 – 1929 гг.) французский историк и палеограф. Изучал Средние века.

Ни у кого не возникает сомнений в правильности прочтения надписи на этой монете, если не учитывать один небольшой нюанс: центральная надпись на реверсе читается иначе, и количество букв тоже отличается. Представляем графическое изображение реверса монеты, а затем читаем монету в новой интерпретации.

№02

Предлагаем существующее описание реверса монеты, арабский текст которого разбит на буквы. Если мы внимательно посмотрим на графическое изображение на рисунке № 02, то увидим, что в первой строке всего 8 букв, а не 9, а во второй строке, включая соединение (вав), 6 букв, как в существующем описании.

Джелал- ед-дуния
Веддин

Если внимательно присмотреться к графике букв, то увидим, что в первой строке всего 8 букв, имя **جلال** (красота), затем остается 5 букв **الدين** (религия) а не 6 **الدين** (мир). Во второй строке, если убрать соединение **و** (вав), здесь также останется **الدين** те же 5 букв (вера).

Джалал ад-Дину
Ва Дин

Для сравнения представляем серебряный дирхем Джалала (№ 03), который был отчеканен в городе Керман⁷⁶. Приводим только описание реверса:

كerman / جلال الدين والدين / دین، сын Минбурна / султана).

№03

Чтобы развеять сомнения, я хочу показать вам серебряный дирхем отца Джалала, Ала ад-Дина Абул-Фат Мухаммеда Синджара ибн Текеша. На его реверсе хорошо читаются слова, которые Е. Пахомов прочитал на монете Джалала, отчеканенной в Тбилиси:

⁷⁶ Керман – город в Иране, столица провинции Керман.

علا الدنيا و الدين محمدا بن السلطان (Ала ад-Диния вадини Мухаммед, сын султана).

N04

Также интересна монета, отчеканенная Джалал ад-Дином Фирузом II⁷⁷ (N05). В этом случае на реверсе также четко читается:

علا الدنيا / يا و الدين (Джалал ад-Дуния ва дини), как и на монете отца Джалала, Мухаммеда II.

N05

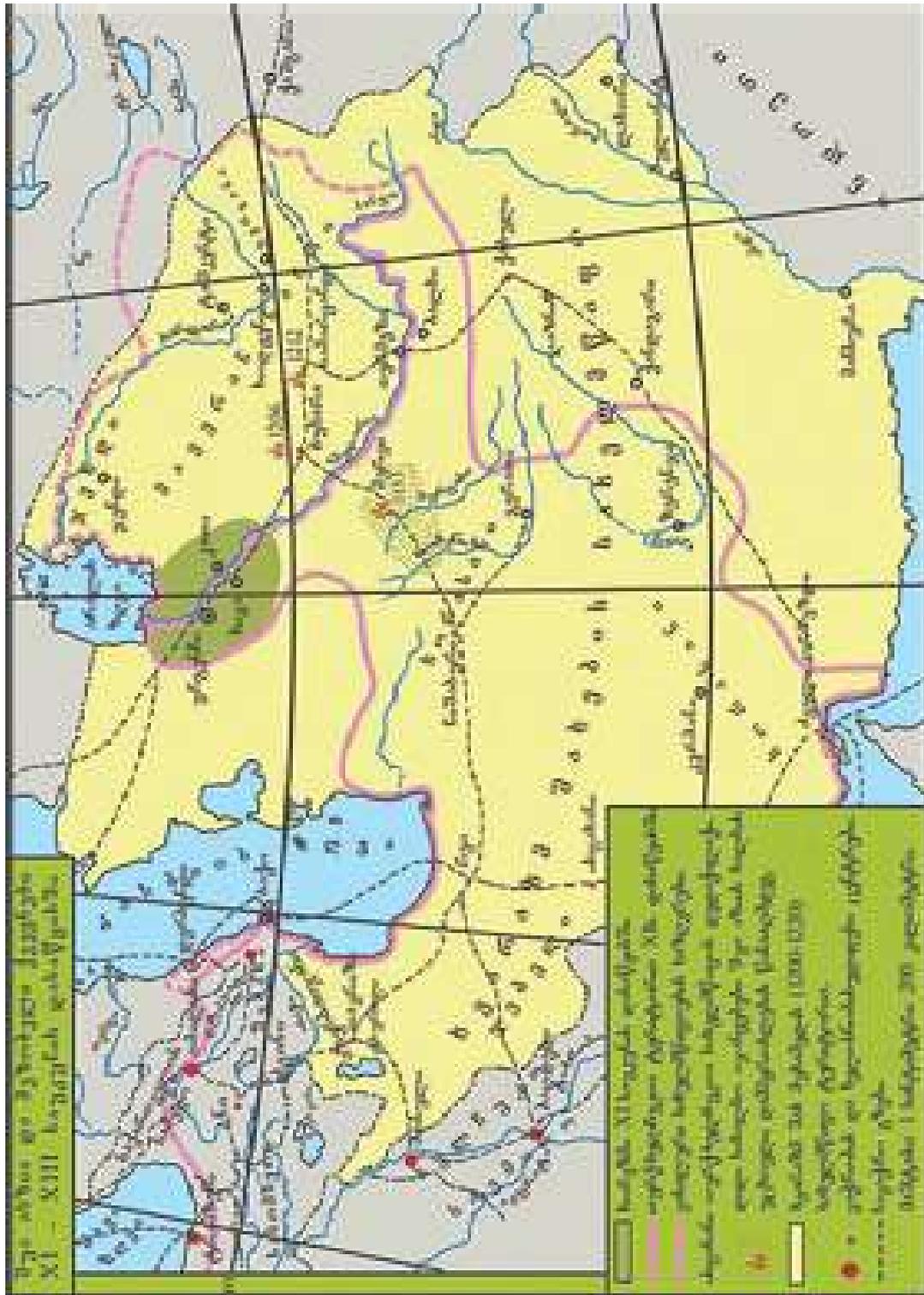

Судя по материалам, реверс монеты Джалала, отчеканенной в Тбилиси, был прочитан как центральная надпись на реверсе дирхема его отца Мухаммеда II (N04):

علا الدنيا و الدين محمدا بن السلطان (Ала ад-Диния ва дини Мухаммед, сын султана).

Интересные для нас места на монете Джалала № 02, отчеканенной в Тбилиси, и монете № 03, отчеканенной в Кермане, читаются одинаково: جلال الدين و الدين (Джалал ад-Дину ва дини), что переводится как: جلال الدنيا و الدين (Украшение веры и религии). Е. А. Пахомов на реверсе тбилисской монеты Джалала, описанной им, читает: «Джалал ад-Дуния ва дини», что переводится как (Украшение мира и религии).

⁷⁷ Джалал уд-Дин Фируз II (1290–1320 гг.) был основателем династии Хаджи и первым султаном Дели.

N1 - Центральная Азия и сопредельные страны в начале XI-XIII вв.

Далее представлен клад медных монет Джалал ад-Дина,
найденный в Телети

№01

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 год нашей эры). Вес: 5.75 г., Размер: 21 мм.

Obv. На лицевой стороне арабская надпись: جلال الدين / او الدين «Да будет возвеличено имя Господа», ضاعت الله جلالة و مد ظلاله و ايد القباله «распространится тень его и да укрепится его благосостояние».

Rev. На оборотной стороне арабская надпись: السلطان / المعظم «Султан / Верховный», окруженная другой арабской надписью: ضاعت الله جلالة و مد ظلاله و ايد القباله «Этот дирхам был отчеканен в 623=1226 год нашей эры».

№02

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 год нашей эры). Вес: 12.48 г. Размер: 25 мм.

Лицевая и оборотная стороны аналогичны предыдущей монете.

Obv. Как на предыдущей монете

Rev. Как на предыдущей монете

№03

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 год нашей эры). Вес: 6.88 г. Размер: 32-15 мм.

Obv. Как на предыдущей монете

Rev. Как на предыдущей монете

№04

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 год нашей эры). Вес: 6.30 г. Размер: 21-14 мм.

Obv. Как на предыдущей монете

Rev. Как на предыдущей монете

№05

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 год нашей эры). Вес: 4.69 г. Размер: 17 мм.

Obv. Как на предыдущей монете

Rev. Как на предыдущей монете

Примечание: Она отчеканена по образцу монет царицы Русудан и царицы Тамары.

№06

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 г. н.э.). Вес: 8,84 г. Размер: 28-16 мм.

Obv. Как на предыдущей монете

Rev. Как на предыдущей монете

№07

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 г. н.э.). Вес: 10,13 г. Размер: 25-21 мм.

Obv. Как на предыдущей монете

Rev. Как на предыдущей монете

Примечание: Была отчеканена на монете царицы Русудан

№08

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 г. н.э.). Вес: 5,22 г. Размер: 19-17 мм.

Obv. Как на предыдущей монете

Rev. Как на предыдущей монете

№09

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 г. н.э.). Вес: 4,14 г. Размер: 16 мм.

Obv. Как на предыдущей монете

Rev. Как на предыдущей монете

Примечание: Была отчеканена на монете царицы Русудан

№10

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 г. н.э.). Вес: 3,40 г. Размер: 17-16 мм.

Obv. Как на предыдущей монете

Rev. Как на предыдущей монете

№11

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 г. н.э.). Вес: 7,00 г. Размер: 20-18 мм.

Obv. Как на предыдущей монете

Rev. Как на предыдущей монете

№12

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 г. н.э.). Вес: 7,00 г. Размер: 16 мм.

Obv. Как на предыдущей монете

Rev. Как на предыдущей монете

Примечание: Была отчеканена на монете царицы Русудан.

№13

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 г. н.э.). Вес: 4,50 г. Размер: 15-13,5 мм.

Obv. Как на предыдущей монете

Rev. Как на предыдущей монете

№14

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 г. н.э.). Вес: 3,02 г. Размер: 17-15 мм.

Obv. Как на предыдущей монете

Rev. Как на предыдущей монете

№15

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 г. н.э.). Вес: 3,44 г. Размер: 14,5 мм.

Obv. Как на предыдущей монете

Rev. Как на предыдущей монете

Примечание: была отчеканена на монете царицы Русудан

№16

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 г. н.э.). Вес: 3,70 г. Размер: 19-15 мм.

Obv. Как на предыдущей монете

Rev. Как на предыдущей монете

Примечание: была отчеканена на монете царицы Русудан

№17

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 г. н.э.). Вес: 3,13 г. Размер: 17-16 мм.

Obv. Как на предыдущей монете

Rev. Как на предыдущей монете

№18

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 г. н.э.). Вес: 1,93 г. Размер: 13-12 мм.

Obv. Как на предыдущей монете

Rev. Как на предыдущей монете

№19

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 г. н.э.). Вес: 2,46 г. Размер: 21.5-13 мм.

Obv. Как на предыдущей монете

Rev. Как на предыдущей монете

№20

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 г. н.э.). Вес: 3,12 г. Размер: 19-15 мм.

Obv. как на предыдущей монете

Rev. как на предыдущей монете

№21

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 г. н.э.). Вес: 6,72 г. Размер: 22-20 мм.

Obv. как на предыдущей монете

Rev. как на предыдущей монете

№22

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 г. н.э.). Вес: 9,76 г. Размер: 22-20 мм.

Obv. как на предыдущей монете

Rev. как на предыдущей монете

Примечание: была отчеканена на монете царицы Русудан

№23

AE. Jalâl ad-Dîn AH (623=1226 г. н.э.). Вес: 1,76 г. Размер: 12,5-12 мм.

Obv. как на предыдущей монете

Rev. как на предыдущей монете

БИБЛИОГРАФИЯ:

1. Kapanadze D. Numismatics of Georgia. Tbilisi 1969. (Geo.)
2. Phatsia D., Phagava I. Georgian coins of Jalal al-din Mankburni. Tbilisi 2009. (Geo.)
3. Lang D. Studies on the numismatic history of Georgia in Transcaucasia. New York 1955. (Eng.)
4. Bartold V. V. Turkestan in the era of the Mongol invasion. 1963. (Russ.)
5. Bartold V. V. An essay on the history of Semirechye, 1963. (Russ.)
6. Buniyatov Z. M. The Khorezmshahov-Anushteginidov State. 1986. (Russ.)
7. Buniyatov Z. M. The State of the Atabegs of Azerbaijan (1136-1225). Baku 1978. (Russ.)
8. A.A. The Mongol Empire of the Genghisids. Genghis Khan and his successors. (Russ.)
9. Kozhemyako P.N. Early medieval towns and settlements of the Chuya Valley. 1959. (Russ.)
10. The history of Kyrgyzstan. 1963. (Russ.)
11. Sadr al-Din Ali al-Husaini. Akhbad al-daulat as-seljukiya. Oriental literature. Moscow 1980. (Russ.)
12. Sadr, Al-Din Ali Al-Husaini. Reports on the Seljuk state. 1980. (Russ.)

2021

11 DECEMBER

№4

არქეოლოგია

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

მგობის უნივერსიტეტის
აკადემიკოს ა. ავაქიძის სახელობის არქეოლოგიის
ინსტიტუტის სამეცნიერო კვლევითი ჟურნალი

ჯალალ ად-დინის სპილენძის მონეტების განძი თელეთიდან

გოგა გაბაშვილი,

არქიტექტორი; საქართველოს ეროვნული
მუზეუმის მეცნიერ-თანამშრომელი

აბსტრაქტი

სტატიაში წარმოდგენილია 2019 წელს სოფელ თელეთის მიდამოებში აღმოჩენილი სპილენძის მონეტების განძის, ოცდასამი ეგზემპლარის კვლევა, რომლებიც ხვარაზმშაჰთა იმპერიის უკანასკნელ მმართველს, ჯალალ ად-დუნია ვა ად-დინ აბულ-მუზაფარ მანკუბერდი იბნ მუჰამედს (1220-1231) ეკუთვნის.

ნაშრომის დასაწყისში მიმოხილულია ხვარაზმის სახელმწიფოს ისტორიული ექსკურსი XII საუკუნეში დამოუკიდებელი სახანოს შექმნიდან, ჩინგიზ-ყაენის დამანგრეველ შემოსევამდე. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ჯალალ ად-დინის სამხედრო კამპანიებს- მონღოლების წინააღმდეგ წარმატებულ ბრძოლებს, ინდოეთში დევნილობას, შემდეგ დაბრუნებას სპარსეთსა და კავკასიაში.

რაც შეეხება ნუმისმატიკურ ანალიზს, შემოთავაზებულია ახალი ინტერპრეტაცია თბილისში მოჭრილი მონეტების რევერსის ცენტრალური წარწერის წაკითხვასთან დაკავშირებით. კერძოდ და სხვა ქალაქებში მოჭრილ მონეტებთან შედარებითი ანალიზით, დასაბუთებულია, რომ რევერსზე ამოტვიფრული არაბული ტექსტი უნდა იკითხებოდეს როგორც „ჯალალ ედ-დინუ ვა დინი“ (მშვენება რწმენისა და რელიგიის) და არა „ჯალალ ად-დუნია ვა ად-დინი“ (მშვენება ქვეყნისა და რელიგიის).

განძის ყველა მონეტა მოჭრილია ახ. წ. 623 წელს (1226), რაც ემთხვევა თბილისის აღების პერიოდს. მონეტების ნაწილი გადაჭედებულია ქართული მონეტების - თამარ დედოფლის, ლაშა-გიორგისა და რუსუდან დედოფლის - სპილენძის ეგზემპლარებზე, რაც დამატებით ადასტურებს მათი მოჭრის ადგილსა და ისტორიულ კონტექსტს.

საკვანძო სიტყვები: ნუმისმატიკა, მონეტები, თელეთი, ხვარაზმი, ჯალალ ად-დინი.

2019 წლის აპრილის შუა რიცხვებში სოფელ თელეთის მიდამოებში ნაპოვნი იქნა განძი შემდგარი ოცდასამი სპილენძის მონეტისაგან. დათვალიერების შემდეგ გაირკვა, რომ მონეტები ეკუთვნის ჯალალ ად-დუნის (1220 – 1231წ.), სრული სახელი: ჯალალ ად-დუნია ვა ად-დინ აბულ-მუზაფარ მანკუბერდი იბნ მუჰამადი. შემდომში ეს მონეტები შეიძინა კოლექციონერმა კახაბერ ბაკურაძემ და უყოყმანოდ მომცა ნება მომეხდინა განძის ფოტო ფიქსაცია. შემდგომში აღსაწერად და შესასწავლად.

ჯალალ ად-დუნია ვა ად-დინ აბულ-მუზაფარ მანკუბერდი იბნ მუჰამადი

ჯალალ ად-დუნია ვა ად-დინ აბულ-მუზაფარ მანკუბერდი იბნ მუჰამედი (1199-1231წ.), ეს მისი სრული სახელია, მაგრამ ვიდრე მასზე მოგიტხრობდეთ, გადავხედოთ მისი წინაპრების ისტორიას, როგორ მოხვდნენ ხვარაზმის სახელმწიფოს სათავეში და როგორ დაიმორჩილეს შემდგომ მთელი ცენტრალური აზია.

ხვარაზმი უძველესი ისტორიული და გეოგრაფიული რეგიონია. მდებარეობს შუა აზიაში მდინარე ამუდარიის ქვედა წელში. პირველად ისტორიულ წყაროებში იხსენიებენ ძვ.წ. VII საუკუნიდან. ხვარაზმის პირველი დედაქალაქი თოფრაკ კალაა (წლები უცნობია). 305 წლიდან 1096 წლამდე კიატა, 1097-1220წ. გურგანჯი, 1212-1220წ. სამარყანდი, 1231-1573წ. ურგენჩი და 1573-1924წ. ხივა. ამჟამად ხვარაზმის ისტორიული რეგიონი შედის თანამედროვე უზბეკეთის რესპუბლიკაში და თურქმენეთში.

ჯალალ ად-დინის ბაბუა, აბუ მუზაფარ ტეკეშ იბნ ილ-არსლანი (დაბადების წელი უცნობია გარდაიცვალა 1200წ.) თათარი – ოღუზების¹ ბექდილების კლანის მდაბიო წარმომადგენელია, რომელმაც როგორღაც მოახერხა ხვარაზმის პატარა პროვინციის დამორჩილება და შემდგომ 1172წ. თავი მაჰად გამოაცხადა. ვასალური მორჩილებისგან თავის დაღწევის მიზნით რამდენჯერმე გაილაშქრა ყარახატაელების² სახელმწიფოს წინააღმდეგ. ასევე გაილაშქრა მავენაპრზე³. მოგვიანებით (1187წ.) აიღო ნიშაფური⁴, (1192წ.) რეი⁵, (1193წ.) მერვი⁶. (1194წ.) დაამარცხა დასავლეთ სელჩუკთა სულთნის თურულ II⁷ ჯარი. (1196წ.) დაამარცხა აბასიდი ხალიფა აჰმედ ალ-ნასირი⁸. ამ პერიოდში ხვარაზმის სახანო გაძლიერდა და გადაიქცა ხვარაზმმაჰთა უძლიერეს იმპერიად (იხ. რუკა N1).

ჯალალ ად-დინის მამა, ალა ად-დინ მუხამედ II სრული სახელია ალა ად-დინ აბულ-ფატ მუხამედ სინჯარ იბნ ტეკეში. მუჰამედ II მმართველობა დაიწყო გურიდებთან⁹ ომით, რომლებმაც აიღეს დიდი ქალაქები: მერვი, თითქმის უბრძოლველად დაიკავეს ქალაქები: აბვერდი¹⁰, სერახსი¹¹ და ნისა¹²,

¹ ოღუზები – თათრების ერთ-ერთი ტომი.

² ყარახატაელები – შავი ხატაელები, რომლებიც გადასახლდნენ ცენტრალურ აზიაში XII საუკუნეში. შედიოდნენ ყარახატაელების სახელმწიფოში, შემდგომში შეერივნენ მეზობელ თურქ ხალხებს.

³ მავენაპრი – უძველესი ისტორიული გეოგრაფიული რეგიონი მდინარეის ისტორიით ცენტრალურ (შუა აზიაში).

⁴ ნიშაფური – (ბიშაფური) იყო უძველესი ქალაქი სასანიდური სპარსეთის უძველეს გზაზე, პერსისსა და ელანს შორის.

⁵ რეი – ქალაქი ირანში, თეირანის ჩრდილოეთით 10 კილომეტრში.

⁶ მერვი – დიდი ქალაქი ოაზისი ცენტრალურ აზიაში, მდებარეობდა ისტორიულ აბრეშუმის გზაზე, თანამედროვე თურქმენეთის ტერიტორიაზე.

⁷ თოდრულ მაჰი – მმართველობის პერიოდი (1188–1225), რუსუდან დედოფლის მამამთილი.

⁸ აჰმედ ალ-ნასირი – აბასიდი ხალიფა – (1180 – 1225წწ.).

⁹ გურიდები – ტაჯიკური წარმოშობის სუნიტური დინასტია, მართავდნენ გურიდების სულთანათს (1148-1206 წწ.).

¹⁰ აბვერდი – სასანიდების ეპოქის უძველესი ქალაქი, მდებარეობს თანამედროვე თურქმენეთის ტერიტორიაზე.

¹¹ სერახსი – ქალაქის ტიპის დასახლება, თანამედროვე თურქმენეთის ვილაეთის სარახის ეტრაპის ადმინისტრაციული ცენტრი.

¹² ნისა – ძველი პართიული ქალაქი თურქმენეთში. მდებარეობს აშხაბადიდან 18 კმ-ში. დაარსეს

აიღეს ქალაქი ნიშაფური და დაატყვევეს ხვარაზმშაჰის ძმა, რომელიც ჰერათში¹³ გაამგზავრეს. მუჰამედ II ჯარებმა შემოარტყეს ალყა შემოარტყეს ჰერათს და ერთი თვის განმავლობაში ცდილობდნენ გაერღვიათ ქალაქის დაცვა, მხოლოდ დიდძალი თანხის მიღების შემდეგ მოხსნა ხორეზმშაჰმა ალყა.

ამ დროისათვის გურილების სამეფოს მმართველის¹⁴ დასახმარებლად, ინდოეთიდან მოადგა მისი ძმა სიჰაბ ად-დინი¹⁵. დიდი სისხლისმღვრელი ბრძოლის შემდეგ ხვარაზმელებმა უკან დაიხიეს, დევნილებმა თავი დედაქალაქ გურგანჯს შეაფარეს. დედაქალაქის დაცვას ხელმძღვანელობდა შაჰის დედა – დედოფალი თერქენ – ხათუნი¹⁶, ყივჩაყთა¹⁷ ერთ-ერთი ხანის ქალიშვილი. მუჰამედ II ყარახატაელების დახმარებით დაამარცხა და გაანადგურა, განდევნა გურილები ხვარაზმის საზღვრებსგარეთ დამათ დაზავების ხელშეკრულება დაუდო, მაგრამ გურილებს სულ ჰქონდათახალი ომის დაწყების მცდელობა, მხოლოდ საჰაბ ად-დინის მკვლელობის შემდეგ (1206 წ.) ეს საშიშროება გაქრა. გურილების სახელმწიფო დაიშალა და მალე ხვარაზმელების გავლენის ქვეშ აღმოჩნდა. გურილების დამარცხების შემდეგ მუჰამედ II ყარახატაელებთან ომი წამოიწყო. ყარახატაელებმა ხორასანის¹⁸ და სამარყანდის¹⁹ მმართველები მოიხსიდა და მუჰამედ II პირველსავე შეტაკებაში დამარცხდა, რის შემდეგაც მუჰამედი გაუჩინარდა, გაქრა თავისი თანამოაზრეების მხედველობის არეალიდან, მხოლოდ 1208 წ. მუჰამედ II დაბრუნდა ხვარაზმში, გააძლიერა თავისი არმია და ქვეყანა, დაიწყო მზადება ყარახატაელებთან გადამწყვეტი ბრძოლისათვის. მუჰამედის საყრდენი ყარახატაელების მუსლიმი მოსახლეობის მხარდაჭერა იყო, რომლებიც მას აღიქვამდნენ როგორც გამათავისუფლებელს. 1210 წლის სექტემბერში ილამიშის ველზე სირდარიასთან²⁰ ყარახატაელებმა განიცადეს მძიმე დამარცხება.

მუსულმანურ სამყაროში მუჰამედის გამარჯვება შეფასებული იქნა როგორც ისლამის გამარჯვება „ურჯულოებზე“, ოფიციალურ დოკუმენტებში მას მოიხსენებენ, როგორც „მეორე ისკანდერს“²¹ და „სანჯარების“²² სულთანს, მის ბეჭედზე ამოიკვეთა წარწერა: „ალაჰის ჩრდილი დედამიწაზე“ ერთ-ერთი მთავარი ტიტული სელჩუკების სახელმწიფოში.

1212 წელს, სამარყანდში აჯანყება დაიწყო. მუჰამედმა ჯანყი სასტიკად ჩაახშო, რის შემდეგაც მან სამარყანდი დედაქალაქად გამოაცხადა. 1215 წლისთვის, ხვარაზმშაჰის ძალაუფლება ვრცელდებოდა თვით ხვარაზმზე, მავერანაჰრზე, თურქმენეთზე, ავღანეთზე, ირანზე და ასევე სხვა ტერიტორიებზე.

1217წ. მუჰამედ II გაემართა ბაღდადზე ლაშქრობაში, მსოფლიოს ერთ-ერთ ისლამის სულიერ ცენტრში, რათა ყოფილიყო არა მარტო მბრძანებელი, არამედ სულიერი მბრძანებელიც. ლაშქრობისას, როცა მთის უღელტეხილზე გადადიოდნენ, მისი ჯარი დიდთოვლობაში მოყვა და

პართიელებმა კოპეტდაღის მთისწინეთში ძვ.წ. III საუკუნეში.

¹³ ჰერათი – ქალაქი ჩრდილო - დასავლეთ ავღანეთში, მდინარე ჰარირუდის ხეობაში.

¹⁴ აქ საუბარია, სულთანი აბულ ფათეხ გიას ად დინიზე (1163 – 1202).

¹⁵ სიჰაბ ად-დინ მუჰამედი (დაბადების წელი უცნობია გარდაიცვალა 1206წ). ჩრდილოეთ ინდოეთის დამპყრობელი, გურილების სამფო გვარის წარმომადგენელი.

¹⁶ თერქენ – ხათუნი – (1150 – 1233) ხვარაზმის მმართველი, ხვარაზმის შაჰის თეკუმის მეუღლე, ხვარაზმ შაჰ მუჰამედ II-ეს დედა.

¹⁷ ყივჩაყები – ასევე ყივჩაყები – თურქულენოვანი ტომი შუა საუკუნეებში (რუსეთში „პოლოვცებს“ უწოდებენ, ხოლო ევროპაში „კუმანებს“). პირველი საცხოვრისი ვოლგის აღმოსავლეთით ჰქონდათ, XI საუკუნეში შავიზღვისპირეთში გადასახლდნენ.

¹⁸ ხორასანი – ისტორიული რეგიონი თურქმენეთში და აღმოსავლეთ ირანში, დასახლება ხორასანი ცნობილია სასანიდების პერიოდიდან.

¹⁹ სამარყანდი – ქალაქი უზბეკეთში, სამარყანდის რაიონის ადმინისტრაციული ცენტრი (ვილაიათი).

²⁰ სირდარია - მდინარე ცენტრალურ აზიაში. წარმოიქმნება ორი მდინარის – ნარინის და ყარა-დარიას შერწყმის შედეგად.

²¹ ისკანდერი – ალექსანდრე მაკედონელი. (ალექსანდრე III დიდი).

²² სანჯარები – მუიზ ად-დინ აბულ-ჰარის აჰმედი სანჯარ იბნ მალიქ-შაჰ II. სანარი (შემტვეი-განმგმირავი) (1084-1086, 8 მაისი 1157) სელჩუკების ბოლო სულთანი 1118-1153წწ. სელჩუკების დინასტიიდან.

მნიშვნელოვანი ზარალი განიცადა, დაკარგა პროვიანტი და იარაღის ნაწილი, რის გამოც მუჰამედს სამარყანდში დაბრუნება მოუწია.

1218წ. მუჰამედ II ესტუმრა ჩინგიზ-ყაენის გამოგზავნილი ელჩობა წინადადებით, რომ დაედოთ სამეგობრო ხელშეკრულება, რათა ერთად ებრძოლათ აღმოსავლეთში საერთო მტრებთან და ურთიერთსასარგებლო ვაჭრობის საწარმოებლად. ხვარაზმმა უარი თქვა ურჯულობებთან გარიგებაზე და ოთარარის²³ მმართველის ინარჩუკ გაირ ხანის²⁴ წინადადებით სიკვდილით დასაჯა ელჩები და ვაჭრები, ასევე 100 ჯაშუში ოფიცერი. ჩინგიზ-ყაენმა მას ახალი ელჩობა გაუგზავნა და მოითხოვა გაირ ხანის მისთვის გადაცემა, მაგრამ ამჯერადაც მუჰამედმა ელჩობის ერთი წევრი სიკვდილით დასაჯა. კუჩლუგზე²⁵ გამარჯვების შემდეგ მონღოლების ჯარი, სუბუდაი²⁶ ბაღათურის და თოხუჩარ²⁷ ნოინის მეთაურობით მიაღწა ხვარაზმს და შეეჯახა ხვარაზმმაჰის ჯარს. მარჯვენა ფრთამ მუჰამედის ვაჟის, ჯალალ ად-დინის ხელმძღვანელობით მიაღწია წარმატებას თავის ფლანგზე, რითაც ძალიან დაეხმარა ცენტრს და მარჯვენა ფლანგს. ბრძოლის შემდეგ ვერცერთმა მხარემ ვერ მოიპოვა უპირატესობა; დამე მონღოლებმა დაანთეს მრავალი კოცონი და სიბნელეში ჩუმად მიატოვეს ბრძოლის ველი. 1219წ. გაზაფხულზე ჩინგიზ-ყაენმა 200 ათასიანი არმია გაგზავნა ხვარაზმმაჰის წინააღმდეგ.

მონღოლთა ჯარების შემოტევას მუჰამედმა ვერ გაუძლო, გაუბედაობის გამო გენერალური ბრძოლის გამართვაზე უარი თქვა და ქალაქებსა და ციხესიმაგრეებში გაფანტული თავისი ჯარი მიატოვა. მონღოლების ზეწოლის ქვეშ ერთმანეთის მიყოლებით დაეცა ქალაქები: ოთარარი, ხოჯენდი²⁸, ტაშკენტი (შამი), ბუხარა, სამარყანდი, ბალხი²⁹, მერვი³⁰, ნიშაფური, ჰერათი და გურგანჯი. ისტორიული წყაროები გვამცნობენ, რომ ამ გიგანტური კომპანიის შედეგად მილიონ ორასი ათასი ადამიანი დაიღუპა. თვითონ მუჰამედ II არმიის ნარჩენებით სპარსეთში თავის სამფლობელოში გადაიხვეწა, შემდეგ კი პატარა რაზმთან ერთად გაიქცა კასპიის ზღვის სანაპიროზე. დასნეულებული მუჰამედ II კასპიის ზღვის კუნძულ აბესუნზე გარდაიცვალა 1220წ. (ისტორიულ წყაროებში გვხვდება თარიღი 1221წ.). ნისავი³¹ წერს, რომ მუჰამედი II უკიდურეს სიდატაკეში გარდაიცვალა. ჯალალმა მამის ნეშტი 3 წლის მერე გადაასვენა ციხესიმაგრე არდაჰანში იმისათვის, რომ შემდგომში მამა გადაესვენებინა ისფაჰანის მედრესეში. ნისავიმ ახალ მბრძანებელს ვერ გადააფიქრებინა ამ ნაბიჯის გადადგმა, რადგან მონღოლები თავისი მტრების საფლავების აოხრებით იყვნენ ცნობილი, მართლაც მონღოლებმა ციხესიმაგრე არდაჰანი აიღეს, ხვარაზმმაჰის ნეშტი მიწიდან ამოიღეს და უგედის³² გაუგზავნეს, რომელმაც ნეშტის დაწვა ბრძანა.

მუჰამედ II გარდაცვალების შემდეგ 1221წ. თებერვალში ანდერძის მიხედვით ჯალალ ად-დინი

²³ ოთარარი – თარბანდი, თურარბანდი, თურარი, არაბია. მონღოლების შემოსევამდე ერთ-ერთი უდიდესი ქალაქი შუა აზიაში, ახლა პატარა ქალაქი ოთერარი. ყაზახეთის თურქესტანის რაიონში, მდინარე არისა და სირდარიის შესართავთან.

²⁴ ინალჩუკი – ასევე გაირ ხანი ოთარარის მმართველი მონღოლების შემოსევის დროს. ხვარაზმმაჰ მუჰამედის ბიძა (სხვა წყაროებით ბიძაშვილი დედის მხრიდან „თერქენ ხათუნი“).

²⁵ კუჩლუგი – (? გარდაიცვალა 1218 წ.) ნაიმანის (ერთი უძველესი თურქული ტომია, რომელმაც შექმნა ყაზახელები) ხანის ვაჟი.

²⁶ სუბუდაი ბაღათური – ურანხაის ტომიდან. ეჭვია, რომ ცენტრალური აზიის თურქებიდან არიან.

²⁷ თოხუჩარ ნოინი – იგივე; თოგაჩარ გურგანი. ნასავის და ჯუვეინის ცნობით იყო ჩინგიზ-ყაენის სიძე.

²⁸ ხოჯენდი – ქალაქი ტაჯიკეთის ჩრდილოეთით. ერთ-ერთი უძველესი ქალაქი შუა აზიაში. ადმინისტრაციული ცენტრი სოგდეის რეგიონში.

²⁹ ბალხი – ქალაქი ავღანეთში ამავე სახელწოდების პროვინციაში. საუკუნეების მანძილზე იყო ბაქტრიის ცენტრი, ბერძნულ- ბაქტრიანული, კუშანური და ბალხების სახელმწიფოს დადაქალაქი.

³⁰ მერვი – დიდი ქალაქი ოაზისი ცენტრალურ აზიაში, მდებარეობდა ისტორიულ აბრეშუმის გზაზე, თანამედროვე თურქმენეთის ტერიტორიაზე.

³¹ ნისავი – შინაბუდინ ან-ნასავი (გარდაიცვალა 1250წ.) ავტორი: „სულთან ჯალალ ად-დინ მანკუბერნის ბიოგრაფია“.

³² უგედე – (ოგედე) (დაახლოებით 1186- გარდაიცვალა 11 დეკემბერს 1241წ.) ჩინგიზ-ყაენის და ბერთეს (უფროსი ცოლი) მესამე შვილი, მამის მემკვიდრე როგორც ყაენი უზუნაესი.

მისი შემკვიდრე გახდა, რომელმაც გააგრძელა ბრძოლა შემოჭრილი მონღოლების წინააღმდეგ. შეაგროვა 300 ერთგული მებრძოლი და ხორასანში³³ წავიდა. ნასას³⁴ რაიონში თავს დაესხა მონღოლების 700 კაციან რაზმს და დაამარცხა ისინი. ჩინგიზ-ყაენმა სპეციალური ჯარი გააგზავნა ხვარაზმსა და ხორასანში, რომელიც შეეჯახა მუჰამედ II უმცროს შვილების ჯარს, მძიმე ბრძოლაში ორივე ძმა დაიღუპა.

ჯალალ ად-დინი გაემგზავრა ღაზნაში³⁵. მდინარე მურდაბის³⁶ ზედა წელში, მას შემოუერთდა მალიქხანიმერვის ყოფილი გუბერნატორი და თურქმენი ანისეიფად-დინი, ღაზნაში ჩასვლის შემდეგ ჯალალ ად-დინმა შეაგროვა ახალი ჯარი და თავს დაესხა მონღოლებს, რომლებსაც ყანდაღარზე³⁷ ჰქონდათ ალყა შემორტყმული და დაამარცხა ისინი. როგორც კი გაიგეს ხვარაზმელების გაფანტული ჯარების მეთაურებმა თავისი შაჰის წარმატების შესახებ, დაიწყეს შეგროვება ღაზნაში. ჯალალ ად-დინმა მოაგროვა 70 ათასიანი ჯარი, მისი ღროშების ქვეშ დადგნენ და მოვიდნენ: მისი ბიძაშვილი ამინ-ალ-მალიქი და მთავარსარდალი თემურ-მალიქი³⁸, კარლუკების³⁹ ხანი აზამ მალიქი და ავღანელების წინამძღვარი მუზაფარ-მალიქი. ჩინგიზ-ყაენს წარმოადგენა არ ჰქონდა, თუ რა ძალას ფლობდა ჯალალ ად-დინის ჯარი და მათ წინააღმდეგ 30 ათასიანი არმია გააგზავნა შიგი-კუტუკუს⁴⁰ ხელმძღვანელობით.

გაზაფხულზე ჯალალ ად-დინის შემტევი ჯარი გადაეყარა შიგი-კუტუკუს მოწინავე რაზმს და მთლიანად გაანადგურა ისინი, რაზმიდან გადარჩა სულ ასი ჯარისკაცი. ჯალალ ად-დინმა თავისი ჯარი გადაიყვანა ხეობაში, სადაც მონღოლების შეტევას დაელოდა. შიგი-კუტუკუმ მთელი თავისი ჯარი მიმართა ხეობისკენ, მხედრებისთვის აქ ბრძოლა შეუძლებელი იყო, ჯალალ ად-დინმა თემურ მალიქის ქვეითი მშვილდოსნები შეტევაში ჩართო. შიგი-კუტუკუმ პირველი დღე გაუძლო მიუხედავად იმისა, რომ ხვარაზმელებმა სუსტი ადგილი უპოვეს მონღოლებს, კლდეებზე ავიდნენ და იქიდან დიდ ზარალს აყენებდნენ მონღოლების ჯარს. შემდეგ დილას ხვარაზმელებმა ხეობაში დაინახეს, რომ მონღოლების ჯარი მრავალრიცხოვანი გახდა, თითქოს საიდანღაც დამხმარე ჯარი მოვიდა. სინამდვილეში მონღოლებმა გამოიყენეს თავისი ძველი ხერხი, მათ სათადარიგო ცხენებზე ტომრებისაგან გაკეთებული ცხენოსნების ფიტულები დასვეს. ჯალალმა დაამშვიდა თავისი მხედართმთავრები, ჩამოაქვეითა მხედრების წინა ხაზები და ასე დაელოდა შეტევას. მონღოლების მარჯვენა ფლანგი მოყვა ისრების წვიმაში. შიგი-კუტუკუმ ბრძანა, რომ შეტევა მიეტანათ ბრძოლის მთელ ხაზზე, მაგრამ ისრების წვიმა და ქვიანი ხეობა არ აძლევდა რამე უპირატესობის მოპოვების საშუალებას. ჯალალ ად-დინმა დააბრუნა მებრძოლები ცხენებზე და შეტევაზე გადავიდა, მონღოლებმა ვერ გაუძლეს დარტყმას, მათ ჯარის ნახევარი დაკარგეს. სწორედ ამ გამარჯვების შემდეგ პერიოდში ჯალალ ად-დინი თავისი თავი სულთანად გამოაცხადა.

შიგი-კუტუკუს ფარვანთან⁴¹ დამარცხების შემდეგ ჩინგიზ-ყაენი თვითონ გამოუძღვა მთავარ ძალებს ჯალალ ად-დინის წინააღმდეგ. 1221 წლის 9 დეკემბერს ჩინგიზ-ყაენი მიადგა მის ჯარს მდინარე ინდის ნაპირთან. ხვარაზმის სულთანმა თავისი ჯარი მთავარისებურად განალაგა. მონღოლებმა მიიტანეს შეტევა ფლანგებზე და გაანადგურეს ისინი. ხვარაზმელები ცდილობდნენ გაერღვიათ ცენტრი, მაგრამ მებრძოლების დიდი ნაწილი დაიხოცა. ბრძოლა უკვე წაგებული იყო

³³ ხორასანი – „საიდანაც ამოდის მზე“ ისტორიული მხარე თურქმენეთსა და აღმოსავლეთ ირანში.

³⁴ ნისა – უძველესი ქალაქი, რომლის ნანგრევები შემორჩენილია სოფელ ბაგირთან 18 კილომეტრის მოშორებით აშხაბადის დასავლეთით.

³⁵ ღაზნა – ქალაქი ავღანეთში, ქაბულის სამხრეთ-დასავლეთით, არმისული ყანდაღართან.

³⁶ მურდაბი – მდინარე თურქმენეთსა და ავღანეთში.

³⁷ ყანდაღარი – ქალაქი სამხრეთ ავღანეთში.

³⁸ თემურ მალიქი – ხვარაზმ შაჰების სახელმწიფო მოღვაწე. იყო ხუჯანდის გუბერნატორი მადერანანრის რეგიონში. სახელი გაითქვა იმით, რომ სასტიკი წინააღმდეგობა გაუწია ჩინგიზ-ყაენის ჯარს.

³⁹ კარლუკები – თათრების უძველესი ტომი. ტომობრივი კავშირი შუა აზიის ტერიტორიაზე VIII-XV საუკუნეებში.

⁴⁰ შიგი-კუტუკუ, შიგი-კუტუხუ – ადრეული მონღოლეთის იმპერიის მაღალჩინოსანი, სამხედრო მეთაური, ჩინგიზ-ყაენის ნახევარძმა.

⁴¹ ფარვანი – პროვინცია ავღანეთის ცენტრში.

როცა, ჯალალ ად-დინმა ბრძანა თავისი ჰარამხანას⁴² მდინარეში დახრჩობა. თვითონ და 4 ათასმა მხედარმა მოახერხეს ცხენებით გადაეცურათ მდინარე ინდი და ასე გადასულიყვნენ მეორე ნაპირზე. ბრძოლის დროს მონღოლებმა ტყვედ ჩაიგდეს ჯალალ ად-დინის ოჯახი და ისინი სასტიკად დასაჯეს სიკვდილით. თვითონ სულთანმა ინდოეთს შეაფარა თავი. ჩინგიზ-ყაენმა მეომრები დაადევნა მას, ამირა⁴³ ბალო-ნოინის და ღურბანის მეთაურობით, ქალაქ მუტანთან⁴⁴ მონღოლებმა სულთნის კვალი დაკარგეს.

ჯალალ ად-დინმა 3 წელი ინდოეთში, დევნილობაში გაატარა. ხოხარებთან ერთად კავშირში თავს დაესხა ლაჰორს⁴⁵ და ფენჯაბს⁴⁶. ამის შემდეგ, მონღოლების წინააღმდეგ გაერთიანების წინადადებით მიმართა ილთუთიმის⁴⁷, დელის სულთანს, თურქ მამლუქს. სულთანმა უარი უთხრა, რათა კომფლიქტი აეცილებინა ჩინგიზ-ყაენთან და დიდი ჯარის სათავეში გაემართა ლაჰორისკენ. სულთანი ჯალალ ად-დინი გავიდა ლაჰორიდან და გაილაშქრა უჩუსაკენ, მძიმე მარცხი მიაყენა მის სულთანს, ნასირ უდ-დინს⁴⁸. ვიდრე სპარსეთში დაბრუნდებოდა 1224წ. გაძარცვა სინდი⁴⁹ და ჩრდილოეთ გუჯარათი⁵⁰.

1225 წელს სულთანი ჯალალ ად-დინი სამხრეთიდან შეიჭრა ჩრდილოეთ ირანში. პატარა წინააღმდეგობის შემდეგ აიღო ქალაქი მარაღა⁵¹, გაილაშქრა თაბრიზზე⁵² და დაეუფლა მას. ათაბაგი⁵³ უზბეკი გაიხიზნა განჯაში⁵⁴, იქადავი კი გაიქცა აუღებელ ციხესიმაგრე ალინჯაში⁵⁵, სადაც გარდაიცვალა. სულთანმა ჯალალ ად-დინმა მოკლე დროში აიღო ქალაქები: ბარდა⁵⁶, შამქირი⁵⁷ და არანის⁵⁸ სხვა ქალაქები. 1225 წელს სულთნის ჯარმა დაიპყრო საქართველოს სომხური პროვინციები. ამავე წლის 8 აგვისტოს ქალაქ დვინის⁵⁹ მახლობლად აღმოსავლეთ სომხეთში, ქართულ – სომხურმა ჯარმა ივანე მხარგრძელის⁶⁰ მეთაურობით გამართა ბრძოლა ჯალალ ად-დინის არმიასთან. არასათანადო მართვისა და გაუბედაობის გამო ქართული ჯარი დამარცხდა. ეს ბრძოლა ისტორიაში შევიდა როგორც „გარნისის“⁶¹ ბრძოლა“. სულთანმა საქართველოს დედოფალ

⁴² ჰარამხანა – თარგმანში – აკრძალული სახლი სასახლის ან სახლის დახურული და დაცული ნაწილი, სადაც მუსულმანების ქალები ცხოვრობენ.

⁴³ ამირა – ამ შემთხვევაში სამხედრო ხელმძღვანელი განაგებს 10 ათასიან ჯარს. ხანის უშუალო დაქვემდებარებაშია.

⁴⁴ მულტანი – ქალაქი პაკისტანის ჩრდილო-აღმოსავლეთი პროვინცია პენჯაბში.

⁴⁵ ლაჰორი – ქალაქი ჩრდილო-აღმოსავლეთ პაკისტანში რამდენიმე კილომეტრში ინდოეთის საზღვრიდან.

⁴⁶ ფენჯაბი – შტატი ჩრდილო-აღმოსავლეთ ინდოეთში. დედაქალაქი ჩანდიგარაჰი.

⁴⁷ ილტუტიმი – შამს ად-ინი (1211-1236). დელის სულთანატის მესამე მმართველი. თურქული წარმოშობის მამლუქი.

⁴⁸ ნასირ უდ-დინი იგივე კაბაჩი – (1203–1228) იყო დანიშნული, თურქი მმართველი.

⁴⁹ სინდი – პაკისტანის ერთ-ერთი ოთხი პროვინციიდან.

⁵⁰ გუჯარათი – შტატი დასავლეთ ინდოეთში.

⁵¹ მარაღა – ქალაქი ირანის ჩრდილო-დასავლეთით, ასტანა აღმოსავლეთ აზერბაიჯანში, შაჰრესთანის ცენტრი.

⁵² თაბრიზი – ქალაქი ირანში, ურმიას ტბასთან. ირანის პროვინციის, აღმოსავლეთ აზერბაიჯანის ადმინისტრაციული ცენტრი.

⁵³ ათაბაგი – იყო ერთ-ერთი ვეზირი. მის ფუნქციებში დამატებით შედიოდა ტახტის მემკვიდრის აღზრდა.

⁵⁴ განჯა – ქალაქი ისტორიულ არანში (ამჟამად აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე).

⁵⁵ ალინჯა – ალინჯა-კალა, სომხურად ერნჯაკი. ასევე ანარიკი (აუღებელი ციხე) ციხესიმაგრე მდებარეობს; აზერბაიჯანში ქალაქ ჯულფას დასავლეთით.

⁵⁶ ბარდა – ქალაქი აზერბაიჯანში, ბარდის რაიონის ცენტრი.

⁵⁷ შამქირი – ქალაქი აზერბაიჯანში, შამქირის რაიონის ადმინისტრაციული ცენტრი.

⁵⁸ არანი – ისტორიულ გეოგრაფიული რეგიონი ამიერკავკასიაში. ამ ტერიტორიის არაბული სახელი.

⁵⁹ დვინი – სომხეთის შუა საუკუნოვანი დედაქალაქი. აშენებული სომხეთის მეის ხოსროვ III კოტაკ დიდის მიერ 335 წელს. ამავე წლიდან არშაკიანების დინასტია სწორედ ამ ქალაქში გადავიდა.

⁶⁰ ივანე I მხარგრძელი (? – გარდაიცვალა 1227) – საქართველოს დიდებული XII საუკუნის ბოლოსა და XIII საუკუნის პირველ მესამედში. იყო გიორგი IV ლაშას აღმზრდელი.

⁶¹ გარნისი – გარნი დასახლება სომხეთში, ერევნიდან 28 კილომეტრში, მდინარე აზატის ხეობაში.

რუსუდანს შესთავაზა, რომ გაჰყოლოდა ცოლად და ელიარებინა იგი საქართველოს მეფედ, რაზედაც მან მკვეთრი უარი მიიღო. 1226 წელს იგი შეიჭრა საქართველოს დედაქალაქ თბილისში (თანახმად საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის გადმოცემისა სულთანმა თბილისში დაანგრია ყველა ქრისტიანული ეკლესია. მან სცადა თბილისის მოსახლეობის გამუსულმანება, უარის მიღების შემდეგ 100 ათასი⁶² ადამიანი სიკვდილით დასაჯა მათ თაყვანს სცემენ, როგორც წმინდანებს წმინდანთა შორის). ჯალაჯ ად-დინის მიერ აღმოსავლეთ კავკასიაში დაპყრობების პერიოდში დაიშალა ილდეგიზიდების⁶³ სახელმწიფო. შირვან შაჰებმაც აღიარეს სულთნის ვასალობა. 1227 წელს სულთანმა მდინარე რეის⁶⁴ მახლობლად ლალ ბრძოლაში დაამარცხა მონღოლების სათავე რაზმი. ამ პერიოდში ჯალალ ად-დინი ორ ფრონტზე იბრძოდა: დასავლეთ ირანში მონღოლების წინააღმდეგ, კავკასიაში ქართველებთან და სომხებთან. 1228 წელს ხვარაზმელებს ერთობლივი ძალებით შეუტეეს: რუმის სულთანმა ალ ად-დინ ქეი-ქუბათმა⁶⁵, ეგვიპტის სულთანმა მალიქ ალ-ქამილიმმა⁶⁶ და კილიკიის სომხეთის მეფე ხათუმ I⁶⁷. ბრძოლა ერევნის მახლობლად შედგა, სულთან ჯალალის ჯარებმა დამარცხება განიცადეს. 1230 წელს ჯალალ ად-დინმა აიღო ქალაქი ხლათი⁶⁸, მაგრამ მალევე დაკარგა ქეი-ქუბათთან და მალიქ ალ-ქამილთან ბრძოლაში დამარცხების შემდეგ, მან ქალაქი უმალ მიატოვა.

ჯალალ ად-დინის მიერ, დამორჩილებულ ტერიტორიებზე დატოვებული ჯარის მეთაურები ძარცვავდნენ მოსახლეობას, იტაცებდნენ საქონელს, სჩადიოდნენ სხვადასხვა სახის უმსგავსობას, ამძიმებდნენ გლეხობას გადასახადებით, ამის პასუხად მათგან შეწუხებული ადგილობრივი მოსახლეობა აწყობდა აჯანყებებს, ხვარაზმელებს მეტ-ნაკლებად ზიანს აყენებდნენ და ასუსტებდნენ სულთნის ძალაუფლებას.

მონღოლებმა აღმუთას⁶⁹ მბრძანებლისგან გაიგეს, რომ ჯალალ ად-დინი დასუსტებულია ბოლო ბრძოლებისაგან. იმავე წელს მონღოლების 30 ათასიანმა ჯარმა ჩორმაღანის⁷⁰ ხელმძღვანელობით იოლად დაამარცხა სულთანი ჯალაჯ ად-დინი და არანი აიღო. დამარცხებულმა სულთანმა თავი შეაფარა მაიაფარიკინის⁷¹ მთებს. 1231 წელს აგვისტოს სულთანი ჯალალ ად-დინი ვა ად-დინ აბულ-მუზაფარ მანკუბერდი იბნ მუჰამედი სავარაუდოდ სელჩუკების მიერ დაქირავებულმა უცნობმა ქურთმა მოკლა.

⁶² ასი ათასი მოწამე წმიდანი – 1227 წელს თბილისში წამებულითა ხსენების დღე ახალი სტილით 13 ნოემბერს (ძვ. სტ. 31 ოქტომბერი).

⁶³ ილდეგიზიდები – შუა საუკუნეების ყივჩაღური წარმოშობის დინასტია ირანიდან. მართავდნენ არანს და ადარბაჯანს (ისტორიული რეგიონი მდინარე არაქსის ჩრდილოეთით).

⁶⁴ რეი – ქალაქი ირანში თეირანის პროვინციაში. ანტიკურ ხანაში ცნობილია არსაკიას სახელით. მდებარეობს ქვეყნის დედაქალაქის თეირანის სამხრეთით.

⁶⁵ ალ ად-დინ ქეი-ქუბათი – კონიის სულთანატის სელჩუკი მმართველი. (1219–1237) რომლის მმართველობის დროსაც სახელმწიფომ მიაღწია პიკს.

⁶⁶ მალიქ ალ-ქამილი – სრული სახელი: ალ-მალიქ ალ-ქამილნასარ ად-დინ აბუ ალ-მაალი მუჰამედი, (1177–1238წ.) მუსულმანი მმართველი და მეოთხე აიუბიდი ეგვიპტეში.

⁶⁷ ხოთუმ I – 1213-1270 წ. კილიკიის სომხეთის მეფე 1226 წლიდან, ხოთუმიდების დინასტიის დამფუძნებელი. 1270 წ. უარი თქვა ტახტზე თავისი შვილის ლევონის სასარგებლოდ, ამავე წელის 28 დეკემბერს გარდაიცვალა მონასტერში.

⁶⁸ ხლათი – ქალაქი (სომხეთის ერთ-ერთი ქალაქი) ეკუთვნის თურქეთის ვილაიეთ ერზურუმს, მდებარეობს ვანის ტბის ჩრდილო-დასავლეთით.

⁶⁹ აღმუთი – ჰასან საბაჰის ციხესიმაგრე ას კილომეტრში თეირანიდან, ამჟამად მისგან მხოლოდ ნანგრევებია დარჩენილი.

⁷⁰ ჩერმაღანი, ჩორმაგუნი, ჯურმაგუნი – (? - 1242). მონღოლი მეომარი, კავკასიაში და სპარსეთში დაპყრობილი ტერიტორიების გუბერნატორი. (ხორჩეს) ჩინგიზ-ყაენის მესაჭურვლე.

⁷¹ მაიაფარიკინი – მთები დიარბაქირის პროვინციაში (თურქეთი).

ჯალალ ად-დინის თბილისში მოჭრილი
სპილენძის მონეტები

ჯალალ ად-დინის მიერ თბილისში მოჭრილი მონეტები არის ერთმანეთის ტიპური. ავერსი, რევერსი და წრიული წარწერები ტექსტობრივად ყოველთვის ერთნაირია; ასევე მათი გრაფიკული სიეც? მუდამ სტანდარტულია, თუ არ ჩავთვლით იშვიათ შემთხვევებს, როცა წრიული წარწერები მონეტაზე არ არის საერთოდ ან არეულია მათი განლაგება რევერს → ← ავერსზე. ასევე მრავლად გვაქვს მის მიერ გადაჭედილი ქართული მონეტები: თამარ დედოფლის, ლაშა გიორგის და რუსუდან დედოფლის სპილენძის ეგზემპლარები.

ჯალალ ად-დინის თბილისში მოჭრილი მონეტების წაკითხვას ცდილობდნენ: ტიკსენი (ტიხსენი)⁷², ფრენი⁷³, ბარათაევი⁷⁴ და ლანგლუა⁷⁵, როგორც ე. პახომოვი წერს, მათ არ ჰქონდათ მონეტების კარგი ეგზემპლარები; ამდენად, მათ სრულად წაკითხვა წარწერებისა უჭირდათ და მცირე შეცდომებსაც უშვებდნენ.

ე.ა. პახომოვმა წინამორბედი მეცნიერების გამოცდილებიდან გამომდინარე შეძლო ამ მონეტების წარწერების წაკითხვა, მაგრამ უცვლელი დატოვა მათ მიერ წაკითხული, ცენტრალური ნაწილები. გთავაზობთ ამ მონეტების პახომოვისეულ აღწერას.

ავერსი: არასწორი ფორმის და განსხვავებული წონის მონეტა (თან. IX, ##151-154). ავერსი - შუაში, ორ ხაზად (السلطان العظيم) (სულთანი/ უზენაესი). გარშემო სწორი კანტი, რომლის გარეთაც *بخر هذا الدرهم بتاريخ ثلاث وعشرين وستمائة*, ანუ მოჭრილია ეს დირჰემი 623 წელს (დროს). ყველაფერს სწორი კანტი არტყავს.

რევერსი: შუაში, ორ ხაზად (جلال الدنيا / و الدين) (ჯალალ-ედ-დუნია/ვედდინ), გარშემო ბრტყელი კანტი, რომლის გარეთაც *خضع لله جلاله و من ظلاله و ايد اقباله*, დაე გამრავლოს ღმერთმა დიდება მისი, განავრცოს ჩრდილი მისი და დაამკვიდროს კეთილდღეობა მისი! ყველაფერი მეკრულია ბრტყელი კანტით. ე. ა. პახომოვი. საქართველოს მონეტები. თბილისი 1970 წ.

N 01

⁷² ტიკსენი (ტიხსენი) – ოლაფ გერჰარდი (1734-1815წ.) გერმანელი აღმოსავლეთმცოდნე, ებრაისტი და ბიბლიოთეკარი. ებრაული წარმოშობის ქრისტიანი.
⁷³ ფრენი – ქრისტიან დანიელის ძე (1782-1851წ.) გამორჩეული გერმანელი და რუსი აღმოსავლეთმცოდნე – არაბისტი და ნუმისმატი.
⁷⁴ ბარათაევი – კნიაზი მიხეილ პეტრეს ძე ბარათაშვილი – (1784-1856წ.) ქართველი ისტორიკოსი, ქართული მეცნიერული ნუმისმატიკის ფუძემდებელი, ქართული და აღმოსავლური მონეტების კოლექციონერი.
⁷⁵ ლანგლუა – შარლ ვიქტორის ძე (1863-1929წ.) ფრანგი ისტორიკოსი და პალეოგრაფი. შეისწავლიდა შუა საუკუნეებს.

ამ მონეტის დაწერილობის სწორად წაკითხვაში ეჭვი არავის ეპარება, თუ არ გავითვალისწინებთ ერთ პატარა ნიუანსს: რევერსზე დატანილი ცენტრალური წარწერას ხვანაირად იკითხება და ასოების რაოდენობაც განსხვავებულია. წარმოგიდგენთ მონეტის რევერსის გრაფიკულ გამოსახულებას და შემდგომ წავიკითხოთ მონეტა ახალ ინტერპრეტაციაში.

N 02

გთავაზობთ მონეტის რევერსის არსებულ აღწერილობას, რომლის არაბული ტექსტი დაშლილია ასოებად. თუ დავაკვირდებით

N 02 სურათის გრაფიკულ გამოსახულებას დავინახავთ, რომ პირველ სტრიქონზე მხოლოდ 8 ასოა და არა 9, ხოლო მეორე სტრიქონზე (ვაჰ) კავშირის ჩათვლით 6 ასო, როგორც არსებულ აღწერილობაში.

جلال الدين ჯალალ - ედ - დინუ
والدين ვედინი

თუ ასოების გრაფიკას კარგად დავაკვირდებით დავინახავთ, რომ პირველ სტრიქონზე 1000 8 ასოა, სახელი جلال (მშვენება) შემდეგ გვრჩება 5 ასო الدين (რელიგია) და არა 6 الدين (სამყარო), მეორე სტრიქონზე თუ و (ვაჰ) კავშირს გამოვაკლებთ აქაც დავგრჩება იგივე 5 ასო الدين (რწმენა).

جلال الدين ჯალალ - ედ - დინუ
والدين ვა დინი

შედარებისათვის წარმოგიდგენთ ჯალალის (N 03) ვერცხლის დირჰემს, რომელიც ნაჭედი იყო ქალაქ კერმანში⁷⁶, გაწვდით მხოლოდ რევერსის აღწერილობას:

كربان اجلال الدين والدين خنكيران السلطان (ქირმან / ჯალალ ედ-დინუ ვა / დინი მინკურნი / ძე სულთანისა).

N 03

⁷⁶ კერმანი - ქალაქი ირანში, პროვინცია კერმანის დედაქალაქი.

ეჭვების გაფანტვის მიზნით მინდა გაჩვენოთ ჯალალის მამის, (ალა ად-დინ აბულ-ფატ მუჰამედ სინჯარ იბნ ტეკუმი) (N 04) ვერცხლის დირჰემი, რომლის რევერსზე კარგად ჩანს ე. პახომოვის მიერ ჯალალის თბილისში მოჭრილ მონეტაზე წაკითხული სიტყვები:

علاء الدنيا و الدين محمدا بن السلطان (ალა ად-დინია ვადინი მუჰამედი ძე სულთანისა).

N 04

ასევე საინტერესოა ჯალალ უდ-დინ ფირუზ II-ის მიერ⁷⁷ მოჭრილი მონეტა (N 05) ამ შემთხვევაშიც რევერსზე მკაფიოდ იკითხება:

علاء الدنيا / يا و الدين (ჯალალ-ად-დუნია ვა დინი), როგორც ჯალალის მამის მუჰამედ II-ის მონეტაზე.

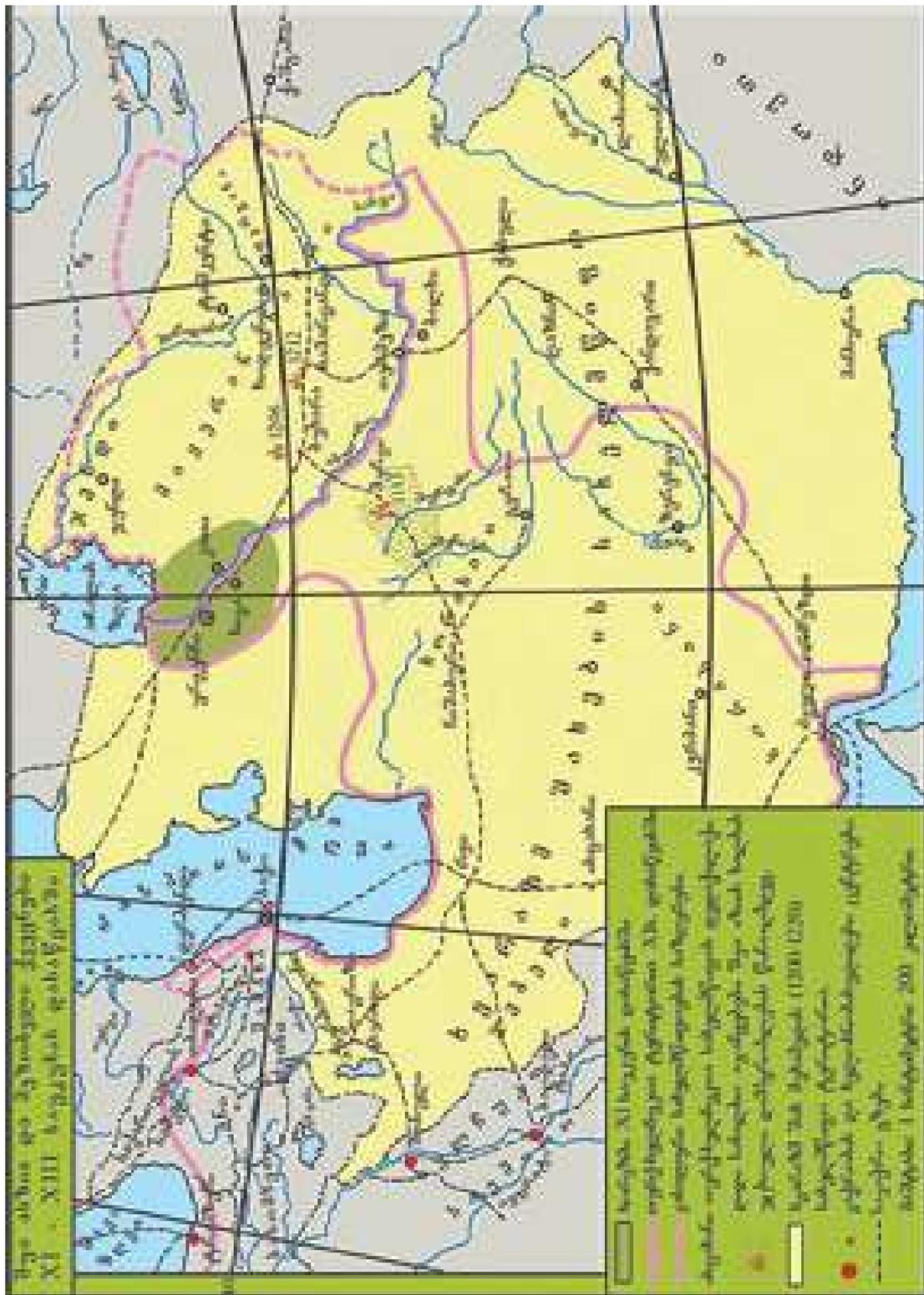

N 05

მასალების მიხედვით ჩანს, რომ ჯალალის მიერ თბილისში მოჭრილი მონეტის რევერსი წაკითხული იქნა როგორც მისი მამის მუჰამედ II-ის დირჰემის (N 04) რევერსის ცენტრალური წარწერა, علا الدنيا و الدين محمدا بن السلطان (ალა ად-დინია ვა დინი მუჰამედი ძე სულთანისა).

ჯალალის თბილისში მოჭრილი მონეტა N 02, და ქირმანში ნაჭედი N 03 მონეტის ჩვენთვის საინტერესო ადგილები ერთნაირად იკითხება, جلال الدين و الدين (ჯალალ ედ-დინუ ვა დინი) და ითარგმნება: (მშვენება რწმენისა და რელიგიის). ე.ა. პახომოვის მიერ აღწერილ ჯალალის თბილისში მოჭრილი მონეტის რევერსზე იგი კითხულობს, ითარგმნება: جلال الدنيا و الدين (მშვენება ქვეყნისა და რელიგიის).

⁷⁷ ჯალალ უდ-დინ ფირუზ II – (1290 - 1320წ.) იყო ჰაჯის დინასტიის დამაარსებელი, დელის პირველი სულთანი.

N1 – ცენტრალური აზია და მიმდებარე ქვეყნები XI-XIII საუკუნეების დასაწყისში.

ჯალალ ად-დინის სპილენძის მონეტის
განძი თელეთიდან

N01

AE. Jalâl ad-Dîn AH (ახ.წ. 623=1226). წონა: 5.75გ.; ზომა: 21მმ.

Obv. არაბული დამწერლობა: جلال الدين / و الدين „განადიდეთ უფალი მისი დიდება“,
الله جلاله و من ظلاله و ايد اقباله „გააფართოვეთ მისი ჩრდილი და გააძლიერეთ მისი კეთილ-
დღეობა“.

Rev. არაბული წარწერა: السلطان / المعظم „სულთანი/უზუნაესი“ გარშემორტყმული მეორე
არაბული წარწერით: صاغت الله جلاله و من ظلاله و ايد اقباله

ეს ღირებუმი მოჭრილია ახ.წ. 623=1226.

N02

AE. Jalâl ad-Dîn AH (ახ.წ. 623=1226). წონა: 12.48გ.; ზომა: 25მმ.

Obv. წინა მონეტის მსგავსად

Rev. წინა მონეტის მსგავსად

N03

AE. Jalâl ad-Dîn AH (ახ.წ. 623=1226). წონა: 6.88გ.; ზომა: 32-15მმ.

Obv. წინა მონეტის მსგავსად

Rev. წინა მონეტის მსგავსად

N04

AE. Jalâl ad-Dîn AH (ახ.წ. 623=1226). წონა: 6.30გ.; ზომა: 21-14მმ.

Obv. წინა მონეტის მსგავსად

Rev. წინა მონეტის მსგავსად

N05

AE. Jalâl ad-Dîn AH (ახ.წ. 623=1226). წონა: 4.69გ.; ზომა: 17მმ.

Obv. წინა მონეტის მსგავსად

Rev. წინა მონეტის მსგავსად

შენიშვნა: ის გამოჭრილი იყო დედოფალ რუსუდანისა და თამარ მეფის მონეტაზე.

N06

AE. Jalâl ad-Dîn AH (ახ.წ. 623=1226). წონა: 4.69გ.; ზომა: 17მმ.

Obv. წინა მონეტის მსგავსად

Rev. წინა მონეტის მსგავსად

N07

AE. Jalâl ad-Dîn AH (ახ.წ. 623=1226). წონა: 10,13გ.; ზომა: 25-21მმ.

Obv. წინა მონეტის მსგავსად

Rev. წინა მონეტის მსგავსად

შენიშვნა: ის გამოჭრილი იყო დედოფალ რუსუდანის მონეტაზე

N08

AE. Jalâl ad-Dîn AH (ახ.წ. 623=1226). წონა: 5.22გ.; ზომა: 19-17მმ.

Obv. წინა მონეტის მსგავსად

Rev. წინა მონეტის მსგავსად

N09

AE. Jalâl ad-Dîn AH (ახ.წ. 623=1226). წონა: 4.14გ.; ზომა: 16მმ.

Obv. წინა მონეტის მსგავსად

Rev. წინა მონეტის მსგავსად

შენიშვნა: ის გამოჭრილი იყო დედოფალ რუსუდანის მონეტაზე

N10

AE. Jalâl ad-Dîn AH (ახ.წ. 623=1226). წონა: 3.40გ.; ზომა: 17-16მმ.

Obv. წინა მონეტის მსგავსად

Rev. წინა მონეტის მსგავსად

N11

AE. Jalâl ad-Dîn AH (ახ.წ. 623=1226). წონა: 7.00გ.; ზომა: 2-18მმ.

Obv. წინა მონეტის მსგავსად

Rev. წინა მონეტის მსგავსად

N12

AE. Jalâl ad-Dîn AH (ახ.წ. 623=1226). წონა: 4.70გ.; ზომა: 16მმ.

Obv. წინა მონეტის მსგავსად

Rev. წინა მონეტის მსგავსად

შენიშვნა: ის გამოჭრილი იყო დედოფალ რუსუდანის მონეტაზე

N13

AE. Jalāl ad-Dīn AH (ახ.წ. 623=1226). წონა: 4.50გ.; ზომა: 15-13.5მმ.

Obv. წინა მონეტის მსგავსად

Rev. წინა მონეტის მსგავსად

N14

AE. Jalāl ad-Dīn AH (ახ.წ. 623=1226). წონა: 3.02გ.; ზომა: 17-15მმ.

Obv. წინა მონეტის მსგავსად

Rev. წინა მონეტის მსგავსად

N15

AE. Jalāl ad-Dīn AH (ახ.წ. 623=1226). წონა: 3.44გ.; ზომა: 14.5მმ.

Obv. წინა მონეტის მსგავსად

Rev. წინა მონეტის მსგავსად

შენიშვნა: ის გამოჭრილი იყო დედაოფალ რუსუდანის მონეტაზე

N16

AE. Jalâl ad-Dîn AH (ახ.წ. 623=1226). წონა: 3.70გ.; ზომა: 19-15მმ.

Obv. წინა მონეტის მსგავსად

Rev. წინა მონეტის მსგავსად

N17

AE. Jalâl ad-Dîn AH (ახ.წ. 623=1226). წონა: 3.13გ.; ზომა: 17-16მმ.

Obv. წინა მონეტის მსგავსად

Rev. წინა მონეტის მსგავსად

N18

AE. Jalâl ad-Dîn AH (ახ.წ. 623=1226). წონა: 1.93გ.; ზომა: 13-12მმ.

Obv. წინა მონეტის მსგავსად

Rev. წინა მონეტის მსგავსად

N19

AE. Jalāl ad-Dīn AH (ახ.წ. 623=1226). წონა: 2.46გ.; ზომა: 21.5-13მმ.

Obv. წინა მონეტის მსგავსად

Rev. წინა მონეტის მსგავსად

N20

AE. Jalāl ad-Dīn AH (ახ.წ. 623=1226). წონა: 3.12გ.; ზომა: 19-15მმ.

Obv. წინა მონეტის მსგავსად

Rev. წინა მონეტის მსგავსად

N21

AE. Jalāl ad-Dīn AH (ახ.წ. 623=1226). წონა: 6.72გ.; ზომა: 22-20მმ.

Obv. წინა მონეტის მსგავსად

Rev. წინა მონეტის მსგავსად

შენიშვნა: ის გამოჭრილი იყო თამარ მეფის მონეტაზე

N22

AE. Jalâl ad-Dîn AH (ახ.წ. 623=1226). წონა: 9.76გ.; ზომა: 22-20მმ.

Obv. წინა მონეტის მსგავსად

Rev. წინა მონეტის მსგავსად

შენიშვნა: ის გამოჭრილი იყო დედოფალ რუსუდანის მონეტაზე

N23

AE. Jalâl ad-Dîn AH (ახ.წ. 623=1226). წონა: 1.76გ.; ზომა: 12.5-12მმ.

Obv. წინა მონეტის მსგავსად

Rev. წინა მონეტის მსგავსად

ბიბლიოგრაფია:

1. კაპანაძე დ. საქართველოს ნუმიზმატიკა. თბილისი 1969.
2. ფაცია დ., ფაღავა ი. ჯალალ ად-დინ მანკბურნის ქართული მონეტები. თბილისი 2009.
3. Lang D. Studies in the Numismatic History of Georgia in Transcaucasian. New-York 1955.
4. Бартольд В.В. Туркестан в эпоху монгольского нашествия. 1963.
5. Бартольд В.В. Очерк истории Семиречья, 1963.
6. Буниятов З.М. Государство Хорезмшахов-Ануштегинидов.1986.
7. Буниятов З.М. Государство атабеков азербайджана (1136-1225). Баку 1978.
8. Доманин А.А. Монгольская империя Чингизидов. Чингисхан и его преемники.
9. История Киргизии. 1963.
10. Кожемяко П.Н. Раннесредневековые города и поселения Чуйской долины, 1959.
11. Садр. Ад-Дин Али Ал-Хусайни. Ахбад ад-даулат ас-селджукийа. Восточная литература. Москва 1980.
12. Садр. Ад-Дин Али Ал-Хусайни. Сообщения о сельджукском государстве. 1980.

2021

11 DECEMBER

№4

ARCHEOLOGIA

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

Scientific Research Journal of the A. Apakidze Institute
of Archaeology of the European University

OLYMPIC SPORTS AND NUMISMATICS

Guram Philipashvili,

Lawyer

ABSTRACT

The article addresses the numismatic heritage of the Olympic Games, examining commemorative coins issued for the Olympic Games of 1984, 1988, 1992, and 1996.

The paper provides a detailed description of each coin, including the Olympic emblem, symbolism, design, composition (gold, silver, copper, nickel), metrological data (diameter, weight, thickness), the names of the engravers, the place of minting, and mintage figures.

It is noteworthy that the silver and gold coins of the 1984 Los Angeles Olympic Games represented the first jubilee series issued in the United States after a half-century hiatus. The four series of coins issued for the 1988 Seoul Olympic Games stand out for their combination of sporting themes and motifs drawn from traditional Korean culture. In the 1992 Barcelona series, particular emphasis is placed on modern design and the representation of Spanish historical architecture. The coins of the 1996 Atlanta Olympic Games were dedicated to the centenary of the Olympic movement.

The article serves as a unique reference guide for numismatists and for those interested in the history of the Olympic movement.

Keywords: *Olympic Games, Numismatics, Coins, Emblem, Design*

XXIII Summer Olympic Games of 1984. Los Angeles, California, USA

The XXIII Summer Olympic Games, held from 28 July to 12 August 1984, were hosted by the city of Los Angeles, California, USA. This was the second time since 1932 that the city hosted the Olympic Games.

The emblem conveys the following meaning. The star is a unique symbol of a person's highest aspirations, the horizontal lines symbolize the speed to which participants strive for excellence, and the triple repetition of the star embodies the spirit of competition between equal rivals in excellent physical condition. The blue, white and red colors were chosen according to tradition to represent the first, second and third prizes.

In 1983, commemorative silver dollars were issued in honor of the 1984 Games in Los Angeles, California. It was the first commemorative silver coin issued since 1900.

The authorities of the state of California and the municipality declined to finance the Olympic Games. The legislative act of 22 June 1982 authorized the issuance of six types of Olympic coins in three different designs. In the United States of America, Olympic coins were issued for the first time in the history, and a gold coin for the first time in 50 years. Olympic coins were issued by the US mint facilities in Denver, Philadelphia, San Francisco and West Point. The coins of Denver bear the letter "D", Philadelphia – "P", San Francisco – "S", and West Point – "W".

1 dollar. Composition: 0.900 silver, 0.100 copper. Diameter 38.1 mm. The weight is 26.730 grams. The thickness is 2.79 mm. **The obverse:** At the center, left is depicted a Greek discus thrower, created by Myron. Three of its contours are visible, giving an impressive appearance to its movement. On the right is a "star in motion" with Olympic rings, beneath which are the inscriptions "In God we trust" and "Liberty". Above, in circular inscription "XXIII Olympiad". To the left of the discus thrower, also in circular inscription is: "Los Angeles and 1983". Below the waist appears the letter "D", indicating that the coin was minted at the Denver Mint. A total of 174,014 units were produced. The "P" indicates a coin minted at the Philadelphia Mint. A total of 294,543 units were produced. The "S" indicates a coin minted at the San Francisco Mint. A total of 174,014 units were produced. The 1983 "S", an improved standard (Proof), was released in an amount of 1,577,025 units. **The reverse:** At the center is depicted an eagle, its head turned to the left, with the inscription: "E Pluribus" beneath the beak. A border with relief images and inscriptions is embossed around the coin: "The United States of America. One dollar". Designed by Elizabeth Jones.

1 dollar. Composition: 0.900 silver, 0.100 copper. Diameter 38.1 mm. The weight is 26.730 grams. The thickness is 2.79 mm. **Obverse:** depicted the Los Angeles Olympic Gate, which served as the entrance to the Memorial Coliseum. On the threshold of the gate, on both sides of the Olympic torch, stand headless sculptures. At the top of the coin, in circular inscription, is written "LIBERTY". In the central part, on both sides of the Olympic Gates, appears the inscription "In God We Trust". The lower part of the coin has an embossed edging with the words "Los Angeles 1984 Olympiad". The design was made by Robert Graham. **Reverse:** in the center there is a perched bald eagle sitting on a tree, its head turned to the right, holding an olive branch in its claws. In the upper part of the coin there is an inscription "United States of America" in a circle. The coin is surrounded by an embossed edging with the words "United States of America" and below it "One dollar". The eagle's pedestal bears the inscription "E Pluribus Unum". The English letter "D" indicates that the coin was struck at the Denver Mint. A total of 116,675 units were produced. The letter "P" indicates that the coin was struck at the Philadelphia Mint. A total of 217,954 units were produced. The letter "S" indicates that the coin was struck at the San Francisco Mint. A total of 116,675 units were produced. "S" of 1984, improved coinage (Proof), 1,801,210 pieces were produced.

10 dollars. Composition: gold 0.900, copper 0.100. Diameter 26.92 mm. The weight is 16.718 grams. The thickness is 2.24 mm. **Obverse:** Along the upper edge of the coin, in circular inscription, is "LIBERTY". The runners are depicted in the center, to the left of the runners, in the central part "Los Angeles" and the Olympic rings. To the right of them is written "In God We Trust", and below it the year 1984. In the final segment appears "XXIII Olympiad". Around the coin runs a raised rim with relief decoration. The design of the obverse was jointly made by James M. Peed and John Mercanti. **Reverse:** At the center is depicted an eagle with outstretched wings, its head turned to the left, holding food in its beak. In the left talon the eagle holds an olive branch, while in the right talon it holds grain (ears of wheat). Above the eagle's head appear 13 stars and a circular inscription "United States of America". Along the lower part, in circular inscription, is "Ten dollars". An edging with a relief image is engraved around the circumference of the coin. The design of the reverse side is made only by John Mercanti. The coin has the English letters "D" on it, indicating that the coin was struck at the Denver Mint. A total of 381,085 units were produced. The "P" indicates that the coin was struck at the Philadelphia Mint. A total of 34,533 units were produced. The "S" indicates that the coin was struck at the San Francisco Mint. A

total of 33,309 units were produced. The “W” was struck at the West Point Mint. A total of 48,551 units were produced.

**XXIV Summer Olympic Games, 1988,
Seoul, Korea**

SEOUL 1988

The XXIV Summer Olympic Games of 1988 were held from September 17 to October 2 in Seoul, Republic of Korea. These were the Olympic Games held in an Asian country after Japan, and the last for the Soviet Union and the German Democratic Republic, as these countries collapsed and ceased to exist. The creation of the emblem was based on the traditional Korean embroidery motif “Taegeuk” and its graphic representation, which symbolizes Korea. This type of embroidery is widely used in the gates, festive occasions, monuments of material cultural and folk crafts. The emblem depicts a pattern of movement in two directions: centripetal and centrifugal; The centripetal movement represents people from all over the world gathering in Korea, symbolically expressing world harmony in the universe, while the centrifugal movement symbolizes human steps forward in the search of happiness and prosperity.

In commemorate the Olympic Games, the Korean government issued coins of 1 000, 2 000, 5 000, 10 000, 25 000 and 50,000 won, released in four series with different designs.

The first Series:

1,000 won, composition: copper-nickel alloy (copper 75%, nickel 25%). Diameter: 30.0 mm. Weight: 12,000 grams. Thickness: 2.2mm. **Obverse:** A basketball game is depicted in the center. Along the upper edge of the coin, in circular inscription, is: "XXIV Olympiad Seoul 1988". To the left are the Olympic rings. Below the basketball players appears the denomination 1000 won. **Reverse:** In the center, at the top is depicted the coat of arms of the Republic of South Korea, surrounded below by five Sharon roses (hibiscus). Beneath them is 1986, the year of issue of the coin. The design of the obverse is made by D.H. Oh. The design of the reverse is made by D.H. Oh. and D.K. Min. Circulation: 560,000 pieces. Proof issue: 140,000 pieces.

2,000 won, Composition: nickel. Diameter: 33.0 mm. Weight: 17,000 grams. Thickness: 2.6mm. **Obverse:** Boxing is depicted in the center. Along the upper edge, in circular inscription, is: "XXIV Olympiad Seoul 1988". To the right are the Olympic rings. Below the boxers appears the denomination: 2000 won. **Reverse:** In the center, at the top, is the coat of arms of the Republic of South Korea, surrounded below by five Sharon roses (hibiscus). Beneath them is 1986, the year of issue. The obverse was designed by Y.S. Lee and Y.K. Ham. The reverse was designed by D.H. Oh. and D.K. Min. Circulation: 560,000 pieces. Proof issue: 140,000 pieces.

5,000 won, composition: 0.925 silver and 0.75 copper, diameter 32.0 mm, weight 16.810 grams. The thickness is 2.45 mm. **Obverse:** At the center is depicted the Olympic mascot. Along the upper edge, in the circular inscription, is "XXIV Olympiad Seoul 1988". To the left are the Olympic rings. Below the mascot appears the denomination 5,000 won. **Reverse:** in the center, at the top, the coat of arms of the Republic of South Korea, surrounded by five Sharon roses at the bottom. Beneath them is 1986, the year of issue. The obverse design was created by D.K. Min. The reverse pattern was made by D.H. Oh and D.K. Min. 117,500 units were produced. Proof issue: 227,500 pieces.

5,000 won, composition: 0.925 silver and 0.75 copper, diameter 32.0 mm, weight 16.810 grams. The thickness is 2.45 mm. **Obverse:** At the center are depicted the sports activities Chegi-Kicking and Chegi Chaki (a traditional Korean outdoor games in which players strike a paper cones into the air and attempt to keep it aloft. In Korea, children usually play this game alone or with friends during the winter season, especially around the Lunar New Year). The Olympic rings are depicted on the left, beneath the bent leg of the player. Along the upper edge of the coin, in circular inscription, is "XXIV Olympiad Seoul 1988". Below the players appears the denomination 5,000 won. **Reverse:** in the center, at the top, the coat of arms of the Republic of South Korea, surrounded by five Sharon roses at the bottom. Beneath them is 1987, the year of issue. The obverse design was created by D.H. Oh. The reverse pattern was made by D.H. Oh and D.K. Min. 117,500 units were produced. Proof issue: 227,500 pieces.

10,000 won, composition: 0.925 silver and 0.75 copper, diameter 40.0 mm, weight 33.620 grams. The thickness is 3.00 mm. **Obverse:** At the center is depicted a marathon runner. to the left of it are shown the Olympic rings. Along the upper edge of the coin, in circular inscription, is "XXIV Olympiad Seoul 1988". Below the runner appears the denomination 10,000 won. **Reverse:** in the center, at the top, the coat of arms of the Republic of South Korea, surrounded by five Sharon roses at the bottom. Beneath them is 1986, the year of issue. The obverse design was created by K.H. Kim. The reverse pattern was made by D.H. Oh and D.K. Min. 117,500 units were produced. Proof Issue: 227,500 pieces.

10,000 won, Composition: 0.925 silver and 0.75 copper. Diameter 40.0 mm, weight 33.620 grams. The thickness is 3.00 mm. **Obverse:** At the center is depicted a diver jumping from a springboard into water. To the right of the diver are shown the Olympic rings. Along the upper edge of the coin, in circular inscription, is: "XXIV Olympiad Seoul 1988". Below the diver appears the denomination 10,000 won. **Reverse:** In the center, at the top, is the coat of arms of the Republic of Korea, surrounded from below by five Sharon roses. Beneath them is 1987, the year of issue. The obverse was designed by D.K. Min. The design of the reverse is made by D.H. Oh and D.K. Min. Produced: 117,500 pieces. Proof issue: 227,500 pieces.

25,000 won, composition: 0.925 gold, 0.30 silver and 0.45 copper. Diameter 27.0 mm, weight 16.813 grams. The thickness is 2.00 mm. **Obverse:** At the center is depicted the farmers' dance. Above the dancers, to the left, are shown the Olympic rings. Along the upper edge of the coin, in circular inscription, is "XXIV Olympiad Seoul 1988". Below the dancers appears the denomination 25,000 won. **Reverse:** In the center, at the top, is the coat of arms of the Republic of Korea, surrounded below by five Sharon roses. Beneath them is 1986, the year of issue. The design of the obverse was created by D.H. Oh. The design of the reverse was made by D.H. Oh and D.K. Min. Produced: 42,500 pieces. Proof issues: 117,500 pieces.

50,000 won, Composition: 0.925 gold, 0.30 silver and 0.45 copper. Diameter 35.0 mm, weight 33.626 grams. The thickness is 2.4 mm. **Obverse:** At the center is depicted a turtle ship. To the right of the ship are shown the Olympic rings. Along the upper edge of the coin, in circular inscription, is "XXIV Olympiad Seoul 1988". Below the ship appears the denomination 50,000 won. **Reverse:** In the center, at the top, is the coat of arms of the Republic of Korea, surrounded below by five Sharon roses. Beneath them is 1986, the year of issue. The design of the obverse was created by Y.S. Ham. The design of the reverse was made by D.H. Oh and D.K. Min. Released: Proof issue only – 30,000 pieces.

Second series:

1000 won, Composition: copper-nickel (copper 75%, nickel 25%). Diameter 30.0 mm, weight 12,000 grams. The thickness is 2.2 mm. **Obverse:** At the center is depicted a tennis match. Along the upper edge of the coin, in circular inscription, is “XXIV Olympiad Seoul 1988”. To the left are Olympic rings. Below the tennis player appears the denomination 1,000 won. **Reverse:** In the upper part in the center is the coat of arms of the Republic of South Korea, surrounded below by five Sharon roses. Beneath them is 1987, the year of issue. The obverse design was created by D.H. Oh. The design of the reverse was made by D.H. Oh and D.K. Min. 560,000 units were produced. Proof issue: 140,000 pieces.

2000 won, Composition: nickel. Diameter 33.0 mm, weight 17,000 grams. The thickness is 2.6 mm. **Obverse:** At the center is depicted Judo. Along the upper edge of the coin, in circular inscription, is “XXIV Olympiad Seoul 1988”. To the right are the Olympic rings. Below the judokas appears the denomination 2,000 won. **Reverse:** At the upper part in the center is the coat of arms of the Republic of South Korea, surrounded below by five Sharon roses. Beneath them is 1987, the year of issue. The obverse design was created by D.H. Oh. The design of the reverse was made by D.H. Oh and D.K. Min. 560,000 units were produced. Proof issues: 140,000 pieces.

5,000 won, Composition: 0.925 silver and 0.075 copper. Diameter 32.0 mm, weight 16,810 grams. The thickness is 2.45 mm. **Obverse:** At the center are depicted the sports activities Chegi-Kicking and Chegi-chagi (a traditional Korean outdoor game in which players throw paper “Chegs” into the air and try to keep it aloft. In Korea, children usually play it alone or with friends in winter, especially on Lunar New Year’s Eve). The Olympic rings are depicted on the left under the bent leg of the player. Along the upper edge of the coin, in circular inscription, is “XXIV Olympiad Seoul 1988”. Below the players appears the denomination 5,000 won. **Reverse:** In the upper part in the center is the coat of arms of the Republic of South Korea, surrounded below by five Sharon roses. Beneath them is 1987, the year of issue. The obverse design was created by D.H. Oh. The design of the reverse was made by D.H. Oh and D.K. Min. 117,500 units were produced. Proof issues: 227,500 pieces.

5,000 won, Composition: Silver 0.925, Copper 0.75. Diameter 32.0mm. Weight 16.810 grams. Thickness 2.45mm. **Obverse:** At the center is depicted the Olympic Stadium, with the Olympic Rings above it. Along the upper edge of the coin, in circular inscription, is: “XXIV Olympiad Seoul 1988”. Below the appears the denomination 5,000 won. **Reverse:** In the upper part in the center is the coat of arms of the Republic of South Korea, surrounded below by five Sharon roses. Beneath them is 1987, the year of issue. The obverse design was created by K.S. Park. Reverse design was made by D.H. Oh and D.K. Min. Circulation: 117,500 pieces. Proof issues: 227,500 pieces.

10,000 won, Composition: Silver 0.925, Copper 0.75. Diameter 40.0mm. Weight 33.620 grams. Thickness 3.0mm. **Obverse:** At the center is depicted an archer, with the Olympic Rings to his right. Allong the upper edge, in circular inscription, is: “XXIV Olympiad Seoul 1988”. Below the archer appear the denomination 10,000 won. **Reverse:** In the upper part in the center is the coat of arms of the Republic of South Korea, surrounded below by five Sharon roses. Beneath them is 1987, the year of issue. The obverse design was created by I.S. Lee and D.K. Min. Reverse design was made by D.H. Oh and D.K. Min. Circulation: 117,500 pieces. Proof issues: 227,500 pieces.

10,000 won, Composition: Silver 0.925, Copper 0.75. Diameter 40.0mm. Weight 33.620 grams. Thickness 3.0mm. **Obverse:** At the center are depicted Volleyball players, with Olympic rings to their right. Along the upper edge, is circular inscription, is: "XXIV Olympiad Seoul 1988". Below the volleyball players appears the denomination 10,000 won. **Reverse:** In the upper part in the center is the coat of arms of the Republic of South Korea, surrounded below by five Sharon roses. Beneath them is 1987, the year of issue. The obverse design was created by D.K. Min. Reverse design was made by D.H. Oh and D.K. Min. Circulation: 117,500 pieces. Proof issues: 227,500 pieces.

25,000 won, Composition: gold 0.925, silver 0.30 and copper 0.45. Diameter 27.0 mm, weight 16.813 grams. The thickness is 2.00 mm. **Obverse:** At the center is depicted a supporters' dance, a traditional Korean folk dance. Above the dancers, in the middle, are shown the Olympic rings. Along the upper edge is the circular inscription "XXIV Olympiad Seoul 1988". Below the dancers the denomination 25,000 won. **Reverse:** in the upper center is the coat of arms of the Republic of South Korea, surrounded below by five Sharon roses. Beneath them is 1987, the year of issue. The obverse design was created by D.H. Oh. Reverse design was made by D.H. Oh and D.K. Min. 42,500 copies were produced. Proof issues: 117,500 copies.

50,000 Won, Composition: gold 0.925, silver 0.30 and copper 0.45. Diameter 35.0 mm, weight 33.626 grams. The thickness is 2.4 mm. **Obverse:** At the center is depicted the Great South Gate. Above it are shown the Olympic rings. Along the upper edge, in circular inscription, is "XXIV Olympic Games Seoul 1988". Below the gate

appears the denomination 50,000 won. **Reverse:** in the upper center is the coat of arms of the Republic of South Korea, surrounded below by five Sharon roses. Beneath them is 1987, the year of issue. The obverse design was created by K.H. Kim. Reverse design was made by D.H. Oh and D.K. Min. Proof issue only 30,000 pieces.

Third Series:

1,000 won, Composition: copper-nickel (copper 75%, nickel 25%). Diameter 30.0 mm, weight 12,000 grams. The thickness is 2.2 mm. **Obverse:** At the center is depicted a handball match. Along the upper edge, in circular inscription, is "XXIV Olympiad Seoul 1988". To the left are the Olympic rings. Below to the players appears the denomination 1,000 won. **Reverse:** in the upper center is the coat of arms of the Republic of South Korea, surrounded below by five Sharon roses. Beneath them is 1987, the year of issue. The obverse design was created by I.S. Lee and K.H. Kim. Reverse design was made by D.H. Oh and D.K. Min. 560,000 copies were produced. Proof issue: 140,000 copies.

2000 won, Composition: Nickel. Diameter: 33.0mm. Weight: 17,000 grams. Thickness: 2.6mm. **Obverse:** At the center is depicted wrestling. Along the upper edge, in the circular inscription, is "XXIV Olympiad Seoul 1988". To the right are the Olympic rings. Below the wrestlers appears the denomination 2,000 won. **Reverse:** In the upper central part is the coat of arms of the Republic of South Korea, surrounded below by five Sharon roses. Beneath them is 1987, the year of issue. The obverse design was created by I.S. Lee and K.H. Kim. The reverse design was made by D.H. Oh and D.K. Min. Circulation: 560,000 pieces. Proof issue: 140,000 pieces.

5,000 won, Composition: silver 0.925 and copper 0.075. Diameter: 32.0mm. Weight: 16,810 grams. Thickness: 2.45mm. **Obverse:** At the center are depicted girls participating in a swing competition. To the left of them are shown the Olympic rings. Along the upper edge, in circular inscription, is “XXIV Olympiad Seoul 1988”. Below the figures appears the denomination 5,000 won. **Reverse:** In the upper central part is the coat of arms of the Republic of South Korea, surrounded below by five Sharon roses. Beneath them is 1987, the year of issue. The obverse design was created by D.H. Oh. The reverse design was made by D.H. Oh and D.K. Min. Circulation: 117,500 pieces. Proof issue: 227,500 pieces.

5,000 won, Composition: 0.925 silver and 0.75 copper. Diameter 32.0 mm, weight 16.810 grams. The thickness is 2.45 mm. **Obverse:** At the center are depicted the taekwondo participants (a Korean martial art). At the lower right of the figures are shown the Olympic rings. Along the upper edge, in circular inscription, is “XXIV Olympiad Seoul 1988”. Below the taekwondo participants appears the denomination 5,000 won. **Reverse:** In the upper central part is the coat of arms of the Republic of South Korea, surrounded below by five Sharon roses. Beneath them is 1987, the year of issue. The obverse design was created by D.H. Oh. The reverse design was made by D.H. Oh and D.K. Min. 117,500 units were produced. Proof issue: 227,500 pieces.

10,000 won, Composition: 0.925 silver and 0.75 copper. Diameter 40.0 mm, weight 33.620 grams. The thickness is 3.00 mm. **Obverse:** At the center is depicted a rhythmic gymnast. The Olympic rings are shown to the left of them. Along the upper edge, in circular inscription, is “XXIV Olympiad Seoul 1988”. Below the figures appears the denomination 10,000 won. **Reverse:** In the upper central part is the coat of arms of the Republic of South Korea, surrounded below by five Sharon roses. Beneath them is 1988, the year of issue. The obverse was designed by D.K. Min. The reverse design was created by D.H. Oh and D.K. Min. 15,000 units were produced. Proof issue: 110,000 pieces.

10,000 won, Composition: 0.925 silver and 0.75 copper. Diameter 40.0 mm, weight 33.620 grams. The thickness is 3.00 mm. **Obverse:** At the center is depicted equestrian sport (horseback riding). To the right of the rider are shown the Olympic rings. Along the upper edge, in circular inscription, is "XXIV Olympiad Seoul 1988". Below the rider appears the denomination 10,000 won. **Reverse:** In the upper central part is the coat of arms of the Republic of Korea, surrounded below by five Sharon roses. Beneath them is 1988, the year of issue. The obverse and reverse designs were created by D.H. Oh and D.K. Min. Circulation: 15,000 pieces. Proof issue: 110,000 pieces.

25,000 won, Composition: 0.925 gold, 0.30 silver and 0.45 copper. Diameter 27.0 mm, weight 16.813 grams. The thickness is 2.00 mm. **Obverse:** At the center is depicted a kite-flying game. To the right of the players are shown the Olympic rings. Along the upper edge, in circular inscription, is "XXIV Olympiad Seoul 1988". Below the figures appears the denomination 25,000 won. **Reverse:** In the upper central part is the coat of arms of the Republic of Korea, surrounded below by five Sharon roses. Beneath them appears 1987 or 1988, the years of issue. The obverse was created by K.H. Kim and S.A. Lee. The reverse was designed by D.H. Oh and D.K. Minom. Circulation of each year: 47,500 pieces. Proof issue: 47,500 pieces.

50,000 won, Composition: 0.925 gold, 0.30 silver and 0.45 copper. Diameter 35.0 mm, weight 33.626 grams. The thickness is 2.4 mm. **Obverse:** At the center is depicted a ceramic horse and rider, a relic from the Silla period. To the left of the figures are shown the Olympic rings. Along the upper edge, in circular inscription, is "XXIV Olympiad Seoul 1988". Below the figures appears the denomination 50,000 won. **Reverse:** In the upper

central part is the coat of arms of the Republic of Korea, surrounded below by five Sharon roses. Beneath them is 1987, the year of issue. The obverse was designed by K.H. Kim. The design of the reverse was made by D.H. Oh and D.K. Minom. Proof issue only: 30,000 pieces.

Fourth Series:

1000 won, Composition: copper-nickel alloy (copper 75%, nickel 25%). Diameter: 30.0 mm. Weight: 12,000 grams. Thickness: 2.2 mm. **Obverse:** At the center is depicted a table tennis match. Along the upper edge, in circular inscription, is “XXIV Olympiad Seoul 1988”. To the left are shown Olympic rings. Below the player appears the denomination 1,000 won. **Reverse:** In the upper part in the center is the coat of arms of the Republic of South Korea, surrounded below by five Sharon roses. Beneath them is 1988, the year of issue. The obverse was designed by I.S. Lee and K.H. Kim. The reverse design was made by D.H. Oh and D.K. Min. 560,000 copies were produced. Proof issue: 140,000 copies.

2000 won, Composition: nickel. Diameter: 33.0 mm. Weight: 17,000 grams. Thickness: 2.6mm. **Obverse:** In the center, weightlifting and snatch are depicted. Along the upper edge, in circular inscription, is “XXIV Olympiad Seoul 1988”. The Olympic rings are on the right. Below the weightlifter appears the denomination 2,000 won. **Reverse:** In the upper part in the center is the coat of arms of the Republic of South Korea, surrounded below by five Sharon roses. Beneath them is 1988, the year of issue. The obverse design was created by D.H. Oh. The reverse design was made by D.H. Oh and D.K. Min. 560,000 copies were produced. Proof issue: 140,000 copies.

5,000 won, Composition: silver 0.925 and copper 0.75. Diameter: 32.0 mm. Weight: 16,810 grams. The thickness is 2.45 mm. **Obverse:** the participants of the Korean wrestling are depicted in the center. To their right are the Olympic rings. Along the upper edge, in circular inscription, is "XXIV Olympiad Seoul 1988". Below the wrestlers appears the denomination 5,000 won. **Reverse:** in the upper central part is the coat of arms of the Republic of South Korea, surrounded below by five Sharon roses. Beneath them is 1988, the year of issue. The obverse design was created by D.H. Oh. The reverse design was made by D.H. Oh and D.K. Min. 117,500 units were produced. Proof issue: 227,500 pieces.

5,000 won, composition: 0.925 silver and 0.075 copper, diameter 32.0 mm, weight 16.810 grams. The thickness is 2.45 mm. **Obverse:** in the center there is a picture of Korean boys playing with a ball. To the top left of them are the Olympic rings. Along the upper edge, in circular inscription, is "XXIV Olympiad Seoul 1988". Below the players appears the denomination 5,000 won. **Reverse:** in the upper central part is the coat of arms of the Republic of South Korea, surrounded below by five Sharon roses. Beneath them is 1988, the year of issue. The obverse design was created by D.H. Oh. The reverse design was made by D.H. Oh and D.K. Min. 117,500 units were produced. Proof issue: 227,500 pieces.

10,000 won, composition: silver 0.925 and copper 0.075, diameter 40.0 mm, weight 33.620 grams. The thickness is 3.00 mm. **Obverse:** At the center is depicted cycling. To his right are the Olympic rings. Along the upper edge, in circular inscription, is "XXIV Olympiad Seoul 1988". Below the cyclist appears the denomination 10,000 won. **Reverse:** in the upper central part is the coat of arms of the Republic of Korea, surrounded from below by five Sharon roses. Beneath them is 1988, the year of issue. The obverse design was created by I.S. Lee and D.H. Oh. The reverse design was made by D.H. Oh and D.K. Min. 15,000 units were produced. Proof issue: 110,000 pieces.

10,000 won, composition: silver 0.925 and copper 0.075, diameter 40.0 mm, weight 33.620 grams. The thickness is 3.00 mm. **Obverse:** At center is depicted soccer (football). To his right are the Olympic rings. Along the upper edge, in circular inscription, is “XXIV Olympiad Seoul 1988”. Below the football players appears the denomination 10,000 won. **Reverse:** in the upper central part is the coat of arms of the Republic of Korea, surrounded below by five Sharon roses. Beneath them is 1988, the year of issue. The obverse was designed by D.K. Min. The design of the reverse was made by D.H. Oh and D.K. Min. 15,000 units were produced. Proof issue: 110,000 pieces.

25,000 won, Composition: Gold 0.925, silver 0.30 and copper 0.45. Diameter: 27.0 mm. Weight: 16.813 grams. Thickness: 2.00 mm. **Obverse:** At the center is depicted a children’s balance swing. Olympic rings are located above the players. Along the upper edge, in circular inscription, is “XXIV Olympiad Seoul 1988”. The nominal value of 25,000 won is indicated below the players. **Reverse:** In the upper central part is the coat of arms of the Republic of South Korea, surrounded below by five Sharon roses. Beneath them is 1988, the year of issue. The obverse design was created by D.H. Oh. The reverse design was made by D.H. Oh and D.K. Min. Circulation: 42,500 pieces of ordinary quality, 117,500 pieces of improved quality.

50,000 won, Composition: Gold 0.925, silver 0.30 and copper 0.45. Diameter: 35.0 mm. Weight: 33.626 grams. Thickness: 2.4mm. **Obverse:** At the center is depicted Pagoda, built in the 8th century and located in the garden of the Kin Joo Buddhist Temple. The Olympic rings are shown to the right of it. Along the upper edge, in

circular inscription, is “XXIV Olympi Seoul 1988”. The face value of 50,000 won is indicated below the pagoda. **Reverse:** In the upper central part is the coat of arms of the Republic of South Korea, surrounded below by five Sharon roses. Beneath them is 1988, the year of issue. Obverse design: Made by K.H. Kim. Reverse design: created by D.H. Oh and D.K. Min. Proof issue only: 30,000 pieces.

XXV Summer Olympic Games in 1992, Barcelona, Spain

The XXV Summer Olympic Games were held from July 25 to August 9, 1992 in the Spanish city of Barcelona.

The emblem of the XXV Summer Olympic Games was designed by Barcelona designer Josep M. Trias. It depicts a human figure overcoming an obstacle, represented by the Olympic rings. The design consists of simple lines forming three elements, which simplify the human figure: The head (blue, symbolizing the Mediterranean Sea), the arms (widely outstretched as a sign of hospitality; the yellow color symbolizes the sun) and the legs (red, vivid and dynamic color).

To commemorate the Olympic games, the Spanish government issued coins in denominations of 25, 50,

2000, 10000, 20000 and 80,000 pesetas, with varying metals, compositions, weights, diameters, thicknesses, mintages and designs.

25 pesetas – Composition: 88.4% Copper, 5% Nickel, 5% Aluminum, 1% Iron and 0.6% Magnesium. The diameter is 19.5 mm, with a hole in the center. The weight is 4,250 grams. The thickness is 2.11 mm. **Obverse:** A discus thrower facing right is depicted. In the upper left part of the coin appears the inscription “ESPAÑA” (“Spain”), and below it is the date 1990 or 1991, indicating the year of issue. **Reverse:** At the top is the emblem of the Barcelona Olympic Games. Below it appears the denomination 25 pesetas. Further down is the inscription “Barcelona ‘92” accompanied by the Olympic rings. Mint engravings are present. 150,000,000 pieces were produced annually.

25 pesetas – Composition: 88.4% Copper, 5% Nickel, 5% Aluminum, 1% Iron and 0.6% Magnesium. The diameter is 19.5 mm, with a hole in the center. The weight is 4,250 grams. The thickness is 2.11 mm. **Obverse:** At the center is depicted a high jumper facing right. To the left, along the rim, is a circular inscription “Barcelona ‘92”. In the center are the Olympic emblem and the Olympic rings. Below, in the center, appears the denomination 25 pesetas. **Reverse:** To the right is depicted King Juan Carlos I with an inscription above. On the left, from top to bottom along the rim, runs the inscription “ESPAÑA” (“Spain”). At the bottom of the center is the year of issue 1990 or 1991. Mint engravings are present. The design was created by Luis Jose Diaz. In 1990, 30,478,000 units were produced, and in 1991 – 87,000,000 pieces.

50 pesetas – Composition: copper-nickel. Diameter 20.5 mm, weight 5,600 grams. The thickness is 2.30 mm. **Obverse:** In the lower part of the coin is depicted Casa Mila, known as La Pedrera or “The Stone Quarry”. This building was constructed as two multi-storey buildings with a single entrance and an unconventional rough facade. Above, at in the center, is circular inscription “ESPAÑA” (“Spain”). On the right side, vertically from top to bottom, appears the year of issue 1992. The engraving was made by Luis Antonio Garcia. **Reverse:** The Olympic Games emblem is depicted in the center right. At the upper left, in two circular lines, the inscription “Barcelona ‘92”. Below appears the denomination “50 pesetas” ptas. At the bottom center is the letter “M” surmounted by a royal crown. The engraving was made by Rafael Vallejo. Mintage: 40,370,000 pieces.

2 000 pesetas – Juan Carlos I (Olympiad). Composition: Silver 0.925, Copper 0.075. The diameter is 40.0 mm. The weight is 27,000 grams. The thickness is 2.45 mm. **Obverse:** At the center are depicted busts of King Juan Carlos I and Prince Felipe. The coin is surrounded by a raised rim bearing the circular inscription: Juan Carlos I, Symbol of Spain. In the same edging, is the year of issue 1990. **Reverse:** The raised rim bears the circular inscription “XXV Olympiad Barcelona 1992”, it is written from left to right in a circle. Below this, at the center, appears denomination “2000 ptas”. They are separated on the left by the letter “M” with the royal crown above it and on the right by the Olympic emblem. Mintage, regular issue: 52,524 pieces, Proof issue: 130,993 pieces.

2 000 pesetas – Juan Carlos I (Barcelona '92). Composition: Silver 0.925, Copper 0.075. Diameter 40.0 mm. The weight is 27,000 grams. The thickness is 2.45 mm. **Obverse:** At the center is a bust of King Juan Carlos I and Prince Felipe. The coin is surrounded by a raised rim bearing the circular inscription: Juan Carlos I, Symbol of Spain. In the same edging, is the year of issue 1990. **Reverse:** Along the edge of the coin there is a raised rim with a circular inscription pointing from left to right: “XXV Olympiad Barcelona 1992”. Under this, at the center, appears denomination “2000 ptas”. To the left of them is the letter “M” with the royal crown above it, and to the right is the Olympic emblem. The coin was issued in an edition of 52,524 copies, Proof issue: 130,993 copies.

20 000 pesetas – Composition: Gold (0.999). The diameter is 23.0 mm. The weight is 6.750 grams. The thickness is 1.02 mm. **Obverse:** At the center is a portrait of King Juan Carlos I. The coin is surrounded by a raised rim bearing the circular inscription: Juan Carlos I, Symbol of Spain. Below is the year of issue 1990. **Reverse:**

At the center is depicted La Sagrada Familia (Cathedral of the Holy Family). The raised rim bears the circular inscription: "XXV Olympiad M Barcelona 1992", and below appears the denomination 20,000 pesetas. Mint engravings are present. 42,000 copies were produced. Proof issue: 37,000 copies.

80 000 pesetas – Composition: Gold (0.999). The diameter is 38.0 mm. Weight 27.000 grams. Thickness 1.45 mm. **Obverse:** Royal family portrait in the center. The raised rim bears the circular inscription: Juan Carlos I, Symbol of Spain. Below is the year of issue 1990. **Reverse:** At the center is depicted cosmic athlete, based on a painting by Salvador Dali. The raised rim bears the circular inscription: "XXV Olympiad M Barcelona 1992", and below appears the denomination 80,000 pesetas. Mint engravings are present. 42,000 copies were produced. Proof issue: 30,000 pieces.

80 000 pesetas – Composition: Gold (0.999). The diameter is 38.0 mm. Weight 27.000 grams. Thickness 1.45 mm. **Obverse:** Royal family portrait in the center. The raised rim bears the circular inscription: Juan Carlos I, Symbol of Spain. Below is the year of issue 1991. **Reverse:** At the center is depicted Prince Baltasar Carlos on horseback. The raised rim bears the circular inscription: "XXV Olympiad M Barcelona 1992", and below appears the denomination 80,000 pesetas. Mint engravings are present. 8,000 copies were produced. Proof issue: 8,000 pieces.

**XXVI Summer Olympic Games, 1996,
Atlanta, USA**

The XXVI Summer Olympic Games were held in the city of Atlanta, USA, from 19 July to 4 August 1996.

The emblem depicts an Olympic torch based on a stylized Greek column, combined with the Olympic rings and the number 100, marking the centenary of the modern Olympic Games. The flammings of the torch gradually transform into stars. The gold color symbolizes Olympic gold medals, while the green color represents laurel leaves, the ancient symbol of victory, and at the same time reflects Atlanta's reputation as the "City of Trees".

To commemorate the Olympic Games, the United States government issued 16 types of Olympic coins: four types of ½ dollar, seven types of 1 dollar, four types of 5 dollars.

½ dollar composition: Copper-nickel alloy. Diameter 30.61 mm. Weight 11.340 g.

½ dollar, Obverse: At the center are depicted three young men playing basketball during an Olympic competition. Along the upper edge the circular inscription "LIBERTY". To the left of the players are the Olympic rings with the inscription "USA" above them. To the right appears "IN GOD WE TRUST", along the rim the word "Olympiad". Below, in circular inscription, is 1995, the year of issue. The obverse was engraved by Clint Hansen. Mintage: San Francisco Mint: 171,001 pieces. Proof issue: 169,655 pieces. **Reverse:** Along the rim, in the upper semicircle, is the inscription "United State of America", and in the lower semicircle "Half Dollar". At the center is depicted a vertical Olympic torch, below which appear "Atlanta" and "E Pliribus Unum". Around the torch are stylized maps of the five continents. Engraved by T. James Ferrell.

½ dollar, Obverse: At the center are depicted baseball players, a pitcher and a catcher in action. Along the left side runs “LYBerty”. Slightly above, to the right, are the Olympic rings with “USA” above them. To the right appears “IN GOD WE TRUST”, and below, in circular inscription, is 1995, the year of issue. Engraved by Edgear Steever. Mintage: San Francisco Mint: 164,605 pieces. Proof issue: 118,087 pieces. **Reverse:** Along the rim, in the upper semicircle, is the inscription “United State of America”, and in the lower semicircle “Half Dollar”. At the center is depicted a vertical Olympic torch, below which appear “Atlanta” and “E Plribus Unum”. Around the torch are stylized maps of the five continents. Engraved by T. James Ferrell.

½ dollar, Obverse: At the center are depicted a female swimmer in a pool, swimming to the right. On her swim cap appear the Olympic rings, above which is the inscription “LYBerty”. Below, horizontally, is “IN GOD WE TRUST”. In the lower part, in circular inscription, is 1995, the year of issue. Engraved by William Krawczewicz. **Reverse:** At the center is depicted the Atlanta Olympic torch with the Olympic rings and the number 100. Along the rim appear “United State of America”, “E Plribus Unum” and “Atlanta 1996”. The inscription “Half” and “Dollar” indicate the denomination. The letter “S” denotes the San Francisco Mint. Engraved by Malcom Farley. Mintage: Proof: 114,315 pieces, uncirculated: 49,533 pieces.

½ dollar, Obverse: At the center are depicted a female soccer player in action. Above is the circular inscription “LYBerty”. To the left are the Olympic rings with “USA” above them. To the right appears “IN GOD WE TRUST”. Along the lower rim is “Atlanta 1996 XXVI Olympiad”. Engraved by Clint Hansen. **Reverse:** At the center is depicted the Atlanta Olympic torch with the Olympic rings and the number 100. Along the rim appear “United State of America”, “E Plribus Unum” and “Atlanta 1996”. The inscription “Half” and “Dollar” indicate the denomination. The letter “S” denotes the San Francisco Mint. Engraved by Malcom Farley. Mintage: Proof: 112,412 pieces, uncirculated: 52,836 pieces.

Composition of 1 dollar coins: All are made of the same metal: Silver 900 %, Copper 100 %. Diameter 38,01 mm. Weight 26 730 g.

1 dollar. Obverse: In the center of the coin there are three cyclist racing on a road. To the left are the Olympic rings with the inscription “USA”, to the right, also in the center, the inscription “XXVI Olympiad”, and below “LIBERTY”. In the lower part of the coin, appears “IN GOD WE TRUST” and the year of minting of the coin 1995. The engraving was made by John Mercanti. **Reverse:** At the top center is the Olympic emblem, with “E Pluribus Unum” to the left and “Atlanta” to the right. Below the torch are two clasped hands, symbolizing brotherhood and Olympic team spirit. Along the rim is “United States of America”, and below the denomination “One Dollar”. Above it is the letter “P”, indicating the coinage at the Philadelphia Mint (118.795 copies), and in the same place is the letter “D”, indicating the coinage at the Denver Mint (19.662 copies). The design was created by William Krawczewicz on the model of T. James Ferrell.

A relief edge runs around the coin on both sides.

1 dollar. Obverse: At the center are depicted two sprinters at the finish line. On the running track appear “USA”, “LIBERTY” and “XXVI Olympiad”. Below are “IN GOD WE TRUST” and the year of issue 1995. The engraving was made by James S. Sharpe. **Reverse:** At the top center is the Olympic emblem, with “E Pluribus Unum” to the left and “Atlanta” to the right. Below the torch are two clasped hands, symbolizing brotherhood and Olympic team spirit. Along the rim is “United States of America”, and below the denomination “One Dollar”. Above it is the letter “P”, indicating the coinage at the Philadelphia Mint (143.304 copies), and in the same place is the letter “D”, indicating the coinage at the Denver Mint (25.425 copies). The design was created by William Krawczewicz on the model of T. James Ferrell.

A relief edge runs around the coin on both sides.

1 dollar. Obverse: At the center are depicted two gymnasts. A man performing on the rings and a woman in rhythmic gymnastics. Below the male gymnast’s foot are the Olympic rings with “USA”, and to the right “IN GOD WE TRUST”. Along the left side runs “LIBERTY” and the year of issue 1995. The engraving was made by James S. Sharpe. **Reverse:** At the top center is the Olympic emblem, with “E Pluribus Unum” to the left and “Atlanta” to the right. In the upper hemisphere, from left to right in a circle is the inscription “United States

of America". In the lower hemisphere, under the torch, two intertwined hands are depicted, symbolizing the brotherhood and team spirit of the Olympic Games. Below is the denomination "One Dollar". Above it is the letter "P", indicating the coinage at the Philadelphia Mint (182,676 pieces), and in the same place is the letter "D", indicating the coinage at the Denver Mint (42,497 pieces). The design was created by William Krawczewicz on the model of T. James Ferrell. A relief edge runs around the coin on both sides.

1 dollar. Obverse: At the center are depicted a blind runner and a guide, holding hands. To the right is the Paralympic emblem with an Olympic torch and the inscription "Spirit". Along the rim appears inscription "The Triumph of the Human Spirit", "Paralympics", "LIBERTY" and the year of issue 1995. The engraving was made by James C. Sharpe. **Reverse:** On the left appears the symbol of the Olympics. To the top left of it is the inscription "E Pluribus Unum", in the right – "Atlanta". Below, in the lower hemisphere of the coin, from the left to the right, there is an inscription "United States of America". In the lower hemisphere, under the torch, two intertwined hands are depicted, symbolizing the brotherhood and team spirit of the Olympic Games. Below is the denomination "One Dollar". Above it is the letter "P", indicating that it was minted at the Philadelphia Mint, with an edition of 138 337 pieces. On the same side is the letter "D" indicating that the coin was minted at the Denver Mint, with a circulation of 28 649 pieces. The design was created by William Krawczewicz on the model of T. James Ferrell. A relief edge runs around the coin on both sides.

1 dollar. Obverse: At the center is depicted a wheelchair athlete, raising both arms in victory. Between the arms appears "The Triumph of the Human Spirit". Below the athlete's right hand is the inscription "IN GOD WE TRUST", and under his left hand is the Paralympic Games logo with the Olympic torch. In the lower hemisphere of the coin, from left to right in a circle, there is an inscription: "Paralympics", "LIBERTY" and the year of issue 1996. The engraving was made by James C. Sharpe. **Reverse:** On the left appears the symbol of the Olympics. To the top right of it is the inscription "E Pluribus Unum", in the center – "Atlanta 1996", and below it – "The Central Games of the Olympic Games". In the left hemisphere of the coin, from the top right to the center, there is an inscription "United States of America". At the bottom of the circle, from left to right, is shown denomination One Dollar. On one side of the coin, the inscription "P" indicates that it was minted at the Philadelphia Mint, with a circulation of 84 280 pieces. On the same side is the letter "D" indicating that the coin was minted at the Denver Mint, with a circulation of 14,497 pieces. The design was designed by Thomas D. Rogers, Sr. A relief edge runs around the coin on both sides.

1 dollar. Obverse: The center of the coin depicts a tennis player holding a racket in her right hand with a ball at the moment of play. To the left of the tennis player are the Olympic rings, above which is written "USA". On the left side of the coin there is a circular inscription "LIBERTY", the year of issue "Atlanta 1996" is enclosed between two stars. On the right side of the coin, from bottom to right, circularly written "IN GOD WE TRUST". The engraving was made by James C. Sharpe. **Reverse:** On the left side of the coin is depicted the Olympic emblem, to the right of which at the top is written "E Pluribus Unum", and in the center – "Atlanta 1996" and below it "CENTENNIAL OLYMPIC GAMES". From the left semicircle of the coin upward to the right to the center is written "United States of America". Below, circularly from left to right appears denomination "One Dollar". Above it is the letter "P", indicating that the coin was minted at the Philadelphia Mint, with a circulation of 92,016 pieces. On the same side of the coin, where the letter "D" is located, it is indicated that it was minted at the Denver Mint, with a circulation of 15,983 pieces. The design was created by Thomas D. Rogers. There is a raised rim on both sides of the coin.

1 dollar. Obverse: In the center of the coin are depicted four rowers during a competition. At the top of them are the Olympic rings, above which is written "USA". On the left side of the coin there is a circular inscription "XXVI Olympiad". Below the rowers, in the center, there is an inscription "IN GOD WE TRUST". Under it, in the center, there is a circular inscription "LIBERTY 1996". The engraving was made by Bart Forbes. **Reverse:** The Olympic emblem is depicted on the left side of the coin. There is an inscription at the top right: "E Pluribus Unum", in the center – "Atlanta 1996", and below it – "CENTENNIAL OLYMPIC GAMES". From the left semicircle of the coin upward to the right to the center is written "The United States of America". Below, circularly from left to right, the coin's denomination "One Dollar". Above it is the letter "P", indicating that the coin was minted at the Philadelphia Mint, with a circulation of 151 890 pieces. On the same side of the coin, where the letter "D" is located, it is indicated that it was minted at the Denver Mint, with a circulation of 16 258 pieces. The design was created by Thomas D. Rogers. There is a raised rim on both sides of the coin.

1 dollar. Obverse: In the center of the coin is depicted a high jumper, using the Fosbury flop technique while overcoming the bar. Above the athlete, along the coin from left to right is a circular inscription “LIBERTY 1996”. Olympic rings are depicted under the athlete. To its left is written “IN GOD WE TRUST”, and to the right – “1996” – the year of issue. The engraving was made by Calvin Massey. **Reverse:** The Olympic emblem is depicted on the left side of the coin, to the right of which at the top is written “E Pluribus Unum”, in the center – “Atlanta 1996”, and below it – “CENTENNIAL OLYMPIC GAMES”. From the left semicircle of the coin upward to the right to the center is written “The United States of America”. Below, circularly from left to right, the coin’s denomination “One Dollar”. Above it is the letter “P”, indicating that the coin was minted at the Philadelphia Mint, with a circulation of 124 502 pieces. On the same side of the coin, where the letter “D” is located, it is indicated that it was minted at the Denver Mint, with a circulation of 15 697 pieces. The design was created by Thomas D. Rogers. There is a raised rim on both sides of the coin.

The composition, diameter, and weight of the 5 dollar coins are the same. They are made of 900-grade gold alloy and 100-grade copper. Diameter 21.6 mm. Weight is 8.359 g. Four types of coins were issued in connection with the Olympic Games.

5 dollars. Obverse: At the center is depicted a runner carrying the Olympic torch. To the right, in the background, appears inscription “Atlanta”, and below it “IN GOD WE TRUST”. The year of issue of the coin is shown below – “1995”. Behind the runner, on the right of the coin, above the mountain range is the emblem of the Atlanta Olympic Games. The engraving was made by Frank Gasparro. **Reverse:** In the center of the coin there is an eagle standing on the ground, with its head to the right. In his beak he holds a ribbon with a banner pointing upwards, with the inscription: “1996” – in commemoration of the 100th anniversary of the modern Olympic Games. There is an inscription above the eagle in a circle: “The United States of America”, and under it, also in a circle “E Pluribus Unum”. “Five Dollars” is written under the eagle on a white background. To the right above it is the letter “W”, indicating that the regular coin was minted in the amount of 14 675 pieces, and the improved quality – 57 442 pieces. The engraving was made by John Mercanti. There is a raised rim on both sides of the coin.

5 dollars. Obverse: In the lower half of the coin, from the center toward the right side, is depicted an Olympic stadium, below which is written “ATLANTA”. Above the stadium to the left “IN GOD WE TRUST”. In the upper half of the same side is written: “CENTENNIAL GAMES”. On the right side of the stadium, extending the full height, is depicted the Atlanta Olympic Games emblem. At the top is a circular inscription “LIBERTY”, which is placed on the left between a star and torch stars on the right. At the bottom center of the coin is written “1995”, which indicates the year of coin issue. Engraving was created by Marcel Jovine. **Reverse:** In the middle of the coin is depicted an eagle standing on the ground facing right. It holds in its beak a ribbon banner, directed upward with the inscription “1896.1996”, which marks the 100th anniversary of the modern Olympic Games. Above the eagle is a circular inscription “United States of America” and below it, also circularly written “E Pluribus Unum”, below the eagle on a white background is shown “Five Dollars”. Above it to the right is letter “W”, which indicates that the regular coin was minted in 14 675 pieces, While the Proof quality – 57 442 pieces. Engraving was made by John Mercanti. The coin is surrounded on both sides by a relief rim.

5 dollars. Obverse: In the center of the coin at full height is depicted an athlete who, with a torch held in the left hand, lights the Olympic flame. The right foot is placed on the step of this apparatus, on which is written the year of coin issue “1996”. Behind the athlete from the left to right direction is written “LIBERTY”. On the right side of the lit Olympic flame in the center are depicted rings, above which is written “USA”, below it “IN GOD WE TRUST”. Engraving was created by Frank Gasparro. **Reverse:** In the middle of the coin at full height is depicted the Olympic emblem and below it is the inscription “E Pluribus Unum”, the emblem is decorated on both sides with fragments of laurel wreaths. In the upper semicircle of the coin from left to right is a circular inscription “United States of America”. In the lower semicircle from left to right is the coin’s denomination “Five Dollars”. Above it, in the center, is written the letter “W”, which indicates that the regular coin was minted in 9 210, while the Proof quality is – 38 555 pieces. Engraving was created by William Krawczewicz. The coin is surrounded on both sides by a relief rim.

5 dollars. Obverse: In the center of the coin are depicted American athletes carrying the American flag and entering the stadium. To the left of the athletes in the lower semicircle of the coin from top to bottom is a circular inscription "IN GOD WE TRUST". On the same side in the upper semicircle is written "LIBERTY". On the right side of the coin in the upper part are depicted rings, above which is written "USA". Below it, in the lower part of the coin is the year of issue – 1996. Engraving was made by Patricia L. Verani. **Reverse:** In the middle of the coin at full height is depicted the Olympic emblem and below it is the inscription "E Pluribus Unum" and the emblem is decorated on both sides with fragments of laurel wreaths. In the upper semicircle of the coin from left to right is a circular inscription "United States of America". Separated from it by dots in the lower semicircle, also from left to right, is the coin's denomination "Five Dollars". Above it, in the center, is written the letter "W", which indicates that the regular coin was minted in 9 210, while the Proof quality is – 38 555 pieces. Engraving was created by William Krawczewicz. The coin is surrounded on both sides by a relief rim.

XXVII Summer Olympic Games 2000, Sydney, Australia.

59 types of coins

The XXVII Summer Olympic Games were held in Sydney, Australia, from September 15 to October 1, 2000.

The emblem depicts the Olympic rings, above which is written “Sydney 2000”, indicating the city and the year of the Olympic Games. Above them, a torch-bearing athlete is represented using typical Australian clothes and colors. The boomerang and conventional images of the sun and mountains, symbolizing ports and coasts, as well as the interior red expanses of the continent, tell about the unique landscapes of Australia and its indigenous population. The smoke rising from the Olympic torch symbolically represents the Sydney Opera House.

The Government of Australian paid special attention to the Olympic Games and issued 59 commemorative coins dedicated to various themes and sporting disciplines.

Five types of five-dollar coins were produced in silver of 0.999 fineness. All have the same diameter of 40.5 mm and a weight of 31.635 g.

1. 5 dollars. Obverse: In the center of the coin is an engraving of the crowned profile of Elizabeth II, facing to the right. Behind the head, along the circumference, is the inscription “Elizabeth II”. In the front of the face, to the right, is the circular inscription “Australia 2000”. Along the lower part of the coin, in a circular arrangement, is the inscription: “Five Dollars”. The engraving was done by Ian Rank-Broadley. **Reverse:** At the center is depicted a lizard with a crown around its neck. There is an engraving of tree leaves around it in a circle. Below, in the center of the coin, is the emblem of the Sydney Olympics. The engraving was done by Stuart Devlin. The coin bears no striking year. However, according to the catalogue it is dated 2000 (1998) P. A total of 100,000 coins were minted. Both sides of the coin are surrounded by a raised rim.

2. 5 dollars. Obverse: In the center of the coin is an engraving of the crowned profile of Elizabeth II, facing to the right. Behind the head, along the circumference, is the inscription “Elizabeth II”. In the front of the face, to the right, is the circular inscription “Australia 2000”. Along the lower part of the coin, in a circular arrangement, is the inscription: “Five Dollars”. The engraving was done by Ian Rank-Broadley. **Reverse:** At the center of the coin are 9 figures representing different races of Australia. Below them is the emblem of the Sydney Olympic Games, flanked on both sides by depictions of maritime and air transport. The engraving was done by Stuart Devlin. The coin bears no striking year. According to the catalogue it is dated 2000 (1998) P. A total of 100,000 coins were minted. Both sides of the coin are surrounded by a raised rim.

3. 5 dollars. Obverse: At the center of the coin is a crowned portrait of Elizabeth II facing right, with the circular inscription “Elizabeth II” behind the head and “Australia 2000” in front of the face. Along the lower edge is the inscription “Five Dollars”. The engraving was done by Ian Rank-Broadley. **Reverse:** Around the edge is a wreath, within which two ostriches with eggs and two chicks are depicted. The letter “C” is also inscribed. Below is the symbol of the Sydney Olympic Games. The engraving was done by Stuart Devlin. The coin bears no striking year. According to the catalogue it is dated 2000 (1999) C. A total of 100,000 coins were minted. Both sides of the coin are surrounded by a raised rim.

4. 5 dollars. Obverse: At the center of the coin is a crowned portrait of Elizabeth II facing right, with the circular inscription “Elizabeth II” behind the head and “Australia 2000” in front of the face. Along the lower edge is the inscription “Five Dollars”. The engraving was done by Ian Rank-Broadley. **Reverse:** At the center of the coin there is a map of Australia, within which two running figures are depicted. On both sides of them are pairs of footprints rendered in black and white. Traditional ornamental motifs are drawn inside and around the map. Below, at the center, is the emblem of the Sydney Olympic Games, above which a sailing boat is depicted, alongside the letter “C”. Around the emblem, sailing boats are engraved in relief. The engraving was done by Stuart Devlin. The coin bears no striking year. According to the catalogue it is dated 2000 C. A total of 100,000 coins were minted. Both sides of the coin are surrounded by a raised rim.

5. 5 dollars. Obverse: At the center of the coin is a crowned portrait of Elizabeth II facing right, with the circular inscription “Elizabeth II” behind the head and “Australia 2000” in front of the face. Along the lower edge is the inscription “Five Dollars”. The engraving was done by Ian Rank-Broadley. **Reverse:** At the center two large sharks are depicted, the upper shark is shown swimming with its mouth open, while near the right fin of the lower shark the letter “C” is inscribed. Below, at the center, is the emblem of the Sydney Olympic Games, flanked on both sides by wreaths rendered in traditional ornamental style. The engraving was done by Stuart Devlin. The coin bears no striking year. According to the catalogue it is dated 2000 C. A total of 100,000 coins were minted. Both sides of the coin are surrounded by a raised rim.

According to the 28 sporting disciplines contested at the Olympic Games, the composition of these five-dollar coins is identical. They are made of aluminum-bronze alloy consisting of 92% copper, 6% aluminum and 2% nickel. The diameter is 38.74 mm, thickness 3 mm, and weight of 20 g.

1. 5 dollars. Obverse: The third portrait of Queen Elizabeth II, wearing the imperial State Crown (imperial State Crown of George IV), facing to the right. Behind the portrait there is a circular inscription “Elizabeth II”. In front of the face is shown circular inscription “Australia 2000”. The engraving was made by Raphael David Maclouf. **Reverse:** In the center, against the background of the Olympic flames, a sprinter athlete is depicted at the moment of taking the starting position, facing left. Between the right hand and the left foot are the Olympic rings, above which is inscribed “Sydney 2000”. Along the lower left side of the coin, in a circular arrangement from left to right, is the inscription “5 Dollars”. The coin bears no striking year. According to the catalogue it is dated 2000. A total of 203,000 coins were minted. Both sides of the coin are surrounded by a raised rim.

2. 5 dollars. Obverse: The third portrait of Queen Elizabeth II, wearing the imperial State Crown (imperial State Crown of George IV), facing to the right. Behind the portrait there is a circular inscription “Elizabeth II”. In front of the face is shown circular inscription “Australia 2000”. The engraving was made by Raphael David Maclouf. **Reverse:** At the center, against the background of the Olympic flames, a gymnast is depicted at the moment of performing the exercise, with both hands brought close to the left foot and the head positioned between them. From the left foot downward, the inscription: “5 Dollars”. The coin bears no striking year. According to the catalogue it is dated 2000, and a total of 100,000 coins were minted. Both sides of the coin are surrounded by a raised rim.

The silver coins reflect the broader role of the “Sydney 2000” Olympic Games as a symbol of peace and cultural harmony, as well as the uniqueness of Australian nature. The “Sydney 2000” Olympic Silver Coin collection consists of 16 proof-quality coins, released in two stages between October 1997 and February 2000.

XXVIII Summer Olympic Games 2004, Athens, Greece

The XXVIII Summer Olympic Games were held in Athens, in the capital of Greece, from 13 August to 29 August 2004. It is noteworthy that the first modern Olympic Games were held in Athens, and 108 years, the city was granted the honour of hosting the Games once again. This right was awarded on September 17, 1997. The emblem of Olympic Games represents a wreath woven from olive leaves, known as the kotinos. This emblem refers to ancient Olympic tradition, in which the olive wreath was the official prize awarded for Olympic champions. In addition, the olive tree was considered as a sacred tree of Athens. The emblem uses white and blue, the colors of the Greek flag.

The Governor of the Central Bank of Greece, Lucas Papademos, presented six types of 500-drachma coins on 1 November 2000, issued in honour of the XXVIII Olympic Games in Athens. The coins were made of an alloy of copper and nickel, consisting of 75% copper and 25% nickel. All coins have a diameter of 28.5 mm, a thickness of 1.98 (+/- 0.001) mm, and a weight of 9.540 g. The coins are circular in shape. Each type was issued in a mintage of 4,000,000 copies. The engraving was done by Nikiforos Lytras.

The obverse of all six coins is identical. Along the upper edge of the coin is the Greek inscription: "ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ" (Hellenic Republic). In the upper central field is depicted the logo of the Athens Olympic Games with the inscription "Athens – 2004". Below it are the Olympic rings, and further below is the denomination "500 ΔΡΑΧΜΕΣ" (5000 Drachmas).

1. Reverse. At the center is depicted Nike, the symbol of victory, as it was represented on a Greek statuette dating to around 200 BC. The Nike of Samothrace (also known as the Winged Victory) is one of the famous Greek sculptures of the Hellenistic period. Originally located on the island of Samothrace, the sculpture is now part of the collection of the Louvre Museum in France. The design is based on the gold medal of the 1896 Athens Olympic Games. Along the upper circumference is the inscription "Athens 1896". On the right side of the central field is the numeral 2000, the year of issue. Along the lower circumference is the Greek inscription: "Μεδάλιο".

2. Reverse. In 776 BC, the ancient Greeks selected an exceptional setting for the Pan-Hellenic Games that later formed the foundation of the modern Olympic Games. One of the most important monument of the ancient Olympic Games is the vaulted passageway, a long and narrow corridor through which athletes and judges entered the stadium. Over time, this passage acquired symbolic significance, representing the opening of the Games. At the center of the coin is depicted the arched entrance of the ancient Olympic stadium. Below it, to the right, is the year of issue 2000. Along the lower circumference is the inscription “Stadium”.

3. Reverse. At the center is depicted the Olympic torch-lighting ceremony, which takes place at the site of the ancient Olympic Games and, through relay runners, carries the flame to the host city of each Olympiad. Along the lower circumference is the inscription “Olympic flame lighting”, accompanied by the numeral “2000”, the year of issue.

4. Reverse. It depicts Spyridon Louis (1873-1940), a Greek water seller and shepherd from the village of Marousi, who became a national hero during the first modern Olympic Games held in Athens in 1896, when he won the 40-kilometer marathon with a time of 2 hours, 58 minutes and 50 seconds. His portrait is shown at the center of the coin, flanked by trees on both sides. In the background, to the right, his tomb is depicted. Slightly below the center, on the right side is the number “2000”, the year of issue. Along the lower circumference is the Greek inscription: “Olympic champion Spyros Louis”.

5. Reverse. Diagoras of Rhodes was a boxer of ancient Greece in the 5th century BC, who twice became Olympic champion. All three of his sons were also Olympic champions, as achievement witnessed by Diagoras himself. According to legend, after his victory, his sons placed a wreath of olive leaves upon their father's head and carried him on their shoulders around the stadium amid applause and cheers. Spectators reportedly shouted "You will not become a champion like Diagoras", and someone advised him to die. After being set down from his sons' shoulders, he immediately passed away. This ceremonial procession around the stadium is depicted at the center of the coin. Along the lower circumference is the inscription: "Olympian of Diagoras", while above it to the left is the numeral "2000", the year of issue.

6. Reverse. At the center are two portrait. On the left is Baron Pierre de Coubertin (1.1.1863 – 2.9.1937), a French educator, thinker, and the principal organizer of the modern Olympic Games in the late 1880s. He was commissioned by the French government to establish a universal sports association, and in 1894 he invited representatives of several countries to Paris, where he proposed organizing the Olympic Games. On the right is Dimitrios Vikelas (02/15/1835-07/20/1906), permanent resident of Paris, Greek merchant, poet, translator, philologist, and the first president of the International Olympic Committee (1894-1896). At the Sorbonne Congress, the delegates unanimously decided to hold the first Olympic Games in Athens. Along the left side of the coin, in Greek, is the inscription "Pierre de Coubertin", and along the right side "Dimitrios Vikelas". Below these portraits, at the center, is the numeral 2000, the year of issue.

These coins are not only the first issues dedicated to the 2004 Athens Olympic Games, but also considered the final coins minted and issued by the Central Bank of Greece before the country entered the Eurozone on January 1, 2002.

2 euro – the coin is composed of two metals: a nickel-brass alloy outer ring and nickel core plated with copper-nickel. The diameter is 25.75 mm. Weight 8.5 g. Circulation 34 500 000. Improved quality – 500,000. The engraving was done by Panagiotis Gravalos and Konstantinos Kazakos. Obverse: along the outer ring, made of copper-nickel alloy, depicts 12 stars symbolizing the 12 member states of the European Union (by 2004, 12 countries under the auspices of the EU issued euros on behalf of their countries). In the same circle, at the bottom of the center, the numbers “2004” are depicted, between which there is a star indicating the year of issue of the coin. In the central field is depicted a discus thrower in an ancient style, shown in the act of throwing the discus with the right hand. To the left of the athlete is the Olympic Games logo with the Greek inscription “Athens 2004”. To the lower right of the athlete is the numeral “2” and the Greek inscription “ΕΥΡΩ” (EURO), indicating the denomination. A security mark is located above the athlete’s head. The standard circulation issue consists of 34 500 000, while 500 000 proof-quality were issued.

It is noteworthy that in many sources referring to Olympic coin issues during the Athens Olympic Games, only a single coin is mentioned. This is not surprising, as from 2002 the European Union initially consisted of 12 member states, including Greece, to which the European Union dedicated the issue of a 2-euro coin. Prior to this, in 2000, Greece had issued six different types of commemorative coins.

2021

11 DECEMBER

№4

АРХЕОЛОГИЯ

Институт археологии имени академика
Андриа Апакидзе

ОЛИМПИЙСКИЙ СПОРТ И НУМИЗМАТИКА

Гурам Филипашвили,

Юрист

АБСТРАКТ

Представленная статья посвящена нумизматическому наследию Олимпийских игр, в ней рассматриваются памятные монеты, выпущенные к Олимпиадам 1984, 1988, 1992 и 1996 гг.

В статье детально представлены описания каждой из монет: эмблема Олимпиады, символика, дизайн, состав (золото, серебро, медь, никель), метрологические данные (диаметр, вес, толщина), имена исполнителей гравюр, место чеканки и количество тиража.

Стоит отметить, что золотые и серебряные монеты Олимпийских игр 1984 г. в Лос-Анджелесе являются первой юбилейной серией, отчеканенной в США после полувековой паузы. Четыре серии Олимпийских монет игр в Сеуле 1988 г. примечательны как спортивными мотивами, так и мотивами традиционной корейской культуры. В барселонской серии 1992 г. особое внимание уделено проявлению современного дизайна и испанской исторической архитектуры. А монеты игр в Атланте 1996 г. посвящены столетию Олимпийского движению.

Статья является уникальным учебником для нумизматов и лиц, заинтересованных в истории Олимпийского движения.

Ключевые слова: Олимпийские игры, нумизматика, монеты, эмблема, дизайн.

XXIII летние Олимпийские игры 1984 года. Лос-Анджелес, штат Калифорния, США

XXIII летние Олимпийские игры, проходившие с 28 июля по 12 августа 1984 года, принимал город Лос-Анджелес, штат Калифорния, США. Этот город во второй раз принимал Олимпийские игры после 1932 года.

Эмблема имеет следующее значение: Звезда – уникальный символ высших стремлений человека, горизонтальные линии символизируют скорость, к которой стремятся участники для совершенствования, а троекратное повторение звезды олицетворяет дух состязания между равными соперниками в отличной физической форме. Синий, белый и красный цвета были выбраны в соответствии с традицией для обозначения первого, второго и третьего призовых мест.

В 1983 году были выпущены памятные серебряные доллары в честь Игр 1984 года в Лос-Анджелесе, штат Калифорния. Это была первая юбилейная серебряная монета, выпущенная с 1900 года.

Власти штата Калифорния и муниципалитет отказались финансировать Олимпийские игры. Законом от 22 июня 1982 года было разрешено выпустить шесть видов олимпийских монет в трех различных дизайнах. В Соединенных Штатах Америки за всю их историю олимпийские монеты были выпущены впервые, а золотая монета – впервые за целых 50 лет. Олимпийские монеты были выпущены монетными дворами США в Денвере, Филадельфии, Сан-Франциско и Вест-Пойнте. На монетах Денвера указана буква “D”, Филадельфии – “P”, Сан-Франциско – “S”, а Вест-Пойнта – “W”.

1 доллар. Состав: серебро 0.900, медь 0.100. Диаметр 38,1 мм. Вес 26,730 грамма. Толщина 2,79 мм. **Аверс:** изображен греческий метатель диска, выполненный Мираносом. Видны три его контура, придающие впечатляющий вид его движению. Справа находится «звезда в движении» с олимпийскими кольцами, под которой написано «Богу, которому мы доверяем» и «Свобода». Надпись «XXIII Олимпиада» расположена по кругу сверху. Слева от метателя диска по кругу написано: «Лос-Анджелес и 1983». Под поясом находятся английские буквы “D”, указывающие на то, что монета была отчеканена на монетном дворе в Денвере. Всего выпущено 174 014 штук. “P” указывает на монету, отчеканенную на монетном дворе в Филадельфии. Всего выпущено 294 543 штук. “S” указывает на монету, отчеканенную на монетном дворе в Сан-Франциско. Всего выпущено 174 014 штук. “S” 1983 года, улучшенный пробный экземпляр (Proof), выпущен в количестве 1 577 025 штук. **Реверс:** изображен орел, голова которого обращена влево, а под клювом написано: “E Pluribus”. Вокруг монеты выбита кайма с рельефными изображениями и надписями: «Соединенные Штаты Америки. Один доллар». Дизайн выполнен Элизабет Джонс.

1 доллар. Состав: серебро 0.900, медь 0.100. Диаметр 38,1 мм. Вес 26,730 грамма. Толщина 2,79 мм. **Аверс:** изображены олимпийские ворота Лос-Анджелеса, которые были входом в мемориальный Колизей. На пороге двери, по обе стороны от олимпийского факела, установлены безглавые скульптуры. В верхней части монеты по кругу написано «СВОБОДА». В центральной части, по обе стороны от олимпийских дверей, написано «В Бога, Которого мы верим». В нижней части монеты выгравирован кант с рельефным изображением и надписями «Лос-Анджелес 1984 Олимпиада». Дизайн выполнен Робертом Грэмом. **Реверс:** в центре изображен орел с опущенной головой, сидящий на дереве, голова направлена вправо, в когтях он держит оливковую ветвь. В верхней части монеты по кругу надпись «Соединенные Штаты Америки». Вокруг монеты выгравирован кант с рельефным изображением и надписями «Соединенные Штаты Америки», под ним «Один доллар». На постаменте орла надпись «E Pluribus Unum». Английская буква «D» указывает на то, что монета отчеканена в Денверском монетном дворе. Всего выпущено 116 675 штук. Буква «P» указывает на то, что монета отчеканена в Филадельфийском монетном дворе. Всего выпущено 217 954 штуки. Буква «S» указывает на то, что монета отчеканена в Сан-Францисском монетном дворе. Всего выпущено 116 675 штук. «S» 1984 года, улучшенная чеканка (Proof), выпущено 1 801 210 штук.

10 долларов. Состав: золото 0.900, медь 0.100. Диаметр 26,92 мм. Вес 16,718 грамма. Толщина 2,24 мм. **Аверс:** в верхней части монеты по кругу написано «СВОБОДА». В центре изображены бегуны, слева от бегунов, в средней части «Лос-Анджелес» и олимпийские кольца. Справа от них написано «В Бога, Которого мы верим», а под ним написано 1984. В последнем сегменте «Олимпиада XXIII». По окружности монеты выгравирован кант с рельефным изображением. Дизайн лицевой стороны совместно выполнен Джеймсом М. Пиди и Джоном Мерканти. **Реверс:** в центре изображен орел с распростертыми крыльями, голова которого повернута влево, в клюве он держит пищу. В левой лапе он держит оливковую ветвь, а в правой – колосья. В верхней части монеты, над головой орла, изображены 13 звезд и круговая надпись «Соединенные Штаты Америки». В нижней части по кругу надпись «Десять долларов». По окружности монеты выгравирован кант с рельефным изображением. Дизайн оборотной стороны выполнен только Джоном Мерканти. На монете указаны английские буквы «D», что указывает на то, что монета отчеканена на Денверском монетном дворе. Всего выпущено 381 085 штук. «P» указывает на то, что монета отчеканена на Филадельфийском монетном дворе. Всего выпущено 34 533 штуки. «S» указывает

на то, что монета отчеканена на монетном дворе Сан-Франциско. Всего выпущено 33 309 штук. “W” отчеканена на монетном дворе “West Point”. Всего выпущено 48 551 штука.

**XXIV Летние Олимпийские игры 1988 года,
Сеул, Корея**

SEOUL 1988

XXIV Летние Олимпийские игры 1988 года проходили с 17 сентября по 2 октября в городе Сеуле, Республика Корея. Это были Олимпийские игры, проведенные в азиатской стране после Японии, и последние для Советского Союза и Германской Демократической Республики, поскольку эти страны распались и перестали существовать. В основу создания эмблемы лег традиционный корейский узор вышивки “Teguk” и графическое изображение, символизирующее Корею. Эта вышивка широко используется на воротах домов, на праздниках, на материальных памятниках культуры и в народных промыслах. На эмблеме изображен узор движения в двух направлениях: центростремительном и центробежном; центростремительное движение представляет людей со всего мира, собравшихся в Корею, что символизирует мировую гармонию во вселенной, а центробежное движение – шаг человека

вперед в поисках счастья и благополучия.

В честь Олимпийских игр правительство Кореи выпустило четыре серии памятных монет номиналом 1 000, 2 000, 5 000, 10 000, 25 000 и 50 000 вон с различным дизайном.

Первая серия:

1 000 вон. Состав: медно-никелевый сплав (75% меди, 25% никеля). Диаметр 30,0 мм. Вес: 12,000 грамм. Толщина 2,2 мм. **Аверс:** В центре изображена игра в баскетбол. Сверху по окружности надпись: «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Слева – олимпийские кольца. Под изображением баскетболистов – номинал: 1000 вон. **Реверс:** В центре, вверху – герб Республики Южная Корея, обрамленный снизу пятью цветами «Шэрон» (гибискус). Ниже – 1986 год, год выпуска монеты. Дизайн аверса выполнен Д.Х. О. Дизайн реверса выполнен Д.Х. О. и Д.К. Мин. Тираж 560 000 штук. Улучшенное качество (Proof): 140 000 штук.

2 000 вон. Состав: никель. Диаметр 33,0 мм. Вес: 17,000 грамм. Толщина 2,6 мм. **Аверс:** В центре изображен бокс. Сверху по окружности надпись: «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Справа – олимпийские кольца. Под изображением боксеров – номинал: 2000 вон. **Реверс:** В центре, вверху – герб Республики Южная Корея, обрамленный снизу пятью цветами «Шэрон» (гибискус). Ниже – 1986 год, год выпуска монеты. Дизайн аверса выполнен И.С. Ли и И.К. Хам. Дизайн реверса выполнен Д.Х. О. и Д.К. Мин. Тираж: 560 000 штук. Улучшенное качество (Proof): 140 000 штук.

5000 вон. Состав: серебро 0.925 и медь 0.75, диаметр 32.0 мм, вес 16.810 грамм. Толщина 2.45 мм. **Аверс:** в центре изображен талисман Олимпиады. Над монетой по кругу надпись «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Слева олимпийские кольца. Под талисманом номинал – 5000 вон. **Реверс:** в центре, вверху герб Республики Южная Корея, снизу окруженный пятью розами «Шарон». Ниже 1986 год выпуска монеты. Рисунок аверса выполнен Д.К. Мином. Рисунок реверса выполнен Д.Х. Охон и Д.К. Мином. Выпущено 117 500 штук. Улучшенное качество (Proof) 227 500 штук.

5000 won. Состав: серебро 0.925 и медь 0.75, диаметр 32.0 мм, вес 16.810 грамм. Толщина 2.45 мм. **Аверс:** в центре изображен вид спорта Чеги-Кискинг и Чеги Чаки (традиционная корейская уличная игра, в которой игроки бьют бумажные шишки в воздух и стараются удержать ее наверху. В Корее дети обычно играют одни или с друзьями в зимний сезон, особенно в полнолунный Новый год). Слева под согнутой ногой игрока изображены олимпийские кольца. В верхней части монеты по кругу надпись «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Под игроками номинал – 5000 won. **Реверс:** в центре, вверху герб Республики Южная Корея, снизу окруженный пятью розами «Шарон». Ниже 1987 год выпуска монеты. Рисунок аверса выполнен Д.Х. Охом. Рисунок реверса выполнен Д.Х. Охом и Д.К. Мином. Выпущено 117 500 штук. Улучшенное качество (Proof) 227 500 штук.

10 000 won. Состав: серебро 0.925 и медь 0.75, диаметр 40.0 мм, вес 33.620 грамм. Толщина 3.00 мм. **Аверс:** в центре изображен марафонец. Слева от него изображены олимпийские кольца. В верхней части монеты по кругу надпись «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Под марафонцем номинал – 10 000 won. **Реверс:** в центре, вверху герб Республики Южная Корея, снизу окруженный пятью розами «Шарон». Ниже 1986 год выпуска монеты. Рисунок аверса выполнен К.Х. Кимом. Рисунок реверса выполнен Д.Х. Охом и Д.К. Мином. Выпущено 117 500 штук. Улучшенное качество (Proof) 227 500 штук.

10 000 won. Состав: серебро 0.925 и медь 0.75. Диаметр 40.0 мм, вес 33.620 грамм. Толщина 3.00 мм. **Аверс:** В центре изображен прыгун в воду с трамплина. Справа от него – олимпийские кольца. В верхней

части монеты по кругу надпись: «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Под прыгуном – номинал: 10 000 вон. **Реверс:** В центре, вверху – герб Республики Корея, окруженный снизу пятью цветами «Шарон». Ниже – 1987 год выпуска монеты. Дизайн аверса выполнен Д.К. Мином. Дизайн реверса выполнен Д.Х. Охом и Д.К. Мином. Выпущено: 117 500 штук. Улучшенное качество (Proof): 227 500 штук.

25 000 вон. Состав: золото 0.925, серебро 0.30 и медь 0.45. Диаметр 27.0 мм, вес 16.813 грамм. Толщина 2.00 мм. **Аверс:** В центре – танец фермеров. Над танцорами слева – олимпийские кольца. В верхней части монеты по кругу надпись: «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Под танцорами – номинал: 25 000 вон. **Реверс:** В центре, вверху – герб Республики Корея, окруженный снизу пятью цветами «Шарон». Ниже – 1986 год выпуска монеты. Дизайн аверса выполнен Д.Х. Охом. Дизайн реверса выполнен Д.Х. Охом и Д.К. Мином. Выпущено: 42 500 штук. Улучшенное качество (Proof): 117 500 штук.

50 000 вон. Состав: золото 0.925, серебро 0.30 и медь 0.45. Диаметр 35.0 мм, вес 33.626 грамм. Толщина 2.4 мм. **Аверс:** В центре – корабль-черепаха. Справа от него – олимпийские кольца. В верхней части монеты по кругу надпись: «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Под кораблем – номинал: 50 000 вон. **Реверс:** В центре, вверху – герб Республики Корея, окруженный снизу пятью цветами «Шарон». Ниже – 1986 год выпуска монеты. Дизайн аверса выполнен И.С. Хамом. Дизайн реверса выполнен Д.Х. Охом и Д.К. Мином. Выпущено: только улучшенное качество (Proof) – 30 000 штук.

Вторая серия:

1000 вон. Состав: медно-никелевый сплав (медь 75%, никель 25%). Диаметр 30,0 мм, вес 12,000 грамм. Толщина 2,2 мм. **Аверс:** В центре изображена игра в теннис. Над монетой по кругу надпись «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Слева олимпийские кольца. Под теннисистом номинал – 1000 вон. **Реверс:** В верхней части по центру герб Республики Южная Корея, окруженный снизу пятью розами «Шарон». Ниже – 1987, год выпуска монеты. Дизайн аверса выполнен Д.Х. О. Дизайн реверса выполнен Д.Х. О. и Д.К. Мином. Выпущено 560 000 штук. Улучшенное качество (Proof) – 140 000 штук.

2000 вон. Состав: никель. Диаметр 33,0 мм, вес 17,000 грамм. Толщина 2,6 мм. **Аверс:** В центре изображен дзюдо. Над монетой по кругу надпись «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Справа олимпийские кольца. Под дзюдоистами номинал – 2000 вон. **Реверс:** В верхней части по центру герб Республики Южная Корея, окруженный снизу пятью розами «Шарон». Ниже – 1987 год, год выпуска монеты. Дизайн аверса выполнен Д.Х. О. Дизайн реверса выполнен Д.Х. О. и Д.К. Мином. Выпущено 560 000 штук. Улучшенное качество (Proof) – 140 000 штук.

5000 вон. Состав: серебро 0,925 пробы и медь 0,075. Диаметр 32,0 мм, вес 16,810 грамм. Толщина 2,45 мм. **Аверс:** В центре изображены вид спорта Чеги-Киссинг и Чеги Чаки (традиционная корейская игра на свежем воздухе, в которой игроки подбрасывают бумажные «Чеги» в воздух и стараются удержать их как можно выше. В Корее дети обычно играют в нее одни или с друзьями в зимний период, особенно на Новый год по лунному календарю). Слева под согнутой ногой игрока изображены олимпийские кольца. В верхней части монеты по кругу надпись «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Под игроками номинал – 5000 вон. **Реверс:** В верхней части по центру герб Республики Южная Корея, окруженный снизу пятью розами «Шарон». Ниже – 1987, год выпуска монеты. Дизайн аверса выполнен Д.Х. О. Дизайн реверса выполнен Д.Х. О. и Д.К. Мином. Выпущено 117 500 штук. Улучшенное качество (Proof) – 227 500 штук.

5000 won. Состав: Серебро 0.925, медь 0.75. Диаметр 32.0 мм, вес 16.810 грамм, толщина 2.45 мм.
Аверс: В центре изображен Олимпийский стадион, над ним – Олимпийские кольца. В верхней части монеты по кругу надпись: «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Под стадионом – номинал 5000 won. **Реверс:** В верхней части по центру – герб Республики Южная Корея, обрамленный снизу пятью розами «Шарон». Ниже – 1987 год, год выпуска монеты. Дизайн аверса – К.С. Парк, дизайн реверса – Д.Х. Ох и Д.К. Мин. Тираж 117 500 штук. Улучшенное качество (Proof) – 227 500 штук.

10000 won. Состав: Серебро 0.925, медь 0.75, диаметр 40.0 мм, вес 33.620 грамм, толщина 3.0 мм.
Аверс: В центре изображен лотус, справа от него – Олимпийские кольца. В верхней части монеты по кругу надпись: «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Под лотусом – номинал 10000 won. **Реверс:** В верхней части по центру – герб Республики Южная Корея, обрамленный снизу пятью розами «Шарон». Ниже – 1987 год, год выпуска монеты. Дизайн аверса – И.С. Ли и Д.К. Мин. Дизайн реверса – Д.Х. Ох и Д.К. Мин. Тираж 117 500 штук. Улучшенное качество (Proof) – 227 500 штук.

10000 won. Состав: Серебро 0.925, медь 0.75, диаметр 40.0 мм, вес 33.620 грамм, толщина 3.0 мм.
Аверс: В центре изображены волейболисты, справа от них – Олимпийские кольца. В верхней части монеты по кругу надпись: «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Под волейболистами – номинал 10000 won. **Реверс:** В верхней части по центру – герб Республики Южная Корея, обрамленный снизу пятью розами «Шарон». Ниже – 1987 год, год выпуска монеты. Дизайн аверса – Д.К. Мин. Дизайн реверса – Д.Х. Ох и Д.К. Мин. Тираж 117 500 штук. Улучшенное качество (Proof) – 227 500 штук.

25 000 won. Состав: золото 0,925, серебро 0,30 и медь 0,45. Диаметр 27,0 мм, вес 16,813 грамма. Толщина 2,00 мм. **Аверс:** в центре изображение корейского народного танца с танцорами. Над ними, посередине, изображены олимпийские кольца. В верхней части монеты по кругу надпись «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Под танцорами номинал – 25 000 won. **Реверс:** в центре вверху герб Республики Южная Корея, снизу окруженный пятью розами «Шарон». Под ними 1987 – год выпуска монеты. Художник аверса – Д.Х. Ох. Художники реверса – Д.Х. Ох и Д.К. Мин. Выпущено 42 500 экземпляров. Улучшенного качества (Proof) 117 500 экземпляров.

50 000 won. Состав: золото 0,925, серебро 0,30 и медь 0,45. Диаметр 35,0 мм, вес 33,626 грамма. Толщина 2,4 мм. **Аверс:** в центре изображение Больших южных ворот. Над ними изображены олимпийские кольца. В верхней части монеты по кругу надпись «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Под воротами номинал – 50 000 won. **Реверс:** в центре вверху герб Республики Южная Корея, снизу окруженный пятью розами «Шарон». Под ними 1987 – год выпуска монеты. Художник аверса: К.Х. Ким. Художники реверса: Д.Х. Ох и Д.К. Мин. Выпущено только улучшенного качества (Proof) 30 000 экземпляров.

Третья серия:

1 000 won. Состав: медно-никелевый сплав (медь 75%, никель 25%). Диаметр 30,0 мм, вес 12,000 грамма. Толщина 2,2 мм. **Аверс:** в центре изображение игры в гандбол. Над монетой по кругу надпись

«XXIV Олимпиада Сеул 1988». Слева олимпийские кольца. Под гандболистами номинал – 1000 вон. **Реверс:** в центре вверху герб Республики Южная Корея, снизу окруженный пятью розами «Шарон». Под ними 1987 – год выпуска монеты. Художники аверса: И.С. Ли и К.Х. Ким. Художники реверса: Д.Х. Ох и Д.К. Мин. Выпущено 560 000 экземпляров. Улучшенного качества (Proof) 140 000 экземпляров.

2000 вон. Состав: никель, диаметр 33,0 мм, вес 17,000 грамм. Толщина 2,6 мм. **Аверс:** В центре изображена борьба. По верхнему краю монеты идет надпись «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Справа расположены олимпийские кольца. Под борцами указан номинал – 2000 вон. **Реверс:** В верхней центральной части – герб Республики Южная Корея, окруженный снизу пятью розами «Шарон». Ниже указан год выпуска монеты – 1987. Дизайн аверса – И.С. Ли и К.Х. Ким. Дизайн реверса – Д.Х. Ох и Д.К. Мин. Тираж 560 000 штук. Качество (Proof) 140 000 штук.

5000 вон. Состав: серебро 0,925 и медь 0,075. Диаметр 32,0 мм, вес 16,810 грамм. Толщина 2,45 мм. **Аверс:** В центре изображены девушки на соревнованиях по свингу. Слева от них расположены олимпийские кольца. По верхнему краю монеты идет надпись «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Под девушками указан номинал – 5000 вон. **Реверс:** В верхней центральной части – герб Республики Южная Корея, окруженный снизу пятью розами «Шарон». Ниже указан год выпуска монеты – 1987. Дизайн аверса – Д.Х. Ох. Дизайн реверса – Д.Х. Ох и Д.К. Мин. Тираж 117 500 штук. Качество (Proof) 227 500 штук.

5000 вон. Состав: серебро 0.925 и медь 0.75. Диаметр 32.0 мм, вес 16.810 грамм. Толщина 2.45 мм.

Аверс: В центре изображены участники тхэквондо (корейское боевое искусство). Справа внизу от них изображены олимпийские кольца. В верхней части монеты по кругу надпись «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Под участниками тхэквондо номинал – 5000 вон. **Реверс:** В верхней центральной части герб Республики Южная Корея, окруженный снизу пятью розами «Шарон». Ниже – 1987, год выпуска монеты. Дизайн аверса выполнен Д.Х. Ох. Дизайн реверса выполнен Д.Х. Ох и Д.К. Мин. Выпущено 117 500 штук. Улучшенное качество (Proof) – 227 500 штук.

10000 вон. Состав: серебро 0.925 и медь 0.75. Диаметр 40.0 мм, вес 33.620 грамм. Толщина 3.00 мм.

Аверс: В центре изображен художественный гимнаст. Слева от него изображены олимпийские кольца. В верхней части монеты по кругу надпись «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Под гимнастом номинал – 10000 вон. **Реверс:** В верхней центральной части герб Республики Южная Корея, окруженный снизу пятью розами «Шарон». Ниже – 1988, год выпуска монеты. Дизайн аверса выполнен Д.К. Мин. Дизайн реверса выполнен Д.Х. Ох и Д.К. Мин. Выпущено 15 000 штук. Улучшенное качество (Proof) – 110 000 штук.

10 000 вон. Состав: серебро 0.925 и медь 0.75. Диаметр 40.0 мм, вес 33.620 грамм. Толщина 3.00 мм.

Аверс: В центре изображен всадник. Справа от него – олимпийские кольца. В верхней части монеты по кругу надпись: «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Под всадником – номинал: 10 000 вон. **Реверс:** В верхней центральной части – герб Республики Корея, окруженный снизу пятью розами «Шарон». Ниже – 1988 – год выпуска монеты. Дизайн аверса и реверса выполнен Д.Х. О и Д.К. Мин. Тираж: 15 000 штук. Улучшенное качество (Proof) – 110 000 штук.

25 000 won. Состав: золото 0.925, серебро 0.30 и медь 0.45. Диаметр 27.0 мм, вес 16.813 грамм. Толщина 2.00 мм. **Аверс:** В центре – игра в корейские шашки (кат). Справа от игроков – олимпийские кольца. В верхней части монеты по кругу надпись: «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Под игроками – номинал: 25 000 won. **Реверс:** В верхней центральной части – герб Республики Корея, окруженный снизу пятью розами «Шарон». Ниже – 1987 или 1988 – годы выпуска монеты. Дизайн аверса выполнен К.Х. Кимом и С.А. Ли. Дизайн реверса выполнен Д.Х. О и Д.К. Мином. Тираж каждого года: 47 500 штук. Улучшенное качество (Proof) – 47 500 штук.

50 000 won. Состав: золото 0.925, серебро 0.30 и медь 0.45. Диаметр 35.0 мм, вес 33.626 грамм. Толщина 2.4 мм. **Аверс:** В центре – керамический конь и всадник, реликвия эпохи Силла. Слева от них – олимпийские кольца. В верхней части монеты по кругу надпись: «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Под конем и всадником – номинал: 50 000 won. **Реверс:** В верхней центральной части – герб Республики Корея, окруженный снизу пятью розами «Шарон». Ниже – 1987 – год выпуска монеты. Дизайн аверса выполнен К.Х. Кимом. Дизайн реверса выполнен Д.Х. О и Д.К. Мином. Тираж: только улучшенное качество (Proof) – 30 000 штук.

Четвертая серия:

1000 won. Состав: медно-никелевый сплав (медь 75%, никель 25%). Диаметр: 30,0 мм. Вес: 12,000 грамм. Толщина: 2,2 мм. **Аверс:** В центре изображена игра в настольный теннис. Над монетой по кругу надпись «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Слева олимпийские кольца. Под изображением игрока в настольный теннис номинал – 1000 won. **Реверс:** В верхней части по центру герб Республики Южная Корея, окруженный снизу пятью розами «Шарон». Ниже – 1988 – год выпуска монеты. Дизайн аверса выполнен И.С. Ли и К.Х. Кимом. Дизайн реверса выполнен Д.Х. Охон и Д.К. Мином. Выпущено 560 000 экземпляров. Улучшенное качество (Proof) – 140 000 экземпляров.

2000 won. Состав: никель. Диаметр: 33,0 мм. Вес: 17,000 грамм. Толщина: 2,6 мм. **Аверс:** В центре изображено поднятие тяжестей, толчок. Над монетой по кругу надпись «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Справа олимпийские кольца. Под изображением тяжелоатлета номинал – 2000 won. **Реверс:** В верхней части по центру герб Республики Южная Корея, окруженный снизу пятью розами «Шарон». Ниже – 1988 – год выпуска монеты. Дизайн аверса выполнен Д.Х. Охом. Дизайн реверса выполнен Д.Х. Охом и Д.К. Мином. Выпущено 560 000 экземпляров. Улучшенное качество (Proof) – 140 000 экземпляров.

5000 won. Состав: серебро 0,925 и медь 0,75. Диаметр: 32,0 мм. Вес: Вес 16,810 грамма. Толщина 2,45 мм. **Аверс:** в центре изображены участники корейской борьбы. Справа от них – олимпийские кольца. В верхней части монеты по кругу надпись: «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Под борцами – номинал: 5000 won. **Реверс:** в верхней центральной части – герб Республики Южная Корея, окруженный снизу пятью розами «Шарон». Ниже – 1988 год, год выпуска монеты. Дизайн аверса выполнен Д.Х. О. Дизайн реверса выполнен Д.Х. О. и Д.К. Мин. Выпущено 117 500 штук. Улучшенное качество (Proof) – 227 500 штук.

5000 won. Состав: серебро 0,925 и медь 0,075, диаметр 32,0 мм, вес 16,810 грамма. Толщина 2,45 мм. **Аверс:** в центре изображена игра корейских мальчиков с мячом. Слева вверху от них – олимпийские кольца. В верхней части монеты по кругу надпись: «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Под игроками – номинал: 5000 won. **Реверс:** в верхней центральной части – герб Республики Южная Корея, окруженный снизу

пятью розами «Шарон». Ниже – 1988, год выпуска монеты. Дизайн аверса выполнен Д.Х. О. Дизайн реверса выполнен Д.Х. О. и Д.К. Мин. Выпущено 117 500 штук. Улучшенное качество (Proof) – 227 500 штук.

10 000 won. Состав: серебро 0,925 и медь 0,075, диаметр 40,0 мм, вес 33,620 грамма. Толщина 3,00 мм. **Аверс:** в центре изображен велоспорт. Справа от него – олимпийские кольца. В верхней части монеты по кругу надпись «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Под велосипедистом – номинал 10 000 won. **Реверс:** в верхней центральной части – герб Республики Корея, окруженный снизу пятью цветами «Шарон». Ниже – 1988 – год выпуска монеты. Дизайн аверса выполнен И.С. Ли и Д.Х. О. Дизайн реверса выполнен Д.Х. О и Д.К. Мин. Выпущено 15 000 штук. Улучшенное качество (Proof) 110 000 штук.

10 000 won. Состав: серебро 0,925 и медь 0,075, диаметр 40,0 мм, вес 33,620 грамма. Толщина 3,00 мм. **Аверс:** в центре изображен футбол. Справа от него – олимпийские кольца. В верхней части монеты по кругу надпись «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Под футболистами – номинал 10 000 won. **Реверс:** в верхней центральной части – герб Республики Корея, окруженный снизу пятью цветами «Шарон». Ниже – 1988 – год выпуска монеты. Дизайн аверса выполнен Д.К. Мин. Дизайн реверса выполнен Д.Х. О и Д.К. Мин. Выпущено 15 000 штук. Улучшенное качество (Proof) 110 000 штук.

25 000 won. Состав: Золото 0.925, серебро 0.30 и медь 0.45. Диаметр 27,0 мм. Вес 16,813 грамма. Толщина 2,00 мм. **Аверс:** В центре изображена детская качель-балансир. Над игроками расположены

олимпийские кольца. В верхней части монеты по кругу надпись: «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Под игроками указан номинал – 25 000 вон. **Реверс:** В верхней центральной части – герб Республики Южная Корея, окруженный снизу пятью розами «Шарон». Ниже указан год выпуска монеты – 1988. Дизайн аверса – Выполнен Д.Х. Охом. Дизайн реверса – Выполнен Д.Х. Охом и Д.К. Мином. Тираж 42 500 штук обычного качества, 117 500 штук улучшенного качества (Proof).

50 000 вон. Состав: Золото 0.925, серебро 0.30 и медь 0.45. Диаметр 35,0 мм. Вес 33,626 грамма. Толщина 2,4 мм. **Аверс:** В центре изображен павильон «Пагода», построенный в VIII веке и расположенный в саду буддийского храма Кин Джоо. Справа от него изображены олимпийские кольца. В верхней части монеты по кругу надпись: «XXIV Олимпиада Сеул 1988». Под пагодой указан номинал – 50 000 вон. **Реверс:** В верхней центральной части – герб Республики Южная Корея, окруженный снизу пятью розами «Шарон». Ниже указан год выпуска монеты – 1988. Дизайн аверса – Выполнен К.Х. Кимом. Дизайн реверса – Выполнен Д.Х. Охом и Д.К. Мином. Тираж Только 30 000 штук улучшенного качества (Proof).

**XXV летние Олимпийские игры 1992 года,
Барселона, Испания**

XXV летние Олимпийские игры проходили с 25 июля по 9 августа 1992 года в испанском городе Барселона.

Эмблема XXV летних Олимпийских игр была разработана барселонским дизайнером Хосе М. Триейсом. На ней изображена фигура человека, преодолевающего препятствие, роль которого играют олимпийские кольца. В дизайне использованы простые линии, состоящие из трех деталей, которые упрощают изображение человека. Голова (синяя, символизирующая Средиземное море), руки (широко раскинутые в знак гостеприимства, желтый цвет – цвет солнца) и ноги (красный, яркий цвет).

Правительство Испании выпустило монеты номиналом 25, 50, 2000, 10000, 20000 и 80000 песет, посвященные Олимпийским играм, из различных металлов, с разным весом, диаметром, толщиной, количеством и дизайном.

25 песет – Состав: 88,4% меди, 5% никеля, 5% алюминия, 1% железа и 0,6% магния. Диаметр 19,5 мм, с отверстием в центре. Вес 4,250 грамма. Толщина 2,11 мм. **Аверс:** Дискболб справа. В верхней части монеты слева надпись «Испания» “ESPANA”, а под ней дата 1990 или 1991 – годы выпуска монеты. **Реверс:** Вверху эмблема Олимпийских игр в Барселоне. Под ней номинал 25 песет. Внизу «Барселона 92» и олимпийские кольца. Гравировка монетного двора. Ежегодно выпускалось по 150 000 000 штук.

25 песет – Состав: 88,4% меди, 5% никеля, 5% алюминия, 1% железа и 0,6% магния. Диаметр 19,5 мм, с отверстием в центре. Вес 4,250 грамма. Толщина 2,11 мм. **Аверс:** Прыгун в высоту справа в центре. Слева круговая надпись «Барселона 92». В центре эмблема Олимпийских игр и олимпийские кольца. Внизу по центру номинал 25 песет. **Реверс:** Справа изображение короля Хуана Карлоса I и словесная надпись сверху. Слева сверху вниз круговая словесная надпись «Испания». Внизу по центру год выпуска

монеты – 1990 или 1991. Гравировка монетного двора. Дизайн разработан Луисом Хосе Диасом. В 1990 году выпущено 30 478 000 штук, а в 1991 году – 87 000 000 штук.

50 песет – Состав: медно-никелевый сплав. Диаметр 20,5 мм, вес 5,600 грамма. Толщина 2,30 мм. **Аверс:** в нижней части монеты изображена Каса Мила, известная как Ла Педрера или «Каменоломня». Это здание было построено как два многоквартирных дома с одним входом и нетрадиционным грубым фасадом. Над ним в центре расположена круговая надпись «Испания». Справа от монеты, по вертикали, сверху вниз, указан 1992 год – год выпуска монеты. Гравюра выполнена Луисом Антонио Гарсией. **Реверс:** справа в центре изображена эмблема Олимпийских игр. Сверху слева по кругу в две строки надпись «Барселона 92». Ниже – номинал монеты «50 песет». Внизу по центру буква “М” с королевской короной над ней. Гравюра выполнена Рафаэлем Вальехо. Всего выпущено 40 370 000 монет.

2000 песет – Хуан Карлос I (Олимпиада). Состав: серебро 0,925, медь 0,075. Диаметр 40,0 мм. Вес 27,000 грамма. Толщина 2,45 мм. **Аверс:** в центре изображены бюсты короля Хуана Карлоса I и принца Филиппа. Монету обрамляет выступающий кант, в котором по кругу расположена надпись: Хуан Карлос I символ Испании. В том же канте внизу указан 1990 год – год выпуска монеты. **Реверс:** монету обрамляет выступающий кант, в котором слева направо по кругу записано «XXV Олимпиада Барселона 1992». Ниже этого текста, по центру, номинал монеты «2000 песет». Они разделены слева буквой “М” с королевской короной над ней и справа олимпийской эмблемой. Монета выпущена в количестве 52 524 штук, а улучшенного качества (Proof) – 130 993 штук.

2000 песет – Хуан Карлос I (Барселона <92). Состав: серебро 0.925, медь 0.075. Диаметр 40,0 мм. Вес 27,000 грамм. Толщина 2,45 мм. **Аверс:** В центре бюст короля Хуана Карлоса I и принца Филиппа. По краю монеты идет рельефный ободок с круговой надписью: Хуан Карлос I символ Испании. В том же ободке внизу указан год выпуска монеты – 1990. **Реверс:** По краю монеты идет рельефный ободок с круговой надписью, направленной слева направо: «XXV Олимпиада Барселона 1992». Под этим текстом, в центре, указан номинал монеты «2000 песет». Слева от них изображена буква “М” с королевской короной над ней, а справа – олимпийская эмблема. Монета выпущена тиражом 52 524 экземпляра, улучшенного качества (Proof) – 130 993 экземпляра.

20 000 песет – Состав: золото (999). Диаметр 23,0 мм. Вес 6,750 грамм. Толщина 1,02 мм. **Аверс:** В центре портрет короля Хуана Карлоса I. По краю монеты идет рельефный ободок с круговой надписью: Хуан Карлос I символ Испании. В том же ободке внизу указан год выпуска монеты – 1990. **Реверс:** В центре Храм Святого Семейства (Саграда Фамилия). По краю монеты идет рельефный ободок с круговой надписью: «XXV Олимпиада М Барселона 1992», а внизу номинал 20 000 песет. Гравировка монетного двора. Выпущено 42 000 экземпляров. Улучшенного качества (Proof) – 37 000 экземпляров.

80 000 песет – Состав: золото (999 проба). Диаметр 38,0 мм. Вес 27,000 грамм. Толщина 1,45 мм. **Аверс:** в центре портрет королевской семьи. Монета обрамлена выступающим кантом, на котором по кругу надпись: Хуан Карлос I символ Испании. На том же канте внизу 1990 год – год выпуска монеты. **Реверс:** в центре космический спортсмен, картина Сальвадора Дали. Монета обрамлена выступающим кантом, на котором по кругу надпись: «XXV Олимпиада М Барселона 1992» и внизу номинал 80 000 песет. Гравировки монетного двора. Выпущено 25 000 штук. Улучшенного качества (Proof) 30 000 штук.

80 000 песет – Состав: золото (999 проба). Диаметр 38,0 мм. Вес 27,000 грамм. Толщина 1,45 мм.
Аверс: в центре портрет королевской семьи. Монета обрамлена выступающим кантом, на котором по кругу надпись: Хуан Карлос I символ Испании. На том же канте внизу 1991 год – год выпуска монеты.
Реверс: в центре принц Бальтазар Карлос верхом на лошади. Монета обрамлена выступающим кантом, на котором по кругу надпись: «XXV Олимпиада М Барселона 1992» и внизу номинал 80 000 песет. Гравировки монетного двора. Выпущено 8 000 штук. Улучшенного качества (Proof) 8 000 штук.

**XXVI Летние Олимпийские игры 1996 года,
Атланта, США**

XXVI Летние Олимпийские игры 1996 года проходили в городе Атланта, США, с 19 июля по 4 августа 1996 года.

На эмблеме изображен факел, в основе которого стилизованный греческий купол с олимпийскими кольцами и цифрой 100, отмечающей 100-летие современных Олимпийских игр. Языки олимпийского огня постепенно переходят в идеальные звезды. Золотой цвет в эмблеме символизирует золотые медали. Зеленый цвет выражает лавровые листья, которыми венчали победителей в античные времена, а также отражает славу города Атланты как города деревьев.

В честь Олимпийских игр в Атланте правительство Соединенных Штатов выпустило 16 видов олимпийских монет: четыре вида 1/2 доллара, семь видов 1 доллара и четыре вида 5 долларов.

Состав всех **1/2 долларовых** монет одинаков: медно-никелевый сплав с медью, диаметр 30,61 мм, вес 11,340 грамм.

1/2 доллара. Аверс: в середине монеты изображены три молодых человека, участвующих в Олимпийских играх, в момент игры в баскетбол. В верхней части монеты круговая надпись: «Свобода» (LIBERTY). Слева от баскетболистов в середине изображены олимпийские кольца, над которыми надпись США (USA). Справа от баскетболистов в середине надпись «В Бога мы верим» (IN GOD WE TRUST) и вдоль нее по кругу: «Олимпиада». Под ней в середине по кругу 1995 – год выпуска монеты. Гравировка выполнена Клинтом Хансенom. Монета отчеканена монетным двором Сан-Франциско в количестве 171 001 штука и улучшенного качества 169 655 штук. **Реверс:** по краю монеты идет выступающий ободок, внутри которого в верхней половине полукругом написано «Соединенные Штаты Америки», а в нижней половине – «Полдоллара». В центре монеты вертикально изображен олимпийский факел, под которым надпись «Атланта» и “E Pluribus Unum”. Вокруг факела по кругу расположены графические изображения карт всех пяти континентов. Гравюра выполнена Т. Джеймсом Фереллом.

1/2 доллара. Аверс: В центре монеты изображены мужчины, участвующие в бейсбольном матче Олимпийских игр, подающий и ловящий мяч. В левой части монеты по кругу надпись “Liberty” (Свобода). Справа от нее, чуть выше, изображены олимпийские кольца, над которыми надпись США (USA). Справа от бейсболистов, по центру, надпись “In God We Trust” (В Бога мы верим), под ней по центру, по кругу, 1995 – год выпуска монеты. Гравюра выполнена Эдгаром Стивенсоном. Монета отчеканена монетным двором Сан-Франциско в количестве 164 605 штук, из них 118 087 штук улучшенного качества. **Реверс:** По краю монеты идет выступающий ободок, внутри которого в верхней половине полукругом написано «Соединенные Штаты Америки», а в нижней половине – «Полдоллара». В центре монеты вертикально изображен олимпийский факел, под которым надпись «Атланта» и “E Pluribus Unum”. Вокруг факела по кругу расположены графические изображения карт всех пяти континентов. Гравюра выполнена Т. Джеймсом Фереллом.

1/2 доллара. Аверс: в центре монеты изображена женщина, плывущая в бассейне, которая плывет лицом вправо по плавательной дорожке. На плавательной шапочке изображены олимпийские кольца, над которыми надпись “LIBERTY” (Свобода). Под ней горизонтально написано “IN GOD WE TRUST” (Мы верим в Бога). В нижней части монеты в центре по кругу обозначен 1996 – год выпуска монеты. Гравюра выполнена Уильямом Кравлевичем. **Реверс:** монету окружает выпуклая круговая рамка, внутри которой, по окружности снизу вверх, написано «Соединенные Штаты Америки». Далее звездочкой отделена надпись “E Pluribus”. Ниже в полукруге круговая надпись «Атланта 1996». В центре монеты на всю высоту изображен светильник Олимпийских игр в Атланте с олимпийскими кольцами и цифрой 100, которая указывает на юбилейную дату современных Олимпийских игр. Слева от светильника написано “Half”, а справа “Dollar”, что указывает на номинал монеты. Справа от олимпийских колец обозначена буква “S”, которая указывает, что монета отчеканена монетным двором Сан-Франциско. Гравюра выполнена Малкольмом Фарли. Монет улучшенного качества (Proof) выпущено 114 315 штук, а высшего качества (неповрежденных) 49 533 штуки.

1/2 доллара. Аверс: в центре монеты изображены футболистки в процессе игры. Над ними круговая надпись “LIBERTY”. Слева от футболисток в центре изображены олимпийские кольца, а над ними надпись “USA” (США). Справа от футболисток написано “IN GOD WE TRUST” (Мы верим в Бога). В нижней части монеты в центре по кругу написано «Атланта 1996 XXVI Олимпиада». Гравюра выполнена Клинтом Хансеном. **Реверс:** монету окружает выпуклая круговая рамка, внутри которой, по окружности снизу вверх, написано «Соединенные Штаты Америки». Далее звездочкой отделена надпись “E Pluribus”. Ниже в полукруге круговая надпись «Атланта 1996». В центре монеты на всю высоту изображен светильник Олимпийских игр в Атланте с олимпийскими кольцами и цифрой 100, которая указывает на юбилейную дату современных Олимпийских игр. Слева от светильника написано “Half”, а справа “Dollar”, что указывает на номинал монеты. Справа от олимпийских колец обозначена буква “S”, которая указывает, что монета отчеканена монетным двором Сан-Франциско. Гравюра выполнена Малкольмом Фарли. Монет улучшенного качества (Proof) выпущено 112 412 штук, а высшего качества (неповрежденных) 52 836 штук.

Монеты номиналом в 1 доллар все изготовлены из одинакового металла. Серебро 900%, медь 100%. Диаметр 38,01 мм. Вес 26,730 грамма.

1 доллар. Аверс: В центре монеты изображены три велосипедиста на шоссе. Слева от них, посередине, олимпийские кольца с надписью «США», а справа также посередине надпись: «XXVI Олимпиада», под ней «Свобода» (LIBERTY). В нижней части монеты, посередине, надпись «В Бога мы верим» (IN GOD WE TRUST) и 1995 – дата чеканки монеты. Гравировка выполнена Джоном Мерканти. **Реверс:** В верхней полусфере монеты, посередине, эмблема Олимпиады, слева от которой надпись: “E Pluribus Unum”, а справа «Атланта». В верхней полусфере, слева направо, круговая надпись «Соединенные Штаты Америки». В нижней полусфере, под факелом, переплетены две руки, что можно понять как братство и командный дух в Олимпийских играх. Внизу по кругу указан номинал 1 доллар, над которым вписана буква “P”, указывающая на то, что монета отчеканена монетным двором Филадельфии в количестве 118 795 штук, а монета с буквой “D” в том же месте отчеканена монетным двором Денвера в количестве 19 662 штук. Дизайн по образцу Т. Джеймса Феррелла разработан Уильямом Кроулевичем.

По обеим сторонам монеты по периметру проходит рельефная рамка.

1 доллар. Аверс: В центре монеты изображены два спринтера у финишной черты. За ними, на третьей беговой дорожке, отмечены олимпийские кольца с надписью «США», а справа, также по центру, надпись «Мир» (LIBERTY). На четвертой беговой дорожке указано «XXVI Олимпиада». Над бегунами изображены олимпийские кольца, а над ними надпись «США». В нижней части монеты, по центру, расположена надпись «В Бога мы верим» (IN GOD WE TRUST) и год чеканки монеты – 1995. Гравюра выполнена Джоном Мерканти. **Реверс:** В верхней половине монеты, по центру, находится эмблема Олимпиады. Слева от нее надпись “E Pluribus Unum”, а справа – «Атланта». В верхней половине монеты по периметру, слева направо, проходит надпись «Соединенные Штаты Америки». В нижней половине монеты, под факелом, изображены две переплетенные руки, что можно трактовать как братство и командный дух Олимпийских игр. Внизу по периметру указан номинал – 1 доллар. Над ним буква “P”, указывающая на чеканку в Филадельфийском монетном дворе (143 304 экземпляра), а на том же месте, где указана буква “D”, – чеканка в Денверском монетном дворе (25 425 экземпляров). Дизайн разработан Уильямом Кравлевичем по образцу Т. Джеймса Фарелла.

1 доллар. Аверс: В центре монеты изображены два гимнаста. Справа мужчина выполняет упражнение на кольцах, а слева женщина – художественную гимнастику. Под правой ногой гимнаста изображены олимпийские кольца с надписью «США», а справа – надпись «На Бога уповаем» (IN GOD WE TRUST). В верхней левой части монеты по кругу идет надпись: «Свобода» (LIBERTY) и 1995 – год чеканки монеты. Гравюра выполнена Джеймсом С. Шарпом. **Реверс:** В верхней полусфере монеты, по центру – эмблема Олимпиады, слева от нее надпись: “E Pluribus Unum”, справа – «Атланта». В верхней полусфере слева направо по кругу идет надпись «Соединенные Штаты Америки». В нижней полусфере под факелом переплетены две руки, что можно трактовать как братство и командный дух в Олимпийских играх. Внизу по кругу указан номинал 1 доллар, над которым стоит буква “P”, указывающая на чеканку на монетном дворе Филадельфии, тиражом 182 676 штук, а на том же месте монеты, где стоит буква “D”, чеканка произведена монетным двором Денвера тиражом 42 497 штук. Дизайн по образцу Т. Джеймса Фаррелла обработан Уильямом Кравлевичем. Монету по периметру, с обеих сторон, окружает рельефный кант.

1 доллар. Аверс: В центре монеты изображен слепой бегун вместе со своим сопровождающим, держащим его за руку. Справа от бегунов изображен логотип Паралимпийских игр с олимпийским факелом и надписью: «Дух». Под бегунами расположена надпись «На Бога уповаем» (IN GOD WE TRUST). Монета имеет круговую надпись слева направо: «Триумф человеческого духа». «Паралимпиада», «Свобода» (LIBERTY) и 1995 – год чеканки монеты. Гравюра выполнена Джеймсом С. Шарпом. На **реверсе** монеты в верхней половине полусферы по центру расположен символ Олимпиады. Слева от него надпись “E Pluribus Unum”, справа – «Атланта». В верхней полусфере, слева направо по кругу идет надпись «Соединенные Штаты Америки». В нижней полусфере, под факелом, изображены две переплетенные руки, символизирующие братство и командный дух Олимпийских игр. Внизу по кругу указан номинал – 1 доллар. Над ним буква “P”, указывающая на чеканку в Филадельфийском монетном дворе (138 337 штук), а на том же месте буква “D”, обозначающая чеканку в Денверском монетном дворе (28 649 штук). Дизайн по образцу Т. Джеймса Фаррелла разработан Уильямом Кравлевичем. По обеим сторонам монеты по периметру идет рельефная рамка.

1 доллар. На **аверсе** монеты в центре изображен человек с ограниченными возможностями, сидящий в инвалидной коляске, с обеими руками, поднятыми вверх в знак победы. Между этими распростертыми руками написано «Триумф человеческого духа». Под правой рукой спортсмена расположена надпись «В Бога мы верим» (IN GOD WE TRUST), а под левой рукой – логотип Паралимпиады с олимпийским факелом. В нижней полусфере монеты, слева направо по кругу, идет надпись: «Паралимпиада», «Свобода» (LIBERTY) и 1996 – год чеканки монеты. Гравюра выполнена Джеймсом С. Шарпом. На **реверсе** монеты слева изображен символ Олимпиады. Справа сверху от него надпись “E Pluribus Unum”, по центру – «Атланта 1996», а под ней – «Центральные игры Олимпиады». В левой полусфере монеты, сверху справа до центра, идет надпись «Соединенные Штаты Америки». Внизу по кругу, слева направо, указан номинал монеты – 1 доллар. На одной стороне монеты, надпись “P” указывает на то, что она была отчеканена на монетном дворе Филадельфии, тиражом 84 280 штук. На той же стороне, где находится буква “D”, указано, что монета была отчеканена на монетном дворе Денвера, тиражом 14 497 штук. Дизайн разработан Томасом Д. Роджерсом-старшим. По обеим сторонам монеты проходит рельефная рамка.

1 доллар. Аверс: В центре монеты изображена теннисистка, держащая ракетку с мячом в правой руке в момент игры. Слева от теннисистки расположены олимпийские кольца, над которыми написано «США». Слева на монете идет круговая надпись «Мир» (LIBERTY), год выпуска монеты «1996 Атланта» заключен между двумя звездами. Справа на монете, снизу вверх и по диагонали, идет круговая надпись «В Бога, Которого мы верим» (IN GOD WE TRUST). Гравюра выполнена Джеймсом С. Шарпом. **Реверс:** Слева на монете изображена эмблема Олимпийских игр, над которой справа написано “E Pluribus Unum”, а в центре – «Атланта 1996» и под ней «Центральные игры Олимпиады». От левой половины монеты вверх и вправо, до середины, написано «Соединенные Штаты Америки». Внизу, по кругу слева направо, указан номинал монеты «1 доллар». Над ним буква “Р”, указывающая на то, что монета была отчеканена на монетном дворе Филадельфии, тиражом 92 016 штук. На той же стороне монеты, где находится буква “D”, указано, что она была отчеканена на монетном дворе Денвера, тиражом 15 983 штуки. Дизайн разработан Томасом Д. Роджерсом. По обеим сторонам монеты проходит рельефная рамка.

1 доллар. Аверс: В центре монеты изображены четыре гребца во время соревнований. Над ними расположены олимпийские кольца, над которыми написано «США». Слева на монете идет круговая надпись «XXVI Олимпиада». Под гребцами, в центре, расположена надпись «В Бога, Которого мы верим» (IN GOD WE TRUST). Ниже, в центре, идет круговая надпись «Мир (LIBERTY) 1996». Гравюра выполнена Бартом Форбсом. **Реверс:** На левой стороне монеты изображена эмблема Олимпийских игр. Справа сверху надпись: “E Pluribus Unum”, в центре – «Атланта 1996», а под ней – «Центральные игры Олимпиады». В верхней части левого полушария монеты, справа от центра, написано: «Соединенные Штаты Америки». Внизу по кругу, слева направо, указан номинал монеты: «1 доллар». Над ним буква “Р”, указывающая на чеканку в Филадельфийском монетном дворе тиражом 151 890 экземпляров. На том же месте монеты буква “D” означает чеканку в Денверском монетном дворе тиражом 16 258 экземпляров. Дизайн выполнен Томасом Д. Роджерсом. Монету по периметру с обеих сторон окружает рельефная рамка.

1 доллар. Аверс: В центре монеты изображен спортсмен, прыгающий в высоту, использующий технику Фосбери-флоп при преодолении планки. Над спортсменом по всей длине монеты, слева направо, идет круговая надпись: «СВОБОДА 1996». Под спортсменом изображены олимпийские кольца. Слева от него надпись: «В Бога мы верим» (IN GOD WE TRUST), а справа – «1996» – год выпуска монеты. Гравюра выполнена Кальвином Месси. **Реверс:** На левой стороне монеты изображена эмблема Олимпийских игр. Справа сверху надпись: «E Pluribus Unum», в центре – «Атланта 1996», а под ней – «Центральные игры Олимпиады». В верхней части левого полушария монеты, справа от центра, написано: «Соединенные Штаты Америки». Внизу по кругу, слева направо, указан номинал монеты: «1 доллар». Над ним буква “P”, указывающая на чеканку в Филадельфийском монетном дворе тиражом 124 502 экземпляра. На том же месте монеты буква “D” означает чеканку в Денверском монетном дворе тиражом 15 697 экземпляров. Дизайн выполнен Томасом Д. Роджерсом. Монету по периметру с обеих сторон окружает рельефный кант.

Состав, диаметр и вес пятидолларовых монет одинаковы. Они изготовлены из золотого сплава 900 пробы и меди 100 пробы. Диаметр составляет 21,6 мм, а вес – 8,359 грамма. В связи с Олимпийскими играми было выпущено четыре вида монет.

5 долларов. Аверс: В центре монеты изображен бегун с факелом. Справа от него на заднем плане виден контур Атланты, а под ним надпись: «В Бога, которого мы чтим» (IN GOD WE TRUST). Ниже указан год выпуска монеты – «1995». Позади бегуна, справа на монете, над горным массивом расположена эмблема Атлантских Олимпийских игр. Гравюра выполнена Фрэнком Гаспаро. **Реверс:** В центре монеты изображен орел, стоящий на земле, головой вправо. В клюве он держит ленту с баннером, направленную вверх, с надписью: «1996» – в ознаменование 100-летия современных Олимпийских игр. Над орлом по кругу идет надпись: «Соединенные Штаты Америки», а под ней также по кругу – “E Pluribus Unum”. Под орлом на белом фоне написано «Пять долларов». Справа над ним буква “W”, указывающая на то, что обычная монета отчеканена в количестве 14 675 штук, а улучшенного качества (Proof) – 57 442 штуки. Гравюра выполнена Джоном Мерканти. По обеим сторонам монеты по кругу идет рельефный ободок.

5 долларов. Аверс: В нижней половине монеты, от центра к правой стороне, изображен Олимпийский стадион, под которым написано: «Атланта». Над стадионом, слева, расположена надпись «В Бога, Которого мы верим» (IN GOD WE TRUST). Справа над ним находится надпись «Столетние игры». С правой стороны стадиона, во всю высоту, изображена эмблема Олимпийских игр в Атланте. Вверху идет круговая надпись «Мир», расположенная между звездой слева и звездами факела справа. Внизу монеты, по центру, написано «1995» – год выпуска монеты. Гравюра выполнена Марселем Йовинесом.

Реверс: В центре монеты изображен орел, стоящий на земле, головой вправо. В клюве он держит ленту с баннером, направленную вверх, с надписью «1896.1996», отмечающей 100-летие современных Олимпийских игр. Над орлом идет круговая надпись «Соединенные Штаты Америки», а под ним также круговой надписью «E Pluribus Unum». Под орлом, на белом фоне, написано «Пять долларов». Справа над ним буква «W», указывающая, что обычная монета отчеканена в количестве 14 675 штук, а улучшенного (Proof) качества – 57 442 штуки. Гравюра выполнена Джоном Мерканти. По обеим сторонам монеты, по периметру, идет рельефный кант.

5 долларов. Аверс: В центре монеты, во всю высоту, изображен спортсмен, зажигающий олимпийский огонь факелом в левой руке. Правая нога спортсмена стоит на ступени устройства, на котором написан год чеканки монеты «1996». За спиной спортсмена, слева направо, написано: «Мир». Справа от зажженного олимпийского огня, по центру, изображены кольца, над которыми написано «США». Под ними – «В Бога, Которого мы верим» (IN GOD WE TRUST). Гравюра выполнена Фрэнком Гасперо.

Реверс: В центре монеты, во всю высоту, изображена олимпийская эмблема, а под ней надпись: «E Pluribus Unum». Обе стороны эмблемы украшены фрагментами лаврового венка. В верхней полусфере монеты, слева направо, идет круговая надпись «Соединенные Штаты Америки». В нижней полусфере, слева направо, указан номинал монеты «Пять долларов». Над ним, по центру, написана буква «W», что указывает на то, что обычная монета была отчеканена в количестве 9 210 штук и 38 555 монет улучшенного (Proof) качества. Гравировка выполнена Уильямом Кравлевицем. По обеим сторонам монеты по периметру проходит рельефный ободок.

5 долларов. Аверс: В центре монеты изображены американские спортсмены, несущие флаг Америки и входящие на стадион. Слева от спортсменов, в нижней половине монеты, по кругу сверху вниз идет надпись: «В Бога, Которого мы верим» (IN GOD WE TRUST). В верхней половине той же стороны написано: «Мир». Справа в верхней части монеты изображены кольца, над которыми написано: «США». Ниже, в нижней части монеты, указан год выпуска – 1996. Гравировка выполнена Патрицией Л. Веран. **Реверс:** В центре монеты на всю высоту изображена олимпийская эмблема, а под ней надпись: “E Pluribus Unum”. С обеих сторон эмблемы расположены фрагменты лаврового венка. В верхней половине монеты слева направо идет круговая надпись «Соединенные Штаты Америки». От нее, отделенные точками, в нижней половине также слева направо идет номинал монеты – «пять долларов». Над ним, по центру, написана буква “W”, указывающая на то, что монета обычная монета была отчеканена в количестве 9 210 штук, а улучшенного (Proof) качества – 38 555 штук. Гравировка выполнена Уильямом Кравлевицем. Монету по периметру с обеих сторон окружает рельефный ободок.

XXVII Летние Олимпийские игры 2000 года, Сидней, Австралия.**59 видов монет**

XXVII летние Олимпийские игры прошли в австралийском городе Сиднее с 15 сентября по 1 октября 2000 года.

На эмблеме изображены олимпийские кольца, над которыми написано «Сидней 2000», указывающее на город и год проведения Олимпийских игр. Над ними изображен спортсмен с факелом в типичных австралийских одеждах и цветах. Бумеранг и условные изображения солнца и гор, символизирующие порты и побережья, а также внутренние красные просторы континента, рассказывают об уникальных пейзажах Австралии и ее коренном населении. Дым от олимпийского факела над головой спортсмена олицетворяет Сиднейский оперный театр.

Правительство Австралии проявило большой интерес и выпустило 59 памятных монет на различные темы и виды спорта, связанные с Олимпийскими играми.

Пять видов пятидолларовых монет изготовлены из серебра и имеют пробу 0.999. Их диаметр одинаков – 40,5 мм, а вес – 31,635 грамма.

1. 5 долларов. Аверс: в центре монеты – гравировка коронованного профиля Елизаветы II, обращенного вправо. На задней стороне головы – круговая надпись «Елизавета II». Справа перед лицом – круговая надпись «Австралия 2000». В нижней части монеты по кругу написано: «Пять долларов». Гравировка выполнена Яном Панкбротли. **Реверс:** в центре монеты изображена ящерица, шея которой покрыта короной. Вокруг нее по кругу идет гравировка из листьев дерева. В центре монеты, внизу, изображена эмблема Сиднейской Олимпиады. Гравировка выполнена Стюартом Деблином. На монете не указан год ее чеканки, но по каталогу она обозначена как 2000 (1998) P. Всего отчеканено 100 000 монет. Вокруг монеты с обеих сторон по кругу идет рельефный ободок.

2. 5 долларов. Аверс: В центре монеты находится гравировка Елизаветы II с короной, лицом вправо. Вокруг головы идет круговая надпись: «Елизавета II». Перед лицом справа идет круговая надпись: «Австралия 2000». В нижней части монеты по кругу написано: «Пять долларов». Гравировка выполнена Яном Панкбродли. **Реверс:** В центре монеты изображены 9 лиц разной расы из Австралии. Под ними расположен символ Олимпийских игр в Сиднее, по обеим сторонам которого изображены морские и воздушные транспортные средства. Гравировка выполнена Стюартом Деблином. Год чеканки монеты не указан, но согласно каталогу, он обозначен как 2000 (1998) P. Всего отчеканено 100 000 монет. Вокруг монеты с обеих сторон по кругу идет рельефный ободок.

3. 5 долларов. Аверс: В центре монеты находится гравировка Елизаветы II с короной, лицом вправо. Вокруг головы идет круговая надпись: «Елизавета II». Перед лицом справа идет круговая надпись: «Австралия 2000». В нижней части монеты по кругу написано: «Пять долларов». Гравировка выполнена Яном Панкбродли. **Реверс:** Вокруг монеты изображена корона, внутри которой находятся два страусиных яйца с двумя цыплятами. Также здесь присутствует буква “С”. Под ними расположен символ Олимпийских игр в Сиднее. Гравировка выполнена Стюартом Деблином. Год чеканки монеты не указан, но согласно каталогу, он обозначен как 2000 (1999) C. Всего отчеканено 100 000 монет. Вокруг монеты с обеих сторон по кругу идет рельефный ободок.

4. Пять долларов. Аверс: В центре монеты – гравированное изображение Елизаветы II в короне, смотрящей вправо. Позади головы по кругу надпись: «Елизавета II». Перед лицом справа по кругу

надпись: «Австралия 2000». В нижней части монеты по кругу написано: «Пять долларов». Гравировка выполнена Яном Панкродлом. **Реверс:** В центре монеты изображена карта Австралии, в середине которой – бегущие два человека. С обеих сторон от них изображены по два следа в черно-белых тонах. Внутри карты и вокруг нее нарисованы традиционные орнаменты. Внизу монеты по центру расположен логотип Сиднейской Олимпиады, над которым изображен парусник и рядом написана буква “С”. Вокруг логотипа рельефно изображены парусники. Гравировка выполнена Стюартом Деблином. На монете не указан год чеканки, но по каталогу она обозначена как 2000 С. Всего отчеканено 100 000 монет. Монету с обеих сторон по кругу обрамляет рельефный ободок.

5. 5 долларов. Аверс: В центре монеты – гравированное изображение Елизаветы II в короне, смотрящей вправо. Позади головы по кругу надпись: «Елизавета II». Перед лицом справа по кругу надпись: «Австралия 2000». В нижней части монеты по кругу написано: «Пять долларов». Гравировка выполнена Яном Панкбродлом. **Реверс:** В центре монеты изображены две большие акулы, одна из которых плывет вверх, с открытой пастью, а у нижней акулы, возле правого плавника, написана буква “С”. Внизу монеты по центру расположен логотип Сиднейской Олимпиады, по обе стороны от которого традиционными орнаментами нарисована корона. Гравировка выполнена Стюартом Деблином. На монете не указан год чеканки, но по каталогу она обозначена как 2000 С. Всего отчеканено 100 000 монет. Монету с обеих сторон по кругу обрамляет рельефный ободок.

Монеты номиналом 5 долларов, посвященные 28 видам спорта, представленным на Олимпийских играх, имеют одинаковый состав. Они изготовлены из сплава алюминиевой бронзы, содержащего 92% меди, 6% алюминия и 2% никеля. Диаметр монеты составляет 38,74 мм, толщина – 3 мм, а вес – 20 граммов.

1. 5 долларов. Аверс: Изображение короля Георга IV в королевской короне и третий портрет королевы Елизаветы II, смотрящей вправо. За портретом идет круговая надпись «Елизавета II». На лицевой стороне также имеется круговая надпись: «Австралия 2000». Гравюра выполнена Рафаэлем Дэвидом Маклафлином. **Реверс:** В центре на фоне языков олимпийского огня изображен спортсмен-спринтер в момент старта, смотрящий влево. Между правой рукой и левой ногой расположены олимпийские

кольца, над которыми написано «Сидней 2000». В левой части монеты, в нижней ее части, слева направо, по кругу идет надпись: «5 долларов». Год чеканки на монете не указан, но по каталогу он относится к 2000 году, и всего было отчеканено 203 000 монет. Монету по периметру с обеих сторон обрамляет рельефный ободок.

2. 5 доллар. Аверс: Изображение короля Георга IV в королевской короне и третий портрет королевы Елизаветы II, смотрящей вправо. За портретом идет круговая надпись «Елизавета II». На лицевой стороне также имеется круговая надпись: «Австралия 2000». Гравюра выполнена Рафаэлем Дэвидом Маклафлином. **Реверс:** В центре на фоне языков олимпийского огня изображен гимнаст в момент выполнения упражнения, обе руки которого приближены к левой ноге, а голова расположена между ними. От левой ноги вниз по кругу идет надпись: «5 долларов». Год чеканки на монете не указан, но по каталогу он относится к 2000 году, и всего было отчеканено 100 000 монет. Монету по периметру с обеих сторон обрамляет рельефный ободок.

Серебряные монеты отражают более широкую роль Олимпийских игр «Сидней 2000» как символа мира и культурной гармонии, а также уникальности австралийской природы. Коллекция серебряных олимпийских монет «Сидней 2000» состоит из 16 монет качества «пруф», которые выпускались дважды в период с октября 1997 года по февраль 2000 года.

**XXVIII летние Олимпийские игры 2004 года,
Афины, Греция**

XXVIII летние Олимпийские игры 2004 года проходили в столице Греции, Афинах, с 13 по 29 августа. Примечательно, что первые Олимпийские игры современности прошли в столице Греции, Афинах, и после этого прошло 108 лет, и Афины во второй раз удостоились этой чести. Это право было предоставлено городу 17 сентября 1997 года.

Эмблема Олимпийских игр представляет собой венок, сплетенный из листьев оливкового дерева или «котиноса». Эта эмблема отсылает к античному комитету Олимпийских игр, где венок был официальной наградой для олимпийских чемпионов. Кроме того, оливковое дерево было священным деревом Афин. В эмблеме используются белый и голубой цвета, которые являются цветами греческого флага.

С 1 ноября 2000 года губернатор Центрального банка Греции Лукас Пападимос представил шесть видов 500-драхмовых монет, выпущенных в честь XXVIII Олимпийских игр в Афинах. Монеты были изготовлены из сплава меди и никеля. Содержание меди составляло 75%, а никеля – 25%. Диаметр всех монет составлял 28,5 мм, толщина – 1,98 (+/- 0,001) мм, вес – 9,540 грамма. Форма монет – круглая. Каждая монета была выпущена тиражом 4 000 000 экземпляров. Гравюру выполнил Никофорос Литрас.

Аверс (лицевая сторона) всех шести монет имеет одинаковое описание. В верхней части монеты на греческом языке расположена надпись: “ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ” (Греческая Республика). В центре монеты, в верхней части, изображен логотип Олимпийских игр в Афинах с надписью «Афины – 2004». Ниже расположены олимпийские кольца, а еще ниже – номинал монеты “500 ΔΡΑΧΜΕΣ”.

1. Реверс (оборотная сторона) монеты. В центре изображена Ника – символ победы, как она была представлена на греческой статуе примерно в 200 году до нашей эры. Ника Самофракийская (также известная как Крылатая Победа) является одной из известных греческих скульптур эпохи эллинизма. Ранее она находилась на острове Самофраки, а сегодня скульптура является частью коллекции Лувра во Франции. Дизайн повторяет золотую медаль Афинских Олимпийских игр 1896 года. В верхней части монеты по кругу идет надпись «Афины 1896», в центре справа – цифра 2000, год выпуска монеты. В нижней части монеты по кругу греческими словами написано: «Медаль».

2. Реверс. В 776 году нашей эры древние греки выбрали прекрасное место. Это место, где проводились древние общегреческие игры, которые впоследствии легли в основу современных Олимпийских игр. Важнейшим памятником древних Олимпийских игр является пропилон – длинный и узкий проход, через который спортсмены-участники и судьи входили на стадион. Это стало символическим значением и означало открытие игр. В центре монеты изображен древний Олимпийский стадион. Арочный вход, под которым справа указан год выпуска монеты – 2000. Под монетой идет круговая надпись «Стадион».

3. Реверс. В центре монеты изображена церемония передачи олимпийского огня, которая проводится каждый олимпийский год на месте древних Олимпийских игр, и проследует к месту проведения игр с перемещением бегунов. Под монетой идет круговая надпись «Олимпийское зажжение огня» и цифра «2000», год выпуска монеты.

4. Реверс. Изображен Спиридон Луис (1873-1940), греческий продавец воды и пастух из деревни Маруси, ставший национальным героем на первых современных Олимпийских играх, проходивших в Афинах в 1896 году, когда он выиграл марафон на 40 километров за 2 часа 58 минут и 50 секунд. Его портрет изображен в центре монеты, по обе стороны от него видны деревья. На заднем плане справа изображена его могила. Справа от монеты, чуть ниже центра, указана цифра «2000», год выпуска монеты. Под монетой по кругу на греческом языке написано: «Олимпийский чемпион Спирос Луис».

5. Реверс. Диагор из Родоса был древнегреческим боксером V века до нашей эры, дважды становившимся чемпионом Олимпийских игр. Все три его сына также были чемпионами Олимпийских игр, свидетелем чего был сам Диагор. Согласно легенде, после победы сыновья возложили на голову отца венок из оливковых листьев и, подняв его на плечи, пронесли по всему стадиону под овации и крики. Зрители выкрикивали: «Тебе не стать чемпионом, как Диагор», и кто-то посоветовал ему умереть, после чего он опустил с плеч сыновей на землю и тут же испустил дух. Именно церемония проноса по стадиону отражена в центре монеты. Под монетой идет круговая надпись: «Олимпийцы Диагоры», а над ними слева указана цифра «2000», год выпуска монеты.

6. На реверсе монеты изображены два портрета. Слева – барон Пьер де Кубертен (1.1.1863 – 2.9.1937), французский педагог, мыслитель, главный организатор проведения современных Олимпийских игр в конце 1880-х годов. Правительство Франции поручило ему создать универсальную спортивную ассоциацию, а в 1894 году он пригласил представителей нескольких стран в Париж, где предложил организовать Олимпийские игры. Второй портрет справа – Димитриос Викелас (15.02.1835-20.07.1906), постоянный житель Парижа, греческий коммерсант, поэт, переводчик, филолог, первый президент Международного олимпийского комитета (1894-1896). На Сорбоннском конгрессе делегаты единогласно приняли решение провести первые Олимпийские игры в Афинах. На левой стороне монеты – его портрет, по кругу на греческом языке надпись «Пьер де Кубертен», а на правой стороне – «Димитриос Викелас». Под портретами посередине написана цифра 2004, год выпуска монеты.

Это не только первые монеты, посвященные Олимпийским играм в Афинах 2004 года, но и последние выпущенные монеты, отчеканенные и выпущенные Центральным банком Греции до того, как страна вошла в еврозону 1 января 2002 года.

2 евро – состав. Металлы: медно-никелевый сплав, никель в центре, медь вокруг никеля. Диаметр – 25,75 мм. Вес 8,5 г. Тираж 34 500 000. Улучшенное качество – 500 000. Гравировка выполнена Панайотисом Гравалосом и Константиносом Казакосом.

На аверсе монеты, по внешнему кругу, выполненному из медно-никелевого сплава, изображены 12 звезд, символизирующих 12 стран-членов Европейского Союза (к 2004 году 12 стран под эгидой ЕС выпускали евро от имени своих стран). В этом же круге, внизу по центру монеты, изображены цифры «2004», между которыми расположена звезда, указывающая год выпуска монеты. В центре монеты изображен диск метатель, выполненный в античном стиле, пытающийся метнуть диск правой рукой. Слева от спортсмена изображен логотип Олимпийских игр с греческой надписью «Афины 2004» – дата проведения Олимпийских игр. Справа внизу от атлета изображена цифра «2» и надпись на греческом языке «ΕΥΡΩ», указывающая номинал. Контрольная точка расположена над головой атлета. Обычный тираж монеты – 34 500 000.

Важно отметить, что во всех источниках, где упоминается выпуск олимпийских монет, во время Олимпийских игр в Афинах указана только одна монета. Это неудивительно, поскольку с 2002 года в Европейский союз изначально входило 12 европейских стран, включая Грецию, которой Европейский союз посвятил выпуск 2-евровой монеты, а до этого, в 2000 году, было выпущено шесть монет шести различных видов.

2021

11 DECEMBER

№4

არქეოლოგია

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

მგობის უნივერსიტეტის
აკადემიკოს ა. აფაქიძის სახელობის არქეოლოგიის
ინსტიტუტის სამეცნიერო კვლევითი ჟურნალი

ოლიმპიური სპორტი და ნუმისმატიკა

გურამ ფილიპაშვილი,

იურისტი

აბსტრაქტი

წარმოდგენილი სტატია ოლიმპიური თამაშების ნუმისმატიკურ მემკვიდრეობას შეეხება, სადაც განხილულია 1984, 1988, 1992 და 1996 წლების ოლიმპიადებისთვის გამოშვებული სამახსოვრო მონეტები.

ნაშრომში დეტალურადაა წარმოდგენილი თითოეული მონეტის აღწერა: ოლიმპიადის ემბლემა, სიმბოლიკა, დიზაინი, შემადგენლობა (ოქრო, ვერცხლი, სპილენძი, ნიკელი), მეტროლოგიური მონაცემები (დიამეტრი, წონა, სისქე), გრავიურის შემსრულებელთა სახელები, მოჭრის ადგილი და გამოშვების რაოდენობა.

ნიშანდობლივია, რომ 1984 წლის ლოს-ანჯელესის ოლიმპიადის ვერცხლისა და ოქროს მონეტები, ნახევარსაუკუნიაანი პაუზის შემდეგ, ამერიკაში გამოცემული პირველ საიუბილეო სერიას წარმოადგენდა. 1988 წლის სეულის ოლიმპიური მონეტების ოთხი სერია გამორჩეულია როგორც სპორტული, ისე კორეული ტრადიციული კულტურის მოტივებით. 1992 წლის ბარსელონას სერიაში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა თანამედროვე დიზაინსა და ესპანური ისტორიული არქიტექტურის ასახვას. 1996 წლის ატლანტის ოლიმპიადის მონეტები კი ოლიმპიური მოძრაობის 100 წლის იუბილესადმი გახლდათ მიძღვნილი.

სტატია წარმოადგენს უნიკალურ სახელმძღვანელოს ნუმისმატიკებისა და ოლიმპიური მოძრაობის ისტორიით დაინტერესებულ პირთათვის.

საკვანძო სიტყვები: ოლიმპიური თამაშები, ნუმისმატიკა, მონეტები, ემბლემა, დიზაინი.

1984 წლის XXIII ზაფხულის ოლიმპიადა. ლოს-ანჯელესი,
კალიფორნიის შტატი, აშშ

XXIII ზაფხულის ოლიმპიურ თამაშებს, რომელიც 1984 წლის 28 ივლისიდან 12 აგვისტოს ჩათვლით გაიმართა უმასპინძლა აშშ-ს კალიფორნიის შტატის ქალაქმა ლოს-ანჯელესმა. ამ ქალაქმა 1932 წლის შემდეგ ოლიმპიურ თამაშებს მეორეჯერ უმასპინძლა.

ემბლემა გამოსატულია შემდეგი შინაარსით. ვარსკვლავი – უნიკალური სიმბოლოა ადამიანის ყველაზე მაღალი მისწრაფებისაკენ, ჰორიზონტალური ხაზები სიჩქარის სიმბოლიკაა, რომლითაც მონაწილეები ესწრაფვიან დახელოვნებას, ვარსკვლავის სამჯერადი გამეორება პაექრობის სულია ფიზიკურ ფორმაში მყოფ თანასწორ მოპაექრეთა შორის. ცისფერი, თეთრი და წითელი ფერები, ამორჩეული იყო ტრადიციული წესებიდან გამომდინარე პირველ, მეორე და მესამე პრემიის მიკუთვნებისათვის.

1983 წელს გამოშვებულ იქნა სამასხოვრო ვერცხლის დოლარები, კალიფორნიის შტატის ლოს-ანჯელესის 1984 წლის თამაშების აღსანიშნავად, ეს იყო პირველი საიუბილეო ვერცხლის მონეტა გამოცემული 1900 წლიდან.

კალიფორნიის ხელისუფლებამ და მუნიციპალიტეტმა ოლიმპიური თამაშების დაფინანსებაზე უარი განაცხადეს. 1982 წლის 22 ივნისის კანონმდებლობით დაშვებულ იქნა 6 სახეობის ოლიმპიური მონეტების სამი სხვადასხვა დიზაინით გამოშვება. ამერიკის შეერთებულ შტატებში, მისი ისტორიის მანძილზე ოლიმპიური მონეტები პირველად იქნა გამოშვებული და ასევე პირველად ოქროს მონეტა მთელი 50 წლის შემდეგ. ოლიმპიური მონეტები აშშ-ს დენვერის, ფილადელფიის, სან-ფრანცისკოსა და ვესტ-პოინტის სამონეტო ეზოების მიერ იქნა გამოშვებული. დენვერისათვის აღნიშნულია ასო "D", ფილადელფიისათვის ასო "P", სან-ფრანცისკოსათვის ასო "S" და ვესტ-პოინტისათვის ასო "W".

1 დოლარი. შემადგენლობა: ვერცხლი 0.900, სპილენძი 0.100. დიამეტრი 38,1 მმ. წონა 26.730 გრამი. სისქე 2,79 მმ. ავერსი: ცენტრში, მარცხნივ გამოსახულია ბერძენი დისკის მსროლელი, შესრულებული მირონას მიერ. ჩანს მისი სამი კონტური, რომელიც აძლევს შთამბეჭდავ სახეს მის მოძრაობას. მარჯვნივ არის „ვარსკვლავი მოძრაობაში“, ოლიმპიური რგოლებით, რომლის ქვემოთ წერია „ღმერთს, რომელსაც ჩვენ ვენდობით“ და „თავისუფლება“. მის ზემოთ წრიულად წერია: „XXIII ოლიმპიადა“. დისკის მსროლელის მარცხნივ წრიულად წერია: „ლოს-ანჯელესი და 1983“. წელის ქვემოთ წერია ინგლისური ასოები "D", რომელიც მიანიშნებს, რომ მონეტა მოჭრილია დენვერის სამონეტო ეზოში. სულ გამოშვებულია 174 014 ცალი. "P", რომელიც მიანიშნებს, რომ მონეტა

მოჭრილია ფილადელფიის სამონეტო უზოში. სულ გამოშვებულია 294 543 ცალი. “S”, რომელიც მიანიშნებს, რომ მონეტა მოჭრილია სან-ფრანცისკოს სამონეტო უზოში. სულ გამოშვებულია 174 014 ცალი. 1983 წლის “S”, გაუმჯობესებული სინჯი (Proof) მოჭრილია 1 577 025 ცალად. რევერსი: ცენტრში, გამოსახულია არწივი, რომლის თავი მიმართულია მარცხნივ და ნისკარტის ქვემოთ წერია: “E Pluribus”. მონეტის ირგვლივ გამოკვეთილია კანტი რელიეფური გამოსახულებითა და წარწერებით: „ამერიკის შეერთებული შტატები. ერთი დოლარი“. მხატვრობა შესრულებულია ელისაბედ ჯონსის მიერ.

1 დოლარი. შემადგენლობა: ვერცხლი 0.900, სპილენძი 0.100. დიამეტრი 38,1 მმ. წონა 26.730 გრამი. სისქე 2,79 მმ. ავერსი: გამოსახულია ლოს-ანჯელესის ოლიმპიური კარები, რომელიც იყო მემორიალური კოლისეუმის შესასვლელი. კარის ზღურბლზე, ოლიმპიური ჩირადენის ორივე მხარეს დადგმულია უთავო სკულპტურა. მონეტის ზედა მხარეს წრიულად წერია „თ ა ვ ი ს უ ფ ლ ე ბ ა“. შუა ნაწილში, ოლიმპიური კარების ორივე მხარეს წერია „დმერთს, რომელსაც ჩვენ ვენდობით“. მონეტის ქვედა ნაწილში გამოკვეთილია კანტი რელიეფური გამოსახულებითა და წარწერებით „ლოს-ანჯელესი 1984 ოლიმპიადა“. მხატვრობა შესრულებულია რობერტ გრემის მიერ. რევერსი: ცენტრში, გამოსახულია ხეზე მჯდომი თავმოტვლებილი არწივი, რომლის თავი მიმართულია მარჯვნივ და კლანჭებში უჭირავს ზეთისხილის ტოტი. მონეტის ზედა ნაწილში წრიული წარწერაა „ამერიკის შეერთებული შტატები“. მონეტის ირგვლივ გამოკვეთილია კანტი რელიეფური გამოსახულებითა და წარწერებით „ამერიკის შეერთებული შტატები“, მის ქვემოთ „ერთი დოლარი“. არწივის დგამზე წარწერაა “E Pluribus”. წერია ინგლისური ასოები “D”, რომელიც მიანიშნებს, რომ მონეტა მოჭრილია დენვერის სამონეტო უზოში. სულ გამოშვებულია 116 675 ცალი. “P”, რომელიც მიანიშნებს, რომ მონეტა მოჭრილია ფილადელფიის სამონეტო უზოში. სულ გამოშვებულია 217 954 ცალი. “S”, რომელიც მიანიშნებს, რომ მონეტა მოჭრილია სან-ფრანცისკოს სამონეტო უზოში. სულ გამოშვებულია 116 675 ცალი. 1984 წლის “S”, გაუმჯობესებული სინჯი (Proof) მოჭრილია 1 801 210 ცალად.

10 დოლარი. შემადგენლობა: ოქრო 0.900, სპილენძი 0.100. დიამეტრი 26,92 მმ. წონა 16.718 გრამი. სისქე 2,24 მმ. ავერსი: გამოსახულია მონეტის ზედა მხარეს წრიულად წერია „თ ა ვ ი ს უ ფ ლ ე ბ ა“. ცენტრში გამოსახულია მორბენალები, მორბენალების მარცხნივ, შუა ნაწილში „ლოს-ანჯელესი“ და

ოლიმპიური რგოლები. მათ მარჯვენა მხარეს წერია „ღმერთს, რომელსაც ჩვენ ვენდობით“, ხოლო მის ქვემოთ წერია 1984. ბოლო სეგმენტში „ოლიმპიადა XXIII“. მონეტის გარშემო გამოკვეთილია კანტი რელიეფური გამოსახულებით. მხატვრობა შესრულებულია წინა მხარეს ერთობლივად ჯეიმს მ. პიდისა და ჯონ მერკანტის მიერ. რვეურსი: ცენტრში, გამოსახულია ფრთებგამლილი არწივი, რომლის თავი მიმართულია მარცხნივ და ნისკარტში უჭირავს საკვები. მარცხენა კლანჭში უჭირავს ზეთისხილის ტოტი, ხოლო მარჯვენა კლანჭში თავთავი. მონეტის ზედა ნაწილში არწივის თავის ზემოთ გამოსახულია 13 ვარსკვლავი და წრიული წარწერა „ამერიკის შეერთებული შტატები“. ქვედა ნაწილში წრიულად „ათი დოლარი“. მონეტის ირგვლივ გამოკვეთილია კანტი რელიეფური გამოსახულებით. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია მარტო ჯონ მერკანტის მიერ. მონეტაზე აღნიშნულია ინგლისური ასოები “D”, რომელიც მიანიშნებს, რომ მონეტა მოჭრილია დენვერის სამონეტო ეზოში. სულ გამოშვებულია 381 085 ცალი. “P”, რომელიც მიანიშნებს, რომ მონეტა მოჭრილია ფილადელფიის სამონეტო ეზოში. სულ გამოშვებულია 34 533 ცალი. “S”, რომელიც მიანიშნებს, რომ მონეტა მოჭრილია სან-ფრანცისკოს სამონეტო ეზოში. სულ გამოშვებულია 33 309 ცალი. “W” მოჭრილია “West Point”-ს სამონეტო ეზოში. სულ გამოშვებულია 48 551 ცალი.

1988 წლის XXIV ზაფხულის ოლიმპიადა,
სეული, კორეა

SEOUL 1988

1988 წლის XXIV ზაფხულის ოლიმპიადა 1988 წლის 17 სექტემბრიდან 2 ოქტომბრის ჩათვლით კორეის სახალხო რესპუბლიკის ქალაქ სეულში გაიმართა. ეს იყო იაპონიის შემდეგ აზიურ ქვეყანაში გამართული ოლიმპიური თამაშები და ბოლო საბჭოთა კავშირისა და გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკისათვის, ვინაიდან ეს ქვეყნები დაიშალა და აღარ არსებობდნენ. ემბლემის შექმნას საფუძვლად დაედო “Taeguk” ტრადიციული კორეული ქარგვის ნიმუში და გრაფიკული გამოსახულება, რომელიც განასახიერებს კორეას. ეს მოქარგვა ფართოდ გამოიყენება სახლების კარიბჭეების, დღესასწაულების, მატერიალური კულტურული ძეგლებისა და ხალხურ რეწვაში. ემბლემაზე გამოსახულია მოძრაობის ნიმუში ორი მიმართულებით: ცენტრისკენული და ცენტრიდანული; ცენტრისკენული მოძრაობა წარმოადგენს ადამიანებს მთელი მსოფლიოს მასშტაბით შეკრებილები კორეაში, რომელიც სიმბოლურად განასახიერებს მსოფლიოს ჰარმონიას სამყაროში, ხოლო ცენტრიდანული მოძრაობის ადამიანის ნაბიჯია წინ ბედნიერებისა და კეთილდღეობის ძიებაში.

ოლიმპიური თამაშების აღსანიშნავად კორეის მთავრობამ 1 000, 2 000, 5 000, 10 000, 25 000 და 50 000 ვონი სხვადასხვა ღირებულების ოთხ სერიად გამოუშვა.

პირველი სერია:

1 000 ვონი, შემადგენლობა: სპილენძ-ნიკელი (სპილენძი 75 %, ნიკელი 25%), დიამეტრი 30,0 მმ, წონა 12.000 გრამი. სისქე 2,2 მმ. წინა მხარე, ავერსი: ცენტრში გამოსახულია კალათბურთის თამაში. მონეტის ზემოთ წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სეული 1988“. მარცხნივ ოლიმპიური რგოლები. კალათბურთელების ქვემოთ, ნომინალი – 1000 ვონი. უკანა მხარე, რევერსი: შუაში, ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი, ქვემოთ გარშემორტყმული ხუთი ვარდით “შარონით”. მათ ქვემოთ 1986, მონეტის გამოშვების წელი. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია 560 000 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 140000 ცალი.

2 000 ვონი, შემადგენლობა: ნიკელი, დიამეტრი 33,0 მმ, წონა 17.000 გრამი. სისქე 2,6 მმ. წინა მხარე, ავერსი: ცენტრში გამოსახულია კრივი. მონეტის ზემოთ წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სეული 1988“. მარჯვნივ ოლიმპიური რგოლები. მოკრივეების ქვემოთ, ნომინალი-2000 ვონი. უკანა მხარე, რევერსი: შუაში, ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი, ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით „შარონით“. მათ ქვემოთ 1986, მონეტის გამოშვების წელი. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია ი.ს. ლისა და ი.კ. ჰამის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია 560 000 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 140 000 ცალი.

5 000 ვონი, შემადგენლობა: ვერცხლი, 0.925 და სპილენძი 0,75, დიამეტრი 32,0 მმ, წონა 16.810 გრამი. სისქე 2,45 მმ. წინა მხარე, ავერსი: ცენტრში გამოსახულია ოლიმპიადის თილისმა. მონეტის ზემოთ წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სეული 1988“. მარცხნივ ოლიმპიური რგოლები. თილისმის ქვემოთ, ნომინალი – 5000 ვონი. უკანა მხარე, რევერსი: შუაში, ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი, ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით „შარონით“. მათ ქვემოთ 1986, მონეტის გამოშვების წელი. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.კ. მინის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია 117 500 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 227 500 ცალი.

5 000 ვონი, შემადგენლობა: ვერცხლი, 0.925 და სპილენძი 0,75, დიამეტრი 32,0 მმ, წონა 16.810 გრამი. სისქე 2,45 მმ. წინა მხარე, ავერსი: ცენტრში გამოსახულია სპორტის სახეობა ჩეკიკისკინგ და

ჯეგი ჩაკი (არის კორეის ტრადიციული გარე თამაში, რომელშიც მოთამაშეები ურტყამენ ქალაქის ჯიხებს ჰაერში და ცდილობენ შეინახონ იგი მაღლა. კორეაში, ბავშვები, როგორც წესი, თამაშობენ მარტო ან მეგობრებთან ერთად ზამთრის სეზონში, განსაკუთრებით მთვარიან ახალ წელს). მარცხნივ მოთამაშის მოხრილი ფეხის ქვემოთ გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები. მონეტის ზემო ნაწილში წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სეული 1988“. მოთამაშეების ქვემოთ, ნომინალი – 5000 ვონი. უკანა მხარე რევერსი: შუაში, ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი, ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით “შარონით”. მათ ქვემოთ 1987, მონეტის გამოშვების წელი. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია 117 500 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 227 500 ცალი.

10 000 ვონი, შემადგენლობა: ვერცხლი, 0.925 და სპილენძი 0,75, დიამეტრი 40,0 მმ, წონა 33,620 გრამი. სისქე 3,00 მმ. ავერსი: ცენტრში გამოსახულია მარათონელი მორბენალი. მისგან მარცხნივ გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები. მონეტის ზემო ნაწილში წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სეული 1988“. მარათონელის ქვემოთ ნომინალი – 10 000 ვონი. რევერსი: შუაში ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი, ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით “შარონით”. მათ ქვემოთ 1986, მონეტის გამოშვების წელი. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია კ.ჰ. კიმის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია 117 500 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 227 500 ცალი.

10 000 ვონი, შემადგენლობა: ვერცხლი, 0.925 და სპილენძი 0.75, დიამეტრი 40.0 მმ, წონა 33,620 გრამი. სისქე 3,00 მმ. წინა მხარე ავერსი: ცენტრში გამოსახულია ტრამპლინიდან წყალში მხტომელი. მისგან მარჯვნივ გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები. მონეტის ზემო ნაწილში წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სეული 1988“. წყალში მხტომელის ქვემოთ ნომინალი – 10 000 ვონი. უკანა მხარე რევერსი: შუაში ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი, ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით „შარონით“. მათ ქვემოთ 1987 მონეტის გამოშვების წელი. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.კ. მინის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია 117 500 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 227 500 ცალი.

25 000 ვონი, შემადგენლობა: ოქრო, 0,925, ვერცხლი 0,30 და და სპილენძი 0,45, დიამეტრი 27,0 მმ, წონა 16,813 გრამი. სისქე 2,00 მმ. წინა მხარე, ავერსი: ცენტრში ფერმერთა ცეკვა. მოცეკვავეების ზემოთ მარცხნივ გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები. მონეტის ზემო ნაწილში წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სეული 1988“. მოცეკვავეების ქვემოთ, ნომინალი – 25 000 ვონი. უკანა მხარე რევერსი: შუაში, ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი, ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით „შარონით“. მათ ქვემოთ 1986 – მონეტის გამოშვების წელი. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია 42 500 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 117 500 ცალი.

50 000 ვონი, შემადგენლობა: ოქრო, 0,925, ვერცხლი 0,30 და და სპილენძი 0,45, დიამეტრი 35,0 მმ, წონა 33,626 გრამი. სისქე 2,4 მმ. წინა მხარე, ავერსი: ცენტრში კუს გემი. მის მარჯვნივ გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები. მონეტის ზემო ნაწილში წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სეული 1988“. გემის ქვემოთ ნომინალი – 50 000 ვონი. უკანა მხარე, რევერსი: შუაში, ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი, ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით „შარონით“. მათ ქვემოთ 1986 მონეტის გამოშვების წლები. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია ი.ს. ჰამის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია მხოლოდ გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 30 000 ცალი.

მეორე სერია:

1 000 ვონი, შემადგენლობა: სპილენძი-ნიკელი (სპილენძი 75 %, ნიკელი 25%), დიამეტრი 30,0 მმ, წონა 12.000 გრამი. სისქე 2,2 მმ. წინა მხარე, ავერსი: ცენტრში გამოსახულია ჩოგბურთის თამაში. მონეტის ზემოთ წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სეული 1988“. მარცხნივ ოლიმპიური რგოლები. ჩოგბურთელის ქვემოთ ნომინალი – 1000 ვონი. უკანა მხარე რევერსი: შუაში ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით „შარონით“. მათ ქვემოთ 1987 – მონეტის გამოშვების წელი. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია 560 000 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 140 000 ცალი.

2 000 ვონი, შემადგენლობა: ნიკელი, დიამეტრი 33,0 მმ, წონა 17.000 გრამი. სისქე 2,6 მმ. წინა მხარე, ავერსი: ცენტრში გამოსახულია ძიუდო. მონეტის ზემოთ წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სეული 1988“. მარჯვნივ ოლიმპიური რგოლები. ძიუდოისტების ქვემოთ ნომინალი – 2000 ვონი. უკანა მხარე, რევერსი: შუაში ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით „შარონით“. მათ ქვემოთ 1987 – მონეტის გამოშვების წელი. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია 560 000 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 140 000 ცალი.

5 000 ვონი, შემადგენლობა: ვერცხლი, 0.925 და სპილენძი 0,75, დიამეტრი 32,0 მმ, წონა 16.810 გრამი. სისქე 2,45 მმ. წინა მხარე, ავერსი: ცენტრში გამოსახულია სპორტის სახეობა ჩეკი-კისკინგ და ჯეგი ჩაკი (არის კორეის ტრადიციული გარე თამაში, რომელშიც მოთამაშეები ურტყამენ ქალაქის ჯიხებს ჰაერში და ცდილობენ შეინახონ იგი მაღლა. კორეაში ბავშვები, როგორც წესი, თამაშობენ მარტო ან მეგობრებთან ერთად ზამთრის სეზონში, განსაკუთრებით მთვარიან ახალ წელს). მარცხნივ მოთამაშის მოხრილი ფეხის ქვემოთ გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები. მონეტის ზემო ნაწილში წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სეული 1988“. მოთამაშეების ქვემოთ, ნომინალი – 5000 ვონი. უკანა მხარე, რევერსი: შუაში ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით „შარონით“. მათ ქვემოთ 1987 – მონეტის გამოშვების წელი. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია 117 500 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 227 500 ცალი.

5 000 ვონი, შემადგენლობა: ვერცხლი, 0.925 და სპილენძი 0,75, დიამეტრი 32,0 მმ, წონა 16.810 გრამი. სისქე 2,45 მმ. წინა მხარე, ავერსი: ცენტრში გამოსახულია ოლიმპიური სტადიონი. მის ზემოთ ოლიმპიური რგოლები. მონეტის ზემო ნაწილში წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სეული 1988“. სტადიონის ქვემოთ, ნომინალი – 5000 ვონი. უკანა მხარე, რევერსი: შუაში ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით „შარონით“. მათ ქვემოთ 1987 – მონეტის გამოშვების წელი. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია კ.ს. პარკის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია 117 500 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 227 500 ცალი.

10 000 ვონი, შემადგენლობა: ვერცხლი, 0.925 და სპილენძი 0,75, დიამეტრი 40,0 მმ, წონა 33,620 გრამი. სისქე 3,00 მმ. წინა მხარე, ავერსი: ცენტრში გამოსახულია მშვილდოსანი. მისგან მარჯვნივ გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები. მონეტის ზემო ნაწილში წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სეული 1988“. მშვილდოსნის ქვემოთ, ნომინალი – 10 000 ვონი. უკანა მხარე, რევერსი: შუაში ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით „შარონით“. მათ ქვემოთ 1987 – მონეტის გამოშვების წელი. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია ი.ს. ლისა და დ.კ. მინის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია 117 500 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 227 500 ცალი.

10 000 ვონი, შემადგენლობა: ვერცხლი, 0.925 და სპილენძი 0,75, დიამეტრი 40,0 მმ, წონა 33,620 გრამი. სისქე 3,00 მმ. წინა მხარე, ავერსი: ცენტრში გამოსახულია ფრენბურთი. მისგან მარჯვნივ გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები. მონეტის ზემო ნაწილში წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა

სული 1988”. ფრენბურთელების ქვემოთ, ნომინალი – 10 000 ვონი. უკანა მხარე, რევერსი: შუაში ზემოთსამხრეთკორეისრესპუბლიკის გერბი ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით „შარონით“. მათ ქვემოთ 1987 – მონეტის გამოშვების წელი. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.კ. მინის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.კ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია 117 500 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 227 500 ცალი.

25 000 ვონი, შემადგენლობა: ოქრო, 0.925, ვერცხლი 0.30 და სპილენძი 0,45, დიამეტრი 27,0 მმ, წონა 16,813 გრამი. სისქე 2,00 მმ. ავერსი: ცენტრში გულშემატკივართა ცეკვა, კორეის ხალხური ცეკვა. მოცეკვავეების ზემოთ, შუაში გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები. მონეტის ზემო ნაწილში წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სული 1988“. მოცეკვავეების ქვემოთ, ნომინალი – 25 000 ვონი. რევერსი: შუაში ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით „შარონით“. მათ ქვემოთ 1987 – მონეტის გამოშვების წელი. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.კ. ოჰის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.კ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია 42 500 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 117 500 ცალი.

50 000 ვონი, შემადგენლობა: ოქრო, 0.925, ვერცხლი 0.30 და სპილენძი 0,45, დიამეტრი 35,0 მმ, წონა 33.626 გრამი. სისქე 2,4 მმ. ავერსი: ცენტრში სამხრეთის დიდი კარიბჭე. მის ზემოთ გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები. მონეტის ზემო ნაწილში წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სული 1988“. კარიბჭეს ქვემოთ ნომინალი – 50 000 ვონი. რევერსი: შუაში ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით „შარონით“. მათ ქვემოთ 1987 – მონეტის გამოშვების წლები. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია კ.კ. კიმის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.კ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია მხოლოდ გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 30 000 ცალი.

მესამე სერია:

1 000 ვონი, შემადგენლობა: სპილენძ-ნიკელი (სპილენძი 75 %, ნიკელი 25%), დიამეტრი 30,0 მმ, წონა 12.000 გრამი. სისქე 2,2 მმ. ავერსი: ცენტრში გამოსახულია ხელბურთის თამაში. მონეტის ზემოთ წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სეული 1988“. მარცხნივ ოლიმპიური რგოლები. ხელბურთელების ქვემოთ, ნომინალი – 1000 ვონი. რევერსი: შუაში ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით „შარონით“. მათ ქვემოთ 1987 – მონეტის გამოშვების წელი. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია ი.ს. ლისა და კ.კ. კიმის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია 560 000 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 140 000 ცალი.

2 000 ვონი, შემადგენლობა: ნიკელი, დიამეტრი 33,0 მმ, წონა 17.000 გრამი. სისქე 2,6 მმ. წინა მხარე, ავერსი: ცენტრში გამოსახულია ჭიდაობა. მონეტის ზემოთ წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სეული 1988“. მარჯვნივ ოლიმპიური რგოლები. მოჭიდავეების ქვემოთ ნომინალი – 2000 ვონი. უკანა მხარე, რევერსი: შუაში ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით „შარონით“. მათ ქვემოთ 1987 – მონეტის გამოშვების წელი. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია ი.ს. ლისა და კ.კ. კიმის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია 560 000 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 140 000 ცალი.

5 000 ვონი, შემადგენლობა: ვერცხლი, 0,925 და სპილენძი 0,75, დიამეტრი 32,0 მმ, წონა 16.810 გრამი. სისქე 2,45 მმ. წინა მხარე, ავერსი: ცენტრში გამოსახულია გოგონები სვინგის კონკურსზე. მათ მარცხნივ გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები. მონეტის ზემო ნაწილში წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სეული 1988“. გოგონების ქვემოთ ნომინალი – 5000 ვონი. უკანა მხარე, რევერსი: შუაში ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით „შარონით“. მათ ქვემოთ 1987 – მონეტის გამოშვების წელი. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია 117 500 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 227 500 ცალი.

5 000 ვონი, შემადგენლობა: ვერცხლი, 0.925 და სპილენძი 0,75, დიამეტრი 32,0 მმ, წონა 16.810 გრამი. სისქე 2,45 მმ. წინა მხარე, ავერსი: ცენტრში გამოსახულია ტაეკვონდოს მონაწილეები (კორეული საბრძოლო ხელოვნება). მათ მარჯვნივ ქვემოთ გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები. მონეტის ზემო ნაწილში წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სეული 1988“. ტაეკვონდოს მონაწილეების ქვემოთ ნომინალი – 5000 ვონი. უკანა მხარე, რევერსი: შუაში ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით „შარონით“. მათ ქვემოთ 1987 – მონეტის გამოშვების წელი. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია 117 500 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 227 500 ცალი.

10 000 ვონი, შემადგენლობა: ვერცხლი, 0.925 და სპილენძი 0,75, დიამეტრი 40,0 მმ, წონა 33,620 გრამი. სისქე 3,00 მმ. წინა მხარე, ავერსი: ცენტრში გამოსახულია მხატვრული ტანმოვარჯიშე. მისგან მარცხნივ გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები. მონეტის ზემო ნაწილში წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სეული 1988“. ტანმოვარჯიშის ქვემოთ ნომინალი – 10 000 ვონი. უკანა მხარე, რევერსი: შუაში ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით „შარონით“. მათ ქვემოთ 1988 – მონეტის გამოშვების წელი. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.კ. მინის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია 15 000 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 110 000 ცალი.

10 000 ვონი, შემადგენლობა: ვერცხლი, 0.925 და სპილენძი 0,75, დიამეტრი 40,0 მმ, წონა 33,620

გრამი. სისქე 3,00 მმ. წინა მხარე, ავერსი: ცენტრში გამოსახულია ცხენოსნობა. მისგან მარჯვნივ გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები. მონეტის ზემო ნაწილში წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სეული 1988“. ცხენოსნის ქვემოთ ნომინალი – 10 000 ვონი. უკანა მხარე, რევერსი: შუაში ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით „შარონით“. მათ ქვემოთ 1988 – მონეტის გამოშვების წელი. წინა და უკანა მხარის მხატვრობა დ.ჰ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია 15 000 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 110 000 ცალი.

25 000 ვონი, შემადგენლობა: ოქრო, 0.925, ვერცხლი 0.30 და და სპილენძი 0,45, დიამეტრი 27,0 მმ, წონა 16,813 გრამი. სისქე 2,00 მმ. ავერსი: ცენტრში კატის საფრენი თამაში; მოთამაშეთა მარჯვნივ გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები. მონეტის ზემო ნაწილში წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სეული 1988“. მოთამაშეთა ქვემოთ ნომინალი – 25 000 ვონი. რევერსი: შუაში ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით „შარონით“. მათ ქვემოთ 1987 ან 1988 – მონეტის გამოშვების წლები. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია კ.ჰ. კიმისა და ს.ა. ლის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. თითოეულ წელს გამოშვებულია 47 500 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 47 500 ცალი.

50 000 ვონი, შემადგენლობა: ოქრო, 0.925, ვერცხლი 0.30 და და სპილენძი 0,45, დიამეტრი 35,0 მმ, წონა 33.626 გრამი. სისქე 2,4 მმ. ავერსი: ცენტრში კერამიკული ცხენი და მხედარი, შელიას ეპოქის რელიკვია. მის მარცხნივ გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები. მონეტის ზემო ნაწილში წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სეული 1988“. ცხენისა და მხედრის ქვემოთ ნომინალი – 50 000 ვონი. რევერსი: შუაში ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით „შარონით“. მათ ქვემოთ 1987 – მონეტის გამოშვების წლები. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია კ.ჰ. კიმის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია მხოლოდ გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 30 000 ცალი.

მეოთხე სერია:

1 000 ზონი, შემადგენლობა: სპილენძ-ნიკელი (სპილენძი 75 %, ნიკელი 25%), დიამეტრი 30,0 მმ, წონა 12.000 გრამი. სისქე 2,2 მმ. წინა მხარე, ავერსი: ცენტრში გამოსახულია მაგიდის ჩოგბურთის თამაში. მონეტის ზემოთ წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სეული 1988“. მარჯვნივ ოლიმპიური რგოლები. მაგიდის ჩოგბურთელის ქვემოთ ნომინალი – 1000 ზონი. უკანა მხარე, რევერსი: შუაში ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით „შარონით“. მათ ქვემოთ 1988 – მონეტის გამოშვების წელი. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია ი.ს. ლისა და კ.პ. კიმის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.პ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია 560 000 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 140 000 ცალი.

2 000 ზონი, შემადგენლობა: ნიკელი, დიამეტრი 33,0 მმ, წონა 17.000 გრამი. სისქე 2,6 მმ. წინა მხარე, ავერსი: ცენტრში გამოსახულია ძალოსნობა, აკვრა. მონეტის ზემოთ წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სეული 1988“. მარჯვნივ ოლიმპიური რგოლები. ძალოსნის ქვემოთ ნომინალი – 2000 ზონი. უკანა მხარე, რევერსი: შუაში ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით „შარონით“. მათ ქვემოთ 1988 – მონეტის გამოშვების წელი. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.პ. ოჰის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.პ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია 560 000 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 140 000 ცალი.

5 000 ვონი, შემადგენლობა: ვერცხლი, 0.925 და სპილენძი 0,75, დიამეტრი 32,0 მმ, წონა 16.810 გრამი. სისქე 2,45 მმ. წინა მხარე, ავერსი: ცენტრში გამოსახულია კორეული ჭიდაობის მონაწილეები. მათ მარჯვნივ გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები. მონეტის ზემო ნაწილში წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სეული 1988“. მოჭიდავეების ქვემოთ, ნომინალი – 5000 ვონი. უკანა მხარე, რევერსი: შუაში ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით „შარონით“. მათ ქვემოთ 1988 – მონეტის გამოშვების წელი. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია 117 500 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 227 500 ცალი.

5 000 ვონი, შემადგენლობა: ვერცხლი, 0.925 და სპილენძი 0,75, დიამეტრი 32,0 მმ, წონა 16.810 გრამი. სისქე 2,45 მმ. წინა მხარე, ავერსი: ცენტრში გამოსახულია კორეული ბიჭების სართავი თამაში. მათ მარჯვნივ ზემოთ გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები. მონეტის ზემო ნაწილში წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სეული 1988“. მოთამაშეების ქვემოთ ნომინალი – 5000 ვონი. უკანა მხარე, რევერსი: შუაში ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით „შარონით“. მათ ქვემოთ 1988 – მონეტის გამოშვების წელი. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია 117 500 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 227 500 ცალი.

10 000 ვონი, შემადგენლობა: ვერცხლი, 0.925 და სპილენძი 0,75, დიამეტრი 40,0 მმ, წონა 33,620 გრამი. სისქე 3,00 მმ. წინა მხარე, ავერსი: ცენტრში გამოსახულია ველოსპორტი. მისგან მარჯვნივ, გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები. მონეტის ზემო ნაწილში წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სეული 1988“. ველოსპორტსმენის ქვემოთ ნომინალი – 10 000 ვონი. უკანა მხარე, რევერსი: შუაში ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით „შარონით“. მათ ქვემოთ 1988 – მონეტის გამოშვების წელი. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია ი.ს. ლისა და დ.ჰ. ოჰის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.ჰ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია 15 000 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 110 000 ცალი.

10 000 ვონი, შემადგენლობა: ვერცხლი, 0.925 და სპილენძი 0,75, დიამეტრი 40,0 მმ, წონა 33,620 გრამი. სისქე 3,00 მმ. წინა მხარე, ავერსი: ცენტრში გამოსახულია ფეხბურთი. მისგან მარჯვნივ გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები. მონეტის ზემო ნაწილში წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სეული 1988“. ფეხბურთელების ქვემოთ ნომინალი – 10 000 ვონი. უკანა მხარე, რევერსი: შუაში ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით „შარონით“. მათ ქვემოთ 1988 – მონეტის გამოშვების წელი. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.კ. მინის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.კ. ოპისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია 15 000 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 110 000 ცალი.

25 000 ვონი, შემადგენლობა: ოქრო, 0.925, ვერცხლი 0.30 და სპილენძი 0,45, დიამეტრი 27,0 მმ, წონა 16,813 გრამი. სისქე 2,00 მმ. წინა მხარე, ავერსი: ცენტრში ბავშვების საქანელას აიწონა-დაიწონას თამაში, მოთამაშეთა ზემოთ გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები. მონეტის ზემო ნაწილში წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სეული 1988“. მოთამაშეთა ქვემოთ ნომინალი – 25 000 ვონი. უკანა მხარე, რევერსი: შუაში ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი ქვემოდან გარშემორტყმული ხუთი ვარდით „შარონით“. მათ ქვემოთ 1988 – მონეტის გამოშვების წლები. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.კ. ოპის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.კ. ოპისა და დ.კ. მინის მიერ. თითოეულ წელს გამოშვებულია 42 500 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 117 500 ცალი.

50 000 ვონი, შემადგენლობა: ოქრო, 0.925, ვერცხლი 0.30 და და სპილენძი 0,45, დიამეტრი 35,0 მმ, წონა 33.626 გრამი. სისქე 2,4 მმ. წინა მხარე, ავერსი: ცენტრში დაბოტას პოგოდა აშენდა მე-8 საუკუნეში და მდებარეობს კინგ ჯოოს ბუდისტთა ტაძრის ბაღში. მის მარჯვნივ გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები. მონეტის ზემო ნაწილში წრიულად წერია „XXIV ოლიმპიადა სეული 1988“. ტაძრის ქვემოთ ნომინალი – 50 000 ვონი. უკანა მხარე, რევერსი: შუაში ზემოთ სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის გერბი ქვემოთ გარშემორტყმული ხუთი ვარდით „შარონით“. მათ ქვემოთ 1988 მონეტის გამოშვების წლები. წინა მხარის მხატვრობა შესრულებულია კ.კ. კიმის მიერ. უკანა მხარის მხატვრობა შესრულებულია დ.კ. ოჰისა და დ.კ. მინის მიერ. გამოშვებულია მხოლოდ გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 30 000 ცალი.

**1992 წლის XXV ზაფხულის ოლიმპიადა,
ბარსელონა, ესპანეთი**

XXV ზაფხულის ოლიმპიადა 1992 წლის 25 ივლისიდან 9 აგვისტოს ჩათვლით ესპანეთის ქალაქ ბარსელონაში ჩატარდა.

XXV ზაფხულის ოლიმპიადის ემბლემა ბარსელონელი დიზაინერის ხოსე მ. ტრიასის მიერაა დამუშავებული. მასზე გამოსახულია ადამიანის ფიგურა წინაღობის გადალახვისას, რომლის როლსაც თამაშობს ოლიმპიური რგოლები. დიზაინში გამოყენებულია უბრალო საზები

შემდგარი სამი დეტალისაგან, რომლებიც ამარტივებენ ადამიანის გამოსახვას. თავი (ცისფერი, რომელიც სიმბოლურად განასახიერებს ხმელთაშუა ზღვას), ხელები (ფართოდ გაშლილი სტუმართმოყვარეობის ნიშანი, ყვითელი ფერი კი მზის ფერი), და ფეხები (წითელი, კაშკაშა ფერი).

ესპანეთის მთავრობის მიერ ოლიმპიური თამაშების აღსანიშნავად 25, 50, 2 000, 10 000, 20 000 და 80 000 პესეტას ნომინალები მეტალის სხვადასხვა შემადგენლობით, წონით დიამეტრის სისქით, რაოდენობითა და დიზაინით გამოუმუშა.

25 პესეტა – შემადგენლობა: სპილენძი 88,4%, ნიკელი 5%, ალუმინი 5%, 1% რკინა და 0,6 მაგნეზიუმი. დიამეტრი 19,5 მმ, ცენტრში გახვრეტილია. წონა 4.250 გრამი. სისქე 2,11 მმ. წინა მხარე, ავერსი: დისკოს მსროლელი მარჯვნივ. მონეტის ზემო ნაწილში მარცხნივ წერია „ესპანეთი“ “ESPANA”, და მის ქვემოთ წერია თარიღი 1990 ან 1991 – მონეტის გამოშვების წლები. რევერსი: ზემოთ ბარსელონას ოლიმპიური თამაშების ემბლემა. მის ქვემოთ ნომინალი 25 პესეტა. ქვემოთ „ბარსელონა 92“ და ოლიმპიური რგოლები. პიტნის გრავიურები. თითოეულ წელს 150 000 000 ცალია გამოშვებული.

25 პესეტა – შემადგენლობა: სპილენძი 88,4%, ნიკელი 5%, ალუმინი 5%, 1% რკინა და 0,6 მაგნეზიუმი. დიამეტრი 19,5 მმ, ცენტრში გახვრეტილია. წონა 4.250 გრამი. სისქე 2,11 მმ. ავერსი: სიმალღეზე მხტომელი მარჯვნივ ცენტრში. მარცხნივ წრიული წარწერა „ბარსელონა 92“. შუაში ოლიმპიური თამაშების ემბლემა და ოლიმპიური რგოლები. ქვემოთ შუაში ნომინალი 25 პესეტა. რევერსი: მარჯვნივ მეფე ხუან კარლოს I-ის გამოსახულება და სიტყვიერი წარწერა ზემოთ. მარცხნივ ზემოდან ქვემოთ წრიული სიტყვიერი წარწერა „ესპანეთი“. ქვემოთ შუაში მონეტის გამოშვების წელი – 1990 ან 1991. პიტნის გრავიურები. დიზაინი დამუშავებულია ლუის ხოსე დიასის მიერ. 1990 წელს 30 478 000 ცალი, ხოლო 1991 წელს 87 000 000 ცალია გამოშვებული.

50 პესეტა – შემადგენლობა: სპილენძი-ნიკელი. დიამეტრი 20,5 მმ, წონა 5.600 გრამი. სისქე 2,30 მმ. ავერსი: მონეტის ქვედა ნაწილში გამოსახულია კასა მილა, რომელიც ცნობილია ლა პედრერას ან „ქვის კარიერის“ სახელით. ეს შენობა აგებული იყო როგორც ორი მრავალსართულიანი შენობა, რომელსაც მხოლოდ ერთი შესასვლელი ჰქონდა და არატრადიციული უხეში ერთი ფასადი. მის ზემოთ შუაში წრიული წარწერა „ესპანეთი“. მონეტის მარჯვენა მხარეს შუაში სიმალღეზე ზემოდან ქვემოთ წერია 1992 – მონეტის გამოშვების წელი. გრავიურა შესრულებულია ლუის ანტონიო გარსიას მიერ. რევერსი: მარჯვნივ შუაში გამოსახულია ოლიმპიური თამაშების ემბლემა. ზემოთ მარცხნივ

წრიულად ორ სტროფად „ბარსელონა 92“. მის ქვემოთ მონეტის ნომინალი „50 პტასი“. ქვემოთ შუაში ასო „M“, რომლის თავზეც სამეფო გვირგვინია გამოსახული. გრავიურა შესრულებულია რაფაელ ვალეხოს მიერ. სულ 40 370 000 მონეტაა გამოშვებული.

2 000 პესეტა – ხუან კარლოს I (ოლიმპიადა). შემადგენლობა: ვერცხლი 0.925, და სპილენძი 0.075. დიამეტრი 40,0 მმ. წონა 27.000 გრამი. სისქე 2,45 მმ. ავერსი: ცენტრში მეფე დონ ხუან კარლოს I-ის და პრინცი ფილიპეს ბიუსტია გამოსახული. მონეტას შემოყოლებული აქვს ირგვლივ გამოკვეთილი კანტი, რომელშიც წრიულად სიტყვიერი წარწერაა: ხუან კარლოს I ესპანეთის სიმბოლო. იმავე კანტში ქვემოთ 1990 – მონეტის გამოშვების წელია აღნიშნული. რევერსი: მონეტას შემოყოლებული აქვს ირგვლივ გამოკვეთილი კანტი, რომელშიც მარცხნიდან წრიულად მარჯვნივ მიმართულებით ჩაწერილია „XXV ოლიმპიადა ბარსელონა 1992“. ამ ტექსტის ქვემოთ, შუაში მონეტის ნომინალი „2000 პტასი“. ისინი ერთმანეთისაგან მარცხნივ ასო „M“, თავზე სამეფო გვირგვინითა და მარჯვენა მხარეს ოლიმპიური ემბლემითაა გამოსახული. მონეტა გამოშვებულია 52 524 ცალი, ხოლო გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 130 993 ცალი.

2 000 პესეტა – ხუან კარლოს I (ბარსელონა '92). შემადგენლობა: ვერცხლი 0.925, და სპილენძი 0.075. დიამეტრი 40,0 მმ. წონა 27.000 გრამი. სისქე 2,45 მმ. ავერსი: ცენტრში მეფე დონ ხუან კარლოს I-ის და პრინცი ფილიპეს ბიუსტია გამოსახული. მონეტას შემოყოლებული აქვს ირგვლივ გამოკვეთილი კანტი, რომელშიც წრიულად სიტყვიერი წარწერაა: ხუან კარლოს I ესპანეთის სიმბოლო. იმავე კანტში ქვემოთ 1990 – მონეტის გამოშვების წელია აღნიშნული. რევერსი: მონეტას შემოყოლებული აქვს ირგვლივ გამოკვეთილი კანტი, რომელშიც მარცხნიდან წრიულად მარჯვნივ მიმართულებით ჩაწერილია „XXV ოლიმპიადა ბარსელონა 1992“. ამ ტექსტის ქვემოთ, შუაში მონეტის ნომინალი „2000 პტასი“. ისინი ერთმანეთისაგან მარცხნივ ასო „M“, თავზე სამეფო გვირგვინითა და მარჯვენა მხარეს ოლიმპიური ემბლემითაა გამოსახული. მონეტა გამოშვებულია 52 524 ცალი, ხოლო გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 130 993 ცალი.

20 000 პესეტა – შემადგენლობა: ოქრო (999). დიამეტრი 23,0 მმ. წონა 6.750 გრამი. სისქე 1.02 მმ. ავერსი: ცენტრში მეფე დონ ხუან კარლოს I-ის პორტრეტი. მონეტას შემოყოლებული აქვს ირგვლივ გამოკვეთილი კანტი, რომელშიც წრიულად სიტყვიერი წარწერაა: ხუან კარლოს I ესპანეთის სიმბოლო. იმავე კანტში ქვემოთ 1990 – მონეტის გამოშვების წელი. რევერსი: ცენტრში ზაგრადა ფამილია (წმინდა ოჯახის საკათედრო ტაძარი). მონეტას შემოყოლებული აქვს ირგვლივ გამოკვეთილი კანტი, რომელშიც წრიულად სიტყვიერი წარწერაა: „XXV ოლიმპიადა M ბარსელონა 1992“ და ქვემოთ ნომინალი 20 000 პესეტა. პიტნის გრავიურები. გამოშვებულია 42 000 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 37 000 ცალი.

80 000 პესეტა – შემადგენლობა: ოქრო (999). დიამეტრი 38,0 მმ. წონა 27.000 გრამი. სისქე 1.45 მმ. წინა მხარე, ავერსი: ცენტრში სამეფო ოჯახის პორტრეტი. მონეტას შემოყოლებული აქვს ირგვლივ გამოკვეთილი კანტი, რომელშიც წრიულად სიტყვიერი წარწერაა: ხუან კარლოს I ესპანეთის სიმბოლო. იმავე კანტში ქვემოთ 1990 – მონეტის გამოშვების წელი. უკანა მხარე, რევერსი: ცენტრში კოსმოსური სპორტსმენი სალვადორ დალის ფერწერა. მონეტას შემოყოლებული აქვს ირგვლივ გამოკვეთილი კანტი, რომელშიც წრიულად სიტყვიერი წარწერაა: „XXV ოლიმპიადა M ბარსელონა 1992“ და ქვემოთ ნომინალი 80 000 პესეტა. პიტნის გრავიურები. გამოშვებულია 25 000 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 30 000 ცალი.

80 000 პესეტა – შემადგენლობა: ოქრო (999). დიამეტრი 38,0 მმ. წონა 27.000 გრამი. სისქე 1.45 მმ. ავერსი: ცენტრში სამეფო ოჯახის პორტრეტი. მონეტას შემოყოლებული აქვს ირგვლივ გამოკვეთილი კანტი, რომელშიც წრიულად სიტყვიერი წარწერაა: ხუან კარლოს I ესპანეთის სიმბოლო. იმავე კანტში ქვემოთ 1991 – მონეტის გამოშვების წელი. რევერსი: ცენტრში პრინცი ბალთაზარ კარლოსი ცხენზე მჯდომი. მონეტას შემოყოლებული აქვს ირგვლივ გამოკვეთილი კანტი, რომელშიც წრიულად სიტყვიერი წარწერაა: „XXV ოლიმპიადა M ბარსელონა 1992“ და ქვემოთ ნომინალი 80 000 პესეტა. პიტნის გრავიურები. გამოშვებულია 8 000 ცალი. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 8 000 ცალი.

1996 წლის XXVI ზაფხულის ოლიმპიადა, ატლანტა აშშ.

1996 წლის XXVI ზაფხულის ოლიმპიადა აშშ-ს ქალაქ ატლანტაში 1996 წლის 19 ივლისიდან 4 აგვისტოს ჩათვლით ჩატარდა.

ემბლემაზე გამოსახულია ჩირაღდანი, რომელსაც საფუძვლად უდევს სტილიზირებული ბერძნული გუმბათი ოლიმპიური რგოლებითა და ციფრი – 100, რომლითაც აღინიშნება თანამედროვეობის ოლიმპიური თამაშების ჩატარებიდან 100 წლისთავი. ოლიმპიური ჩირაღდნის

აღის ენები თანდათანობით გადადის იდეალურ ვარსკვლავებში. ემბლემაში გამოყენებული ოქროსფერი სიმბოლურად გამოხატავს ოქროს მედლებს. მწვანე ფერი გამოხატავს დაფნის ფოთლებს, რომლის გვირგვინსაც ანტიკური დროის გამარჯვებულს ადგამდნენ და ამავე დროს გამოხატავს ქალაქ ატლანტის როგორც ხეების ქალაქის დიდებას.

ატლანტის ოლიმპიური თამაშების აღსანიშნავად შეერთებული შტატების მთავრობამ გამოუშვა 16 სახეობის ოლიმპიური მონეტები: ოთხი სახეობის 1/2 (ნახევარ) დოლარიანი, 7 სახეობის 1 დოლარიანი და ოთხი სახეობის 5 დოლარიანი.

1/2 დოლარის შემადგენლობა ყველა ერთნაირია სპილენძ-ნიკელი შენაერთი სპილენძთან, დიამეტრი არის 30,61 მმ, წონა 11.340 გრამი.

1/2 დოლარი, ავერსი: მონეტის შუაში, ცენტრში გამოსახულია ოლიმპიურ თამაშებში მონაწილე სამი ახალგაზრდა მამაკაცი კალათბურთის თამაშის მომენტში. მონეტის ზედა ნაწილში წრიული წარწერაა: „მშვიდობა“ (LIBERTY). კალათბურთელების მარცხენა მხარეს შუაში გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები, რომლის ზემოთ წარწერაა აშშ (USA). კალათბურთელების მარჯვენა მხარეს შუაში წარწერაა „ღმერთს, რომელსაც ჩვენ ვენდობით“ (IN GOD WE TRUST) და მის გასწვრივ წრიულად: „ოლიმპიადა“. მის ქვემოთ შუაში წრიულად 1995 – მონეტის გამოშვების წელი. გრავიურა შესრულებულია კლინტ ჰანსენის მიერ. მონეტა მოჭრილია სან-ფრანცისკოს სამონეტო ეზოს მიერ 171 001 რაოდენობით და გაუმჯობესებული ხარისხის 169 655 ცალი. რევერსი: მონეტას გარშემო შემოყოლებული აქვს გამოკვეთილი წრიული კანტი, რომლის შიგნით ზემოთ ნახევარსფეროში წერია „ამერიკის შეერთებული შტატები“. ქვემოთ ნახევარსფეროში კი „ნახევარი დოლარი“. მონეტის შუაში ცენტრში ვერტიკალურად გამოსახულია ოლიმპიური ჩირაღდანი, რომლის ქვემოთ წარწერა „ატლანტა“ და „E Pluribus“. მის გარშემო კი წრიულად გამოსახულია ხუთივე კონტინენტის გრაფიკული გამოსახულების რუკები. გრავიურა შესრულებულია თ. ჯეიმს ფერელის მიერ.

1/2 დოლარი, ავერსი: მონეტის შუაში ცენტრში გამოსახულია ოლიმპიურ თამაშებში ბეისბოლის თამაშის მონაწილე მამაკაცები, სათამაშო ბურთის მსროლელი და დამჭერი. მონეტის მარცხენა ნაწილში წრიული წარწერაა: „მშვიდობა“ (LIBERTY). მის მარჯვნივ ოდნავ ზემოთ გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები, რომლის ზემოთ წარწერაა აშშ (USA). ბეისბოლელების მარჯვენა მხარეს შუაში წარწერა „ღმერთს, რომელსაც ჩვენ ვენდობით“ (IN GOD WE TRUST) მის ქვემოთ შუაში წრიულად 1995 – მონეტის გამოშვების წელი. გრავიურა შესრულებულია ედგარ სტევერის მიერ. მონეტა მოჭრილია სან-ფრანცისკოს სამონეტო ეზოს მიერ 164 605 რაოდენობით და გაუმჯობესებული ხარისხის 118.087 ცალი. რევერსი: მონეტას გარშემო შემოყოლებული აქვს გამოკვეთილი წრიული კანტი, რომლის შიგნით ზემოთ ნახევარსფეროში წერია „ამერიკის შეერთებული შტატები“. ქვემოთ ნახევარსფეროში კი „ნახევარი დოლარი“. მონეტის შუაში, ცენტრში, ვერტიკალურად გამოსახულია ოლიმპიური ჩირაღდანი, რომლის ქვემოთ წარწერა „ატლანტა“ და „E Pluribus“. მის გარშემო კი წრიულად გამოსახულია ხუთივე კონტინენტის გრაფიკული გამოსახულების რუკები. გრავიურა შესრულებულია თ. ჯეიმს ფერელის მიერ.

1/2 დოლარი, ავერსი: მონეტის შუაში ცენტრში გამოსახულია საცურაო აუზში მოცურავე ქალი, რომელიც საცურაო ბილიკზე პირისახით მარჯვნივ ცურავს. საცურაო ქუდზე გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები, რომლის ზემოთ წარწერაა „მშვიდობა“ (LIBERTY). მის ქვემოთ ჰორიზონტალურად წერია „ღმერთს, რომელსაც ჩვენ ვენდობით“ (IN GOD WE TRUST). მონეტის ქვემოთ ნაწილში შუაში წრიულად აღნიშნულია 1996 – მონეტის გამოშვების წელი. გრავიურა შესრულებულია უილიამ კრავლევიჩის მიერ. რევერსი: მონეტას გარშემო შემოყოლებული აქვს გამოკვეთილი წრიული კანტი, რომლის შიგნით ქვემოდან ზემოთ წრიულად წერია „ამერიკის შეერთებული შტატები“. შემდგომ ვარსკვლავით გამოყოფილია წარწერა “E Pluribus”. ქვემოთ ნახევარსფეროში წრიული წარწერაა „ატლანტა 1996“. მონეტის შუაში მთელ სიმაღლეზე გამოსახულია ატლანტის ოლიმპიური თამაშების ჩირაღდანი ოლიმპიური რგოლებითა და ციფრი 100, რომელიც თანამედროვეობის ოლიმპიური თამაშების საიუბილეო თარიღის მაჩვენებელია. ჩირაღდნის მარცხენა მხარეს წერია „ნახევარი“, ხოლო მარჯვენა მხარეს „დოლარი“, რომელიც მიუთითებს მონეტის ნომინალს. ოლიმპიური რგოლების მარჯვნივ აღნიშნულია ასო “S”, რომელიც მიუთითებს, რომ მონეტა სან-ფრანცისკოს სამონეტო უზოს მიერაა მოჭრილი. გრავიურა შესრულებულია მალკოლმ ფარლეს მიერ. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) მონეტა 114 315 ცალია გამოშვებული, ხოლო უმაღლესი ხარისხის (დაუზიანებელი) 49 533 ცალი.

1/2 დოლარი, ავერსი: მონეტის შუაში ცენტრში გამოსახულია ფეხბურთელი ქალი თამაშის მომენტში. მათ ზემოთ წრიული წარწერაა „მშვიდობა“ (LIBERTY). ფეხბურთელების მარცხნივ შუაში გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები და მის ზემოთ წარწერა „აშშ“. ფეხბურთელების მარჯვნივ წერია „ღმერთს, რომელსაც ჩვენ ვენდობით“ (IN GOD WE TRUST). მონეტის ქვემოთ ნაწილში შუაში წრიულად წერია „ატლანტა 1996 XXVI ოლიმპიადა“. გრავიურა შესრულებულია კლინტ ჰანსენის მიერ. რევერსი: მონეტას გარშემო შემოყოლებული აქვს გამოკვეთილი წრიული კანტი, რომლის შიგნით ქვემოდან ზემოთ წრიულად წერია „ამერიკის შეერთებული შტატები“. შემდგომ ვარსკვლავით გამოყოფილია წარწერა “E Pluribus”. ქვემოთ ნახევარსფეროში წრიული წარწერაა „ატლანტა 1996“. მონეტის შუაში მთელს სიმაღლეზე გამოსახულია ატლანტის ოლიმპიური თამაშების ჩირაღდანი ოლიმპიური რგოლებითა და ციფრი 100, რომელიც თანამედროვეობის ოლიმპიური თამაშების საიუბილეო თარიღის მაჩვენებელია. ჩირაღდნის მარცხენა მხარეს წერია „ნახევარი“, ხოლო

მარჯვენა მხარეს „დოლარი“, რომელიც მიუთითებს მონეტის ნომინალს. ოლიმპიური რგოლების მარჯვნივ აღნიშნულია ასო “S”, რომელიც მიუთითებს, რომ მონეტა სან-ფრანცისკოს სამონეტო ეზოს მიერაა მოჭრილი. გრავიურა შესრულებულია მალკოლმ ფარლეს მიერ. გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) მონეტა 112 412 ცალია გამოშვებული, ხოლო უმაღლესი ხარისხის (დაუზიანებელი) 52 836 ცალი.

1 დოლარიანი მონეტების შემადგენლობა: ყველა ერთნაირი მეტალისგანაა დამზადებული. ვერცხლი 900 %, სპილენძი 100 %. დიამეტრია 38,01 მმ. წონაა 26 730 გრამი.

1 დოლარი. ავერსი: მონეტის ცენტრში გამოსახულია სამი ველოსიპედისტი მოსეზე. მათ მარცხნივ შუაში ოლიმპიური რგოლები წარწერით „აშშ“, ხოლო მარჯვნივ ასევე შუაში წარწერა: „XXVI ოლიმპიადა“, მის ქვემოთ კი „მშვიდობა“ (LIBERTY). მონეტის ქვედა სფეროში შუაში წარწერა „ღმერთს, რომელსაც ჩვენ ვენდობით“ (IN GOD WE TRUST) და 1995 – მონეტის მოჭრის თარიღი. გრავიურა შესრულებულია ჯონ მერკანტის მიერ. რევერსი: მონეტის ზედა ნახევარ სფეროში, შუაში ოლიმპიადის ემბლემა, რომლის მარცხნივ წარწერაა: “E Pluribus Unum”, ხოლო მარჯვნივ „ატლანტა“. ზემოთ ნახევარსფეროში, მარცხნიდან მარჯვნივ წრიულად გასდევს წარწერა „ამერიკის შეერთებული შტატები“. ქვემოთ ნახევარსფეროში ჩირაღდნის ქვემოთ ორი ხელია გადახლართული, რომელიც შეიძლება გავიგო, როგორც ძმობა და ოლიმპიურ თამაშებში გუნდური სულისკვეთება. ქვემოთ წრიულად ნომინალის რაოდენობა 1 დოლარი, რომლის ზემოთ ჩაწერილია ასო “P”, რომელიც მიუთითებს იმაზე, რომ იგი მოჭრილია ფილადელფიის სამონეტო ეზოს მიერ და 118.795 ცალია, ხოლო მონეტის იმავე ადგილზე, სადაც აწერია ასო “D”, მოჭრილია დენვერის სამონეტო ეზოს მიერ 19.662 რაოდენობით. ტ. ჯეიმს ფერელის ნიმუშის მიხედვით დიზაინი დამუშავებულია უილიამ კრავლევიჩის მიერ.

მონეტას ირგვლივ ორივე მხრიდან წრიულად მისდევს რელიეფური კანტი.

1 დოლარი. ავერსი: მონეტის ცენტრში გამოსახულია ორი სპრინტერი ფინიშის ხაზთან. მათ უკან მესამე სარბენ ბილიკზე შუაში აღნიშნულია ოლიმპიური რგოლები წარწერით „აშშ“, ხოლო მარჯვნივ ასევე შუაში წარწერა: „მშვიდობა“ (LIBERTY). ხოლო მეოთხე სარბენ ბილიკზე „XXVI ოლიმპიადა“. მორბენალების ზემოთ გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები და მის ზემოთ წარწერა „აშშ“. მონეტის ქვედა სფეროში შუაში წარწერა „ღმერთს, რომელსაც ჩვენ ვენდობით“ (IN GOD WE TRUST) და 1995,

მონეტის მოჭრის თარიღი. გრავიურა შესრულებულია ჯონ მერკანტის მიერ. რევერსი: მონეტის ზედა ნახევარ სფეროში შუაში ოლიმპიადის ემბლემა, რომლის მარცხნივ წარწერაა: "E Pluribus Unum", ხოლო მარჯვნივ „ატლანტა“. ზემოთ ნახევარსფეროში მარცხნიდან მარჯვნივ წრიულად გასდევს წარწერა „ამერიკის შეერთებული შტატები“. ქვემოთ ნახევარსფეროში ჩირაღდნის ქვემოთ ორი ხელია გადახლართული, რომელიც შეიძლება გავიგოთ როგორც ძმობა და ოლიმპიურ თამაშებში გუნდური სულისკვეთება. ქვემოთ წრიულად ნომინალის რაოდენობა 1 დოლარი, რომლის ზემოთ ჩაწერილია ასო "P", რომელიც მიუთითებს იმაზე, რომ იგი მოჭრილია ფილადელფიის სამონეტო ეზოს მიერ და 143 304 ცალია, ხოლო მონეტის იმავე ადგილზე, სადაც აწერია ასო "D", მოჭრილია დენვერის სამონეტო ეზოს მიერ 25 425 რაოდენობით. ტ. ჯეიმს ფერელის ნიმუშის მიხედვით დიზაინი დამუშავებულია უილიამ კრავლევიჩის მიერ.

მონეტას ირგვლივ, ორივე მხრიდან წრიულად მისდევს რელიეფური კანტი.

1 დოლარი. ავერსი: მონეტის ცენტრში გამოსახულია ორი ტანმოვარჯიშე. მარჯვნივ მამაკაცი რგოლებზე ილეთის შესრულების დროს და მარცხნივ ქალი მხატვრული ტანვარჯიშის შესრულების დროს. ტანმოვარჯიშე მამაკაცის მარჯვენა ფეხის ქვემოთ გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები წარწერით „აშშ“, ხოლო მარჯვნივ წარწერა „ღმერთს, რომელსაც ჩვენ ვენდობით“ (IN GOD WE TRUST). მონეტის მარცხენა მხარეს შუა ნაწილიდან ზემოთ მიმართულებით წრიული წარწერაა: „მშვიდობა“ (LIBERTY) და 1995 – მონეტის მოჭრის თარიღი. გრავიურა შესრულებულია ჯეიმს ს. შარპეს მიერ. რევერსი: მონეტის ზედა ნახევარსფეროში, შუაში ოლიმპიადის ემბლემა, რომლის მარცხნივ წარწერაა: "E Pluribus Unum", ხოლო მარჯვნივ „ატლანტა“. ზემოთ ნახევარსფეროში მარცხნიდან მარჯვნივ წრიულად გასდევს წარწერა „ამერიკის შეერთებული შტატები“. ქვემოთ ნახევარსფეროში ჩირაღდნის ქვემოთ ორი ხელია გადახლართული, რომელიც შეიძლება გავიგოთ როგორც ძმობა და ოლიმპიურ თამაშებში გუნდური სული. ქვემოთ წრიულად ნომინალის რაოდენობა 1 დოლარი, რომლის ზემოთ ჩაწერილია ასო "P", რომელიც მიუთითებს იმაზე, რომ იგი მოჭრილია ფილადელფიის სამონეტო ეზოს მიერ და 182 676 ცალია, ხოლო მონეტის იმავე ადგილზე სადაც აწერია ასო "D", მოჭრილია დენვერის სამონეტო ეზოს მიერ 42 497 რაოდენობით. ტ. ჯეიმს ფერელის ნიმუშის მიხედვით დიზაინი დამუშავებულია უილიამ კრავლევიჩის მიერ. მონეტას ირგვლივ, ორივე მხრიდან, წრიულად მისდევს რელიეფური კანტი.

1 დოლარი. ავერსი: მონეტის ცენტრში გამოსახულია ბრმა მორბენალი მის თანმხლებ მაცურებელ კომპანიონთან ერთად ხელიხელჩაკიდებული. მორბენალებიდან მარჯვენა მხარეს გამოსახულია პარალიმპიადის ლოგო ტიპი ოლიმპიური ჩირაღდნით და წარწერით: „სულისკვეთება“. მორბენალებს შორის ქვემოთ წარწერაა „ღმერთს, რომელსაც ჩვენ ვენდობით“ (IN GOD WE TRUST). მონეტას მარცხნიდან მარჯვენა მიმართულებით წრიული წარწერა აქვს: „ადამიანის სულისკვეთების ტრიუმფი“. „პარალიმპიადა“, „მშვიდობა“ (LIBERTY) და 1995 – მონეტის მოჭრის თარიღი. გრავიურა შესრულებულია ჯეიმს ს. შარპის მიერ. რევერსი: მონეტის ზედა ნახევარ სფეროში შუაში ოლიმპიადის ემბლემა, რომლის მარცხნივ წარწერაა: „E Pluribus Unum“, ხოლო მარჯვნივ „ატლანტა“. ზემოთ ნახევარსფეროში, მარცხნიდან მარჯვნივ წრიულად გასდევს წარწერა „ამერიკის შეერთებული შტატები“. ქვემოთ ნახევარსფეროში ჩირაღდნის ქვემოთ ორი ხელია გადახლართული, რომელიც შეიძლება გავიგოთ როგორც ძმობა და ოლიმპიურ თამაშებში გუნდური სული. ქვემოთ წრიულად ნომინალის რაოდენობა 1 დოლარი, რომლის ზემოთ ჩაწერილია ასო „P“, რომელიც იმაზე მიუთითებს, რომ იგი მოჭრილია ფილადელფიის სამონეტო ეზოს მიერ და 138 337 ცალია, ხოლო მონეტის იმავე ადგილზე აწერია ასო „D“, მოჭრილია დენვერის სამონეტო ეზოს მიერ 28 649 რაოდენობით. ტ. ჯეიმს ფერელის ნიმუშის მიხედვით დიზაინი დამუშავებულია უილიამ კრავლევიჩის მიერ. მონეტას ირგვლივ, ორივე მხრიდან წრიულად მისდევს რელიეფური კანტი.

1 დოლარი. ავერსი: მონეტის ცენტრში გამოსახულია ინვალიდი მჯდომი ბორბლებიან სავარძელში, რომელსაც გამარჯვების სიმბოლოდ ორივე ხელი აქვს ზემოთ აწეული. ამ გამლილ ხელებს შორის წერია „ადამიანის სულისკვეთების ტრიუმფი“. სპორტსმენის მარჯვენა ხელის ქვემოთ წარწერაა „ღმერთს, რომელსაც ჩვენ ვენდობით“ (IN GOD WE TRUST), ხოლო მარცხენა ხელის ქვემოთ გამოსახულია პარალიმპიადის ლოგოტიპი ოლიმპიური ჩირაღდნით. მონეტის ქვემოთ ნახევარსფეროში მარცხნიდან მარჯვენა მიმართულებით წრიული წარწერა აქვს: „პარალიმპიადა“, „მშვიდობა“ (LIBERTY) და 1996 – მონეტის მოჭრის თარიღი. გრავიურა შესრულებულია ჯეიმს ს. შარპის მიერ. რევერსი: მონეტის მარცხენა მხარეს გამოსახულია ოლიმპიადის ემბლემა, რომლის მარჯვენა მხარეს ზემოთ წერია: „E Pluribus Unum“, ხოლო შუაში „ატლანტა 1996“ და მის ქვემოთ „ოლიმპიადის ცენტრალური თამაშები“. მონეტის მარცხენა ნახევარსფეროდან ზემოთ მარჯვნივსაკენ შუამდე წერია „ამერიკის შეერთებული შტატები“. ქვემოთ წრიულად მარცხნიდან მარჯვნივ მონეტის ნომინალია 1 დოლარი. მის ზემოთ კი ასო „P“, რომელიც მიუთითებს იმაზე, რომ იგი მოჭრილია ფილადელფიის სამონეტო ეზოს მიერ და 84 280 ცალია, ხოლო მონეტის იმავე ადგილზე, სადაც აწერია ასო „D“, მოჭრილია დენვერის სამონეტო ეზოს მიერ 14 497 რაოდენობით. დიზაინი შესრულებულია თომას დ. როჯერსის უფროსის მიერ. მონეტას ირგვლივ ორივე მხრიდან წრიულად მისდევს რელიეფური კანტი.

1 დოლარი. ავერსი: მონეტის ცენტრში გამოსახულია ჩოგბურთელი ქალი, რომელსაც მარჯვენა ხელში ჩოგანი უჭირავს ბურთთან ერთად თამაშის მომენტში. ჩოგბურთელიდან მარცხნივ ოლიმპიური რგოლები, რომლის ზემოთ წერია: „აშშ“. მონეტის მარცხენა მხარეს წრიული წარწერაა: „მშვიდობა“ (LIBERTY), მონეტის გამოშვების წელი „1996 ატლანტა“ ორ ვარსკვლავს შორისაა მოქცეული. მონეტის მარჯვენა მხარეს ქვემოდან მარჯვნივ წრიულად წერია: „ღმერთს, რომელსაც ჩვენ ვენდობით“ (IN GOD WE TRUST), გრავიურა შესრულებულია ჯეიმს ს. შარპის მიერ. რევერსი: მონეტის მარცხენა მხარეს გამოსახულია ოლიმპიადის ემბლემა, რომლის მარჯვნივ ზემოთ წერია: „E Pluribus Unum“, ხოლო შუაში „ატლანტა 1996“ და მის ქვემოთ „ოლიმპიადის ცენტრალური თამაშები“. მონეტის მარცხენა ნახევარსფეროდან ზემოთ მარჯვნივსაკენ შუამდე წერია „ამერიკის შეერთებული შტატები“. ქვემოთ, წრიულად მარცხნიდან მარჯვნივ მონეტის ნომინალი „1 დოლარი“. მის ზემოთ კი ასო „P“, რომელიც მიუთითებს იმაზე, რომ იგი მოჭრილია ფილადელფიის სამონეტო ეზოს მიერ და 92 016 ცალია, ხოლო მონეტის იმავე ადგილზე აწერია ასო „D“, მოჭრილია დენვერის სამონეტო ეზოს მიერ 15 983 რაოდენობით. დიზაინი შესრულებულია თომას დ. როჯერსის მიერ. მონეტას ირგვლივ ორივე მხრიდან წრიულად მისდევს რელიეფური კანტი.

1 დოლარი. ავერსი: მონეტის ცენტრში გამოსახულია ოთხი ნიჩბოსანი ასპარეზობის დროს. მათ ზემოთ გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები, რომლის ზემოთ წერია: „აშშ“. მონეტის მარცხენა მხარეს ზემოთ წრიული წარწერაა: „XXVI ოლიმპიადა“. ნიჩბოსნების ქვემოთ შუაში წარწერა: „ღმერთს, რომელსაც ჩვენ ვენდობით“ (IN GOD WE TRUST). მის ქვემოთ შუაში კი წრიული წარწერაა: „მშვიდობა (LIBERTY) 1996“. გრავიურა შესრულებულია ბარტ ფორბსის მიერ. რევერსი: მონეტის მარცხენა მხარეს გამოსახულია ოლიმპიადის ემბლემა, რომლის მარჯვნივ ზემოთ წერია: „E Pluribus Unum“, ხოლო შუაში „ატლანტა 1996“ და მის ქვემოთ „ოლიმპიადის ცენტრალური თამაშები“. მონეტის მარცხენა ნახევარსფეროდან ზემოთ მარჯვნივსაკენ შუამდე წერია „ამერიკის შეერთებული შტატები“. ქვემოთ წრიულად მარცხნიდან მარჯვნივ მონეტის ნომინალი „1 დოლარი“. მის ზემოთ კი ასო „P“, რომელიც იმაზე მიუთითებს, რომ იგი მოჭრილია ფილადელფიის სამონეტო ეზოს მიერ და 151 890 ცალია, ხოლო მონეტის იმავე ადგილზე აწერია ასო „D“, მოჭრილია დენვერის სამონეტო ეზოს მიერ 16 258 რაოდენობით. დიზაინი შესრულებულია თომას დ. როჯერსის მიერ. მონეტას ირგვლივ ორივე მხრიდან წრიულად მისდევს რელიეფური კანტი.

1 დოლარი. ავერსი: მონეტის ცენტრში გამოსახულია სიმალღეზე მხტომელი სპორტსმენი, რომელიც თასმაზე გადალახვის დროს ფოსბიურის ტექნიკას იყენებს. სპორტსმენის ზემოთ მონეტის გასწვრივ მარცხნიდან მარჯვენა მიმართულებით წრიული წარწერაა: „მ შ ვ ი დ ო ბ ა (LIBERTY) 1996“. სპორტსმენის ქვემოთ გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები. მის მარცხნივ წერია „ღმერთს, რომელსაც ჩვენ ვენდობით“ (IN GOD WE TRUST), ხოლო მარჯვნივ „1996“ – მონეტის გამოშვების წელი. გრავიურა შესრულებულია კალვინ მესის მიერ. რევერსი: მონეტის მარცხენა მხარეს გამოსახულია ოლიმპიადის ემბლემა, რომლის მარჯვნივ ზემოთ წერია: „E Pluribus Unum“, ხოლო შუაში „ატლანტა 1996“ და მის ქვემოთ „ოლიმპიადის ცენტრალური თამაშები“. მონეტის მარცხენა ნახევარსფეროდან ზემოთ მარჯვნივსაკენ შუამდე წერია „ამერიკის შეერთებული შტატები“. ქვემოთ წრიულად მარცხნიდან მარჯვნივ მონეტის ნომინალი „1 დოლარი“. მის ზემოთ კი ასო „P“, რომელიც მიუთითებს იმაზე, რომ იგი მოჭრილია ფილადელფიის სამონეტო ეზოს მიერ და 124 502 ცალია, ხოლო მონეტის იმავე ადგილზე აწერია ასო „D“, ის მოჭრილია დენვერის სამონეტო ეზოს მიერ 15 697 რაოდენობით. დიზაინი შესრულებულია თომას დ. როჯერსის მიერ. მონეტას ირგვლივ, ორივე მხრიდან წრიულად მისდევს რელიეფური კანტი.

5 დოლარიანი მონეტების შემადგენლობა, დიამეტრი და წონა ერთნაირია. იგი დამზადებულია ოქროს მეტალისაგან 900% და სპილენძისაგან 100%. დიამეტრია 21,6 მმ. წონაა 8.359 გრამი. ოლიმპიურ თამაშებთან დაკავშირებით სულ ოთხი სახეობის მონეტაა გამოშვებული.

5 დოლარი. ავერსი: მონეტის შუაში გამოსახულია ჩირაღდნით მორბენალი, რომლის მარჯვნივაც უკანა ფონზე ჩანს ატლანტას კონტური, რომლის ქვემოთ წარწერაა: „ღმერთს, რომელსაც ჩვენ ვენდობით“ (IN GOD WE TRUST), მის ქვემოთ „1995“, მონეტის გამოშვების წელი. მორბენალის უკან მონეტის მარჯვენა მხარეს, მთიანი კომპლექსის ზემოთ ატლანტის ოლიმპიური თამაშების ემბლემა. გრავიურა შესრულებულია ფრენკ გასპაროს მიერ. რევერსი: მონეტის შუაგულში გამოსახულია მიწაზე მდგომი არწივი პირისახით მარჯვნივ. მას ნისკარტში უჭირავს ლენტა ბანერით, მიემართება ზემოთ და აწერია: „1996“ – რომელიც თანამედროვე ოლიმპიური თამაშების 100 წლისთავის აღმნიშვნელია. არწივის ზემოთ წრიული წარწერაა: „ამერიკის შეერთებული შტატები“ და მის ქვემოთ ასევე წრიულად აწერია „E Pluribus Unum“, არწივის ქვემოთ თეთრი ფონით წერია „ხუთი დოლარი“. მის ზემოთ მარჯვნივ ასო „W“, რომელიც მიუთითებს იმაზე, რომ ჩვეულებრივი მონეტა მოჭრილია

14 675 ცალი, ხოლო გაუმჯობესებული (Proof) ხარისხის 57 442 ცალი. გრავირა შესრულებულია ჯონ მერკანტის მიერ. მონეტის ირგვლივ, ორივე მხრიდან წრიულად მისდევს რელიეფური კანტი.

5 დოლარი. ავერსი: მონეტის ქვედა ნახევარში ცენტრიდან მარჯვენა მხარისაკენ გამოსახულია ოლიმპიური სტადიონი, რომლის ქვემოთ წერია: „ატლანტა“. ოლიმპიური სტადიონის ზემოთ მარცხნივ „ღმერთს, რომელსაც ჩვენ ვენდობით“ (IN GOD WE TRUST). მის მარჯვნივ ზემოთ წარწერაა: „საუკუნოვანი თამაშები“. სტადიონის მარჯვენა მხარეს, მთელს სიმაღლეზე გამოსახულია ატლანტის ოლიმპიური თამაშების ემბლემა. ზემოთ წრიული წარწერაა: „მშვიდობა“, რომელიც მარცხნიდან მოთავსებულია ვარსკვლავსა და მარჯვნივ ჩირადდნის ვარსკვლავებს შორის. მონეტის ქვემოთ შუაში წერია „1995“, რომელიც მონეტის გამოშვების წლის მაჩვენებელია. გრავირა შესრულებულია მარსელი იოვინეს მიერ. რევერსი: მონეტის შუაგულში გამოსახულია მიწაზე მდგომი არწივი პირისახით მარჯვნივ. მას ნისკარტში უჭირავს ლენტა ბანერით, მიემართება ზემოთ და აწერია: „1896. 1996“, რომელიც თანამედროვე ოლიმპიური თამაშების 100 წლისთავის აღმნიშვნელია. არწივის ზემოთ წრიული წარწერაა: „ამერიკის შეერთებული შტატები“ და მის ქვემოთ ასევე წრიულად აწერია “E Pluribus Unum”, არწივის ქვემოთ თეთრი ფონით წერია „ხუთი დოლარი“. მის ზემოთ მარჯვნივ ასო “W”, რომელიც მიუთითებს იმაზე, რომ ჩვეულებრივი მონეტა მოჭრილია 14 675 ცალად, ხოლო გაუმჯობესებული (Proof) ხარისხის 57 442 ცალად. გრავირა შესრულებულია ჯონ მერკანტის მიერ. მონეტის ირგვლივ, ორივე მხრიდან წრიულად მისდევს რელიეფური კანტი.

5 დოლარი. ავერსი: მონეტის შუაში მთელ სიმაღლეზე გამოსახულია სპორტსმენი, რომელიც მარცხენა ხელში დაჭრილი ჩირადდნით ანთებს ოლიმპიურ ცეცხლს. მარჯვენა ფეხი კი დადებული აქვს ამ დანადგარის საფეხურზე, რომელზედაც აწერია მონეტის მოჭრის წელი „1996“. სპორტსმენის უკანა მხარეს მარცხნიდან მარჯვენა მიმართულებით წერია: „მშვიდობა“. ანთებული ოლიმპიური ცეცხლის მარჯვენა მხარეს შუაში გამოსახულია რგოლები, რომლის ზემოთ წერია: „აშშ“. მის ქვემოთ კი „ღმერთს, რომელსაც ჩვენ ვენდობით“ (IN GOD WE TRUST). გრავირა შესრულებულია ფრენკ გასპეროს მიერ. რევერსი: მონეტის შუაგულში მთელს სიმაღლეზე გამოსახულია ოლიმპიური ემბლემა და მის ქვემოთ წარწერაა: “E Pluribus Unum”, ემბლემის ორივე მხრიდან დაფნის გვირგვინის ფრაგმენტებითაა შემკობილი. მონეტის ზედა ნახევარსფეროში მარცხნიდან მარჯვნივ წრიული წარწერაა „ამერიკის შეერთებული შტატები“. ქვედა ნახევარსფეროში მარცხნიდან მარჯვნივ

მონეტის ნომინალი „ხუთი დოლარი“. მის ზემოთ, შუაში წერია ასო “W”, რომელიც მიუთითებს იმაზე, რომ ჩვეულებრივი მონეტა მოჭრილია 9 210 ცალი, ხოლო გაუმჯობესებული (Proof) ხარისხის 38 555 ცალი. გრავიურა შესრულებულია უილიამ კრავლევიჩის მიერ. მონეტის ირგვლივ ორივე მხრიდან წრიულად მისდევს რელიეფური კანტი.

5 დოლარი. ავერსი: მონეტის შუაში გამოსახულია ამერიკელი სპორტსმენები, რომლებსაც მოაქვთ ამერიკის დროშა და შედიან სტადიონზე. სპორტსმენების მარცხნივ მონეტის ქვედა ნახევარსფეროში ზემოდან ქვემოთ წრიული წარწერაა: „ღმერთს, რომელსაც ჩვენ ვენდობით“ (IN GOD WE TRUST). იმავე მხარეს ზედა ნახევარსფეროში კი წერია: „მშვიდობა“. მონეტის მარჯვენა მხარეს ზედა ნაწილში გამოსახულია რგოლები, რომლის ზემოთ წერია: „აშშ“. მის ქვემოთ მონეტის ქვედა ნაწილში გამოშვების წელი – 1996. გრავიურა შესრულებულია პატრიცია ლ. ვერანის მიერ. რევერსი: მონეტის შუაგულში მთელ სიმაღლეზე გამოსახულია ოლიმპიური ემბლემა და მის ქვემოთ წარწერაა: “E Pluribus Unum” და ემბლემის ორივე მხრიდან დაფნის გვირგვინის ფრაგმენტებითაა შემკობილი. მონეტის ზედა ნახევარსფეროში მარცხნიდან მარჯვნივ წრიული წარწერაა „ამერიკის შეერთებული შტატები“. მისგან წერტილებითაა გამოყოფილი ქვედა ნახევარსფეროში ასევე მარცხნიდან მარჯვნივ მონეტის ნომინალი „ხუთი დოლარი“. მის ზემოთ, შუაში წერია ასო “W”, რომელიც მიუთითებს იმაზე, რომ მონეტა ჩვეულებრივი მონეტა მოჭრილია 9 210 ცალი, ხოლო გაუმჯობესებული (Proof) ხარისხის 38 555 ცალი. გრავიურა შესრულებულია უილიამ კრავლევიჩის მიერ. მონეტას ირგვლივ ორივე მხრიდან წრიულად მისდევს რელიეფური კანტი.

2000 წლის XXVII ზაფხულის ოლიმპიადა, სიდნეი, ავსტრალია.
59 სახეობის მონეტები

XXVII ზაფხულის ოლიმპიური თამაშები 2000 წლის 15 სექტემბრიდან 1 ოქტომბრის ჩათვლით ავსტრალიის ქალაქ სიდნეიში ჩატარდა.

ემბლემაზე გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები, რომლის ზემოთ ჩაწერილია „სიდნეი და 2000“, რომელიც მიუთითებს ოლიმპიური თამაშების ჩატარების ქალაქსა და წელს. მის ზემოთ ტიპური ავსტრალიური ფორმებითა და ფერებით გამოსახულია სპორტსმენი ჩირაღდნით. ბუმერანგი და ფერებთან ერთად მზისა და მთების პირობითი გამოსახულება, რომლებიც განასახიერებს პორტებს, სანაპიროებს, კონტინენტის შიგა წითელი სივრცე გვამცნობს ავსტრალიის უნიკალურ პეიზაჟებსა და ძირძველ მოსახლეობას. სპორტსმენის თავზე ოლიმპიური ჩირაღდნიდან გამონაბოლქვი კვამლი სიდნეის საოპერო თეატრს განასახიერებს.

ავსტრალიის მთავრობამ დიდი ყურადღება გამოიჩინა და ოლიმპიურ თამაშებთან დაკავშირებით 59 სხვადასხვა თემატიკისა და სპორტის სახეობების სამახსოვრო მონეტები გამოუშვა.

5 დოლარიანი მონეტის 5 სახეობა დამზადებულია ვერცხლის მეტალისაგან და 0.999 ნიმუშისაა. მათი დიამეტრიც ყველა ერთნაირია 40,5 მმ, ხოლო წონაა 31.635 გრამი.

1. 5 დოლარი. ავერსი: მონეტის შუაში ელიზაბედ II-ს გვირგვინიანი გრავიურაა პირისახით მარჯვნივ. თავის უკანა მხარეს წრიული წარწერაა: „ელიზაბედ II“. სახის წინ მარჯვნივ წრიული წარწერაა: „ავსტრალია 2000“. მონეტის ქვედა ნაწილში წრიულად წერია: „ხუთი დოლარი“. გრავიურა შესრულებულია იან პანკბროდლის მიერ. რევერსი: მონეტის შუაში გამოსახულია ხვლიკი, რომელსაც გვირგვინით აქვს კისერი დაფარული. მის ირგვლივ, წრიულად ხის ფოთლებისაგან გრავიურაა შემოყოლებული. მონეტის შუაში, ქვემოთ, სიდნეის ოლიმპიადის ემბლემაა გამოსახული. გრავიურა შესრულებულია სტიუარტ დებლინის მიერ. მონეტას მისი მოჭრის წელი არ აწერია, მაგრამ კატალოგის მიხედვით აღნიშნულია 2000 (1998) P. სულ 100 000 მონეტაა მოჭრილი. მონეტას ირგვლივ ორივე მხრიდან წრიულად მისდევს რელიეფური კანტი.

2. 5 დოლარი. ავერსი: მონეტის შუაში ელიზაბედ II-ს გვირგვინიანი გრავიურა პირისახით მარჯვნივ. თავის უკანა მხარეს წრიული წარწერაა: „ელიზაბედ II“. სახის წინ მარჯვნივ წრიული წარწერაა: „ავსტრალია 2000“. მონეტის ქვედა ნაწილში წრიულად წერია: „ხუთი დოლარი“. გრავიურა შესრულებულია იან პანკბროდლის მიერ. რევერსი: მონეტის შუაში გამოსახულია ავსტრალიის სხვადასხვა რასის 9 პირი. მათ ქვემოთ სიდნეის ოლიმპიადის ემბლემა გამოსახული, რომლის ორივე მხრიდან გამოსახულია სანაოსნო და საჰაერო სატრანსპორტო საშუალებები. გრავიურა შესრულებულია სტიუარტ დებლინის მიერ. მონეტას მოჭრის წელი არ აწერია, მაგრამ კატალოგის მიხედვით აღნიშნულია 2000 (1998) P. სულ 100 000 მონეტაა მოჭრილი. მონეტას ირგვლივ ორივე მხრიდან წრიულად მისდევს რელიეფური კანტი.

3. 5 დოლარი. ავერსი: მონეტის შუაში ელიზაბედ II-ს გვირგვინიანი გრავიურა პირისახით მარჯვნივ. თავის უკანა მხარეს წრიული წარწერაა: „ელიზაბედ II“. სახის წინ მარჯვნივ, წრიული წარწერაა: „ავსტრალია 2000“. მონეტის ქვედა ნაწილში წრიულად წერია: „ხუთი დოლარი“. გრავიურა შესრულებულია იან პანკბროდლის მიერ. რევერსი: მონეტის ირგვლივ გამოსახულია გვირგვინი, რომლის შიგნით გამოსახულია ორი სირაქლემა კვერცხებითა და ორი წიწილით. აქვე ჩაწერილია ასო „C“. მათ ქვემოთ სიდნეის ოლიმპიადის ემბლემა გამოსახული. გრავიურა შესრულებულია სტიუარტ დებლინის მიერ. მონეტას მოჭრის წელი არ აწერია, მაგრამ კატალოგის მიხედვით აღნიშნულია 2000(1999) C. სულ 100 000 მონეტაა მოჭრილი. მონეტას ირგვლივ ორივე მხრიდან წრიულად მისდევს რელიეფური კანტი.

4. 5 დოლარი. ავერსი: მონეტის შუაში ელიზაბედ II-ს გვირგვინიანი გრავიურაა პირისახით მარჯვნივ. თავის უკანა მხარეს წრიული წარწერაა: „ელიზაბედ II“. სახის წინ მარჯვნივ წრიული წარწერაა: „ავსტრალია 2000“. მონეტის ქვედა ნაწილში წრიულად წერია: „ხუთი დოლარი“. გრავიურა შესრულებულია იან პანკროდლის მიერ. რევერსი: მონეტის შუაგულში გამოსახულია ავსტრალიის რუკა, რომლის შუაშიც მორბენალი ორი ადამიანია გამოსახული. მათგან ორივე მხარეს შავ და თეთრ ფერებში ორ-ორი ფეხის ნაკვალევია გამოსახული. რუკის შიგნიდან ირგვლივ და მის გარეთ ჩახატულია ტრადიციული ორნამენტები. მონეტის ქვემოთ შუაში სიდნეის ოლიმპიადის ემბლემაა გამოსახული, რომლის ზემოთაც იალქნიანი ნავია გამოსახული და იქვე წერია ასო „C“. ემბლემის ირგვლივ გამოკვეთილ რელიეფზე ჩახატულია იალქნიანი ნავები. გრავიურა შესრულებულია სტიუარტ დებლინის მიერ. მონეტას მოჭრის წელი არ აწერია, მაგრამ კატალოგის მიხედვით აღნიშნულია 2000 C. სულ 100 000 მონეტაა მოჭრილი. მონეტას ირგვლივ ორივე მხრიდან წრიულად მისდევს რელიეფური კანტი.

5. 5 დოლარი. ავერსი: მონეტის შუაში ელიზაბედ II-ს გვირგვინიანი გრავიურაა პირისახით მარჯვნივ. თავის უკანა მხარეს წრიული წარწერაა: „ელიზაბედ II“. სახის წინ მარჯვნივ წრიული წარწერაა: „ავსტრალია 2000“. მონეტის ქვედა ნაწილში წრიულად წერია: „ხუთი დოლარი“. გრავიურა შესრულებულია იან პანკროდლის მიერ. რევერსი: მონეტის შუაგულში გამოსახულია ორი დიდი ზვიგენი, რომელთაგანაც ერთს ზემოთ მოცურავს პირი აქვს დაღებული, ხოლო ქვევით მოცურავს მარჯვენა ფარფლთან წერია ასო „C“. მონეტის ქვემოთ შუაში სიდნეის ოლიმპიადის ემბლემაა გამოსახული, რომლის ორივე მხარეს ტრადიციული ორნამენტებით გვირგვინია დახატული. გრავიურა შესრულებულია სტიუარტ დებლინის მიერ. მონეტას მისი მოჭრის წელი არ აწერია, მაგრამ კატალოგის მიხედვით აღნიშნულია 2000 C. სულ 100 000 მონეტაა მოჭრილი. მონეტას ირგვლივ ორივე მხრიდან წრიულად მისდევს რელიეფური კანტი.

5 დოლარიანი მონეტების სპორტის 28 სახეობის მიხედვით, რომელიც ოლიმპიადაზე ჩატარდა, მათი მონეტების შემადგენლობა ყველა ერთნაირია და დამზადებული ალუმინ-ბრინჯაოს შენადნობებისაგან, რომლებშიც სპილენძი 92%-ა, ალუმინი – 6% და ნიკელი – 2 %. ბრინჯაოს შენაერთით. დიამეტრი 38,74 მმ-ია, სისქე 3 მმ-ია, ხოლო წონა 20.000 გრამს შეადგენს.

1. 5 დოლარიანი. ავერსი: მეფე ჯორჯ IV-ს სამეფო გვირგვინით, დედოფალ ელისაბედ II-ს მესამე პორტრეტი პირისახით მარჯვნივ გამოსახული, რომლის უკან წრიული წარწერაა „ელიზაბედ II“. ხოლო სახის წინა მხარეს ასევე წრიული წარწერა: „ავსტრალია 2000“. გრავიურა შესრულებულია რაფაელ დევიდ მაკლუფის მიერ. რევერსი: შუაში ოლიმპიური ცეცხლის ენების ფონზე ათლეტი სპრინტერის გამოსახულებაა სტარტის აღების მომენტში პირისახით მარცხნივ. მარჯვენა ხელსა და მარცხენა ფეხს შორის გამოსახულია ოლიმპიური რგოლები, რომლის ზემოთ წერია „სიდნეი 2000“. მონეტის მარცხენა მხარეს, მონეტის ქვედა ნაწილში, მარცხნიდან მარჯვნივ, წრიულად წერია: „5 დოლარი“. მონეტას მოჭრის წელი არ აწერია, მაგრამ კატალოგის მიხედვით აღნიშნულია 2000 წელი და სულ 203 000 მონეტაა მოჭრილი. მონეტას ირგვლივ ორივე მხრიდან წრიულად გასდევს რელიეფური კანტი.

2. 5 დოლარიანი. ავერსი: მეფე ჯორჯ IV-ს სამეფო გვირგვინით დედოფალ ელისაბედ II-ს მესამე პორტრეტი პირისახით მარჯვნივ გამოსახული, რომლის უკან წრიული წარწერაა „ელიზაბედ II“, ხოლო სახის წინა მხარეს ასევე წრიული წარწერა: „ავსტრალია 2000“. გრავიურა შესრულებულია რაფაელ დევიდ მაკლუფის მიერ. რევერსი: შუაში ოლიმპიური ცეცხლის ენების ფონზე გამოსახულია ტანმოვარჯიშე ილეეთის შესრულების მომენტში, რომელსაც ორივე ხელი მიახლოებული აქვს მარცხენა ფეხთან, თავი კი მოთავსებულია მათ შორის. მარცხენა ფეხიდან ქვემოთ მიმართულებით წრიულად წერია: „5 დოლარი“. მონეტას მოჭრის წელი არ აწერია, მაგრამ კატალოგის მიხედვით აღნიშნულია 2000 წელი და სულ 100 000 მონეტაა მოჭრილი. მონეტას ირგვლივ ორივე მხრიდან წრიულად გასდევს რელიეფური კანტი.

ვერცხლის მონეტები ასახავს „სიდნეი 2000“ ოლიმპიური თამაშების უფრო ფართო როლს, როგორც მშვიდობისა და კულტურული ჰარმონიის სიმბოლოს და ავსტრალიის გარემოს უნიკალურობას. „სიდნეი 2000“ ოლიმპიური ვერცხლის მონეტების კოლექცია შედგება 16 მტკიცებულების ხარისხის მონეტებისაგან, რომლებიც 1997 წლის ოქტომბრისა და 2000 წლის თებერვალს ორჯერ გაათავისუფლეს.

2004 წლის XXVIII ზაფხულის ოლიმპიადა,
ათენი, საბერძნეთი

2004 წლის XXVIII ზაფხულის ოლიმპიადა ჩატარდა საბერძნეთის დედაქალაქ ათენში 13 აგვისტოდან 29 აგვისტოს ჩათვლით. აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ თანამედროვეობის პირველი ოლიმპიური თამაშები ჩატარდა საბერძნეთის დედაქალაქ ათენში და მის შემდეგ გავიდა 108 წელი და ათენს მეორედ ეწვია ბედნიერება. ეს უფლება მას მიენიჭა 1997 წლის 17 სექტემბერს ოლიმპიური თამაშების ემბლემა წარმოადგენს ზეითუნის ხის ფოთლებისაგან ან „კოტინოსისაგან“ შეკრულ გვირგვინს. ეს ემბლემა მიმართულია ანტიკური კომიტეტისაგან ოლიმპიური თამაშებისაკენ, სადაც გვირგვინი იყო ოფიციალური ჯილდო ოლიმპიური ჩემპიონებისათვის. ამას გარდა, ზეითუნის ხე იყო ათენის წმინდა ხე. ემბლემაში გამოყენებულია თეთრი და ცისფერი, რომელიც საბერძნეთის დროშის ფერებია.

საბერძნეთის ცენტრალური ბანკის გუბერნატორმა ლუკას პაპადიმომ 2000 წლის 1 ნოემბრიდან წარადგინა 6 სახეობის 500 დრახმიანი მონეტები, რომლებიც შეიქმნა ათენის XXVIII ოლიმპიური თამაშების პატივსაცემად. მონეტები დამზადებული იყო სპილენძისა და ნიკელის შენაერთისაგან. სპილენძის შემადგენლობა შეადგენდა 75 პროცენტს, ხოლო ნიკელის 25 პროცენტს. ყველა მონეტის დიამეტრი შეადგენდა 28,5 მმ-ს, მონეტის სისქე 1,98 (+/- 0,001) მმ-ს, წონა შეადგენს 9.540 გრამს. მონეტის ფორმა წრიულია. თითოეული მონეტა გამოშვებულია 4 000 000 რაოდენობით. გრავიურა შესრულებულია ნიკიფოროს ლიტრასის მიერ.

ექვსივე მონეტის ავერსი (წინა მხარე) ერთნაირი აღწერილობისაა. მონეტის ზედა მხარეს წარწერაა ბერძნულ ენაზე: “ΕΛΛΗΝΙΚΗΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ”, მონეტის შუაში, ზედა მხარეს, გამოსახულია ათენის ოლიმპიური თამაშების ლოგო წარწერით „ათენი – 2004“ – მის ქვემოთ ოლიმპიური რგოლები და უფრო ქვემოთ მონეტის ნომინალი „500 ΔΡΑΧΜΕΣ“.

1. მონეტის რევერსი (უკანა მხარე), შუაში, ცენტრში გამოსახულია ნიკე – გამარჯვების სიმბოლიკა, ისე როგორც ის იყო გამოსახული ბერძნული სტატუეტით, დაახლოებით ჩვენს წელთაღრიცხვამდე 200 წელს. Nike of Samothrace (ასევე ცნობილია, როგორც Winged Victory) წარმოადგენს ჰელინიზმის ეპოქის ერთ-ერთ ცნობილ ბერძნულ სკულპტურას. ადრე მდებარეობდა კუნძულ სამოთრაკზე და დღეს სკულპტურა წარმოადგენს საფრანგეთის, ლუვრის მუზეუმის კოლექციის ნაწილს. დიზაინი

არის თანამედროვე ოლიმპიური თამაშების ათენის 1896 წლის ოქროს მედალი. მონეტის ზედა მხარეს წრიულად აწერია „ათენი 1896“, შუაში მარჯვენა მხარეს წერია ციფრი 2000, რომელიც არის მონეტის გამოშვების წელი. მონეტის ქვემოთ ბერძნული სიტყვებით წრიულად წერია: „მედალი“.

2. რევერსი. 776 წელს ჩვენს წელთაღრიცხვამდე ძველი ბერძნების მიერ საუცხოო ატმოსფერო იყო შერჩეული. ადგილი, სადაც ტარდებოდა უძველესი პან-ბერძნული თამაშები, რომლებმაც შემდეგში საფუძველი ჩაუყარა თანამედროვე ოლიმპიურ თამაშებს. ძველი ოლიმპიური თამაშების უმნიშვნელოვანესი ძეგლია საძვალე, გრძელი და ვიწრო გასასვლელი, რომლის საშუალებითაც მონაწილე სპორტსმენები და მსაჯები შედიოდნენ სტადიონზე, რომელმაც საბოლოოდ მიიღო სიმბოლური მნიშვნელობა და ნიშნავდა თამაშების გახსნას. მონეტის შუაში გამოსახულია უძველესი ოლიმპიური სტადიონის თალოვანი შესასვლელი, რომლის ქვემოთ მარჯვნივ აღნიშნულია მონეტის გამოშვების თარიღი 2000. მონეტის ქვემოთ წრიული წარწერაა „სტადიონი“.

3. რევერსი. მონეტის შუაში გამოსახულია ოლიმპიური თამაშების ჩირაღდანზე ცეცხლის გადასვლის ცერემონიალი, რომელიც ტარდება ყოველ ოლიმპიურ წელს უძველესი ოლიმპიადის ადგილზე და მორბენალების გადაადგილებით მიაღწევს მისი ჩატარების ადგილს. მონეტის ქვემოთ წრიული წარწერაა „ოლიმპიური ცეცხლოვანი განათება“ და ციფრი “2000”, რომელიც არის მონეტის გამოშვების წელი.

4. რევერსი. გამოსახულია ლუის სპირიდონი (1873-1940), რომელიც იყო ბერძენი წყლების

გამყიდველი და მწყემსი, სოფელი მარუსიიდან და იგი გახდა ეროვნული გმირი პირველ თანამედროვე ოლიმპიური თამაშების დროს, რომელიც ჩატარდა ათენში 1896 წელს, როდესაც მან მოიგო 40 კილომეტრიანი მარათონი 2 საათს 58 წუთსა და 50 წამში. მისი პორტრეტი გამოსახულია მონეტის შუა ნაწილში, რომლის ორივე მხარეს ჩანს ხეები. ამ ფონის უკანა მხარეს მარჯვნივ გამოსახულია მისი საფლავი. მონეტის მარჯვენა მხარეს შუაში ოდნავ ქვემოთ წერია ციფრი „2000“, რომელიც არის მონეტის გამოშვების წელი. მონეტის ქვემოთ წრიულად ბერძნულ ენაზე წერია: „ოლიმპიური ჩემპიონი სპიროს ლუსი“.

5. რევერსი. დიაგორას როდოსი იყო ჩვენს წელთაღრიცხვამდე მეხუთე საუკუნის ძველი საბერძნეთის მოკრივე, რომელიც ორჯერ გახდა ოლიმპიური თამაშების ჩემპიონი. მისი სამივე შვილი იყო ასევე ოლიმპიური თამაშების ჩემპიონი, რომლის უშუალო მნახველი თვითონ დიაგორაც იყო. ლეგენდის მიხედვით, გამარჯვების შემდეგ შვილებმა ზეთისხილის ფოთლების გვირგვინი დაადგეს მამას თავზე და მხრებზე აყვანილებმა ოვაციებისა და შეძახილების ფონზე შემოატარეს მთელი სტადიონი. მაყურებლისგან იყო შეძახილები “დიაგორას ვერ გახდები ჩემპიონი და ვიდაცამ ურჩია მომკვდარიყო, რის შემდეგ იგი დაეშვა შვილების ბეჭებიდან მიწაზე და მყისვე განუტევა სული. სწორედ სტადიონზე შემოტარების ცერემონიალია ასახული მონეტის შუაში. მონეტის ქვემოთ წრიული წარწერაა: „ოლიმპიელი დიაგორასები“, ხოლო მათ ზემოთ მარცხნივ აღნიშნულია ციფრი „2000“, რომელიც არის მონეტის გამოშვების წელი.

6. რევერსი. შუაში გამოსახულია ორი პორტრეტი. მარცხნივ ბარონი პიერ დე კუ ბერტინენი? (1.1.1863 – 2.9.1937). იგი იყო ფრანგი პედაგოგი, მოაზროვნე, მთავარი ორგანიზატორი თანამედროვე ოლიმპიური თამაშების ჩატარებისა 1880-იანი წლების დასასრულს. საფრანგეთის მთავრობამ მას დაავალა შეექმნა უნივერსალური სპორტული ასოციაცია, ხოლო 1894 წელს მან მიიწვია პარიზში რამდენიმე ქვეყნის წარმომადგენელი, სადაც შესთავაზა ოლიმპიური თამაშების ორგანიზაცია. მეორე პორტრეტი მარჯვნივ არის გამოსახული დიმიტრიოს ვიკელასი (15. 2.1835-20.07.1906), რომელიც იყო პარიზის მუდმივი მცხოვრები, ბერძენი კომერსანტი, პოეტი, მთარგმნელი, ფილოლოგი, საერთაშორისო ოლიმპიური კომიტეტის პირველი პრეზიდენტი (1894-1896). სორბონას ყრილობაზე დელეგატებმა ერთხმად მიიღეს გადაწყვეტილება, რომ ქალაქ ათენში ჩატარებულიყო პირველი ოლიმპიური თამაშები. მონეტის მარცხენა მხარეს მისი პორტრეტია, წრიულად ბერძნულ ენაზე

წარწერაა „პიერ დე კუბერტენი“, ხოლო მარჯვენა მხარეს „დიმიტრიოს ვიკელასი“. პორტრეტების ქვემოთ შუაში წერია ციფრი 2000, რომელიც არის მონეტის გამოშვების წელი.

ეს არის არამართო პირველი მონეტები მიძღვნილი 2004 წლის ათენის ოლიმპიადისადმი, არამედ მიჩნეულია ბოლო გამოშვების მონეტებად, რომლებიც მოჭრილი და გამოშვებული იყო საბერძნეთის ცენტრალური ბანკის მიერ მანამდე, ვიდრე ქვეყანა 2002 წლის 1 იანვრიდან ევრო ზონაში შევიდოდა.

2 ევრო – შემადგენლობა. მეტალის სახეობები მეტალიკ-ნიკელ-თითბერი, შენაერთი ნიკელთან ცენტრში, სპილენძი ნიკელში ირგვლივ. დიამეტრი – 25,75 მმ.8. 500 გრ. რაოდენობა 34 500 000. გაუმჯობესებული ხარისხის 500 000 რაოდენობის. გრავირა შესრულებულია პანაიოტის გრავალოსისა და კონსტანტინოს კაზაკოსის მიერ. ავერსი. მონეტის გარე წრიულზე, რომელიც სპილენძ-ნიკელის შენადნობითაა დამზადებული, გამოსახულია ევროკავშირის 12 წევრ ქვეყნების რაოდენობის ვარსკვლავი (2004 წლისათვის 12 ქვეყანა ევროკავშირის ეგიდით გამოსცემდა თავიანთი ქვეყნის სახელით ევროს). ამავე წრეში მონეტის ქვემოთ შუაში გამოსახულია ციფრები „2004“, რომელთა შორის ვარსკვლავია მოთავსებული და მონეტის გამოშვების წლის მაჩვენებელია. მონეტის შუა ნაწილში გამოსახულია უძველესი დიზაინის ამსახველი ბადროს მტყორცნელი, რომელიც მარჯვენა ხელით ცდილობს ბადროს ტყორცნას. სპორტსმენიდან მარცხენა მხარეს გამოსახულია ოლიმპიური თამაშების ლოგოტიპი ბერძნული წარწერით: „ათენი 2004“ ოლიმპიური თამაშების ჩატარების თარიღი. ათლეტის მარჯვნივ ქვემოთ გამოსახულია ციფრი „2“ და ბერძნულ ენაზე წარწერა „ევრო“, რაც ნომინალის მაჩვენებელია. საკონტროლო წერტილი ასახულია ათლეტის თავის ზემოთ. ჩვეულებრივი სახის მონეტა 34 500 000 ცალია, ხოლო გაუმჯობესებული ხარისხის (Proof) 500 000 ცალია გამოშვებული.

საყურადღებოა ის გარემოება, რომ ყველა წყაროში, სადაც აღნიშნულია ოლიმპიური მონეტების გამოშვება, ათენის ოლიმპიური თამაშების დროს მიჩნეულია მხოლოდ ერთი მონეტა. ეს გასაკვირიც არ არის, რადგან 2002 წლიდან ევროკავშირში თავდაპირველად გაერთიანებული იყო ევროპის 12 ქვეყანა და მათ შორის საბერძნეთიც, რომელსაც ევროკავშირმა მიუძღვნა 2 – ევროიანი მონეტის გამოშვება, ხოლო მანამდე კი, 2000 წელს გამოუშვა ექვსი სხვადასხვა სახეობის 6 მონეტა.

2021

11 DECEMBER

№4

ARCHEOLOGIA

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

Scientific Research Journal of the A. Apakidze Institute
of Archaeology of the European University

REVIEW OF SHOTA IREMASHVILI'S WORK „ARCHAEOLOGICAL SITES OF THE KHEKORDZULA VALLEY“

The work “Archaeological Sites of the Khekordzula Valley” (Tbilisi, 2020), published through the efforts of the Academician Andria Apakidze Institute of Archaeology and the Historical-Archaeological Museum of the European University, presents the results of archaeological surveys and several of intensive excavations conducted by Mr. Shota Iremashvili in Khekordzula Valley and its tributaries over the course of many years.

The territory adjacent to the Khekorzula River and its tributaries has been inhabited since ancient times (Paleolithic), and life here continues with varying intensity (in some cases with very significant time interruptions) to the present day. Dozens of archaeological and ethnographic monuments from different periods serve as indisputable material confirmation of this, a significant part of which were discovered and recorded by the author of the reviewed book, and some were excavated and investigated.

Among the numerous significant archaeological sites discovered by Sh. Iremashvili, some have been fully or partially studied (Satovle-Nabagrebi, Samadlo, Bargikaria, Okherakhevi, etc.), while most have only been marked and await future researchers.

To assess the intensity and scale of field archaeological research, both exploratory and stationary, conducted by the author of this publication in the 60-80s of the last century, it is enough to look at the list of discovered and excavated sites: Open site of the Upper Paleolithic of the Stone Age at the confluence of the Kura and Khekordzula rivers, a settlement of the XII-VII centuries BC, cemetery of the XII-XI centuries BC (Ukanchala place, etc.).

Of the 18 archaeological sites located in the Khekordzula River Valley and presented in the peer-reviewed book, 15 were discovered by the Satovle-Nabagrebi detachment of the Permanent Mtskheta Archaeological Expedition (led by Academician Andria Apakidze), which has been led by Mr. Shota Iremashvili since its inception.

Nevertheless, the culmination of the author's long-term work in this highly interesting micro-region, from archaeological perspective, is the cemetery of Satovle-Nabagrebi dating back to the VIII-VII centuries BC., a site of exceptional importance in many respects.

The site was excavated and documented at a very high level; the excavated material was well analysed and properly prepared for publication by the author of the peer-reviewed work, Mr. Shota Iremashvili.

I will not attempt a detailed description of the Nabagrebi cemetery, as this was perfectly done by the discoverer of the site and the author of the book. And after this publication, I am confident, that the analysis of this multi-faceted interesting and informative burial ground will be better done by my colleagues working with similar materials.

I will briefly touch upon only a few points:

1. Archaeological investigations of Satovle-Nabagrebi have documented that: a. The Georgians were the indigenous people here. When I say “documented”, I mean various elements of the funeral customs recorded in Late Bronze- Early Iron Age graves, including the orientation of the deceased’s head to the west, which, along with the embryo pose, is considered to be a confirmed important and very stable element of the religious thinking of our ancestors; This custom is so firmly rooted that it is frequently found even in 7th-8th century AD. cemeteries.
2. Academician Niko Berdzenishvili prior hypothesis, suggesting that the Khekordzula valley and the Abuleti hill itself (he considered this term artificially created) had been a significant economic center for centuries was supported by factual (and moreover of what quality!) the material found at the Satovle-Nabagrebi cemetery.
3. The Satovle-Nabagrebi cemetery, dating back to the Late Bronze- Early Iron Age, has preserved many unique products that have shown us in a completely new way the very high level of the indigenous Georgian population in various sectors of the economy, including the artistic processing of clay and metal.
4. The bronze belts discovered at the cemetery have raised new questions about their owners and their function. Bronze belts in historical Didi (Greater) Mtskheta and adjacent settlements (Narekvavi, Tserovani, Nabagrebi) were found only in male burials, and some of them undoubtedly stand out due to the high social status of the interred individuals. Evidence supporting this assertion includes the discovery, alongside the belts, of notably large quantities of pottery, jewelry and, most importantly, military weapons in the graves. The presence of signs of authority (standards, mace heads, etc.) has been confirmed in several burials of this group.

The additional value of the publication is given by a thoughtfully selected and carefully arranged photo and graphic illustrative material. This would not have been possible if it had not been for the constant artist of the Mtskheta Permanent Archaeological Expedition for many years, Mrs. Elsa Gomareli. The graphic drawings and sketches executed by her with great professionalism, in addition to their aesthetic value, render the material easily comprehensible and underscore the academic quality of the publication.

In conclusion, I would like to say that, although very late, the Georgian archaeological (and not only it) community has received the most important and multifaceted material for discussion and intellectual inquiry, which, I am confident, will contribute to the creation of more than one interesting work.

Finally, I would like once again to emphasize the field archaeological, museum and publishing activities planned and carried out by the European University (President Lasha Kandelakishvili) and the Academician Andria Apakidze Institute of Archaeology (Director Dr. Al. Noneshvili), one concrete outcome of which (and, as far as I know, not the first and not the last) has already become the appearance of a peer-reviewed work.

I would also like to wish Mr. Shota Iremashvili not to lose his good spirits and maintain his friendly attitude towards his loved ones and, in general, to others.

5.12.2020

Doctor. Temur Bibiluri

2021

11 DECEMBER

№4

АРХЕОЛОГИЯ

Институт археологии имени академика
Андриа Апакидзе

РЕЦЕНЗИЯ

НА РАБОТУ ШОТЫ ИРЕМАШВИЛИ «АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ПАМЯТНИКИ ДОЛИНЫ ХЕКОРДЗУЛА»

В труде «Археологические памятники долины Хекордзула» (Тбилиси, 2020), изданном при содействии Института археологии имени академика Андриа Апакидзе и Историко-археологического музея университета Европы, представлены результаты многолетних археологических разведок и интенсивных раскопок, проведенных господином Шотой Иремашвили в долине Хекордзула и ее притоках.

Территория, прилегающая к реке Хекордзула и ее притокам, освоена человеком с древнейших времен (палеолит), и жизнь здесь продолжается с различной интенсивностью (в ряде случаев с весьма значительными временными перерывами) до наших дней. Неоспоримым вещественным подтверждением этого служат десятки археолого-этнографических памятников разных эпох, значительная часть которых была обнаружена и зафиксирована автором рецензируемой книги; а часть раскопана и исследована.

Из множества выдающихся археологических памятников, открытых Ш. Иремашвили, некоторые изучены полностью или частично (Сатовле-Набагреби, Самадло, Баргикариа, Охерахеви и др.), однако большинство лишь отмечено и ожидает будущих исследователей.

Чтобы оценить интенсивность и масштаб полевых археологических исследований, как разведочных, так и стационарных, проведенных автором настоящей публикации в 60-80-х годах прошлого века, достаточно взглянуть на перечень обнаруженных и раскопанных памятников: открытая стоянка верхнего палеолита каменного века в месте слияния рек Куры и Хекордзула, поселение XII-VII веков до н.э., могильник XII-XI веков до н.э. (место «Уканчла» и др.).

Из 18 археологических памятников, расположенных в долине реки Хекордзула и представленных в рецензируемой книге, 15 были обнаружены отрядом Сатовле-Набагреби Мцхетской постоянно действующей археологической экспедицией (руководитель академик Андриа Апакидзе), с момента создания отрядом руководил господин Шота Иремашвили.

В итоге многолетней деятельности автора в этом весьма интересном с археологической точки зрения микрорайоне было обнаружено важнейшее по многим параметрам поселение – могильник Сатовле-Набагреби, относящийся к VIII-VII векам до нашей эры.

Памятник был раскопан и документирован на очень высоком уровне; раскопанный материал был хорошо проанализирован и подготовлен к публикации автором рецензируемой работы – господином Шотой Иремашвили.

Я не буду подробно описывать могильник Набагреби. Это прекрасно сделали первооткрыватель памятника и автор книги. А после настоящей публикации, я уверен, анализ этого многогранно интересного и несущего большую информацию могильника будет лучше сделан моими коллегами, работающими с подобными материалами.

Я кратко коснусь лишь пары моментов.

1. Археологические исследования Сатовле-Набагреби документально подтвердили, что: а. коренным населением здесь были именно грузины. Когда я говорю «документально», я имею в виду различные элементы погребального обряда, зафиксированные в захоронениях поздне бронзово – ранне железного века, в том числе ориентацию покойного головой на запад, что вместе с эмбриональной позой считается подтвержденным важным и очень устойчивым элементом религиозного мышления наших предков; настолько устойчивым, что мы нередко встречаем его даже на могильниках VII-VIII веков нашей эры.
2. Априорное мнение академика Нико Бердзенишвили о том, что долина Хекордзула и сам холм Абулети (этот термин он считал искусственно созданным) на протяжении веков представляли собой значительный экономический центр, было подкреплено фактическим (и притом какого качества!) материалом, обнаруженным на могильнике Сатовле-Набагреби.
3. Могильник Сатовле-Набагреби, относящийся к позднебронзовому-раннежелезному веку, сохранил множество уникальных изделий, которые совершенно по-новому показали нам очень высокий уровень автохтонного населения – грузин, в различных отраслях хозяйства, в том числе в художественной обработке глины и металла.
4. Обнаруженные на могильнике бронзовые пояса породили новые вопросы относительно их владельцев и использования. Бронзовые пояса в исторической Большой Мцхете и прилегающих пунктах (Нареквави, Церовани, Набагреби) были найдены только в захоронениях мужчин, причем часть из них, несомненно, выделяется своим социальным статусом. В подтверждение сказанного служат многочисленные находки вместе с поясами глиняной посуды, украшений и, что самое главное, боевого оружия в захоронениях этого ряда. В нескольких захоронениях того же ряда подтверждено наличие знаков власти (штандарты, навершия посохов и т.д.).

Дополнительную ценность изданию придает разумно и со вкусом подобранный и расположенный фото и графический иллюстративный материал. Это не удалось бы осуществить, если бы не неизменный художник Мцхетской постоянно действующей археологической экспедиции на протяжении многих лет, госпожа Эльза Гомарели. Ее большой Профессионально выполненные графические наброски и иллюстрации, помимо эстетической привлекательности, делают материал легко воспринимаемым и подчеркивают академичность публикации.

В заключение хочу сказать, что, хотя и с большим опозданием, грузинское археологическое (и не только) сообщество получило важнейший и многогранный материал для обсуждения и интеллектуальных упражнений, который, я уверен, будет способствовать созданию не одного интересного труда.

Наконец, еще раз хочу особо отметить полевые археологические, музейные и издательские работы, спланированные и осуществленные университетом Европы (ректор Лаша Канделакишвили) и Институтом имени академика Андрея Апакидзе (директор проф. Александр Нонешвили), одним из конкретных результатов которых (и, насколько мне известно, не первым и не последним) уже стало появление рецензируемого труда.

Господину Шота Иремашвили же хочу пожелать не терять бодрости духа и сохранять присущее ему доброжелательное отношение к близким и, в целом, к окружающим.

5.12.2020

Д.И.Н. Темур Бибилури

2021

11 DECEMBER

№4

არქეოლოგია

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

ევროპის უნივერსიტეტის
აკადემიკოს ა. აფაქიძის სახელობის არქეოლოგიის
ინსტიტუტის სამეცნიერო კვლევითი ჟურნალი

რეცენზია

შოთა ირემაშვილის ნაშრომზე „ხეკორძულას ხევის არქეოლოგიური ძეგლები“

აკად. ანდრია აფაქიძის სახ. არქეოლოგიის ინსტიტუტისა და ევროპის უნივერსიტეტის ისტორიულ-არქეოლოგიური მუზეუმის ძალისხმევით გამოცემულ ნაშრომში „ხეკორძულას ხევის არქეოლოგიური ძეგლები“ (თბილისი, 2020) მოცემულია ბატონ შოთა ირემაშვილის მიერ ხეკორძულასა და მის შენაკადებში წლების განმავლობაში განხორციელებული არქეოლოგიური დაზვერვებისა და რამდენიმე წლიანი ინტენსიური გათხრების შედეგები.

მდ. ხეკორძულასა და მისი შენაკადების მიმდებარე ტერიტორია უძველესი დროიდანაა (პალეოლითი) ათვისებული ადამიანის მიერ და აქ ცხოვრება სხვადასხვა ინტენსივობით (რიგ შემთხვევაში არც თუ უმნიშვნელო დროითი ხარვეზებით), დღემდე გრძელდება. ნათქვამის მყარ ნივთიერ საბუთს წარმოადგენს სხვადასხვა დროის ათობით არქეოლოგიურ-ეთნოგრაფიული ძეგლი, რომელთა მნიშვნელოვანი ნაწილი სწორედ სარეცენზიო წიგნის ავტორის მიერაა მიკვლევულ-დაფიქსირებული; ნაწილი კი გათხრილ-გამოკვლეული.

შოთა ირემაშვილის მიერ აღმოჩენილი არაერთი საყურადღებო არქეოლოგიური ძეგლიდან ნაწილი შესწავლილია სრულად ან ნაწილობრივ (სათოვლე-ნაბაღრები, სამადლო, ბარგიყარია, ოხერახევი და სხვ.), უმრავლესობა კი მხოლოდ მონიშნულია და ელის მომავალ მკვლევარს.

წინამდებარე პუბლიკაციის ავტორის მიერ, გასული საუკუნის 60-80-იან წლებში ჩატარებული სადაზვერვო თუ სტაციონარული საველე-არქეოლოგიური კვლევის ინტენსივობისა და მასშტაბის დასაანახად საკმარისია თვალი გადავავლოთ გამოვლენილ-გათხრილი ძეგლების ჩამონათვალს- „ძვ. ქვის ხანის ზედა პალეოლითის ხანის ღია სადგომი მდ. მტკვრისა და მდ. ხეკორძულას ხერთვისში, ძვ. წ. XII-VII სს. გორა ნამოსახლარი, ძვ. წ. XII-ძვ. წ. XI სს. სამაროვანი (ადგილი „უკანჭალა“ და ა.შ.).

მდ. ხეკორძულას ხეობაში არსებული და სარეცენზიო წიგნში მოცემული 18 არქეოლოგიური ძეგლიდან 15 აღმოჩენილია მცხეთის მუდმოვმოქმედი არქეოლოგიური ექსპედიციის (ხელმძღვანელი აკად. ანდრია აფაქიძე) სათოვლე-ნაბაღრების რაზმის მიერ, რომელსაც დღიდან შექმნისა ხელმძღვანელობდა ბატონი შოთა ირემაშვილი.

და მაინც, არქეოლოგიური თვალსაზრისით ძალზე საინტერესო მიკრორაიონში ავტორის მრავალწლიანი საქმიანობის გვირგვინად იქცა ბევრი პარამეტრით უმნიშვნელოვანესი ძეგლი - სათოვლე ნაბაღრების ძვ. წ. VIII-VII სს. სამაროვანი.

ძველი ძალიან მაღალ დონეზე იქნა გათხრილი და დოკუმენტირებული; გათხრილი მასალა კარგად გაანალიზებული და გამოსაცემად სათანადოდ მომზადებული სარეცენზიო ნაშრომის ავტორის- ბატონ შოთა ირემაშვილის მიერ.

არ შევუდგები ნაბადრების სამაროვნის დაწვრილებით დახასიათებას. ეს მშვენივრად აქვს გაკეთებული ძველის გამთხრელსა და წიგნის ავტორს. წინამდებარე პუბლიკაციის შემდეგ კი, დარწმუნებული ვარ, ამ მრავალმხრივ საინტერესო და დიდი ინფორმაციის მატარებელი სამაროვნის ანალიზს უკეთ გააკეთებენ ამ ტიპის მასალაზე მომუშავე ჩემი კოლეგები.

მე მოკლედ შევეხები მხოლოდ ორიოდ მომენტს.

1. სათოვლე-ნაბადრების არქეოლოგიურმა კვლევამ დოკუმენტურად დაადასტურა, რომ: ა. აქ ძირძველ მოსახლეობას სწორედაც რომ ქართველები წარმოადგენდნენ. დოკუმენტურად-მეთქი, რომ ვამბობ, ვგულისხმობ გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის სამარხებში დაფიქსირებულ სამკვდრო წესის სხვადასხვა ელემენტს, მათ შორის მიცვალებულის დამხრობას თავით დასავლეთისაკენ, რომელიც ემბრიონის პოზასთან ერთად დადასტურებულად ითვლება ჩვენი წინაპრების რელიგიური აზროვნების ერთ მნიშვნელოვან და ძალზე მყარ შემადგენლად; იმდენად მყარს, რომ მას არც თუ იშვიათად ვხვდებით ახ. წ. VII-VIII სს. სამაროვნებზეც კი;
2. აკად. ნიკო ბერძენიშვილის აპრიორი მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ ხეკორძულას ხეობა და საკუთრივ აბულეთის გორა (ამ ტერმინს იგი ხელოვნურად შექმნილად მიიჩნევდა), მნიშვნელოვან ეკონომიკურ ცენტრს წარმოადგენდა საუკუნეების მანძილზე, ფაქტობრივი (თანაც როგორი ხარისხის) მასალით განამტკიცა სათოვლე-ნაბადრების სამაროვანმა;
3. სათოვლე-ნაბადრების გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის სამაროვანმა შემოგვინახა არაერთი უნიკალური ნაკეთობა, რომლებმაც სრულიად ახლებურად დაგვანახეს ავტოქთონი მოსახლეობის - ქართველების ძალზე მაღალი დონე, მეურნეობის სხვადასხვა დარგში, მათ შორის თიხისა და ლითონის მხატვრულ დამუშავებაში.
4. სამაროვანზე აღმოჩენილმა ბრინჯაოს სარტყლებმა ახალი კითხვის ნიშნები გააჩინეს მათი მფლობელებისა და გამოყენების თაობაზე. ბრინჯაოს სარტყლები, ისტორიული დიდი მცხეთისა და მიმდებარე პუნქტებში (ნარეკავი, წეროვანი, ნაბადრები) აღმოჩენილია მხოლოდ მამაკაცების განსასვენებლებში, რომელთაგან, ნაწილი მაინც, უდავოდ გამოირჩევა თავისი სოციალური სტატუსით. ნათქვამის დასტურად გამოდგება ამ რიგის სამარხებში სარტყლებთან ერთად თიხის ქურჭლის, სამკაულის და, რაც მთავარია, საბრძოლო იარაღის ხაზგასმით დიდი რაოდენობით აღმოჩენა. ამავე რიგის რამდენიმე სამარხში დადასტურებულია ხელისუფლების ინსიგნიებიც (შტანდარტები, კვერთხის თავები და ა. შ.).

გამოცემას დამატებით ღირსებას მატებს, გონივრულად და გემოვნებით შერჩეულ-განლაგებული ფოტო და გრაფიკული საილუსტრაციო მასალა. ამის განხორციელება ვერ მოხერხდებოდა, რომ არა მცხეთის მუდმივმოქმედი არქეოლოგიური ექსპედიციის უცვლელი მხატვარი წლების მანძილზე ქალბატონი ელზა გომარელი. მის მიერ დიდი პროფესიონალიზმით შესრულებული გრაფიკული ჩანახაზ-ჩანახატები, ესთეტიკური მხარის გარდა, იოლად აღსაქმელს ხდიან მასალას, ხაზს უსვამენ პუბლიკაციის აკადემიურობას.

შეჯამების სახით მინდა ვთქვა, რომ დიდი დაგვიანებით, მაგრამ ქართულმა არქეოლოგიურმა (და არა მარტო) საზოგადოებამ განსჯისა და გონებრივი ვარჯიშისათვის მიიღო უმნიშვნელოვანესი და მრავალფეროვანი მასალა, რომელიც, დარწმუნებული ვარ, არა ერთი საინტერესო ნაშრომის შექმნას შეუწყობს ხელს.

დაბოლოს, კიდევ ერთხელ მინდა ხაზგასმით აღვნიშნო, ევროპის უნივერსიტეტისა (რექტორი ლაშა კანდელაკიშვილი) და აკად. ანდრია აფაქიძის სახ. ინსტიტუტის (დირექტორი დოქტ. ალ. ნონეშვილი) მიერ დაგეგმილ-განხორციელებული სავლე არქეოლოგიური, სამუზეუმო და

საგამომცემლო მუშაობა, რომლის ერთმა (და, რამდენაც ვიცი, არა პირველმა და არა უკანასკნელმა) კონკრეტულმა შედეგმა იხილა დღის სინათლე სარეცენზიო ნაშრომის სახით.

ბატონ შოთა ირემაშვილს კი მსურს ვუსურვო დიდხანს არ დაეკარგოს მხნეობა და მისთვის ესოდენ დამახასიათებელი კეთილგანწყობა ახლობლებისა და, საზოგადოდ, გარშემო მყოფთა მიმართ.

5.12.2020

დოქტ. თემურ ბიბილური